

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

1140

0

HIERONYMI CARDANI
 Medici Mediolanensis,
DE SAPIENTIA
 Libri quinq.

Eiusdem de Consolatione libri tres, aliàs æditi,
 sed nunc ab eodem autore recogniti.

Eiusdem, de Libris proprijs, liber unus.

Omnia locupleti indice decorata.

<36700067860013

<36700067860013

Bayer. Staatsbibliothek

144

0

HIERONYMI CARDANI
 Medici Mediolanensis,
DE SAPIENTIA
 Libri quinq.

Eiusdem de Consolatione libri tres, aliás æditi,
 sed nunc ab eodem authore recogniti.

Eiusdem, de Libris proprijs, liber unus.

Omnia locupleti indice decorata.

HIERONYMVS

CARDANVS MEDICVS FRAN

cisco Sfondrato Senatori Dinarchæq; Bellani,

Mandeli, ac ripæ Larij lacus, necnon

oppidorum, quæ iuxta la-

cum Eupilum,

S. P. D.

BAYERISCHE
STAATS-
BIBLIOTHEK
MUENCHEN

Vm propter sapientiam, multa & præ clara opera nobis reliquerit antiquitas, mirum sanè est, nullum de ipsa Sapientia, propter quam omnia illa nobis inuenire potuerint conscripisse.

Nancq; in Medicina Hippocrates & Galenus, in Philosophia Aristoteles & Plato, in Rhetorica Cicero & Quintilianus, in Geometria Euclides & Archimedes, in Astrologia Ptolemæus, in Architectura Vitruuius, de Machinis Athenæus, in Dialecticis Chrisippus, de Dijs ipsis ac diuinis, tum de plâtis ac metallicis Theophrastus abunde scripserunt. Cum leges Solon, mores Crantor, Zeno, atq; Anthistenes instituerint, omnes de gloria, de fortitudine, de morte opuscula confecerunt. At de Sapientia omnium horum magistra, morumq; ac virtutum: tum etiam legum atq; artium matre, nemo ad hanc usq; diem scripsit. Atq; ideo id magis mirum est, Timotheum & Diogenem cum nondum

flum liquido constaret, quid esset Sapiētia, de ipsis sa-
pientibus multa memorię mādasse. Neq; em̄ ut puto
in omnibus Sapiētia eandē retinet rationem; cum alijs
diuitias, alijs paupertatem, gloriam alijs, alijs *ἐπιπλοῦς* (.i. igitur
mobilitatē) quidam uirtutem, alijs uoluptatem, curam alijs
qui, nonnulli negligētiam præponerent. Qui enim fie-
ri potest, ut in tanta uitę, morum, ac sententiarum re-
pugnantia, una esset atq; indiuidua sapiētię ratio? ue-
rum cum aliqui de ipsa tractauerunt, illam quę animi
uirtutum pars minima esset, non omnium reginam at-
tigere. Operę precium igitur facturus uideor, si omni
diligentia, tanquam de omnium bonorum parente,
fœlicitatis authore, uitęq; magistrā rationē tradidero:
eamq; nomini tuo dedicauero: ut si qua in parte mi-
nus probabitur, emēdari queat: si placebit, authorita-
tem assequat. Quamuis enim studiose cuncta, homi-
nem tamen me esse nō ignoro. Quare si id contingat,
ut operam tuam desideret: quis ob amicitiam diligen-
tius, aut ob prudentiam melius, uel ob authoritatem
utilius, operi ipsi pro dignitate consulere poterit? tibi
enim priuata uita splendida, literaria culta, publica re-
ligiosissima, administratio innocens, omnia prudentia
summa & moderatione cōspicua: ut si etiam liber ipse
non satisfaceret, te tamen titulus eius habere patronū
mereatur, et quanquam multā sint, quę à uitę tuę in-
stituto ac omnium bonorum abhorreant: multa etiā
aspera, auribusq; tuis indigna: quædam etiā crudelia,

• ἦ et à

& à lenitate naturæ tuæ dissidentia : alia quæ simplici-
tati morum tuorum minime conueniunt : non tamen
effugere potui, quin in describendo hominum uitas
omnia recenserem. præsertim cum eos in quibus hæc
sunt, dignoscere & cauere sapienti necessarium foret.
Nam nec unguentarij, nardum, myrrham, ac cinama-
mum tantum habent: sed & graueolentia sagapena, galba-
næ: nec medici ad depellendos morbos solis utun-
tur smaragdis atq; margaritis, sed uiperis etiam & to-
xico. Itaq; nec nobis uitio uerti debet, si ea scripsimus:
quæ non probamus: ac docemus, quæ non laudamus,
uerum si quis illud nobis obiecerit Horatianum,

Hæc mihi Stertinius sapientum octauus,

uel Euripidis illud,

μῖσθ' ἀφ' ἑσῆς ὅς τις ἐν αὐτῷ σοφός.

(.i. Odi sapientem qui non sibi ipsi sapiens est.)

Quis ægre ferat? aut admiretur? nam illud prorsus
sapientius accidit, ut qui alios uelint docere, eadem in cau-
sa magistro ipsi indigeant. Nam & Galenus, qui tam co-
piose medicinam posteris tradidit, in semetipso de mor-
bi natura aberrauit. ergo liberum de nobis sit unicuique
iudicium: cum liceat omnibus prodesse, eritque uel hoc
saltem sapientiæ testimonium, etiam si reliqua
non assequeremur, optima uoluisse.

Vale.

INDEX ALPHA- BETICVS, RERVM MEMORABI- lium, librorum de Sapientia & Consola- tione Hieronymi Car- dani.

A liorum libris tri- plex modus gloria consequendi. 77	Aeromantia duplex. 112
Actiones quae quiete intercipiuntur, effe- ctus elegantiores produciunt. 269	Aegritudo immedicabilis & mendica senectus, diuina ope solum indigent. pag. 240
Adolescentis casus ex inopia. 120	Agathij de morte sententia. 310
Adulatores quomodo admittendi. 140	Agamedis & Trophonij historia. pag. 316
Ad humanam gloriam spectantes ni- hil à morte superesse existimant. 158	Alexandri & Sertorij ficta religio pro- fuit. 148
Adriani sapientia in eligendis succes- soribus, tum etiam in diuinando ad- mirabilis. 217	Alexandri uita breuiter descripta, & comparatio cum Romanis. 148
Adulterium olim turpissimam notam inurebat. 272	Alexander mallebat se in Homero Thersitem, quam in Cherillo Achil- lem. 60
Adulteriorum antiqua lex. 147	Alexandro Aristoteles, Traiano plu- tarchus ad acquirendam imperium multum profuerit. 3
Admodum senes nullo dolore moriun- tur. 320	Alexandri regis Iudaeorum historia. pag. 133
Aereta lex quandoque inutilior modera- ta. 263	Alexander condidit Alexandriam & Bucephalam. 56
Ad uitae longitudinem somnus maior cibo, cibus potu, uires laboribus esse debent. 41	Alexandri cura ne tempus periret. 45
Ad mortem unum ex tribus necessa- rio sequitur. 318	Alcibiadis historia. 254
Ad uirtutes accessus non nisi magnifi- cis laboribus 350	Alcibiadis pulchritudo. 271
Aeui aeternitas est firmissima consola- tio. 294	Amicis beneficiendum, inimicos au- tem reconciliandos. 397
Aequalitas est praemium infelicium. pag. 298	Amor Biantinus. 69
	Amoris commoda. 69
	An historia in docendo fictione plus habeat auctoritatis. 39
	An pro religione moriendum. 50
	a iii An

I N D E X.

An animalia habeant sapientiam.	39	ingis condidit,	59
An eruditio ad felicitatē conducat.	99	Ariouisti historia	17
An melius sit infamiam an thorem fugere.	47	Artoxerxes principib. omnia ex aequo facere ac dicere licitum aiebat.	256
An amor conueniat sapienti.	95	Argumentum immortalitatis animi.	pag. 300
Animus à morte felicissimus est, si optime homo uixerit.	417	Aruspex, miraculū de C. Cæsare & Aello Pertinace.	220
Animi uehementiores affectus uitæ tempus decurtant,	37	Aristoteles finem generationis in matris sculis LXX. annum statuit.	345
Andreas Chius.	120	Aristotelis calliditas.	127
Antropomania	214	Aristippi dictum ad Rhodios.	119
Antiphonis historia.	255	Archilochi uolenta in Lycambem in uectiua & eiusdē imprudentia.	168
Anaxagoras in carcere librum de circuli quadratura scripsit.	406	Artoxerxes, Herodes, alij qui insidias timentes, filios interfecerunt.	pag. 149
Anfali Hispani historia.	213	Assiduitas & diligentia principibus gratiores præstantia sæpenumero.	pag. 172
Andree Bagij historia.	211	Asclepiadis inuentum.	187
Anphinomi & Anapiæ pietas.	98	Asclepiodorus sine coloribus pinxit.	pag. 279
Arius mendicæ historia.	336	Atheniensium Respublica.	198
Apud uulgus opinio est quædam falsa, quod sapientes uitæ laborent.	172	Atheniensibus ad Lacedæmonios, ut Carthaginienses ad Romanos.	198
Appius pulcher uictus ob spretam religionem creditur.	17	Artij fides.	49
Apuleius ex Magia quaesuit nomen.	pag. 231	Auaritiæ mala.	90
Aphricani diligentia in parandis amicis.	45	Auari omnes blandi in sermone sunt.	pag. 164
Artes affines.	259	Auaritia est pestis quædam & omnibus uitæ longe deterior.	91
Artium scriptores clarissimi.	76	Authoris in deliquio sensus.	314
Ars noua, torquendi plurima fila.	6	Authoritas tribus constat.	154
Artes lucrosæ quatuor.	116	Authoris arate quatuor regna cum suis Regibus funditus deleta sunt.	pag. 389
Ars repurgandi camphoram.	6	Authoris secretum in phasi, & intercutē hidropē.	260
Ars Cæsaris in occupanda hominum uoluntate & gratia.	170	Authoritas est principum omnium bonorum.	130
Arimantia.	224	Authoris historia.	366
Argantonius uixit annos centum uiginti.	323		Autho.
Artemonis ridicula sollicitudo.	38		
Aruspina piscium.	222		
Aritmetice authoris perfectio.	174		
Ardentius amant omnes quanto citius flaginosus.	97		
Arthemisia Mausolei sepulchræ com-			

I N D E X.

A uthores qui aduersus artes scripserunt.	78	paratio.	104
A uthoritatis principia duo.	191	C atonis Vtricensis probitas & eius cum Aristide cōparatio.	115
A ugusti patientia.	397	C ambysis crudelis ira.	94
A ureliani Imperatoris uita historia.		C alamitas tantum molles uerare solent.	416
pag.	230	C ausa infortunij Regum & principum.	382
A ugusti mansuetudo.	54	C ausæ longæ uitæ in homine.	322
A ureliani à Mnestheo proditio.	171	C ausa cur Iudei adhuc summi gemas recognoscunt.	54
A uspicium ab auibus.	221	C ausa, signū, & fractus diuinæ sapientiz.	29
A ugurium.	221	C auendum est ne deprehendi unquam in ignorantia possis.	204
A uspicium à rebus admirandis.	221	C arpentras ex studio insanius.	251
A uxiliiatores authoris.	368	C ausæ longitudinis uitæ secundum Aristotelem.	36
A xionomantia duplex.	226	C æsaris dictatoris processus.	154
B.		C ausa mortis philippi Regis ex iniuria.	140
B acii Valoris historia.	325	C allicratidas Lacedemonius.	318
B eati Michaelis ad nemus Bononiæ absurda pictura.	236	C anij Cannij & Pithij historia.	237
B ernardus Macius coriarius.	259	C aspij parentes senes fame necant.	337
B aldi Iurifconsulti lucrum ex cōsilijs.	187	pag.	
pag.		C ani Iulij alacritas in morte.	329
B ernardi Galli sicopharæ historia.	234	C. Caligulæ saeuitia.	255
B ellisarij donum illustre.	60	C anij Iulij mira in morte cōstantia.	328
B ionis responsum.	117	C æsar emit urbem non subegit.	91
B ona animi & contraria.	14	C æsaris Dictatoris clementia.	397
B ona communia.	14	C æsaris fletus.	45
B ona corporis & contraria.	14	C æsaris præstantia.	4
B ona fortunæ & contraria.	14	C æsaris in scribendo laus.	75
B onifacij uiccomitis historia.	211	C æci uiri in chlyti.	412
B otanomantia.	223	C æromantia.	220
B ocatiij falsum in Bononienses forminas scomma.	178	C ephaleonomantia.	222
B ocatiij in Venetos falsum scomma.	178	C hristi gloria in humanis.	114
pag.		C hristi sapientiz humanæ tria exempla magna.	208
C.		C hrysocolle ars.	6
C ausa cur Historiz optimum illud ac selectum genus quod rem sub oculis ponit, nō habeatur.	179	C icronis gloria.	115
pag.		C icronis iactantia.	124
C atopromantia.	218	C ice	
C apnomantia.	220		
C astrutius expositus.	138		
C atonis cum Socrate & Cicerone cō-			

I N D E X

Ciceronis uinuperatio ex Bruto.	127	Confrantinus felix & sapiens.	18
Cicero iracundia patriam euertit.	399	Confrantinus duos Christi clauos se- cum habebat.	148
Ciceronis & Hortensij, & Iudicum Romanorum acta detestanda.	163	Cofanomantia.	226
Circulus rerum humanarum.	205	Contra principes Italię.	149
Cicero scripsit tres libros de Conso- latione in morte filie.	178	Contra eos qui etiam decorum purę magnorum uicia uiroꝝ, quemad- & uirtutes imitari.	267
Clara opera ab authoribus extra pa- triam omnia ferme cõscripta.	394	Contra eos qui leuiter se ad scriben- dum conferunt.	266
Clari uertendo ex Gręca in Latinam linguam uiui.	79	Cruciatus triplex.	410
Clari mixtis scriptis.	80	Cruciatus magnus non potest esse diu- turnus.	410
Clara Micheria authoris mater.	326	Cuculi & philomenę fabula.	354
Clearchi prudentia.	125	Cum principibus non utendum ama- ris dicitur.	255
Clearchi cadueri syluam innata.	332	Curandum magis est, ne stulticia labo- remus, quam ut simus sapientes.	279
Cleonis cadueri serpens adhęsit.	332	Curtij historia.	157
Cleromantia multiplex.	224	Cur multi expositi infantes postmodũ gloriosę uixerint.	19
Clypeus Minerę, Achillis, & Aeneę, sapiętia diuina fabricatus fingitur.	31	Cur persepe non idem sunt qui ha- bentur sapientes.	271
pag.	31	Cur bene uiuere maiori diligentia quã diu uiuere querimus.	83
Columbus Ligur ex Aristotelis dicto factus princeps.	6	Cur homines humanam sapientiam alijs generibus preponunt.	268
Coma Diogenis latronis frater.	310	Cur Cęsar non accusauit Catonem, et oppugnauit Ciceronem, & blandi- tus est Pompeio.	165
Comparatio Liuij & Ciceronis.	71	Cur homo mortalis factus.	330
Comparatio Cęsarıs & Catonis.	153	Cur non illico ædendus liber.	83
Comparationes authorum.	82	Cur obliuiscamur nostrę imaginis in speculo uisę.	262
Comparatio Syllę & C. Cęsarıs.	181	Cur lex nostra sustulerit diuinatoriã. pag.	227
Comptus sermo principibus & aulicis in usu est.	192	Cur homine aliquod animal longe uius.	321
Conatus in persuadędo minuit autho- ritatem.	175	Cur mortui uel uulnerati supernuenien- te authore sanguinẽ emittant.	230
Conditio humana ut uestium, obsole- tior enim uestes ingens macula minus deturpat quã preciosiorem. pag.	436	Cur non ita animum excellere quær- imus, ut corpus aut reliqua.	83
Corrumpunt bonos mores persepe colloquia mala.	300	Cur.	
Consolatio transmutatione uel obli- uione inducitur.	34		
Cosmę Medices dictum.	313		
Cosmę Medices principis prudentia. pag.	190		

I N D E X.

Cur quædam inopinato a duent. 266	Democritus in arcis mortuorum habi rauit. 406
Cur præditi humana sapientia malum exitum habuerint. 206	Democritus sponte se fertur excedat se. 57
Cymonis & Iphigeniæ historia. 98	Demosthenes dimidium barbæ sibi de tondebat, ut domo exire prohibere tur. 406
Cygni moriuri suauem edunt cantio nem. 331	Demosthenes & Cicero eloquentiæ principes. 138
D.	Demosthenis iocus. 48
D Auidi. acta. 18	Demosthenes Thucididem memoria penetronum didicit, octiesq; illum rescripsit. 81
Darius qui ab Alexandro pulsus est, non ex antiqua regum Persarum familia exiit. 243	Dij ex hominum opinione uenerari cu piunt. 175
Datur & uera prædictio futurorum absq; diuina sapientia. 26	Dilecti à dijs non senescunt. 324
Damnari ad mortem historia. 363	Difficultas eorum qui alijs succrescere uolunt. 154
Dæmoniacorum uexatio et exaceratio. pag. 216	Difficillimum in regno est uicinis esse terribilem, & à domestica fraude tu am. 136
Dæmoniaci ex solis oculis deprehen duntur. 108	Diogenis in morte iocus. 312
De uisione ac proditoribus. 139	Dioxippi Atheniensis historia. 319
De criminum excusatione per aliorum exempla. 254	Dionysij tyranni et Democlis historia pag. 374
De infamia permutanda. 254	Disimulatio principum nernus. 133
De uxoris institutione. 201	Ditatus alex fraude. 6
De duobus hominum generibus. 161	Disimulatio ignorantie admirabilis utilitatis. 169
De pediatu & equitatu. 150	Ditandi modi absq; seruitute quatuor. pag. 187
De duobus communibus auxilijs ad omnes difficultates. 246	Diuina sapientia optima regnis custo diendis. 18
De munitionibus. 150	Diuinandi modus Iepidus. 227
De sobolis procreandæ cura. 51	Diuini & dæmoniaci spiritus differen tia. 239
De hominis natura plurima. 270	Diuinandi modi ueri quinque uel cum notis sex. 104
De ornatu uestrium. 171	Diuerfi mortuos condendi gentium modi. 331
De iniuriæ medela. 248	Diuturniora ornata manente lingua securiora. 70
De capris & hædis mira ratio. 108	β Diuina
Deus nos in hunc mundum tanquam in theatrum misit. 417	
Deus Peripatheticus qui sit. 384	
Deuotæ aie & plura de Antino. 217	
Dei otari Regis facinus. 55	
Democlis pueri historia. 319	
Deliacum responsum. 265	
Democritus & Empedocles duo homi num gloriæ studiosissimi. 56	

I N D E X.

Diuites & pauperes sola comparatio ne habemur.	390	Erasmi uafrieries.	128
Diuites studijs dediti aut in infantiã de ciderunt uel mortui sunt in iuuenta. pag.	386	Erasmi cauta accusatio.	168
Diuitie in honore semper fuerunt.	371	Erganis Regis Aethiopum facinus lau dabile.	147
Diuitie postferis uix unquam profunt. pag.	371	Erratũ Ecclini & crudelitas illius.	150
Diuites optant beatos se uideri.	360	Eustochij laus.	118
Diuites multi recensentur quorum an tiqua memoria est.	361	Eupompi pictoris premium à discipu lis.	187
Dolis ergo dolosos uri licet.	264	Eumenidum significata.	112
Dulcior felicitas his qui miseri fuere. pag.	286	Exta cur inspici ab initio coeperint. pag.	221
Duo que oppugnare possent Regem, uis ac dolus, & que aduersus illa ua lent.	136	Euchere difficilius in Republica quam oppugnare, comparatio etiam ho rum.	184
Duo precepta diuine sapientie ad insti tutionem.	24.	Ex minimis omnia humana consistere de monstratur.	257
Duo modi in Republica ascendendi. pag.	153	Expositores clari.	78
Duobus modis ignorans se scire per suadere potest.	173	F.	
Duo modi ad prouehendum idonei, dissimulatio & eloquentia.	130	Fabij in iniuria mansuetudo, num etiam aliorum,	398
Duplex Mathematicarum proprietates, pag.	102	Fabularum scriptores,	81
Duplex memoria, rerum & uerborũ. pag.	103	Fabula leporum,	293
E.		Fabula de bonis & malis.	283
Educatio ad morum similitudinẽ parentibus potentior.	350	Facius Cardanus pater authoris quam inopem duxerit uitam	120
Eloquentia tyrannis quedam occulta, pag.	131	Facilius patimur communes calamita tes, quam proprias ob inuidiã.	414
Empedocles in Aetne flammis se con iecit.	56	Fastus simulatus ad autoritatẽ acqui rendam.	176
Engastrimythi & de Ioanna Rhodigi na.	216	Facius Cardanus authoris pater artem mutauit.	259
Epicharmi dictum.	311	Fatis isdem quibus ducimur, prohibe mur & scire auxilia aduersus cala mitates.	4
Ephemerum animal quod una die ui uit.	323	Fœneratorum lucra quanta.	189
Erasmi laus,	184	Filij pauperum parentibus magis fini les sunt.	350
		Filios à generosis parentibus degene rare, nisi casu, falsum est.	105
		Filiorum in patres impiorũ exempla. pag.	354
		Filiorum Regum institutio,	145
		Finis	

I N D E X

Finis sapientiae naturalis diu ac bene uiuere.	36
Finis humanae felicitatis diu ac bene esse.	13
Florentiae, Venetiarum, Mediolani, Parisij magna templa.	146
Fortuna quomodo praestantior sapientia.	269
Fortuna nulli deest, sed sapientia & industria.	257
Felix rex aut ciuis, cuius mores cum regione & aëro suo consentiunt, similitudine à corporibus ducta.	152
Felicitas non extenditur ultra mortem.	361
Franciscus Gadius.	96
Francisci Sfortij secundi & Valentini Burgij laus.	151
Franciscani dolus.	235
Frater Bufali mira historia.	105
Franciscanorum cum pictore conuenio.	236
Frater qui sororem occidit historia.	213
Fratrum gratia rara.	342
Fratres à fratribus occisi.	342

G

G allorum error in administratione ciuitatis.	262
Galli cur non diu alijs possint dominari gentibus.	196
Gallij regnum inualidum aduersus externam uim.	136
Galenij gloria.	115
Galezium rubeum ex læticia insaniuit.	267
Gangris Galli historia.	6
Gastromantia.	217
Germanorum fides.	143
Generosissima quæq; industria etiam pernitiosa famam apud homines præstat.	231
Glorij encomium & uis.	241

Gloria præcipua est ex bello.	242
Gloria sobolis diuinitate præstantior.	54
Gloria quomodo querenda.	114
Glorij diffinitio.	113
Gloria humana nihil aliud est quam dulce uenenum.	407
Geomantia.	219
Gloria non pauciores pauperes floruerunt quam diuites.	371
Gloria cupiditate qui nefanda perpetrarint.	189
Glorij immensa cupiditas.	185
Gorgij Leontini laus.	115
Gregorius pontifex quot libros latinis nos perdidit.	62
Gregorius Nazanzenus quot libros Græcos facundie sustulerit.	62
Guidonis Morinorum principis historia.	49

H

H abitus animi quintus.	35
Hebræos falso iactare se Dei nomen quod reuera est ineffabile habere.	110
Hermocratis sophistæ ad Pausaniam consilium.	185
Hermogenes Tharsensis à Domitiano occisus ob figuras & ancipites orationes.	66
Herostati facinus ob gloriam.	295
Herodis Regis Iudæorum historia.	134
Heraclij historia.	227
Hidromantia triplex.	218
Hieronymi Saouanarolæ magna in urbe Florentie autoritas.	177
Hieronymi Ogiati persuasio à Colla præceptore.	185
Hippocratis gloria.	115
Hispanorum solertia.	257
Hispani recte hominem sua lingua appellat.	282

I N D E X.

Historia de tribus uiris qui repente di rati sunt.	162	concedendum.	147
Historia fabulę mixta.	82	Imperij Alexandri Romanorum Tur carumq; in robore & magnitudine comparatio.	200
Historia quęperennis.	70	In malis nihil atrocius diuturna & cer ta expectatione.	326
Historia & conuersio e Gręca lingua gręca litera carere debet, nisi in con uersione anceps uerbū sit.	69	In regnis media uia permissiua.	140
Homo homini preest ui, uel consensu uel mixto modo.	132	In uictu non esse parsimoniam exhi bendam.	120
Homo in corporeis uiribus omnibus aliquo bruto inferior.	302	In mortis hora mundus totus reuolui uidetur.	362
Homo amittit libertatem scelere uel inuidia, fortuna, uel stulticia.	41	In quo uerus philosophus ab alijs dif fert.	98
Homo a deo sapientia & immortalita te differt solum, in cęteris animo illi similis est.	4	In calamitatibus ratio, & si uincit non tamen persuadet.	297
Homo non pertinax & minime malus raro malum habet exitū.	328	In amore coniugali patiens agenti ob secūdatur, at contra in nefario.	113
Homines intemperatarum regionum non sunt ingenio nobis, sed pruden tia inferiores.	309	In necessarijs melius est habere uiciatū quām non habere.	278
Homo non est nisi anima.	331	Incommoda filiorum.	345
Homo umbre somnium.	355	In qua patria non sit habitandum.	394
Homines felices ad consolationes ra tiones animos non intendunt.	366	Infamie medendi modi quatuor.	241
Homeri summa laus.	72	Ingeniū acrius molli & ornato in pue ris melioris spei.	267
Homerus animū dixit immortalē.	168	Intellectus non potest esse unus in om nibus hominibus.	306
Homerus Vlysi amicissimus.	7	Insanie incipientis medela.	251
Homeri gloria.	115	Inimici aut reconciliandi, aut profligan di, ac deprimendi.	165
Horatii laus.	73	Interpretandi munus & ratio quę nam esse debet.	103
Honestum in unaquaq; re præferens dum.	111	Inuentionis auxilia.	260
Humana sapientia locum non habet ubi naturalis abundat.	210	Inuidia quid noceat.	87
Humana facie nihil in orbe formo sius.	271	Iniuriam accepisse quandoq; profuit. pag.	402
I.		Iniuriarum tria auxilia.	401
I acobus Bussularius Ticiniū tenuit simulata religioe.	177	Iniurias ad securitatem ulcisci decet. pag.	401
Ięthiomantia.	223	Ioannis Marliani dictum.	46
Imaginandi uirtus in homine singula ris.	270	Ioannis patriarchę prodigalitas.	250
Imperium in homines nulli a principe		Ioannis Grolierij Galli laus.	119
		Ioannes eius nominis primus Gallorū Rex fidem libertati proposuit.	49
		Ioan	

I N D E X .

Ioannes Vicentinus religionis simula tione Bononiam occupauit.	177	laudare.	75
Ioannis Collę Mathematici uersutia. pag.	174	Librorum ut hominū conditio.	62
Isusq; sapientia deduxit exercitum.	18	Libanomantia.	210
Iracundię accusatio.	93	Libri & facta diuturniora monumen tis.	60
Ironia triplex.	125	Liber pollere inuentione uel perfectio ne debet.	61
Isocrates & Agapetus uituperandi in regni institutione.	151	Linguarum ortus & continuitas.	109
Iter agentium pro seruandis tuto pecu nijs industria.	257	Liurę Augustę falsum dictum.	106
Iudicia duo summa non admittenda. pag.	143	Litare.	220
Iugurtę dictum de Roma.	91	Loquacitas quando utilis.	177
Iulienſium mos.	337	Locustę ueneficę apud Nerōnem gra tia.	232
Iuramentum Atheniensium magistra tium.	263	Luctus forminea res.	355
Iusticia & religio administrandi regni nerui.	137	Lutheri ars.	127
Iustiniani imperatoris & Alexandri in ulta gratitudo.	151	Ludere conuenit sapienti in tribus cass bus.	50
Inuat quandoq; apud principes dona re quę uendere possis.	192	Luculli duo exempla immoderate lu xurię.	205
Iuuenis mors minus est semper imma tura quā mens tarda.	326	Ludouici Sfortię in dicacem animad uersio temperata.	25
Iuuenis cito mori potest, senex diu ui uere non potest.	324	Lycurgi laus ab oraculo.	17
L.		Lycurgi institutū ridiculum.	52
Lauręntij Medices historia.	211	M.	
Laus librorum de animalibus.	76	M agna respublica post primam generationē si seruerit nūq; quā libertati restituitur.	193
Lauręntij Medices laus.	119	Magni uiri raro sunt longęui.	323
Laudatio sui ipsius artificiosa.	175	Magnę diuitię authoritatem probat. pag.	161
Leonarthus Pisanius detulit ex India Geometriam & Arithmeticā.	309	Magni uiri etiam in publicis calamita tibus seruati.	415
Lex secunda ad deprimentum factum illorum qui principibus negotium facessunt.	243	Magni uiri diuino spiritu aguntur uel demonio.	238
Legibus bonis tutius fidere quā opti mis hominibus.	263	Magni uiri non reliquerunt sobolem se dignam.	351
Lecanomantia.	217	Magna opera diuturniora, parua faci lius reparantur, optima mediocrię quę paruis constant.	76
Leo & Capra semper egrotant.	412	Machabeorū fratrum incredibilis con stantia.	329
Licet seipsum quandoq; & quomodo		Magni philosophi quędamauerit. 98 β iij	98
		Magna	

I N D E X.

Magia.	214	Modi aduersus cōspirationem plurimā	
Magistratus in egregijs uiris solū pu-		authoritatis seruandæ.	156
dorem, si non adit continentia, re-		Modus pœnæ apud Turcas antiquus	
quirunt.	172	apud barbaros.	193
Mahometi contra Christum inuectio.		Mors ultro à multis uarias ob causas	
pag.	128	accersita.	319
Mali etiam homines possunt habere		Mori gloriose melius q̄ non mori.	50
sapientiã diuinã, & in dei spiritu fu-		Mors non potest esse cum dedecore, si	
ura prædicere, sed non diu.	25	uira flagitio careat.	327
Malorum plerumq; in nobis causa		Mortem sibi conscientes.	185
est.	288	Mors propria & coniunctissimorum	
Mariti qui uxore occidit historia.	213	grauissima res est.	297
Manlij Capitolini mors.	123	Mortem non formidanti infelix nihil	
Masiniissæ error in diuidendo Regno.		esse potest.	363
pag.	144	Mors uni ex tribus necessario assimilata.	313
Maximam hominū partem cur confis-		Mortis molestia & metus omnibus pa-	
filio carere necesse sit.	266	rata sunt.	278
Mathematici ab initio pœnæ semper		Mors & uita sunt præcipua dona Dei.	
opinionem stulticię subeunt.	251	pag.	338
Meccornatis erga Horatiū liberalitas.		Morborem bona.	411
pag.	118	Mors à cruciatu lenis est.	411
Medela opinionis stulticię ad populū.		Mores componendi priusquam ad re-	
pag.	271	parandam pecuniam accedas.	256
Memoria iniurię diuturnior quàm be-		Mos diuidendi homines inuicem, He-	
neficię.	183	bræcorum, Græcorum, Romanorū.	
Memoria seruatur factis, scriptis, uel		pag.	54
monumentis.	55	Mosis & Lycurgi comparatio.	53
Memorię auxilia.	103	Moses sapientissimus.	17
Merelli Numidici grauiã uerba.	167	Mosis instigatum de uxoribus.	53
Mense Samnitis exilium.	42	Multis hominum generibus non debe-	
Minos Labyrinthum in Creta constru-		tur consolatio.	279
xit.	59	Multi qui diuino agebantur spiritu de-	
Midridates ac Cyrus memoria clari.		monium habere crediti sunt, & ui-	
pag.	60	cissim contra.	239
Moab Regis historia.	229	Multis parentes mortuos esse condu-	
Modi quibus alia dicimus alia signifi-		xit.	338
camus.	124	Multorum mortes decoræ.	327
Modus habendi sapientiam compen-		Multis mala bonum pepererunt.	284
diosus.	273	Multitudo librorum auget scribenti	
Modus particularis administrandi re-		authoritatem, minuit ab eius monu-	
gni per Magistratum	137	mentis,	76
Modi parandarum opum cum sancti		Multis	
tit.	116		

I N D E X.

Multitudo malorum mitiora singula reddit. 415
Multorum optimorum uirorum mores uolentia. 327
Multi maximi uiri impudicas uxores habuerunt. 404
Musica uis praedara. 248

N.

NAbidis & Agathoclis magna crudelitas. 140
Narfetis eunuchi detrimenta ob unum uerbum. 151
Natura humana gaudet nouitate. 14
Natura plus ad sapientiam potest disciplina uel exercitatione, exercitatio etiam securior disciplina. 39
Natura conata est nos in filiorum amore fallere. 352
Necessitas malorum quando ferenda sunt, docet equo animo ferenda illa esse. 287
Necromantia. 214
Nemo in duobus sapientiae generibus praestans esse potest. 210
Nemo, nisi in republica diues dici potest. 347
Nemo perpetuo infelix est. 416
Nemo futuras a morte iniurias ulcisci potest. 401
Nemo potest ad apicem sapientiae peruenire. 269
Nemo est cuius uitam diligenter inspicendo plura non inuenias uituperatione quam laude digna. 408
Nihil tam incertum uel labile ut gratia. 340
Nihil ad augendam potentiam magis facit, quam iniuriarum contemptus. 398
Nihil ad felicitatem magis conducit affectibus animi egregijs. 99
Nihil facilius filijs reparatur. 348
Nobilitas uera quae sit, 382

Nobiles pueri quomodo soleant infatu. 110
Non tantum sobolem superare nobis, sed etiam uirtute & potentia praestare optamus. 52
Non omnis sapientia diuina docet praedicere futura. 26
Nouus excudendi aureos modus. 6
Nouellius Tricongius Mediolanensis. pag. 261
Nulla maior felicitas homini contingere potest, quam ut gloriam nec habeat nec queras. 407
Nullus homo foelix. 278
Nullum brutum habet uel rationis uerbram. 303

O.

Obscuritas tribus in causis conuenit. 66
Oculorum custodia. 48
Occasionis pictura. 182
Oeconomia a quocumque perdiscenda. pag. 15
Offensae principum a subditis implacabiles. 190
Oliuerij Firmij facinus detestandum. pag. 140
Olim filij passim exponebantur, & cur desitum 349
Omina & quae in itinere prospera. pag. 222
Omnia in potestate sapientis. 8
Omnis immoderatus affectus demeritam parare potest. 267
Omnes eruditi magnis incommodis affecti sunt. 409
Omni uoluptati sua amaritudo communi est. 290
Omnes homines aliquo laborant infortunio. 290
Omnes res magnae paruos ortus habent, 247
Omnes

I N D E X.

Omnes legistatores luctui terminum fratuerunt.	336	nos.	202
Omnes qui Isthmum fodere tentaue runt, periere.	59	Parentes quos filios occiderunt.	339
Omnis ingentis spiritus proprium est sibi parare mortem, carcerem uel exilium.	393	Parthenopei Regis historia.	260
Omnis malus aut infelix, ignorans.	3	Parètes, pprios liberos occidetes.	339
Omnium bonorum sapientia mater, omnium malorum ignorantia.	2	Panthaleonis historia.	255
Omnes aliquando uel momento affla mur diuino numine.	23	Phalaridis humanitas erga bonos.	117
Onomatia.	224	Patriarchæ Alexandrini historia.	356
Omnis dolori tempus medetur.	293	Particulares Regis obseruationes.	pag.
Onymantia, & de Sigismando Paulu cio.	218	Pauperi nihil grauius accidere potest, quàm ut ditescere uelit.	371
Optima uiuendi ratio tribus cõstat.	265	Pauper non minus diuitem felix esse po test.	371
Opiniones diuersæ de anima.	305	Paulus, Hieronymus, Augustinus sa pientia naturali etiam præditi fue re.	23
Optima cõditio, sed cum inuidia absq armis, non est diuturna in Repub. pag.	181	Pædagogi insaniz parati.	252
Oracula.	216	Pædareti Spartz ironia abscondita.	125
Oratio emendata, dilucide & ornata esse debet.	64	Pericula ex oppugnatione.	154
Orbi & patris uitæ comparatio.	345	Pessima conditio est torqueri inter duos contrarios affectus.	87
Ordo seruandus & omnia diuisionis membra explicanda.	67	Petrus Bonus.	120
Orontij Marcellini historia.	285	Perfectio libri triplex.	63
Oribasus Sardinianus medicus exul.	42	Phyllifus Syracusanus historicus exul.	42
Ostentatio utilis.	204	Phocensium stulta superstitio.	176
Omnibus in casibus incommoda sua ape rire conuenit.	168	Phryne meretricis laus & diuitiæ.	114
P.		Phauorini consilium in uituperando. pag.	167
P atientia magnum furentis fortu ritæ remedium.	368	Philippus & Themistocles maximi dis simulatores.	135
Patres qui filiorum mortem æquo ani mo tulerunt.	357	Philistus Milesius.	259
Patrum exempla qui fortiter filiorum mortem tulerint.	354	Philippi Regis prudentia.	138
Parentum luctus qui cum pietate con iunctus sit, honestus est.	332	Philippi ad Alexandrum filium respon sum.	145
Parentes mali non progignūt filios bo nos.		Philomenis exitus.	310
		Phidiaz & Sostrati studia pro gloria. pag.	59.60
		Phirones.	216
		Pindari poetæ historia.	317
		Pyratæ historia.	238
		Pyromantia duplex.	219
		Plato	

Plato puer scire nosse esse effere mini sci.	303	liora in actionibus ac studiis nostris pag.	15
Platonis pietas.	351	Priuaræ conditiones hominis & flagitiosi non possunt habere spiritum Dei ad prædicendam futura.	26
Plato à Dionysio iuniore ditatus est. pag.	381	Primus Tiberius Gracchus publica seditione apud Romanos occisus est. pag.	371
Platonis gloria.	115	Princeps sit religiosus.	146
Platonis de uxoris communibus præceptum cur ab illo traditum.	201	Princeps quomodo res bellicas tractare debeat.	150
Plinij nepotis laus.	73	Princeps debet esse philosophus non Rhetor.	132
Plinij auunculi dictum pulchrum.	44	Principi quæ maxime obseruanda.	138
Plebs praua.	111	Principes adulatorum maxime vitent. pag.	248
Poetæ inuiles Regibus consultores. pag.	260	Propter impunita adulteria Christiani Turcis poenas dant.	405
Pompeij uituperatio ex Cicerone. pag.	126	Proprium humanæ sapientiæ est nescire quod profiteris.	159
Pontani uiri doctissimi infortunium pag.	260	Profusio quando laudabilis in principe uel in quos.	249
Pontij Centurionis pertinacia.	49	Promittentia Dei erga res humanas.	249
Pontij Samnitis & Numandinorū error.	140	Proditio omnium scelerum scelestissima.	48
Popularis status fortior Oligarchia. pag.	197	Prouerbum utile.	272
Polycrates sollicitatis satietatē habuit. pag.	291	Prouerbum iocosum.	272
Pomponij responsum ad Mithridatē. pag.	49	Procedendi modi à diffinitione & diuisione.	121
Porfenna Rex sepulchrum admirabile, in quo labyrinthus esset, fabrica uit.	59	Probi uiri in patria non sunt accepti, tum maxime si natales humiles sint. pag.	394
Populus authoritati maxime desert. pag.	39	Prudentia maxime utilis mortalibus. pag.	290
Porsidonij constantia.	410	Prudentia & fortitudinis pars quæ ad tolerantiam pertinet, sapientiæ sunt opportuna.	35
Prauas res nescire melius est.	231	Prudentes ea protinus faciunt, quæ abj temporis beneficio admoniti.	294
Præxetelis speculi inuentoris fabula. pag.	398	Prolemani dictum.	289
Præcantatio.	229	Prudentia quibus offendatur.	290
Præcantationes aduersus tormenta. pag.	230		
Præfesse terre, aliquid cum Deo simile habet.	131		
Præmittenda sunt necessaria, inde uti-			

Pulchra natura sua non indigent deco- ratione.	279	Quæstio de nato in undecimo mense.	32
Pulchritudinis laus eximia.	107	Quæstio de Horatii absolutione.	32
Pueri post annum decimum à mulieri- bus abducendi.	252	Quæstio de nato à patre, cui defectæ sunt arteriæ.	32
Pueri à prauorum consuetudine arcen- di.	111. 112	Quæstio de patre & adolescentulo in- gulato eius filio.	32
Q.		Quæstio de iuvene perorante ante tem- pus lege præfixum.	32
Q uare quisq; se miserimum pu- ret.	364	Quæstio de suffragiis iudiciorum.	32
Quatuor quæ hominem in contentio- ne euehunt.	154	Quæstio de Rege habente suspectos ciues.	32
Quatuor genera eorum quæ ad demo- niam sapientiam pertinent.	214	Quæstiones naturales multæ difficiles & arduæ.	33
Quatuor in dijs præstantissima, quæ homo imitari debet quantum potest.	273	Quintilianus nimio studio erudiendæ filios suos orbis remansit.	109
Quæ præstantissima Galeni opera.	77	Quintilianus opus rotundum & poli- tum absoluit.	67
Quatuor ad gloriâ impedimenta.	116	Quingremis instauratio.	6
Quadruplex contra malos animi affe- ctus auxilium.	89	Quinam proprium patrimonium ab- iecerunt sponte.	391
Quatuor uiuendi genera.	191	Qui iniuriam passi sunt uoluntarie.	395
Quatuor hominis tempora in Repu- blica.	182	Quinam respuerunt oblatas diuitias.	391
Quatuor modi possidendi regnum no- uum absq; seditione.	137	Qui ditari uult, opum desiderium mi- nuat.	392
Quædam in aliqua lingua exprimi nõ posse, quæ in alia dicuntur, quædam in nulla.	110	Quinam in exilio uixerint.	392
Quatuor difficillima homini detri- menta.	258	Quinam adeo diu sunt peregrinati, ut in exilium acti uiderentur.	392
Quæ in scommatibus seruanda.	191	Quid agendum excidenti è magistra- tu.	260
Quæ nam pateant accusationi.	166	Qui pauperes gloria caruerint.	389
Quæ sit optima hominis conditio quo ad opes.	373. 376	Qui senectutem ingreditur, multa ma- la necessario experitur.	355
Quæ nam præstantior & utilior sapien- tia.	268	Quibus nam eruditio exitium attu- rit.	409
Quæ diuturnitatem nominis seruent.	356	Qui minus sciunt apud populum, ma- iorem habent auctoritatem.	160
Quæ morte ipsa sunt deteriora.	355	Quid in exilio agendum.	160
Quæ omnes homines scire decet.	272	Quibus in causis de seipso loqui li- ceat.	122
		Quibus	

I N D E X.

Quibus non fidendum.	144	Quomodo cognoscatur magistratus.	
Qui præbent causam suæ calamitati non merito dolent, pauci autem nõ præbent.	188	pag.	143
Qui ex oriente lege uel aduſta lingua ſcribêt, ij maiore in precio ſunt quàm qui contra.	79	Quomodo de principibus loquendũ.	130
Quinam conſulendo uel agendo præſtantioreſ .	268	pag.	130
Qui uitam uoluptuoſam egerint.	205	Quomodo de parentibus & affinibus loquendum.	130
Quicquid magis impèditur perditur.	272	Quot modis Græca Latinis recte miſcentur.	67
Qui authoreſ ad humanam ſapientiã pertinent.	186	R.	
Qui clari exiterunt uiri, patrem cito amiſerunt.	338	Ratio deducendæ aquæ.	30
Qui ficta morte uitam ſeruaſerunt.	201	Ratio pulchroſ infantef efficiendi.	108
Qui ſtulticiam ſimulauerint.	194	Ratio dignoſcendi eum qui accedit .	
Qui ſummum gradum obtinet, ſumma uirne excidat cauere debet.	181	pag.	104
Quinam ex hominibus feliciorer ad ſapientiã comparati.	268	Ratio pro animi immortalitate.	19
Quinq; uerborum genera nõ apta orationiſ.	64	Ratio inſtituendi pueroſ.	106
Quibuf cõmutare artẽ conueniat.	258	Ratio nexus linguarum inter ſe & cum rebus ipſiſ.	100
Qui ſapienter præcellerint in diuino genere.	21.22	Ratio recte tractandi Rempubliam à religione non diſiungitur.	250
Quinã morte calamitateſ effugerint.	363	Ratio ſtudenti & ordo.	101
Qui modi ad proditiõnẽ impellãt.	171	Renati Veſſõnum & Lencionum principuſ hiſtoria.	49
Quinam feliciffimi uel infeliciffimi.	269	Reſ memoria dignæ ſunt triũ generũ, neceſſariæ, utileſ, ac delectabileſ.	57
Quomodo reſ exigua augeatur.	189	Reſ humanæ cum ad ſummũ deueniunt faſtigiũ, retro cõuerſæ funditur.	388
Quonã pacto hominibus perſuadendũ, ut magna de nobiſ ſperent.	170	Religio noua nunq; ſenſim admittenda.	143
Quomodo omneſ cõgregationeſ eſti nomine à multiſ, re tamen à pauciſ tractantur.	180	Religioniſ contemptuſ Romanof perdidit.	16
Quomodo diuinoſ noſ alijs perſuadebimur.	169	Religio gloriæ in principe humilif fortauit coniuſgenda.	243
Quomodo de Deo loquendum.	129	Rex nunquam regnum neglectum gubernet.	136
Quomodo de lege loquendum.	129	Reges Tyrannici tyranniue regnũ.	194
		Reges facillime memoriã ſui poſteriſ relinquere poſſunt.	59
		Rex amare non debet.	96
		Regia poteſtaſ ab omnibuſ gentibuſ fertur, Ariſtocratia & Reſpub. ſolũ à ſapientibuſ.	196
		2 ij Reges	

I N D E X.

Reges occidentales delinjs affluentes.		Sapientia diuina quid?	23
pag.	190. 183	Sapientia naturali obstant tria præci-	
Regnū est feruicus gloriosa.	373. 376	pue, timor, auaricia, & inuidia.	34
Regimen pro diurna uita.	36	Sapientia elusoria.	208
Rhodope meretricio quaestu pyrami-		Sapientia ut nihil ignotum, sic omnia	
dem excitauit.	59	in eius potestate.	6
Ruini filius.	385	Sapiens in carcere nihil potest.	42
Rinales in artibus beneficio fouentur		Sapientia est notitia sufficiens deduce-	
Antoniano.	164	re hominem ad finem quaesitū.	9
Romanorum status mixtus.	193	Sapiens foelix, & foelix sapiens.	4
Romani diuinatoria ad Reipublicæ		Sapientia persuasoria.	209
utilitatem utebantur, ut facerēt quæ		Sapientia naturalis est omnis præclara	
uellent eius rei prætextu.	221	cognitio artium uel disciplinarū.	34
Romani laconibus similiores, Veneti		Sapientia humana præditis in genera-	
Atheniensibus.	193	libus imitetur consuetudinem popu-	
S.		li & potentiorum, quo ad qualitates	
Salomonis sapientia.	18	uero coræqualium.	204
Salomonis laudes.	28	Sapientum diuersorum exitus infeli-	
Sapientia diuinæ proprium est dei co-		ces.	206
gnitio, cultus, & amor.	28	Sapiens non debet habitare, ubi fru-	
Sapientia diuina quatuor præcipua do-		ctus sapientia perit.	2
na exhibet, quæ nulla alia uel non		Salutare mediocriter conuenit etiam	
ram copiose.	27	æmulos.	192
Sapientes naturales qui.	98. 99	Salethi Crotoniensis lex de adulteris.	
Sapientia diuina quibus constat.	22	pag.	405
Sapientia omnia complectitur.	273	Saryrici, & Comædi, & Historici, uti	
Sapientia diuina rara & pauca homini		les ad humanam sapientiam.	179
est, indiget alijs generibus.	23	Sacrificia dæmoniaca apud ueteres.	
Sapientia partes eiusdem rationis cū		pag.	220
tota quo ad utilitatem non quo ad		Scelsti uiri historia.	228
animi uoluptatem.	268	Scelera apud Tyrannos plus luxuria	
Sapientia diuina nulla arte haberi po-		ualent.	193
test, sed est donum Dei.	25	Scelerum dæmoniacæ sapientia iun-	
Sapientia quadruplex, diuina, natura-		ctorum species.	234
lis, humana, dæmoniaca.	9	Scipionis Aphricani liberalitas in eru-	
Sapiens omnis etiam potens.	8	ditos.	118
Sapiens uirtutibus pollet maxime pie-		Scortatores quare semper infœlices.	
tate.	97	pag.	265
Sapientia ignorantia & stultitia com-		Scommata falsa ad auctoritatem inuol-	
paratio.	268	lia.	163
Sapiens non odit parentum uitam, sed		Scommate quando utendum.	178
mortem illorum fortiter fert.	338	Scopeliani Sophistæ studiū assiduū.	44
		Scopi	

I N D E X.

Scopi beate uiuendi sapientia natura	Solus ille qui diuina sapientia præditus
is. 84	est, uere est etiam felix. 24
Scripta etfi elegantissima, cum permu-	Solis magnitudo. 30
tatio linguarum successerit quan-	Sola conscientia uirtutis est uera soci-
doq̄ intereunt. 70	citas, sola scelerum memoria mise-
Semiramis Babylonem ædificauit. 59	rum hominem efficere potest. 296
Senium præstantium exempla. 414	Somnia quædam quibus ad scribendū
Senis & Sycophantæ historia. 233	impulsus est, tum aliæ causæ. 418
Senarum laus ob religionis cultū etc.	Somnium nullum mortem magis præ-
pag. 146	figire solet, quàm id quo uidentur
Senecæ de auaro dictum memorabile.	homines in longinquas regiones
pag. 92	equo albo ferri. 314
Seneca prauè Neronem instruxit. 132	Sors ex fabis. 226
Senectutis maxima infelicitas, omni-	Sortes prænestina & Antioquina. 214
bus odio esse. 324	Sors Virgiliana. 225
Senes abundant grauitate, iuuenes mo-	Sors pro electione laudabilis. 227
deratione, pueri ingenio. 267	Sors ex somno. 225
Septem necessaria ad ueritatem quæ-	Sors ex alea. 225
rendam ex Galeno. 102	Sors in Pharo ad Mercarij statū, &c.
Septem modorum obtinendi intentū	pag. 225
comparatio. 170	Sperthij & Bulis Lacedæmoniorum
Serpens cur sapiens esse dicatur. 24	historia. 371
Serui qui claruerunt. 406	Status Lacedæmoniorum 197
Seruus à libero non differt mente nec	Stulti historia. 288
corporis partibus. 406	Stultitiam simulasse magnarum rerū
Serui Asdrubalis constantia & multo	causa fuit. 194
rum aliorum. 410	Stultitia quibus fiat. 251
Sicomantia. 223	Subditorum quomodo lege minuatur
Sfortiæ error, in tradendo, ex multis	periculosa potentia. 151
filijs, regno, uni Galeazio. 144	Suspendere iudicium nisi in his que de
Si miser esse non uis, miserum non te	Deo dicuntur, aut ad religionem
esse puta. 370	pertinent bonum. 175
Sileni & Mydæ historia. 317	T
Silentio inimicorum fama oblitteran-	Tabellarij historia. 238
da. 180	Tempus, magnitudo, materia, di-
Simon coriarius factus est Philoso-	uisio, nomen, singulorū librorum
phus. 301	ab autore conscriptorum. 418
Similitudo deriuationū in linguis. 109	Temporis longitudo pro morum qua-
Socratis gloria & uita. 119	litate. 183
Socratis uita ironia plena. 125	Tempore preciosius nihil. 45
Socratis morientis constantia. 311	Thadæi medici stipendium. 187
Socratica disputatio & solertia. 174	Thaletis historia. 5

I N D E X

Theodosius pietate victor.	18	bent.	359
Theſei uora.	271	Tryphonis ſcelus.	384
Theſſalus medicus.	259	Tura in principē parſimonia, cæcra- da profuſio.	249
Theophraſti querela.	321	Turcarū Regis diligentia in omnibus.	179
Themistoclis gloria.	114	pag.	179
Teramenis dictum.	325	Tyrannis quadruplex ex bello cōmo- dum.	242
Thephramantia.	123	Tyranni cogūtur tribus cauſis, quibus Reges ſunt abſoluti nefaria com- mittere.	192
Theombroti mors ex toto uoluntaria pag.	313	Tyrannis ſine armis nunquam poteſt eſſe diuturna.	181
Timor ſapientiæ aduerſatur.	38	V.	
Timidus maxime infelix.	85	Veri ſapientes uicijs carent, ſed his abundant humana ſapientia præditi.	172
Timor quorum malorū cauſa.	85	Vera uita dicitur longior tempore, uel libertate, uel uſu.	36
Timanthiſ pictoris prudentia.	73	Verba materiæ congruere debent.	66
Tigillinus ſuperauit ſenium.	193	Velociſſima res tempus.	273
Tirydates regnum ob Magiā multaq; alia dona à Nerone impetrauit.	232	Ventriculi cuſtodia.	46
Totignoratię quot ſapientiæ genera. pag.	10	Ventidij & Pharneci Cyreſtenſiſ hiſto- ria.	248
Tres modi probādi rem ex Ariſtotele ſumpri.	29	Venatorum mos in electione Magi ſtratuum.	177
Tres modi uiuendi abſtropibus.	261	Veneratio æconomix fundamentum. pag.	112
Tres modi optime parādi unamquam que rem.	34	Veniens, ueneficij, philtri differentia. pag.	228
Tria ſapientiæ genera laudabilia & ue- re utilia.	210	Venatorum Oligarchia.	197
Tria ſunt quæ quiſq; noſce deſiderat, & quomodo ſciatur.	101	Victus ſimplicitas uitæ multum confer- re.	40
Tria quæ debet ſeruare qui iam in ma- xima eſt dignitate, ut pſeueret.	182	Victus ratio diſcenda cuiq;.	15
Tres partes moraliſ philoſophiæ.	85	Virtus ſumma eſt uicio carere.	84
Tria hominum nō parua impedimen- ta.	240	Virtutiſ Encomium ex Ariſtotele.	43
Tria malorum genera.	281.318	Virtus nō eſt mediū inter uicia utroq; extremo participans.	87
Tria hominum genera, liberum, impe- rans, & ſeruientis.	130	Vitæ longitudo ſobole præſtātor eſt. pag.	52
Tria quæ ad uitæ longitudinē faciunt, lac, oleum, mel.	41	Vita principum infeliciffima.	292
Tria ſunt quæ animum & corpus ſimul delectant.	270	Vita beatiffima etiam ſecundum Ari- ſtolelem.	
Tria omnium malorū auxilia.	363		
Triftitia eſt agritudo.	37		
Triftitia & læta nunquam miſceri de-			

I N D E X.

Strotem in diuinorum cōtemplatio ne est.	22	Voluptas firma quæ sit.	273
Virgilij astus.	72	Vrbs magna sit tribus causis.	147
Virgilij gloria.	115	Vsus in uita ad longitudinem plus tem pore facit.	43
Virginum solertiã in seruanda castita te.	258		
Vita hominis miseria plena.	281	X Erfis insana iracundia.	94
Virium imbecillitas non prodēda nisi auxiliatori.	264	Xerxes Helespontū, & Darius Bosphorum ponte iunxerunt.	59
Viucere diu animo, corpore compo to, & fama.	36		
Vita quæ nō est libera, non est uita.	40	Z Enon seipsum tēdio uitę stran gulauit.	325
Vita propter mortem nobis data.	351	Zopiri commemoratio erga Darium fidissima.	134
Vlyfies sapientissimus.	7		
Vnde oppugnandus uicinus.	150		

F I N I S.

HIERONYMI

CARDANI MEDICI MEDIOLA

nensis de Sapiencia liber primus, ad Illustrissi-
mum uirum Franciscū Sfondratum Se-
natores, & apud Senenses Cæsa-
ris Vicarium.

QUANTUM omnium bonorū Sapienciam
diuinissimam esse constat: quippe quod De-
us hac maxime Deus esse cognoscitur. Nulla
enim quamuis immensa potentia, et suffice-
ret ad gubernandum, custodiendumq; uni-
uersum, si omnino sapientia careret. Nihilo
minus operæ precium fore existimo, si de eius
nobilitate, ac utilitate, quædam non demonstrando, uerum tan-
tum ad memoriam reuocando ostendam. Omnis enim demon-
stratio in manifestissimis rebus, præterquam quod superuacua
est, dubias eas efficere solet. Quid enim non obscura res indiget
illuminatione? uel certa probatione? aut testimonio, quæ om-
nium cōsensu confirmatur? Hæc uero Deorum & hominū non
testimonia, sed Encomia meruit. Atq; si nulla eius prorsus esset
utilitas, quod sola inter mortalia diuina sit, ut Galenus dice-
bat, omnibus uiribus propter seipsam tamen amplectenda fo-
ret, omnique laudis genere decoranda. Nunc uero cum nulla alia
res in uita utilior sit, ac magis necessaria, conandum erit totis
uiribus, non solum ut eam assequamur, sed etiam extollamus,
quod non nobis solis nati, hoc unum miseriarum solatium hu-
mano generi relictum esse docentes, magnam etiam utilitatem
ei asseramus. Ergo si etiam apud barbaros ferociq; uiros nudus
periclitareris, sapientia ipsa, tueri non solum, sed etiam orna-

2

FE 10

re te possit, atq; tunc belle illud dicere tibi conuenit:

σοφὸν γὰρ οἱ βούλομαι, πολλὰς χεῖρας νικᾷ, ἰ.

Nam unum sapiens consilium multas manus uincit.

omitto quod unus Vlysses apud Cyclopas pœnas à Polyphemio sumpsisse fingat: mitius sapientiæ genus aggrediendū est. Namq; si apud efferas nationes te sua lingua loquentem audirent, nō putas fore ut admiratione ducti manus à te abstineant: deinde si etiam nominibus proprijs uocantem exaudiant, stupore attonitos quieturos: Sic igitur totius iam periculi caput ignorantia, tota in sapiētia salutis spes Sed fac ut etiam diuina quadam arte præditus morbos curet, archana reuelet, futura prædicat: nonne quod apud Lystram Paulo Barnabæq; dicebant: Dii sub hominum forma ad nos descenderunt: at uero & ibi hominem sanauerat: nihil tamen est quod sapientia ipsa efficere nequeat, nam uel sermonis coniunctione sola, quietius audiunt homines quæcunq; illis proponuntur. Vnde de eodem Paulo rursus apud Iudæos cōcionante scriptum est: Audientes autem quod Hebraica lingua apud illos sermonem haberet, silentium maius præstiterunt. Nihil est, ut Cicero recte ait, quod eloquentia ipsa per se efficere non possit. uerum si miraculo rei adiungatur, homines in quamlibet sententiam trahere facile potest. Sed tamen hæc nunc relinquamus, quæ quandam miraculi speciem in se retinent: quæ tamen apposite à nobis hic scripta sunt, neque enim rarius est tales inueniri, qui uel miraculo quodam, uel inclyta solertia, apud barbaros etiã infensissimos seruari possint: quam sapientem in illorum manus incidere, ubi sapiens uideri nequeat. Vna enim inuiolata sapientiæ ratio proculdubio est, cum illis uersari, apud quos illius fructus minime pereat: ergo si raram sapientiã, rariori periculo opposuero, rem minime absurdam facere uidebor. uerū quicunq; antea aduersus fortunæ ictus parati sunt, uenientem calamitatem deuitare possunt, quod & si nequeant, illam tamen uix sentiunt. Cum igitur omnium bonorum sapiētia mater sit, & contrario malorum omnium

omnium ignorantia etiam parens erit. quo fit ut non male illud dictum putem : Omnis malus ignorās, imò forsitā illud etiam melius, Omnis infelix ignorans. Probandumq; sit quod Poeta dixit:

Nuſſum numen abeſt, ſi ſit prudentia: ſed te

Nos facimus Fortuna deam, cœloq; locamus.

Contra etiam ſœliciffimos ſapiētīæ beneficio uſos fuiſſe creden- dum eſt; uel quòd ipſimet per ſe ſaperent, uel quòd illorum con- ſilio uterentur, qui ſapientes forent, nam & ſapientum conſilio uti, adeò pars magna eſt ſapientīæ, ut eam præcipuam quoq; exiſtimem, probemq; inuerſionem illam Ζητῶνος;

Κἄνος μὲν παράριτος ὁ ὡς ἂν ἐπὶ ἅντι μὲν ἴπται.

Ἡ δὲ λὸς δ' αὖ καὶ κἄνος ὁς αὐτὸς πάντα νόησει.

Ille Sapientiffimus eſt, qui bene monenti obtemperat.

Rurſum eſt ille præſtans, cui quòd opus eſt, ipſi in mentem uenit.

habere enim duplicem ſapientiam, & quòd ſciat, & quòd nouerit cui credere debèat, qui alijs credendo ſapit. Itaque reges ſœli- ciſſimos, aliena, & propria ſapientia iuuat. nam Traiani for- tunæ non mediocriter profuit Plurarchi illius Boeotici diſcipli- na: qua ex priuato orbis Imperator, ex tumultuoſa republica quietam ac tranquillam reddidit. In prælijs uictor, in pace iu- ſtus, in utroq; amabilis et timendus fuit. Imperium adeò auxit, ut filius cum nihil relictum penè ſibi uideret, quo patris gloriam æmularetur, prouinciarum numerum minuerit. nam æquam quaſi gloriam eſſe putauit, Imperium bello augere, & pace mi- nuere: hoſtes prælio, & amicos beneficijs ſuperare. An non Ale- xandro Ariſtotelis philoſophia conduxit, ad orbem non ſolum milite ſuperandum, uerum etiam ſapientia gubernandum? ne- que enim in hoc minor quàm in illo erat, nanq; ſubigere Aſiam & Aegyptum, cum milite ac fortuna cōmune fuit: gubernare, obtinere, moribus, lingua, diſciplinis tot barbaras nationes, tam breui temporis ſpacio inſtruxiſſe, ſapientīæ ſuz munus ta- num eſt. Vnde minus mirū fuerit, Philippū illius patrem, hanc

tantam fortunam filij, atq; profecturum initium ex Aristotelis sapientia prævidisse, sic enim ad illum scribens, inquit:

Ἰσθμοὶ γε γινώσκουσι ὑμῶν πολλῶν δὲ τοῖς θεοῖς χεῖρῶν ἔχει. οὐκ οὐτως ἔστι τῆ γενέσεως τοῦ πατρὸς, ὅς ἐστι τῶ καὶ τοῦ πλὴν ἢ λικία καὶ τὸν γε γον ἐναυ. ἐλάττω γὰρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ ἔραφέντο καὶ παιδεύδεντο αἴξιοι ἑσσοῦ καὶ ἡμῶν καὶ τῶν τῶν πραγμάτων διαδοχῆς. i.

Scito mihi filium natum, magnam igitur dijs gratiam habeo, non tam de nato puero, quam quod tua etate natus sit. Spero enim ipsum sub te educatum & institutum, dignum & nobis & nostrarum rerum successioni fore.

Quid igitur sapientia melius erit in humanis rebus? quæ homines ex priuata uita in imperiũ, ex paruo regno in maximũ trahit. at uero Cæsar, neq; em̄ ille ob factorũ magnitudinẽ prætereundus erit, sapiens ipse fuit, atq; ideo & ipse foelix, nã eloquentia uix Ciceroni cedebat; omnia quæ ad humanã prudentiã spectabãt, abunde tenebat; naturalis scientiæ peritissimus, artis militaris, publicæ rei quantũ alius nemo gnarus. sed quod maioris sapientiẽ argumentũ? imò à memoria sola reliqua discas, seu ab ingenio. nam septẽ epistolas simul illũ dictasse refert Plinius.

Damnabat hic igitur Syllã, quod Imperio se abdicasset, literas nescisse eum dicens, & merito. quorsum enim attinet, tot periculis, tot laboribus, tot sceleribus, tanto sanguine publico, Tyrannidẽ occupare, sponteq; deinde relinquere? igitur & sapiens foelix, & foelix idem sapiens est, nec est si quid male agas, quod fata accuses, sed imprudentiam. iisdem tamẽ fatis quibus ad infortunia impellimur, quæ scire necessarium erat, scire prohibemur.

Illudq; est, quod à Mose scriptum est sapientissime: cum comessisset homo fructum scientiæ, eiectus est de Paradiso: ne comedens rursus de uitæ ligno, similis Deo efficeretur. Na neq; cum Deus ab homine sapientia, & immortalitate sola differat: ac qui sita sapientia, si immortalitatem esset cõsecutus, prorsus Deo similis euadebat. nanq; in reliquis & si non quantũ Deus habeat, omnium tamen particeps uidetur: foelicitatis, potestatisq;: his duobus genere toto differt, quorum cum alterum esset consecutus, reliq;

etis, reliquum tantum deerat, quamobrem celeriter ab eo prohibitus est, nec enim decet hominem, inter sordes habitantem, amictumque corporea hac, & elementari substantia, ex toto diuina Maiestati similem fore. Quod namque deo similis sit homo, ad animam tantum, non ad corpus referri debet. hæc enim multa, imò serè uniuersa, cum deo similia habet. Sed cum hæc ad aliam pertineant tractationem, nunc de sapientia solum sermo habendus erit. Itaque hoc unum mihi reputanti, eos qui maximam humanam felicitatis partem in opibus collocant, sapientiam maximam etiam habendam diligentiam impensuros: siquidem nihil adeo celeriter, nihil tam magnas homini diuitias, ac potentiam acquirit, ut sapientia, namque & Moses, & Cyrus, & Romulus, & Theseus, non diuitias tantum, ac potentiam, sed regnum sibi, posterisque, ac quibus uoluerunt paruere, atque ex his tres expositi, Moses, Cyrus, ac Romulus, ex his etiam duo spurij, Romulus; Theseusque, ac ob id deorum filij appellati, ergo hi omnes tot fortunæ ictibus circumuenti, in priuataque conditione nati, regnum sibi, ac posteris uendicauerunt. Moses Syriæ, Cyrus Orientis, Romulus Romæ uicinarumque paucarum urbium, Theseus Athenarum. quis ergo de his non prædicet illud poeticum: Victrix fortunæ sapientia? Sed regna nunc prætereamus: quorum ut fortuna maior, sic etiam rarior. In priuatorum uitam descendamus. Mille modi sunt, quibus ex pauperrimo diues, quis euadere sapientiæ beneficio potest, atque ut exemplo utar satis uulgari, cuius meminit Aristoteles. Cum Thaleti uni ex septem sapientibus obijceretur, quod quamuis sapiens, pauper tamen esset: uniuersas Atheniensis agri olivas, eo anno quo paucissimæ sole rent prouenire, uili pretio præstinauit: cum uero annus ille præter spem omnium etiam uberrimos fertilitate oliuarum superasset, succedente illarum penuria sequente anno, non minus præter spem, quam præcedenti ubertas, magnum ex inexpectato utriusque anni euentu peculium congregauit, ostendens hoc exemplo quam facile sapienti foret, ditari si uellet. Nostris tempo

ribus Grammaticus quidam, cum uetustate abolitam quinque remium fabricationem, quarum apud Romanos usus erat frequentissimus, instaurasset, à Venetorum republica præmiū pro illius fortuna amplum est consecutus, atq; etiam perpetuā præfecturam naualis opificij. Alter aureos mimos rotundos excindi cum docuisset, simul ac imprimi: stipendium annuum ob nouitatem meruit. Similis industriæ; sed minus foelicis successus fuit, inuentio torquendi fila; non singularia, uerum plurima simul; & hic uitæ necessaria, quamuis occultata arte ob plebis inuidiam, acquisiuit. Duo non à republica, sed artis parum notæ auxilio, patrimonium non mediocre sibi parauerunt, alter cum chryfocollâ pro luti pondere extrahere didicisset, nam ex triente plures norunt, sed perit labor, impensa lucrum superante. Alter cum Camphoram repurgaret. Alius fraude aleæ noua, quâ uis ob hoc exilio mulctatus, uiginti talentis aureis locupletatus est. Sed quid noua profunt? Columbi Liguris uideamus exemplum, hic Aristotelis dicto motus, ultra Africâ in Oceano terrâ esse, ad quam prohibiti fuissent Carthaginenses nauigare publico edicto, ne ob id à re bellica ad luxum distraherentur: regi Hispaniarum persuasit, classam armare: quo foelici successu, filios, ac nepotes, in principatu noui orbis reliquit. Idemq; in solio sedit, qui inter stragula seruatorum dormiebat. Idemq; aureis uasis, ac figulinis, in mensa usus est: ergo sapientiæ ut nihil ignotum est, sic etiam omnia sunt in eius potestate. atq; adeo è miseria, ad summam opes facilis est transitus, ut etiam sine arte hoc efficere sapius liceat. Memini me cum puer essem uidisse hominem Gallum nomine Grangis, in publica uia, ac corno, ob morbum iacentem: demum à commiserantibus socijs in xenobium deductum, sanatumq; paucis post annis habuisse oppida, agros, pecunias, domum prætoriam, suppellectilem tanq; regiam, equos, seruosq; complures, & nunc etiam domus in urbe est, quæ illius retinet nomen. Usus est eo rex ut interprete apud Sueuos, inde legato mortuo, uice legati functus rem regiam cum mi

ra dexteritate tractasset, in illius gratiam uenit; a quo pecunia, dignitatibus, ac gloria decoratus est. Atque ut ad ipsam tandem rem deueniam; uidentur omnia in illius potestate esse, quod uero illius uice fungitur, si quid deliquerimus, Fortunæ & Casus nomen subit, Si igitur illius uicarijs tantum permillum est, quid putas ipsi sapientiæ fore tributum? Quinimo si recte rem expendere uoluerimus, omnia illi, nihil fortitudini, laboribus, aut robore concessum esse putandum est. Quamobrem Homerus suam Vlysses non audacem, nam Aiace illi preponit: non fortem uel celerem, hæc enim Achilli tribuit: non opulentum, nam hoc Priamo; non potentem, quandoquidem Agamemnoni eum subiicit: uerum prudentem uocat, aut multa tolerantem: quod talem esse necesse sit, qui sapiens futurus est. nam quod amicus illi foret ostendunt libri uigintiquatuor, nomini illius inscripti: cum tamen in Iliade nullius acta magis celebrasset, quanquam enim Ajax Telamonius solus Hectorem sustineat, arma tamen Achillis, qui sanguine Aiace coniunctus erat, Troianorum iudicio Vlyssi tribuit, et quamuis Diomedes pugnando etiam Martem ipsum belli deum sauciauerit, nihilominus nec Troiæ captiuitatem illi tribuit, nec in certam armorum cum Vlysse descendere ipsum fingit. Nulli adeo dii fauent ut Vlyssi: quem per tot errores Minerva tam diu comitatur, quem tot etiam periculis præter spem liberat. Ergo non male quanquam cum Agamemnone exercitus principe, Achilles sapius contendat, aurgiamque misceat, ac minas, cum Vlysse non audere ab Euripide fingitur, & si offensus Achilles, ac non citra infamiam prouinciam tutandæ Iphigeniæ relinquare possit: Inquit tamen,

Αχι. μνηστοί γ' ἄξει δ' ὀδυσεύς.

Infiniti ducet autem Vlysses

Κλυ. ἄρ' ὁ σισύφου γόνος;

Ulla igitur Sisyphi propagos

Αχι. αὐτὸς ἕτος.

Ulla ipsa scilicet.

Κλυ. ἰδέα πρῶτων, ἢ στρατῷ τε χείρ' ἕτω;

Suoque ingenio facit, an iussus

Αχι. αἰρεθείς ἐκόν.

ab exercitu

Ipse sumpsit sibi uolens.

Atque

Atq; sic eius quam simulauerāt coniugem sibi dandam, miserimæ puellæ defensionem, quamuis ob iniuriam iratus de serit, ob Vlyssis solius timorem, nam Agamemnon ipse ductor exercitus, quod Iphigeniæ pater esset, illi fauebat. uerterat & fratrem in sententiam suam rex: sed uide tamē, quod Vlyssēm nec precibus emollire, nec illius auctoritati, quamuis & pater, & rex, & imperator exercitus, et in tam miserabili casu, resistere sperat. Sic enim inquit ad fratrem iam persuasum:

Οὐκὼν δοκεῖ νῦν σοῖτ' ἐν ἀρχαίοις μέγισ,
 Λέξεν ἃ καὶ λχολοῖς Δίσφοκτ' ἐξηγοῦσα.
 καὶ μ' ὡς ὑπέσθη θῦμα, καὶ ταῖς φθιδόμααι
 Ἀρτεμίδι θύσειν, ὃς ξυναρπάσας στρατῶν
 Σε καὶ μ' ἀποκτείναντας ἀργείους κάρην,
 Σφαξαί καλένσει καὶν πρὸς ἀργῆς ἐκφύγῃ,
 Ἐλθούτες αὐτοῖς τείχεσιν κυκλωπίοις
 ξυναρπάσουσι, καὶ κατασκευάσουσι γὰρ ἰ.

Hunc promide iam nunc inter Arginos puta
 Astare medios, atq; ibi eloqui palam
 Quæcumq; Calchas dixit adfatus deo,
 Et ut Artemidi me uictimam receptum
 Genatam daturum, deinde promissum deæ
 Mendax negarim, ita concitatis copijs,
 Vbi meq; teq; iam peremerint, dare
 Tum uirginem suadebit Artemidos neci
 Quod si scita Argos me recepero fuga
 Aderunt, & ipsis me simul cum moenibus
 Cyclopijs euerterint, nec non uastauerint.

at uero nihil minus ut puto est in controuersia, quænam eum qui sapiens sit, uere beatum, potentemq; ac foelicem esse: cum omnia in sapientiæ potestate constituta sint: opes, amici, incolumitas, potentia, gloria, foelicitas deniq; omnis, ut bene dictum sit: & poeta illo:

καὶ δ' οὐ ποτ' ὄστις ἀγπίφρων πέφυκ' ἀνὴρ.

Non egebit unquam Sapiens; imò melius expressit Zenodorus dicens:

Ἔστι δ' ἀπύρτυ πῶς σοφοὶ σὺν ἴσῳ λα.

Sunt enim omnia facillima Sapientibus, atq; in promptu. uerū uideor rem manifestissimam comprobare multorum exemplo uelle: quæ prorsus sunt necessaria derelinquere. nanq; sapientiam omnia posse nemo negat. Sed quæ nam hæc est? uel ubi? aut licet ne homini eam habere? Nunc equidem sapientiam intelligi nolo, proprio in significato: sed omnem tantum notitiã, quæ ad finē quæsitū perducere potest: aut saltē eius ἀδιωξιαν ostendere. Palam autem est hanc triplicem esse. In mente. In uoce. In corporis instrumentis, præcipue manibus: generosior est autem quæ in mente, tum in uoce, de quibus poeta dixit:

Quid uoueat dulci nutricula maius alumno.

Quàm sapere, & fari, quæ sentiat:

eam uero quæ in manibus est exercitandi rationem, tum quod & mēte maxima ex parte profisciscatur, tū quod per se sola inutilis sit: quamuis non contemnendam, reliquis tamen duobus generibus inferiorem longe existimo. Atq; ut de omnibus sermo seorsim, ac distincte habeatur, tota sapientia per genera partienda erit. Nam sapientia aut sponte profisciscitur à natura, nullo docente, ad bonumq; finem tendit: & hæc diuina est. Vnde in Euangelio scriptū est: Quomodo hic docet, literas cum non didicerit: atq; alibi: Nolite cogitare quid loquamini, dabitur enim uobis ea hora, atq; hæc omnino sapientia diuina est. Verū quæ ad rectum finem tendit, nō circa hominum deliberationē, arteq; ac studio discitur, uocetur naturalis sapientia. quæ autē ad permutandam opinionem hominum dirigitur, nihil habens proprium circa quod uersetur, ad humanam sapientiam refertur debet. Quod uerò uanum est, & inane genus, ad decipiēdumq; institutum, seu ad fines, negotiaq; execrabilia, Demoniaca nomen sumpsit. eiusmodi uerò diuisionem comprobat Apostolus Iacobus dicens: οὐκ ἐστὶν αὐτῆ ἰσοχρῆ ἀνὸν κατὰ γὰρ τοῦ σώματος, οὐκ ἐστὶν ἰσοχρῆ ἀνὸν κατὰ τὸν νοῦν. i.

Non est ista sapientia è supernis descendens, sed terrena, animalis, demoniaca.

to

uel

est autem *ἐπιγνοσις* naturalis, quod terra sit omnium rerum mater. *ἰσογνοσις* humana. nam bruta ratione ut carent, sic & humana sapientia. Verum hæc sic generaliter, deinceps tamen pressius erunt ac diligentius prosequenda, nam quorum scientia haberi potest, eorum & ratio quædam est: quæ autem sciuntur aut bona sunt, ac omni ex parte laudabilia, uel uituperabilia, uel mixta, uel ambigua, uel incerta: nam profus bona sunt ueluti satisfactio, flagitiosi emendatio, bonæ legis institutio, pestilentie cura, annonæ procuratio. Mala uituperabiliaq; ueneni ppinatio, dæmonū sacrificiū, legū bonarū contemptus ac transgressio, iniusticia deniq; omnis. Mixta uerò, ut ditari, uxorē ducere, pugnare, atq; ea quæ in se laudem, & uituperationē continent. Ambigua et incerta, ut ambitio, studiū, amor, filij: atq; in uniuersum bonorum & laudabilium scientia quæ sine arte est, ad diuinam plerumq; referri debet sapientiam. quæ cum arte, ad naturalē semper. Malorum autem et uituperabilium, seu sponte seu arte habeatur, ad dæmoniacam pertinet. Ambigua et incerta, humanæ sunt sapientie præmia. mixta uerò, ad multa genera referuntur: tum etiam ad ignorantie species. nam totidem modis ignorare dicimur, quot etiam scire. Denique igitur etiã rem hanc aggrediamur, cuius cognitione maxima partitionis sapientie, per genera cognitio habebitur, atq; diligenter differentiam humanæ, & naturalis, similiter diuinæ, & dæmoniacæ explicemus.

Vna igitur ratio est diuinæ, ac naturalis sapientie, circa bonū: humanæ & dæmoniacæ circa malum: nam & finibus differunt. Diuina enim, et naturalis sapiētia, esse docet; humana, et dæmoniacæ, ut uideatur. Item diuina institutione, uel studio non indiget: reliquæ omnes habentur disciplina. Verum et sapientie plures aliæ sunt diuisiones, alia enim tantum scire docet, alia etiam agere: & hæc apud homines in maiore precio habetur. Est etiã sapientia aliqua præteritorū, alia præsentium, futurorum alia. rursus alia eorum quæ sequi oportet, alia eorū quæ sunt fugienda. Sed adhuc dubitare apud multos conuenit, ubi nam dæmones

nes

nes sint: et si nō sint, quæ nam erit demoniaca sapientiæ? et si sint, nondum hoc manifestum cum sit, inter sapientiæ membra adduci non debet tamen. At philosophis nullo modo concessum uidetur, dæmones esse: et si sint, non posse esse sapientiæ auctores. Quippe Plutarchus grauis uir, hanc deridet sententiam in libro de oraculis dicens: *Εὐνδὸς γὰρ ἐστὶ, καὶ παιδιῶν πομπῆς, τὸ εἶδαι τὸν θεὸν αὐτῶν, ὅσπερ τὸς ἐγγαστριμύθους διεκλείασαι χεῖρας; νυνὶ δὲ πύθωνας προσηγοριολογίης, ἐνδύομενον εἰς τὰ σώματα τῶν προφητῶν ὑποφθέγγεται τοῖς ἐκλινῶν τόμοσι καὶ φωναῖς χροῦμενον ἄεθλονος καὶ ταμιγνῆς ἀνθρώπων χεῖρας, οὐ φέρεται τῆς σιμνοτέρας, ἢ δὲ περὶ τὸ ἀξίωμα, καὶ τὸ μέγιστος αὐτὸ τῆς ἀρετῆς.* Quasi dicat: Absurdū ac puerile est, credere Deū, sicut uentriloqui spiritus, quos olim Eurycleos, nunc Pythones uocant, in prophetarum corpora ingredientem, ipsorū ore respondere. Nam si se hominibus misceret, nec malestatem suam seruatet, nec parceret grauitati: uix enim quod Plutarchus affirmat, quisquā sanæ mentis denegat. Sed & Aristoteles, idem in libro de Diuinatione per somnū sentire uidetur, negās somnia diuinatoria à Deo immitti nobis: his uerbis: *Τότε γὰρ θεὸν εἶναι τῶν πέμπωνται, πρὸς τῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ τὸ μὴ τοῖς βέλπεσι καὶ φονιμωταῖσι.* quasi dicat: Si somnia à Deo immitterentur, præter reliqua absurda, sapientissimis, optimisque uiris immitterentur solum, alibi autē affirmat, sapientū tantum ac prudentum celere esse diuinationem: dicens in moralibus: *φοῦτι μὲν δὲ καὶ σφῶν χεῖρας εἶναι τὴν μαινικὴν καὶ μόνων.*

Prudentum autem et sapientum celere esse diuinationem, et istorum tantum. Ergo non uidetur uerisimile, diuinam ullam fore sapientiam: sed hæc aliās uidebimus, nunc hoc nobis sufficiat, aliquā à Deo in homines proficisci sapientiam irreprehensibilem, seu ex Deo tantum aut ex numine quodam ueniat, ostensum enim est à nobis naturam humanam intellectu diuinæ fore participem, eam quoque quam lex præbet sapientiam, ac institutionem, diuinam appellare nihil prohibebit. Igitur de omnibus cum sit pertractandum, plura necessariū nobis est tradere, quæ ad rem ipsam

b 2 perti

pertinent, uelut, an omnis sapiētia utilis sit: et an stulti, an sapien-
 tis sit uita iucundior: curq; multi sapientes fuerint infelices: &
 quonam pacto sapientia acquiratur: an eadem totius sapientię
 seu perfectę sit ac partis eius ratio: quod nam utilius sapientię
 genus: quę in unoquoq; illorum genere magis excelluerint:
 an idem sapientes & sapientię doctores: an omnes ad sapien-
 tiam parati sint: an plus fortunę (in rebus humanis sibi) uindictę,
 an quę nunc habetur sapientia: an eadem omnibus sapientia
 conueniat: an ad apicem sapientię quisquā mortalium perue-
 nire possit: an natura uel studium uel disciplina uel exercitatio
 plus ad sapientiam proficiat: quęnam animi uitia sapientię ma-
 xime contraria sint: atq; eadem ratione quę uirtutes magis ad
 eam conducant: an qui sapiens sit, etiam talis necessario uidebi-
 tur: Fingēdus est etiam a nobis sapiens omnibus numeris abso-
 lutus, uelut a Cicerone orator, Aulicus a Castilioneo, uir tempe-
 ratus a Galeno. hic quamuis nullibi esset, ad eius tamen institu-
 tionem fingamus omnia. sed talis in uno genere inueniri potest
 iuxta Virgilianum illud:

Vir bonus, & sapiens, qualem uix reperit unum

Millibus ē multis hominum, consultus Apollo.

in omnibus forsan esse non potest. Dubitandū etiā erit, quod ab
 initio quasi pro confesso sumptū est, an scilicet brutis sapientia
 aliqua insit: an omnibus aetatibus eadē sapiētia satisficiat: an
 homines magis ratione uel exemplo, an auctoritate moueantur:
 Quibus modis occurramus præteritis erroribus: nanq; errare
 ab initio, quasi necessarium est, id argumento esse potest, quod
 quilibet cum præterita tempora recogitat senex, foelicem se si
 non errasset prædicat. igitur in sapientia nostra foelicitas est.
 Sed non oportune iunguntur in homine sapientia, & occasio:
 ut illud Gallicum adagium uerissimū sit: Cum essem iuuenis in-
 sapiens eram: at nunc cum sapio iuuenis non sum. Illud etiam di-
 ligēter explorandū, quo nam pacto aduersus calamitates tem-
 porum auxilium ac medelam inueniamus. Quærendum etiam
 est il

est illud diligentissime, ubi res ipsa sine auxilio uideatur, an illud magis probandum sit poetæ:

Καλὸς θανάτου, ἢ κακὸς ἀσθενείας. uel illud potius:

Κακὸς ζῆν ἢ κρῖσθαι ἢ θανεῖν καλὸς ἴ.

Bene mori quàm male seruari.

Male uiuere potius quàm mori bene.

Multum enim Sapienti necessaria est scientia horum. quidue unoquoque loco quandoque conueniat. Quamobrem Iſtū hunc diuidere oportunum erit: nam in primo hoc de sapientia in genere dicendum erit: ac seorsum de diuina. In secūdo de naturali, in tertio de humana, in quarto de demoniaca, in quinto de auxilijs aduersus errata. Eadē uerò erunt aduersus errata, eadē uerò erunt aduersus calamitates, siquidem calamitates omnes hominibus ut ostendam, ex errore proueniunt. Atque ex hoc sumemus initium. Esse omnium sapientiam aliquam, uel hoc solo consistare nobis potest, quod consilio aliorum adiuramur, magisque unius, quàm alterius. Quod si nulla prorsus esset sapientia, non magis plures, quàm unus, nec unus altero saperet. sed uelut in his quorum nondum ulla sapientia est, fortunæ arbitrio gubernantur, nemo rationem aliquam afferre potest: sic esset in cunctis. At uerò ea etiam quorum latet ratio, sub aliqua ratione colligi ac gubernari constat: non solum quod sint paucissima, uerum quod id quod ex his colligitur ratione etiam constat. Horū autem omnium quæ de futuris habetur præstantissima est: cum præsentia, & præterita in illam ordinata sint: neque præterita amplius esse possint, præsentia ilico effluant, manifestum est igitur, quod futurorum quàm præsentium: præsentium quàm præteritorum cognitio excellentior est. Sed cuiam fini conducet hæc sapientia? nanque humanæ conditionis finem inuenire prius decet. est igitur finis humanæ totius felicitatis, diu, ac bene esse. Porro an melius sit diu, non bene: an bene quidem, sed non diu esse: hoc à multis dubitatum est. Diu autem sumus, uel uita, uel parte nostri, uel memoria hominum. Parte nostri sumus

diuturni, uel generis propagatione, uel animi immortalitate, de hac autem cum seorsum scripserimus, reliquum erit, ut de reliquis generibus solum dicamus. Bona autem constant animo, corpore, atq; exterioribus. Sic enim omnes penè, qui rectè de rebus humanis senserunt philosophi, diffiniuerunt: ergo animi bona sunt uirtutes, & sapientia; corporis incolumitas, etas, robur, pulchritudo externa, diuitiæ, amicitia, auctoritas, gloria, potentia, honores, filij, quamuis & ad diuturnitatem pertineant, affines inclyti, deliciae, successus: his omnibus ferme uniuersa humana foelicitas terminatur ac diffinitur, quæ tamen omnia regnum aut imperium unum adeo abunde complectitur, ut mirum non sit, quamobrem mortales omnes adeo anxie regnare cupiant, contrarijs uero infœlicitas, nō igitur malum est scire, quid cuiq; horum opponatur, ergo breuis uita diuturnæ: orbitas propagationi generis, ingloria uita, ei quæ diu in hominum memoria manet. Sic et animi uirtutibus, uitiis: sapientiæ stulticia, uel ignorantia aduersatur, corporis bonis, mala ualetudo, uel ægritudo: atati prosperæ, seniu: robori, debilitas: pulchritudini, deformitas, & mutilatio: quamuis etiam aduersetur incolumitati: at ex exterioribus malis, opibus paupertas: amicitia, odium: auctoritati contemptus: gloria, humilitas: potentia, impotentia: honoribus, uituperium: filijs, ut dictum est, orbitas, nec spes habendi: Affinium dignitati, illis prorsus carere, uel uti non posse: delicijs, tristitia: successibus, infortunia. Sunt & aliqua communia corpori, atq; animæ: uelut artium delectabilium scientia, ut fingendi, pingendi, canendi, scribendi: alia corpori, & externis communia: ut libertas. Horum autem omnium quæ bona sunt, possessio etiam iucunda: præsertim si successibus adiuetur, nam humana natura adeo nouitate gaudet, ut quæ habemus contempnamus, quæ non habemus desideremus: atq; in illorum acquisitione uehementer delectemur. *ὁλιγομονί γὰρ ἀπεινῶται. i. Satietas est omnium.*

ut inquit Socrates, adeo uero nouitas grata est, ut quanquam feramur

ramur ad mortem; futuros tamen dies occupare desideremus. tanta est nouitatis uoluptas, & populi nouos querit dominos, quamuis sapius experti calamitates; tum pugnas, ac bella, gratis concupiscimus: quæ tamen pericula, & iacturam solum afferre possint. Igitur foelix conditio nouis successibus tamē indiget. Sed si non omnia hæc simul haberi possint, à quonam genere incipiendum erit: à necessariorum scientia primo. Tum illa etiam quasi erunt necessaria, sine quibus reliqua habere nō possumus: atq; illis solum præmittenda: In cæteris utilitas maior, & copiosior, præferenda est, tum ea quorum ætate ingrauescente non tam facilis est acquisitio: uelut loquendi rudimenta Græcæ, Latinæq; ac Mathematicæ, philosophiæ studijs, medicinæq; ac legum præponendæ erunt. Necessaria dicuntur quæ ad tuendam uitam exiguntur. Ratio igitur sanitatis custodiendæ & parandi uictus quotidiani omnibus præponi debent. Quamobrē plures, inter quos Plutarchus hanc uidentes necessitatem, conati sunt, rationem uiuendi scribere: sed non satis apte. medici aptius, e quibus Hippocrates: sed rem ipsam Galenus absoluit. ea nunc usi constat, à matribusq; docetur, quæ quamuis exacta nō sit, melior tamē est quàm nulla. Quòd si pro tot nugis, proq; tot concionibus inutilibus, hæc publice doceretur, magnam hominibus utilitatem afferret. Succedit parandorum necessariorum ratio, uel custodiendorum gubernandorumq; in his qui honestum à parentibus patrimonium sunt consecuti: igitur illi artem, hi oeconomiam, quandam discere in primis debent: ergo hæc erunt primitus non ignoranda. At uerò ut de diuina sapientia sermonem ipsum aggrediamur: hæc tota circa opum uita genus uersatur. Hoc autem fore diximus, bene ac diu uitæ re, at quænam disciplina uel sapientia, hæc ambo locupletius docet: cum in diuturnitate terminum nullum statuatur, nec in foelicitate modum. utq; nihil prorsus ad rem deesset, etiã corpus particeps in nouissimo die efficit, ergo hæc sola sapientia circa finis perfectionē nulla ex parte errat, quamobrem si sic demonstrari posset

posset, ut persuaderi: non nisi stultissimus alijs negocijs uacaret, cum quilibet ardentissime omnibus relictis, omniq; compressa uoluptate, omni comodo pretermisso, ut olim sub Constantino & Iuliano, eremum ingredi ac habitare deberet. at quantulumq; huius spes, multos tamen ad se trahit, omnesq; mortales ferme continet. Ergo minus mirū si sub tanto auctore, Deo quidem ipso magis, hac in causa, quam homine, tot oraculis, tot miris, prodigijs, fide præmiorum confirmata, plurimi omnibus relictis bonis, ad Christum se contulerint: presserintq; cupiditates, commoda neglexerint, minas paruifecerint, cruciatuq; cōtemperint: Quandoquidem sola sapientiæ opinio, multis pro fit, quot enim Consultores, sine cōsilio? Medici, sine medicinar Duces exercituum, sine militari disciplina? Artifices, sine artes Scriptores, sine scientiæ Magistri sine doctrinæ: qui tamen his causis non minus rem suam bene gerunt, sola sapientiæ falsa opinione; quam si uere forent sapiētes. O foelix ergo, & bene auspicatum sapientiæ nomen: quo solum foelicitatis partem magnā cōferre potest, nancq; quod hi tales sint, a successu rerum dignoscuntur. Duces exercitus, parua pugna, cōsultores reges, & grossi medici, perdunt, tum scriptores inania proferunt, artifices non artificiosa, magistri rudes discipulos efficiunt, sed maxima Primorum labes, quorum error perniciosus, & plerunq; emendatione caret. Ex his etiam publica cum sit consultorum & ducum iactura, ideoq; deterior, nam non aliter hi sub boni specte, Principes euertunt: quam in Latrunculorū ludo fieri solet: parū longe enim prospicientes, præsens lucrum, iactura totius exercitus cōpensant: non igitur hi sapientes, sed sola sapientiæ opinione fulti, rem suam augēt: custodiendam uerò destruunt: eadem igitur & in diuinæ sapientiæ opinione ratio manet; nancq; cum una sola sit religio dei, omnes tamen beneficio suæ religionis gentes gaudent, quippe Romani dum deos suos uenerantur, pontifices & sacerdotes, & augures statuerunt: quibus in rebus parērent, consultoribusq; in rebus arduis uterētur, dumq; illis absq; con-
 tempur

temptu: ad bella, ad reconstitutionemq; , ad creationem'ue Magistratuū sapienter usi sunt. prospera Romanis omnia fuere. At cum Ciceronis tempore ne Catonem eligeret Pompeius prætor, rem de religione mentitur. Cæsar in Gallia Germanos præter sacramentum cædit: Crassus aduersis auspicijs, dirisq; tribuni expetit, contra religionem in Parthos parat expeditionem: ipse Cicero augur, auguria irridet suis commētarijs de diuinatione, tum Deos ipsos: aduersa omnia reipublicæ euenerunt. Ut etiam non solum uera, sed falsa religio in precio habenda sit. Etenim & Ariouistus, ut Dion et Cæsar referunt, cum ante nouam Lunam, qua prohibebatur à mulieribus que Baccho sacra facientes diuinabant pugnasset: ingenti prælio uictus, nihil penè præter seipsum fuga seruauit. Nam filias duas & uxores, uel nece uel captiuitate amisit. Idē quoq; accidit Appio Pulchro, dum in Sicilia spreta religione, cum Carthaginensibus nauali prælio decertasset. Ergo esse aliquam sapientiā cæcus cultu non solum Dei placantur, felices reipublicæ regesq; successus haberent: sed etiam illius auctorem, quicumq; sit, quasi Deum haberi: ostendit oraculum planè illud de Licurgo habitum.

Ηλικε δ' Λυκίεργε ἐμὸν ποτὶ πόλιν πόν.

Ἐπὶ θύλας καὶ πᾶσι δ' ἄλμπια δοματ' ἔχουσι.

Δί' ὧ ἢ σὲ Διὸν μακρύνσομαι, ἢ ἀπρωτων.

Ἀλλ' ἔπι καὶ μᾶλλον, Διὸν ἔλπομαι ὡς Λυκίεργε.

Venis ô Lycurge ad meum religiosum templum, Ioui cæcis et omnibus que cœlum habitant. Incertū est, utrum te Deum prædicā an hominem: Sed tamen etiam magis Deum spero ô Lycurge.

Verum his relictis, ne clauum clauo tradā, denuo ad sapientiæ laudes ac narrationem me conferam. Tum in uniuersum membra eius, ac partes amplectendo, tum etiam diuinæ qualitates prosequendo. Etenim omnis sapientia utilis est ac necessaria: omnium tamen præcipua quæ diuini generis est, atq; in regno maximè. Vtq; ab initio quasi rerum sumam exordium: Moses diuina sapientia freius, populum contumacem, ac sediciosum,

c per

per deserta loca duxit, & annis plusquam quadraginta in obsequio retinuit. Simili genere sapientiæ, eius successor Iosue, ad bella & prælia imbellem multitudinem armavit, atq; induxit: partemq; eam Syriæ, quæ etiam nunc gentis nomine Iudæa uocatur, occupauit. Sed & Dauid pastoris filius cum plurimū diuina sapientiā floreret, populū a seruitute liberauit: ipse in regnum assumptus, diu ac magna cū tranquillitate retinuit. Post quem eodem sapientiæ genere filius per somnium illustratus, regnum cum summa pace diuissimeq; gubernauit: tanta cum auctoritate, ut non solum ab omnibus finitimis regionibus cole retur: uerū reges ad ipsū locupletissima dona mitterēt. Vnde templū illud toto orbe celeberrimum exædificatū: Armamentarium instructum: uniuersa regio ditata: thesauriq; reconditis: qui etiam ad Vespasiani tempora peruenerunt. Nec ad hanc usq; diē omnes erutos esse putant: Nam adeo magna, pars exigua illorum fuit, ut etiam omnem fidem superare magnitudo totius uideatur. Plusq; unius hominis sapientiā, quam uniuersæ populi Romani uires, ac uictorię, seu ad auctoritatem, seu ad pacem retinendam, seu ad opes profuisse credatur. Quid Constantinus? tot prælijs uictor, absq; scelere? tãto imperio clarus? tam diuturna possessione pacificus? cuius tot adhuc pietatis monumenta supersunt: qui homines a metu, mundum a seditione, religionem a contemptu, ecclesiā a periculo liberauit. Quid Theodosius imperator? qui eum Ioannem uirū sanctum in Lycocq; habitantem de rebus semper arduis consileret, imperium in pace filijs reliquit. In bello præter omnem spem uictor: Vnde etiam illud Claudiani, quanquam non Christiani poetæ, cum exiguis copijs Eugenium & Arbogastem superasset, occidissetq; alterum, alterum cepisset, celebratur:

O nimium dilecte Deo: tibi militat æther,

Et coniurati ueniunt ad classica uenti.

Ergo sapientiæ diuinæ munus in regno, amplum ac diuturnum est: reliquorum foelicitas, aut non diuturna, aut multis admixta flagi

flagitijs : ut non sinat eos qua possent, uti animi tranquillitate : in qua uniuersa humana iucunditas posita est . Verum cum in Mosis iam memoriã inciderimus, haud abs re fuerit hoc quære re: cur tot expositi infantes, sine regno regnauerint : & sine fortunæ auxilio nomen inclytum sibi parauerint ? Moses siquidem inter Iudæos: Oedipus in Bœotia: Cyrus inter Persas: Romulus inter Romanos: & parū antè nostram ætatem Castrucius inter Etruscos, regnum ex mendicite etiam formidolosum uicinis sibi parauerūt. Quid aliud hoc est, quàm quòd uel mediocri uituti, adeò tam infœlicis originis opinio : atq; præter spem omnem seruatae Deorum uitæ cura iuncta, & sapientiæ in illis diuinæ, & custodiæ fidem hominibus præbet : qua longè sibi maiorem auctoritatem parare, quàm ex diuturnis uictorijs potuerunt: cum arbitrio fortunæ uictoria incertum habeat defensionem: patrociniũ uerò Deorum sempiternum esse uideatur . Atq; id merito : unde etiam Herculi non solum Deum patrem affinxerunt : sed & in infantia enectos angues ab illo & filio seruæ miraculum origini additum, tantū potuit, ut Seruius Tullius Romanū populū, ad mortē usq; tute rexerit, urbemq; auxerit, subegeritq; Sabinos. Verum ad regna hæc ad priuatos uerò homines etiam longè utilior est diuina sapientia . Quippe cum hominis summa fœlicitas sit, diu, ac bene uiuere : horum utrumq; sapientia diuina assumit : etiam locupletius quàm dici possit. Adeò enim diu, ut semper: adeò bene ut non melius excogitari possit. Ostensum est autem hoc in his quæ de anima scripta sunt: tum etiam in libris de archanis æternitatis, & in secundo de Consolatione libro : & nunc quantum ad rem propositam satisfaciẽt, denuo ostendetur . Si enim opifex aliquis uniuersi, si causa, si moderator qui omnia certa ratione effingat, hoc unum solum præter rationem efficere non potuit, ut scilicet uniuersa elementa, nullius gratia sint, nec homo ullum præter hunc actiõnum suarum finem habeat : quorsum enim nascimur tendentes: an solum ut edamus, bibamus, laboremus: atq; inter tot ca-

lambitates uersemur? quorsum nobis data intelligentia? quorsum Dei cognitio? an scilicet inter bonum et malum, inter piū & impium, iustum & iniustum, nihil interfit? & si Deus nullus nostram curam suscepit, quorsum tota hæc uita nostra? & tam diuturnus annorum mundi cursus? Sin autem nostra agnoscit Deus aliquis, providentiamq; horum inferiorum habet: cur adeo iniustus factus est? ut paria bonis & malis, religiosis & sacrilegis bona ac mala distribuatur. quin etiam scelesti meliore conditione uiuerent: itaq; nisi mundum iuxta Satyrici sententiam illam gubernari credas, Sunt qui in fortunæ casibus omnia ponunt,

Et nullo credant mundum rectore moueri,

Natura uolente uices, & lucis, & anni.

Proculdubio alium quempiam finem ab hac uita statuas necessesse est. Vnde etiam Aristoteles, hanc difficultatem uidens, cum prorsus absolum foret ea negare quæ præ oculis sunt: scilicet, ordinem, motum, custodiamq; uniuersi, dixit: ἔπε δὲ τὸς τὸν το, ἔπε δὲ ἄλλοι οὐδὲν φέρον δυνάμει ἀρχῆν καὶ ἡγεσίαν, καὶ ἔννοιαν ἔχειν πρὸς τὰ καλὰ καὶ δάσων, ἔπε θεῶν οὐ καὶ αὐτὸ, ἔπε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θεῖοτατον ἢ τὸ τοῦ ἐπιέργεια κατὰ τὴν οὐκείαν ἀρετὴν, ἔπε δ' αὖτὸ ἡ πλεία ἐνδομοσία. Sei enim mens (inquit) seu aliud, quod natura in nobis dominari ac imperare uidetur, & cognitionem habere honesti, atq; diuini: seu quia ipsa diuina sit, seu quod in nobis existentium diuinissima, huius operatio per uirtutem propriam beatitudo perfecta sanè fuerit. Explicat autem quænam sit hæc operatio dicens: ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητικὴ, ἀφρητικὴ. (i. Quod nunc sit Theoretice dictū est.) Ergo aliud quid est in humanis diuinissimum, & mente, atq; id ab omni corporeo impedimento seiunctum, ad quod diuina sapiētia tendit. An uerò illud post mortem statuendum sit, dicere non audet. Verum tanta est huius sclicitatis magnitudo, ut etiam in uita nos beatos illius spe efficiat. Namq; si hæc præsens beatitudo, uoluptas est, ab omnibus uel pluribus approbata, spes igitur firmata tam beatæ uitæ, cum & consensu hominum comprobetur animæ perpe-

perpetuitas, maximam in hac uita foelicitatem praestare potest. Igitur mirum minus Antonium, Hieronymum, Hilarium, Augustinum, Apostolos omnes, tot Heremitas, tot Martyres, tot uirgines, tot Episcopos, tot legis Christianae doctores, tot denique constantes in fide uiros, non solum beatos hac spe uixisse, sed sponte a uoluptatibus, ab opibus, a commodis, a potentia abstinuisse. Etenim si etiam omnino nulla esset post mortem uita, tam iucundae rei, ac diuturnae, confirmata spes, omni alia humana foelicitate potior esset. Quandoquidem nihil aliud habeas in humanis, hac relicta, in quo pedem ad animi certam tranquillitatem figere possis. Potentiam, metus sequitur, diuitias sollicitudo, filios contumacia; amicitias uitae inaequalitas: solitudinem tristitia; societatem contemptus, & labor; uirtutes difficultas, uitia infamia. Omnia incerta, anxia, breuia, turbulenta, suspitionibus plena, solaque mors non dubia ceruicibus imminet. Quare non mirum tot Principes prouinciarum relictae ad Diuinum cultum, ad priuatam uitam, ad difficilem ac duram solitudinem se transtulisse. Inter quos Ramirus Aragonius, Veremundusque Hispaniarum Reges: tum Ludouiscus Neapolissus, Guglielmus Pictonensis princeps, Carolomannus Caroli Marcelli filius, tum Lotharius Lodouici, ambo Gallorum reges; tum Batildes regina etiam Galliae, Amurathesque Turcarum princeps regnis relictae ad solitariam pauperemque uitam in coenobis ducendam se transtulere. Omitto eos qui uel nondum gustato imperio, uel caesi aliquo, uel timore, uel fraude religionem amplexati sint cum uitae priuatae instituto. uelut Celestinum Pontificem, Maroneum regis Galliae filium, & Chilpericum regno eodem pulsum: quandoquidem eorum qui nullo errore ducti, nullaque causa urgente, sed sola uirtute id peregerint, numerus non satis nobis constet. Sed iam ad Aristotelis sententiam redeundum puto. Dixit iam sapientiam foelicitatis parentem esse: eamque potissimum diuinam. Quod quam ipsius philosophi testimonio pateat, his uerbis duodecimo primae philosophiae scriptis satis uide

ri potest. διαλογη δ' εστιν, οἱ α' τε η' α' εἰση, μικρο' χρονον η' μιν. Inde paul
 lo post, η' δε νοησις η' κρηθ' αι' πιν, τῶ καλθ' αι' το' α' οειση, και η' μο' λιστα, τῶ
 μο' λιστα, tandē qz cōcludit: ὡσε' ε' κηνο' μο' λλον τ' α' τε ο' οδκει' ο' νοῦς θεῶ
 ον' ε' χειν, και η' θεω' ρια, το' η' οδισον και' α' εἰσον. εἰ δ' ο' ο' υ' το' ο' δ' ε' χει, ὡς η' μῆς πα
 π, ο' θεο' α' εἰ θανμασιδν. εἰ δ' μο' λλον, ε' πι θανμασιδω' περον. hęc autem
 sunt quasi dicat. Vita autē Deorum optima est, qualis nobis etiā
 breuissimo tēpore cōtingit. Namqz ipsa intellectio talis est, qua
 lis res quę intelligitur, optimorū optima. Optima autē & maxi
 mē propria eius, quod maxime etiā est. Ut igit hoc magis illo
 intellectus est, atqz diuina res, sic & contemplatio melior, atqz
 delectabilior existit in nobis. Si igitur eadem Dñs sempiterna
 qualis breuissimo tempore nobis: erit cognitio Deorum ac ui
 tā admirabilis: sin etiam melior admirabilior. Manifeste igitur
 summā hominis foelicitatem ac diuinā uitā simillimam in Dei
 contemplatione, & sapientia illa suprema ponit. Quę si umbrā
 tilis existens apud Aristotelem, hoc tamen efficere potest: quid
 hęc nostra tanto præmio, tamqz diuturno, tam firma spe fulta
 efficere poterit? Ergo nulli dubium esse debet, sapientiam diui
 nam summā hominis foelicitatem comprehendere. Sed quinam
 sunt qui illam affecuti fueret? Prophetę ut existimo omnes: ue
 rum inter hos præcipui Helias, atqz Heliseus, et ex his ultimus
 Esaias, post hos Dauid, & Salomon, Inde Hieremias, Daniel,
 Ezechiel, Ioannes etiā Baptista: duodecimqz reliqui minores
 prophetę, sed ne ego uas sapientię inter extremos ponam? Hic
 igitur ut inter nouissimos primus, ita inter reliquos a nobis ne
 altius sapere nunc uelimus adnumerabitur. Minor est Helia,
 maior autem quam Amos: sic & Moses si Helia minor fuit, &
 Abraamus alijs certe non erit postponendus. Omnes igitur
 prophetę, Apostoli, doctores, prædicatores, Martyres, pijsqz ac
 constantes in fide homines, diuina sapientia florere. Sed quid
 hęc sapientia: aut qualis est? Initium eius certe ut scriptum est,
 timor Domini: at uerò medium ac finis in eodem posita sunt:
 iuxta prophetam dicentem: Beatus uir qui timet Dominum, &
 qui

qui uult mandata eius. Quis nam beatus esse potest absq; securitate? Quis securus absq; fide? ubi fides absq; spe, quæ de Deo & futuro seculo concipitur? ergo spes futuri seculi mandata Dei seruari, & timorem illius postulat. Omnis enim ut dictum est humana felicitas impura, & breuis, & instabilis est: igitur uera à Deo expetenda erit. Qui igitur beatus est, in timore Domini est constitutus. Est igitur uera sapientiæ diuinæ diffinitio, legis custodia, timorq; excelsi. Et quamuis nemo semper lumine diuino, nemo affatim, nemo diu illustretur: omnes tamen ut existimo aliquando illius beneficiū sentiunt. Ut enim omnibus hominibus, uel saltem in uita semel datū est flere, ac ridere, sed tamen neq; diu, neq; æqualiter: sic etiam uiuere: omnes enim in hanc uitam ueniunt mortales, sed non æqualiter manent: sic intelligere, & diuino lumine frui, omnibus quidem concessum est, sed non tamen æqualiter omnibus: imò uelut abortiuus foetus, quibusdam quasi momento temporis, alijs quasi perpetuo, & ad mortem usq;. Verum quòd non semper, hoc indicat, quòd in uilissimis rebus naturali & quandoq; humana sapientia indiget. Nimis enim contemnenda foret hæc sapientia, si ad cibum, potum, uenerea, somnum, exercitationem, corporisq; curationem illa uteremur. Sed nec perpetuo: quis enim ferat cum mortalis sit, lumen illud æternū quasi sibi congenitum? affatim uerò, neq; in omnib., quòd huius nostra natura capax minime sit: sic Moysen, sic Heliā, sic Heliseū, sic Ionam, sic Petrū, sic Paulum aliquando spiritus ille diuinus deseruit. Ergo quid mirum alios non semper eodem afflatu fuisse munitos? qui non parem his gratiam sint consecuti. Sed & seruator ipse in morte cōqueritur, deserui ab eo, qui tamen non alius esset ab ipso. Quomodo ergo nobiscum semper esse poterit? Atq; ideo, quamuis sapientia diuina alijs non indigeat generibus, qui tamē sapientes sunt indigent. Nanq; Augustinus dialectica, & philosophia, Paulus, & Hieronymus, linguarum scientia, Hebraica, Græcaq;, tum etiam scripturæ sacræ. Vnde illud etiam consentis Apostoli

stoli, eruditus apud pedes Gamalielis : non quòd sapientia diuina ullius horum sit indiga, sed quòd nō semper homo tanquam aliena re uti possit. Neq; etiam unus generis est illa : nam alijs signa, alijs linguarum genera, alijs diuinationem, alijs interpretationem, non unī omnia largitur : ut ipse idem Apostolus docet. Et quamuis propter se sapiens, hoc modo nullius indigeat, plurimum tamen laborare debet, ut aucta dicendi facultate, sapientiæ illius fructum alijs hominibus communicare possit. Ut enim triticum per se nullius indiget, ut tamen propagari possit, agros, colonos, instrumenta q; , ac curam rusticæ rei desiderat. Sunt igitur huius sapientiæ duo præcipua præcepta, quæ ad operationem pertinent: de quibus Seruator dixit : Deum tota mente dilige : proximum uerò ut teipsum : Nam in his omnia legis mandata continentur. Qui enim hæc habet, nec aduersus Deum, nec aduersus hominem peccabit. At uerò omne animi uitium aduersus Deum, uel hominem est, nancq; impietas, *βλασφημία*, legisq; , ac ceremoniarum cōtemptus, & praua de Deo opinio, aduersus Deum sunt. Libido, auaritia, crudelitas, ambitio, inuidia, luxuria, odium, ira, contemptus aliorum, mendacium, adulterium, furtum, mollities, omnia aduersus hominem. Qui igitur nec aduersus hominem, nec Deum peccat, is non peccare uidetur. Peccat & qui deses est, & qui iniustus, aduersus hominē. Omnia igitur seruat illa sa, qui hæc duo tantum præcepta illibata seruauerit. Sed & alia tamen duo sunt præcepta ad uitæ institutionem: scilicet ut simplicitate columbas, prudentia serpentes imitemur. At uerò de columbarum simplicitate, adeò exemplum est manifestum, ut pro innoxijs a poeta describatur: dum mores temporum carperet: dicente:

Dat ueniam Coruis, uexat censura Columbas.

Sed de serpentum prudentia, ratio altius recondita uidetur. Ergo serpentes inter animantia prudentissima, rationis tamen expertia, tribus causis existimari debent. Prima quòd pugnaturl mortiferas edant herbas, ut hostem facilius ac certius conficiant.

Cum

Cum ad latebras reuertuntur, non recto tramite, sed diuerso redeunt: ne uia ex hudo corporis deprahendatur: cum senectam exuerint quasi infirmiores facti, perpetuo latent. Sic nos cautos esse decet, ne iniqua pugna decertemus, aut improuide succumbamus: ne inconsulti deprahendamus: ne imbecilles & inermes quisquam nos opprimat. Sileo quod uulgatum sit, contra præcantationes aurium alteram terræ affigere, reliquam cauda obrudere, ne illas exaudire possint: mihi sat semper fuisse historiarum absq; fabulis exempla. Hæc igitur est summa ratio perfectæ sapientiæ: quæ quamuis nostro in arbitrio minimè sit, ut pleraq; tamen alia, quærentibus magna ex parte se offert. Verum tamen non in hominum uoluntate, non in exercitatione constat, sed in dono quodam cœlesti: unde Iob dicit: Sperabam quod ætas prolixior loqueretur, & annorum multitudo doceret sapientiã: Sed ut uideo spiritus est in hominibus, & afflatus omnipotentis est qui largitur intelligentiam. Plura nimis ad hanc confirmandam opinionem adducere possem testimonia, quæ cum circa rem apertissimã sint, superflua forèt. Nam quid clarius est, quàm quod dona gratuita sint: diuina autem sapientiã donum dei est: si igitur cum omnia fecerimus, merito dicere possumus, serui sumus inutiles. sapientiã Dei spontaneum donum Dei erit: nulla arte, uel inuentione paratum. Quod em̄ sic paratur, nõ iam Dei donũ est, sed aliud sapiëntiæ genus: naturale scilicet, uel dæmoniacum, aut humanum. Cum ergo Dei dona quæ ultra munus naturæ sunt, rarissima sint, tamè magis quæ nostræ repugnant mortalitati: unde eam raritatem idem Propheta docet dicens: Nescit homo precium eius, nec inuenietur in terra suauiter uiuentium. Quid mirum igitur, multo minus in improbis, aut ueri Dei non cultoribus, uix inueniri? uerum tamen etiam inueniri potest, quamuis raro, & non diu unquam: ut in Caïpha semel, dum de Christo dixit, quod oporteret unum hominem mori pro populo, ne tota gens periret. Semel & in Balaam, iuxta gentis excidium suæ. Paucis etiam uicibus

eibus, in Agabo, & Saul etiam prophetauit, quanquam Deo sit
 uisus foret. Mulieres etiam quas Sybillas uocabant olim: ue-
 rum tamen obscurum est hoc, nec omnino certum, unde profl-
 uiscatur: quandoquidem non omnis uera diuinationo, à diuina sa-
 pientia oriatur. Nam & Arioli, et Astrologi, et Phytones, absq;
 diuina sapientia futura prædicunt. Sic & somniorum interpre-
 tes, & Physiognomi, ac Medici: atq; in uniuersum spontanea,
 & sine arte diuinationo, cum triplex sit, diuina, dæmonia ca, & quæ
 à rerum coniectura experientiaq; proficiscitur, quam uocant
 prudentiam. Prudentia uero ad Deum diuinaq; nõ pertingat,
 dæmonia ca uero de Deo nõ sit, nec in reliquis ex toto adeo per-
 fecta, rarissima uero in sceleratis, in priuatis autem hominibus
 si uita flagitiosa adiungatur, nunquam: Propterea enim subium-
 xerat Euangelista de Caïpha, quod illius anni esset Pontifex: sa-
 tis facile dignosci poterit. quæ nam diuinationis pars ad diuinã
 pertineat sapientiam. Nam non omnis ut dictum est diuinæ sa-
 pientia portio, futura prænoscere facit. Talis igitur ac tam rara
 existens omni etiam laude digna erit: unde Hieronymus aduer-
 sus Iouinianum; Sapiens nusquam solus esse potest: habet enim
 secum omnes, qui sunt, quicq; fuere boni: & animum liberum, &
 quocumq; uult illum transfert. Et quod corpore nequit, cogita-
 tione complectitur: & ubi hominum inopia fuerit, cum Deo lo-
 quitur. Ergo sapientis uita ipsa iucundissima est, et nullius indi-
 ga: quod maximum mortalibus peditariũ est. Quid enim melius
 est, quam ab his esse absolutum necessitatibus, quæ non sint in
 nostra potestate? eorq; solo indigere, qui & nobis sit amicissi-
 mus: cuiusq; consuetudo iucundissima, & gloriosissima sit: quicq;
 nec fallere possit, nec cæcutire? hunc igitur solum beatum esse
 dicam, ac inter mortales immortaliam uita frui: eumq; deli-
 cias futuræ sempiternæ uitæ sentire. Quare quantum ad huius
 uitæ foelicitatem pertinet, quantum ad modum ac magnitudi-
 nem illius, quantum ad causam, ad securitatem ue spectat: Hie-
 ronymi, & Aristotelis sententia, de sapientia, ac sine nostro hu-
 manaq;

manæ foelicitatis, nihil penitus differunt. Ita ut philosophum re-
 ligiosissime, Theologum naturaliter maximè de eadem re, ead-
 dem etiam scripsisse dicamus. Sed tam paulatim uerba grauissi-
 mi uiri cōsideremus. Quatuor sunt bona eius qui diuina sapien-
 tia præditus est: atq; ea omnia, ut uel singularia sint, nec ab ullo
 alio genere sapientiæ, uel humanæ foelicitatis haberi queant; aut
 non tam magna. Siquidem esse cum Deo, & cum illo loqui,
 hoc proprium, hoc solius eius est, qui diuina sapientia præditus
 sit. Alterum etiam quod est, omnes secum habere bonos, adeo
 uidetur huius sapientiæ præcipuum donum, ut ferè nullius alte-
 rius uideatur: nam reliquos omnes bonos, ac sapientes, nusquam
 tam concordēs comperias ut in nullo dissideant. Animum au-
 tem liberū habere, ac omnia illo posse complecti, quamuis etiā
 sapientiæ naturali communia sint: attamen non æqualiter in
 utrisq; sunt. Nam sapientiæ diuinæ munus adeo amplum est,
 ut non solum omnia hæc humana optare non faciat, sed sperne-
 re cogat. Vnde Paulus etiā cupit dissolui, & cum Christo esse;
 nec solus ipse, sed plures non morti tantū, sed & tormentis spon-
 te se obijciabant. Quod si unus philosophus pro miraculo, quod
 tamē in dubio est, laudi ne an uituperationi dari debeat, omnia
 sua bona abieciisse memoratur? Quotnam uidebis, qui amore
 Christi reges, principes, diuites? quot etiam nunc in dies qui re-
 lictis omnibus, tum etiā amicis, parentibus, liberis, affinisq;,
 solitariae, & mendicæ uitæ se mancipant? equidem cum hæc spe-
 cto, haud dubiæ id pronuciare ausim, & animi libertatē ipsam
 aut solius esse diuinæ sapientiæ præmiū uel maximum saltem.
 At cognitio rerum eandem subit rationem: cum humana om-
 nis obscura, turbida, anceps, imperfecta, laboriosa, curiosa, er-
 roris etiam plerunq; sit plena. At contra diuina illa clara, nitida,
 firma, perfecta, dulcis, defecata, uoluntariaq; est. Quam ob-
 rem unus qui olim sapiens Salomon, in Prouerbijs dicit; tanquā
 ad plebeios uiros sermonem habens: Melior est sapientia cun-
 ctis operibus pretiosissimis. Nec ulla est tam grata hominibus

res quæ illi possit coæquari: nam eius est consilium, æquitas, prudentia, fortitudo. Ea freti legum conditores iusta decreuerunt: reges tuto regnant. Hac ipsa diuitiæ, potentia, & gloria comparantur. Nec fructus illius argento splendido, non auro, non gemmis coæquari potest. Quinam ergo merito magis eam laudabit quàm is qui expertus est: aut cui nam magis credemus quàm illi qui eam à Deo sit consecutus: Auctoritate rex maximus, experientia prudentissimus, magistro Deo, doctrina nulli comparandus, uita foelici, diuturna, populo saluberrima: nam nec ante Salomonem, nec post, Hebreorum populus uel tam diu in pace, uel tam tute, uel tam opulentus, aut adeò multitudi-
ne auctus fuit. Ergo sapientiæ diuinæ, quamuis etiam exiguæ, tot munera suis seculis, et ad hanc usq; atate in Salomone splendent. Huius igitur unum caput ut dictum est, in quo omnes cõsentiunt philosophi, Theologiq; Dei cognitio erit. Vnde etiam Lactantius, omnis sapientia hominis, in hoc uno est, ut Deum cognoscat, & colat. Alibi etiam illud subiungitur in sacra pagina, neminem Deum diligere posse nisi sapientem. Propriũ igitur sapientis, q; omni, quod soli, atq; semper conueniat, est Dei cognitio, cultusq; ac amor. Propterea enim in hominibus perpetua non potest esse sapientia: sed ut Aristoteles dicit, *μικρὸν χρόνον ἡμῖν*, paruo nobis tempore: utinam ergo diu. Itaque nihil mirum quod à propheta scriptum est: Quoniam in maleuolam animam non intrabit sapientia: nec habitabit in corpore subdito peccatis. Quomodo enim qui Deum diligit, legem illius negligere potest: aut qui legem custodiet peccare? aut quomodo Deum cognoscemus, sine diuina sapientia? & quonam pacto cognoscentes Deum illum non diligemus? igitur si quis Deum diligit, ut sacrae literæ docent, mandata illius seruat: & ad illum Deus ueniet, cum eoq; manebit. Nihil autem est ut Deus ueniat ad sapientem, cum ubiq; sit, nisi ut illi se manifestũ reddat. Ergo summa hominis foelicitas, summa quies, summa securitas est diuina sapientia. At diuina sapientia erit Deum cognoscere, dilige-

diligereꝫ Incognita enim diligere uere non possumus, ut recte dicebat Augustinus. Dei dilectionem sequitur legis etiam diuinae custodia: quamobrem sapientiae diuinæ fructus, causa, & signum, ex his manifesta sunt. Siquidem causa est Dei cognitio, dilectioꝫ, ac cum illo ut ita dicamus collocutio. Signū autem ut legis diuinæ mandata seruet, humanaꝫ omnia spernat, quæ ad diuina cum comparantur, sordida sunt: opes, amici, filij, parentes, affines, potentia, gloria, cæteraꝫ huiusmodi. Fructus est diuturna, secura, ac summa foelicitas, quæ homini in hac uita possit contingere. Frustra ferè fore existimem. Platonē in hanc sententiam deducere, qui sit religiosissimus: sed tamen nō tam ad huius rei confirmationem erit necessarius, quàm turpe mihi eum in propria causa deserere: Inquit enim in epinomide. *μῆζον γὰρ ἀρετῆς, μῆδ' ἴς ἡμῶς ποτε πείδη τῆς θύσεβισσ' εἶναι τῷ θνητῷ γένει* maiorem quidem uirtutem nemo mihi persuadebit humano inesse generi, erga Deum pietate. Ecce summā in hoc sapientiā collocatam, sed audi sapientem solū foelicem fore in Alcibiade *Ἐ. ἔκ ἀρχῆς οἶόν τε, εἰ ἂν μὴ τις σωφρον καὶ ἀγαθὸς ἦ, θύσει μόνον εἶναι. Ἄλ. ἔκ οἴόν τε. ὦ. οἱ ἀρχῆς καὶ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ ἀθλιότ. Ἄλ. σφόδρα γε. ὦ. ἔκ ἀρχῆς οὐδ' ὁ πλουτήσις, ἀθλιόττος ἀπαλλάττεται. ἀλλ' ὁ σωφρονιστός.* Quasi dicat. non igitur nisi sapiens sit atꝫ bonus beatus esse potest: atꝫ ideo mali etiam miseri. Quare non diuitiæ, sed sapientia, hominis infœlicitatem abigere poterunt. Tamdiu ne in hac causa uerba aut laborem hunc protulero quasi non manifestius Solis lumīne sit, omnem beatam uitam in probitate, & Dei sapientia, omnem miseriam in ignorantia Dei, in flagitioꝫ esse constitutam. Efferetꝫ res ipsa clarissima, si uel boni ipsi liberi essent, uel malis dominarentur: uerum cum plerunꝫ accidat, ut mali bonis imperent, id non tam aperte uulgo patet: pluresꝫ ex humano saltu foelicitatem æstimant, quàm ex propria foelicitatis natura: ex sapientum auctoritate: uel etiam ex ipsa ratione. Nempe cum tria sint quibus omnia probentur, ratio, auctoritas, experientia, Sapiētibus ratio magis satisfacit, Populo au

Auctoritas, mediâ inter utrosq; atq; inter utraq; experientia erit :
 Quæ tamen si recta sit, apud omnes omnibus potior est. Cum
 itaq; experientia plures diuitias ac cætera bona, quàm sapien-
 tiam diuinam, quàm probitatem, quàm legum custodiam sequi
 uideantur: idcirco fit, ut non in sapientia diuina, sed in opibus,
 ac potentia, sitam beatitudinem putent. Verum id licet, quan-
 doquidem paucioribus diuina sapientia concedatur, quàm re-
 liqua omnia bona etiam pariter sumpta: at uerò quantum pos-
 pulus auctoritati tribuat belle Virgilius docet dicens:

Ac ueluti magno in populo, cum sæpe coorta est

Seditio, sæuicq; animis ignobile uulgus:

Iamq; faces, & saxa uolant, furor arma ministrat:

Tum pietate grauem, ac meritis si forte uirum quem

Conspexere, silent, arrectisq; auribus astant.

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

non ratio, nõ periculum coercere potest uulgi impetum, sed au-
 ctoritas atq; ut uideo par est, ut quæ purant natura excellentio-
 rem, se illi magis quàm sibi concedant: Cum igitur reges, ac
 principes, potentesq; his studere, non sapientia uideant: potio-
 res sapientia dueunt diuitias, atq; cætera mortalia bona: sed
 quid si etiam Solem, non palmo maiorem, ut etiã Epicurus, exi-
 stimant. Ideò ne sit ut Sol ipse, non centies sexagies sexies ac par-
 te etiam insuper, terram totam ac aquam contineat. Et si terra
 quæ sub pedibus sit plana uideatur, an ideò ad libellã aquæ didu-
 cenda erit: quin ex centesima altitudo cõputetur, quod rotun-
 da sit. Ergo in omnibus quæ diligenter scire, ac diiudicare uolu-
 mus, non aliunde magis, quàm ex ratione ratio expetenda erit:
 & ex celebratis auctoribus, auctoritas: & ex sapientum pericu-
 lo, omnis experientia. Porro si sic iudicaueris, iam existimo abun-
 de liquere omnibus testimonijs, sapientiam diuinam non solum
 cæteris bonis mortalium præferendam, uerum etiam incompa-
 rabilem beatitudinem in se compræhendere. Vnde sapiens ille in
 sacra pagina, non male encomijs eam extollit dicens: Sapientia
 splen-

Splendor Solis lumine maior, gratior stellarum pulchritudine, ipsamet luce iucundior: cum qua omnia bona homini aduenire solent: salute carior, atq; ipsa forma formosior. Et quantum ualuit clypeo Virgilius imitatus quem Vulcanus Aeneae sapientiae dono largitur, dum dixit:

Septenosq; orbibus orbes impediunt.

Quasi omni sapientiae diuinæ numero absoluto, eandem imò maiorem in clypeo Achyllis Homerus expressit. Nihil enim est quod magis nos tueatur sapientia diuina. In Palladis etiam scuto eandē sapientiae normā sed exactissime obseruauit dicēs:

Aegidaq; horrificam, turbatae Palladis arma:

Certatim squamis serpentum, auroq; polibant.

Connexosq; anguis, ipsamq; in pectora diuæ

Gorgona defecto uertentem lumina collo.

Sed quorsum tot ambagibus Curiae cōsilia expetunt? tum Anchisae colloquia apud inferos: cum Aeneam Venus mater diuina mente, frequentibusq; ac necessarijs consilijs muniret: nisi ut illum ostenderet, quem summis laudibus esset celebraturus: quiq; maximas uictorias esset consecuturus: qui Romano imperio initium, Caesaribus originem daturus esset: omni sapientiae diuinæ genere abundasse. Neq; ut dictum est illius unum tantum genus est, quæ ut melius explicaret, poëtico more fingit non ab una causa sed à pluribus ortum habuisse. Sed hæc relinquamus, simul & illam quæstionem præterire decet: cur bonis mali dominantur: In libris enim de Archanis æternitatis abunde ostensum est hoc: nō tanquam frequentissimum, sed aliquando etiam ut necessarium. Verumtamen hæc quamuis etiam ita forent: si tamen diuina sapientia arte aliqua, uel humana industria haberi posset, plures illam quam opes, aut potentiam sequerentur: sed una raritatis causa est, habendi difficultas, & rursus difficultatem desperatio parit. Vnum uerò ac maximum huius sapientiae caput est, multa esse imò plura, quæ nullo alio sapientiae genere haberi possint nisi diuino, atq; ex his aliquo ex genere toto

re toto; quale hoc est. Lex admittit filium ad hæreditatē ad undecimum usq; mensem; Hippocrates negat ultra decimum mulierem ferre; nascitur ex uxore non omnino illibatae famæ filius post decimum mensem quā illam eius uir attigisset; Queritur an illum relinquere alijs debeat cohæredem; simile huic ex pudicissima uxore defectis arterijs illis quæ post aures sunt ægritudinis causa uiro; post biennium nascitur filius; Hippocrates negat eum cui sic incisæ fuerint uenæ pulsatiles, generare posse. Merito igitur quærat quis, an uxorem repudiare debeat; ergo propter id cur Ioseph non dimiserit uirginem docet Euangelista; monitum dicens uirum, ab angelo, quod qui in utero gestaretur, ex Spiritu sancto est. Non enim ignorauit, quod res hæc sapientia diuina indigeret. Quale etiam illud Libanij, cum lex esset quæ poenam indiceret ante trigessimum annum apud Lacedæmonios peroranti; Atheniensibus Misenē liberam, & Lacedæmonijs per legatos dimitti postulantibus; contradixit Archidamus, annos nondum natus triginta, publice legatis. Persuasit populum de bello. Inde uincens Lacedæmonijs Archidamus uiolatae legis accusatur. Simile illud Rex suspectos quosdam ciues habens, nec tamen cum indice certo, aduentante bello an in exilium iniuste illos mittet; an cum discrimine tot innoxiorum retinebit, si ipse optimus extiterit; Sic & illud quamuis & lege iudicatum, & populi fauore absolutum; cum Horatius ille sororem moerentem ob uiri patriæ hostis, in cuiusq; salute reipublicæ salus posita esset, occidit. Et cum pater adolescentulum filium iugulauit e muro, quod illius forma pelleret tyrannus, cum concedere ciues illum ei nolissent, urbem obsideret; Inde morte adolescentuli soluta obsidione pater parricidij accusatur. In iudicijs lex plurima suffragia uincere iubebar; septem constitutis iudicibus, duo reum morte, duo honoris priuatione, tres exilio ad tempus condemnauerunt; reus uult exilium. Talia cum innumeralia sint qualia etiam sed crassiore Minerua Quintiliano ascribuntur, commemorare minime decet; in quibus

bus sapientia diuina indigeremus. Ergo & in naturalibus, similia erunt absque sine. Quis enim nos docebit, quoniam pacto coeli reuoluantur? Cur ad Boream Magnes lapis ferrum superimpositum dirigat? cur Luna maculam semper ex eadem parte retineat? cur raro admodum uel nunquam laurum fulgur feriat? quis quadrato circulum dabit coaequalem? cur duo cubi numeri unum cubum numerum efficere non possunt? cur tot animalia manca si ipse prudentissimus omnium opifex est?

HIERONYMI

CARDANI DE SAPIENTIA

Liber secundus,

ERGO nimirum est o Sfondrate optime uera Aristotelis illam fuisse sententiam: Maximam partem eorum quae scimus, minimam esse illorum quae ignoramus: Si de cunctis rebus, atque manifestissimis, adeo pauca atque etiam imperfecta cognoscimus. Atque ideo si uel arte aliqua, uel studio, diuina sapientia nobis adueniret: superflua certe omnis alterius sapientiae tractatio foret: Verum cum adeo pusilla, atque exigua, ut ne uestigium quidem humano generi concessum esse uideatur: illa quoque quantula cunctis sit, nulla industria nulla ue sollicitudine nobis pateat: cogimur non solum de alijs abunde, uerum de ipsa parte admodum scribere. Est enim prorsus audacis imo temerarij consilij, uelle alios docere quae ne scias, & ea scribere quae ignores. Quamobrem ob hanc causam non solum, uerum etiam quia quae scriberem cum difficillimum esset intelligere, longe tamen difficilius esset scribere quae sentirem, diuinae sapientiae historia breuissima eua sit. Namque quod ad subiectam rem pertinet, cum omnia quae ab alijs tribus con-

e tinen

tinentur latè ipsa amplexa sit: si uel eius portio aliqua digna no-
 bis nota foret: uel tam exiguae partis adipiscendae ratio aliqua
 pateret: sanè multò maiorem diligentiam in illa, multoq; mi-
 norem in reliquis explicandis laborem impendissemus. Verum
 cum uel ob nostram inertiam, aut prauitatem, uel naturae hu-
 militatem neutrum horum concessum nobis sit, cogimur quan-
 quam rem arduam ac multis modis implexam, totis uiribus sum-
 maq; industria pertractare. Atq; ut altius parum repetam, cum
 omnium eorum quibus nulla medicina adhiberi potest malo-
 rum, una sit ratio sapientiae consolatio: de qua aliàs in tribus li-
 bris differuimus, reliquum est ut hic uel de malis quae tolli ali-
 qua arte possunt, uel de bonis parandis aut retinendis sermo
 ipse instituat. Etenim non solum in morbis, uerum etiam in
 malis cunctis si prorsus abolendi nulla ratio sit, ultra id quod
 conando operam luseris, deteriorem paries seu animi seu cor-
 poris seu fortunae conditionem. Ergo in omnibus bonis haben-
 dis aut etiam retinendis, malis uel arcendis, illud primum scire
 expedit, an quod quaeris, ulla ratione possit impetrari: quod si
 non: ad consolandum teipsum conuerteris, seu ratione seu trans-
 mutatione seu obliuione illud commodius euadat. Sed si impe-
 trandi spes adsit, quoniam pacto id celerius id tutius id melius
 efficere possis: nam haec tria in omnibus expendere oportet, cõ-
 siderandũ. Quare ut ab initio quodam sumamus exordium, dixi-
 mus sapientiam esse rationem quandam ad assequendum proposi-
 tum convenientem. Aristoteles nõ sub alio ferè sensu eam dif-
 finit dicens: *τὴν δὲ σοφίαν ἐστὶ τῶν τεχνῶν τῶν ἀνθρωπείων τῶν τε
 καὶ ἀποδιδυμῶν*, quasi dicat: sapientiam in artibus esse quandam
 excellentem rationem illarum, ut si Phidiam statuarium Apel-
 lem pictorem sapiẽtem appellemus: utriq; enim eorum in sua
 arte nihil defuit quo ab omnibus earum artium studiosis non
 probarentur. Aliud etiam est sapientiae genus per se, quod nul-
 lam habet propriam subiectam contemplationem, uelut Ho-
 merus cum de Margite loquitur dicens:

τὸν δ' ἄρ' ἀπὸ σαπῖντα θεοὶ θεοῖν, ἔτ' ἀποτῆρα,
 οὐτ' ἄλλος πσοφόν.

Hunc autem dii neq; fossorem, neq; aratorem
 fecerunt, neq; alias quicquam sapiens.

has ambas uno sapientiæ nomine hic comprehendi uolumus :
 nam omnis præclara cognitio seu boni seu mali, seu ut diximus
 in mente seu in oratione seu in operatione sit, sapientiæ apud
 nos ut etiam antiquo tempore nomen habet. Multa uerò ut di-
 ximus cum sint, quæ transmutari nequeant, ut senectus & cor-
 poris mutilatio, postquã acciderint, sapientis erit cognoscere
 primum in his quibus cura adhibenda esset, an adhibita ex to-
 to malũ auertere uel saltẽ lenire queat : quod qua ratione fiat
 infra dicemus. Nunc autẽ ipsa sapientiẽ ratio imò uniuersa co-
 gnitio humana prius erit distinguenda. Nam animi uirtutes ut
 Aristoteli placet, quinq; facultatibus subserviunt. arti, pruden-
 tiæ, scientiæ, intelligentiæ ac sapientiæ. Verum & his necessa-
 ria est memoria etiam præteritorum, ac cognitio præsentium,
 cum historiæ scientia: nã hæc omnia sub scientiã exquisita hæc
 comprehenduntur: necessaria est etiam experientia, coniectura,
 iudicium: quæ & si prudentiæ partes uideantur, multum tamen
 ab illa differunt. Quin etiam nauitas his adiungenda erit: qua
 non solum sapientiã sed & reliquæ uirtutes ad opus ipsam de-
 ducuntur: ut merito, & si ficto uocabulo declarata res est, orna-
 mentum sapientiæ dici posset: si tamen illius pars & præcipua
 non esset. Nanque quis sapiens dici iure poterit, qui sapientiã
 quamuis ingenti præditus, illam contemnat & per sobordiam
 negligat? Sunt & aliæ uocatæ uires animi ac uirtutes, quæ
 non ad sapientiã pertinent, sic ut sub ea cõtineantur, uelut For-
 titudo, Liberalitas, Iustitia, pluresq; aliæ eiusmodi. Verum ex
 his quæ sub sapientiã continentur Prudentia est, semper utilis
 atq; omnibus necessaria, atq; extra ipsam fortitudinis pars illa
 quæ necessaria equo animo ferre docet, non quæ ad uoluntaria
 discrimina hominem impellit alacriter. Nam hæc non semper
 forsan utilis & non ab omnibus ex æquo probat. His igitur reli-

his superest ut de sapientiæ partibus dicamus. Tum maxime his quæ uel animū ornare, uel corpori prodesse, aut fortunam in melius mutare possunt. Erit aut ut diximus una sapientiæ ratio, ut diu ac bene uiuas. Igitur de diuturna uita primo dicendum erit: at equidem multiplicem esse hanc etiā antea ostensum est, animæ siquidem, corporis, ac totius quæ uera est uita. Tum etiā in imagine gloriæ uel reliquorum monumentorum. At de animæ uita, quæ in nostra non est facultate, sed aut nullius certe sapientiæ, aut solius diuine, iam sermonem habuimus, alias etiam non in hoc libro dicturi: quamobrem de uera uita dicendū erit, hæc tribus modis longior euadit, scilicet temporis diuturnitate, libertate & usu. Fit uita longior tēpore producto si omnia moderata sint, unde ex Hypocrate Galenus hoc carmen citat:

Σιτηα, ποτα, υπνοι, αφοδισα, παντα μετρηα. i.

Cibi, potus, somni, Venus, omnia cum modo.

tu tamen cum his & exercitationis mediocritatem adnumerabis. Sed & circa somnū si paulo sit copiosior, uita etiam erit diuturnior ac salubrior. In studiosis tantum existimat Aristoteles longitudinem uitæ prouenire. In animantibus, uel ob magnitudinem, uel ob paucitatem superfluitatum, uel ob humoris naturæ abundantiam. Ergo si cui bene uiuere cōcessum est, ut diu uiuat solum sollicitus esse debet: ad id igitur cōfert, ut temperatas habitet regiones, atq; iuxta mare: nam quod est humidi naturæ, minus consumitur in humidioræ cœlo, nec facile ob salsedinem corrumpitur. Indicio autem est, humidiora animalia diutius uiuere, quod uiuacitate si Aristoteli credimus homo soli cedat elephanto. hic autem ob eximiam magnitudinem, præterquam quod plurimo abundat humido, uiuacissimus omnium animalium est. At uerò humidum resolunt omnia immoderata: tum maxime quæ uel calefaciunt, ut exercitium, uel exiccant, ut uigilia, uel humidum educunt ut Venus: uel plura ex his faciunt, uel morbi. Superfluum excretionem prohibent quæcumq; uel alimenta concoquere faciunt, uel quantitatem illorum pro natura mea

ra metiuntur, tum illorum electio. Ob hoc igitur formica uiuif diu, cum animal sit aded paruū atq; siccum, quod excrementa ferme nulla emittat. Porro quæ plurimum uitæ decurtant, morbi sunt atq; curæ, extremaq; infortunia: Sed de morbis in quibus uitæ libertas inest seorsum dicendum puto. Fiunt autem hi omnibus his ferme causis quæ etiam uitæ aduerfantur: at uerò curæ etiam cum libertatē uitę tollant, morbis adnumerari possunt, seu quod ipsa cura morbus sit, ut bene poeta inquit:

Cū sic unanimum alloquitur male sana sororē, tum ibi

His medium dictis sermonem abrumpit, & auras

Aegra fugit.

Sed & Euripides Orestem æstu mentis laborantem agrum appellat, ut ibi: ὅταν μὲν σῶμα κενώσῃ νόσος, ἔμφων δακρύνει. i. Quando quidem corpus morbo leuatum fuerit, compositio mentis illa chrimatur. Sed hæc clariora sint quam ut probatione indigeant. Porro quod non solum morbi curæ sint, uerum & morborū causæ audi Galenum: εἰ πῶς τῷ σῶμα μὲν σφαλερὰς γυμνασίας. (i. in libro de parua sphaera exercitio) dicentē: τοσοῦτοι γὰρ οὐκ ἐπὶ τῷ σώματι ψυχῆς κινήσει, ὡς πῶλλοι μὲν ἀπὸ πολλῶν νοσημάτων, ἰσθμὸς τις μόνον, πολλοὶ δ' ἀέθροται ἀνιαιδύτης. ἕκαστος δ' ἕτοιμος ἵσχυρον τὶ τῶν ἐν τῷ σώματι παθημάτων, ὡς κρατῆρ' ἔχει πῶς τῶν ψυχῆς. Quasi dicat Hoc enim potest animę motus, ut multū morbos ob lætitiā cura ferint, multi etiam præ tristitiā ægrotauerint. Neq; enim ulla ex parte ad immutandam hominis ualitudinē fortior est, quam tumuis magna corporis agitatio, animi affectu. Ergo si ita sit, multis nempe modis nos animi morbi afficient, iisdemq; etiam uitæ tempus decurtabunt. Primo quod tempus illud quo his laboramus uitæ non adnumerandum est, ut enim poeta inquit:

Non est uiuere, sed ualere uita.

tum uerò quod exiccando corpus uitę tempus minuunt, Tum etiam quod morbos pariūt, quibus et uita ipsa minuit, & quantum illi sibi uendicant uitæ spacio perit. Verum nō omnes animi æstus idem possunt. Sed omnium deterrimus moeror est, nam & amor irritus & timor tristitiæ partes sunt. Vnde etiam illud

sapientis, Spiritus tristis desiccāt ossa, tum alibi multos fatetur
tristitia necare, quam obrem & illud celebratur :

ὅτι ἡ λύπη χεῖρον ἀνθρώποις κακόν (i. Nō est peius malū hominibus tristitia)
eius enim est potissimum parere morbos atq; difficīles & insa-
nabiles iuxta Menandrum:

λύπη γὰρ αἰθρώποισι τικτῶσι νόσους, i.

Tristitiæ enim hominibus pariunt morbos.

Quamobrem cum omnes immoderati affectus animi, diutur-
nitati uitæ obsint, tristitia tamen & quæ ad eam pertinēt, nimio
plus cæteris lædunt: nam ad tristitiam zelotypia, timor, suspi-
cio, ac cætera huiusmodi pertinere uidentur. Sed tristitiæ ta-
men nihil est uicinius timore: is enim omnem etiam excutit sa-
pientiæ opinionem, ut nec bene uiuere sinat, nec diu, nec per-
mittat quenquam existimari sapientem. Quis iure Artemonē
dicat stultum non fuisse? qui cum præ timore domi continere-
tur, etiam clypeum æneum à duobus seruis capiti super assisten-
tem cōtineri iubebat, & si exire cogeretur, lectica contacta pro-
dibat. Multa enim cum sint quæ prohibeant sapientem aliquem
esse, nihil tamen metu magis si excesserit limites. Nam temera-
rium, & inuidum, & amantem, licet ad sanam quandoq; men-
tem reuocare, timidum ne Dii ipsi quidem sanæ menti restituēt,
propterea apposite fingitur à Plauto adolescens dicere:

— Neq; uiuos, neq; mortuos

Sum, nec quid nunc faciam, neq; ut hinc abeam, neq; ut

Ad hanc adeam scio, timore torpeo,

nec minis prudenter Euripides fingit seruum in Oreste metu
perturbatum, narrare choro quæ intus gesta sunt absq; ordine,
uocesq; easdem bis repetentem. Nam ut recte Lactānius dixit,
Vbi timor adest, sapiētia adesse nequit. Igitur manifestum est
aliquos natura sapientiæ non aptos esse, uelut ualde timidos ac
rudes, tum etiam iracūdos donec deferbuerint. Quamobrem
id iam patere arbitror, quod superius quæsitum iure fuerat, scilicet,
an ad sapientiam plus natura an disciplina uel exercitatio

tio

tio conferat: namque cum natura per se aliquid sine alijs ualeat
 ad sapientiam, & cum altero illorum perfectum quasi sapien-
 tiæ cumulum conficere possit, reliqua nec simul iuncta sine na-
 turæ auxilio, parum, per se autem nihil efficere possunt. Naturæ
 satis constat disciplinæ & exercitationi longe præstare: etenim
 uidemus animalia ipsa circa unam causam adeo solertia, ut &
 prudentissimo uirò uix uincantur; at quod animalium genus,
 in paucis unumquodque à natura habet, hoc ferme in cunctis as-
 sequitur uir natura prudens. Quamobrem manifestum est, na-
 turam in sapientia cæteris omnibus præpollere. At uerò disci-
 plina ne an exercitatio melior? In pluribus disciplina præstat,
 quandoquidem plura per disciplinam breui tempore quàm per
 exercitationem agnosci possunt; at uerò in una re sola plus
 experienciæ tribuendum est quàm disciplinæ: nam tutius ope-
 rantur audentiusque experti, quàm ab alio, quantumuis longo
 instructi tempore, & difficilius à proposito in periculis aut ue-
 recundia deijciuntur; habetque omnis experientia secum con-
 iunctam aliquam disciplinæ rationem, non omnis disciplina
 experiëntiam. Illud etiã ad rem pertinere nunc uidetur, quòd
 ad timoris molestiam demonstrandam, non historia sed ficta-
 rum personarum moribus usi sumus: nam plus in confirman-
 do historia habeat auctoritatis quàm persona quæ à poeta fin-
 gitur. Existimo equidem cum qui fingit, non illorum de qui-
 bus fingitur causa sed propria auctoritate causæ fauere. Histo-
 ria uerò non ab auctore scribente, sed à persona de qua narra-
 tur pondus habet. Igitur si qui fingit poeta, nobilior est ac pru-
 dentior persona illa, quæ actione sua apud historicum rem con-
 firmavit, erit sanè maior fingenti quàm narrationi auctoritas.
 Tum maxime si & prudens uir ac nobilis à poeta introducatur.
 Sin autem prudentia par sit, is de quo apud historicum
 mentio habita est poetæ, aut plures de eadē re testes adducan-
 tur, fieri non potest quin historia inuentioni comicæ aut tra-
 gicæ uel heroicæ non sit præponenda. Non solum quòd ue-
 ra sit

ra fictis firmiora sint, sed quòd is qui in præsentì periculo affectuq; uersatur plura sentiat. Quorum omnium poeta qui fingit tunc expers est. Neq; igitur imago ipsa re maiorem fidem apud homines consequi debet. Sed iam nimis ut uideo à proposito diuertemus, siquidē hoc nunc demonstrandū erat, libera quæ non esset, uitam non uitæ adnumerandam. At uita nō libera est, cum uel animus estu laborat, uel corpus morbo, uel totus ipse homo uelut in carcere & relegatione apud infulas inhospitas impeditus detinetur. Porro de animi affectibus immoderatis potentioribusq; iam dictum est: nam de reliquis cum nō solum diuturnam, sed & foelicem uitam impediunt, suo loco dicitur. At de morbis etiam finem faciemus, si prius id adiecerimus, multum conferre non solum ad uitæ diuturnitatem, sed etiam ad coercendos morbos ac mentis integritatem, uictus simplicitatem. Vnde Horatius uir in omni sapientiæ genere admirandus dicebat:

Accipe nunc uictus tenuis, quæ quantaq; secum
 Afferat: in primis ualeas bene: nam uariæ res
 Ut noceant homini credas, memor illius escæ
 Quæ simplex olim tibi sederit: at simul assis
 Miscueris elixa: simul conchilia turdis.
 Dulcia se in bilem uertent: stomachoq; tumultum
 Lenta feret pituita: uides ut pallidus omnis
 Coena desurgat dubia: Quin corpus onustum
 Hesternis uitijs, animum quoq; prægrauat una:
 Atq; affigit humo diuinæ particulam auræ.
 Alter ubi dicto citius curata sopori
 Membra dedit, uegetus præscripta ad mania surgit.
 Hic tamen ad melius poterit transcurrere quondam:
 Siue diem festum rediens adduxerit annus:
 Seu recreare uolet tenuatum corpus: ubiq;
 Accedent anni: & tractari mollius ætas
 Imbecilla uolet, tibi quidnam accedet ad istam,

Quam

Quam puer & ualidus præsumis molliciem: seu
Dura ualetudo incidere, seu tarda senectus.

At uerò non omnis usus simplex probandus: sed inculpabilis, tria uerò sunt, quæ maxime ad uitæ longitudinem, & seruandæ ualetudinem facere uidentur: mel, lac, oleum. Existimare dixit Auerroes, nisi omnes homines mortis legi destinati essent, posset eum qui oleo semper utatur nunquam senescere, aut mori: quod par uideatur olei alimentum humido quod ex nobis in dies consumitur. Galenus autem mel omnibus præponit: duosque qui ad longissimam uitam peruenerunt, enarrat melle ab incipiente se necesse perpetuo usos. Quare mirum minus Pollionem Romanum Augusto sciscitanti, quonam pacto ualidus adhuc secundum seculum ageret, respondisse: se quidem intus melle, extra oleo usum fuisse. Lactis autem utilitatem Hesiodi illa sententia comprobatur:

Ἀλλ' ἐκατὸν μὲν πῦλ' ἔπα πικρὰ μῆλαι καὶ δῆ

Ἐβίβει τ' ἀπὸ λαγῶν μέλαι ναπὸς· ἢ ἐν οἴκῳ.

Sed centum quidem annos puer apud sedulam matrem edebatur, adolescens in sua domo admodum infant.

Et quamuis in aliam hoc posset uerti sententiam, nihilominus illud satis constat, diuturnam lactationem longæ uitæ causam esse. Lactis uerò usum pluribus, quorum natura minime abhorreat, uitam producere, incolumemque præstare ualetudinem: indicio autem est pastorum uita. Atque in uniuersum, qui uitam producere, & ualetudinem seruare cupit, cibum minorem somno, & potum cibo, & labores uiribus faciat. Tum uerò quædam sunt uiribus ignis depurata, quæ in uitæ usum plurimum conducunt. Et quamuis omnia hæc iuuenes parui faciamus, sero tamen poenitentia ducti in uanum conquerimur. At quæ exterius prohibent libertatem, uel à stultitia, uel ab inuidia, uel à scelere aut fortuna proueniunt. Inuidia Aristides, scelere Tarquinus Superbus, fortuna Milo, stultitia Phocion. Ergo scelus ac stulticiam uitare licet sapienti: Inuidiam etiam quonam pacto

f quis

quis declinare debeat ostendemus. Reliquum est igitur, ut de fortuna ipsa dicamus. Ergo in exilio minor iactura quam in carcere, atque in exilio cum liber es, sic autem tegeras ut imiteris peregrinationem. Nam qui sic se gesserit, peregrinari potius quam exulare uidebitur. Nusquam terra non uiuet aestate: nusquam non candidi fulgent soles: nusquam uel uenari uel piscari non licet: ubique etiam aucupari & rimari naturę secreta, quę tam undique patent, ut omnibus & omni ætate & quacumque in regione noua inuenire liceat: atque ut in uniuersum dicam, si quicquam egeris insigne, etiam liberum te esse necesse est. Porro Philistus Syracusanus cum a Dionysio in exilium actus esset, maiorem historię partem absoluit, qua res Siculorum gestas comprehendit. Orisbas uero Medicus, qui LXXII libris medicinam amplexus est: & ipse a Iuliani imperatoris morte in exilium actus partem librorum in eo confecisse creditur: parum Aetio Amidenō Sardinianus hic inferior, ut Thucydide Philistus. Ergo nulli exilium gnauo uiro nocebit ad gerendas egregias res, nam omnes ferme & imperatores et artifices egregij magnū, imo maius extra, quam in patria nomē consecuti sunt. Quid defuit Hieronymo in urbibus, cum tamen de ferta & auia Syrię loca quærens, tot linguis operam dedit, tam locupleti scientia latine scripsit multa, tot interpretatus est? Et si nihil aliud se offerat, Menam Samnitē imiteris, qui in solitudine examen apum curans, non libertatem tantum, uerum & regnum exercebat. Sed si deterior conditio carcerem tibi offerat, adhuc & in illo animi libertas manet. Neque enim cum corpore sepeliendus homo est: sed iam sapientię terminos prætergressi uidemur. Quanquam enim multi etiam in carceribus noua excogitauerint: sapientięque studio uacauerint: plures tamen consolatione potius quam studio indigent. Ergo sapienti cauendum est, ne carcerem ingrediatur. Nam postquam in illorum damnorum manus incidetis, parum aut nihil proderit sapienti. Quod si modo quenquam iuuet, fortunę magis debere se credat quam prius

prudentiæ. Quare libertatem ac diuturnitatem uitæ his rationibus consequemur, usum uerò non minimam longitudinis uitæ partē esse dixerimus. Quippe si quis hodie nascatur centum annis dormiturus, uelut de Endimione fabulatur antiquitas, ac demum excesseris è uita; non ne idem erit ac si crassino moriatur? Ergo uitæ summa longitudo est, quam plurima egisse magna, gloriosa, splendidaq; facinora: & quæ æternis monumentis historiæ mandentur: quamobrem in hanc sententiã recte Pindarus dixit:

— θαυῖν δ' οἶσιν ἀναΐχαι,
 ἢ κείτης ἀνάνημοι γῆρας ὡσκάτω
 καὶ δῆμιος ἑφοιματων, ἀπὸ πάντων
 καλῶν ἀμφοροσ;

Mori autem quibus necesse
 Quid aliquis ignobilem fene-
 Autem, in obscuro sedens trahat
 Frustra, omnium bonorū expertis

& Virgilius clarius etiam cum dixit:

Stat sua cuiq; dies, breue & irreparabile tempus

Omnibus est uitæ: sed famam extendere factis

Hoc uirtutis opus.

Propterea bene ille dixit, se satis uixisse si ad gloriam respiceret. Ergo summa ope niti decet, ne uitã ueluti pecora silentio transigamus, non solum ob nominis nostri post obitum gloriam; quippe & illud superest, & non cunctis in promptu, atq; etiam dubitabile est. Sed ob solam ipsam uirtutem uirtutisq; iucundissimum fructum, cui Aristoteles hymnum hunc descripsit, omni æuo dignum: quem ex uita eius sumptum hic addidimus. Virtus laboriosa mortalium generi, pulcherrimum humanæ uitæ incitamentum: cuius pro forma, expetenda est etiam apud græcos mortis conditio, & grauium assiduorumq; laborum tolerantia. Talem nimirum inseris hominum animis fructum immortalem, auro præstantiorem, parētib; ipsi, ac dulci somno suauiorē. Nam tuus amore filij Leda, & Hercules Iouis, multa perpessi sunt: qui tamen quantum possent opere ostēderunt. Quin & tui desiderio Achilles, & Ajax, ad infernas domos descenduerunt: tuarq; formæ gratia Atarneæ cuius iucundo Solis

lumine se priuauit. Quem & si rebus gestis clarum atq; inclytis
 factis, huius tamē causa immortalibus Musis meis, quæ decus ho-
 spiritalis Iouis augere solent, auctiorem reddam. Hæc ille cum
 adeo eleganter de uirtute memorię mandauerit, cur nam est ut
 iam amplius te ad uirtutem horter? si incitare non potest tan-
 tus philosophus? aut quid de ipsa generosius in eius laudem ex-
 cogitabo? Quamobrem quid agis perperam ô homo breuis ui-
 ta demon? ut hanc quantulamcunq; lucem, hunc temporis the-
 saurum ludis, ocio, crapula, inutilibusq; sermonibus ac ebrieta-
 te teras? quasi inutilem & inuicundam suppellectilem. Cum ni-
 hil hac carius, nihil adeo breue, nullius tanta inopia, nullius ia-
 ctura irreparabilior sit. Considera quæ præterferunt, & ex his
 præsentia, ac futura dispone. Neminē inuenies, tam uilem aut
 impurum uel sordidum siue desidem, qui antea tam uitam no-
 lit potius uirtutibus & inclytis factis consumpsisse, quam otio.
 Igitur quod doles non fecisse, cum frustra doles, fac ut non per-
 mittas amplius dolere, cum non frustra de futuris poenitere li-
 ceat. Hæc sit summa ratio studij humani, ut egregijs factis ui-
 tam illustret; & uiuere se intelligat. Illud etenim curandum, ut
 cum diuini numinis participes simus, diuinitate aliquid insigne
 dignumq; efficiamus. Verum cum nō semper laboribus liceat
 incumbere, otium uerō inutile sit, mediā quædam utriusq; ratio
 est excogitanda. Qualis Musicæ, certaminumq; ac colloquij,
 sum picturæ, fingēdi, eorumq; ludorum, qui sola mentis aut cor-
 poris uirtute exercentur; uelut laticulorum & pilæ. Ergo nul-
 la temporis iactura ineunda est. Sed ut Plinius dicebat nepoti,
 dum ambularent, poteras has horas non perdere, summa tem-
 poris cura habenda est. Propterea etiam aduersus uiolentos
 declamans dixit, interea ut optime cadat, Solem orientem non
 uident, ac eò minus uiuant. Quamobrem tantam Scopeliano
 huius detrimenti sollicitudinem fuisse ferunt, ut totas noctes ple-
 runq; studijs intendens insomnes duceret, soleretq; dicere: ὁ νῆξ,
 οὐ γὰρ δὴ πλεῖστον μετήξει Θωρίας μέγρος θεῶν. O nox tu quidem di-
 uinæ

uina sapientia plurimam partem nobis occupas. Atque in ean-
 dem sententiam grauissimos philosophos etiam iuisse uideo: nam
 & Zeno Citrius dicere solitus erat, nullam esse nobis rem te-
 nuiorem, ac cuius minor sit copia, quam temporis. & Theo-
 phrastus ipse in ore semper habuit, Nullum esse sumptum tem-
 poris dispendio pretiosorem. Sed neque hoc eruditorum solum
 erit: uerum & artificum ac reliquorum, unde etiam illud in pro-
 uerbum Appellis emanauit: Nulla dies sine linea, quasi diceret;
 non esse intermittendum unquam studium, ne uel per diem unam
 in uniuersa uita. At qui nullam prostentur artem, eadem lege
 in administrationibus uel hominum conuersatione tenebun-
 tur, nec tamen hic aut lucrum minus aut iactura maior; unde
 Scipio qui postea magnitudine rerum gestarum Africanus
 cognominatus est, diem eum se perdidisse aiebat, in quo nullam
 pro amico operam in republica impendisset: ex quo factum
 est postmodum, ut tot fultus amicis prouinciam debellandam Car-
 thagini aduersus Fabii sententiam obtinuerit, coeperitque antea
 quam esset, magnus haberi, quod cum semper difficillimum sit;
 tum ea in republica & eo tempore quo mores urbis nihil alienum
 a uirtute continebant. Atque ut uideo qui magnos se mortalibus,
 ac penes diuitios, rebus gestis exhibuerunt, nullius curam rei di-
 ligentiores habuerunt quam temporis: nam & Alexander tot
 tantaque gessit annorum quatuordecim spacio, non solum armis:
 sed legibus condendis, moribus instituendis, aedificandis urbi-
 bus, exemplis magnanimitatis. Sic enim nunc uolo posse dice-
 re sapientia argumentis, rerum memorabilium studio, erudi-
 tione, munificentia, liberalitate: ut ne hominem longa etiam
 uita unquam dormisse existimares. Sic C. Caesar cum statum
 illius uidisset, fleuit tantum sibi temporis sine ullo memorabili
 facto praeterisse, recordatus, cum iam minori aetate Alexander
 tot res gessisset, eadem Alexandro Seuero, eadem Traiano cura
 fuit. Ergo preciosissima res tempus, in qua omnia habentur, om-
 ni ex parte colligenda ac custodienda sapienti erit, ne pereat,

uitæq; longitudinem magis factis quam diuturnitate metietur : non solum enim quodcumq; somno impenderit, perdimus; sed etiam quod somnolentia: unde bene dicebat Plato, καδινοςδινος γαρ εδεις εδινος αειος, εδινος μολλον τιν με ζωντος. i. Dormiens enim nulla re dignius non magis quam non uiuens. Itaq; o mortalis quid uitæ tuæ adesse putas, nisi quod euigilas, factisq; ac gestis uitam trahis? Summa igitur uitæ ratio, quantum ad diuturnitatem pertinet, non tantum ad longitudinem quantum ad libertatem ac splendida opera spectare uidetur, de qua quantum satis est dixisse me puto, si hoc unum quod ad corporis languores euitandos obseruare decet adiunxerimus. Est enim studiosis familiaris, uentriculi imbecillitas & oculorum. Verum uentriculi affectum manus superimposita somni tempore si quid aliud prompte iuuat, Piper etiam integrum deuoratum adeo conducit, ut aliud auxilium non desideres. Memini tamen Galenum ex citonijs ac pipere haud infuaue medicamentum excogitasse. At oculis specula multum conferunt, & aquæ potus frigida, & somni prolixitas. Siquidem oculus alitur somno. In uniuersum igitur hæc ratio est uitam custodiendi longuam, quantum ad interiores causas pertinet. Verum cum ad exteriora pericula mentem adhibemus, alia diligentia opus est. Verum ut in his uideo, ubi nulla timoris infamia, nullumq; audaciæ præmium est, timidum in periculis semper fuisse iuuat; nisi timor periculum auxerit, uelut in gladiatorio certamine, ubi audere necessarium est. Nanq; illud iam in prouerbiu cessit, Timidi mater non plorat. Cum tamen et hoc ex belli sumptum causa fuerit. Omnino aut obseruandum ne unq; frustra te obijcias pernitiosis periculis, super præq; modum solitudinem in eis caueas. At in necessarijs una ratio quasi est omnium, ut pro periculo laborem & sumptum supponas. Dicebat Ioannes Marlianus, quem olim Facius pater meus audiebat, ætatis suæ philosophus maximus, cum tamen qui tunc erant celeberrimi, nostræ ætatis mediocribus uix possent comparari quod nondum Græcæ literæ cum illorum sapientia

piētia ad nos peruenissent, hominem decem millibus passus in uita pro periculis omnibus peragratīs annis decem uitam producere: atq; idiure. Multa enim sunt quæ nobis cottidie occurrunt leuia ac fermē extra omnem periculi suspitionem, quæ si contemnantur causas breuioris uitæ parere tamen solent. Sic igitur iuuat in itinere, in cauona, in uia, in conuersatione iniuria aut contentionum aut periculorum magna diligentia subterfugere. Quæ enim minima sunt in principio, & nulla cum turpitudine declinari queunt, cum processerint in aperta uitæ discrimina hominem sensim trahunt, ut postmodum nec citra manifestam perniciem in eis perseuerare, nec absq; magna infamia se retrahere liceat. At uerò nunc illud quod ex initio proposueramus, in mentem uenit, desideratq; solutionem, an scilicet melius sit cum infamia pericula deuitare, an morti se obijcere. Etenim hoc cum apud multos rationem habeat in utraq; partem, diu incertum fuit. Verum cum nunc non rempublicam instituere, sed fingere sapientem proposuimus: Ideo non obscura omnino hæc quæstio est. Nam si infamia alieni facti est, melius est uiuere aliena culpa infamem, quam morte dedecus effugere. Similiter si tua culpa egregio facto emendari potest: nam quæ alieno uitio accidit turpitudine, uerum sapientem perturbare non debet. Vnde Soerates cum Xantippem uxorem stultam haberet, nec commotus est, nec repudiare tentauit: nec Augustus in filiarum contumelia se occidit: nec Antoninus cum rescisset uxoris adulterium. Etsi Paulus uitæ suæ parcere noluit quamuis alterius consulis culpa esset: potius iacturam reipublicæ exhorruisse uisus est quam propriam uerecundiam. Ergo nemo tam amens sit, ut cum aduersus uitæ suæ hostem pro ea depugnaturus sit, alieno uelit eam prodere flagitio. Nam nemo qui sapiens alterius peccatum dicet cuiquam posse parere turpitudinem: sed ut omnis umbra suum sequitur corpus, sic flagitium proprium infamia. Sed nec in leuibus non omnino reparabilibus iacturis uita fugienda erit. Nam stultum est cum
possis

possis ad meliorem uitam reuerti, quàm ante infortunium etiã
 si id tua acciderit culpa uelle ob id mori. Quare cū Demosthe-
 nes acerrimis orationibus in Philippum armasset Athenienses,
 inde primo pugnae euentu turpiter fugam arripuisset, iocanti-
 bus in eius factum respondit, etiam illū qui fugeret denuo posse
 pugnare. Sed ne Rhetorem in belli iudicio adducam, fortissi-
 mus Annibal nobis exemplo sit, qui saepe uictus, saepe fuga ser-
 uatus, magnas Romanis calamitates post fugam ipsam pepe-
 rerat. Non ne & Pompeius cum in Pharsaliae campis succubuif-
 set, quantum in se fuit fuga salutem quaesiuisset. Alcibiades non ne
 his & nauali praelio aduersus Lysandrum male gesto, & in acie
 apud Delum uictus salutem fuga quaesiuisset? Sed & inclytae for-
 titudinis uir Socrates ac quasi exemplum eadem in pugna fu-
 gere uisus est. Stultum igitur erit, uitam praeferre uerecundiam
 si aliquo pacto infamia uirtute rependi possit. Nam si quis pa-
 triam prodiderit, aut parentes, aut ob scelus filios, uitam obscu-
 riorum tunc morte ducet: ergo tunc mori longè melius quàm
 tam turpiter seruari. Nullum enim crimē prodicione & magno
 scelere excepto sapientem ad uoluntariam mortem impellere
 debet: & tamen omnium scelerum scelestissima proditio est, in
 cuius amplexibus ne quis moriatur, ultro ac sine consultatione
 sine mora morti homo se debet obicere. Et tamē cū ita sit, nunc
 omnium peccatorum minima facta est. Nam prodit nō solum qui
 patriam aut principem fallit, uerum qui commissum fidei suae
 pupillum spoliat: Qui secretam rem reuelat, propter quam pe-
 rilletur amicus. Qui concreditam pecuniam sibi absq; teste
 ac chirographo negat, qui adulterium committit. Expedi-
 tur in his omnibus longè magis homini, ut uitam quàm fidem
 amittat. Etenim hoc quanquam nunc paruipendant Christiani,
 nam, quamuis etiam nulla horum superis cura esset, illos tamen
 naturalibus causis ad internitionem solis deuenire necesse est.
 Hoc autem cum extra propositum sit, ac in libris de Archanis
 ostensum, praetermittatur. Ergo perfidia summum uitium, sum-
 mum

mum scelus, summum flagitium est, nec etiã ob acerbissimam
 mortem fugiendam unquam subeũdum. Hoc igitur solo quòd
 nulla ei medela sit ne cõmittas si dixeris, sapienti prompte mor-
 riendum, non reluctabor; quamuis forsitan & paucula alia quæ
 dam essent, quibus mors proculdubio præponenda foret. Sed
 nunc de fide agimus, cætera suo loco prosequemur. Non mirum
 igitur Attilium Regulum ad Poznos reuersum sacramenti reli-
 gione, ut crudeliter potius uitã finiret, quã turpiter duceret.
 Nam & Guido Morinorum princeps cum unã cum filio à Phi-
 lippo Gallorum rege detineretur, inita pactione, ut si Morinos
 à bello, quod cum Britannorum rege conspirantes susceperant,
 retrahere nequiret, ad carcerem reuenteretur re infecta, maluit
 redeundo carceris incommoda subire, regnumq; proprium re-
 linquere, quã uiolare fidem. Sic & Gallorum rex Ioannes
 Primus, cum ab Edoardi regis Britannorum filio apud Picto-
 nes captus esset, inde certa pactione dimissus, cum quæ promi-
 serat, in magnum regni incommodũ, cessura intelligeret, reuer-
 sus ad Edoardum: docuit fidem non tantum regno & securita-
 ti, sed etiã libertati præponendam. Similis cura Renatũ Ves-
 sonum Leticonumq; principem; hi sunt Gallia Belgicæ popu-
 li: cum à Philippi Longonum & finitimarum regionum regis
 duce captus esset, retinuit ut mallet regnum Calabria & ma-
 gnæ Græciæ amittere, quã fidem. Non ne & illud insignis fi-
 dei testimonium: cum Pomponius uir nobilis multis cõfossus
 uulneribus à Mithridate interrogaretur, an si curatus conua-
 lisset, amicus illi futurus esset: respondit, si tu quidem populò
 Romano. Considera uulnerum dolores, mortem præsentem,
 maiestatem regiam, captiuitatem, humanitatem prouocantis,
 Simili fide Pontius Cæsaris Centurio mortẽ quæsiuit, cum Sci-
 pio Pompeij focer illesum dimittere uellet, si se militem suũ effi-
 cere non recusaret. Exigua tamen rei fidem ne uiolandam po-
 tius intelligas, quã mortem appetendam: stultum enim est
 credere mortem obolo permutandam; Ergo in graui omnino

g

re di-

re dictum intelligatur. Quamquam non deceat uel in minimis fallere: uerum nō tam graui recompensatione res indiget. Sed nunquid ob religionem, fidei enim hæc etiam pars est, mors sub eunda erit: equidem in optima institutione potius uita sapientia quam religio relinquenda, si in multorum exemplum transeat. Vnde bene Elhazar inducitur in libro Machabeorū, qui mortem potius uelit pati, quam carnibus suillis uesci. In alijs fortitudinis potius est quam sapientiæ argumentum, in opinione persistere. Ergo si mors dedecori præponenda est, certe decore maximus ac gloria uitæ anteferenda sunt: utque melius est non uiuere, quam cum maxima ignominia uiuere: sic gloriose emori quam nō mori melius est. Nam mori nobis mortalibus adeo certum est, ut nihil certius: at summam posse moriendo gloriam consequi, nec omnibus sed paucis, atque id uix semel in uita datum est. Duabus igitur causis uita sponte finienda est ac decurtanda sapienti. Porro quæ nam sit gloria, quæ uitæ præferri debeat, inferius dicetur. Nunc illud uidendum est, an sapienti omnino ludere conueniat: nam & hoc quasi cum negauerimus, errorem in hominum mentes posset inducere: Nam si ad exempla transeamus, alea Augustus, nucibus Laurentius Medices ludebant, quos ego sapientes uiros existimo, alij prudentissimos, Delectauit & pictura Antoninum, & Coturnicum pugna Seterum Alexandrum. Igitur ludere conuenit sapienti tribus in causis, aut in magni periculi timore uel maxima tristitia, ut in quinto libro dicemus, aut societatis minime perditæ causa, uel cum eo ad munia tanto promptiores exurgimus, ut non iacturam temporis, sed lucrum fecisse uideamur, si ad magnitudinem aut multitudinem negotiorum mentem adhibuerimus. Manifestum est igitur, quod nec diu ex his, nec frequenter, nec cum cura ludus uel relaxatio animi exercenda sunt. Hæc itaque uitæ diuturnitatis ratio tota est, quæ à corporis & animi conjunctione sumitur, cuius in uniuersum hæc est mensura, multitudo ac magnitudo factorum. Nam non qui superest diutius uiuit

uixit, nam & infantulus qui sub extrema senectâ patris natus est, quamuis in pueritia post patris mortem extinctus esset, diutius patre uixisse diceretur: & nos omnes quod superstites sumus Terentiæ, quæ annos tamē centum excessit, longioris uitæ dici possumus. Tum posteriores nobis atq; illis alijs, ut nulla tandem foret longitudinis uitæ ratio. Verum ad multitudinē magnitudinēq; operum conducit temporis longitudo, libertas, ac uigilantia. At diuturnitas quæ ex solius corporis beneficio sumitur, ex filiorum propagatione constat: ut enim Auerroes summus philosophus in libris de anima scribit, natura nostrū miserta, cum non posset singularem hominem aut animal perpetuo seruare, uirtutem generandi largita est: ut sic perpetuo permanere in propagatis liceat. Vnde philosophus hanc uirtutem in philosophia supernaturali diuinā appellauit; non solum tamen diuina dicenda est, quod in liquido humore tanta uirtus adeoq; parentibus similis seruetur: sed quod quātum est ex sui natura genus in æternam continuatam producere nata sit. In de amor tam immensus in filios natura parente oboritur: quod filius patris ac matris pars quædam sit. Vnde Virgilius sapienter Didonem inducit dicentem:

Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles, si quis mihi paruulus aula
Luderet Aeneas, qui te tantum ore referret.

nā ut recte Cicero scribit, *σὸς γὰρ φυσικὴν εἶναι πρὸς τὰ τέκνα* (i. e. *Ad factum naturale esse erga liberos*.) aduersus sobolem genuina est beneuolentia, quod parentum anima filius sit, ut Euripides inquit: nec male igitur apud eum Thetis solatur Peleum dicens:

καὶ παῖδά τὸν δέ, τὸν ἀπ' Αἰακῶ μόνον
λελημμένον δὴ βασιλείᾳ, καὶ τὸ δὲ γὰρ
ἄλλον δὲ ἄλλον διαπερὰν μολοσίων
Εὐδοκμονοῦντας, ἔ γούρ' ὠδ' αἰῶσα τὸν
εἶνος γένεσθαι δ' ἔ τὸ σὸν, καὶ μὸν γέρον.

i. Et puerum hunc solum reliquum factum, regem: atq; ex hoc oportet alium

per illum ad Moloſiam deſcendere ſolliciter degentes . Non enim ſic inſtabile & ſe-
nex tuum & meum genus oportet fieri .

& melius longè Virgilius expreſſit hanc curã mortalium atq; generis diuturnitatem cum uirtutis claritate dicens :

Nunc age, Dardaniã prolem quæ deinde ſequatur

Gloria, qui maneat Itala de gente nepotes,

Illuſtreis animas, noſtrumq; in nomen ituras.

Ergo hæc magna ſollicitudo ſapienti incumbit, ut genus ſutum non ſolum filij ſuperſint diutiſſime, atq; nō ſolum ſuperſint, ſed & ſœlices ac glorioſi uiuant . Nam primum cum beluis etiam cōmune habemus, Ideoq; non male apud Homerum inducitur Hector his uerbis uirtutē Aſtinaſti filio à Dijs imprecatus :

Ὅδ' ἄλλοι τε θεοί, δδπ δὴ καὶ τὸν δε γενιάδ
παῖδ' ἐμὸν ὡς καὶ ἐγὼ περ, ἀριπρεπέα φάσειν
ὃ δὲ βίην τ' ἀγαθὸν, καὶ ἰλίε ἴα ἀνέστην
καὶ ποτέ τις εἴποι παῖδος δ' ὄγε πολλὸν αἰμίαν,
Ἐκ πολέμου ἀνιόντα.

(i. Iupiter & alij Dij, date & iam hunc meum filium quemadmodum & ego, fortem uirum Troianis & uirtute bonum, & Ilij strenuum propugnatozem, ut quis olim dicat cum à bello redierit: Hic patre eſt melior.

Verum cum multi tamen hoc negligant, dubitatio non leuis emergit, atq; ex hac alia, ſcilicet an præſtet diu uiuere, an genus relinquere, Sic & de gloria dubitabitur, an ea potior ſit generatione . Verum ut nobis uidetur, ſapientes in ſeruanda generis propagatione magnam difficultatem inuenerunt. Atq; primo in filijs moleſtiam uxorum: nam ut recte dicebat Ariſtoteles: ſpurij filij nō poſſunt ciuitatem facere, eademq; ratione nec genus propagare. Subeunda igitur erat hæc moleſtia, quæ quanta ſit ſuo loco dicitur. Demum ſi filius ſupponatur alienus ab uxore mœcha quid actum eſt: ridemus merito Lycurgū, quod inſtituerit, à ſene uiro poſſe uxorem iuueni quem maxime probaret ſubſtituere ad propagandum genus, ut qui naſcatur pro mariti filio habeatur. At ſibi licet & amicū & prudentem eligere ius

re iuuenem. Cum tamen Lycurgus hoc solo tantum aberraret, ut insanire uideatur. At adulteri filium quis alet domi maximi inimici, & plerumque imò semper uiri scelerati ac impudici, tum etiam quem nesciat alienum esse, sed suum fore existimet: hoc tamen more plerumque sapientes, quibus cura esset, de altioribus ab uxore ducenda abstinuerunt. Sed fac ut filij nascantur, quæ post modum securitas in nepotibus ac denuo in pronepotibus: ergo cum his uita esset carior quòd certior huiusmodi continuatione generis, at uita longè carior ac tutior gloria: Ideò plurimi ac ferè omnes à filiorum procreatione abstinuerunt. Verumtamè ut difficultatem effugere cuique licet, sic melius est etiam experiri, cum non iacturam ex hoc uitæ aut gloriæ facias. Platonem igitur ac Solonem, quòd non duxerint non damno: Socratem & Aristotelem ac Xenophontem quòd duxerint procrearintque filios laudo, tanquam in hoc sapientiores. Nam tanta est huius generis propagandi dulcedo mortalibus, ut lex illis quibus etas iam negat aut morbus concedat, alienum in suam familiam tanquam proprium adoptare. Quis mos adeò Romanis in consuetudine fuit, ut omnes eas familias corruerit. At Moses iussit, ut cum primus frater mortuus esset, proximus illi relictam uxorem duceret, procreatique filij prioris fratris haberentur. Ergo his qui non sapientes, summum studium in diuturnitate generis esse debet: sed non omnibus hoc idem, nam cum ex fratre nepotes habes, quamuis filios non procrees, illi pro filiis merito habentur: tamè maxime si in adoptionem transeant. Vnde Adelphorum Comœdia apud Terentium hanc satis prudentiam exprimit, tum maxime cum Mitionem qui adoptiuus pater est Aeschini, æquiores in filium, quam Demeam patrem naturalem in suum quem retinuerat Cthesiphontem fingit. Multis igitur modis leges orbitati succurrere tentarunt. Nam ut uisum est, Moses fratre, Lycurgus amico, Romani adoptione: igitur inter Mosem & Lycurgum satis conuenit. Verum ut Mosis modestior modus, cum à funere præcipiat fratris: sic Lycurgi irre-

prehensibilior, quod sanguinem duorum fratrum in una muliere non commisceat: quem morem satis Cornelius Tacitus genti exprobrat, inuisosque illos merito omnibus dicit, qui non secus ac canes & ferae non a cognatis cauent, sed promiscue miscentur. Verum cum haec iam abolita sint sanctitate religionis nostrae, & praeter propositum etiam fuerint, praetermittenda erunt. Vnum in hoc animaduertentes tamen, duobus modis homines antiquitus & nunc diuisos fuisse, per genera ac familias. Graeci enim ac Hebraei non per familias, uerum per genera distinguebantur, ut Theseides a Theseo: Heraclidarum genus ab Hercule: & Tantalidarum a Tantalos; & qui a Brasida, quod & ad seruandam uitam, cum reliquis unus solus superesset apud Augustum, atque ex contentione damnatus, profuit: Intelligens enim, Caesar eum ex Brasidae pro genie relictum, ne genus tolleret perecit. Eandem rationem sequuti sunt Hebraei, unamquamque familiam ab homine illius auctore nuncupantes. Ergo ex hoc multiplex bonum, nam cum Graeci a uirtute, Hebraei a prolis numerositate initium statuerent. Graecis gloriae, Hebraeis propagandae prolis stimulos maximos adiunxerunt. Unde etiam generis auctorem iam annis plusquam duobus millibus ac quingentis tot pulsati incommodis, toties ad internitionem caeli Hebraei recognoscunt. At Romani cum per familias distribuerentur, pauci auctorem generis, atque falso, ut Bruti & Iulia gens excolere soleret, & uictores & adoptione sustentati genus omne ac originem amiserunt. Itaque studium originis ad seruandam progeniem plurimum potest. Verum quod ab initio proposueramus, ex hoc satis est manifestum, scilicet sapienti gloriam ac uitam potiorē esse generis propagatione, tum quod gloria ipsa animi imago est, filius corporis; at corpus aut hominis pars nulla est, ut Socrates dicebat, aut longe uilior saltē quam animus. tum quod difficillime haec continuatio generis seruari potest: nec nostrum est, aut in nobis, ut eam post mortem tueri possimus: tum quod plurimos sapientes a suscipienda prole abstulisse

nuisse

nuisse uideamus: uix uerò unū aut duos à gloriæ ac cupiditate uite; tum uerò quòd uicariam habet rationem. Propagatio uel in fratribus uel in propinquis uel in adoptione. Iuxta nec gloria non habent. Accedunt tædia intollerabilia, & timor, luctus, qui nec in gloria accidere potest, nec in uita sentiri, cū à morte propria luctus non maneat. Est etiā illud cōsiderandum, partem illam, ob quam maxime generi studendum esset, scilicet memoriam inter homines necessario interrumpi uel euanescere: quæ sublata quid reliquum iam est tui in filio, nedum in pronepotibus? uelut enim ex pomo hoc uel illo genitus esset parum plus attinet: cum excrementum diuersum ex diuerso etiā cibo generetur, ut hic qualitatem quidem glandiū, hic frumenti, alius uini retineat; unde etiā tam dissimiles uterini fratres sunt, etiā si ex eodem patre geniti fuerint. Ita quæ hæc diuturnitas & non negligenda sapienti est, quamuis minima sit, & si non succedat, iactura aliorum generum minime pensanda. Quo minus mirum sit reges quosdam & priuatos ob gloriam filios occidisse: è quibus unus Deiotarus inter plurimos, cum numerosam prolem haberet, omnes occidit præter unum, quem excellentioris uirtutis esse cognouerat, ne multitudinedine filiorum regnum diuisum infirmius redderetur. Verum cum hoc quasi cōtra humanitatem sit, illud prius uidendum esset, an sic quaesita gloria, gloria dici mereatur? nam si regnum sic stabilitum gloriosum dici potest, sanè filiorum mors gloriæ quæ regno sublato extinguetur præferenda erit. Hæc ita quæ ratio diuturnitatis est, quæ ex corporis parte sumitur. Porrò quæ à memoria nominis habetur, cum multiplex sit, prius merito distinguenda. Nam quæ omnes qui gloriam cōsecuti sunt, uel factis memorabilibus, uel scriptis, uel monumentis illam habuere. At uerò quidam, ueluti Cæsar, omnia genera adepti sunt. Nam uictorijs gloriosus, cōmentarijs ceber, emendatione anni memorabilis est. Alij duobus, uelut Cycero & Sylla, quorum alter prælijs alter conseruatione ciuitatis, ambo scriptis memoriam apud posteros

sui

fui cōmendauerunt. At Pompeius uictorijs & theatro, Ptole-
 meus libris & Metheoroscopiꝝ inuentione clari sunt. Quidam
 uero in genere tantum, ut in scribendo Lūius, in operibus Ap-
 pelles, rebus gestis Furius Camillus excelluit. Alexander ex tri-
 bus generibus, quod haud ei ad scribendum tempus superesset,
 duo amplexatus est: nam Aegyptum et Asiam cum subegisset,
 ciuitates etiam condidit, Alexandria in Aegypto, in India Bu-
 cephalam, & Cæsaribus Cæsareæ Augustæ, inde & nominibus
 proprijs tot Anthiochiæ, & Ptolemæis & Ptolemæo, & Adria-
 nopolis ab Adriano. Ergo iam unumquodq; horum trium ge-
 nerum distinguendum est. Quanquam quidam adeo gloriæ
 cupidi fuerint, ut incertū penè sit, quot eam modis quaesierint:
 atq; ego inter mortales omnes cupidissimos Democritum &
 Empedoclem iudico. Nam Democritus uolumina scripsit disse-
 ctionem animalium docens, quorum etiam quædam extant.
 Scripsit & magiam, ut nullus frequentius à Plinio citetur, non
 eo consilio quod magiam ueram esse crederet, sed quod uel cre-
 dentibus admirabilior futurus esset, uel contradicentibus fa-
 mosior. Inde dum animalia dissecaret stultitiam simulauit, cuius
 Hippocrates meminit, atq; etiam sic celebratus ab Hippo-
 crate famosissimo eius ætatis uiro, & à ciuibus suis in admira-
 tione habitus. Philosophiam etiã attigit, at in ea ut in reliquis
 singularem excogitauit opinionem: Principia rerum statuens
 litem & amicitiam, ut qui sequerentur philosophi uel assentiri
 uel contradicere tam absurdæ opinioni quod admirabilis esset
 cogerentur. Habitat in sepulchris, ut Lucianus refert, ut
 opinionem fortunæ de se maximã præberet, uel hominibus
 persuaderet, nihil à morte superesse, tanquam necessariū esset,
 si animę super sint, eas cadaueribus suis cohabitare. Sed hæc etiã
 parua uidebuntur, cum alter ad comparandam gloriã in Aet-
 næ flammis sponte se cōiecerit: eo cōsilio, ut uel latens tanquã
 deus in cœlum assumptus, uelut de Helia ferunt, coleretur: uel
 ut etiam deprehensus, opinionem imò admirationem sui ob
 forti

fortitudinem hominibus relinquere. Quinetam ferunt, ut fabulantur poetæ, Democritum uoluntarie se excacasse: adeo enim miris modis prodigiosam egit uitam gloriæ cupiditate, ut argumentum comminiscendi etiam alia fabulosa sed tamen prodigiosa poetis tribuerit. Hunc ego uirum tamen non uere sapientem, sed qui sapiens uideri maximo studio concupierit dicam. Cæterum summa gloriæ ratio triplex ut diximus est: alia enim factis atq; operibus constat, alia scriptis, alia hominū memoria: hominum memoria constant omnia, quæ admirationē parere solent: hæc autem uel ex se magna sunt, uel hominum solum existimatione. Nam bella & scelera memoria hominum digna sunt, at ad naturalem sapientiam minime spectant. Quæcūq; enim solum ad hominum opinionem excogitantur, ad humanam spectant sapientiam: quæ uero per se & magna sunt, & uirtute digna, ad naturalem. Hæc enim in uniuersum ratio utruq; genus distinguit ac separat, & ideo scelerum & bellorū industriam ac curam, ad sapientiæ naturalis considerationem non pertinentes, in posteriores libros reieciimus. Verum quantum ad naturalem sapientiam spectat, factorum memorabilium triplex est genus, uel necessariorum, uel utilium, uel delectabilium. Est autem in his duplex ratio, uel inuentionis, uel perfectionis, ergo necessaria in artibus connumerantur utilia: tum in artibus tum in moribus: delectabilia scientijs & artibus quibusdam communia sunt. Celebramus Appellem & Zeuxim, quod pictores fuerint celeberrimi: Philoclem Aegyptium Cleantemq; ac Cleophantum Corinthios quod inuenerint, illi quidem absq; coloribus, hic uero etiam coloribus additis. Sic et Diadates Sycionius celebratur à plasticæ inuentione, à perfectione Gorgastus Damophilusq;, Græci ambo. Inuenit & Murenarum uiuaria C. Hirius. Quis neget nulla necessitate, sed ad uoluptatem tantum & Apitius cum Lucullo, quamuis nihil inuenissent celebre. In luxuria eius tamē magnitudine celebratur: uerum pars ea quæ ad uoluptatem tantum pertinet, naturalis

h ralis

ralis sapientię portio non est, sed humana. quam tamen ab hac diuellere propter nimiam similitudinem nequiu. At uerò pictura quanquam ad delectationē sit, quia tamen genus hoc delectationis honestum est, ad naturalem spectat sapientiam. At in genere utilium admiramur Socratē, quod tam perfecte philosophatus fuerit: laudamusq; Thaletem, quod primus philosophandi initia dederit. Igitur sapiens quæret, an sufficere possit in horū trium aliquo inuenire quicquam uel perficere. Nam illud Horatij:

Sumite materiam uestris qui scribitis æquam

Viribus: & uersate diu quid ferre reculent

Quid ualeant humeri.

non solum de scriben tibus, sed etiam de his qui aliquid magni perficere contendunt, omnibus dictum intelligatur. Nam non omnibus omnia conueniunt: nec ex æquo sapientia uniuersis conuenire potest: namq; cum aliquibus ex toto natura negata sit, necesse est etiam plures esse, quibus etiā magno labore exigua pars concedatur. Atq; ut diuersa genera foelicitatum, nec æqualis omnibus conuenit beatitudo: sed in omnibus etiam supercoelestibus non exigua differentia & magnitudinis & generis foelicitas est, seu ad philosophos respicias seu sacrae credas paginae. Sic & sapientiæ genera diuersa sunt: cumq; pauci ad eulmen eius peruenire possint: sic omnes diuersis gradibus sapientiæ exornantur, ut minor pars nobiliori naturæ concessa ridiculum hominem faciat, maior infirmiori homini incommodū pariat. Quis non rideat senem pueriles ludos apprimere callentem, & regem histrionicam: atq; è diuerso, quis histrionem de regni administratione etiam recte sentientem diutius ferat, rursus cumq; conabitur docere, ut eleganter latine loquatur? Itaq; ut singulorum diuersa natura hominum est, sic singulis sua debetur sapientiæ portio, atq; ex accommodato genere sumpta. Quamobrem Philippus ille iure merito Magnus Alexandri pater, cum audisset filium tibia pulchre cecinisse, illum coarctauit

guit, indoluitq; quod artem minime regiam plus impendio ca-
 leret. Quantum obfuit quam indecens Neroni citharistica, quę
 in privato homine laudibus fuisset prosequenda. At uerò ope-
 rum ratio penę similis, atq; in ea studium regibus & priuatis
 inæquale; illis facile est operum magnitudine æternam memo-
 riam sibi parare. Sic Arthemisia Carię regina Mausoleum cõ-
 iugi condidit: sepulchrum mira arte ac magnitudine cum Ly-
 cios expilaret ob immensi operis impensam. Semiramis Baby-
 lonem ædificauit, non solum amplitudine admirandam, sed mu-
 rorum altitudine ac crassitudine, tum etiam arte domorum ac
 hortis pensilibus. & Minos labyrinthum in Creta, & in Italia
 non minorem sepulchri molem, ne uel in hoc Italia cæteris ce-
 deret prouincijs, Hetrurię rex Porfena. & in Aegypto reges
 extruxerunt Pyramides, opus quidem inornatum, sed ea ma-
 gnitudine ac firmitate, quę fidem omnem superaret: quarum
 quę minima est omnium, omnibus tamen admirabilior est,
 quod à Rhodope meretricio quæstu, quę etiam olim ferua fue-
 rat, exædificata est. Itaq; cunni sordidum lucrum spectare li-
 cet cum amplissimorum regum potentia decertantis. At Xer-
 ses Hellepontum ponte iunxit. & Darius Bosporum cum ad-
 uersus Scythas proficisceretur. Isthmum fodere tentauerunt
 Demetrius rex, Cæsar Dictator, C. Calligula, Neroq;: omnes
 incassum infaustoq; exitu. Sed & Isthmum quò Iberia & Alba-
 nia Armenię iungitur, Seleucus Nicanor diuidere conatus est
 ut Caspio mari Mediterraneum committeret, qui & ipse occi-
 sus est. Ergo hæc ad gloriam immortalẽ spectant, in quibus
 etiam uoluisse solum memoria tamen dignum fuit. At uerò pri-
 uatorum eadem potentia non est, studium non leuius. Namq;
 cum Phidias Mineruam opus sanę admirabile Atheniensibus
 fabricasset, clypeo suam ipsius imaginem tanta arte insculpsit,
 ut amota ea tõta imago dissolueretur. Itaq; in Parthenone po-
 sita eburnea statua, & duplisis miraculi argumentum erat: &
 auiditatis immensę glorię assequendę ipsius auctoris. Simili

argumēto & Sostratus Gnidius cum turrim Ptolemæo in Alexandria portu nauigantibus exædificasset, marmoreo lapidi hæc inscripsit: Sostratus Dexiphanes Gnidius Dijs Nauigantibus salutiferis; demum obducta inscriptione leui calce, super imposuit regis nomen, ut cum breui tempore calx excideret, fabri non regis in æterno lapide nomē relinqueretur. Bellisarius crucem auream pondo centum gemmis undequaque preciosioribus ornatam, ex manubijs bellicis literis Græcis Latinisq; uistorias suas continentem in æde diuorum Petri ac Pauli Romę sacrauit. Sed cum tam multiplex sit ratio custodiendi perpetui nominis, optima tamen est ciuitatum egregiarum ædificatio, ex his quæ ad operum constructionem pertinent, quod ciuitas propagatione hominum diutius seruetur; ab his autem moenia & domus instaurari solent; nec excidit unquam memoria conditoris. Nam cum Romę Nero Neronia; nam instaurata parte quæ incendio corruerat, & Leo pontifex Leoninam muri parte, quæ cis Tyberim ceciderat reædificata uocari iussissent, non obtinuerunt. Et quamuis hæc sit ex omnibus operibus maxime stabilis gloria, infirmior tamen est duobus reliquis generibus hominum scilicet memoria ac libris. Nam Mithridates ob uiginti duarum linguarū peritiā, & Cyrus ob immensam memoriam, Seleuco à quo Seleucia condita sunt famosiores. Etenim quod ad reliquam operum partem attinet nulla est comparatio, quandoquidem ut recte Satyricus dicebat:

— Data sunt ipsis quoque fata sepulchris,

Ergo opera, statuar, picturæ, hominum memoriam seruant; ac diu. Verum nisi propagentur, nec illustribus factis, nec scriptis possunt comparari. Quamobrem cum Alexander gloriæ cupidissimus sepulchrum Achillis uidisset, fleuit Homeri memoria quod tam illustrem, suarum laudum præconem inuenerit; optabatque magis se in Homero Therstem, quam in Cherilo poeta Hectorem uel Achillem esse. Quid rogo locupletius ad famam seu uitæ memoriam ac gestorū uitarū descriptione quæ à
Plutar

Plutarcho narratur? aut quàm parum interest cum Aristotele loqui ac Platone, uel eorum legere scripta. Sed habent principes famæ unum auxiliū plus alijs, quod & si nihil memoria dignum gerant, fuisse tamen regem memoria dignum est: recensentur, scribuntur in temporum enumeratione, memorantur ab historicis, legibus, actibus quibuscumq; bene aut male gestis in controuersiam ueniunt. Sic Cæsares, Pontifices, Gallorum reges, tot seculis, quamuis non omnes memoria digni, memorabiles tamē sunt. Verum nec ampla nec adeo diuturna est horum gloria, qui præcipuum aliquem Historicum aut poetam non inuenerint. Est igitur maior facundia militari arte ac hominibus potior; & sapientiæ munus ipsa potentia diuturnius. Quamobrem quonam pacto libri ipsi conscribendi sint, ut perennes maneant nunc edocendum. Et quamuis non omnia assèquaris, nec tamen idē Aegyptus non beata est regio, quod ea preis careat & turture pisce: nec foelix non Arabia, quod in ea nux uel castanea uel etiam unedo non sit: nec enim natura humana diuinæ similis ac coequalis est, ut omnia ad unguem sine reprehensione perficere queat. Sed ut iam dictū est, ille perfectior dicendus, qui minus aberrat à scopo; ille autem perfectissimus qui minimum. quod nihil aberrare atq; in nullo, diuinæ potius est cuiusdam foelicitatis quam humanae munus. Itaq; cum scribendi ratio potior sit omni humana experientia, atq; illa etiam ut uisum est uita, uidendum sanè est ut magna illam diligentia qui potis sunt consequantur: & nunc quidem ratio omnis scribendi eadem uidetur, quæ & factorum memorabilium. Atq; ut illa triplex, scilicet, necessariorum, uel utilium, uel eorum quæ ad uoluptatem pertinent: & quædam duo ex his amplectuntur. Vnde non male dictum est:

Aut prodesse uolunt: aut delectare poetæ.
 quæ uerò omnia genera amplectantur difficile est inuenire; licet tamen sed multorum ac diuersi generis librorum rationem habent. Horum autem singulum uel ab inuentione uel à perfectio

ne auctoritatem assequetur: si enim horum æurum aderit, cetero liber ille excidet. Velut de annalibus Volusij Catullus:

Et Volusij annales Paduam morientur ad ipsam,

Et lassas scombris sæpe dabunt tunicas.

Quod & factum est succedentibus temporibus: nam nunc nulla illius copia superest. Voluptuosi autem generis duæ sunt partes, delectationem scilicet parere uel admirationem, utroque non pariam enim capimus uoluptatē. Vnde poetæ quāuis fabulosa canant nec credenda, admirationem tamen parientes nullo serio auctore minus libenter leguntur. Quæ autem uoluptuosi generis sunt, ob delectationem uelut comœdiæ & quæ de amoribus agunt, nec uerearis quod Martialis dixerit:

Victurus genium debet habere liber.

nam genius aderit utique si & ars. Et quāquam Gregorij duo, alter Romanus pontifex Romanæ linguæ auctores plurimos quod lasciuiores uiderentur concremauerit, uelut Cæcilium, Affranium, Næuium, Licinium, Ennium, Attilium, Victorem, Liuij dialogos: nec Plauto aut Martiali uel Terentio pepercerint, quos barbarica manus etiam seruauit incolumes; quamuis ob exemplarium multitudinem tolli nequiverint, mens tamen pia illis non defuit, ut etiam Tacitum parentem Romanæ historiæ, quod Christiano nomini insensus esset delere conarentur, qui saucijs ac mutilatus ad nos peruenit. Alter Nazanzenus consimili studio Græcos, Menandrum, Diphilum, Appollodorum, Philemonem, Alexim, Saphum, Alceum, Aristippum, ueterisque Annalium etiā scriptores interceperit: nihilominus plures etiā reliquerunt, qui aut probarentur aut illorum uoluntati non subiacerant. Etenim librorum ut hominum conditio est, quidam enim morbis sponte pereunt: quidam inuidorum aut inimicorum fraude: quidam in cōmuni calamitate. Sic & librorum alij ob incuriam quod inutiles sint & inculti negliguntur, uelut Meuij Romani, & Cherili Græci poemata. Alij quod quāquam elaborati essent, melioribus tamen in eo genere succedentibus,

grati

grati esse desierunt, uelut apud Græcos Erasistrati uolumina, propter Galenum, apud Latinos Trogi historia propter Iustinum. Alij in communi calamitate pereunt, ut Ciceronis libri de republica, de gloria, de consolatione: Liiij & Salustij maior pars historiarum, M. Varronis fermè tota illa congeries librorum, quanquam pars consulto quæ ad sacrorum uetustorum pertinebat religionem, ab eodē pontifice quem & cæteros perdidisse diximus deleta sit. Ergo hæc communes calamitates librorum seu ex mutatione imperij orbis ac linguæ, seu religionis, seu ex incendio, ut in bibliotheca Alexandrina, in qua ferunt septingenta milia librorū intercidisse, & in conflagratione templi pacis Romæ: non tamen possunt libros geniales delere. Hos autem quales sint aut esse debeant nunc exponam.

Principio liber omnis nō sēctus ac apud Vitruuium columna humano corpori comparari & assimilari debet. Namq; ut in homine longum latumq; inuenitur, ac profundū, tum uerò caput, pectus ac pedes omnia uerò decenter composita atq; ornata, itemq; in eo partes omnino siccæ ut ossa, aliæ ex toto humida ut sanguis; aliæ calidæ ut cor, aliæ frigidæ ut cartilago, aliæ simplices ut caro, aliæ ex pluribus compositæ ut caput; sic in libro diuersa sunt genera dicendi, longum atq; extensum, ut Liiij ac Herodoti & Platonis: breue & concisum, ut Lucij Flori & Aristorelis ac Thucydidis. Floridum et pingue, in quo genere Cicero apud Latinos in orationibus maxime, & apud Græcos Demosthenes probantur: siccum & sterile ut apud Latinos Pontanus, apud Græcos Ptolemæus. Purum & nitidum, ut C. Cæsaris commentaria & Lysia orationes: mixtum & turbulentum, ut Plinii auunculi & Galeni. Neq; enim una horum est aut dicēdi copia aut nitōr aut synceritas: quamuis tamē inter se multum differant. Omnis autem liber qui uetustatem subire aliquando debet, materiæ de qua scribitur accommodatus sit stylo, uerbis, sententijs: atq; hæc eadem inter se similia ac conuenientia habeat: sit uerò perfectus, rotundus ac perpōlitus.

us. At uerò perfectio ipsa triplex esse potest, uel quòd uniuersa quæ de illa re dici possint cõtineat, ut Alchindi libellus de pro portione, quæ ex duabus alijs cõponitur: uel quod uniuersam artem de omnibus loquens, quãuis non omnia explicet, uelut Aëtius in medicina, et Galeni parua ars: uel quòd capita rerũ grauissimis sententijs cõtineat, ut Archimedes *πρὸ τῆς σφαιρῆς καὶ τῆς κωνίδιον*. & Hippocratis aphorismi. Atq; in uniuersum ratio omnis compositionis circa hæc uersatur, aut horum unũ ut uel nihil desit his quæ pertractantur, uel quæ pertractantur perfecte omnino explicẽtur: uel ut quæ explicantur perfecto dicendi genere scripta sint. Ergo quædam ex toto uerba nõ cõueniunt ulli dicendi generi, ut obscœna, sordida, barbara, inusitata, agrestiaq;. Obscœna quidem ut quæ sine uerecundia efferri non possunt: sordida uerò quæ & si impudica nõ sunt, in munda tamen oratione non secus ac cœnũ in nitida cortẽ foedant, qualia quæ excrementis humanis & pudibundis partibus nomi na imposta sũnt. Sed non omnia omnibus locis adeò inepta sunt. Nanq; & sordidis qui rem rusticam & medicam tractant, non tam honeste quàm necessariò utuntur, & obscœnis qui carminibus impudicis consciendis operam dant, ut Tibullus & Martialis, satyrici etiam & comœdi. Cothurni autem grauitas obscœnitatem non admittit. Generaliter autem personarum ratio habenda est, & in omnibus is modus seruandus, quem in poematibus scribit Horatius dicens:

Tristitia moestum

Vultum uerba decent: iratum, plena minarum:

Ludentem, lasciuia: seuerum, seria dictu.

at barbaris nullus est omnino usus, nisi cum in linguam Latinã transferint: resq; ipsa barbarum nomen tantum habeat. Manu codiaram enim dicemus auem, quæ terram nunquam attingit: sed in sublimi tantum fertur: atq; in proprijs Adamum dicemus non Adam. Plerunq; etiam premissa necessitatis excusatione, uelut apud Casarem, tertiam quĩ ipsorum lingua Cæta, nostra

nostra Galli appellantur. Agrestia quis leuiter ferat, ut in nominibus dulce duntaxat ac grauius etiam a floribus: & in uerbis a maioribus & audire, & quis libenter audiat diuis pro bis, quae etiam ob causam multa nomina casibus, multa uerba temporibus carere, quae omnia uocauerunt Anomala seu Heteroclitica: non quod his ipsa carere possint, sed quod ob duriciam adeo essent inusitata, ut explodi mererentur, usus causam fingente regula. Illud uero obseruandum in inusitatibus, ut si proferantur concinne locum recipiant, uelut a Virgilio:

Ignis est ollis uigor, & coelestis origo. & ibi

Tros rutulus ue suat. nam olli & suat prisca uox
atque inusitata penes erat. Vnde recte Horatius:

Si forte necesse est

Indicij monstrare recentibus abdita rerum:

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis

Contingeret: dabiturque licentia sumpta prudenter.

Verum in omni compositione cum necessarium sit eam emendatam fore, dilucidam atque ornatam, emendationem a uerbis sumptam iam expressimus: cum tamen non omnia uerba et ob scena sint & sordida aequaliter in diuersis orationibus. Nam tractare pudenda uel exercere obscenum est, pudendis saucia tum esse honeste dici potest. Obscuritatem omnes refugiunt, & qui scribunt & qui legunt: uerum ambiguitatem non ita: namque & Aristoteli multum haec profuit & Martiano Capelle. Nam ubi sensus multiplex excipi potest, ibi admirationi locus est. Porro dictum est, quantum admiratio ad diuturnitatem operis conducatur: Auctoritatem enim auget, haec uero precium addit. Namque homines omnes facile quaecumque posse dicere existimant, ambiguus uerbis ac sententijs uti posse non omnibus sed sapientibus solum concessum uidetur. Nec parum Tyberio Caesari hoc profuisse creditum est, quod non claram unquam orationem apud senatum haberet, sed dubijs illos sententijs ac quasi aenigmatibus torqueret. Atque haec de ambiguitate uulgaris

ris opinio est, cum tamen nihil difficilius sit ut recte Quintilianus dicebat, quam sic dicere, ut omnes existimant se posse dicere, scilicet dilucide ac pure: igitur non in illo, sed in hoc elaborandum est. Excusatur tamē obscuritas, uel ob breuitatē, ut in Persio, uel in obscœnis, uelut apud Quintilianum nimium est, quod intelligitur, cum de prauis loquit̃ præceptoribus. Quamquam hoc habeant obscœni hi sermones, ut nunquam obscuri satis sint, quod mens sponte ad illorum interpretationem celesriter ferat̃. Obscure etiã licet loqui in rebus ambiguis, quia arte Aristoteles semper usus est ne deprehendi posset, & cum nihil diceret, de his tamen multa loqui uideretur. Obscure in periculosa oratione, quanquam non Hermogeni Tharsensi hoc apud Domitianum profuerit, loqui licet: uelut & illud, Quirites libertatem amissimus: obscurum enim est, quoniam incertū uel ambiguum sensum retinet: tum in familiaribus colloquijs, ut in epistolis ad Atticum Cicero. Impudens enim esset, priuata negotia omnibus prodere. Ergo obscuritatis ratio his continetur, periculo, uerecundia, rebusq; quę tractantur minus certis: uerecundia autem ex rebus priuatis sumitur, aut obscœnis: in reliquis igitur uerbis, omnia pro qualitate rerum sunt accommodanda. Cum enim quædam grauiā, alia leuiā, sonantia & exilia, grandia paruaq; tum sublimia ac humilia, & aspera & lenia, tum propria quædam, alia per figuram assumpta, multaq; genera uerborum ab his disiuncta, quæ longum esset dinumerare: unumquodq; suo loco reddendum est, atq; in his præcepta etiam orationi & figuræ locis suis congruere debēt. Non satis ridebimus illum, qui de Rhetorica inornate, qui de ordine inordinate, qui de Latina lingua non emendate scribet: aut si de sapientia stulte, uel de continentia impudice: sic & figuris sermo accommodatus erit, quod belle Horatius obseruat, ut cum de eo loquitur, qui grandi hiatus librum inchoauerat, nec pondus aut magnitudinem inuitij sustinere potuit, sententiam enim exempli deformitate declarans inquit:

Partū

Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Quonam pacto illius imprudentia, & ineptia melius potuit explicari: sed & ordo ipse seruandus rerū, ut quæ prius facta sunt prius referantur, & faciliora difficilibus, & ut uniuersam diuisionis multitudinem ambiant. Etenim si uel unum illius membrum exciderit, imperfecta & manca est compositio illa. Verū non singula adnumeranda, præsertim si plura sint, uelut Iuris consulti ac philosophi quidam nostrorum temporum faciunt: licet tamen his qui rem ex ordine natam tractant, uelut Geometris Arithmeticisq̃, atq̃ illis quibus mora iacturam affert, ut medicis: uerum & hoc si extra orationis contextum sit, non solum uenustus, sed etiam utilius erit. Porro ordo nulli magis quàm historico conuenit, sermonis, uerò puritas his qui arduas ac difficiles tractant artes, uelut Architecturam & Astrologiam, cæterasq̃ uocatas Mathematicas. Nam in his copia & redundantia summam parit difficultatem. Multis etiam hoc dubitabile uisum est, an Græca Latinis miscere liceat. Namq̃ & si Quintilianus, qui unus inter Latinos opus absoluit rotundum et expositū, omnia de omnibus ornateq̃ explicans permisceat, & Gellius non inelegans auctor, & Macrobius, & ipse Cicero in epistolis quæ ad Atticum extant: nihilominus plures Cicero nis ea sententia deterret, quò minus id legitime se facere posse existimēt, cum in Tusculanis dicit: Scis enim me græce loqui in Latino sermone non plus solere, quàm in Græco latine: uerum tamen non plus una auctoritas nos mouere debet, quàm ipse tamen eodē primo libro labefactat, si quidem *νεκῆα* (.i. *monitorum festum, funus, carmen Homeri*) Homeri & *ἀντιθέσων* (.i. *Contra axem posita.*) aliaq̃ complura Græca Græce scribit, uelut *χρησίμους* (.i. *Utiles seu frugi homines*) & alia singit, ut *ἀβλαβίας*, (.i. *Innocentiã*) quæ apud Græcos non est. Itaq̃ primum illud scire expedit, posteriores linguas prioribus quidem non decenter inseri, ut materna Latinis, Latina Græcis, Græca Iudaicis: at contra licet, nec tamen passim: quò dea quæ intermiscenſur maiorem aucto-

ritatem habere debent. Igitur Græca Latinis multipliciter admiscere non tantum solemus, at ferè cogimur, cum Græca Latinis comparamus: uelut apud Macrobiū in collatione Homeri Virgilijq;. Nam si Homeri carmina uertas, quæ nam tunc erit comparatio: uel si uolumus omnē Græci auctoris ἔμφρασις exprimere, non sententiam tantum, uelut in Aristotelicis auctoritatibus excitandis frequenter accidit, uel si uocabuli proprietates nullo ferè modo latine explicari potest, uelut ἀθήα & βιζύη & γρύ, quæ explicari satis latine nequeunt. Vel quod longa periodo explicatur, ut apud Ciceronem ἀστραπίγματος. (.i. sine ducali uirtute.) uel similia continet, ut διαβόητος, qui uel ob uirtutem uel uitia diuulgatus ac cunctis notus est, cum in utranq; partem accipiat: sic apud Ciceronē ζιλοτυπία. Vel breuitatis causa, ut illud apud eundem μὴ δὲ δίκην, pro toto carmine μὴ δὲ δίκην διακρίσεις πρὶν ἀμφοῖν μὴ δὲ ἀκρίσεις. ne causam iudicaueris antequam utriusq; partis rationes audias, uel quia Græco scribimus, ut ad Atticum plerq;, uel uerecundiæ causa ut apud Ciceronem αἰσχροῦ φαντασία (.i. turpis uisum.) Vel honestatis ut apud eundem φιλόδοξος, honestius enim quam ambitiosus: uel obscuritatis ut illud πολυδαίμοις μοι πρῶτος ἐλυχεῖν (.i. Polydamas mihi primus exprobrauit.) uel quia alterius uerba referimus, ut apud Suetonium in Neronis uita: θανεῖν μὲ ἀνώγα σύγγραμμος, μήτηρ, πατήρ. (.i. Mori me iubet uxor, mater, pater.) & illud in dictatore καὶ σὺ τέκνον. (.i. et tu fili.) decebat enim mentis constantiam reddere: licet & conciuuatis causa, ubi uocum collisio sit quæ ad Latinam transire nequeat, ut illud Diogenis cum in balneo furem spectaret dixit: ἐπ' ἀλειμμαίων, ἢ ἐπ' ἀλλ' ἰμμάιον. quod est, an ad unguenta an ad aliorum uestem, gratiam tamen uocum ad Latinam linguam translata amittunt. Sic etiam in prouerbij, cum Latina non obtineant prouerbij locum, necessaria est Græca uox, ut illud στυγνός λαλίτερος. (.i. turture loquacior) Nam apud Latinos uicem non obtinet adagij, ut nec illud, ἔκ ἀνθι θησός (.i. non sine Theko.) quod nomen proprium uiri sit, historiamq; Græcam in se contineat.

tineat. Dictiones etiam Græcæ si græce scribantur cum non dum Latinam uariationem receperint, melius in contextum orationis ueniunt, ut ἀπεροσφί quam apostrophe. & διαστολή quæ diastole: diligit & Quintilianus συλογισμὸν potius quam syllogismum, & si Latinam receperit declinationem. In exponendis Græcis ac Latinis dictis sine discrimine necessaria est uox Græca, ut apud Coelium Rhodoginum frequentissime legere licet: titulus autem rei cōgruit, Antiquarum lectionum, ipsi instituto. Sic & in Etymologijs nominum ac uerborū deductio-
 ne, ubi fides Græca uocis est imploranda: tum uerò in his quæ iam usus peruerterat, cumq; non parui momenti sit restituisse, Græcam requirimus lectionem: ut apud Alciatum uidere licet, cum falsam Accursij de usuris interpretationem contrahit. Liceat & propria quadam professione, ut Budeo in commentarijs Græcæ linguæ, & Grammaticæ professoribus. Item si interpretatio dubia sit ex ancipiti uerbo, recte Græcam dictionem apponimus, ut legenti integrum rei iudicium relinquatur: uelut apud Galeni interpretes uerecundiores spectare licet. Neq; enim ambigua nolle discernere, est ineruditi, sed uelle potius temerarij: ergo cum tot modis liceat, uisum est aliquibus inepte tamen, passim licere. Nam in historia ut minime decet, sic non uidetur fermè necessaria nec in translatione ubi nihil ambiguum sit quod nos cogat: nam quæ circumambiendo solum declarari possunt, artem uertentis desiderant non breuitatem. In his duobus generibus uix uox Græca latine admiscebatur: exemplo sit T. Liiij & Salustij historia, tum Platonis libri satis fideliter à Ficino cōuersi. Quorsum enim si secus fieri possit spectat Græca uertendo, Græca relinquere? nec igitur Græca uerba semper admittenda nec fugienda, cum uerò nulla est necessitas fugienda permissio plurium linguarum est, quæ minus elegantem reddere solet orationē, ut etiam Cicero recte iubet. Quanquam illi in hoc, quòd linguam Latinam floridam efficeret cuperet minus sit credendum, nam & Latinā prætulit Græcæ etiam

cæ etiam in copia, quæ quanquam sinceritate superior sit: quòd tamen abundantior etiam dici debeat, nulli alteri à Cicerone credam, nec ipsi, nisi oratione longa id mihi persuadeat. Verum cum illum diuersa in hoc sensisse uideam, laudabo artem, testimonium non recipiam. Sed ad rem historiæ redeo, quæ non solum candida & pura & ordinata, sed sine uitio esse debet: absurdum autem fuerit si ex innumerabilibus pauca uitia recensere uoluerò, tum præsertim cum Lutianus de his etiam scripserit: nostrum enim est solum rerum capita summa attingere. Igitur historia perennis uel de illustri re esse debet, uel admodum ornata. uerum si primum desit, uix ulla diligentia sufficiet, ut diu possit manere. Porro res illustres sunt uel magnitudine bellorum ut Romanæ, uel felicitatis ut Alexandri, uel fama & tumultu ut Artaxerxis uel Xerxis, aut quia summa rerum in his uersatur, ut Bruti & Cæsij aduersus Antonium & Octauium, uel Cæsaris ac Pompeij. Quanquam Bruti & Cæsij gesta aduersus triumuiros etiam scelerum admiratione magna sint. Extremum est cum inter maximè celebratos populos magnis affectibus longo tempore miròq; euentu bellum geritur, uelut Peloponense quod à Thucydide describitur. Verum si omnia hæc uniuersalis quædam historia complectatur, non iniucunda erit: Sed tamen in his breuitas multa nos prætermittere cogit. Prolixus sermo fastidium parit: summa moderatione in his opus est. Clari apud Latinos habentur Lilius, Salustius & Tacitus, apud Græcos Herodotus, Thucydides & Theopompus. Iustinus ab ambitu, cuius imitator Sabellicus, Q. Curtius ob Alexandrum in precio est. Ergo plus ratio scribendi, quam gestarum rerum magnitudo ad operis perpetuitatem facit, nõ quòd hæc legi digniora, sed quòd difficiliora surripiuntur. Est autem hoc in omni scribendi genere uerissimum, ornata magnis ac necessarijs dum lingua manet præstare: at si lingua desierit, tiora sunt quæ artes ac res magnas continent, quam quæ facunda sint. Ptolemæus in sua lingua penè barbarus ad Latinos to

tus

aus transit: Theopompus quamuis elegantissimus interiit. Illud uerò queri à pluribus solet, an Cicero Lium anteceffisset in historia scribenda: & quamuis magna quæstio uideatur, si ad ornatum referatur: nulla tamen est, si patientiã in iudicium uoces, maxima fortassis erit. Lium tamen orationes militares magis sunt Ciceronis locupletiores. quis in ardore gerendarum rerum sapiẽter fingat Ciceronis affluentiam? Cauendum est etiã in omni cõpositione, ne uerbũ pro historia subiicias, uelut illud

Qui fuit Aufonidum, & tacitis regnauit Amyclis.

nam si in oratione soluta frequens fuerit hæc historiarum congeries, qualis apud Pontanum, orationẽ obscurabit: nec tamẽ opinionem eruditionis ex hoc assequetur. Vitiosa est etiam in poetis si adeò sit frequens ut carmen obnubilet, tamen magis obscura & obsoleta, qualis apud Virgiliũ:

Venerat antiquis Coriti de finibus Aeron

Grauis homo, infectos linquens profugus Hymeneos.

Porro rarum exemplum decet, & ut inter stellas subobscuræ reliquas ostendunt splendidiores, sic rara quædam historia ac per breuis quamuis subobscura auctoritatem compositioni addit. In hoc igitur genere Papinius peccat. Verum dilucida & breuis eo in carmine decentior, quo obscura longẽ ineptior, uelut illud:

Et genus inuisum, & rapti Ganymedis honores.

geminas enim historias uno recondit carmine, sed dilucidas: ut uerò obscura breuitas ingrata, sic insulsa prolixitas, cuius rei tenue sit argumentum, uelut illud cuiusdam: At Pontifex magnificentiſſima Vaticanarum ædium parte, ubi laquearia atrata, lecti serici, aulea; eximij operis uisebantur, Demetrium su scipi, & togis sericis uestiri iussit. Cum tota eiusmodi sit compositio, quis æquo animo legat nisi illi similis? Quamobrẽ etiã si peccandum esset, breuitas irrisioni minus est obnoxia: ergo in omnibus habenda est ratio rei, loci, temporis, personæ, compositionis. Nam Tragicos & Lyricos obscura breuitas nõ tantum

num ostēdit sicut comoedos ac heroici carminis auctores. Reddenda igitur unicuique est ratio omnium. Quis uibrantem telam non fruideat longam orationem si recitet, ubi moræ periculum uitæ iungitur? At uides quomodo Virgilius inducat:

Ecquis erit mecum iuuenes, qui primus in hostem?

En, ait; & iaculū intorquens emittit in auras, & Homerus

Λαοίων δ' ἀνέμβα καρπῶν διοσ ἀλλῶς
 ἂ δ' ἔα ἰέμεναι ἐπὶ ἔκτροι πικρὰ βέλεμεν
 μή τις κῦδος ἄροισ βαλῶν.

(i. Populis autem annuebat capite diuis Achilles Non permisit in Heclorem mittere hostilia tela, Ne quis iaculans gloriam auferret.)

Ergo cum curreret non poterat uoce id significare, nec omnibus, quin cursum impediret. Cumque à muro sagittis expeteretur, atrocissimum etiam hostem potius sibi eripi quam ab alio occidi malebat, quod gloriæ cupiditas iram etiam qua insaniebat uinceret. Nimirum igitur in tanta arte illud peruiulgatum tria ex equo difficillima fore, fulmen è manu Iouis, & ab Hercule clauam, & ab Homero carmen auferre: quod etiam si auferatur æque difficillimum esse, inuenire, cui carmen illud conuenire possit. Est ergo poetarum qui in genere delectandi sunt uirtus summa bene fingere, apteque describere: sed artificum & hystoricorum non bene ficta, sed nullo modo ficta esse debet. Porro poetarum Homerus princeps carminis magnitudine rebus gestis. nam Troianum bellum Græcorum et Barbarorum Europæ & Asiæ certamen fuit figurarū lepore, inuentione, imitatione, sententiarum grauitate doctrina. Hunc imitatur apud Latinos Virgilius. Verum cum illius gloriā non se affecutū intelligeret, neque enim ob aliud moriēs cremari mandauit opus, ut uel seruatum, uix enim uerissimile fuit testamentum non irritum fore, laudem Augusti mereretur, unde illud eiusdem:

Ergo ne supremis potuit uox improba uerbis
 Tam dirum mandare nephas? ergo ibit in ignes
 Magna que doctiloqui morietur musa Maronis?

rum

tum reliqua quæ in operis Virgiliani laudationem ab illo scri-
 buntur. Non solum ergo pudice seruari meruit, sed maioris spei
 si superuixisset fidem accepit, auctoritate quoque ab imperatore
 maximo consecutus est, cum qua ad nostra usque tempora per-
 uenit. Et quanquam hæc sapientiæ portio humanæ non natu-
 ralis pars sit, imitatione tamen quadam Timandis laudanda
 est. Nam cum Iphigeniam ut Plinius refert ad aram stantem
 pinxisset, ac Græcos summo dolore uultum tristem præferen-
 tes: tristissimum adeo etiam Menelaum patrum, ut ne quic-
 quam ad uultus moerorem addi posse speraret: cum Agamem
 non pater & ipse pingendus esset, quod arte non potuit consi-
 lio effecit: uultu enim uelans tristitiam illius non oculis sed
 astantium menti æstimandam reliquit. Sic ille artifex non ig-
 nobilis maiora etiam in coniectura quam quæ arte exprimere
 ualeret reliquit: quod cum artis pars sit non multum a uera Vir-
 gilius sapientiâ recessisse uisus est, cum tam honesta inuentio-
 ne & se ab omni accusatione & opus à comparatione uindica-
 uit. Est & Euripidi & Sophocli in tragico genere magna laus:
 Senecam nostri multum reuerunt, rem tamen raram, & gra-
 uissimis sententijs aggressus, superuixit. Exemit à temporum
 iniuria paruitas, & absolutum dicendi genus, Tibullum, Catul-
 lum, Terentium, Propertium, Aristophanem satyrica dicendi
 mordacitas, tum lepor maximus ornamento iunctus, merito il-
 lum à temporum calamitate defenderunt. Interiere tamen quæ-
 dam meliora deterioribus seruatis, sed in gloria etiam uelut in
 cæteris fortuna partes suas sibi uindicat. Nulli tamen in illo ge-
 nere optimi illius uolentia patent, nec ultimos diu seruare po-
 test: Ergo in medijs ea liberas est, nam Martialem seruauit,
 quem tamen Plinius interiturum breui putabat, & quod operi
 nocere credebatur, impuritas linguæ sermonisque Latini tempo-
 rum calamitate ei profuit, cum bonis sublati auctoribus aucta-
 rum quoddam uideretur. Maxima fuisse aut iniuria, quæ Ho-
 acii poemata & Plinij Panegyricum sustulisset. Cum enim bre-

uia hæc essent, elaborata, rotunda, expolita, nitida, sententiosa, uenusta, merito etiam illæsa ad nos peruenerunt. Ouidium seruat auctoritas, tum maximè libri cuius titulus est *Metamorphosis*. Assurgit ibi plerūq; oratori similis, ut in *Vlyssis & Aiacis* contentione: Historiam eleganter describit multitudinè in signis fabellarum continuatione admirandus, ergo liceat illi irato & dolenti dicere:

Iamq; opus exegi, quod nec Iouis ira, nec ignes,

Nec poterit ferrum, nec edax abolere uetustas.

Cum uolet illa dies, quæ nil nisi corporis huius

Ius habet, incerti spaciū mihi finiat æui.

Parte tamen meliore mei, super alta perennis

Astra ferar, nomenq; erit indelebile nostrum.

Quæq; patet domitis Romana potentia terris,

Ore legar populi, perq; omnia secula fama,

Si quid habent ueri uatum præfagia, uiuam.

Ecce quam sapienter gloriæ dignitatē explicat, operis diuturnitatem præuidet, animi immortalitatē testatur, imperiū cum lingua linguā cum operis uita nequit, uitæ huius paruitatem ostendit. Sed nec Horatius in simili genere deceptus est, dum dixit:

Non usitata nec tenui ferar

Penna biformis per liquidum æthera

Vates, neq; in terris morabor

Longius: inuidiaq; maior

Urbeis relinquam, non ego pauperum

Sanguis parentum, non ego, quem uocas

Dilecte Mœcenas obibo:

Nec stigya cohibebor unda.

Et alibi clarius etiā repetit dicens:

Exegi monumentum ære perennius,

Regaliq; situ pyramidum altius,

Quod non imber edax, non Aquilo impotens

Possit diruere, aut innumerabilis

Anno

- Annorum series, & fuga temporum.
- Non omnis moriar: multa est pars mei
- Vitabit Libitinam: usque ego postera
- Crescam laude recens, dum capitolium
- Scandet cum tacita uirgine pontifex.

Sed & Pyndarus æternam suam famam prædicat illis,

- ἐπιμος ὕμνων
- Ἰσχυρὸς εἰ πολυχρῦσος
- ἀπολλωνία πείχεται νάπαι
- τὸν ἔπε χεμέλιος ὄμβρος ἐπακτὸς ἰλθῶν
- ἰελερόμου νεφέλης στρατὸς ἀμείλιτος
- ἄτ' ἀνεμὸς ἐς μεχρὸς ἀλός
- ἄξει παμφόρῳ χροάδι τυπήοιμος.

(i. Certus hymnorum thesaurus in aureo Apollinis campo minius est. Quæ non hybernus imber de composito illatus, ferus exercitus nubes uehementer crepantis, neque uentus in angulos maris uiolema inundatione ducet uerberans.

En uides Horatium imitari Pindarum, ut ex uerbo ferme; quamquam ferant illum potius Alæum imitatum, quod Pindarus non sit imitabilis. Sed sit sublimis ac diuinus Pindarus quantumuis, non habet tamen tota Græcia nec cum Alexandri propagatione unum Horatium. Non negarim illū & priorem fuisse ac religiosiorem. At nunc illis suis Pindaris relinquitur, nobis Horatius satis erit. Ad rem reuertamur, uides poetis non solum Lyricis, sed etiam Ouidio licuisse seipos laudare: quod ut poetis quibus omnia licent, furor est ut Plato ait aguntur, non inconuenit, cæteris turpe quidem nisi præscriptis legibus in oratione erit: In quo genere Cicero adeo peccauit, ut ad fastidium & legentium & tunc audientium peruenerit. Vnde de seipso ut scribere recte difficillimū, sic apposite laudabilissimum. In qua causa ut in reliquis etiam historiarum partibus, Cæsar reliquos omnes antecellit, suam scribens historiam, pure, ornate, candide, clare, nec diffuse nec breuiter: ut quantum

k 2 quos

quos antecesserit. Forsitan quis querat, quare ratio scribentis magis ardeat: sua quae opus reddenda temporis, simplices magis delectat fabula, nascitur historia, ob id antiquo tempore omnia figmentis obuolubantur: nullus historiae locus: coepitque amari scriptura ob fabulam, & poesiis tunc contra fabulam pueros solos delectat, atque causa est, cur antiqua omnia fabularum inuolucris plena sint: nec de illis quicquam certi habere fas sit. Sed ut ad Ouidium reuertar, fateor plurima perisse eiusdem auctoris, sed non eadem tamen cura. Perijit etiam elaborata traegodia, sed forsitan adeo placuit paucis, ut ob difficultatem non placeret pluribus, uel quia somnata, ideo perijit. Nam & paruitas immoderata contemptum, & ex hoc parte interitorem. Magnitudo ad conseruationem optima, ad reparationem difficilissima. Mediocritas igitur ut & in alijs causis praeponat. Verum qui & breuitatem reparationis causa, mediocritatem delectationis, magnitudinem auctoritatis contemplatione que seruant, libros sint minutas distingere partes: quod genus compositionis in Platone, Aristotele, Theophrasto spectare licet. Et quamquam multa seruata sint: multa tamen perierunt in duobus postremis, quod magnitudo excessisset. Moderatio igitur in Platone omnia illius opera integra ad aetatem nostram prodixit. Noeet autem multitudo librorum, non solum ob magnitudinem in reparando, sed plerumque in deterioribus minuit auctoritatem. Et iure quis credat hominem & multa & optima scripsisse: ergo ut librorum multitudo auctoritatem auget scribentis, sic a scriptis illius minuit: praesertim tunc non eodem stylo omnia exarantur. Artu igitur praestantissimi scriptores sunt Plato, Aristoteles, Euclides, Archimedes, Vitruuius, Prolemus, Hippocrates, Galenus, Dioscorides, Cicero, Quintilianus, Theophrastus: quibus partem scripserunt, ut Hieron de spatralibus instrumentis, Athenaeus de machinis. Ergo illo ad qui artes perfecerunt summa laus erit. Aristoteles de anima illius opus scripsit octingentis talentis ob impensam ab Alexandro

dior acceptis: ea est summa quadringentorum octoginta mille co-
 ronatorum; neque ergo ullus alius huic operi uel industria, uel pec-
 cunia; uel philosophia rationibus, uel magnitudine imperij re-
 gis sufficere poterat: uerum hi libri non omnes extant. Explicuit &
 omnem dialecticam partem, & philosophiam ad apicem deduxit. Hortus
 igitur trium palmam Aristoteli certam relinquamus. Theophrasto de plantis,
 Dioscoridi non nisi ut ad medicinam usui sunt summa laus compositionis erit,
 Hippocrates medicinam inuenit, & magna ex parte perfecit: duo tamen illius maxima capi-
 ta, dissectionem & pulsuum cognitionem Galeno ferme inta-
 cta reliquit, quae ille a deo perfecte tradidit, ut cum sit proprium
 succedentium in cunctis alijs prioribus aliquid addere, in his ta-
 men nemo quae ille inuenit perfecte potuerit assequi. Ptole-
 maeus Astrologiam perfecit, & Geographiam omnia rudimen-
 ta. Nam quod ad cognitionem locorum & nominum attinet,
 cum alterum temporis diuturnitate in perpetuo sit argumeto,
 reliquum in uariatione non potuit perficere. Inuenit & in mu-
 ltiis participationem ab artificibus uocatum, rem quasi peni-
 tis in instrumentis ac uocibus necessariam. Plato moralem tra-
 didit disciplinam: Architecturam Vitruuius: Euclides Geome-
 tricam, quae ad quatuor corporum ac figurarum rationalium con-
 stitutionem & mensuram attinet. Archimedes quae ex uariabilibus
 corporum aut arearum constat ratione: ille prior & usui ap-
 tior ac ordinatior: hic sublimior & admirabilior: uterque tamen
 in suo genere optimus & certissimus artifex. Quintilianus &
 Cicero Rhetoricam. Haec omnes scientiae inuentae sunt aut ad sum-
 mum apicem perductae, uel ad omnem saltem usum commoditate-
 tem. Porro aliae sunt nondum perfectae, sed quibus multum de-
 sit, uelut Arithmetica: quam nos perficere uolumus. Atque in his
 etiam uotum laudabile est: an fecerimus aliorum est iudicare.
 Nostra enim nimio plus quam debent placere solent. Proxima
 laus est eorum, qui primis innituntur, sunt autem horum gene-
 ra tria, uel enim exponunt, uel reddunt, aut contradicunt: unde

Homeromastix uel Virgiliomastix . est enim in admiratione recte uirum inclytum oppugnare : sed ut hoc pulcherrimum , sic è diuerso ineptissimum non assequi quod uelis . Sic Scotus Thomā oppugnat , Occhanus ambos , necq; ulla in doctrina cō tradicendi studium apertius , quā ubi cōtradicere minime de cere putant . Attramen & Grammaticuli sibi inuicem contradicunt , & medici aliquando , Auicenna Galeno , Diomedes Prisciano , Valla omnibus , alij huic . Verum post Theologos discipuli magistrum imitantur , Nempe Aristoteles Platoni , Themistius Alexandro , utriusq; Auerroes : sic collectorum liber auctoritatem ab enormitate sumpsit ; igitur contradicere celebri auctori non secus quā qui magnas res demoliuntur auctoritatem præbet . Sic Pausaniæ quod Philippum Macedonia regem , Olgiato Hieronymo , quod Galeazium Sfortiam occiderit gloriæ tribuitur ; alij tyrannides subuere . Sed hæc humana forsitan sunt , uerum qualiacumq; sint inferius quantū conatus possit docebimus . nunc hos solum attingere par est , qui recte maximis uiris aduersantur . Difficillimum est autem bene scribendi bene contradicere , qui uerò magni sunt , nihil sine ratione asfirmare solent . Quamobrem pauci ualde contradicendo si circa auctoris sententiam non uersentur , gloriam consecuti sunt ; at exponendo non pauci ; nam Ptolomæus & Euclides Theonem secum trahunt , Archimedes Eustocium , Aristoteles Themistium , Alexandrum , Ammonium , Ioannem cognomento Grammaticum , Simplicium , Auerroem , pluresq; alios . Virgilius suum Seruium , & Homerus Dydimum , nec Galenus ea gloriæ parte carere uoluit , Hippocratis omnia quæ essent genuina opera exponens , oppugnauit & Erasstratum temporibus suis famosum , ut Ptolemæus in Geographia Marinum . Quidam etiam scientias ipsas amoliri tentabāt , uelut Ioannes Mirandula Astrologiam , & nebulo quidam uniuersas bonas artes . Tanta est hæc litis , ut etiam infanda & inaccessa dicere et superare nitantur ; quidam tutius aduersus deploratas res scribunt ,

bunt, uelut Plinius qui cōtra magiā, Auerroes qui cōtra eccentricos & uocatos epicyclos, & Philistius qui contra diuinatorias artes omnes Græce inuectus est, nā Arabice scripsit Auerroes, latine Plinius: ergo etiā aduersus Lamias scribere licuit. Sed tanto admirabilius insulse tamen qui de eis scripserunt, sed uicit admiratio stulticiam. Non igitur quæ scribas tantum refert, quantum quomodo: cum uera historia & utilitas, falsa & ueris simillima imitatio quæ esse non possunt, admiratio tueatur & in precium ducat. Illud sanè admiratione non mediocri dignum, eos qui cum legibus exorti sunt maximam gloriam etiam si mediocriter scripserint consecutos: contra qui cum lingua etiam generose excidisse, cum tamen consideranti hoc nō obscuram habeat causam. nam lex ex summo quodam conatu oritur, dissipaturq; tempore. Contra lingua exoritur sensim augetq; temporis incremento: illis igitur auctoritas maxima, minima uerò his. Sed qui reddunt linguam lingua commutāt, quales nunc habemus Argiopolium, Trapezuntium, Gazam, Leonicum, Bassarionem, Morum, Amasæum, Cornarium, Andernacum, Linacrum, Copum, Alciatum, Bellisarium, Fichardum, Syluanium, Rotam, Felicianum, Demetrium, Stephanum nigrum, Montanum. Sed omnes Erasmus quadā felicitate uincit potius quā arte: nec Linacro Alciatoq; ac Politiano sua deest auctoritas: quid moror singulos ne commemoro, aut singulorum exponam labores, aut in odiosam illos comparisonem adducam satis explicasse pro exemplo plures qui uertendo auctores, gloriam sibi compararunt. Primus certe in hoc genere, ut & optimus, Cicero fuit, qui Demosthenis & Aeschini orationes contrarias uertit, & Xenophontis de tuenda re familiari libros, quæ omnia ob paruitatem interierunt. Proximus illi Boetius, qui uniuersa quæ tunc Aristotelis uolumina extabant conuertit. Campanus etiam non è Græco sed ex Arabico Euclidem cum ad nos traduxisset, etiam expositionis laudem assequi uoluit. Quatuor igitur cum sint capita librorum

librorum condendorum, necessitas, utilitas, delectatio, admiratio
 quae delectationis pars est. Necessitas artibus & partibus ar-
 tum debetur: & nunc artes quaedam etiam ex toto ferme defi-
 ciunt, uelut Musica, cuius cum sint tria *Διόνοξα* genera, Dia-
 tonicum, Chromaticum, & Enarmonicū: Diatonicum tantū
 superest, Opticam Bacchus quidam docuit, uerum & illius non
 parua pars remansit intacta. Multae etiam philosophiae partes
 defunctae, uelut de lapideis, de metallicis, ac alia multa: Ergo non
 res ipsae sed inuectores deficiunt. Utilitas uero expositoribus &
 his qui uertunt accommodatur. Delectatio fabulis, poetis, ama-
 torisq; narrationibus inest. Admiratio cōparationibus & con-
 traria sentientibus. Historia utilitatem & uoluptatem secum
 affert, quandoq; etiam admirationem: utq; est haec omnibus
 sublimior, sic si temperata non sit, fidem quae historiae uerus est
 ab illa aufert. Quamobrem Salustius & Caesar quantum pos-
 sunt prodigia uitant: nec tamē abstinent Caesar praesenti potius
 utilitati quam historiae sinceritati consulens. Cum enim iniūstis
 fouisset causam scilicet tyrannidem, sinit decorum factum non
 suum, ostentis ac prodigijs uictoriae suae additis. Verum T. Lu-
 uius quaecumq; fidem historiae labefactare possent, non solum
 aliorum relatione refert, uerum etiam addita his sententia sua
 damnat. Porro in utilitatis & necessitatis genere quidam mul-
 ta simul conscripserunt, uelut Plinius auunculus, Raphael Vo-
 sarerranus, Aulus Gellius, Coelius Rhodoginus, Alexander ab
 Alexandro, Alciatus, Erasmus qui unam in multis rationem
 inuenit: sic Suidas, Athenaeus, Iulius Pollux. Alij utilitati solum
 seruiuerunt interpretantes nomina, uelut Ambrosius Calepi-
 nus, & Hesichius. Omnes autē qui multa de multis scripserūt,
 nec tñum in his ordinem, non unum dicendi genus seruaere,
 sed quasi agglomerata conuinxerunt, uelut Plinius et Erasmus
 multorum lectione adiuti sunt. Prodest enim quamplurimum
 haec solertia his, qui non rotundū opus absoluere curant: at Ari-
 stotelem & Platonem & si de pluribus scribant, facile est intelli-
 gere

gere sua non aliena scripsisse. In his quæcunq; linguâ retinent, & rotunda sunt ac expolita, perennia etiã erunt, breuis aut quæcunq; successorem reperire poterunt. Horum autem uelut & illorum qui diuersa uolumina condiderunt, non unum genus eloquij, sed pro materia diuersum esse conuenit; quod maxime Ciceronem ipsum loquendi nobis auctorem obseruasse uidimus. Neq; enim Epistolæ & Orationes ac Rhetoricã ars eodẽ stylo scriptæ sunt, quin etiam & orationum & epistolarum inter se diuersa admodum ratio dicendi est; Sed tamen in omnibus summa uirtus est, ut liber uitio careat. Quamobrem Isocratis orationem de Helenæ laudibus nemo ritè probauerit, uel iuste, non solum ob proœmij longitudinẽ, sed quod fabulosa ueris admiscet. In Encomio tum præsertim cum locuplex ueræ laudis materia nunquam fuisset defutura. Atq; ut in hoc genere uituperanda, sic summam artem amplecti, cum ultra omnem laudationis cumulum, quo satisfacisse encomio potuit, longè plura in expectatione quàm dixerit relinquat. Ergo eadem res laude & uituperatione digna erit, & cum omnibus temporibus suum dicendi genus conueniat etiam in eadem materia: mediocritas tamen in cunctis seruanda est. Ut autem bene scribas, optimũ quæcunq; imiteris. Nanq; ut refert Halicarnaseus Dionysius, Thucydidem octies Demosthenes rescripsit, ac totum pene memoria didicit: sunt qui ferant sapius, & ab auctore conscriptam eam historiam ut par esset in Thucydide laudis causa, quæ in Demosthene exempli ac testimoniũ. Fabularũ palmam ac ludendi quanquam Aesopo quidam tribuant, Lucianus tamen humanos affectus tam lepide ludit, ut illum pueris non hominibus qui ætatem perfectam sint consecuti præpositum credam. Quis enim uel totum Aesopum uni Lapitharũ conuiuio audeat comparare? cum etiam in dicendi ratione plurimum intersit. Nimirum igitur & Luciani dialogos tam diu seruos, quem Apuleius longa fabella imitatus est. In serijs uerò narrationibus auctoritas scriptoris si addenda in libro sit, caute ne nis-

1. mium:

milum usinuerit, ut apud nos Cato, & tamē etiam si parce & cum quadam uerecundia inducatur, non indecens est. Et si ex Græco poeta sit, carmina ipsa uel græce scribenda sunt uel latine. Indecens enim est audire poetam non numerosa oratione loquentem. Historia uerò fabulosa, præter id quòd admiranda est, mirā etiam præbet delectationē, uelut Philostrati de Thianē uita: & in hoc genere multi materna lingua scripserūt. Quidam historiam fabulosam condiderant, ueris ac falsis simul mixtis, ut Athenus alijq; plures: ergo non tantum refert quid scribas, quantū quomodo. Vnde si orbis incogniti historiam, que per se iucundissima est, sed à multis satis inepte, quis in unum ornate redigeret, æternam sibi famam comparare possēt. Cum Strabo totiens mutilatus, ac adeò fabulosus nō leuiter placeat, sed hoc tamē regis auxilium desideraret. Utilitas rei si cum stylo coniuncta sit, librum tuetur. Quamobrem Varronis Columellæq; ac Catonis de re rustica libri seruari sunt, & Celsi de Medicina uictus à Columella æquali suo in re rustica nō mansit. Optime dicere in numerofo pede etiam non seruiato cando re lingue seruariūt Iuuenalem, breuitas Persiū, magistrisq; eius Cornuti, qui in illum expositionē scripsit, auctoritas. Magistrū enim discipuli scripta exponere, nec planē intelligere, admiratione non parua dignum uidetur. Quamobrem & illud ad laudem eius celebratur;

Sapius in libro memoratur Persius uno,

Quā leuis in tota Marsius Amazonide.

In comparationibus cum nihil sit uoluptuosius, maxima est diligentia adhibenda, ut loca simillima sibi inuicem respondeāt. Quid si quis Ciceronem Demostheni, aut Aristoteli Platonē comparauerit? Lectitur Trapezuntius cum puram redeat, leat bilem non comparationem, & Bessarionis congeries habet sui studiosos. Quid si quis apte illorum scripta Platonis scilicet & Aristotelis contulisset? ergo si non industria desit & labor, modus non deest ad perpetuam scriptis gloriam assequendam,

nam, sed tamen Horatiani illius præcepti memor eris, ut quod cunctis sit nonnum prematur in annum, non solum quod tempore eruditiores euadimus; sed multa quæ ob animi impetum nobis placent, alijs non placitura, deferuescente animi furore cû non placeant in melius mutantur. Tam diu igitur cum in sermone de construendis libris manserimus peccasse nobis uidemur, multa paucis scribentes, nisi eodem consilio arteq; docuissimus femus etiam, quinam libri lectione digni sint, quosq; maxime eorum seligere, ut cito proficiamus deceat. Nam uelut Cicero suum habuit semper Terentium secum; sic unum quencq; oportet qui cito uelit proficere, non solum optimum in ea arte sibi præponere, uerum & qui optime etiam artem tradiderit, ornate scilicet & ordinate; Ergo multis sic multa scripsisse uidemur. Neq; uerò hæc tantum placebunt, quæ ad diuturnitatem spectant, quam quæ ad bene uiuere, atq; ided etiam longiora quàm par sit existimabuntur. Quoniam bonum & malum sentimus, diu esse non sentimus, sed in ampla spe collocamus: ob hoc, cû non minus diu quàm bene esse optent homines, bene tamen uiuere omni industria querunt, diu uiuere negligunt. Pari ratione & bonam animi institutionem paruifacimus, quod quilibet & uirtute animi & prudentia abundare se putat. Corporis & fortunæ bonis nõ ita; nam nos ipsos putamus animum, cætera extra nos esse, quare fit ut nulli minus quàm mores & animum nostrum instruenti, quod ab ætate puerili inittum habet, æquas aures exhibere soleamus; & si qua nobis uitia insunt, adeo obduruit in hoc humana mens, ut cætera quidem omnia, hæc sola tantum prouitijs non dicamus. Itaq; fit, ut utiliore institutionem, etiam illorum sententiâ, hoc errore decepti relinquamus tanquam inutilem, alias amplectamur. Verum nos non hominum falsam existimationem, sed utiles omnes partes, quæ ad bene uiuendum conducunt, postquam quomodo quis diu uiuere queat plene docuimus, aggrediemur. Ergo naturalis sapiens institutum, quod ad beatam pertinet uitam, animi uirtutes,

bonam ualentinem, integritatem sensuum, conscientiam rectam uitae, honestatem & amorem, quem amicitiam nuncupamus amplectitur. Quinque enim scopi esse uidentur illius qui naturali sapientia praeditus est, animum eruditione & uirtute excolere, corporis uires seruire, uitae commoda praestare, personae decorem tueri, honestatem sic in cunctis operationibus praeferre, ut nihil iure reprehendi queat. Iam igitur cum legem nobis praefixerimus, non dedignabor illud Catonicum in medium afferre, Legem quam tu ipse tuleris seruato, Docuimus enim compositionem omnem ordinatam, completam, emendatam, dilucidam atque ornatam esse debere. Quamobrem omnia si sint seruanda, ab initio animi uirtutes ac post ipsas eruditio explicanda, demum reliqua suis locis. At uero ille uerae uirtuti incumbit qui caret uitio. Namque ut Horatius dicit:

Virtus est uitium fugere, & sapientia summa
Stultitia caruisse.

Hic quam late patet hoc praecipuum, quod a plerisque contemnitur: etenim summa laus uirtutis est uitio carere, ut omnem ferme uirtutis laudem assequatur qui non peccat. Porro ex uitibus cum omnia ferme beatam uitam impediunt, crudelitas, ira, ambitio, & inexplicabiles uertigines inducant: tria tamen principaliter, ac per se beatae uitae obstant, timor, inuidia, & avaritia: nempe cum beata uita securitate, letitia, & commodis rerum constat: timor securitatem; inuidia letitiam; avaritia commoda aufert. Igitur haec tria omnino directe cum beata uita perpetuum bellum gerunt. Namque timidus misero: inuidus infelici: avarus pauperi equiparandus est. Paria enim sunt seu talis quis sit, aut talem se existimet: quid enim refert ad infelicitatem damnatus ne sis, an quod damnatum te putes? non quidem ad futurum tempus, sed ad praesens tantum ratione habita: Ergo infelix non secus timidus quam miser: & avarus quam pauper: & inuidus quam gremiosus. Vnumquodque igitur horum diligenter explicabitur, si prius docuero, hominem ad tria comparandum, ad se.

ad seipsum, ad domum, & ad ciuitatem ac eius partes. Vnde tres moralis institutionis differentia, Ethica, Oeconomica, Politica: uirtutes igitur ac eruditio ad hominem ipsum pertinent. Vnde ipsum etiam nihil magis lædit, quam si uel inuidus sit uel timidus uel auarus. At uerò exercitatio uirtutum reliquas moralis philosophiæ partes complet, & in his præcipua est prudentia: bona uerò corporis ad ipsum etiam hominem tantum spectant, similiter & fortunæ. Verum quæ fortunæ, cum in his amici ac filij & affines & uxor contineantur: etiam cæteris moralis philosophiæ partibus, oeconomicæ scilicet, & politicæ inseruiunt. Igitur ut à timore exordiar, qui magis naturalis est, quem etiam supra uitæ longitudini obesse docuimus, quòd id quod in timore ætatis ducitur, non pro uitâ habendum sit, nihil magis homini nocet quam timor: timidus enim ad omnia inutilis est. Vnde recte finxerunt antiqui quendam, qui Herculem formidabat, cum è specu in quo ob timorem se abdiderat, illum conspexisset in lapidem conuersum, quòd lapis ad omnia opera utpote inanimatus sit inutilis: ostendit autem uehementiam affectus timor, quod si magnus sit repentinam mortem possit inducere. Cor salit in illo etiam si mediocris fuerit, tremunt membra, pallet corpus, nutat lingua, & si diu perseverauerit exedit carnes, mentemq; deiecit. Igitur non aliud tormenti genus quærendum est, si timore quispiam laboret. nec sapiens igitur aut foelix esse potest homo in tanta animi perturbatione. quinimo carere animo timidi à ueteribus crediti sunt, atq; ideo exanimari præ timore dixerunt, quasi timidis ipsis animus absit: quoniam pacto igitur si animum non habeant, consilium, aut prudentiam, aut uoluntatem retinebunt: recte igitur apud Ennium dixit ille:

Tum pavor sapientiã omnem mihi ex animo expectorat.
Vide qualis affectus sit timor, qui crepitare cogit dentes, quòd solum morbo lætali conuulsis ferme accidit, atq; ut pueros præteream, quibus symptoma hoc ob uermes familiare est, cæteris

omnibus perniciosissimum signum semper est: et si tantum animam corpusque nostrum timor conturbat, quis timidus foelix esse potest? uerum timidus dicitur, qui non metuenda metuit. Non sunt autem metuenda necessaria, nec leuia, nec rara. Mortem igitur, uel exilium, uel fulmen non timebimus, reliquorum etiam quae breuissima sunt nullus timor torquere nos debet; grauiam itaque imminetia diuturna, ac quae uitari possunt, declinari magis ac cauere conuenit magis quam timere: siquidem sapiens Deum imitari debet, ille enim nunquam cum irascatur aut misereatur, indulget tamen ut misertus, punit ut iratus. Sic sapiens cum timore non torqueatur, non minorem tamen prouidentiam in periculis ostendet, quam timidus ubi res ipsa hoc exoptulet. Similis etiam ratio est in spe: namque ut malorum expectatio timor, sic bonorum spes utrunque torquet: quoniam sola securitas homini sapienti ad felicitatem congruit. Porro securitas dicitur, cum uel non speramus, nec timemus, uel solum ea speramus, in quibus falli etiam si contingat agnoscere errorem non licet: uelut si quis a morte sibi proponat perpetuam uitam, aut gloriam, aut in uita ipsam diuturnitatem: quamobrem sapientissime instituta spes aeterni praemii, quam nemo possit coarguere. nam cum perennis sit anima ut docuimus, ac omnia sempiterna, quid refert si in spem etiam optimam illam in uita alas. quamobrem recte Cicero inquit: non posse coargui qui animos dicunt immortales. Nam si moriantur, nemo est qui arguat, nec qui reprehendatur a morte: si supersint nec tamen loquatur, quod nos in libro de anima humana docuimus, ex omnium philosophorum ac legum consensu, nec quisquam recte dicentem coarguet: Ergo animum affirmare immortalē, non solum pium & prudens est, sed irreprensibile: ac maiorum bonorum causa. Sed iam de his satis cum de inuidia dicendum sit, quae ut minus timore beatitatem laedit, sic latius undequaque patet, cum longe plures sint, qui inuideant alienis bonis quam qui in metu uiuant; illud tamen in omnibus semper uitijs aduertenda

uertendum, eos qui inter utrunq; extremum uiuunt omnium esse miserimos, uelut qui inter metum & spem, odium & amorem. nam & inuidia odium quoddam est, auaritia & prodigalitate ac cetera eiusmodi: sed tamen timor qui cum spe est, non ulla re alia minus hominem conturbare solet, uerum ut diximus hoc in omni animi perturbatione accidit: cum contraria simul illum distrahunt. Sic enim triplex uexatio ei fit duplex, & duplici uitio, tertia à contrarietate. Quamobrem cum uitiorum medium uirtus sit, nullius extremorum hoc medium particeps est, sed cum utrunq; ad animi perturbationem pertineat, ipsa uirtus ad indolentiam refertur: ergo liberalis nec prodigus, nec auarus ulla ex parte est, nec fortis timidus, aut temerarius, aut ex illis constat: quinimo si recte cernas hoc medium ab utroq; extremo plus differre uidetur, quam ab altero illorum reliqua. Sed ut ad inuidiam reuertar, omne peccatum excusationem se cum habet, aut uoluptatem, sola inuidia utroq; caret. Quid enim stultius excogitari potest, quam ut homo sponte seipsum in dolore ex alienis bonis conficiat? nonne illud plane tibi occurrit, diuersa te uelle simul ac facere inuidendo: nam cum inuideas quem tibi inferiorem cupis, inuidia superiorem testaris, neq; enim deteriores inuidemus, atq; ideo recte à sapiente dictum, paruulum occidit inuidia. Qua parte enim superiores sumus non inuidemus: Ergo gloriam adiungimus illi, quem perditum iam uolumus. Cum uero præter id quod contabescit homo liuore ac discriuiatur, etiam in manifesta pericula deducatur, uel dū alienis bonis occurrere properat, uel alios in mala protudere, necesse est inuidiam stulticiae esse partem. Tum uero illud accedit, quod si ille rescuerit te inuidere, iam & iure quā uoluptatem illi de tuo cruciatu afferes, unde poeta lepide:

Rumpatur quisquis rumpitur inuidia,
 quasi dicat, non ego maiorem delectationem habere possum,
 quam ut inimicus meus tam sauo discriuietur modo. Quamobrem scite illud etiam:

Inuid

Inuidia Siculi non inuenere tyrannus
Maius tormentum.

nam præter id, quod maxime scrutiet, nullum finem uelut reliqua uitia inuenit. tra enim deferuescit, gula satiatur, libido frangitur, ut etiam odisse quod amas, uel ob facilitatem, uel ob fatietatem, uel ob ætatem, uel ob aliam curam incipias: satiatur crudelitas, odium, auaricia habet modum aliquem, inuidia nunquam quiescit, cum semper aliquem esse necesse sit, imò plures qui te ipso uel ætate uel diuitiis uel forma aut uirtute sint beatiore, cumque in tam multiplici bonorum genere, tum horum tum aliorum genere innumerabiliū multi excellent, nisi uitium minueris cum senecta huic tibi non auxilietur, fomitem habes sempiterni cruciatus. id quæ belle Græcus ille expressit eius effectū dicens:

Ο φθόνος ἔστι κούριον. ἔχει δὲ πικρὰ λόγος εἰς αὐτῶν

πικρὰ γὰρ φθόνος ὧν ὁ μὲν αὐτῶν καὶ ἡσπασίαν.

(.i. Inuidia est res pessima: uerum hoc solum bonum habet in se, Absumit enim in uidentium oculos ex cor.)

Sed non minus eleganter noster poeta, & si latine tamen eam descripsit:

Pallor in ore sedet, macies in corpore toto,
Nusquam recta acies, liuent rubigine dentes,
Pectora felle uirent, lingua est suffusa ueneno,
Risus abest, nisi quem uis fecere dolores,
Nec fruitur somno, uigilantibus excita curis,
Sed uidet ingratos, intabescitque uidendo
Successus hominum: Carpitque & carpitur una,
Suppliciumque suum est.

Inde etiam paulo post illius ostendit atrocitatem:

Quacumque ingreditur florentia protrudit arua,
Exuritque herbas, & summa cacumina carpit,
Afflatumque suo populos, urbesque domosque
Polluit, & tandem Tritonida conspicit arcem
Ingenijsque, opibusque, & festa pace nitentem,

Vixque

Vixq; tenens lachrymas, quia nil lachrymabile cernit.
 Ergo maximum sapientię beneficium atq; summa laus est, hoc
 monstro carere. Quod quidem cum multis ex natalium detri-
 mento pestis hæc insederit, quadruplici hoc auxilio, quo & ti-
 morem & auariciam cæteraq; animi uitia depellere etiam po-
 tes, quamuis in tribus animæ dictis pestibus difficilius asseque-
 ris. Igitur si inuidiam depellere queris, nõ eum cui inuides pro-
 trudere, sed magis teipsum eleuando superare potius nitaris.
 Namq; ex hoc & laboris difficultas, te illi ac alijs æquiores fa-
 ciet, & magnitudo status extinguit inuidiam, uel illum cui inui-
 des si superare non licet, amicum tibi facias. Ab omni enim hu-
 manitate alienũ prorsus est charissimis inuidere. At uerò etiã
 unum est aliud certius, tum in hac cum in alijs omnibus opti-
 mum auxilium, si initijs resistas, atq; ut dicit poeta,

Principijs obsta, sero medicina paratur,

Cum mala per longas conualuere moras.

namq; cum cætera animi uitia uel ex corpore uel ex re ipsa sus-
 sciipiant alimentum, uelut iracundia, gula, libidoq;, quæ ex cor-
 poreis affectibus atq; temperamentis, auaricia ex rei occasio-
 ne ac experimento frequenti oritur. Inuidia ex sola mentis egri-
 tudine cum ducat originem, si ab initio totis extinguat uiri-
 bus ac conculcetur, non admodum natura prona ad incremen-
 tum facile deletur: iuuat & quod Græci omnium malorum ue-
 lut *ἀλεξίφάρμακον*, dicunt aduersus illam, ratio. Cum em̄ in alie-
 nis bonis tenuitatē, breuitatē, instabilitatē, necessitatēq; dili-
 genter interitus illorũ expendis, nõ iam illum potius inuidia
 quã commiseratione dignum fore credas. Sed iam de inuidia
 nimis, cum nemo sapiens eam libenter amplectatur, quod poe-
 nam peccato iunctã semper habeat. Auaricia ipsa nobis nego-
 cium facessit, quæ adeo late patet: ut paucos mortalium ab illa
 detineri non uideas. Quamobrem Poeta noster recte dixisse
 uidetur:

Quid non mortalia pectora cogit

m

Auri

Auri sacra fames!

& equidem si non sine auaricia & illo infano habendi æstu diuitijs uti liceret, nõ ita ut dici solet in illam effuse debacchandam putarem, nam ut inquit Pindarus :

Ομοῖν πλεῖστος ἀρεταῖς
 δεδουδαλμένος,
 φέρει τῶν τε, καὶ τῶν
 καιρὸν, βαθεῖαι ὑπέχων
 μέλιμαίαι ἀγροτέραι.

Quod & si latine uelis dicere: Diuitiæ uirtutibus exornatæ quæ uis profundam atq; arduam suppeditent sollicitudinem, multas tamen adferunt commoditates: Ergo cum auaricia uirtutibus exornari non possit, ut non hic diuitias accusare propositum est, sic illas etiam in auaro damnamus, tum præsertim quod a uaritia quæ rapiendo opes quærit, omnium malorum fames ac mater est. Quot enim iam auaricia regno spoliati sunt: quot miserabiliter periere: nam tyranni omnes ab illa initium sumpsere scelerum suorum, crudelitatis, iniusticiæ, libidinis, & cum pertinacem Phalarim, Dionysium, aliosq; innumeros perdidit tyrannos: Alexandrum etiam Scuerum, quamuis omnia ex parte irreprehensibilem, hæc sola occidere potuit. Quid enim fures, latrones, pyratas, sicarios, proditores, falsarios, in tam manifesta scelera ac perniciosæ pericula uocat, nisi auaricia: Quid pudorem impulit perdere, formam prostituere, lenoniam artem exercere, aut quæstum meretricium: auaricia. Nõ possum Aristophanis de hoc sententiam præterire, quod oportune nimis nobis occurrat: sic enim sub personis serui Carniadis dominiq; Chremyli:

κα. Εἰργχε τοι δὴα μικρὸν ἀργυρίδιον
 Δουλοῦ γένημαι, διὰ τὸ μὴ πλουτεῖν ἴσως.
 χρ. καὶ ταῖς γ' ἐταῖρας φασὶ ταῖς κρεῖν δῖας,
 οταν μὲν αὐταῖς πῖς πένης πρεδὸν τὸ χρ
 εὐδὲ προσέχειν τὸν νῦν, ἰαὶ δὲ πλουσιος

τῶν πρακτῶν αὐταὶ θύβης ὡς ἴδον φέπει.
 καὶ τοὺς γε παῖδας φασὶ ταιντὸ τῶν δρᾶν
 οὐ τῶν ἱεραῶν, ἀλλὰ τοῖς γυεῖ ἔχειν.

liceat obscœne loquentem poetam in obscœntoris uitij accusa-
 tione recitasse. Sed iam ad rem ipsam reuertor, nihil enim inue-
 nio, quod uel iustius uel promptius queat damnari. Est enim il-
 la quæ deos contemnere docet, frangere fidem, gloriam negli-
 gere, pudorem prodere, leges corrumpere, amicos fallere, ualis-
 tudinem infirmare, uitam minuere, odisse charissimos, deseruif-
 se coniunctos. Vnde etiam non male apud Euripidem induci-
 tur Hecuba Polymnestori, cuius filios occiderat, quem etiã ex-
 ceuauerat, respondere, cum ille alienas subtexerat causas, aua-
 riciam omnis sceleris fuisse parentem his uerbis:

ὁ χρυσοῦς, ἔβλεπο τὰ Μυθὰ λέγειν.

ἔκτεινε τὸν ἕμὸν παῖδα, καὶ κέρσῃ τὰ σά.

(.i. Aurum, si uis uera dicere, interfecit filium meum & luera tua.)

Etenim ut fabulas relinquam, omnes ad eò illam damnant, ut
 etiam qui eo uitio flagrauerint, uitium ipsum dissimulent, illam
 uerò accusent. Nam & Salustius uir eloquentiæ plurimæ, ma-
 ioris rapacitatis de Iugurta loquens, refert illum dixisse dum
 Roma discederet, Romæ omnia esse uenalia, atq; etiam ipsam
 urbem cito perituram si sit repertura emptorem: considera uer-
 bi magnitudinem, orbis domina ciuitas in seruitutem sponte se
 traditura est, si qui emat inueniat. Porro emptorem inuenit bre-
 uis C. Iulium Cæsarem, qui eam à populo primo, postmodum
 à Crasso Pompeioq; ultimo à Curione ac Antonio tribunis
 emit, ergo ne tantum gloriatur Cæsar de uictorijs ciuilibus, cū
 Romam emerit potius quàm subegerit. Vtq; factum Cæsaris
 non laudo aduersus patriam: sic detestabilius est scelus uendi-
 torum, qui cum patria, & seipos, & filios, & libertatem ac for-
 tunas etiã uendiderunt. Quid igitur dubitabimus etiam auari-
 ciam omnium malorum parentem, omnium uitiorum princi-
 pem, omnium magistram scelerum uocare? Quamobrem &

in Ecclesiastico recte dictū est, auro nihil esse scelestius. Quid mirum cum animam etiam uenalem atq; fidem habeat: itaq; cum auaritia scelera omnia in se contineat, nec ut reliqua singularis esse possit, quemadmodum perfidia, libido, crudelitas: habet hoc unum etiam omnibus illis simul acceptis maius, quod monstrum hoc uitia in scelera, scelera in inaudita flagitia conuertat. Nam si quis ob iram uel alterius amorem hominem occidat, sicarius est: si ob pecuniam, latro: si prodat rem creditā ob amorem, leuis appellatur: si ob auaritiam proditor. Ergo cū in unoquoq; uitio illa etiā aliquid ipso uitio maius habeat, omnia uerò illa in se contineat quæ maxime etiam sunt execranda, furta, rapinas, impietatem, crudelitatem, latrocinia, fraudes, pelagusq; omne flagitiorum. quo alio nomine melius potuit appellari, quam quo à Seneca, pestis scilicet. Vnde bene etiam in illam iocatus est, cum dixit: Auarū nihil bene facere nisi cū moritur: siquidem eos ditat qui de illius morte lætantur. Omnis enim auarus inimicos suos ditare cogitur, etiam si uelit profundere. Sed tamen quid hoc iuuat, ut alios relinquant diuites. teipsum uerò ob illam excrucies: nam ut bene dixit Martialis poeta:

Rape, congere, aufer, posside, relinquendum est.

ô mentem insanam hominum tam acriter excruciarī, ut tam breui possideas: eoq; foelicitatem collocare, ubi perpetuus fluxus ac refluxus est. Nam in diuitijs perpetua est uicissitudo, augmenti ac detrimenti: ut non sit in earum cupiditate foelicitas à sapiente reponenda. Sed tamen auaritiæ hoc genus, quanquā pestem animo inferat, multaq; incommoda, longè plura pericula, cum sapiente tamen aliquo modo esse potest, si omnino uitijs reliquis careat. Nam & Plato ditatus est, & Aristoteles, & nunc multi qui sapientiam profitentur, nihil magis quam pecunias quærunt. Qui quamuis hac in parte sapientes uerū nō sint, non tamen ad hoc auaritiæ genus peruenerunt. quod quanquā raro, potest tamen etiam cum sapientia esse. Illud auaritiæ genus

nus

nus ex toto repugnare sapienti dico, non quod ad rapinam tendit, sed quod in necessarijs tanquam in extrema paupertate laborat, de quo maxime Horatius intelligit cum dixit:

Crescentemq; sequitur cura pecuniam

Maiorumq; fames.

ut non melius quam hydropticorum inextinguibili siti genus hoc avaritię ode illa comparari potuerit. Si enim miser sapiens esse nequit, quia sapiens miser esse diu non potest, quomodo qui dives est, & vitio tamen animi solo miser est, sapiens esse poterit? ergo vitium hoc animi maximum ac sapientię e directo aduersum. Quid enim aliud in satyra scribit Horatius, cum Vuidiũ taxat? dicens:

Vuidius quidam non longa est fabula, dives

Vt metiretur nummos; ita sordidus ut se

Non unquam seruo melius uestiret: ad usq;

Supremum tempus ne se penuria uictus

Opprimeret, metuebat: at hunc liberta securi

Diuisit medium fortissima Tyndaridarum.

nam hanc tantam stultitiam plerumq; etiam euentus comitatur infœlix. Verum nemo magis hanc insaniam exprimit apte Apuleio in Milone hospite suo, qui ut inquit ille, ampliter nummatus, & longe opulentus, uerum extremę avaritię, & sordis infimę, infamis homo, scenus deniq; copiosum auri & argenti crebro exercēs, exigua lare inclusus, & erugini semper intentus, cum uxore etiam calamitatis suę comite habitat. Neq; præter unicā pascit ancillulā, & habitu mendicantis semp incedit. Nec minus pulchre apud Plautum supis Euclio taxatur longa fabella, sic ut nihil ad auarissimi diuitis tamē uiri sordidam curam anxietatemq; describendam addere possis. Itaq; tribus his pestibus, timore, inuidiā, avaritiāq;, ex animo pulsus, etiam uitia reliqua explodenda erunt, quę quidem sapientiā non admittunt: atq; in primis iracūdiā. Est em̄ ut recte Aristoteles inquit, iracūdiā exigui temporis furor. Vnde bene apud Horatium dicitur:

m 3

Stulti

Stulticia ne erret, nihilum distabit ab ira
 Ajax immeritos dum occidit.

Et Comicus etiam recte illum fingit dicentem :

Præ iracundia Menedeme non sum apud me.

Optime igitur respondit Plato, interrogatus quonam pacto dignoscamus sapientem: Si cum vituperatur inquitens, non irascatur, cum laudatur non extollatur. Habet autem iracundia ut tranquillitati reluctetur, in cuius sinu sapientia naturalis reffidet, unde in Pythiis Pindarus :

Ἐλόφρον ἡσυχία δίας.

ὦ μεγατόλι

Συγάπερ, βυλαῖν τε καὶ πολέμων

ἔχουσι κλαίδεις ὑπὸ τῶν τῶν.

(i. o benigna tranquillitas o soror iuris, amplificatrix rerumpub. consiliorum & bellorum habens claves summas.

Quamobrem & de illa Plutarchus seorsum librum composuit tanquam de uere sapientiæ alumna. Necessè est enim sapientem habere tranquillitatem animi, quæ si non adsit, proculdubio indicat abesse etiam sapientiam: Ergo iracundus quomodo sapiens dici potest: est igitur animi tranquillitas & signū & causa ipsius sapientiæ. Nam & si quis aut ira aut alio animi impetu teneatur, quamuis natura prudens, sapientiam exercere non poterit. Itaque nec iracundus, aut nimium cupidus, aut temulentus, uel incitatus, aut alio animi æstu laborans, dum uel uitio ipso detinetur, uel si plurimum eo laborat, sapiens esse non potest: quanto minus inconsideratus uel imprudens: sed temulentia & iracundia non dubie uultum pro affectu ipso ostendunt, ut merito Plutarchus iubeat, homines quotiens irascuntur speculum consulere. Quis rogo non irrideat Xersem Hellepontum iracundia uerberantem? aut Atho monti cominantem? uel Cambysem furentē sepelientemque pueros uiuos, alios passim occidentem, sanum dicat? Sed si tantum obsunt hæc sapientiæ, quid porro dicemus de stulticia ipsa? est enim non leue stulticiæ

ticiæ genus quoddam, quod sapientiam quandam emulatur, uelut cum uitiis pro uirtutibus exercent: rapiunt, ut muletare uideantur; crudeliter puniunt, ut iustos illos esse credamus: auari sunt, ut continentiores existiment: disputant de rebus ignotis tanquam eruditi, multaq; suæ insanix testimonia dum alitercantur produnt. Quamobrem nihil tam sapiens uitabit, quã uel ut de re incerta uel ancipiti uel ignota loquatur. Studebit taciturnitati, laudabitq; illud Xenocratis: loquutum fuisse poenituit sapius, tacuisse nunquam. In uestitu, risu, & ambulatione decorem seruabit: Nam his præcipue tanquam indicijs sapiens à stulto dignoscitur, ut Salomon inquit: non quod hæc ad rem ipsam plurimum conducant, quæ extranea sunt: sed quod sine iudicio & animi trutina recta, quibus maxime sapientia ipsa constat, hæc nõ possint reprehensione carere. Sed forsitan quis non immerito dubitabit, si sapiens à grauibus animi affectibus liber esse debet, nunquid licebit sapienti amare? cum amor & ipse furor quidam sit, ut Plato inquit & poeta:

Et nihil est, quod non insano captus amore

Ausit.

unde Plautus in Cistellaria amãtium stulticiã planè describit:

Qui omnes homines supero atq; ante eo

Cruciabilitatibus animi, iactor, crucior, agitor,

Stimulor, uersor in amoris rota, miser exanimor,

Feror, differor, distrahor, diripior,

Ita nullam mentem animi habeo.

Ubi sum, ibi non sum; ubi non sum, ibi est animus.

Quis sapientem in tanta perturbatione animi dicat? & tamen & illud uerum est,

Neq; falsum, neq; suaue esse potest quicquã, ubi amor non admiscetur.

Fel quod amarum est, id mel faciet; hominem ex tristi lepidum & lenem.

Ergo amor immensus uituperandus, mediocris laudandus:

Nam

Nam ex immenso stulticia ipsa exoritur, imò stulticia ipsa est. Verù qui mollior est, ex uilibus generosos efficere solet, ex timidis audaces, ex auaris splendidos, ex agrestibus ciuiles, ex crudelibus mansuetos, ex impijs religiosos, ex sordidis nitidos: & cultos, ex duris misericordes, eloquentes ex mutis, unde etiam illud poetæ:

Facundum faciebat amor.

Etenim ex Græca historia recte Beraoldus finxit quendam Cymonem agrestem, stupidum, sordidumq; uirum, ac nulli usui aptum humano, rudem & omnino inhospitalem, ex Iphigeniæ puellæ amore splendidum, elegantem, ciuilem, audacem, bellicosum, facundumq; euasisse: Ergo amor ipse ut in rustico & duro homine non mediocris illum immutare posset, sic sapienti conueniet si moderatus sit, ac præter cætera longã facit iuuentutem, corq; læticia mulcens, ad omnia opera hominem efficit promptiorem. Verum tamen regibus ac principibus nimis periculosus, unde bene poeta:

Non bene conueniunt, nec in una sede morantur

Maiestas & amor.

& apud Plutarchum Agesilaus Lacedæmoniorum rex, dum adamatum puerum agrum mouens exercitum relinquere cogeretur. oranti respondit, quã difficile est misereri & sapere: Ergo lex hæc in priuatis sit, quam penè omnes philosophi sequuti sunt. Amauit Aristoteles Herpilidem, Stellam Plato, Alcibiadem Socrates, Cliniam Xenophon, sed & Stoici amauerunt ut Zeno & Cynici, uelut Antisthenes, sed amore Biannico: solebar dicere Bias, amandũ ita, ut statuas etiam aliquãdo odio prosequi posse. Tum etiam sic exercendas inimicitias, ut existimes iterum illum amicum futurum: de inimicitia non improbo: hoc uerò quod ad amicitia spectat plerosq; perdidit, dum nimis sapientes uideri uolunt. Damnabã in Francisco Gadio amico nostro, quòd parietibus domus suæ hoc inscripsisset, quod omnes merito boni damnant, quodq; illum quamuis ingenio

genio singulari à suis damnatissimisque causis ostendèrè poterat. Itaq; si hoc dictum ad cupidinem uertas, sanctissimū erit, tum maxime cum amor ille suavis, postquam abierit caritas, in odium frequētissime uertatur. Verisimile est enim id, cum quo illecebra illa creuerit, ea sublata confinescere; quam obrem nec quicquam turpiter, aut præter leges; tum enim omnis amor turpis uehemens sit, quòd non secus ac in senibus acute febres ualidiores sint, quòd à potentissima causa ob naturam contrarietatem exoriantur; sic ille à forti causa necessariò excitatur, unde etiā flagrans erit. At nos sapientē audenter amare debere negamus, nō igitur amabit flagitiose. Ergo minus mirum, cur seorta magis quā uxores amemus, atq; in his pueros magis quā meretrices, & uestales uirgines magis quā pueros, uisitatibus uerò etiā magis perditè mœchas, tū uerò etiam his sorores, ac perditissime draucos: ut em̄ Venus scelerata magis, sic honestior è sensu recto longius secedere cogit. Immoderati igitur affectus omnes depellunt sapientiam, sed eò longius quo fuerint absurdiores. Quid igitur dubitamus, uerum sapientem, nam hunc talē libit appellare, cum diuinam sapientiam raritas & humanā in perfectio ab hac laude depellat, dicere iustum ac piū, tum etiā fidelem esse debere? Namq; iustitia si Ciceroni credimus, est omnium regina uirtutum; at fides iustitiæ & pietatis fundamentum, de qua sanè quamuis in turpi causa pulchre tamen dixit Ouidius:

Non boue mactato cœlestia numina gaudent,

Sed quæ præstanda est, & sine teste fide.

Pietatem in deos; obseruantiam tum in patriam ac parentes colet. Non enim solum Moses Deum & parentes coli mandauit, sed & Aristoteles *καθ' ἑαυτὸν οὐ τοῖς θεοῖς τοῖς θεοῖς τιμῆς καὶ ἰσχυρῶς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἀνθρώποις. (i. e. Quam admodum in honoribus erga deos et parentes. Nullus enim unquam dignum reddiderit.)*

Quinimo Virgilius suam Aeneam non alia uirtute magis quā à pietate laudat, unde in secundo: ...

n Hac

Hæc fatus, latos humeros subiecitq; colla
 Veste super, fuluicq; insternor pelle Leonis,
 Succedoq; oneri: dextræ se paruus Iulus
 Implicuit, sequiturq; patrem non passibus æquis.

Iam uerò quotiens patriam tutatus est, qua in causa etiam Ho-
 merum testem habuit. Ergo illum pium semper uocat, nullo
 insigniori *in d. r.* potens illustrare; traxit exemplum à Siculo-
 rum historia Amphinomi & Anapiæ, quos dū Aetna ignibus
 agrum Cataneum uexaret, ferunt sustulisse parentes, alterum
 quidem patrem, alterum matrem, inde per medias flammæ
 uiam pietati quasi concedente igne saluos euasisse. Vnde etiam
 illud poetæ:

Et Catane generasse pios celeberrima fratres.

Merito enim putant cum sacra scriptura

ηγυρς βιασθη γαρ βοσκειν τους γονεις.

(i. Recte uixeris in senectute nutrics parentes.)

ciconiarum exemplo. solent enim illæ cibum parentibus senes-
 centibus exhibere. Sed non ob hanc spem sapiens in Deum, in
 patriam, atq; parentes pius erit, sed sponte. Recte enim respon-
 dit Aristippus percontanti, quid ex philosophia lucratus esset,
 ut ea uolens faciam quæ alij uel metu uel præmio legum facere
 solent. Tranquillam igitur hic exigens uitam ac honestam, om-
 nibus se gratum exhibebit, gloria insignem, conuersatione ius-
 cundum, securitate beatum, tales fuisse olim Aristidem, Socra-
 tem, Platonem, Traianum, Severum, Alexandrum, Octauia-
 num post bella ciuilia constat. Omnes enim hos Socrate exce-
 pto duo Antonini præcesserunt Pius ac philosophus. Tales fue-
 re apud Romanos Cato Iunior & Fauonius illius imitator.
 Sed quorsum hos attinet numerare? omnes enim inclyti artifi-
 ces, omnes inuectores rerum, omnes conditores urbium, ut The-
 seus & Romulus: omnes legum latores uelut Lycurgus, Solon,
 Moses, Mahometus, Numa, Phaleas, Hippodamus, Phidon,
 Minos, uerum omnium callidissimus Mahometus, sapientissi-
 mus

mus Moses, ut qui diuinam semper maiestatem oculis intentis intueretur. At uerò ut dicam ceteri ab hoc omnes humanam potius quàm diuinam sapientiam calluerunt. Sed hæc prætermittamus, quandoquidem longiorem ea in re consumpsimus sermonem, qua minime quisq; indigere se putat: cū nemo tam excors sit, qui non seipsum optimis putet institutum moribus. Aded enim omnes sibi placent, ut aliena uitia uideant, cum longè absint scelera propria, quæ tam propè sunt, non agnoscant. Verumtamen operæ præcium duximus de morum institutione uberius loqui, quòd ea etiam uxorem, filios, seruosq; instituire liceat. Nihilq; tam profit homini ad bene beateq; uiuendum, quàm morū sanctitas & animi uirtus: indicio est, quòd plures in summa paupertate foelices ac beatos uides, alios in regno miseros, ac tales, cui nec præsentem inuideas fortunam, nec futuram optes. Verum prudentiam ipsam quasi prætermissimus hoc consilio, quòd ad homines solum intendatur, atq; ob id sapientiæ humanæ pars sit, non tota, sed maior eius portio. Illud igitur uidendum nunc est, quonam pacto eruditio conducat, quomodoq; facillime quisq; eam possit assequi. Illud enim sæpe dubitatum est, an ad foelicitatem eruditio profit, si quidè apud Sophoclem Ajax inquit:

Εὐ τῷ φρονεῖν γούρ μάλιν, ἢ δόξας βίος.

τὸ μὴ φρονεῖν γούρ, καὶ τ' ἀναδύνον κερκόν.

(.i. Nihil sapere incandissima uita, Nihil sapere malum admodū sine dolore.)

Et sapiens ipse,

Qui addit sapientiam addit et laborè. At uerò Pindarus dixit

δυσίπιδε καὶ σοφία

μᾶλλον ἀδύλας πλείθε.

καυφόμενοι γούρ ἀπαράτων φήνεις.

& rursus

Quasi dicat, doctorum uirorum sapiētia maior ac firmitior esse solet. Inconstantes enim indoctorum animi sunt. Ergo ad sapientiam eruditio conuenit, ad foelicitatem cum laboriosa sit fructus eius quasi dulcissimus cōfert, radix obest. Nanq; ut Ari

n s

stoteles

Stoteles dicebat, dulcissimum ac iucundissimum est scire: addi-
 scere tamē dicitur. Quod igitur mirum, Atacem uirum impeti-
 tum quod nesciat, et arduum ac difficillimum prom-
 pte damnare. Non igitur in eruditio utilis sit, seu ad sapientiā
 seu ad beatitudinem, querendum est, sed quomodo facillime eā
 habeamus. Nam mores ipsos natura ipsa, modo moderationē
 adhibuerimus, dat. Etenim nemo sponte inultus, perfidus, men-
 dax, crudelis uel esse potest, cum pueri non tales natura sint, sed
 praua educatione multē tradant. Quamobrem cum nobis uir-
 tutes non uicta consentanea natura sint, modo moderationem
 adhibueris, nec prauorū exemplo ducaris, bonus euades. Nam
 pueris iracundia, intemperantiaq; quasi ab ortu inest, quibus
 uitis moderatione & consilio occurrimus: cetera omnia prae-
 ter fortitudinem nobis insunt ab ortu. Illa uero exemplo & ex-
 ercitatione tum ratione & praemeditatione acquiritur: quibus
 modis non hic sola uirtus, sed cetera omnes habentur, uel iam
 habitae confirmantur: eruditio igitur ipsa sola nobis negotium
 facessit: ergo a linguis inchoandum est: nam difficillimum est
 discere sine doctore. At doctorem audire uel legere linguae no-
 titiam praesupponit: habet autem lingua quaelibet in ferationē.
 non enim obiter haec uel illa unumquodq; significare potest,
 sed quemadmodum diuersa initia structurarum in uaria etiam
 aedificia necessario transeunt: sic linguarum principia nomina
 quaeq; certa suis rebus exposcunt. Cum terere significasse uel
 lens, teram quod maxime tereretur subiectum solum dixerunt,
 i literam triplici sono statuerunt, latiore qui ad e, tenuiore qui
 ad u, medio qui illi proprius est: Ergo quid mirum dijs ac deis,
 turrim ac turrem, here ac heri, optimum & optumum, moni-
 mentum ac monumentum dici posse? Similiter & u cum sonū
 uariet, aliud in uenere, in uideo in uoco, in suadeo, in quali & in
 lingua resonabit. Sic cum l, r, & s geminentur, facile est scire in
 superlatiuis, quonam pacto nuperrime uel densissimus uel diffi-
 cillimus scribi debeant. Eadem diligentia & ratio in Graeca lin-
 gua

qua: nam Plato refert *βίτα* constare quatuor literis, refert alie-
 tem sufficientis formam, nec tamen significatum suum amisit: seu
 in compositione seu solitarie positum. Et *πῦρ* τὰ *λοι* quasi τὰ *λα* ἢ
πῦρ, seu miserissimum, inde etiam Astiana ceterum Hectoris filium
 quasi *ἄναξ*, quod rex dicitur, ab *ἐκ τῶρ*, qui & possessor prostrat:
 sic & *Ζεῦ* ac *Δία* uocant Iouem, quasi per quem uirumus, atq;
ἄρα quasi *ὄρα* τὸ *ἀνω* aspectus ad superiora inde cœlū. Sic
 τὸ *θεῖον* quod est cœterum: cum sola astra deos putarēt esse, *θεοί*
 dixerunt deos: *δαίμονες* uero quasi *δαίμονες*, quod essent sapie-
 tum oronum ut credebant animæ. Sic *ἀπὸ τῆς ἐρωτῆς*, qui amor
 est, *ἔρωτες* dixerunt, quod hi ex amore deorum uel deorum cum
 hominibus genitū existimarentur. Sic & *ἀνθρώπος* quasi *ἀναθρώπῳ*,
ὁ πῶς contemplans quæ uidit, solus enim homo quæ uidit cōsi-
 derat, cum cetera animalia solo sensu contenta sint. Sic & *ψυχή*
 quasi *ἐν ψυχῶν*, quod respirando refrigeretur, ut etiam Aristotē-
 teles rectat, & *σῆμα* cum sepulchrum diceretur, in *σῆμα* con-
 uersum est, quod corpus quasi animi sepulchrum sit. Vnde *ἄ*
Δίμοις differt, quod apud Homerum uiuentis hominis est. *Πυ-*
τάρχης *σῆμα* ἢ *σῆμα* quasi signo dici putat. Sed num omnia pro-
 sequar quæ uel a Platone in Cratylo uel alijs scripta sunt de uer-
 borum ἢ rebus origine ac deriuatione. Illud unum constat, pri-
 mas infantium uoces quæ uel *abba* uel *baba* uel *tata* proferuntur,
 aut parentes aut nutrimentum apud omnes ferè nationes
 significare, quæ originem ab initio linguarum traxerunt:
 nā pater ἢ πα quod solet ἢ multis infantulis proferrī uenit. Ori-
 ginem igitur linguarū scire, & si negotiosum sit, magnā, tamen
 in se continet utilitatem, quod paucis multa memoriæ compre-
 hendantur. Deniq; cum tria sint quæ discere quisq; cupit, lin-
 guas, res & rerum accidentia. Memoria, intellectu & imagina-
 tione: memoriā linguasq; frequens sermo cōfirmat: res & intel-
 lectū disputatio: accidentia & imaginationem assidua contem-
 platio. Quod si quid occurrat intellectu difficillimū, non ut ple-
 riq; solent immoreris, sed ad alia transeundo tempus ne teras.

Sic fiet ut multa lectione quod obscurum uidebatur, clarum ex sequentibus euadat. Complura enim sunt quæ uel sequentibus innituntur; uel obscura arte ab auctoribus sunt, ut librum totum perlegere cogaris: seu quod interciderint. In quibus non licet omnia assequi, nisi toto peragrato libro. Enim uero difficiles quæstiones mora diuturna & anfractus orationum perquirere longa sedulitate hominem multum in studendo remoratur. Sed sufficiat hæc ungue signasse uel calamo: ut cum ad id peruenieris quo facile patere possit locus, occasionem non prætereas. Nam non secus ac in humanis rebus etiam in discendo scribendoq; arripere occasionem multum confert. A quibus uerò inchoandum, & Geometricis ceræ indeq; Arithmeticis disciplinis, ut etiam Galenus consultit, non solum quod certissime sint, sed etiam quod careant contradictione, optimū puto, atq; hic mos omnibus antiquis. Nam & Plato & Aristoteles, qui summi philosophi euaserunt, Geometriam & Arithmeticam luculenter in primis didicere. Habent em̄ hæc scientiæ duo, quod nec indicio indigeant, memoriæq; ac imaginationem confirmant: quorum alterum in pueris utilissimum, altero illos carere necessariū est. Sic etiam Hippocrates et Galenus, omnesq; qui ultra modum dicendi quid dicerent scire uoluerunt. Nam neq; his qui tantū Grammatici ac Rhetores aut Dialectici sunt, hæc scientiæ necessariæ fuerunt, quod qui has profitentur artes nihil de rebus ipsis sciunt. Quamuis enim Quintilianus has & ipse præponat, aliud tamen fuit quam tantum Rhetor, ut qui in principio sui operis Encyclopediæ rationem habeant. Astrologia utilis etiā est, & iucunda Musica, uerum non illis comparandæ. Oportet autem post has etiam modum aliquem uenandæ ueritatis habere, quod & Galenus ipse demonstrat. Siquidē ad ueritatem habendam in unoquoq; quæsito hæc septem, ut ille ait, sunt necessaria: Mathematicæ, Dialecticæ, dialecticæ exercitatio, ueritatis amor, acumen ingenij, studium assiduum, præceptor clarus. Hæc sunt quibus unusquisq; in scientia ma-

gnus

gnus euadere potest. At uerò clari præceptores sunt, qui eruditi sunt & recte docēt. Eruditus uir dicitur, qui Encyclopediam absoluit, suaq; in arte profundissimus, & eam commode docere potest. Commode ille docet, qui quæ ad propositū sunt tantum exprimit bene & ordinate: bene dicere posse sine linguarum notitia minime licet: ordinate propter audientium utilitatem: nam solum scimus quæ recordamur. Memoria uerò solum uel maximè eorum est quæ ordine constant. Igitur hæc partes erunt recte interpretandi. Commodissimum autem existimo in publica professione, ut primo explicetur auctoris sensus, qui primo ex uerbis deprehenditur, atq; cum eo uerba singula quæ in se difficultatem aliquam continent explicentur: tum uerò expositorum opiniones diuersæ, quoniam pacto unusq; eā partem sit interpretatus, ac demum ex quo ille loco hæc sumpsit, seu si quis alius hunc ipsum in usum suum traduxit: atq; eadem quæ de expositione dico, etiā de cōtinuatione ipsa præcedentium docenda erunt. Secundo uerò loco ratio horum exploranda est, argumentandum respondendumq;, ut non solum ratio disci habeat, sed ut ueritas magis elucescat. Ultimo uerò opiniones aliorum de re ipsa atq; circa eandem sententiam, tū etiā dicta eiusdem auctoris, quæ illi aduersari sententiæ uidentur adducenda conciliandaq;, tum quæ conciliari nequeunt, uel in melius emendanda, distinguenda uel omnino impugnanda, atq; cum his Epilogus quasi nucleum uerborum atq; sententiæ auctoris continens lectionem concludet. Porrò memoria ipsa duplex, uerborum atq; rerum, illa in pueris maior, hæc in iuuenibus: iuuatur prima perpetua recitatione facilitateq; dicendi, ut intelligas recte quæ profers. Nam facilius decem Virgilij carmina puer discet quàm Dauidica Hebræa duo, si eam linguam penitus ignoret. Quæ enim non intelligimus, difficile mandamus memoriæ. Rerum memoriā ordo plurimum adiuuat. hic à contemplatione proficiscitur: utranq; augeat exercitatio, regimen temperatum, somnus prolixus, curarum

num dimissio, cerebri custodia: tum maxime à concussione & uocibus magnis. Vnde cōcionatoribus uel uiciatur uel in morbum transit mentis. Vtilis etiam est artificialis memoria, non solum in rebus & uerbis ex templo referendis, sed si diu asuescimus, semper nobis aderit in promptu, de qua copiose tractauit Romberchus: nec Cicero eam prætermisit. Futurorum cognitionem prudentia ipsa & præsentium docet, neque melior ulla. Adiuuatur tamen & diuinandi coniecturis, quæ etiam Galeno & Hippocrati & Aristoteli non displicuerunt. Diuinandi ratio naturalis quincuplex est, Astroꝝ, Physiognomoniæ, Methoscopiæ, Chiromantiæ, somniorū: sed una omnibus his melior, de qua abunde Theophrastus, quæ ex notis morum habentur. Physiognomonia & Methoscopia liberaliores sunt: reliquæ impostoris artē aliquo modo redolent. Igitur omnes sapientes decet uel Notis aut Physiognomoniæ aut Methoscopiæ operā dare. Aristoteles physiognomoniā & chiromantiam & somniorū interpretationem approbauit: Astronomiam Ptolemæus & Galenus. Methoscopiam nos primo aggressi sumus: eius tamē exemplum antiquitus manet de Tito ac Germanico. Cum alterum Methoscopus aliquando regnaturum diceret, cum Cæsaris filius haud esset, eum uerò cui imperium successione debebatur, negauerit regnaturum unquam, quod & euenit ad optione Neronis & scelere eius. At uerò physiognomoniæ quā fidem antiqui præstarent facile est intelligere ex libro Zachariæ Arabis, quem quod domini seruos empturi illorum mores uellent dignoscere composuit. quā commodā igitur erit liberaliter uiuenti hæc, si ad utilitatem propriam exerceatur. Et quā uis ut diximus notarum utilitas maxīma sit atq; luculēter à Theophrasto tradita, earum tamen à solo congressu, cuius nullum apud ipsum argumentum est exemplum quoddam tradam. Si ad te quis ingrediens cuncta quasi inspecturus faciem circumagat, curiosus est, atq; ob id non bene sua negotia pertractat. Solent enim nimis curiosi, semper sua tractare negligētius. Si uerò

uerò quispiam quasi nondum te salutato ad te ueniens sedeat: hic anxius ac morosus in suis negotijs est, ac sui commodi rationem tantum habens. At uerò si protinus libros aut penulam tractet, quisq; fuerit, temerarius est, ac consilij inops impositq; sui. Quod si à latere sedeat fraudulentus est: & si quasi à tergo subtristis & fallax. Talia negligentibus quanquã uideãtur exigua, nõ tamen leue commodum in tota uita subtrahitur: quòd uel duriores in conuersatione uel minus tuti euadunt. Versatus cum his, qui reos criminum capitalium interrogare solent, hi ex forma, ex aspectu, ex sermone non paruam morum & scelerum faciunt coniecturam, at errant. Quis nescit aliquando? quæ enim ars tam est exquisita apud homines quæ nunquã aberraret? Celebramus Medicinam & militarem artem, quæ tamen coniecturales sunt. Quid igitur prohibet hanc esse ueram artẽ, quòd cõiecturis ignitur? Dæmoniacos non ego solus, sed qui illos consueuerunt execrationibus uocare, ex solis oculis deprehendere soleo. Aciem enim pupillæ uertentes quasi risum imitentur sursum, uariam repente formam reddunt absq; causã. Atq; in uniuersum uehementer & uelociter oculi illorum mouentur permutanturq;, ac ræq; quiddam ac horrendũ referunt, nonne & Virgilius cum Didonis animum extrema cogitantẽ describeret, his uerbis utitur?

Talibus Aeneas ardentem & torua tuentem

Lenibat dictis animum.

Vt nõ male dixerit ille, oculos cordis fenestras esse. Verum his relictis ad filiorum transeamus ac uxoris institutionem. Nam cum sapientis sit, neutro in optime instituta republicã carere: sic infelicissimi habere sceleratos. memoratur sanè exemplum de Fr. Bufalo Romano ciue, cuius cum essent sex filij, duos seditione securi percussos, duos mutuis uulneribus se petentes, unũ qui nouercam iugularit, filiam quæ coram marito uenenum hauriret uidit. Sed forsan queris, cur sapientum filij degenerẽt? Nugas agis si filios degenerare dixeris qui filij non sint: adeo pe-

o tulantia

culantia & mulierum licentia peruagata est. Sed cum in ceteris lateat supposititijs filius, in egregijs uiris ob patris excellentiã discrimen filij adulterini cum patre uictorico latere nequit. quã obrem ne hos in æternum ad patris eius mores effinzeris. Solebat dicere Livia Augusti filia, cum filios coniugi Agrippæ persimiles omnes procrearet, alioquin impudicissima, causam huius interrogantibus, non nisi plenam iam nauim uectore tollere. Nam & in adagijs est, τὸ πατρὸς ὄν τὸ παιδίου (.i. patris est filius.) Itaq; si puer instituendus est, ordine ac modo eget. Nec enim simul contrarijs studijs operam dare debet, uelut Geometriæ & Rhetoricæ, uel Medicinæ cum adultus fuerit & Arithmeticæ, & generaliter quæcunq; duo studia quæ magnam sibi inuentionem requirunt, simul si amplexetur puer, assequi neutrum illorum poterit; sensim igitur ac ex linguarum cognitione ac Mathematicis in Dialecticã ac cæteras disciplinas ascendat, si uel ad hoc commodum habeat uel diues sit. Nam Erasmus ætate nostra docuit eruditioni non obstare paupertatem, cū fuerit eruditissimus, & Ioannes Monteregius, tū alij cõplures. Quod sic nec opes nec ingenium adsit, illud uulgatũ cõsule:

Cum tibi sint nati, nec opes, tunc artibus illos

Instrue, quo possint inopem defendere uitam.

Sed ante hoc Arithmetica, & Musicã, ac γαφῆρ, quandoquidẽ latine hoc nisi duobus uerbis exprimi nequeat, docedi sunt. Arithmetica quod in omnibus humanis negotijs necessariũ sit computare, scire Musicã ut diximus delectandi gratia, quod non semper in tetricis laboribus perstare queant. γαφῆρ picturam, in qua mensura etiã continetur, & scribendi rationem habet. His igitur ex Aristotelis sententia imbutus puer iuxta annum quartumdecimum, quem nos in libro de Archanis homini proprium ac faustum ostendimus, artifici tradi debet, nec obiter: quinimo Aegyptiorum morem in hoc laudo, qui pueros suos circumducentes, artem quæ illis maxime placeret exercere permittebant. Multi enim ad multa inepti, cum ad aliud maxime

xime sint idonei, iuxta Homeri sententiam etiam

Ἄλλῳ μὲν γούρ' ἔδωκε θεὸς πολυμῆϊα ἔργα,

Ἄλλῳ δ' ὄρχησιν, ἐπέρω κίθαριν καὶ αἰοιδίην,

Ἄλλῳ δ' ἐν στήθεσι πῖθιν ἰόσι θυροπυλῆϊν.

Ἐθλον.

(.i. Alij quidem dedit Deus bellicam uirtutem, alij saltationem, alteri citharā & carmen, alij uero in pectore posuit mentem bonam Iupiter.)

Quid igitur, si uel timidum bellicæ arti, uel imprudentem ciuili exercitationi ac reipublicæ negocijs, uel rudē ac obtusæ mentis picturæ, uel debilem laniens tradideris, num perdidideris illū? at contra, si ingenij præstantis puerum sordidæ arti incumbere cogas, num indignabitur? nec unquam illum libenter nec sedulo peraget. Quid si immemorē cauponæ uel pharmacopolæ: aut mercaturæ simplicem ac desidem, non ne planē sumptum omnem perdidideris? Meminit Lutianus de se, cum sculpturæ traditus esset uapulasse ob fractam tabulam, inde somnio monitum ad literas se contulisse: cum auunculus tamen statuariā exerceret. Hoc enim quanquā minimū uideatur, si in illis obseruetur, & assiduos & elegantes præbebit artifices, quod quantum intersit inferius ostendemus. Est etiam formæ cura habenda, at non illius quidem in pueris quæ contumeliæ solum obnoxia est, sed illius quæ decentem in homine statum corporis præferre potest. Nam & in Aristotele balbutiē, & in Platone dorssi gibbum adhuc rident. Ergo cauendum ne uel uiolētis plagis uel periculis impulsī pueri turpes notas sibi insigant. Formam uerō quæ ad uoluptatem est, uix in fœmineo sexu auisim cōmendare. Quamuis hæc sola bonorum sine inuidiā sit, alliciatq; spectatores, amatores multos, cum reliquæ uirtutes hostes parere solet: hæc una, scilicet pulchritudo, regibus imperare potest: at tonitosq; in sui trahit admirationē homines. Hæc est illa, quæ et mortis & dedecoris & paupertatis, quæ summa tria mala sunt obliuisci nos facit. Hæc Europam Asiæ commisit: hæc poetæ deos ipsos ad mortales diuertere sinxerunt: hæc amoris cui omnia subijciuntur clauis & regna tenet, Quid enim non. unius

uultus causa homines non admittunt: aut cur hoc admiramur? cum in humana facie flætas & delectus consentiant, diuina que dam pulchritudo resplendeat. Vnde non male dicebat Diogenes: τοῖς ἐπιπέρας βασιλείων εἶναι βασιλίστους (.i. Scorta regum esse reginas.) Aristoteles uerò dixit, pulchritudinem παντὸς ἐπισολι' εὐσεπυόπρον (.i. Omni epistolio cum maiore cōmendatione esse.) & tamen uel sic quòd multorū plerumq; malorum fomes extet. In puellis etiam negligenda: amplexanda uerò illa quæ species homine digna solet appellari, quemadmodum dicimus, speciem Priami imperio dignam. Nam & Virgilius suam Aeneam hac laude extollit, dicens:

Nec non & Phrygiæ comites, & lætus Iulus

Incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omnes

Infert se socium Aeneas, atq; agmina iungit.

Sed qua pulchritudine olim iam ante dixerat, ex uerbis Didonis his:

Quem sese ore ferens: quàm forti pectore & armis.

Credo equidem nec uana fides, genus esse deorum.

tantum enim mulieres formæ tribuunt, ut diuinā rem pulchritudinem esse putent: quam etiam laudem Homerus iam tribuere suo Achilli, dum dixit:

χολέων δ' ἔσται πρόσωπον. (.i. Venustam faciem reueritus est.)

utq; breuibus agam, nullum est maius diuinitatis argumentū in mortalibus pulchritudine: quamobrem recte finxerunt poetæ, deas in certamine formæ uictas sic exaruisse, ut nec deleta Troia odium finiretur: quòd ea in parte superare uiderentur, quæ diuinitatis proprium donum esset. Hanc igitur ut assequamur, in infantibus studio & experientia Galenus in sex libris de tuenda sanitate adeò plene docet, ut etiam inæqualia membra ad decorem restituere ostendat. Verum carnes, colorem, oculos nihil magis mutat nutrice: eligenda est igitur formosissima. Quid mirum cum Macrobius doceat hœdos ouibus abactatos, molliorem pilum ducere, & contra agnos capris asperiores

tiorem lanam. Quin etiam mores ipsi à nutrice magna ex parte infantibus infunduntur: cum uiderim canibus ab lactatos felles, non adeo infidos nec agrestes euasisse, quod & Virgilius ibi sensisse uidetur:

Hircanæq; admorunt ubera Tigres.

Nutrice igitur forma, ualitudine, & robore, & moribus præstāte. Cum primū puer literas addiscere incipit, satis lente hoc studium peragendum est. Nam ea celeritas quam Quintilianus illa assiduitas semper noxia est, ut Galenus recte docuit. Exemplumq; in auctorem retortum, cum duos amiserit, quos solos habebat tanta diligentia præter ætatem græce latineq; institutos, ut non immerito Quintilianus suam deflectat orbitatem, ad de & si uiuant illud uulgatum Apuleij:

Odi puerulos præcoci sapientia,

Sed enim malitia præcoci puerum,

ueniant igitur eum uiribus artes, nec cogatur puer sapere ante quam esse; nec dicere antequam sciat. Sic enim instituti antiquo tempore uiri mira de seipsis posteris monumenta reliquerunt. At uerò linguarum cognitio à consimilibus proficiscatur oportet. Nam uelut librum communis nunc Itatorum lingua appellat, Librum uerò depromptis literis omnibus Latina, Græca *Βελίον*, non sane ex toto hæc consimilia sunt, sed diuersa. At penitus eadem, ago & *αγ*, contra quædam immutata litera, ut *αβγ*, arabs, duabus *αβ* uoxibus, de quibus in grāmaticæ Græcæ institutione diximus. A similibus igitur non ab omnino diuersis introductio inchoanda est, difficilior enim quo dissimilior. Porro quod à facilioribus sit incipiendū docet Aristoteles, tum uerò à notissimis. Habent autem linguæ omnes affinitatē qua sensim ex una in aliam omnes dilabūtur in sibi proximas. Nam ex Aeolica Latina deriuata est; illa uerò ex cōmuni; hæc ex Phœnicia; illa ex Hebræa; hæc iterum ex Chaldeæ. Si uerò ab extrema Latina in Chaldeam transire libeat, nullam inuenies penè uocum aut elementorum similitudinem. Est igitur ra

tio linguarum continua, ut quemadmodum apud diuersos homines diuersæ concipiendi rationes habentur, sic & linguæ ipsæ diuersæ sunt. Nec licet omnia omnibus linguis transferre uel dicere, sed illis proxima tantum. Ergo nimirum est, Dei nomen ineffabile esse: cum enim singulis linguis aliquid sit quod per illas exprimi non potest, multa etiam quæ nullis esse necesse est. Talia diuina sunt & supercoelestia, quorum maximum est ipsum Dei nomē, de quo ut de alijs multis Hebræi mentientes meritas pœnas dant. Continui sunt affectus, & regionum ac temporum qualitate mutantur: neque enim argutias Aristophanis laudamus nunc, nec stratagemata temporum Scipionis nostro congruunt æuo. Ergo sensim uelut per callem spinosum aut collem arduum ac erectum traducendus est puer, nec cogendus ut uel cito uel multa discat. Nihil enim inanius quam multa scire ut Hippon dicebat: non enim multa sed utilia scire expedit. Docendi sunt igitur pueri non ut uideantur, quemadmodum principes nunc curant plurima præferre in ostentatione, sed quæ utilissima sint exercitationi suæ. Quod nemo tam sapiens est, qui non plura cogatur ignorare multo quam sciat: Quodeunque igitur inutile discitur, rei utilis loco stat: ob id omnes, nec de principibus solis nunc loquor, circa proprias artes multum ac grauiter aberrare coguntur, ut prudentiores appareant. Multi aulicam disciplinam priuati, moresque imbuerunt: familias & prædia nobilium sciunt: uerba didicere composita: artes suas negligunt. Ab his igitur non necessarijs abstinere pueros decet, ut utiliora prosequantur, ab omni uitio caueant, tum maxime ab iniuria, quæ omnibus qui uel per sexum uel ætatem uel morbum animo laborant procliuus est. Vnde pueri, mulieres, tum uiri qui his similes sunt ad eam inferendam natura parati sunt. Ea tamen cum tempore pernitiōsa est, ut Pin-darus inquit:

Ἡλικὸν καὶ μεγαλαύχον ἴσθη
λαοὶ χροῖα.

(.i. Vis et lactantia cōmutata sunt in
tempore.)
Igitur

Igitur cum homo duobus indigeat corporis & animi conseruatione, illa quidem per medicinam, hæc per moralem habenda est. Haurienda igitur tertia medicinæ pars conseruatrice quidem, de qua non solum medici sed & philosophi, e quibus unus Aristoteles scripsere; moralis autem tota perdiscenda. Quod & in usu est Catonis præceptis tanquam puerili ætati & ob breuitatem & claritatem & humilitatem styli; tum etiam ob numerosum pedem commodioribus honestatem & pudorem imbuunt. alterum ut frenum, alterum ut omnium bonorum certâ regulâ. Quid enim laudabilius est honesto? est enim adeo laudabile, ut cætera illo laudentur: dicimus honestum genus, honestos parentes, honestam faciem. Denique summa omnium operationum nostrarum laudem Cicero ducit, ultimamque finem humanæ probitatis, uirtutis, ac felicitatis, ut cum honestate coniungantur. Ergo cur in omnibus artibus ac rebus optimos querimus magistros, præterquam in excolendis moribus: num propter id, quod homines lucro intenti, non ex moribus præsentem illius sentiant utilitatem? aut quod quisque ut diximus suos probat mores, cupitque filios sibi esse simillimos? at nec adeo morbosos uel imperitos aut pauperes, quod hæc mala illos latere nequeant, ob id magistris ad artes, medicis ad corporis curam, eruditis ad disciplinas tradunt. Ultima de moribus fiet quaestio ut inquit poeta: & tamen utcumque nobilium pueri, *ὄφρα οἱ τῆς ἰσχυρῆς* (.i. *serpentinis moribus.*) instituuntur. Sed populi fex, plebs ipsa nullius boni conscia, quid mirum si honestatem, iustitiam, amicitiam, fidemque ignoret? Solum gulæ & uoluptati intenta, omnis boni atque decoris ignara, filios etiam sibi consimiles alit. Unde tot tumultus scelerumque initium & turpitudinis origo, unde seditiones ac uirtutum contemptus, & nobilitatis odium. Ut enim in uase quod subsedit est impurissimum, sic populi pars impurissima plebs est. quæ tamen foeditas ob malam puerorum curam circa mores aduenit. Ergo non solum bene instituendi pueri, sed & praua institutorum consuetudine

arcens

ascendi. Est enim in adagio, πρὸς κείρα καί τις (i. e. *aduersus Carē Caritas*.) tales simus quales sunt hi cum quibus uersamur. Cauendum uerò est, ne asuescant animi affectibus ac doloribus; id sit uindictæ cupiditate; tum maxime cum adoleuerint. Nam de amoris consolatione librū adolecentibus seorsum scripsimus. At uerò ueteres, quibus studium fuit, rebus nomina accommodare, Eumenides dixerunt, quas Latini inferni furias, mentis æstus, easq; ex proprijs effectibus cognominabant ἐρῆνῆς, quasi mentis litem, πειρῶνι καδὶς ultionem, μῆλαιαν odium, ἀλυκτὴν irrequietam quasi uitam significantes: Ergo hic uerus infernus apud philosophos mentis æstus atq; tristitia. Sic igitur pueri asuescēdi, ut omnis eius fomes ex animo eradicetur. Prohibendi etiam à prauis consuetudinibus. Sapienter enim ut inquit Valerius Maximus, Cretenses inimicos suos illis tanquā pessimæ seruituti deuouebant. Est uerò radix totius œconomis ueneratio, atq; ea non solum uxores in obsequio, sed etiam filios continet; quamobrem ibi difficillime uxores sunt, ubi persuasum est, æqualem marito uxorem esse. Est enim ueneratio inter amorem & metum mediā. Metus cōtinet ciuitates, amor nec domesticos in fide retinere potest. Veneratio igitur mediā inter hæc rei familiari constituendæ maxime idonea est: quam recte cum duos æquales deos fecisset Empedocles, hostes etiā inuicem constituit: amor enim perpetuus esse nequit, ueneratio æterna esse potest: Ergo recte deo æqualem non dederunt, qui illum uenerari debere ab omnibus putant. Quam ergo meliorem œconomus potest habere constitutionē, quam quæ diuinæ simillima sit: ille inferiores amat, & ab his colitur: uicissitudoq; hæc remanet sempiterna. Sic paterfamilias diligere suos debet, & ab illis uicissim non amari sed uenerari. Porro filij uxoresq; qui non uenerantur illum, sed æquales se exhibent: quam uis egregie ament, pro monstris tamen habendi sunt. Etenim respublicæ ubi æqualitas maxima fingitur, non durarent, nisi ueneratio adesset magistratum: qui cum breui tempore durarent,

rent, & metum potentia causa, & uenerationem post peracta dignitatem, & amorem ob aequalitatem continent. Rem ergo ipsam praepostero tamen exemplo in suis Emblematis de pictis eleganter ut solet Akiatus noster, docuit dicens,

Cum furit in Venerem, pelagi se in littore sistit

Vipera; & ab stomacho dira uenena uomit,
Murenamicq; ciens, ingentia sibsila tollit,

At subito amplexus appetit illa uiri.

Maxima debetur thalamo reuerentia, coniunx

Alternum debet coniugi & obsequium.

Vtinam hic Tiresias esset, ut ex foemina in masculum transformare liceret; Nam hoc certe non honestae Veneris sed adulterae exemplum est. At uero in nepharia libidine agens semper patienti obsecundatur, contra uero in honesta ac coniugali. Par enim est in hac semper foeminam masculo parere, quod illi naturae uinculo subiiciatur, lege uero gentium fungatur, unde uenerationis ratio ex his ambobus aequaliter mixtis confurgit. Domo constituta etiam opes quaerendae sunt, non quae ad luxum & intemperantiam, sed quae ad honestam & parcam uitam possint sufficere: tum uero cum his auctoritas & gloria quaerenda est inter homines. Est enim gloria ut inquit Cicero, illustris & peruagata multorum & magnorum uel in suos ciues, uel in patriam, uel in omne genus hominum fama meritorum. At uero tunc summa est cum multitudo diligit, & fidem habet, cumq; cum admiratione nos honore dignos putat. Et haec quidem sapientiae humanae praemium est, & in morte finitur. Verum solida ac quae ex naturali sapientia exoritur gloria, est consentiens laus honorum, & incorrupta uox bene iudicantium de excellenti uirtute. Haec cum ad summum aliquando peruenerit, hominem infelicem esse nunquam patitur. Est enim ambrosia uirtus ac nectar gloria ipsa, quam cum quis gustauerit, ut antiqui sinxerunt, Deus fit: hoc est mortalitatis & infelicitatis expers. Ergo ut uerum fatear, summa hominis foelicitas, summa

num bonum est, perfectam gloriam, degustasse; hanc intellexit Virgilius cum dixit:

Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas,

Atq; metus omneis, & inexorabile fatum

Subiecit pedibus, strepitumq; Acherontis auari.

Hęc est illa suauitas Nectaris, quam cum quis degustarit, adeo animum diuinitate quadam imbuuit, ut ad externas infelicitates uelut ut dici solet in igne Carbunculus aut aurum inuolabile permanet. Conandum est igitur unicuiq; aliquod uirtutis exemplum edere, cuius memoria sapiens per totam uitam in uniuersis malis, quorum multa homini necessariis adueniunt, perpetuo recreetur: quale illud Themistoclis: cum enim ad Olympia processisset, Græci omnes ludis derelictis in ipsum tota die oculos conuerterunt: quod & si non tam perseueranter accidisse etiam Platoni referunt. Quis cum hanc dulcedinem aliquando degustarit, uiolentis fortunæ stimulos unquam sentire poterit: aut quis admiretur Phrynem proprio sumptu uoluisse quas diruisset Alexander Thebas restituere: ut modo illo permittente liceret inscribere, *Ἀλέξανδρος μὲν κατέσκαλεν, αἰτίησι δὲ Φύνην.* (.i. Alexander euerit, restituit Phryne.) O rem plane immortalem: ô solam ueræ diuinitatis imaginem: pro qua ut Plato dicebat: *κινδύνους τε κινδυνώδη ἐπιμοίησι πάντες μάλλον ἢ ὑπὲρ τῶν παιδῶν, καὶ χρημῶν ἀνάλισκεν, καὶ τῶν πονεῖν εἰς τινὰς εἶναι, καὶ ὑπὸ ἀποθνήσκον.* (.i. Pericula omnes parati sunt sustinere magis q̄ pro liberis, & pecuniis impendere & labores tollerare, quosdã etiam pro ea mori.) Sed quonã pacto quærenda est? Respondit Agesilaus: si pulcherrima facias, optima uerò dicas. Ego non tam acute, neq; enim adeo solers sum, sed tamen non minus ad rem respondebo, si omnium aliorum oblitus rei excellenti intendens gloriam ipsam quæras. uulgatum enim est, ubi intenderis ingenium ualet, atq; ut uideo mea cum Platone sententia satis congruit. Omnium igitur maxima mortalium Christi in uita fuit, utpote quæ à Deo ipso esset: quam obrem nec tam turpi mortis genere extingui poteret

poterat: quanquam non aliud tanto supplicio Iudæi quererent, quod cum gloria etiam nomen ac legem illius resurrectura timuissent. Magnam etiam Cicero cum Antonianas recitaret, cum in Catilinam inueheretur, gloriam non paruam meruit: cum in altero patriæ libertatem, quæ orbis domina erat, consecutus sit: in altero ut à populo gentium domitore humeris domum referretur. Assurrexit et recitanti Virgilio Romanus populus, Augustus Cæsar comitem ac consiliorum participem habere dignatus est ad uocem illam:

Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas
 Tu Marcellus eris, Manibus date lilia plenis,
 Purpureos spargam flores, animamq; nepotis
 His saltem accumulem donis, & fungar inani
 Munere .

cōmota tam lugubri deploratiōe Liuia collapsa est, animoq; destituta. Sextum ab his Hippocratem septimumq; Galenum statuas, quorum auctoritas maximis aut regibus aut imperatoribus adeo magni extitit, ut parum à deorū ueneratione recederet. Gorgiam Leontinum cui Delphis auream statuam collocarunt sapientiæ titulo, quod nulla eius tamen extent monumenta his longe inferiorem esse puto. Catonem Uticensē gloria ingens celebrat, quem etiam hostis laudauit, cui redeunti cum senatu consules ambo in occursum Roma egressi sunt, qui sanctissime in corruptissima urbe uixit. Vnde Aristidē eō præstantior, quod Athenis Roma sceleratior: Homerū ætate sua minime gloriose uixisse qui uitam suam scripserunt testatur. Ut uero unicuiq; animali sua summa uirtus ac facultas est, Homini inquam ratione utendi, Aquilæ ut ausibus imperet, Leonī ut etiam sola uoce terrorem cæteris animantibus incutiat, ea autē est uelut uasa uinaria deradentis lamentabile quiddam in fine ac tremendum habens. Sic unicuiq; homini gloriæ quædā portio est, atq; certi generis, quam si assequatur, neq; quid maius optare debet, neq; si occurrat ferre poterit. Igitur unusquisq;

diligenter non solum gloriam quærat, qua perpetuo uiuere possit foelix: sed eam quam non solum sperare ausit sed etiã possit consequi. Ab ea uerò auctoritas, ab hac rursus diuitiæ proficiunt. Verum cum paucis necessaria deficiant, nec tamẽ multi gloriam assequantur, optimũ puto docere, quo nam pacto fiet ut sapiens honestis opibus non indigeat. Quinq; autẽ sunt modi, quibus breui honestas opes comparare licet: primus ut artem nouam inueniat, nam & si rara autis sit, ad eò tamen prosperum habet euentum, ut etiam modica parte illius nouiter repperta ditescere liceat. Velut qui uicrum candidis interlineationibus uariãuit, quod inuentum iam nostra ætate excogitatum est. Alter modus ab hoc, ut in clytẽ arti operam des. Sunt autẽ quatuor, Medicina, Legalis, Pictura, Mercatura. Verũ pictura ab ea quam habebat antiquitus auctoritate plurimum degenerauit. Mercatura honestas præsupponit opes: igitur duæ tantummodo hoc æuo artes honeste relinquuntur. Est & alius modus comparandi substantiam, si qualemcumq; artem nec ad eò nobilem nec tamen uulgarem assidue exerceas, nouisq; inuentis ornas: uelut docere pueros, & secretis esse, uel ab epistolis, uel si quaestorias rationes supputes, uel si gemmas sculpat, plasticen exerceat, aurum ue trahat, uel sericum texat, uel si pigmenta misceat repurgetq; aromata. In his tamen omnibus diligentia non parua opus est: quòd si & nouum aliquid atq; utile superaddideris, non profecto te operam tulisse queraris. Quo in genere amicus noster Antonius Maioragius non uulgariis eruditionis iumentis, cum intermissam declamandi consuetudinem Mediolani reuocasset, breuissimo tempore non solum in docendis pueris primas obtinuit partes, uerum ad publice profitemdum utranq; linguam & senatu omnium studiosorum maximo fauore erectus est. Vixq; quinque annorũ spatium qui nihil erat, maximus & opinione & re euasit. Nemo igitur attes si modo aliquid liberalis studij in se contineant culpet, non fortunam que uirtuti comes assistit, sed propriam uel ignauitã uel inconstantiã

stantiam uel stuporem uel cecitiam, quibus quatuor maxime ad gloriam prohibetur accessus, accuset. Ergo ut ad rem reuertar, si nullam artem profitearis, uel ea qualiscumque sit, admodum tenuis fuerit ac uulgaris, principi optimo adhaereas. Nam Iouem diuitiarum auctorem cum facit Homerus, reges intelligit, dicens:

Ἔστι μὲν τὸν τίπον δ' ἄλλων ἐλαίμωνος ἰσθμῶν ποταμῶν

Ἐσθλῶν δ' ἄλλ' ἡγεμονῶν, ὅπως ἰδὲ Ἄστων ἕγερτο.

(i. Iupiter ipse distribuit facultatem hominibus bonis & malis, ut ipse uult)

has igitur honestis obsequiis promereri oportet, & quatenus uirus quoddam eorum qui sine uirtute uilam colunt principes ipsos obsideat, ut ingenue uirtutis locus sit. Ambitionem enim antiquam retinent, liberalitatem et magnanimitatem amiserunt: uixque magnificentiae uestigia quaedam habent. Verum tamen si excellentiam tuam animi uirtutem esse cognouerint, non pessundabitur, cum & apud latrones uirtus etiam in pretio sit: quamobrem cum in pyratas Bion philosophus incidisset, socijs dicentibus, perijmus si agnouerint, respondit Bion, at ego nisi agnouerint: sentiens ueram uirtutem etiam latronibus fore uenerabilem. Quanto igitur magis apud illos, qui uel non mali sunt, uel aliorum potius culpa mali sunt. Sic igitur Demetrius Phalareus apud Ptolomaeum Philadelphum ditatus est, & apud Dionysium iuniorem Plato & Aristippus, apud Alexandrum Aristoteles, nimis longum fuerit si horum recensere exempla uolueris, cum nemo tam infamis fuerit princeps, qui aliquos sapientes ac probos uiros non ditauerit, honoribusque affecerit. Ne mirum sit Plinium Caecilium a Traiano, & Ausonium a Gratiano ad consulatus dignitatem euectos, cum Phalaris haec scribat de Pythagora loquens: τὸ παρὰ τὴν γένειαν καὶ πέμψον ἴδον μὲν αὐτὸν αὐτὸν μὴ ἴδοντες, πλεονεξίας ἴδοντες ἴδοντες ἴδοντες. (i. Accessisse, & quintum iam mensem adesse, huius uniuersi laus mea est.) Verum illud admirabilius quod cum Stesichorum poetam hostem insensissimum cepisset,

liberavit additis etiam muneribus: quæ cum ille hanc captivus
 esset recipere nollet, iam liberato transmisit hæc addens: τὸ ἀρ-
 γύριον τὸ πικρὺ μὲν, ὃ μὴ σοὶ ἠγάγεον ἐβλάηθην τὸ πικρὸν; ἐμὴ λυγρῶν
 ἔσθ' ἂν γὰρ, προσδοκῶν ἐν ἴσθι, πρὸς ἡμετέρας κατωλεσσομαί σου. (.i. Argen-
 tum quod à uobis est. Quod tibi tunc presens deferre uolui, nisi nunc acceperis, id
 scito proditionem contra te apud Himeræos cōminiscar.) Sed cur exemplis
 moror? & nunc principes multos egregios uiros extollunt, nec
 sinunt torpescere. Maiorq; est forsàn copia benefactorum quàm
 eorum qui ob uirtutē extolli mereantur, adeo in fucos degene-
 rare apes: ut passim sine melle species apum cernatur. Quod si
 qui uirtute præstantes egent, nil mirum. non enim ex illorum
 grege sunt. At principes aura & strepitu ducuntur, qui & si sa-
 pient, parendum tamen illis putant, ne non sapere uideantur:
 nam triticum ab inutilibus herbis obruitur. Itaq; incertum mi-
 hi plane est, an cum Scipio philosophos & poetas in expeditio-
 nes ducere soleret, faueret ne aurâ populari, an potius uirtutē
 diligeret. Illud planè certum est, seu ob hoc seu ob illud homi-
 nes præstantes præmijs ac donis honeste ab illo ditatos, è quo-
 rum numero fuere Næuius, Terentius, Cæcilius, Pacuuius poe-
 tæ, tum Panætius Stoicus. Sed iam quintum genus ut uideo pa-
 randorum necessariorum aggressi sumus. Cum quis auctorita-
 te tantum proficit, ut à populo uel ab inclytis ciuibus sustentetur.
 Quo in genere Horatius à Mœcenate egregie ditatus est,
 ut ipse testatur sibi, dum ad eum scribit:

Importuna tamen pauperies abest.

Hæc, si plura uelim, tu dare deneges:

Et sibi etiam ad eundem, dum scriberet:

Hoc erat in uotis; modus agri non ita magnus

Hortus ubi, & tecto uicinus iugis aquæ fons,

Et paulum sylvæ super his foret, auctius, atq;

Di melius fecere, bene est. Nihil amplius oro

Maia nate: nisi ut propria hæc mihi munera faxis.

Et beato Hieronymo Eustochium ac Paula necessaria omnia,
 dico

duo libros, tabellarios, uictumq; subministrarūt. Politianum & Marfilium Ficinum sic inuit Laurentij Medices liberalitas, ut quantum otij literis impendere uellēt habuerint. Mirum enī in modum ciuitas illa perpetuo quodam literarum amore flagrat, adeo ut cum Latina lingua ciues caruerint, nouum genus quoddam ut scriberent linguæ fingere ausi sint. Sed tamen in proprijs nostris principibus non minor semper fuit, si à rebus ipsis exploranda animi ratio sit. Itaq; ut ad rem reuertar, Cælius ille Rhodiginus fautores & studiosos sui habuit temporibus nostris, è quibus præcipuus Ioannes Grolierius Lugdunensis quæstor regius erat. Erasmmum etiā multi adiuuerūt, quò minus illi fuerat necessarium, ut rei domesticæ tot libellis frustra scriptis consulere, cum sine illis honeste uiuere, cū illis minus satis superstes fama esse posset. Minuūt enim à grauitate, à magnitudine, à diligentia, à rerum scientia, quicquid illis temporis impendit. nam uerborum copia uel sic plurimum abundabat. Sic igitur Socrates amicorū beneficio quantum uoluit Athenis splendide uixit. Vnde Aristippus dicebat, Atheniensem populum, cum ei de auaritia obiiceretur, Socratis penum esse. Iam enim tantum sibi apud illos gloriæ comparauerat, ut Aristoteles Socratem breuis temporis tyrannidē esse diceret: nec tam uiolento mortis casu extingui potuit, quin in inimicos ultio recideret. Quod omnibus cōtingere solet, qui stabile gloriæ fundamentum in uita iecerint, tum maxime in libera republica. Quod si etiā apud externos sapiens fuerit, ne cogatur mendicare, Aristippum imitabitur apud Rhodienses dicentē:

της τὸν ἀλαλήτην οἰσίνων καὶ ἡμίρου
τὴν νῦν ἀπανισοῖς δεξίτου δωρήματα.

(.i. Quis uagum Oedipum present: hoc die modicis donis exceperit.)

Omnia enim cum honestate studeat sapiens, ut nō egeat necessarijs, cum haud facile emergant, quorum uirtutibus obstat res angusta domi. Si tamen contingat ditari longe melius est iuxta Aristotelis sententiam, quàm philosophari; nec te seducat Socras

Socratis in hoc consilium, quod Aeschino dederat, ut à seipso scilicet peteret: id erat à uictu necessario subtrahere. Pluribus enim male cedit res, & nunc cum hæc scriberē, puer inopia adactus, pomis, caseo, pane & aqua cum traxisset annum, in inflammationē incidit, stuporemq; seniū, deinde attonito morbo, quod uix credi potest, annum agens ætatis decimum octauū repente correptus expirauit. Id ego consilium dum in summa paupertate degere anteueri: uolui enim carere uestibus, libris, suppellectile, agris, ne ad uictum necessarium studioso quicquid esset. Omnia existimans cum repararentur uestigium haud relictura. Iacturam uerò uictus etiā si reparatur, plerumq; ea relinquere incommoda, quæ mortem aut perpetuam ægritudinem afferant. Mouerat me patris exemplum, is cum Ticini in gymnasio esset, duobis socijs Andrea Chio, & Petro Bono excellentis ingenij uiris contubernio iunctus est: omnes autem paupertatis incommodis laborabant: tum unus inquam ò socij ait, si simul uiuimus, una perimus: ineunda est ratio, ut seorsum quisq; manente amicitia sibi consulat. Cum igitur diuisi essent, pater meus quod nullæ illi supererant pecuniæ, erudiendis pueris patricij Ioannis Restæ operam dedit, commodisq; uitæ suppeditantibus, quamuis minus ut tunc uidebatur pro dignitate, finem tamen honestum & absq; ulla iactura consecutus est. Petrus Bonus cum ad imposturam cui maxime aptus erat, se conuulisset. Primo quidem ut uidebatur scilicet: post multorum quos deluserat odio, urbem illam deserere coactus, ad Ioannē Bentiuolum tunc Bononiæ principem diuertit. Cum quo primo eadem arte prospere rem agebat, inde deprehensus in custodia publica ueneno extinctus: ne pontificis auctoritate eum liberare cogereetur. Andreas Chius cum minas auri tres haberet, ita diuilit, ut in tres annos illas sufficere speraret. Panem igitur & rapa uel nuces edebat, bibebat aquam, qua ratione uictus tam enormi, cum annum impleisset, quartana quæ illum qua tuor annis uexauit correptus est. Quamuis iuuenis ac robustus

bustissimus. Liberatus tandem ab ea, capite tremens ac quasi delirus euasit. Et quamuis annos octoginta superauerit medicinam exercens, semper tamen & corpore debilis & ingenio stupido, præposteraq; memoria, ac penè ad omnia inutilis habitus est: uir qui alioquin ad maximas res gerendas, nulliq; prouinciæ non aptus futurus erat. Ergo cur auaris pædagogis in contubernium alendos traditis pueros? uel clausos in cœnobijs ieiunare simul ac dare operam sapientiæ cogitis? nisi ut uel non sint sine stultitiâ eruditi, uel integra uita sapientes.

HIERONYMI

CARDANI DE SAPIENTIA

Liber Tertius.

MMENSVM sed tranquillum sapientiæ naturalis mare superasse mihi uidebar, iamq; protinus in quietis portum peruenisse: cum per angustum humanæ sapientiæ pelagus nauem ducere cogor atq; inter Scyllâ & Carybdim intempesta nocte uentorum instabilitati me committere, iamq; facies illa undantis maris, & fluctuosi turbinis, & obscuræ noctis, ac fragor uentorum & tonitrua apparent. Iamq; coorta tempestate sæuunt imbres, micant fulgura, tenebrę adsunt: omnia metu, ignorantia, & turbine complentur: iamq; fit fragor & densi funduntur ab æthere nimbis. Quid igitur lumine & ductore opus est, ut è uasto hoc tumultu euadere liceat: atq; eo magis quod mare hoc quamuis angustum plenum tamen est nauigantibus: at illud quanquam longe maius paucos habet mortales: etenim apparent rari nantes in gurgite uasto. Pixide indigemus Herculeoq; lapide: hæc diffinitionem, hic diuisionem amplectitur.

q

Est

Est enim humana sapientiae ratio ad homines tota contorta : utque naturalis est esse, sic humanae uideri semper finis est. Et quamquam nihil prohibeat eum qui uidetur etiam esse, plerumque tamen accidit, ut & qui sint parum uideantur, & qui uidentur nullo modo sapientes existant. Ergo quid primum in hoc non illud Anthisthenis ut tacere sciat, ridiculum enim est, cum loqui fuerit oportunitas, in taciturnitate collocare sapientiam : ac uelut discipulum Pythagorae silentium iustitiam exercere. Sed is uere sapiens erit, qui ut poeta inquit :

Dicenda tacendaque norit.

atque is demens Horatianus Vultei, qui ut uentum ad coenam est, Dicenda, tacenda, locutus :

Verum is tacere ac dicere probe nouerit, qui quae tacenda sint cognouerit, ac de quibus loqui expediat. Primum igitur de se ipso loqui minime licet, ne laudando leuitatis ac inanis crimen, uituperando stultitiae subeas; uerum tamen apud ignotos licet, ut apud Virgilium :

Sum pius Aeneas uictos qui ex hoste penates.

& Homerus de Vlysse,

ἄ μ' ὀδυσσεύς λαερτιάδης ὅς πασι δόλοισιν
αἰθρώποισι μέγα κλέος ἕρανον ἴκα.
ὅς δ' ἡμεῖς Ὀδυσσεύς, ἀπεκάλυτο τῶ φ
ἡμῶ ἐνὶ φάων, ὅτι τῶ ξαλοῖ μὲν ἀχαιοί.

& alibi de eodem

(.i. Sum Vlysses Laertiades, de quo omnes homines propter dolos norunt, & mea gloria caelum usque peruenit.) & Solus me Philoctetes uicit arcu ad Troiam, quando iaculabamur Achiui.)

licet & apud minores exempli causa: ut apud Virgilium.

Disce puer uirtutem ex me, uerumque laborem:

Fortunam ex alijs, nunc te mea dextera bello eripiet.

Licet & propter utilitatem, ut apud Salustium Cotta: Quirites multa mihi pericula domi, militiae multa aduersa fuere, quorum alia toleraui, partim repuli deorum auxilijs & uirtute mea : inque his omnibus neque animus negotio defuit, neque decretis labos.

Et

Et apud Liviū Camillus: Quæ tristitia milites? quæ insolita cunctatio est: hostem? an me? an uos ignoratis? uos etenim me duce ut Faleros Veiosq; captos, & in capta patria legiones Gallorum, taceam modo trigeminæ uictoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volcis & Aequis & ex ipsa Hetruria egistis. An me? quod non dicta tor uobis, sed tribunus signum dedi, nō agnoscitis ducem, neq; ego in uos maxima imperia desidero, & uos in me nihil præter meipsum intueri decet. Neq; enim dictatura mihi animos unquam fecit: ut ne exilium quidem ademit. Viden totam orationem laudis propriæ plenam? possum id innumeris confirmare exemplis, sed cum ratio ipsa dictauerit his satisfactum puto. Liceat igitur & contentionis causa, ut apud Ouidiū, dum pro armis Achillis Ajax & Vlysses uterq; sua facta corā iudicibus extollunt. Quod etiā in calamitate facere cogimur, cū beneficia nostra cōmemoramus: uelut apud Liviū M. Manlius cum in uincula duceretur. Iupiter inquit, optime, maxime, lunōq; regina, ac Minerua, ceteriq; dij deq; qui Capitolum arcemq; incolitis, ficcine uestrum militem ac præsidem sinitis uexari ab inimicis? hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris uestris, iam in uinculis ac catheris erit? Vnde subiungit, Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant: magnamq; plebis partem mutasse uestes, ex hoc etiam tandem liberatum è carcere Manlium. Sed uide quid in secunda accusatione homines prope cæce produxissent Manlius, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona uenire; quos duci adductos prohibuisset. Ad hæc decora quoq; belli non commemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda, spolia cæsorū hostiū ad XXX. dona Imperatorū ad XL. In quibus insignes murales coronas duas, ciuicas octo, ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxisset, inter quos C. Seruiliū magistrum equitum absentem nominatum; & cum ea quoq; quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magna significata dictis æquando memorasset: nudasse pectus insigne ci-

catricibus bello acceptis : & identidem Capitolium spectans, Iouem deosq; alios deuocasse ad auxilium fortuna^{rum} suarū: precatusq; esse, ut quam mentem sibi Capitolinam arcem protegenti, ad salutem populi Romani : eam populo Romano in suo discrimine darent. Orassēq; singulos atq; uniuersos, ut Capitolium & arcē intuentes, ut ad Deos immortales uersi de se iudicarent. Profuit hoc in crimine regiae affectatae dignitatis eodum, ut non nisi eo loco ex quo Capitolium spectari non liceret damnari potuerit. Ergo in hoc Ciceronis oratione antequam iret in exiliū uti nobis necesse non est, si modo illius ea est oratio . tum praesertim cum homo ille nullis legibus, omni in oratione, magnifice usq; ad audientium tadium seruata^m semper rempublicam praedicaret. Vitiosa enim argumentatio est, quae tam aduersus praecpta nostra concludit quam pro illis . Verū illud forsā tunc populare erat atq; Ciceroni amicū, quod ab aequalibus suis improbabatur. Licet & interrogantibus saepius de seipso dicere, quem morem Virgilius ac Homerus seruant, Alcinoū & Didonem prouocantes fingunt . At demum ad commiserationem sua mala referre, aut ad consiliū capiendū tantum fas est: quamuis tot modis laudare seipso^s liceat. Verū nō hoc tantum spectare debemus, sed modum potius quo quis etiam de se loquit̄ . Namq; & Medicis impune, & causidicis, artificibusq; opera sua laudare licet. Verum si id non directe, sed quasi ex transuerso atq; sub interrogatione honestius ac maiore cum auctoritate fiet. Sunt autem modi quibus alia dicimus, alia significamus plures, e quibus ironia praecipua est, qua poetae, oratores, philosophiq; utuntur: ut apud Virgilium :

En dextra fidesq;

Quem secum patrios aiunt portare penates,

Quem subisse humeris confectum aetate parentem.

Inde uide quid sequatur :

Non potui abreptum diuellere corpus, & undis

Spargere: non socios: non ipsum absumere ferro

Asca

Ascanium: patriſq; epulandum apponere menſis.

Ergo ironia iam non obſcura eſt, quæ prius ancipiſtem ſenſum habuit, frequentiſſima eſt apud Virgiliũ, utpote qui Deorũ & regum mores imitetur. Sic & apud Demotheſenem, ὅμοις & ἴσων ἔτα, δίδόν τε μὲν καὶ ὑπὲρ μέτρον θεωρεῖν ἐλιτώων. (.i. Vos autẽ inquam ego, dantem & promittente n uidetis Philippum.) cum ad Meſſenios loquitur, ſubiicit enim protinus, ἔφη ταυκότα δ' ἦδη καὶ παρακαλεῖ κρησμένον, αἰτῶν ἕλαθε, αἰ γέροντ' ἰδέιν. (.i. Eum qui iam vos decepit & in fraudem illexit, abominaremini, ſi ſaperetis, intueri.) .habet utrunq; exemplum amaritatem maximam cum protinus declaratur: ſi tardius, minus lædit. Optima cui nunquam ſubiicitur expoſitio, uelut id cum lætaretur Pædaretus Spartæ non electum eſſe inter trecentos quod dixit: Διότι συγχαίρω τῇ πόλει φιλαιότες κρηστώνες μὲν πολίτας ἔχουσι. (.i. Propterea gratulor ciuitati trecentos me præſtantiores ciues habenti.) adeo abſcondita hæc eſt amaritas, ut in apophthegmata relata ſit. Et tamen indoluĩt ille, quod moris eſt collegiorum non eligere ad magiſtratus optimos ſi Plebeiũ ſint, ſed honeſtati ac perſæpe utili præferre inuidiam. Eſt autem, quanquã tot illius genera ſint, ut Quintilianus in numerum non audeat referre, triplex ironia: in uita, in factõ, in dictõ. In uita quidem uelut Socratis, qui cum ſe nihil ſcire diceret, alios appellaret ſapientes. inde argumentis illos conuincens ridiculos oſtẽdebat, unde ſibi cum gloria inuidiæ & odij tantundem cõparauit. Facto uerõ nullum accomodatius exemplum quam apud Xenophontem Clearchi, is cum exercitum pro Cyro aduerſus Artaxerſem regem ducere uellet: nec inuitum poſſet, cum etiam lapides in eum iacerent. Simulauit relicturum Cyrum: ducturus exercitum quo ipſi uellent. Inde diſſimulans etiam uelle Cyro obtemperare tum imperare exercitui, negabat illos in tot diſſicultatibus exiſtentes poſſe, nolente Cyro, euadere. Inde propoſita per alios conditione, & Cyro, & ſibi obſequentem exercitum reddidit: & in maximum diſcrimen, nec obſcurum ſcelus compulſit. uerũ hoc ad aliud genus ſpectat. ἀπαρτίως aggredία

mur, cuius uis in uerbis est solū: eius optima species ac frequentissima ἀποφαισις, cū dicimus iam, quod dicere uelle negamus. Ut mitto primam illam libidinis iniuriam: tum illud: Neq; tu si qua in pueritia peccasti exequar; ne parentem tuum uidear accusare. Vel cum alios dicere hortamur ea, in quibus minime arguere quisquam nos potest, illos ab ea suspitione nemo liberare, ut apud Virgīlium Turnus: *Mecq; timoris*

Argue tu Drance, quando tot cædis aceros

Teucrorum tua dextra dedit.

Et ut generaliter duobus uerbis aperiã, ironia ambigua ad oc cultandam sententiã est accõmodata: quæ aperta siue ex se seu subsequente declaratione irascentis animum tantum ostendit: nec nisi ad incitandum apta est. Plus enim est dicere, scilicet, is superis labor est, ea cura quietos sollicitat: quàm si dicas: Nãq; Deos didici securum agere æuam, humanis neglectis rebus. Et maius hoc est, usq; ad eò me mori miserum est: quàm mori miserum non est. Alter modus est cum figuris utimur aut tropis, quibus unum dicimus aliud intelligi uolumus, hoc autem citra contrariam fit sententiã. Vnde ab ironia differt, uelut illud Horatij:

Horrida tempestas cœlum contraxit & imbres,
Niuesq; deducunt Iouem nunc mare, nunc syluæ

Threicio Aquilone sonant. Rapiamus amici

Occasionem de die: dumq; uirent genua

Et decet: obducta soluatur fronte senectus.

Tu uina torquato moue consule pressa meo:

Cætera mitte loqui.

Et ad Atticum Cicero libro septimo: Ut enim alia omittam de cem annorum peccata, quæ conditio huic fugæ non præstitit. obscure satis in Pompeium inuehitur, qui iam octo antea annis Cæsarẽ auxerat in Gallia. cum antea Romæ annis fermè duobus. Parte alia anni quæ tunc finiebatur multos in legationibus in non suscipienda pace cum Cæsare admiserat errores.

Ultimo

Ultimo cum saltem Romę persistere debuisset, nec conditionē recepit, nec uenientem sine milite, repulit. Hęc omnia obscure sibi ac plura continentur. Carptim cum quę simul iuncta secure non proferuntur, diuisa idem apud eruditos sonant, nec tamen deprehendi queunt. Velut cum Brutus de Cicerone: At qui ed tendit, id agit, ad eum exitum properat uir optimus, ut sit illi Octauius propitijs: tum id, Et dum habeat à quibus impetret quid uelit, & à quibus colatur ac laudetur, seruitutem honorificam modo nō aspernatur. deinde: Quid enim nostra refert uictum esse Antonium? si uictus est ut alij uacaret, demū iunge: Ego certe qui cum ipsa re bellum geram, hoc est cum regno & imperijs extraordinarijs & dominatione & potentia quę supra leges est, Collectis omnibus satis intelligis, quod ex initio præfatus, sed tamen aperte negarat ambitione ductum Ciceronē patriā prodere: multa sunt eiusmodi in orationibus exempla. Hoc consilio primo Lutherus Romanam Ecclesiam euertere aggressus est: cum sparsim primo multa doceret, ex quibus iuncta oratione enituit, quod in suspitione erat, nō in crimine. Et si modo ullus arte hac fanda et infanda dicere tentauit, hic fuit Aristoteles: nam & mundi ortum, & animæ præmia, & Deos ac demones tam callide sustulit, ut hęc omnia aperte quidem diceret; argui tamen non posset. Proxima huic ratio est, cum alia ratione firmamus, alia concludimus, uelut apud Virgiliū:

Sed mihi uel tellus optem prius ima dehiscat,

Vel pater Omnipotens adigat me fulmine ad umbras:

Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,

Ante pudor, quam te uiolem, aut tua iura resoluam.

Ille meos primus, qui me sibi iunxit, amores

Abstulit: ille habeat secum, seruetque sepulchro.

ante tamen rationes in oppositam partem adduxerat, tum lacrymas quibus Anna soror satis mentem ab his uerbis alienā deprehendit, unde poeta dicit:

Spemque dedit dubiæ menti, soluitque pudorem,

Hęc

Hac arte nobis Erasmus collaudauit poenitentiae sacramenti : rationibus uero adegit homines, ut non amplectantur, cum infirmiores ex una parte, ex altera firmiores collocauerit. Vtq; eodem uento uelorum arte in contrarias partes naues simul aguntur, sic eodẽ libro Catholicis ac Lutheranis satisfecit. Laudando artem, uitupero consilium : quod in his quae ad fidei integritatem pertinent etiam deterius est dubium quam prauum. Est & ratio alia occultandi quae dixeris cum imperfecte dixeris. Multa sunt apud Ciceronem in epistolis ad Atticum, ac plura quae uelimus, quale illud, de Ausidio & Palicano non puto te expectare dum scribam. Vt ex prima epistola sumam facillimum exemplum, dubium tamen est, cuius causa non sint petituri. Est & ratio ambiguitatis, cum in utranq; partem sensus ipse detorqueri potest, quale illud: multa bona comoda hominibus lex Christiana attulit. Nam si de uita intelligitur perenni, religiosa est haec oratio: si de commodis humanis profana. Sentit enim humanam hanc legem esse: dissoluitur autem sic ambiguitas, leges comoda ferunt hominibus: ad hoc enim instituta esse uidentur, at lex nostra omnium est comodissima. & illud: Aio te Aeacida Romanos uincere posse: & pleraq; oraculorum, uatum, Astrologorum, & diuinantium responsa. Obscura est etiam omnis oratio in qua quod uolumus intelligi apertum, si lent conclusionem propter honestatem. Quale illud Machiavelli: omnes qui ueritatem tueri sine armis uoluerunt male perire. Deinde alibi Christum asserit sine armis quod esset, ob inuidiam a Iudaeis condemnatum. Quis non uidet ex his Christum humano consilio non quod sponte oblatus sit perisse illius sententia, quam tamen explicare non ausus est. Simili arte aggreditur Mahometus Christum oppugnare dicens: Omnis qui participem Deo dat uel coaequalem, illi contradicit. Assumit autem quasi pro confessis Iudaeorum uoces, Quia filium Dei se fecit: & quis es qui aequalem te Deo facis? At Christus nec Deo aequalis est, nec particeps: sed ipse Deus. Vnde ad Philippum:

Uppitum: Ergo & pater unum sumus; & qui me uidet, uidet & patrem meum. Simili calliditate conatur probare in Alchorano; quod non passus sit, quia non deceret talem uirum poenas pro Iudaeorum calumnia dedisse. Ergo occulti sermones sunt & anticipites, qui conclusione carent. Hac arte Aristoteles ansam mille interpretibus diuersa sentiendi praeiuit, quod imperfectis utatur argumentis, nec semel sed uniuerso in libri contextu sunt, qui aliorum auctoritate quasi non sua recitent, ut apud Cicero- nem Cotta inducitur, Deorum negare prouidentiam, curamque omnium humanarum rerum, sicque Cicero iudex eius quaestio- nis cuius est auctor. Sed hic fingitur. Aliter & subtilius oppug- nat Gellius diuinationem ex Phauorini philosophi uerbis. Et Erasmus in epistolis quae non uult dicere sic dicit, ut cui subscri- bit ab alio tantum aduersae factionis dictum existimemus. Lu- dimus & exemplis, quae tamen non pure proferuntur sed cum irrisione. Ergo multis modis cum & loqui & etiam scribere liceat de seipso. Cautè artificibus semper concessum fuit, tum his ma- xime, quibus qualiscunque laus ob periculi magnitudinem aucto- ritatem dat: quod ni fallor praecipuum est ac quasi solum medi- cis, cum metus mortis etiam de seipso praedicanti, fidem faciat de Deo raro ac generosissime: est enim omnium ille absque con- trouersia bonorum largissimus auctor. Nec quisquam de sum- mo bono maledicendo sperare laudem ullam potest. Itaque nul- lum genus sapientiae Deum uituperare, aut calumniari, aut irri- dere, aut illudere ei, uel inter illegittima uel praua commemo- rare docet. De lege quod quisque a patribus suis accepit, tuto proferet & honestè iuxta Euripidis sententiam,

οὐδὲν σοφὸν ἰσόμεθα τῶσι δαίμοσιν,

Ἐαθὸς παραδοχῆς, ἃς ὁ ὀμῆλικος χρόνος

κατήμαθ', ἔδειξ' ἀπὸ τοῦ βασιλέως λόγος

Οὐδ' ἐδὶ ἄκρων τὸ σοφὸν βήρηται φήγων.

(i. Nihil cum demonibus sophisticemur, patris successionem, quasque equalium consuetudines tempori obtinuimus nulla haec oratio abolet, Ne si acutissime quidem ratio iniqua fuerit.)

r

Et

Et tamen misera plebs paucorum ambitione plectitur nulla sua utilitate, seruatur auctores, in quos si uera dixerint nihil habes, sed nec in ipsam plebem si falsa maiore poena digni sunt. At quot ex illis sycophantia bene cessit? Quamobrem crudeles ne dixerim principes qui in hos animaduertunt, modo eos tollerent qui pileum uel Episcopatum prurientes, tantas inter populos ruinas ferunt, tam ingentibus cladibus genus humanum afficiunt: tam pernicioso ueneno religionem inquinant. Ergo malum hoc non humanum est, sed uel ex Deo uel a daemone quodam: non praeterit me quantum Isocrates in hoc praeepto peccauerit, dicēs: *πῶμα τὸ δαιμόνιον αἰεὶ μὲν, μάλιστα δὲ μετὰ τῆς πόλεως* nam subiungit quod ex arte non est, *ἔγω γὰρ δόξας ἄμα πῶμα τοῖς θεοῖς θύειν, καὶ τοῖς νόμοις ἑμμένειν.* causam enim turpem pulchro praeepto subiecit. De regibus ac principibus honeste loquaris, nam maledicentia periculum afferre solet, laus adulationis suspitionem. De parentibus ac affinibus cum illos laudas, memineris partem tui laudare in illis: quamobrem uel non nisi prouocatus, uel sine affectu omnino id facies: cum uero laudi locus non est, pro uituperatione silentium subiicias. Sed iam quid non agere debeamus, sed quid agant uideamus, qui sapientiam humanam profitentur. Principio igitur uidendum, quid unicuique hominum generi conueniat. Sunt autem hominum genera tria: principes, & qui seruiunt, & qui in libera habitant ciuitate. Duo etiam modi maxime ad prouehendum idonei: dissimulatio, & eloquentia. Porro dissimulatio ex animo in linguam & gestus & actiones progreditur, iudiciumque hominum non querit, sed operitur. Eloquentia iudicium aliorum requirit, & linguam ornata[m] exigit: his duobus auctoritas apud homines augetur. Principium autem omnis commodi ac felicitatis humanae est apud homines auctoritas, ab ea diuitiae, fides, amicitia, dignitates, magistratus, potentiaque profluunt. Ergo eloquentia ipsa iam quaerenda est, sed non ut Ciceronis, sed quae loco, tempori, ac personis congruat, illosque qui audiunt possit persuadere.

Hanc

Hanc & olim & nunc in precio omnes habent. Ille enim plurimum potest, qui plurimum persuadet: unde non male apud tragicum Hecuba conqueritur dicens:

ἢ δὴ τι θνητοὶ τοῖμα μὲν μοι δῆμοισι
 μοχλοῦμαι ὡς χρεῖ πείνται, καὶ μαρτυροῦμαι,
 πειθεῖ δὲ πῶς τυράννη ἀνθρώποις μόνη.
 ἔδην τι μοῖλλον ἐς τέλος σπουδαίωσαν,
 μιοδὲς δίδωτες μοι δαίην, ἢν ἢ ποτε
 πείθειω ἢ τις βύλοιτο, τυγχέενθ' ἄμα.
 (.i. Quid disciplinis, ut dignum est ceteris
 Sudamus atq; singulas inquirimus?
 Ac non magis suadela, que mortalibus
 Regina sola est, ex amussim exquiritur,
 Datoq; precio discitur, quo que uelit
 Ea quisq; persuadere possit & assequi.

Id est, cur mortales cæteras quidem disciplinas omnes inquirimus & colimus ut par est: uerum persuadendi artem hominibus reginam non plus alijs studemus mercede data discere, ut liceat quæ uelimus cum oportuerit persuadere alijs simul ac impetrare. Est enim eloquentia quædam tyrannis occulta: unde etiam Ciceronem Romæ regnare aiebant illius inuidi, & Romulum Arpinatem appellabant, quod Romulus non solum regnasset sed Romam ædificasset: quam ille natam sub se prædicabat carmine satis ineleganti:

O fortunatam natam me consule Romam.

Igitur cum nihil sit præstantius inter homines quam terræ dominari, & omnibus quæ in ea sunt. Par enim hoc si non sit simile tamen Deo est. At ille terræ dominatur, qui hominibus in illa habitantibus imperat, quod cætera animalia omnia, quamuis celeriora & fortiora, homini ob ingenium, artes, & concordiam, atq; cõmunionem, aut parent aut cedunt. Tum etiam maria ipsa, & pisces, arbores, montes, omnia in hominum arbitrio sunt. Itaq; qui hominibus præest, terræ præest, atq; mari,

tum omnibus quæ in ea consistunt. At hominibus præsumitur uel ui, uel consensu, uel mixta quadam uia. Vi quidem armorum metu, consensu orationis persuasione & eloquentia, mixta uia ut legibus ac magistratibus, qui quidem hominum consensu constant, ui tamen exercentur. Ergo omnium nobilissima artium militaris post legum & eloquentiæ, habet autem eloquentia ut persuadeat, accommodata ut dixi, loco, temporibus, personis. Nam & Lacones suam habebant facultatem, quæ tamen orationibus breuibus, abruptis, circuncisissis constabat: & in urbe nostra eloquentiæ fundamentum est, ut quam breuissimis uerbis ostendas negotium illud esse sua esse. Porro orationem longam odio habent, non solum quod putent ostentationem in se habere, sed quod ab illa timeant, uelut Romani à Græca facultate circumueniri. Optime igitur ex Homero dixit Galenus, eloquentiam hominem Deo quodammodo simillimum efficere, cum solus Deus corda hominum quo uult flectere possit, his uerbis,

Ἄλλος δ' αὖ τ' ἄδης μὲν ἀκρόνοστος πέλας ἀνὴρ.
 Ἄλλὰ θεὸς μορφὴν ἐπιπέσει φειοὶ δὲ τ' εἰς αὐτὸν
 πρόμαχοι λευκροσιν. ὃ δ' ἀσφαλῆως ἀγροθὸν
 Αἰδοῖ μαλ' ἔχον, μετὰ δὲ πρὶ περὶ ἀγρομένοισιν
 Ἐργόμενον δ' ἀνὰ ἄστυ θεὸν ὡς ἀπορώσιν.

(.i. Alius uir est forma deterior, sed Deus formam ornat uerbis. Alij uero in hanc cum delectatione intuentur, hic uero expedite contionatur cum dulci pudore decorosus se commendat apud concionem, incedentem uero per urbem suspiciunt.)

Hæc tamen pars ut clarum est, multo minus principibus necessaria est, quoniam armorum ui retinent potestatem. Nemo autem ea quæ habet querere se dubia uel certa debet. Male ergo Seneca Neronei eloquentiam docuit, cum potius philosophiam docere debuisset. Nam eloquentes boni principes uix ulli & pauci foelices. At philosophi omnes boni principes et foelices: quod in animo robur principis esse debeat, non in lingua. Ita quoque cur admiramur Traianum ac Theodosium cum uix sciret literas, optimos

optimos fuisse & foelicissimos principes, contra Neronem & Helio gabalum eloquentes, sed monstruosos ac infelicissimos. Quod si quis mihi obiiciat, militares conciones quasi necessarias, illi respondebo, nō eum qui animo sit sapiens hoc cōmissurum, ut eo labatur licentia militaris, ut oratione ad conferendū manus opus sit. Nam nec Alexander inter tot discrimina opus oratione Liviāna habuit ad Darij numerosum exercitum superandū, nec Marius Cimbros deuicit oratione, quantū tamen accepisset & republica militē, sed arte bellica & auctoritate: per suam em̄ erat militi, cum Mario uinci non posse. Verum dissimulatio ut magis eloquentia principi necessaria, sic ut quisq; minus habet auctoritatis, sic minus necessaria: & ideo in plebe parum aut nihil prodest, si ceteris animi artibus non adiungatur. Et tamen sic existens omnibus utilissima est. Atq; ut id cōprobem, historiam duorum exemplorum recitabo, in quibus uis humana, omnis furor, omnis impetus dissimulationi succubuit: ut facile sit intelligere, nullam artem aut apud reges aut populos huic posse conferri. Erat igitur apud Iudæos, ut Iosephus refert, Tyrannus nomine Alexander, qui omni crudelitatis & libidinis genere populum uexauerat, hic moriturus uxorem adiocat, docetq; ut ipso mortuo in ipsum inuehatur: censeat cadauer dilaniandum, proijciendumq; hortetur populum ut proprias ulciscatur iniurias: se filiosq; quod nocentes non sint, quod inuitis ipsis ac reclamantibus, iniusta quocq; ac nephanda nec uiro sed feris digna peregerit, quod paria etiam ab illo etiam ipsi metuissent, quod grauissimus etiam in domesticos omnes non solum sed etiam in coniunctissimos fuerit: liceat aliquid quando liberos esse & absq; periculo: cum non æquum esset, ut hi qui ab illo ob populi curam in maximo periculo essent conspiciantur, ab his etiam qui merito illi irati essent timere deberent. Tantum potuit hæc oratio apud populū, quam uxor ab illius morte publice habuerat, ut non solum iniuriarum obliuiscerentur, nec dignum quicquam in tyranni filios legibus statuerent,

sed inuisum cadauer publico honore decorandum existimauerint, filiosq; quibus parerent, cū in matris dissimulatione plus fiducia quam in patris scelerum memoria collocassent. Ergo prudens dissimulatio salutaris necessarijs, populum decipit: quam maior uis existimanda est eius, quæ regem uersutum se nemq; imò tyrannum fefellit, à consilioq; auertit? Cum enim Herodes ille Ascalonita Alexandrum filium ueneficij reum & cogitatae paternæ cædis in uinculis occidendū haberet, Archelaus qui filiam suam Alexandro desponderat, è sinibus Capadociae regni Hierosolymam uenit: ac primum ab Herodis salutatione illum sic aggreditur. Intellexi ærumnas tuas ô Herodes filijq; tui, inauditum scelus, quòd si filia mea uel uerbo particeps est tanti flagitij, pœnas rogo ab illa protinus sumas: quòd si nō est, affinitatem nunc disungi postulo. Quin tu adeò mitis pater eouq; supplicium distulisti? miror sanè, & expectabam te iam ex filia mea ac filio pœnas sumplisse: sed uideo uicit humanitas tua, affectusq; paternus illorum improbitatem: sed ueni ego ut non solum tardantem incitarem, uerum & adiuuarem, ne crimini dari posset, quòd in filium saueris, postquam & ego filiam ipsam sceleris participem punire decreui. Erant sanè hi innocij, nec hoc ignorabat Archelaus, sed falsis accusationibus antipatri alterius filij Herodis premebantur. Ipse uerò pater præ ira non satis ueritatem poterat intelligere. Sed postquam Archelai uerbis consentientis nec retrahentis, ira deferbuit, paruit innocentia nurus & filij: in affectū igitur paternum relapsus, filium à uinculis liberat, utrosq; etiam suasu Archelai in pristinam gratiam recepit. Huius generis bellica omnia sunt stratagemata, atq; inter illa nobile illud Zopiri cum Darlo ad uersus Babylonios longa est historia, sed notissima. Verū longior si uelim omnia in hoc genere referre, cum tamen Homerus suum Vlysssem tam longa dissimulatione in procorum caedem armat, laritat ut mēdicus, pugnat cū Iro, pro coena iacet, nihil non facit, ut uxoris pudicitiam intelligat, domesticorum

fidem.

fidem, procorum scelera, ac vires deniq; ut cædis inopinatę arripiat occasionem: id imitatur Virgilius in suo *Aenea* dicentę inducens Didonem:

Disſimulare etiam ſperavi perfide tantum, Et ruruſ
Spem vultu ſimulat.

& cum reginam conſtantiffime mortem queſiſſe docere veſlet, diſſimulantę hoc ipſum quod animo conceperat inducit, dicęs,

Conſilium vultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat.

Quin etiam ipſam Lunonem Deam diſſimulaſſe aduerſus *Venerem* eodem libro hiſ uerbis expreſſit:

Olli, ſenſit enim ſimulata mente locutam,

Quo regnum Italiaę Lybicas auerteret oras.

Diſſimulationemq; diſſimulatione aggreditur *Venus*. Sed quid iam tot uerbis agam? duo hi ſunt nerui humanę ſapientię, diſſimulatio apud omnes, tamen præcipue potentes. Eloquentia apud illos, quos uel decipere nihil prodeſt, uel qui tuo non parent imperio. Et ſi quis me roget, quis mortalium palmam ſibi arripuerit in diſſimulando? reſpondebo Philippũ, quod & hoc pro laude ab inimiciſſimo Demoſthene ſibi obijciatur: poſt illum Themiftocles, qui duplici dolo nõ ſolum Perſarum regem decepit patriam liberans, ſed beneficium accepiſſe interpreta- tus, rex in exilio urbibus tribus eũ donauit. Eſt ergo ratio una in diſſimulatione optima ſimplicitatem profiteri: cum tamen in minimis cauſis non ſit diſſimulandum, ſed aperte agendum, quod & Philippus agebat. Atq; in omnibus niſi de ſumma rerum agatur, aliquam iuſtitię ſpeciem præferre iuuat. Conſert ad hoc non parum homines liberę linguę amplecti: ac uideri illos caros habere ut diſſimulationis oſorem. Sæpenumero em̄ res non magis ſapientum ſed plurium arbitrio reguntur, quibus fama & externa ſimulatio pro argumento ſemper fuit. At eloquẽtię uirium Demoſthenes Athenis & Cicero Romę exemplum dederunt: fuere enim hi eloquentiſſimi. Iſocratem ne dicas eloquentem, qui ad lucernam declamitat; Aelchinum ſi Demo

Demosthenes non fuisset secundum statuiam Rhetorum, primum uerò Athenis. Sed cum in regum memoriam inciderim, de illis pauca seorsum dicam. Rex qui in imperio suo tutus esse uelit, postquam regnum sponte sua ut tragicus ait, pondere suo ruit, magnam diligentiam & conatum in eo retinendo exhibere debet: nam si neglectum ut plurimi faciunt regni negotia tractauerit, non diu regno potietur. Sunt autem pericula quibus regna amittuntur, uel ex insidijs, aut ui. Vis externa uel à subditis, quæ seditio uocatur. Insidiarum aliq̄ uolentiam, aliæ dolum secum habent. Violenter em̄ Galeazius Sfortia & Ioannes Galeazius obierunt, insidijs priuatis absq̄ populi cōsensu: sic & Philippus Macedoniae rex: quæ autem dolo sunt, aliq̄ quidem à domesticis & alieno impulsore, aliæ à confunctis. Ergo aduersus externam uim nihil melius est, quàm militem habere domesticum & exercitatum, tum concordem populum & pecuniam repositam. Vnde Gallia regnum non ualidum est aduersus externam potentiam. caret enim milite proprio. Et quamuis equitem habeat cotuenam, quia tamen exiguus est numerus, ideo ad defendendum propria si qua magna ingrueret potentia debile est: ad aliena occupanda inutile. Et quanto hac in parte debilior est, tanto tutior aduersus domesticos seditiones. Quamobrem hoc semper fuit difficillimum, uicinis esse terribilem, & tutum à domestica fraude. Qui tamen generoso animo fuerunt, malebant militem habere armatum, cum seditionis periculo, quàm inermem prouinciam tot finitimorum incursionibus habere subiectam: atq̄ in omni belli discrimine, subditos exhaurire et alienæ fidei credere. Eadē ratio in educandis filijs, nam fortes patri imminet: debiles & enerves ad regnū tuendum non sunt apti. Sed tamen Philippus Alexandrum maluit bellicis artibus instructum habere ad gloriam cum suspitione, quàm effectum cum securitate: & nunc pater ob filium celebratur. Ad comprimendas autem seditiones non ut quidam stulte excogitarunt, seditione ipsa opus est: in quo errore Ludouicus

nis Sfortia, cum sibi uideretur sapientissimus, se suosq; omnes perdidit. Nam consentiens populus nunquam regem nisi omnino flagitiosū depellet a ceruicibus: quod difficillimum sit esse concordem, nec possit tanta multitudo uni esse infensa. Ac in seditionibus cum parte una plerumq; etiā princeps eicitur quod in Italiae tyrannis frequentissime contigit. Ergo ad concordiam reducenda est multitudo: nec diffidendum tum maxime quod populus concors aduersus externas offensas est etiā tutissimus. Quod si nouam regnū bellica uirtute uel successione antiquo adiungatur, quatuor modis absq; seditione retinetur: uel colonijs in locum deductis, quod Romani facere solebant: uel habitatione principis, ut cum Turcarum princeps in Graciam sedem suam transtulit: uel mixtione populorū, quod Romani cum Sabinis & Hetruscis fecerunt. Neq; eū hoc aduersum est ut habitatio: nec tam crudele ut coloniꝝ deducta: in quibus quod optimum est ac tutissimum, antiquos habitatores delere: hoc autem inhumanum est. Extremum est cum ui ac praesidijs detinētur: obsidibus, munitionibus, armorum priuatione, uirorum diminutione, quod & Turcarum princeps in Christianos exercet, quasi necessario, ob cultum religionis diuersum. Optimum igitur ex his omnibus est, miscere novos populos antiquis, inde urbes aquisiuribus regere. Summum autem praesidium regni est iustitia, ob apertos tumultus: & religio ob occultos. In administratione iustitiae unum seligat grauium uirum ac prudentem, tum legum optime gnarum: hic socios sibi deligat non pauciores q̄ decem, nō plures tamen quam uiginti, qui se nouerint ab illo electos, ut ei cum oportuerit obsequantur: omnes tamē municipalibus legibus instructos. Porro primus ille singulis diebus cum paucis alijs, nō ex eodem ordine in secreto consilio cum ipso principe sit. Quicquid autem graue est, per illum ordinem administraretur: sic odiū princeps, ille unus inuidiam, multitudo: & ordo ipse periculum effugiet: & tamen unus omnia exequetur. Habebit & ordo ille facultas

tem leges condendi, ut maiore cum auctoritate, & absq; suspi-
 tione uoluntariæ administrationis omnia facere possit. Et ma-
 xime ubi in quempiam principis inimicum poena sit irroganda.
 Non in pluribus, sed in necessarijs princeps se misceat: nec co-
 gat ordinem à recto deuiare. Aliquando etiam aduersus iusti-
 tiam deprecetur, ac in ordinem ueniat, illis aperte contradicen-
 tibus, ac ius suum tuentibus, decernentibusq;. Ius ipse nunquã
 solus exerceat, erratum non retractet, sed resarciat. Sic enim
 Philippus Macedonũ rex cum oscitanter causam audiens dam-
 nasset Machetam, illo prouocante cum intellexisset Philippus,
 Machetam iniuste damnatum, non rescidit iudicium, sed mul-
 ctam pro eo soluit. Sed neq; decet principem quicquam admit-
 tere humile, aut indecorã publice; occulte agat quæ aperte lau-
 dari non omni ex parte possunt. Sic crudelitatem, libidinem se-
 cretis locis & inter suos expleat, si affectibus animi nequit do-
 minari. Super omnia autem ab iniuria caueat: hæc enim est in-
 fidiarum mater, & seditionũ nutritrix. Nihil exerceat nimis: nec
 peritus esse uelit in artibus, quæ nec ad bellum sunt necessariae
 nec ad iudicia, nec ad corporis custodiam utiles. Vnde recte
 tantor cum à Philippo reprehenderetur dixit: absit ò rex ut hæc
 melius quàm ego teneas. At nunc quidam principes cupiunt
 uehementer uideri in his eruditũ: in quo duplicem risum mo-
 uent: & quod quæ decet nescire scire uelint, & quod putent
 se scire quæ nesciant. O quam iuste igitur pictor ille egregius è
 regno pulsus est: & Dionysius Grammaticus. Literas, eloquen-
 tiam, Geographiam, Machinarum artem, & nauigandi si me-
 diocriter teneat laudo: nõ uitupero etiam si his careat. Nam &
 Cosmas Medices literarũ ignarus prudentissimum se declara-
 uit, tamẽ uerò & Castrucius insignis dux fuit. Cuius memoria
 ad id me uocat, ut recte credam confictam fabulam de illius ad-
 miranda in infantia expositione. Sed & illud ab hostibus tamẽ
 retorqueri solet: ut cum Sabini bello certarent cum Romulo,
 obijciabant ei quòd spurius esset, infamis, humili patre: cum
 Deorũ

Deorum genus mentretur. Beneficia ipse, non ordo conferat, nec expectet certamen. Nam longè diuturnior ac maior est repulsæ dolor, quàm memoria beneficij: is uerò qui ab ordine habuit, non à principè habuisse putat. illius ordinis etiã princeps quem unum ante alios diximus debere constitui. In rebus magnis sit inexorabilis: & iracundiæ non uitio, sed infamia laboret. Sic enim multa perficere poterit, antequam cogatur princeps uel mutare decreta, uel crudelis aut pertinax dici. Capitali damnationi semper bonorum etiam accedat amissio: ne quã doq; ab affinibus uel filijs armis indulgentiæ offendatur. Omnis animaduersio capitæ sit sine spe reconciliationis filiorum, uel proximorum. In quo genere satis Astyagem Mœdorum regem delirasse apertum est. Credidit enim exercitus summã ei, cui filium proprium tradiderat epulandum. At si per iniuriã coactus occideris memento prouerbij:

νήπιος ὅρ πατέρα κτείνει, ἢ δὲ ὑπολάπει.

(.i. Stultus qui patre cæso liberos facit reliquos.)

crudele hoc sanè sed illud periculosius. Plutarchus uir gratis absurdum putat secus fecisse: cum etiam Philippum Alexandri patrem hanc rationem secutum intelligamus. Tyrannicū certe est, filios ob patrem occidere, sed & prius fuerat occidisse iam patrem. Damnatorum autem pueros ne occidat, sufficit enim spoliassè. Siquidem in extrema paupertate educatis animi deficiunt. Iniuriã crudelitati ingenti addere adeò inuidiosum est, ut Philippus ultimus Macedonū rex, hac causa regno pulsus esse credatur. At uerò in proditores lege agere semper licet: in regno nulla sit suspitio à suis. Quamobrem nec fratribus parcendum si sint audaces. Suadeo abstinentiã omnino ab iniuria: sed si contingat illam fore necessariã, securitati cōsulatur. Ergo & propinqui potentes eorum quos occideris deprimendi. leuius etiam existimato hominem fortem è medio tollere, quàm iniuriã afficere. Rara autem est iniuriã à qua uigentia absit: igitur ne in adulteriũ prorumpat princeps unquam

quam, ne uirginem inuitis proximis corrumpat, ne scortum inuitum ad turpes usus impellat. Hac enim causa Philippum occidit Pausanias; quod illum ab Attalo talia passum, non ab iniuria manifesta uindicasset. In uniuersum igitur iustitia summa, summa securitas; post ipsam autem summa tyrannis proxima illi est in securitate. Nam duo maximæ crudelitatis antiqua exempla, & summæ tyrannidis, tum diuturnæ foelicitatis narrantur. Agatoclis qui omnes ciues Syracusanos una die nobiles sustulit; & Nabis qui Lacedæmoniorum octoginta potentiorum, tum Ilotarum multitudinem una die interfecit. Nec solum a suis tutus, uerum T. Quintio Romano qui Lacedæmonios oppugnabat restitit; ac diu terribilem se illi præbuit. Oliberius etiam Firmij omnes ciues una die occidit; occupauitq; urbem. Verum intra annum poenas dedit, externa ui pulsus. hanc uim in Turcarum principe uideri quotidie licet; qui tutissime res suas administrat. Sit autem subitum quodcūq; paras. nam res quæ non sapius repetitur quantumuis maxima, in obliuionem transit. Beneficia igitur contraria ratione paulatim impertienda; nam cum cumulate semel tantum dederis, tempore obliuiscuntur. Illud autem summa diligentia cauendum, ne inimicum reliaquas potentem; sed si potes aut illum multis beneficijs deuincies, aut è medio tolles. Quæ ratio etiam in regibus tenet ac ducibus. Pontius enim Samnitium dux, suos perdidit, cum exercitum Romanum nec cecidisset, nec libere dimississet; laudatusq; est magis consul uictus, quam Pontius uictor, quod ille rem publicam suam turpi conuentione seruauerit, hic prodiderit. Eadem fermè stultitia Numantini etiam periire: Ergo in regnis mediâ uia semper periculosa, plerumq; pernitiōsa; idēō nunquā amplexenda. Adulatores sunt qui uituperant; sed principibus ad auctoritatem augendā si modesti sunt propter populū ualde sunt utiles. Minime ergo audiēdi sunt; qui illos explodendos putant. Sed tamen cognoscat illos princeps necesse est, nec ullo in negotio graui introducantur: non solū.

Solum ne consilio suo hominem perdant: sed quod tale hominū genus leue, & persape minus secretum seruat quod audierit, & quod facile inflatur, & præmio ad prodicionem impelli potest. Bonos ac malos amplectatur: utrisq; enim rex indiget. Nam iustitiam à malis iuxta Comiciū querere non licet, sic em̄ inquit,

Iusta autem ab iniustis petere, insipientia est.

Nec iniusta à bonis impetrare licet. scelerum igitur & facinorū aliquando ministros habere necesse est. Imitemur Deum qui prauos alit ad pœnam prauorum. Imitemur naturam quæ hu mores non bonos tam sapienter distribuit, ut non minus sanguine ipsouideantur necessarii. Sed tamen & in hoc naturam imitemur: quæ non quamcunq; bilem nutrit, sed solum quæ non sit pessima, nec sinit sanguine ab alijs si potest humoribus superari. Sic proditores & infidos, quod tam aduersus se, quam aduersus alios paratos uideat, ne alat: nec patiat plures esse in regno malos, quam bonos. uix enim sic imperare illis poterit. boni libenter iugum ferunt, ut boues: mali non ferunt taurorū exemplo. Ipse autem exempla uirtutum non pauca exhibeat, non omnium, sed imperatoriarum: fortitudinis scilicet, prudentiæ, & tolerantia. Fortitudinis rariora, frequentiora tolerantia; prudentia; semper. Enormes adulationes fugiat, & puniat auctores, prudentiorum moderatas mediocribus præmijs respicet. Et postquam certamen res uiles in precium adducit, quæ certamine carent uilescunt. Vnde Mathematica utilis & uerax iacet, inutilis & fabulosa philosophia magnis stipendijs decoratur, quod homines in certamen deducat: diuitijs certamina auferat, honoribus & uirtutibus præponat. Fortitudinē igitur, prudentiam, et reliquas aduersus hostes tantum uirtutes muneribus decoret, coronarum, insularum, stemmatum, graduum, tum etiam magistratum. Vnde illæ apud Romanos ci uile, castrenses, muralesq; coronæ, quæ in precio habebantur, & sine iactura dabantur. Eadem Græcis sapientia in certaminibus, in quibus coronis, oleæ, mirri, lauri & similibus pro præ-

mijs uictores ornabantur. & tamen præ gaudio filij uictoris pa-
 trem fertur expirasse. At uerò certamen opum aut uirtutum
 sed inter ciues proponere exitiale semper fuit. Primum quidem
 ad omnia facinora impellit, secundum ad seditiones. Longam-
 nimis historiã texere uidebor, cum ad libri finem studiose pro-
 peremus, si unicuique præcepto exemplum adiecerimus. Tum
 maxime cum liceat hoc uidere singulis diebus ob hæc minima,
 quæ existimantur errata, integra regna deleta fuisse. Similiter
 si rationem addere uouerimus eadem prolixitas consequetur.
 Si quis nos tanquam crudeles in ius uocet, quòd in seditiosis cõ-
 sulamus fratres ac filios tolli de medio, proximosque potentes. Il-
 lud animaduertat, seditiosi unius inexplabilem ambitionem,
 ac auaritiam in capita tot bonorum, tot innocentium, tot mi-
 serorumque impune cõuerti. An melius est igitur unius aut pau-
 corum fontium uitæ parcere? an omnium penè bonorum & in-
 nocentium iacturæ periculoque succurrere? tum maxime quòd
 lege promulgata: tunc uix unus uidebitur in longo æuo tanti
 criminis conscius. Quod enim facere homines non sine certo
 exitio posse sperant, facere desistunt. At difficillimum est absque
 alterius conscientia, imò penè esse non potest, ut quisquam tan-
 tam rem aggrediatur. Quamobrem & illud stultum est quod
 existimant, regem tutius amari quàm timeri, aberrant enim to-
 ta uia: timeri expedit principi, amari autem si contingat pro-
 corrolario habeatur. Imponenda igitur est poena non solum
 nocentibus, sed his qui cum iuuare possunt non iuuant. Terri-
 bilem se præbeat in arduis, & inexorabilem in iniustis, liberali-
 tatem uirtutem esse non credat: qua multi iniuste spoliantur,
 pauci ditantur. Atque hi cum mutua inuidia, cumque in honori-
 bus præmia sint constituta: promiscue diuites & pauperes pro
 uirtute ad magistratus eligat, nulla diuitibus sit prærogatiua:
 satis illis prærogatiuæ sunt opes quas possident. Diuidatur po-
 pulus per artes ac tribus, ut Atheniensis ac Romanus, ad tollen-
 dam seditionem quæ ab affinium uel opum potentia ac fiducia
 confur

conſurgit. Religionem nouam non admittat: nam tunc ſeditio eſt in populo. ſatis intelligit iam Germania quid multiplex religionis cultus ad inſirmandum robur poſſit. Quod ſi permulta ſit, ſeu quia cogatur, ſeu quia expediat ob utilitatem: ceſſerrime fiat. Nam eo tutius, ut celerius: uelut Angliæ rex & Saxorum princeps minore agunt periculo nunc, quam ſi diuiſum eſſet regnum: tutius tamen fuerat non mutare. Non enim ab initio grauiffimi periculi expertes fuerunt: nec aliud eos iuuat quam uicinatorum impotentia. Ergo pericula ſumma celeritate tranſienda. Ab initio autem minimis motibus acriter reſiſtendum. ſyluam puer eiufdem anni totam una die uirga euertere poſteſt: poſt annos quinquaginta exercitus per mensem ſecuriſus excindere non ualet. et exciſa etiam denuo repullulat. Iudicia ſumma duo ne eſſe permittat. Hebraei enim & nunc Chriſtiani ob id periclitantur: nam regum Iudæorum poteſtas, ſumma pontificis auctoritate inſirmabatur, nec tamen ad ſe regiã admiſtrationem pontifex trahere poterat ob Dauidis antiqui regis auctoritatẽ, qui eam Remp. mirum in modum auxerat. Optimum igitur eſt, ſi cum religione regia auctoritas coniungatur. ſed cum regna per ſucceſſiones, pontificia dignitas per electionem transferatur, cõiungi hæ duæ res diu nequeunt. eadem ratio in priuatis regnis. Verumtamen ius priuatũ multiplex eſſe poſteſt: imò eſſe debet: cum uix unus magiſtratus tot cognoscere ſufficiat. Alioq; genere tractandi milites, alio ſacerdotes, alio artifices, uel coloni ſi peccauerint. Quod & Romani, Athenienſes olim & nunc Veneti obſeruant. Magiſtratus uerò ipſi publicum accipiant ſtipendium: & fideles ſint principi. Cognoscuntur fideles principi magiſtratus, qui omnia in principis, nõ in propriam utilitatem faciunt, nec ulla ex parte ditescunt, niſi donis principis. In quos ira munificus eſſe debet, ut nullo modo pro dignitate cuiuſquam indigeant. Munitiones & cuſtodes corporis habeat. nunc ex Germanis eliguntur, quod experientia comprobatum ſit, eam gentem fide polere

lere. Contra domesticas insidias suis utatur affinis, quos etiam diuites faciat, ne spe audeant, aut ira concitati cogantur. mali quiesquam excogitare. Caueat autem homines parui capitis, iuuenes, foeminas, celeres in sermone, ac ualde mutabilis consilij: tum eos qui liberales sunt in conuiuijs, uel muneribus, aut ludis, aut ornatu. Modestis, & tardis, ac his qui iram non continent utatur. pignora etiam habeant scilicet filios circa se, nec uni unquam tantum fidat. nouos homines nunquam in conubernium & secreta domus admittat. Qua cautione diu Turcarum rex ueneni non solum iactura, sed etiam suspicionem caruit. Omnia igitur plurimum oculis subiaceant, habeat ministros praegustantes ut moris est, raro populo, rarissime alijs, tum maxime legatis se ostendat. Hominem enim posse, tum eius domesticos saepe uidere, & audaciam & commodum ad machinandum praebet. Suis non irascatur: si affecerit contumelia illico explodat. Plures enim ea natura sunt, ut iniuriarum obliuisci nesciant. Aduersus importunitatem rogantium hac arte utatur, ut nihil cuiquam det roganti, sed sponte atque inopinato, tum etiam quasi praeter omnium opinionem. Sic nec plura dare cogetur, nec repulsa illi dolorem sentient, nec ipse ab eorum grauabitur petitione. Filijs magnam diligentiam impendere oportet, nihil enim grauius est illorum cura. Vnde plures principes illos occiderunt, ut Mithridates, & pater huius regis Turcarum, ab illorum potentia timentes. Alij ob insidias, uelut Herodes qui Alexandrum Archelaum & Antipatrum sustulit filios, & Artoxerxes cum Dario quinquaginta alios. Alij ut regnum uni inuiolatum et absque metu traderent ut Deiotarus: de quo supra diximus. Diuidere enim regnum est destruere, uelut Massinissa qui cum diuisisset inter nepotes Adherbalem, Hiempsalem, & Iugurtam, ipsos neci crudelissime tradidit: & regnum in Romanorum manus. Dux uero ut dici solet Sfortia Franciscus, quamuis uni soli tradiderit est pluribus regnum, plures tamen illi inuiderunt, illi uni & dum casu Galeazius, qui rerum potiebatur, prodicione ciuis occidisset

cidisset, causam dedit ut Ludouicus frater prouinciam occuparet. Atque ita seditione exorta transit in Gallos: inde in Cæsarem, illorum stirpe deleta. Tam frequentia sunt huius rei exempla, uelut etiam de Ptolemæi regno, quod propter Cleopatæ & fratris insidias ac seditiones in Romanos peruenit, ut iam exemplis non indigeamus. Quin & nunc rex Gallorum ne regnum diuidat, cum duos habeat filios, nouum minori regnum parare intendit: adeoque omnia miscet, ut Turcarum periculo rempublicam Christianam totam exposuerit. Solet autem ut diximus media uia esse in regnis perniciofa. Itaque cauedum est in filiis & affinibus illud. Primo ut in regni causa obliuiscatur se parentem esse, aut fratrem, aut coniugem: nam qui hanc consuetudinem tuebitur, regnare per multas successiones poterit. Si autem diuidet, nunquam fieri potest, ut diu eius proles regnum obtineant: Ergo in filiis procreandis una solum muliere utatur. fideiiores enim & amantiiores fratres inter se erunt. Deinde maiori regnum totum decernatur, quem omnibus bellicis uirtutibus exerceat, ac inclytum reddat. Quod si a regnandi dignitate multum absit, alium illo generosiorē instruat: quos autem nolit regnare, non literis, non arte bellicæ instruat: sed in luxu omnino et otio alat. Vnde Philippus Alexandro cum quereretur, a patre sibi qui instarent fratres progeneri: respondit Philippus, Ideo efficies ut non solum ætate, sed & uirtute te illis digniorem præstes, cui regnum relinquatur. Non diuidendum dixit, non quod natu prior esset illi deberi, sed præstantiori relinquendum. Quid regna Græciæ omnia in Turcarum manus tradidit: nisi fratrum & filiorum æmulatio. Quid Italiæ tot regna in manus tradidit Barbarorum: fratrum ac filiorum æmulatio. Quid regnum Turcarum & Galliæ seruaui incolume: nisi quod non diuiditur. & foelix quidam successus aliquot regum fratribus carentium. Habet autem hoc Turca præstantius, quod uni & meliori decernit imperium: diutiusque utpote iam per tredecim successiones in uno tantum mansit.

t Gallo

Gallorum non tam inuiolata lex, nec meliori, sed primogenito tantum debetur. Ergo cum adhuc uigilantia liceat Christianis regibus imminenti resistere periculo, uel caueant, uel si secus cedat, non nisi de seipsis conquerantur. Frater ergo fratres in priuata uita retineat: & pater filios quos regnare nolit, nec ad alios transire principes permittat, capitaleque hoc esse decernat: in luxu & delicijs educet. Sic crudelitatem Barbarorum, & periculum Christianorum regum deuitabit. At uero circa religionis cultum princeps sollicitus esse debet: non solum quod ex hoc populi in admiratione contineantur: sed quia Deus ipse quo quomodo coli uult se. et si adhuc hoc non desideraret, debetur hoc tamen illi. Quamobrē Separū ciuitas sapientiæ exemplū in hoc dedit, quod templum omni arte exædificauit. Pari marmore: in quo soli pars nulla non est elaborata. Quicquid artis, quicquid studij est, in illo reposuerūt. Aetates septē historiasque habent in pauimēto. Summus pluteus capita habet pontificū: picturæ in sacratio, undique colores uarij, & si quid rarum est excogitarunt addere. Ferunt etiam eam urbem in tutela beatæ Mariæ esse, cui templum dedicauerant, nec unquam ea causa ui externa captam, & ad antiquitatis fidem ut cum Romanis certent Remum cum Lupa habent. Simili ratione Florentia ædem habet beatæ uirgini dedicatam sub annunciationis titulo: in qua statuæ et imagines pontificum maximorum, regum, militum innumeræ, qui uotis & supplicationibus seruati sunt. Aliam habent hi ciues ædem beatæ reparatæ, marmore albo, rubeo, nigroque exterius distinctam: tum uerò locū in quo pueri lauari sacro fonte solent, cupreis uauis & uestibulis ornatū. Quid autem maius æde nostra sacra sumptuosius uel elaboratius templo beati Marci Venetijs: sed & multa feruntur mira de phano Parisij beati Dionysij. sapienter hæc omnia non solum pie. Cauendum tamen est, ne uel superfluus sit sumptus, uel sacerdotibus summa auctoritas tribuatur. Cum enim plures optimi sint, periculosum tamen est, salutem publicā illis cō-

mitte

mittere, ob religionis apud populum auctoritatem, idq; euen-
tu satis manifestum est. Aethiopibus ambitione sacerdotum
mos inualuerat regibus: ut cum illi pronunciaissent, expedire
populo regem è uita excedere, ob gentis salutem: cogerentur
reges uitā finire, quod ni sponte fecissent, tanquam à Deo nun-
ciatum, quod sacerdotes mentiebantur, populus turpiter eos
occidebat: mosq; hic perseverauit usq; ad Erganē regem, qui
illorum cognito dolo, omnes sacerdotes deleuit, ut ab hoc com-
mento tutus esset. Non'ne Danielis historia refert Babyloniae
regem à sacerdotibus turpiter esse delusum: quos omnes ille ob
hoc interfecerit. igitur præscribenda illis licentia. Circa amicos
uerò eos eligant, qui non proprio commodo unquam, sed prin-
cipis consulunt. qui errata eius ferunt, nec probant, sed tamen
à maledictis aliorum tuentur. qui uirtute & gloriæ amore sint
insignes. Vna enim ut dixi omnia ratio bonorum est, gloriæ
æstimatio ac certamen: quæ urbem ac principem seruare po-
test. Porro urbs maxima fiet tribus: coniugijs, exercitatione
armorum, concordia. De omnibus autem diximus nisi de con-
iugijs: igitur nulla maior cura quam coniugiorum, ut cœlibes
omni honore careant: adulteria in utroq; delinquente accerbis-
simis supplicijs puniuntur: exemplo legis Iudaicæ & Mahometi
& idolorū, quod cū cōtēpserint Christiani, deteriores omnib.
his effecti sunt. Neq; enim uel aduersus Deū uel aduersus Rem-
pub. aliquid potest adulterio scelestius excogitari. Fures capi-
tis poena puniunt, quid debetur mœchis? Imperator Opilius
Macrinus iuris ciuiliſ abunde peritus, adulteros una iunctos
uitos semper cremari uoluit. Mitiores omnes, è quibus Traia-
nus irreprensibilis ante illum, morte nunq; non mulctauere.
Ius perpetuum in homines uel etiam rusticos nulli tribuat. Ca-
pitale etiam sit hoc à principe petiisse: ostendunt Venetorum,
Galliæ regis, & Turcarum uires quātum hoc possit. Vacat em̄
seditione regnum, cui nullus nisi unus præest. Ad omnia etiam
principis mandata promptiores euadunt, qui uni soli parendū
sciunt

sciunt: sic iurat apud populū ut cārus Deo uideatur; Cōstantinus ob hoc quī magnus dictus est, ut Ambrosius auctor est, clauum unum freno equi, alterū quo Christus confixus est galeæ infixit. Nescio an religiosus an superstitiosus an profanus: sed tamen ad opīnionem hominū plurimū conduxit. Maledicta etiā de Dijs, tum etiā de principibus acriter puniat: altero seditio tandem altero contemptus regis prouenit. Sed qualis sit contemptus ex auctoritate dignoscitur: unde Curtius de Alexandro cum ægrotaret dixit: Tunc exercitus intellexit quomodo ex unius spiritu, totius exercitus saltus ac uita penderet. criminis ergo capitalis sit aduersus regem loqui: quod etiā sacra scriptura præcipit. Ea ergo ratione non male apud Barbaros Alexander se Dei Iouis filiū curauit ab Amonis sacerdotibus pronunciari. Et Sertorius suam ceruam tanq̃ Deam consulebat, cōmenta hominū sed plusquā hominū. Si cōtingat alium principem prælio capere, si retentus uiam præbet occupandæ maioris partis regni: non dimittatur: sin regnum secus inuiolabile manet, prompte ac sine præmio ullo dimittatur. Homines enim qui nulli subiiciuntur, uel solum aut beneficio continentur, subiecti legibus, & pactis. Verum cum hæc alijs in libris de æternitatis archanis & uberius ac sublimius tractauerimus, regum institutis sinem facere decreui: postquā unius Alexandri magni uitam paucis uerbis pro exemplo pertransiero. Hic occiso patre eum ultus est suspēso in cruce Pausania, quamuis patrem non parum odio haberet, ne uel impietatis crimen subiret, & alijs ansam occidendi se præberet, antequam in expeditionem iret, omnes quos habuit suspectos regni occidit, e quibus etiā Attalum patris sororium. Thebas rebelles funditus subuertit: omnibus ciuibus qui supra xxx. m. erāt diuenditis, sex m. occisis. Omnibus aut gratū aut terribilem se ostendit: omnia in celeritate & confidentia statuit: militē Macedonicum à patre Philippo ueteranum acceperat, non mercenarium. Cum discederet omnia amicis donauit, nec spēm ullā

reli-

reliquere revertendi. Cum Helleſpontum tranſiit, niſiſ plis habuit pro ſtipendio quàm cibaria dierum triginta ſecum. Græcis quòd aduerſus ipſum ſtipendio ac inuidia ducti militabant: ita irascebatur, ut maximo etiam ſui diſcrimine illos omnes occideret, cum Perſis & alijs indulgeret. pro tanta igitur ſapientia debitum eſt præmiũ conſecutus. Quòd enim populus Romanus tot uictorijs, tot exemplis fortitudinis, pluſquam decies centenis millibus hominum ex ſua urbe cæſis, poſt annos ferme ſextentos uix ſibi acquiſiuit: unus Alexander nec quadraginta millibus militum, annis octo parauit: cum etiam illorum limites exceſſiſſet. Si quidem Indos & Scythas deuicit Alexander. Milia quinque etiam oppidorum ex India cepit: quæ omnia Romani intacta reliquere. Sed & Arabiam ac Libiam peruaſit: Ergo unus Alexander Romanis omnibus ob ſapientiaæ beneficium etiam geſtis rebus præponatur. Et nunc in Italia eſt princeps unus, qui ſi Philippum agere ſciret, poſſet relinquere Alexandrum, et nos aliquando à Turcarum imminentibus liberare periculis: nam Turcarum uis nunquã expugnari poterit, niſi unus conſurgat Alexander. Sed quomodo ille conſurgat, cum totis urbibus pigmentarij cernantur? Militaris omnis ars, obſeruantiaque perierit? mulierum arbitrio uiri pareant? gloria nihil, diuitijs omnia tribuantur? pompa foeminea inutiliter cenſus exhauriat? certamenque de illa ſit nobis maius quàm apud Græcos in olympiade? Ipiſi Itali principes filij fortunæ magis quàm uirtutis malint appellari? adulatoribus enormibus & ſucatis uiris delectentur? fatiſque illis uideatur, quòd parta retineant? Diuidant regna filijs, & pluribus uelint bene eſſe? alius gymnaſium erigit ad decorem, alius uenationes inſtruit ad uoluptatem? omnes lautis epulis gloriſantur? Quin etiam hominem præmio afficiunt, qui illis exprobrat auaritiã, quòd nõ in ganeones, in adultores, in mimos, in pompas omnia profundant: tanquàm hoc illis turpe uideatur. honeſtaque ille ſua deat, at ſaltem illius circunſpiceret uitam, ſi modo dubia eſt ſen-

tentia: expilare populos iniuste ut profundant in hos, qui solā
 illos doceant desipere. Carolum ille damnauit avaritia, ego il-
 lum non damno. Non enim in cœlum os ponam: sed utinam
 atq; utinam intelligeret, quā deceat principem qui maximas
 uelit gerere res, nihil omnino dare nisi his qui pro illo in acie
 stant, uel qui consilio pollent, ut administratoribus ciuitatum,
 & Architectis. Illud etiam scire decet, in quo aberrant aliqui,
 equitatum peditatu præstantiorem esse si par utrinq; numerus
 sit, nisi in angustijs montium. Nam equorū impetus in pugna
 utilis est, nec peditatu similis. In campis etiam fatigat & prohi-
 bet cōmeatum: ostenderunt Parthi aduersus Crassum, & Tur-
 carum rex aduersus Christianos. Quinquā etiam inter ho-
 mines multum intersit: in exercitati equites peditibus ueteranis
 tum pauci multis collati superabuntur. Par autem sit numerus
 amborū, quod immodica differentia sit inutilis, optima est. At
 uerō exercitatio fit perpetuo bello: id semper leuissimum susci-
 piendum, nec querendum est illos superare, quibus deuictis, ui-
 cinus fias longē potentioris. Quo errore Ferdinandus Turcas
 rum uim perpetuo habebit infestam. Occupanda igitur sem-
 per sunt non maxime opportuna, sed maxime tuta: donec po-
 tentia, auctoritas, experientia, te uel illi æqualem reddant, aut
 paulo minorem. Errauit & longe plus homo ille cum munitio-
 nes damnauerit. Omnis urbs fortis mœnibus, etiam oppidum
 fortissimum habeat, ut semper sint duæ aut nullæ murorū mu-
 nitiones. Hoc errore Ecelinus Paduam amisit: ex quo facinor-
 ris crudelis secundus error manauit, atq; inde regni cum tota
 familia interitus. Dissimulanda sunt studia & decreta belli, tñ
 locus, tempus, ac reliqua, quantum fieri potest, atq; in hoc ge-
 nere stratagemata uocata utilissima. Si multis ex locis aditus
 pateat, debilissima oppugnanda, uelut Turcarum uires facilius
 multo ex Aegypto frangentur quā ex Græcia: sicut miles fa-
 cilius uincitur si locis petatur inermibus, quā si ubi armatus
 est. Subditorum si potentiam reformidat, leniter ac quasi ex
 trans.

transuerso minuat, nō aliquorum sed omnium lege uniuersali. Quod consilium fuit Francisco Sfortiæ, cum legē tulit, ne quis inconsulto senatu hominem morte damnet. Iam enim tam leni edicto plusquam dimidium potentię procerum fregerat. Nostra ætas uidit unum principem Valentinum Borgiam quamuis infelicem præpropera ac inexpectata morte pontificis Alexandri patris sui & morbo letali proprio simul circumuentus. Ex his autem qui alijs parent, ducesq; exercitus sunt, Dauali patruus & nepos qui nunc regit prouinciã nostram Caroli auspicijs, illustres fuerunt: habet enim familia illa quatuor ea quæ in principe requiruntur à Cicerone commemorata, uirtutem, auctoritatem, fortunam, & scientiam rei militaris: quæ si euentu obscurentur non ob aliud euenit, quam si fortuna superioris inclinetur. Nam eorum qui nulli parere coguntur sapientia semper fortunæ adiungitur, quales sunt reges ac principes. Illud sanè demiror, Agapetum & Isocratem, cum tanta de rege & ad reges scripserint, tam pauca utilia præcepta illis commemorasse. Plura enim illorum quæ ad iustitiã pertinebant multis modis diuisa, sat erat uno præcepto comprehendisse. Et si Iustinianus Agapeti præcepta seruasset, non tam clarus fuisset bellicis artibus imperator, nec gloriari potuisset illis uerbis, quæ in proœmio Institutionum ponuntur: Africam atq; alias innumeras prouincias Romano addidisse imperio: cum seuerus uindex prætergressorum extiterit: nam Bellisarium exoculauit, per quem Italiã receperat: ingratus ergo dici potuit. In quo uitio Alexander etiam, cum duos Parmenionis filios unã cum patre occidisset, accusari planè potest. Sed hoc tutum: at non tutum fuit uxori Iustiniani Narseti Eunucho illuisse, cum per eum iam pluribus rebus bene gestis, & denuo recuperata Italia unius uerbi sola indignatione multas amiserit prouincias. Ergo securius ut dictum est occidisse quam lesisse in regni administratione, cum maximi uiri offenduntur. Historiæ legendæ assidue incumbat: sed non omni, ac sine delectu, plus enim

enim nocebit quam iurabit si has partes non habeat, integritatem fidei, annalium secretorum tractationem, diligentiam in declarandis omnium causis, similitudinem gubernationis cum presenti tua & iudicii grauitatem. Pro instituendis autem regum pueris non sacerdotes aut Rhetores, sed philosophie non auari, uel gloriae appetentissimi eligendi sunt. Sic Plutarchus Traianum inuictum & totius orbis dominum reddidit: quod etiam alias diximus. Et satis ex uerbis ad illum de reipublica gubernatione in initio intelligitur. Sic Aristoteles Alexandrum, nec oblitus est rex illius beneficii, eius enim charitate omnes fuit philosophos. Sic Alcibiades & Xenophon Socratis institutione incomparabiles exercituum duces extiterunt: alter inuis eius semper: alter fortuna maiore quam patria. Sed iam de his qui in libera uersantur republica dicamus.

Cum in reipub. alicuius gubernatione ciuis ad illius administrationem non ineptus accedit, oportet illius mores cum temporibus consentire. Nam si dissentiant, uix boni aliquid perficere poterit: cum uideamus etiam Caracallam Seueri Africi filium, quod Getam fratrem occidisset, ad imperii securitatem male perisse. Inuisus enim omnibus, populo scilicet, senatui, & exercitui, infirmum retinuit imperium: & oblata occasione cum uita breui amisit. Quod persuasum esset omnibus, illum qui in fratrem sauiisset etiam in alios futurum crudelem. Cum tamen ratio ea minime ualeat, non eodem in alijs quod in fratre existente periculo, scilicet imperii. Ergo res magnae legibus primo sanandi sunt. Sed hic error patris fuit, qui inter illos diuisit imperium. Caeterum quae aduersus consuetudinem temporum nisi admodum periculosa extiterint, conseruanda a principe cum sint, quanto magis a priuato ciue? atque is foelicissimus erit, non solum ciuis sed etiam princeps, cuius mores uelut de corporibus pro sanitate, a quo illi ac regioni consentient. Sapiencia autem in eo genere summa ac inuiolata. Quod si ad omnes respexeris qui ad summum fastigium in sua republica peruenerint: tum ad re-

ad reges: uidebis ita esse ut diximus. Quamobrem ut pro rege Alexandri gesta subieciimus, sic pro ciue in libera republica C. Iulius Cæsar, aut Cato est imitandus: quorū ut studia diuersa ac penitus contraria: sic uterq; in suo genere admirabilis. Vnde Salustius pulcherrime eorum naturam ac mores descripsit, dicens: Sed mea memoria ingēti uirtute, diuersis moribus fuere duo uiri, M. Cato, & C. Cæsar, quos quoniam res obtulerat, silentio præterire non fuit consilium: quin utriusq; naturam & mores, quantum ingenio possem aperirem. Igitur his genus, ætas, eloquentia prope æqualia fuere. magnitudo animi par: item gloria. Sed alia alij, Cæsar beneficijs ac munificentia magnus habebatur, integritate uitæ Cato: ille mansuetudine, & misericordia clarus factus: huic seueritas dignitatē addiderat. Cæsar dando, subleuando, ignoscendo: Cato nihil ignoscendo gloriam adeptus est. In altero miseris profugium erat: In altero malis pernicijs: illius facilitas, huius constantia laudabatur. Postremo Cæsar in animum induxerat laborare, uigilare: negocijs amicorum intentus, sua negligere: nihil denegare, quod dono dignum esset: sibi magnū imperium, exercitum, nouum bellum exoptabat, ubi uirtus eius enitescere posset. At Catoni studium modestiæ, & decoris, sed maxime seueritatis erat. Nō diuitijs cum diuite, nec factione cum factioso, sed cum strenuo uirtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia certabat: esse q; uideri bonus malebat. Ita q; quo minus gloriam petebat, eo magis illam assequebatur. Eadē fermē Athenis differentia inter Phocionem & Demadem ac Demosthenem, sed diuerso satis instituto: sic inter Niciam & Alcibiadem: Aristidem & Themistoclē. Duo igitur cum sint ascendendi in repub. modi, ut Cicero & Plutarchus recitant, Alter ut in eodē genere magno uiro adhæreamus: medicus medico, dux duci, ciuis ciui. Alter cum iam in ea existentem de statu derijcimus. Velut in primo genere Theophrastus sub Aristotele creuit: Perseus sub Apelle: Pompeius sub Sylla: Antonius sub Cæsare. Quan

u

quam

quam & Cæsar dictaturam exercuerit. In secundo genere Alcibiades oppugnato Nicia apud Athenienses creuit, Scipio depulso Fabio cum aduersus eius sententiã Africæ expugnandæ provinciã impetrasset. Pompeius depulso Lucullo iã claro uiro tum Metello: Cicero superato Hortensio; Aristoteles cõtradiçẽdo Platoni: Parafius pictor superato Zeusi: Timanthes superato Parasio. In unoquoq; horum generũ nõ parua est difficultas: nam oppugnationem multa pericula consequunt. auxilijs indigemus, indigemus & uirtute, sed longe magis plerunq; fortuna ipsa. Adherere non omnibus foeliciter succedit; nam ut in arboribus quædam sunt quæ hederam aut occidunt, uel non admittunt, aut exilem illam ac tabescentem nutriunt. Sic quidam adeo liuidi uel timidi sunt, ut nemo eis succrescere possit. Verũ quæ hominem in contentione euehunt quatuor sunt; autoritas, diuitiæ, potentia, & prudentia. Gloriabatur Philippus & cum eo Alexander filius, plus profecisse consilio quã armis, non solum quòd armorum laus communis cum milite esset, sed quòd plura longe patrasset, tutiusq; ac minore iactura: neq; plus bello quã corruptis seditionum ducibus Philippus profecerat. Quanto igitur magis necessaria in priuato ciue? At uerò C. Cæsar quomodo populum primo epulo publico, dein de largitionibus, inde ludis gladiatorijs corruptit, tum uerò belluas incognitas primus in spectaculo ostẽdit. Coniunxit Crassum & Pompeium non solum sibi, sed inter se idem tribunos plebis euerit. pecunia Ciceronem depressit, coniunxitq; in omnibus consilio audaciam. Autoritas tribus constat, uirtute, progenitorib. & societate. Nam & apud Ouidium Aiax sic loquitur:

Atq; ego si uirtus in me dubitabilis esset,
Nobilitate potens essem: Telamone creatus,
Moenia qui forti Troiana sub Hercule coepit,
Littoraq; intrauit Pegasæa Colcha carina.
Aeacus huic pater est, qui iura silentibus illic
Reddit, ubi Aeoliden saxum graue Sisyphon urget,

Aeacon

Aeacon agnouit summus, prolemq; fatetur

Iuppiter esse suam. Sic à Ioue tertius Aiax.

Sic etiam apud Euripidem Electra suum cōmemorat genus; & uerba Salustij iam illud ostendunt. Sed tamen hæc multo minus factis præsentibus possunt ad autoritatem: unde apud eundem Ouidium sic Aiaci respondet Vlysses:

Nam genus & proatos, & quæ non fecimus ipsi,

Vix ea nostra uoco.

Et Cicero hoc autoritatis genus, quod à nobilitate proficiscitur, in causa propria multis modis eludit: quod multi humilitatem generis ei obijcerent, ut aduersus Salustium in oratione uideri licet. Quamobrem poeta ille bene dixit:

Causam in se uirtus, nobilitatis habet.

Plura possem afferre huius rei testimonia, sed cum Censorini Catonis originem reuoluo, qui Scipionis Africani æmulus et oppugnator fuit, minus hoc me fatigat, longe quam etiam uelim. At in societate nobilitatis testimonium est, si cum grauissimis ac potentibus uiris uersetur assidue: non solum quod iudicent de illius prudentia bene homines: sed quod ab illis non reciperetur, si ea societate indignus esset. Vnde etiam dicitur apud Ciceronem Catilinam quæsisse contubernia optimorum uiuorum. M. Lepidi, Q. Metelli, tū ipsius M. Ciceronis, et M. Marcelli: sed cum à nullo nisi à M. Marcello eius sodali receptus sit, auxit potius suspicionem quam autoritatem. Potentia uerò ut ab opibus ipsis seingitur, constat affinibus atq; amicis. Affines quamuis fors ipsa det: nihilominus augent quidam uxori electione, ut ob id etiam Lucullus impetrauerit triumphum fauente Catone: qui Lucullo ob id ipsum coniunctus erat, quod ex eadem uxore Martia liberos genuisset. Tum uerò paucis affinium multitudo deest, si omnes uelint recognoscere. Verum ut in reliquis non omnes sed uel animo uel autoritate uel opibus præstantes eligere conuenit. Amicos beneficijs ac consuetudine retinere licet; at illos elige in quos beneficia conferas,

U 2 quos

quos exemplo in alios gratos fuisse cognoueris. Hoc consilio Lucilium Antonius, Damonem & Pythiam Dionysius Siciliae tyrannus in amicitiam receperunt, quod proprijs amicis quam uis ipsorum hostibus fideles fuissent. Verum parandae amicorum copiae nihil magis conducit, quam si te in illorum officijs potentem ac uigilantem uiderint: potentiam augent alij amici autoritas, opes, industria. Autoritatē nihil magis praestat seu apud principem seu apud populum siue in republica, quam si omnia uel maxima ductu illius & consilio fieri intelligant. At uero inter multos quonam pacto consilium, uim, & autoritatem retineat, his modis ferme intelliges: aut enim plures in unum conspirant antequam in consilium ipsum ueniant: quo tamen ut nihil est pernitiosius in republica, sic nec ualidius nec tutius si res male cedat iuxta poetam:

Et uos defendit numerus.

Utinam tantam utilitatem medici nostri aui negligere uellent. At aduersus conspirationem ipsam multis modis occurritur. Primo etenim ratione autoritateque res confirmanda erit, ut non nisi cum pudore queat illorum repudiari. Sicque omnes apud Lium tum etiam apud Graecos historicos nouae sententiae auctoritate, exemplis, rationibusque confirmantur. Sic quandoque coactus sum apud medicos, qui non omnino perfrictae frontis erant, quaedam pro infirmi salute aduersus multitudinem defendere. Est & alius modus, ut omnia quae dici possunt commemorentur praeterita conclusione: nam in aliquod eorum quae dicta sunt illos incidere necesse est. Et ut modus hic ad autoritatem minus facit, sic tutior est praecedenti. Nec mirum est ob id homines qui nostro tempore de rebus magnis consulunt, omnes ferre ambiguas et difficiles proferre sententias: ut quosdam etiam non satis intelligas quid sibi uelint: alij enim longa oratione nihil dicunt: alij uno uerbo plurima, atque etiam dissidentia inter se. Sunt & qui contrariam proferant sententiam ei, quam animo conceperint. Sed in his eos ad quos spectat monuisse necessesse est

se est, ut si amplectantur quam proferunt, semet proprio iudicio illi dedant; sin contrariam illius ad quem spectat opinione. Sed & aduersus has cautiones multitudo præpollet. exemplo autem tibi satisfaciam. Neque enim & exemplo & historia rei opus est, sed in exemplo rationem intellige, ex historia collige exemplum. Medebatur Curtius uir magni nominis Venetijs in fensus tamen illius urbis medicis iuxta Hesiodi carmen,

καὶ κεραμίδις κεραμῆ κοπέει, καὶ τέκτωνι τέκτων.

(.i. Et figulus figulo succenset, & faber fabro.)

itaque cum de more illi omnes ut ambitiosissimo cederent, post constitutam omnium consensu medendi rationem seorsum se inuicem iungentes omnia perturbabant, & pro calidis frigida miscebant, pro siccis humida, pro purgantibus astringentia. Inde si illorum fraude perisset æger, damnabant Curtium, qui solus contra illorum opinionem talibus uti auxilijs uoluisset. Quod si agro fortuna fauisset, ostendebant prorsus actum nihil eorum quæ ille decreuisset: causantes illum nec corpora, nec cœlum urbis cognoscere; ipsos in tanto hominis stupore maluisse etiã cum infamia periculo agrum seruire, quàm sine illa perire.

Quanquam agnoscerent in his auxilijs nec dubiam salutis spem subesse. Sic utroque ludificatus euentu Curtius, unus à pluribus superabatur, admittebant autem me unum in eorum consilio quasi iuuenem, imperitum, & excordem. Cum uerò alios uidebam medicos ante horam conturbantes urinas, ut qui succederent attoniti nihil sanum pronunciaient. Quidam leuiores longum morbum pericula mortesque prædicebant: tum succedente breui tempore recuperata ualetudo ostēdebat illos fuisse deliros. Omnes artes fraudem admittunt, sola medicina sponte eã accersit. Namque cum Galenus summus medicus etiam suo tempore esset, nec ulli cōparandus, sine dolo tamen artem exercere non potuit. Sed Galeni uersutia ad perniciem non egri tendebat, nostrorum medicorum à salute semper abest. Itaque ut ad rem redeam, si quis auctoritatem requirit, studere debet ut omnia

ex eius consilio agantur. Quamobrē & in Principe longe minus malum est, amittere urbes quā uoluntarie cōcedere. Nā qui amittit, fortunæ uim, quæ tum non constat, accusare potest; qui alteri cedit, iudicio suo se uictum fatetur. Reliquum est igitur ut de opibus dicamus. Verum illud difficillimum est pauperi, fieri diuitem; diuiti autem prædiuitem ac opulentum fieri facillimum. Neq; enim est eadem difficultas in fine quæ in principio. Verum non oportet ad comparandas diuitias hominem segni animo esse aut superstitioso. Quinimo illud animaduerte & sæpius repete Persianum:

Vare regultatum digito terebrare salimum,

Contentus perages, si uiuere cum Ioue tendis.

tum uerò illud Iuuenalis:

Aude aliquid breuibus giaris, & carcere dignum

Si uis esse aliquid, probitas laudatur & alget.

Quin etiam ad totum hoc sapientiæ genus plurimum confert, nihil à morte credere super futurum. Atq; ideo utriusq; ætatis succensens Satyricus, reprehendit homines qui inferos derident nec esse putant, et tamen ob leuem uoluptatē, imò ne uoluptatem quidem sed prurimum, æternæ spei renunciāt. Nihil hoc uis detur præsentis fortunæ aura gaudentibus: sed cum uel in mortalem morbum incideris, uel in irreparabile senium, poenitet tã uoluisse quæ feceris. Subdunt tamen qui uidentur sapientiores ex illis uanas quasdam ac frigidas satisfactiones aut preculas sine pietate, aut spem filiorum & lautas ædes, et præteritas iam delitias. Quicquid sit: qui animum magnitudini, & foelicitati mortalium bonorum despondent, & præcipue beatitatem quæ ex opibus prouenit sectantur, illud secum obmurmurant:

Esse aliquos manes, & subterranea regna.

Et contum & stygio ranas in gurgite nigras;

Atq; una transire uadum tot millia cymba,

Nec pueri credunt: nisi qui nondum ære lauantur.

Quibus sanè egregia illa Aristotelis & Auerrois philosophia
belle

belle subscribit. Verum non hoc est nunc instituti nostri tractare, sed docere quonam pacto ex paupere diues euadas. Nam diuitiæ autoritatem augent, & ex illa uicissim nascuntur, nec mirum. Multa enim sunt quæ sibi uicissim fauent etiam in naturæ opificio, uelut pluuia & humidum, sanitas & temperantia. Quin etiam quædam sibi ipsis, ut pinguedo pinguedini, tabes tabi, opes opibus. Verum opes ilico autoritati fauent, ut Horatius recte depinxit, dicens:

Scilicet uxorem cum dote, fidemq; & amicos,

Et genus, & formam, regina pecuniâ donat.

Ac bene nummatus decorat suadela, Venusq;.

Optimum est igitur humana sapientia prædito diuitem esse, quod diues & sapiens & bonus & fortis & foelix habeatur. Hic autem finis humanæ sapientiæ talem uideri, nequaquam autem esse. Vnde nec disciplinarum scientia utilis est illis, nedum necessaria. Quum enim opus est innata pulchritudine, ubi omnia fucoregenda sunt? aut quid opus est tot artibus, technis, ac dolis ad ostendendum te scire quod scias? At uerò non solum inutilis est disciplinarum cognitio humanam sapientiam exercere uolenti, sed omnino illi aduersatur. Quippe quod naturalis sapientia ingenio profundo, tenaci memoria, multiplici studio, labore tarditate, ueritatisq; amore constet. Humana autem dissimulatione, uersatili ac leui ingenio, prompta memoria, multa exercitatione absq; studio: hæc quis non uidet pugnare cum illis? Quamobrem nemo in eodem genere utriusq; unquam laudis gloriam assequetur. Sed præcipuum hoc humanæ sapientiæ signum imò argumentum etiam, artem illam ex toto quam maxime profiteris nescire. Ad quod non parum cõferre illud uidetur, quod Pindarus dicebat:

ἔχει δὲ μοῖραν καὶ τὸ δ' οἱ γὰρ οἱ σοφοῖς

Φῶλοι, πᾶς ὅλῃ μαρτυροῖ λέγειν.

(.i. Est autem hoc cum fato. Nam qui inter sapientes non probantur, apud multitudinem eloquentiores sunt.)

Et si

Et si usquam optime, in nostra urbe amplissimum locum apud plebem habet. Vnde recte sancitum, Iudæos in ea habitare non posse. Nulli enim leuitis aura feruntur, auram popularem nulli magis quam indocti quærent, tum maxime illam quæ lucrica est. Existimant enim omnia opibus deberi, imò etiã fidem ut poeta inquit,

Quantum quisq; sira nummorum seruat in arca,
Tantum habet & fidei.

Sed nullæ tamen magis dignitatem augent quam repentina, cum ad artem conferuntur. existimant enim homines summæ sapientiæ signum esse repente ac maxime ditari. Quod opes maximum mortalibus bonum atq; in quo cætera omnia contineantur credant: quorum opinionem Peripateticus ille opulentis gratissimus fouet, dicens nummum potestate omnia continere: igitur in tam magna causa Pindari uerba subscribamus

εἰ γὰρ τις ἰσλὰ πέπαται

μη̄ ξὺν μακρῶ πόνῳ, πολλοῖς σοφός

Δοκῆ τι δ' ἀφόναν

βίον κορυστέμελο ὄρδο βύλοι —

Σὶ μοι χροναῖς. τὰ δ' ἐκ' ἐπ' ἀνδραῖσι κῆται.

(.i. Si quis enim bona possidet nõ cum magno labore, multis sapiens uidetur inter stultos rem suam sapientibus consilijs augere. Verum hæc in hominib. nõ sunt sita. Nil mirum igitur, si de opibus non seorsum ab autoritate dixerimus uicissim illorum iuncta causa. Sed non de omni tamen autoritate nunc dicendũ erit, quippe quòd de summa illa quæ principem in republica facit, cuius est omnia proprijs auspicijs fieri iam abunde dixerimus. Sed sunt alia duo autoritatis genera, præter hanc quæ cum diuitijs causam coniunctã habent: alterum est ut bonus apud omnes habearis: reliquum ut maximus in tua professione, cerdo inter cerdones, medicus inter medicos, senator inter senatores: quanquam hoc ultimo exemplo propter magistratus potentiam primum fermè genus autoritatis coniungatur. Est tamen quandoq; summæ autoritati etiam

etiam cum opibus sed summis uicissitudo; uelut apud Romanos Crassus ille diues Pompeio & Cæsari in autoritate apud populum comparabatur: sic & Nicias apud Athenienses Alcibiadi, & apud Agrigentinos Gillias. Neque enim ob magnam aut militaris artis peritiam, aut prudentiam maximi habebantur, sed ob diuitias ingentes: cum tamen Nicias omnino non esset uirtutis expers, & Gilliam commendaret liberalitas. Verum hæc ut raræ sunt tam amplæ opes, sic iam qui eas possident si non omnino uecordes fuerint, ad consequendam summam autoritatem nostris præceptis haud indigebunt. Nunc igitur quonam pacto magnæ opes acquiri possint, quo etiam modo reliqua duo autoritatis genera comparentur dicendum est.

Duo sunt in uniuersum hominum genera: unum quod arte caret; aliud quod ea præditum est. Ei igitur qui nullam artem nouit, nihil melius quam probitatem dissimulare, dolum exercere. At cum in minimis si dolus exerceatur haud latere ob frequentiam potest, expectanda occasio est. Sed interim foveendus: salutant blande, comiter affantur, urbani sunt, tum adeo religiosi, ut etiã superstitiosi uideantur. Nostræ artis professores, tum etiam aliarum multi longè melius hæc norunt exercere quam ego dicere possim. & est uerisimile. Nam omnis ars, usu & experientia constat plusquam ratione. Ideoq; non solum artium inexpertis hoc conuenire puto, sed etiam his qui artem sine arte profitentur. Ergo postquam sensim opinionem hominibus ingesserunt fidei, iustitiæ, pietatis, integritatis, tum quasi munimine quodam paulatim ad congerendas diuitias se conferunt. Mercaturam igitur alienis exercent opibus, agunt *περὶ κερδῶν*: tum coniugiorum, tum negotiorum. miscunt se publicis rationibus, collegiis sacris, urbis redditibus, consulunt, recipiunt depositas res. Et quibus trium unum euenire necesse est, uel ut pereunte domino sine tabulis res illi qui eam recepit accedat: uel ut usu interim utilis sit possidenti; & quanquam non integra restituatur, nihil tamen illius culpæ imputari possit: uel

x ut

ut illęsa restituta, maximis populi encomijs celebretur. Sic & licitatores quacunq; agant fraude, partem semper eam habent adiutricem, pro cuius commodo fraus ipsa excogitata est. Sed sunt multa tamen in quibus dolus deprehendi non potest: longę plura uerò ubi argui nequeat: uix unum in quo lege damna re licitatore[m] possis. Sed hunc etiam qui apud populum religionis & innocentię nomine clarus habetur, quoniam pacto tu solus quamuis superiore causa euerteris. Hinc igitur ad reipub. administrationem proceditur & ad magistratus: hic occasio diuidendi latior longe: sed tamen arte opus est, ut aliquo uel pietatis, uel iustitię uel religionis nomine rapinę honestentur. Nec tamen id celeriter petendum, sed confirmata iam magistratus consuetudine, aut sæpius repetita. Vix enim hominibus perfuaderi potest: eum qui iam diu iustus fuerit repente mutato consilio, iniustum euasisse. Vnde tutius qui honestas causas defendunt, novos homines aut omnino qui in magistratibus conseruauerint adeunt: nam antiquiores ob satietatem plerunq; noui ob sui experimentum à scelere abstinere. medijs temporibus pecunię opera datur. Sed & in his modus est, atq; ut in omnibus fraude moribus perseuerantia uirtuteq; ferme ipsa ac uoluptatibus bene iuxta poetam dicentem,

Est modus in rebus, sunt certi deniq; fines,

Quos ultra citraq; nequit consistere rectum.

Cauendum est diligenter ne frequens fiat transgressio, nec aduersus potentiores, nec palam aduersus leges, neq; paruis in rebus, quędam enim horum periculosa: alia occasionem meliorem eripiunt. Vnde qui non sunt morę patientes, cum rara sit auis, uel celeritate frustrantur, uel temeritate præcipitantur. Agnouit tres uiros, qui dum rempublicam administrarent, unus ex his commissam fidei suę rationem, quod ad fiscum spectare uidebatur, prodito pupillo in seipsum transtulit. Nam & scus facile cessit, cum intelligeret sine illius industria nullam ex his bonis ei futuram utilitatem, Alius cum testamentum esset

suppor

supposititium, bona pupillorum euertit, quod ad fiscum non nisi huius inuentione solerti deferrentur: nec tamen leges uiolasse uidetur. Tertius uenalem administrationē per internuncium tamen habuit. Duo primi leges non offenderunt sed fidem: nec potentiores sed miseros fraudarunt pupillos, qui nunc mendicant: omnes tamen amplissimos fundos possident retinentque cum autoritate magistratus, quantum per leges licet: facta etiā noua aliarum ut moris est in repub. adiectione dignitatū. Nonne uides, ab initio quam sanctus fuerit Cicero, donec ad magnam potentiam profectus est? Inde causam Siculorum prodidisse pecunia fertur. Sic Hortensius qui a Verre sphingem accepisse dicitur: quamuis honestius inter iudices cum sorte ductus, omnia habuit uenalia. Quid Cicero queritur de corruptis iudicijs dum Clodius absoluitur: dum Salustius liberatur? forsā non tuto licet cum teste, apud leges: par habetur ut cum legibus si sine teste res agatur. Accusas me, quod nepharia doceam: non equidem quæ facienda sint, sed quæ in singulos dies fiunt, ut corrigas, non ut probem: sed tamen interim res illorum utilitati cedit. Quid enim hoc a furto differt? Aliquando potentem uirum interrogabam: quod aduersus illos lege non licet intendere, aduersus fures licet. Ergo humana ad homines cum referuntur, eatenus probanda, quatenus ab hominibus alijs laudantur, aut uituperantur. Lex enim est quam homines sanxerunt: quam irritam esse uolunt, non est lex, quamuis pro lege aliquando habita sit. Ergo qui ad hanc sapientiam accedit, nihil pensi habet quod iure reprehendi non queat. Sed tamen melius est ut in eodem genere præstantius usque ad extremum in eadem integritate perseuerare. Nam nec Aristidi quicquam defuit: potuitque Phocion esse diues: diuites etiam fuere Catores. Ergo ad hoc tantum insatiabilis libido te impellit: non ulla necessitas, imo neque commoditas. Præstat igitur hos circa mores esse diligentissimos, lenitatem ac mansuetudinem præ se ferre, cauere ab irrisione. Delectant scommata certe, sed parum

auant. nihil hoc ineptius ad auctoritatem uel opes parandas. Quod si aliquos non leuis auctoritatis uiros scemmatibus delictatos legas: hoc scias fuisse illorum uitium. Non ergo a uitio laudem aestimabis, sed laus ipsa uirtutis, facit ut uitium toleretur. At uerò ut lenis sis ac urbanus, auaros homines imitare: nulli enim natura ad hoc paratiores uidentur: cum uerborum ea lenitas pro beneficio, pro arrabone habenda sit. Nec existimes hanc uulgarem esse ditandi uiam, quandoquidem multos cognouerim, qui ex mendicitate penè intra paucos annos decies sestertium congregauerint: nulla enim fraus uitæ compendiosior. Proxima huic est artificum auctoritas. in his qui nobis lem aliquam artem profitentur, militaris, medicinæ, plasticæ, picturæ, iuris Cæsarei, diuinandi, pædagogij, Architecturæ, et generaliter ubi fortuna aliquem locū sibi uindicat. Nam optimi successus in artificem auctoritate præstantem, infelices omnes in humiliorem reflectuntur. Horum igitur industria non est negligenda: quandoquidem humana sapientia hic arcem suam collocat. Primum itaq; considerandum, ut quæ leuis sunt auctoritatis, in certamen & hominum uoces ducantur. augent enim hæc, quod & prædiximus, mirum in modum rerum aestimationem. Deinde riuales beneficio fouebis Antoniano. Nam ubi ex toto hominem penè perdideris, tunc leui excusatione ab exitio libera, ne si forsan pereat, calumniam crudelitatis & periculum ab affinis subeas. Sciunt nostro tempore quot incluti uiri his dolis perierint, aut maximis in periculis fuerint constituti. At si unus ab uno expugnari nequeat, plures illum oppugnabunt. Verum si cui in ea facultate multi & potentes uiri insensu sint, seu etiam in republica, nullum fermè uidetur auxiliū, nisi illorum mors, in qua foelices hi uidentur, quibus opportune ea contigerit. Nam quæ cum calumnia aduenit, dedecus, contentiones & pericula adducit: sera uerò alios euehit, ut nunquam magnitudini tuæ locus relinquaet. Porro auxilijs præter ordinem legum in republica uti inuidiosum semper, uix unquam foelix.

Matthæo

Matthæo igitur Curtio multum profuit ad dignitatem, quòd duo illius acerbissimi hostes, Marcus Antonius Veronenſis & Tiberius, uno eodemq; anno, quaſi etiam eodem ut fertur tempore mortem obierint. At ſi reconciliari poſſint, aut arte ſuperari, longe melius eſt quàm mortem expectare, quæ uel ſero aduenit, uel ſi etiam feſtinanter ueniat, inuidiam etiam innocẽti conflare ſolet. Ergo inimici debent aut placari beneficio uel ſuperari potentia. Pompeium Cæſar beneficio traxit, deinde etiam affinitate iunxit. Ciceronem uero proprio ſtatu miniſtris Pompeio, Clodio, Gabinio, Piſoneq; depulit. Neq; enim leue negotium erat Arpinatem regem tanto præſidio ſultum deijcere. At uerò & in his delectus habendus eſt: nam qui ſolum à le nocinio hominum pendent, nec familiæ ac potentum affinitatibus ſulti ſunt, uti depelli commode queunt. Nam & ſi per ſe ſatis prompti ſint, cum tamen deciderint non facile reſtituuntur: quod cum ipſis cuncta ruant, animus, autoritas, opes, amici, habentq; perpetuam inuidiam quæ illis multos alat hoſtes. At nobiles, & qui factis egregijs illuſtres ſunt, amicos facere tentabis: in quibus uerò inuidia odij cauſa eſt, ſola uis in his experienda eſt. Nam nullis beneficijs aut uerbis inuidiæ liuor minuitur, ſed quanto magis placare niteris, eo crudelius infeſtabit. Recte igitur Cæſar demulſit Pompeium, protrixit Ciceronem: ille enim nobilis factis egregijs ac tunc ab inuidia alienus, Cicero humilis fortunæ, lingua ſolum ſtrenuus, inuidia quantum ullus alius premebatur. Vnde nec Catonem ipſum quamuis hoſtem implacabilem, quòd nobilis eſſet, accuſare auſus eſt. Tum uerò in oppugnatione brutorum induſtriam imiteris: Tauri cornua, Canes dẽtes, Tigres ungues, Leones utrunq; in pugna præferunt: abſcondunt illa. oppugnant tauros canes auribus inherentes, quo minus ſe tueri poſſint. Non igitur quenquam aggreſſaris ea parte qua tibi ſuperior eſt: unicuiq; aliquid deeſt, locum nudum tenta. In aliquibus literæ deſiderantur, in aliquibus iudicium, alijs ſucceſſus deeſt, multi ſunt inornati, alij incõ-

stantes uel parum solliciti, quis sine uitio dici potest? Vbi magnum discrimen apertum fuerit, sensim comparatio ineunda: semper enim comparatio cuiusdam æqualitatis magnæq; similitudinis argumentum præbet. Et si qui expugnandus est, talis fuerit ut uirtute excellat, tunc omnes machinæ in eum, omnes doli, omnes conspirationes intenduntur. Stultum enim est, credere eum, qui falsa opinione hominum clarus habetur, diu coram uera uirtute suum posse pristinum gradum retinere. Eiectis igitur illis qui uere sunt sapientes: conandum est ut cæteros tui simillimos uincas. Ergo in hoc non parua opus est diligentia, atq; primo ut uitio omni careas, ac principaliter uarietatis ac inconstantis studiorum. Namq; illud uulgatum uerum esse credunt, quod scilicet

Pluribus intentus minor est ad singula sensus,
Inde fides abrogatur non solum ab æmulis, sed etiam à populo:
nec minor factura inconstantis morum, ne te illum esse dicans
Sardum Tigellium, de quo Horatius:

Nil æquale homini fuit illi: sæpe uelut qui
Currebat fugiens hostem: persæpe uelut qui
Iunonis sacra ferret, habebat sæpe ducentos,
Sæpe decem seruos, modo reges atq; tetrarchas.
Omnia magna loquens, modo sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus
Quamuis crassa queat, decies centena dedisses
Huic parco paucis contento: quinque diebus
Nil erat in oculis. Noctes uigilabat ad ipsum
Mane, diem totum stertebat. nil fuit unquam Sic impar sibi.
Alter notat Priscus ab eodem, Sic iuuat repetere, Sepe notatus
Cum tribus anellis, modo leua priscus inani
Vixit inæqualis: clauum ut muta ret in horas,
Aedibus ex magnis subito se conderet: unde
Mundior exiret uix libertinus honeste.
Iam moechus Romæ: iam mallet doctus Athenis

Vires

Vivere, uertumnis, quotquot sunt, natus iniquis.

Quid makim? quæ amentia? dicunt hîc, nam sapiens esse potest. At uerò in riuilib. cum superior iam euaseris, ut prius iuua bat cõtendere, sic tunc diligēter caue omnē contentionē: habes exēplū de Metello Numidico aduersus Cn. Manliū plebis tribunū, à quo apud populū in contione laceratus: & fuerat, uerbis petulantibus itaq; sic respondisse illi fertur: Nunc q; ad illum attinet Quisites, quoniam se ampliorem putat esse, si se mihi dictauerit inimicum, quem et ego mihi neq; amicum recipso, neq; inimicum respicio, in eum non sum ego plura dicturus. Nam eum indignissimum arbitror cui à uiris bonis benedicatur: tum ne idoneū quidem cui à probis male dicatur. Nam si in eo tempore huiuscemodi homunculū nomines, in quo punire nō possis, maiore honore quàm contumelia afficias. Ergo aliud genus dicendi, quandoquidem in necessarios de æmulo sermōes incideris. Phauorinus docuit, in quo nec hostilē ostendas animum, & absq; maledictione grauius tamen illum longe uituperes, quod genus quidem in frigida laudatione consistit, Nec hoc adeo simplex est, ut uideatur: nanc; frigida laudatio, amicum ostēdit, qui quod laudare possit, non inueniat; magna; est argumentum improbitatis illius, cum uituperatio aperta odium aut inuidiam prodat, & fidem ob id tollit. Subtilius quidam eum de quo est sermo in aliena causa extollunt, in ipsa principali re tenuiter nec nisi ex cōfessione laudāt. Acrius instant alij commiseratione moti illius casus & malam fortunā deplorant. Quid igitur improbitus aut callidius excogitari potest, quàm fingere amicitiam? frangere existimationem? laudare in eo quod omnes uituperatione dignum putant? Misereri illius qui gloria opus habet? Sed tamen apud ignauum uulgus quandoq; leuis uituperatio non nocet, & leuis laus iuuat: ob id grauius accusare apud plebē illos necesse est. Sed sunt qui suppresso nomine conuictijs maximis æmulos aut inimicos agitāt. Nanc; nominatim carpere quenquam, & iniurijs lacerare, solis con-

solis concedatur Grammaticis : in cæteris enim non solum rusticum est, & contentione plenum, sed & periculosum. Illud uix uitari potest, quod adeò frequens est, quamuis multis modis exprimi soleat :

ὄμοιον δ' ἔπειθα ἔπος, τοῖον δ' ἔπαυ' ἔγχευε.
(.i. *Quale dixeris uerbum, tale audies.*)

uelut apud Comicū, Contumeliam si dices audies. Erasmus ad uersus sycophantam nomen suppressit, reliqua omnia quæ ad maledictum pertinebant est prosecutus. Quinetiam apertæ cõtumeliæ leges resistunt. Nominatim fertur unus tantum Archilochus proscidisse Lycambem, ut ad uoluntariã necem compulerit: sed nos consilia hominum non miracula narramus. Hic tamen poeta quanto maiore industria socerum accusauit, eo imprudentius omnia suæ uitæ probra posteritati mandauit, quæ nunc omnibus notissima sunt, cū potuerint esse si per eum licuisset ignota. Neq; em̄ decet, quod & alias diximus, seipsum uituperare: imò nec incommoda sua aperire, nisi cum ea uituperatio seu malorum historia aliquid habet ad institutum & exemplum, uelut apud Paulum ἐ κόποις περιωστέρας, ἐν πληγαῖς ὑπὲρ βαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περιωστέρας, ἐν θανάτοις πολλάκις. ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκιστος αἰκοντο παρὰ μίαν ἔλαβον. τρις ἔρρα βεβίαθη. ἄπαξ ἐλίθιαθη, τρις ἐνευέγασα. (.i. *In laboribus plurimis, in carceribus quadragenas una minus accepi, ter uirgis casus, semel lapidatus sum, ter naufragium feci.*) aut cum ad gloriam, quòd prudentia euaseris: ut apud Homerum Vlysses, cum infortunia sua Alcinoò narrat, uel uitandæ suspicionis causa, ut apud Virgiliū Aenææ se purgantis apud Didonem à proditiõnis crimine longa historia. Præter hæc non pauca etiã sunt necessaria huic sapienti, ut ad apicem perueniat. Primū quidem ut in omnibus sentire cum uulgo uideatur. Vnde etiã uafes ille Aristoteles dixit, loquendū esse ut plures consueuerunt, sed credendum ut pauci, philosophos innuens. Hæc ratione Homerus passim animi immorta-

lita-

lratem umbrasq; decantat, ut ibi,

ψυχή δ' ἐκ ἐσθίων ἠεμάνη. αἰδοῖς δὲ βαβύλων.

ὅτι πῶτμον γοῶσσι, λιπῶσ' ἀλοφοτῆτα καὶ ἴβων.

(.i. Anima autem ex membris auolans ad inferos descendit suum fatum lugens, suum florem & etatem miserans.)

Vnde etiam mirum est aliquos somniasse, primum fuisse Pherecidem, qui animos dixerit immortales, cum ab quo cōdito semper hęc opinio uel sola hac ratioē quod populis placeret, ubiq; inualuerit. Similiter & conari diuinationem quandam ostendere non à sorte sed prudentia ipsa originem habentem pulehra, quo in genere post factum gloriatur Cicero præuidisse bella ciuilia, quanquam Cæsarem & ipse eueixerit. Sed intelligebat uir acutus, hoc commentum ut apud sapientes ridiculum, sic apud populum magnam sapientiæ opinionem præbere. Illud Homeri diuinius & præstigijs quasi simile: cum personam inducat ante euentum prædicentem, & post se qua potest cautione extendat, si quid est quod & euenit, sic describit,

Νῦν δὲ δὴ Ἀνκαιο, βίη φάσειν ἀνάξια

καὶ παῖδες παῖδων τοῖκω μετόπισθε γένοντα.

(.i. Et nunc Aeneas uis Troianis imperabit. Et nati natorum & qui nascuntur ab illis.)

Est & aliud genus dissimulationis quasi huic contrarium, cum quæ maxime scimus, nescire nos præferimus, alia profitemur. Inde occasione data excellentiam eruditionis inexpectatæ ostēdimus. Sic illos cogimus de nobis sentire maiora quam uoluimus; stupore enim qui technam non intelligunt repentino dicuntur, & modestiam etiam nostram laudant. Quid ne ego explicare omnes modos conabor? aut huic nequitia tantum formitem præbere? Sed tamen non possum rerum ipsarum capita negligere, & quanto res ipsa est inutilior, tanto magis præstat ostendere illorum amentiam, qui aded his fraudibus insudant, ut non solum alios quod propositum erat ab initio, sed etiam seipso sua impostura seducant, persuadeantq; se scire quod

y nuno

nunquam didicerint. O profanum hominum genus, atq; omni-
ni stulticia plenum. Sed nō uacat nunc quod docere uolumus,
& si uitium sit reprehendere, rem ipsam potius prosequamur.
Cum ergo aduersus plures contendere cogaris, diuide illos, se-
re lites, causas quare in alijs: spem præbe, in suspicionem ducto
quod etiam aduersus Hannibalem cum apud Antiochū esset
profuit. Quomodo enim aduersus plures foeliciter pugnabis,
cum id uulgatum Catulli uerum sit:

— Noli pugnare duobus.

tum illud Græcum:

μὴ δὲ ἑρκλῆς πρὸς δύο. (i. Ne Hercules quidem contra duos.)

at uerò quomodo singulos in sententiam tuam trahas uiden-
dum. neq; enim facile est, cum plura sint hominum ingenia:
alia enim prudentia gubernantur, alia parent ambitioni, aua-
ritiæ, cupiditati, timori, uerecundiæ; alia impotentia & debilia
sunt. Quæ igitur prudentia gubernantur rationibus conuiu-
antur; Ambitiosa blanditijs seduces: avaros pecunia corrup-
pit: cupidos spe impleas; meticulosos terroribus impelle: uere-
cundos exemplis incita. Utq; unius utri exemplo utar, Cæsar
in occupanda republica omnia hæc amplexus est. Nam exerci-
tum oratione deuicit. multitudo enim ut consentiens est non
nisi rationi cedit, quod ratio pluribus propter ingeniorum di-
uersitatem persuadere possit. Vnde illa Lucani inclyta ad mili-
tes exhortatio. Sed tamen & tunc ad singulos confirmandos
pro morum qualitate magnam adhibuit diligentiam. Antoniū
spe impleuit: Curionem pecunia corrupit, Cassium impulit ter-
rore, quo etiam Ciceronem contnuerat, Pompeium blanditijs
sefellerat, Milites in acie quotiens exēplo suo incitauit dubitan-
te, sicut retinuit fugientes. Extremum est, cum uis adhibenda
est in implacabiles hostes, quod & in Catone exercuit. Neq;
enim aut rogare, aut corrūpere, aut terrere, uel allicere unquā
aut hominem persuadere tētauit, sed summa uel in uoluntariā il-
lum necem adegit. Horum autem modorum fortior omnibus
est uis, inde terror, post pecunia, inde oratio, Nam blanditiæ;
spei,

spes, & exemplum raro magnam uim habent. Ambitiosi enim inconstantes omnes sunt; exemplum non mouet nisi cum uel iræ uel disciplinæ coniungitur: spes metum à latere semper habet, ob id quatuor illa sunt præstantiora. Vnde etiam ad prodicionem ab alijs nemo nisi duobus modis impellitur, metus scilicet & pecunia. In tanto enim periculo nullum tritum prædictoribus sufficere potest. At nulla oratio docere tanquam queat prodendum dominum: uis aduersus regnum non est: igitur auaritia & terror duæ tantum erunt causæ ad prodicionem suadendam. Etenim de auaritia non est ut exemplum adducam; uerum terrore inducti electus, Commodum milites, Diadumenus aulicus, Aurelianus imperatores occiderunt. Sed inter omnes mira Aureliani cædes, qui cum crudelis esset, minisq; Mnestheum quendam à secretis tabellarium terruisset: ille omnes quos Aurelianus occidere destinauerat, atq; cum his plures longe alios omnes nobilissimos, sed huius periculi inexpertes, ac seipsum in tabulam retulit: quam omnibus qui in ea scriptum nomen habebant ostendit, rati illi non frustra Aurelianum quenquam morti destinare: quod & uerum erat: timore compulsi in unum coniurarunt, & periculo periculum pellere tentantes imperatorem occiderunt. Sed iam ad rem unde digressi sumus reuertamur. Illi maxime possent in republica, qui alios consilio impellunt aduota sua: illi inter artifices, quorum auspicio decernitur de rerum summa. Atq; hi omnes nouerunt alios in studia suauertere, qui ex his persuadendi aut cogendi modis opportunitates eligere sciunt: tales aut temporum moribus maxime conueniunt. Ergo foelicissimus quisq; in republica non solum princeps, cuius mores ætatis moribus consentiunt: & nunc quod & olim non solum mores, sed & habitus et ornatus corporis spectari solent, compitq; tanquam prudentes in precio sunt. Et mira res etiam in artificum electione cultus desideratur, sed tamen C. Cæsar qui rerum potitus est, & male cingebatur, & togam trahebat, cumq; caluus esset, male audiebat à militibus. Sed tamē

apud Homerum quòd Græcorum mores cum nostris magis consentiāt, Nauficaa puella Vlyfsem admiratur uestibus ornatum, quem ante neglexerat dicens,

Ἐροσεν μὲν γὰρ ἄμμοι αἰκίλιος δίατ' εἶναι,
 νῦν δὲ δεῖσθαι ἔοικε, τοὶ γὰρ κεν θέρυι ἔχουσι.

(.i. Ante mihi hic uir tenuis uisus est, Nunc autem dijs similis est, qui Latum cœlum habitant.)

est & in prouerbio, ἕματα ἀνδρ, id est uestes uir. Sed & Quintilianus grauis autor dixit de rhetore loquens: Et cultus concessus atq; magnificus addit hominibus. Vitia autem, humana sapientia præditus, uix unquam uitare potest. Quod uerò in his optimum est, famam nō negligere. Ad eò enim apud potentiores homines prauitatis opinio inualuit, ad eò eruditi uitiorum ac flagitiorum opinione apud magistratus laborant, ut nihil in his nisi pudorem requirant. Nam cum publice mala hæc perpetrauerint: exemplo suo rempub. non parum offendunt. ex quo potentioribus inuidia conflatur illorum leuitate. Sed tamen falluntur & in his quod uitia sint sapientum; nam non horum sunt, sed eorum qui fingunt se sapientes. Etenim neq; Socrates, neq; Aristoteles, nec Diogenes uel Crantor, nō Antisthenes, non Cato, non Phocion, non Aristides, non Hippocrates, non Galenus, nō Democritus, nō Euclides, nō Ptolomæus, & si qui alij uere fuerunt sapientes, uitijs ac sordibus coinquinati erant. Sed unus Aristophanes, Naso, Catullus, Terentius, Chryssippus, Cæsar, Xenophon, & quicumq; sapientia humana florere, idem & labe scelerum dehonestabantur: quanquam occulte quantū possent illa perpetrarent. Est etiam illud considerandum, quonam pacto & in quibus artibus multitudo unū possit opprimere, in his certe ubi iudicium solum habent artifices, atq; in his uulgus, nullum habet autoritatem, uelut Architectura, Medicina, Militarisq; disciplina. Nam de his cerdonibus & fabris ac rusticis nullum permittitur iudicium. Multi igitur cum in unum conspirauerint, si cedit loco deiectus est, si resistit

sistit, nectamen vincit unus plures: cumq; etiam uicetis si res
 male cedat, euentus in illum retorquetur. Et quamuis doctissi-
 mus sit quicumq; pluribus repugnat, uulgi iudicio insanire ui-
 detur. Sed si ars ipsa conpirationem non admittat, uelut pictu-
 ra, plastica, musica, fabrilis, tum fullonum, indusiariorum, cini-
 flonumq; artes, in quibus unicuiq; extra artem iudicium reli-
 ctum est; assiduitas, pro sapientia subiiciatur. Hæc aded ob am-
 bitionem grafa potentibus est, ut in manifestissimo etiam eru-
 ditionis & excellentiæ artificum discrimine deteriores tamen
 præferant meliori. Ergo diligentia plurimum ualet, non solum
 apud reges, sed ciues ipsos, & ea pro excellentia opificis habet.
 Extremum tandem est, ut ostendam quonam modo sine scien-
 tia se scire possint ostendere, idq; duobus modis fieri solet: pri-
 mum ut generalia quædam dicta memoria teneant, eaq; uicissi-
 m ac alternando ut maxime proposito conueniunt recitent:
 altero ut uerbis ambiguis utantur, uelut in medicorum interro-
 gatione, cū non sat teneant memoriæ quid propinauerint egro,
 quasi non succurrente rei nomine interrogant, an rem illam ac-
 ceperit: illi existimantes recte interrogare, quamuis rē ipsam
 non exprimant, respondent accepisse quidem, sed non purgasse,
 aut amarum fuisse: tamen sic in memoriam reuocat medicinā
 propinasse. Ecce quā leui solertia magno suo stupori impu-
 dentiq; negligentia succurrit: & tamen hac sapientia hominū
 uitam tractant, requiruntq; mores & cultum ægri ab eo, qui
 quod dederit nec mente retinet. Quonam pacto dies ac tempo-
 ra & genus & causas & symptomata morbi ille nouerit, qui
 nec recordatur hesterno die quid iusserit dari? Cum uerò an pe-
 riturus sit æger interrogant astantes, respondet callidus: mor-
 bum quidem nō uacare periculo, multa q; adducit uerisimilia.
 Si tamen succedenti die critico (sic enim uocant iudicij dies) ali-
 quid effluerit sanitatem polliceri, a cuius spe non multum ab-
 esse nisi nouum aliquod symptoma superueniat. Atq; in dies
 producendo prædictionem, modo unum modo alterum cau-

lando, eo pertinemunt, ubi uel salus uel pernicietas adeò manifesta
 est, ut puerulum nec latere possit: tunc cōmemorant, quęcumq;
 in eam partem prædixerint oblitteratis reliquis, eaq; tam bella
 prædictione tanquam cauti ac prudentes, nec leues plus sibi glo-
 rię uendicant quasi uniuerso Galeno euoluto quicquam clare
 protuleris. In uno enim inter plures cum manifeste aberrare cō-
 tingerit, cæterorum prædictio uanitati hominis euentus fortunę
 ascribitur: ergo tam modica sapientię humanę portio, tot uigi-
 lijs, tot laboribus, tot experimentis apud omnes præfertur. Et
 quamuis hic quasi ludendo hæc scribamus, experimento tamē
 intelliges, nos ueriora dicere his quę apud Sagrā contigerūt.
 Est & Socratica illa disputatio, cum quę non nouerunt addu-
 cis in medium, constanter negant uera esse, ac disputant: dūq;
 persuadere niteris, doces quę nesciunt. Nec tamen ulla tibi ex
 hoc ab illis gratia debetur cum contradicant: id mihi frequen-
 ter euenit cum amico quodam, rogabat quid sentirem de re, ea
 exposita affirmabat id esse non posse, me acrius instante, ille ue-
 hementius resistebat. Ego à primo congressu intellecta amici
 urbanitate: reclamantem nec consistentem deserebam, nec ini-
 quo animo tuli eam rem: non solū quòd amicus esset, sed quòd
 quę didicerat nunquam, tanquam sua uenditare uoluit. Quòd
 uitium in pluribus est, tum maxime in Ioanne Colla, is homo
 uulgaris, sed studio Mathematicarū egregius, Italiam circui-
 bat cum omnibus claris uiris congregiendus: multa paucim quasi
 ea nosset proponebat: quibus solutis utebatur, autoris suppresso
 nomine, tantumq; profecit in nostra urbe ut optimus existima-
 retur. Atq; ego cum quę proponeret illum scire existimarem,
 æmulationis studio multa inueni, quę nunquam antea cognita
 fuerunt. Sicq; uir hic causam præbuit sua hac sapientiā, ut Geo-
 metrię & Arithmetiç opera inchoarem, quę demum foelic-
 successu superaucta æterna manere poterunt. Obscurum enim
 non est, Arithmetiç secundę additioni nihil pro rei magnitudi-
 ne adijci posse. Sed sat fore homini, qui tot tantasq; numerorū
 et quas

& quantitatū vires quæ illic scriptæ sunt, uel ex his plate cō-
 sequuntur intelligere poterit. laudamus nostra non magnorū
 solum exemplo uirorum, sed ueritate suffragante. Itaq; his atq;
 alijs etiā argumentis humana sapientia constat: qua opes &
 autoritas seu in republica seu inter artifices constantur. Sed ta-
 men reliqua quæ ad hoc genus pertinent iam nunc explicanda
 sunt. Nihil enim quod ad rem pertineat præterire decreui, tum
 maxime, quod hic modus optima quæq; hominum iudicio am-
 plectitur & uulgatissimus est. Propria igitur uox ut etiam dixi-
 mus in necessarijs artibus si sapienter proferatur, multū iuuat,
 tum maxime si quasi è latere adueniat. Nam & animalia ipsa
 facilius impetu à latere facto euertuntur. Gloriantur se deten-
 tos publicis negocijs quidam, alij conqueruntur in opportuno
 tempore emisse prædia uel ædificare cœpisse, ut ex hoc homi-
 nes lucrum intelligant, ac ex illo rursus conijciant homines exi-
 stimationem: factant alij magis aperte potentium hominum
 congressus, ardua negotia. Sed tamen omnia pro audientium
 qualitate proponenda sunt: cum non desint qui in suis negocijs
 totum uellent occupari hominem, nec putant ambitionem ar-
 tificis quicquam ad se pertinere: quinimo summa quæq; minis-
 mis etiam coꝑquant. Illud certe obseruandū, in quo plurimi pec-
 cant, ne coneris quicquam: omnis enim conatus ab autore tan-
 tum detrahit fidei, quantum est quod orationis uī adijcere se pu-
 tat, cum firmitatem orationis ipsi præsentis labefactent. Eadē
 ratio circa ritus ac mores nihil damnare, suspensum esse, tum
 admirari optimum est, si modo non extra aleam fuerit: nanq;
 ridiculus fiet, si de Deo aut etiā de religiōe dubitare se ostēdat;
 liceat ergo in his tantum suspensam habere mentem, quæ in cō-
 trouersa hominum uersantur. Simulare autem cultum deorū
 iam diximus. profanum quandoquidem etiam uere colenti ni-
 hil perit: sed tamen omnes sapientes etiam si id non credant
 uulgo plaudunt. Persuasum enim est, omnem legem deos habe-
 re suos, qui colī se uelint. Vnde recte Euripides fingit Venerem
 Hip

Hippolito indignatam de illo conqueri ac dicere:

ἔνισι χερσὶ δὴ καὶ θεῶν γένη τὸ δὲ

πρωτόμυνοι χεῖρας αἰθεράων ὕπο.

(.i. Id etiam deorum generi inest, honorari ab hominibus gaudent.)

Quod & Virgilius sic imitatur,

— Et quisquam numen Iunonis adoret

Præterea: aut supplex aris imponat odorem.

Sit ut libet: nam & ἄθεοι inveniuntur. Sat est hominum genus cum dijs coniunctum esse, intellectu ordinis similitudine, ac etiam ut meliores existimant animorum immortalitate. Par est igitur, ne ingrati uideantur illos colere, & si Epicureus Lucretius dicat:

Primus in orbe deos fecit timor.

multa in auribus audientium conceduntur, cum populus ad eam religione gaudeat, ut etiam faueat superstitioni. Quam rem etiam Philippus Macedoniae rex, optime intelligeret: milites omnes contra Phocenses pugnaturos lauro coronauit: quod illi uidentes cum Delphis oraculum spoliassent immemores se post hoc latrocinium, tamen superasse Boeotios: superstitione moti ante pugnam regi terga dederunt, incruentamque caesi uictoriae illi tradidere: quae omnium postmodum ei felicitatum causa fuit. Sapientium uero ac potentiorum alia ratio: plus enim habent in fronte quam in recessu: alij enim laborant philosophiae morbo, alij superstitionis, alij nec hoc nec illud credunt, iocundum tamen est ac risu dignum, cum summos foeneratores Chrysothomo & Augustino (nec pudet Hieronymo), operam dare cernis. Pauci ut uideo sanae mentis sunt, quam obrem ex hominibus polypij fiunt, ut uideantur sapientes. Sed haec ferme in te omnia sunt. Videndum est etiam quonam pacto ex alijs gloriam aucuparis, namque si cognitores causarum & aduocatos cernas, magnam secum turbam clientum per urbem ducunt quotidie, & quamuis illorum negotia perfecerint, suspensos tamen ac incertos, ne discedant dissimulato sine rei, fame, siti, aestu, labore, curis,

ris, languidos per totam urbem ac etiam miseros trahunt. Succedit huic arti alia certior; cum multos tibi adiunxeris illorum qui arti eidem sed diuerso modo inserviunt, uelut rhetoribus seu reconsultisq; aduocati, cognitores, tabelliones: Medicis pigmentarij, chirurgi, tonsores: Architectis fabri lignarij, ferrarij, ædificatores: Ducibus tribuni militum, centuriones, signiferi, antesignani: Antistitibus sacerdotes gregarij, & qui cucullam gerunt, tum ex plebe hi qui religionem profitentur. Apud nos ob multitudinem non est inuenire nomina: Iudæis erant Esseni, Pharisei, Saducei. Verum hoc genus hominum omnibus confert, quod ob pietatem cōmune sit. Quantum uerò apud mortales religionis opinio ualeat, ostēdit Iacobus Bussularius qui Ticiniū annis quatuor in sua potestate retinuit, & Ioannes Vicentinus qui Bononiæ per annum præfuit: uterq; ui externa tantum pulsus. Sed & Hieronymo Sauonarolæ parum defuit, quin eadem ratione Florentiam occuparet. Igitur opinio religionis apud populum rex est, & Romani quanquam diuersa ratione sacrorum regem habebant. Ergo in omnibus his cōmem se, liberalem, mansuetumq; exhibere optimum: sed longe melius agunt colludentes cum eis, quod in triremibus factitari non occulte solet, medico tonsorem & pharmacopolam ducente. Et nobiles ipsi Veneti cum suffragijs res decernatur, aliorum nobilium, sed pauperum auxilio euehūtur. Late patet hic ambitus huius negotij, neq; enim omnia singulis scribo, sed omnibus arte opus est ut ars intelligatur. Nulli nisi generoso uiro unquam magnitudinem periculi ostēde ad quod te suasore impellitur; quod sciri non uis, nulli dixeris. At si beneficij erga te collati magnitudinem ille intelligat, tu prius uerbis illū doce, non ignorare te quantum ei debeas. Multa prætereo ad rei apicem festinans, sed tamen reuerti post modum necesse est. Diximus enim, iactantiam plerumq; inutilem fore, quibusq; in causis probanda esset, at loquacitati ne modus ullus imponetur? e quidem ut uideo, aliquot in casibus ea etiā utilis erit. Tum pri

mo, cum corā ineruditis cum doctissimo sermo inciderit . nam
 uerborum multitudine ut in cibo uenenum, plerunq; sic in eis
 ueritas sepelitur . Tum qui tecum contendit, obstupefcit tantū
 nugarum audiens, adeoq; ab ipsa re proposita diffitarum . nec
 in tam absurda oratione facile succurrit, a quo nam exordium
 contradicendi ineat . quare sui oblitus & hærens , ab indoctis,
 qui nugaciori palmam semper tribuunt, haud dubie uictus exi-
 stimatur . Confert & loquacitas sermonem habenti cum his,
 qui sensu non integro sunt : uelut cum mulieribus puerisq;, si
 non admodum ambitione laborant; hoc enim genus & nugis,
 & ineptijs plurimum gaudet . Quod & Ouidius ibi sensit in a-
 matorijs de Calypsone loquens & Vlyssæ, cum dixit;

Hæc Troiæ casus iterumq; iterumq; rogabat,

Ille referre aliter sæpe solebat idem .

qua ratione Virgilius eam longā Troiæ narrationem Aeneæ
 tribuit cum Didone loquenti . sed nos de amatorijs rebus sæ-
 pius ac copiose alijs diximus . Licet & ociosis ad relaxandum
 animum, præcipueq; in aula dum pernoctant cubicularij, atq;
 inde exorta cōsuetudo scommatum ac cauillandi, tum laceffen-
 di quemq; optimum ac frugi uirum falsis dicerijs . Scommati-
 bus igitur hic locus est, cum irridere uolumus absentes, præsen-
 tes non nisi cum incessere, sed hoc ut dixi non solum inurbanū
 sed & periculosum , Apud principes tamen fertur & iuuat , seu
 in scurræ personam te ipsum effinxeris, seu omnino surgentem
 quasi è casu deprimere uelis , seu principis natura quæ his gau-
 deat ad hoc prouocetis . At in scriptis lepidissimus est insectan-
 di modus, tum præcipue ludens & multum salis habens , quale
 illud Ioannis Bocati; Obenigna atq; pia mulierum Bononien-
 sum ingenia, & ad nullas amantium preces surda: quibus lau-
 dibus, quibus ego uos preconijs efferam? en uides quomodo
 fœminas omnes infensæ urbis Florentinus ille absq; conuitio
 mœchas appellet. Simili ratione alibi dum quendam proditum
 ab amico refert subiūgit: Seruauitq; illi Venetâ fidē, quod qui
 fecit

sefellerat ex ea patria esset. In quo genere dicendi palmam Horatius inter omnes tulit, Vnde Persius :

Omne uaser uitium ridenti Flaccus amico

Tangit, & admissus circum præcordia ludit.

Callidus excusso populum suspendere naso.

Sed & apud Græcos Aristophanes satis lepide perstringit inimicos, quod Græca comœdia satyricum quid redoleat, quod & animaduertit Quintilianus. Itaque poetarum lectio tum præcipue Comœdorum & Satyricorum humanæ sapientiæ aptissima, quod et Terentius ita expressit, ut in laudem eius multa carmina scripta sint. Ego Plautum quamuis ab Horatio uituperetur, hac in parte Terentio præpono. Sed his ut satyrici præstât, sic illis historici; atque ex his omnibus quæ minus probantur animalium scilicet secretæ narrationes. Sed nulla in parte ut plerumque accidit, quàm in hac pauperior est historia, quod sit utilissima; magna enim scribunt quæ magis delectare solent, uerum minima in usum ueniunt, & utiliora longe sunt. Petrus Bembus epistolas quasdam Leonis Pontificis scripsit latine, quæ uestigium aliquod continent. Sed quid epistolæ cum historia? Licet aliquid ex Liuij locis aliquot colligere. Sed uere adhuc hoc scribendi genus intactum est, ex Siculo Diodoro, ex Demosthenis orationibus aliqua surripere licet cõfracta atque tenuia, nec tamẽ ulla te huius capiat admiratio, Primum secreta colloquia paucis admodum cognita sunt, & neque tunc absque periculo in publicum ab ipsis autoribus, nec post absque errore edi possunt: cum ex his etiam qui talium sunt participes, uix unus inter multos scribere illa aptus sit. Et quanquam Turcarum princeps maiorum suorum gesta hac tam insigni diligentia conscripta, ut etiã pleraque alia memoratu digna, eadẽ cura inuenta habere, & legere etiã maxima cum utilitate credat. Hoc tamen genus quod est preciosissimum apud mortales, est etiam rarissimum, nec nos ulla maiore in difficultate uersati sumus, quàm ut hæc pauca quæ hoc continentur libro ad hominum utilitatem colligere

geremus. Enimvero, si quis recte animaduertat, ut difficillima est hæc ratio, sic utilissima ac iucundissima est: cum quibus modis deludantur homines, quibusque modis has præstigias uitare possint edocentur. Est modo dicendum à nobis in leuioribus causis, quonam pacto res exigua in magnâ ueniat autoritatē: & cum tamen illud magis ad librorum compositionem pertinet, seu quia prætermissum, seu quod ad conuersationem etiã confert, nunc est explicandum. Cum enim leuis res tractanda est, in speciem magnæ rei euadit, si singula eius capita diligentius tamē principalia seorsum excusseris interpretando, contradicendo, soluendo ea quæ difficultatem facere in proposito uidentur. At contra magna res extenuari solet, cum indiuisa tractatur, tum uerò exemplis ac uerbis ipsis mitioribus: ut em̄ acriora res grauant, sic lenia eleuare possunt. Ea arte quidam minimæ eruditionis se ostentant. Alij rara rerum nomina explicantur & obsoleta iam: quod genus quanquam in Salustio ad mittatur, solis tamen pædagogis consuetum est. Rerum multiplex scientia laudabilis semper fuit: augere ad ostentationem humanæ sapientiæ opus. Utque unum ex his qui tales fuerunt plane exponam, Thessalus ille Galenicus mihi unus uidetur, qui artem medicinæ in sex mensibus docere se posse iactabat, qui ad eam artem euectus, nescio an inuidia an indignatione Galenum potius prouocauerit. Sed tamen melius fuerat Galeno si eum oderat, nullam in scriptis rationē eius habere. Nam & nunc quod aliquis fuerit & talis, cui maledicere dignum Galenus existimauerit, pro confesso illius laboribus habetur. Est etiam cum in collegijs omnibus, in administratione reipub. inter etiam illos qui cucullam ferunt, & denique ubi plurium nomine res tractantur, & tamen paucorum arbitrio omnia sūt. Etenim noui respub. quasdam, quas Diij Boni quot ceremonijs gubernant, uix octo aut decem hominum uoluntati subiacere in his, quos in successiuis temporum partibus, quas uacationes appellare solent, ne ordines negligi uideantur, eligunt qui personam

sonam agant non potentes, sed si etiam prudenter nunquam audaces. Hi pauci donec inter se non discordes fuerint, nec nisi mortis causa alios novos induxerint manent. Sed cum inter se dissident, soluitur dominatus ille & oligarchia, quam rem cum Franciscus Gadius non intelligeret, quamuis acutus, premeretq; socios, ac urgeret, odio & indignatione depulsus, ac in carcere coniectus est. Nemo enim est tam patiens, qui non sibi malit bene esse quam alteri. Illud etiam animaduertendum, in quo & ille peccauit, tyrannidem quae contra leges est, sine armis non posse unquam esse diuturnam. Vel ergo cum pluribus inuadenda est, uel lege fauente, ut Dominicani, qui unum patiuntur dominum perpetuo; aut fulcienda est ipsa dominatio armis. Quod si his neglectis modis alium tentaueris, absq; dubio male peribis: quinimo optima conditio in repub. si cum inuidia sit, & non habeat participes, permissiosa tandem necessario est. Quae res ut Dionem sefellit, sic Timoleon in ea seruatus est: Nam Timoleon administratione etiam citra inuidiam se abdicauit: Dion cum affinem Dionysium expulisset, in ea perseverauit, donec ipse una cum uxore pregnante neci traditus est: nec immerito, cum amicum & affinem frigidis Platonis argumentis ingratus e regno depulerit. Nemo enim amicum e potentia de turbare debet, sed reddere meliorem; quod si ille tyrannidem exerceat, nec admonitionibus pareat, nec a suis, nec amici, nec benemerentis est hoc opus, sed ultionem his in quos peruenit iniuria derelinquat. Hanc rationem Sylla secutus est. intelligebat enim dominationem praeter leges non posse aut cum pluribus esse communem, aut perpetuam, at tyrannidem populo Romano inducere impium existimauit: quamobrem C. Caesare melior extitit. Quin etiam illud consideratione dignum, nihil amplius Syllam uoluisse quam libertatem populi Romani, quae in paucorum gubernatione tum maxime senatus diuturna tantum esse poterat. Adepto summo gradu, consistendum est in illo summa ope, aut ut diximus sponte discedendum. Nam

deiecto difficillimus semper reditus fuit : cum etiam in cadentibus plerumq; exilia, proſcriptiones bonorum, & mortes ſuccedant. Illud ſanè nemo effugit, quin cum infamia & ignominia decideret. Ergo tria ſunt præcipue obſeruanda. Primum quidem, ut non ſtatuat ſecum præterita opera, ac iam exanclatos labores ſibi ad retinendam gloriam ſufficere. Pingi ſolet & recte Occaſſo, foemina, alata, occipitio calua, ſphærulæ inſidens, quod nequeat apud aliquem diu manere : & ſi modo maneat, hiſtrionum more ſecum ludit ſphærulam rotans. Et ideò moliri ſemper noui aliquid oportet, & nunq; fidere præteritis. Senſcunt humana omnia, nec longo tempore autoritas, potentia, memoria uirtutis, & ſuper omnia gratia ipſa cellerrime: quam obrem cuncta perpetuis laboribus & aſſidua induſtria reparanda. Ergo in amicos continue beneficia, in populum noua, nec præteritis ſimilia uirtutis exempla edes. Nouis legibus, nouis apparatibus, nouis artibus, quod iam partum fuit erit etiã retinendum, ſeu id ſit uiolenta tyrannis, qualis Dionyſij & Phalaridis aut Cæſaris : ſeu uoluntaria, ut Pyliſtrati & Periclis & Coſmę Senis ac Laurentij Medices: ſeu mixta & ſtudio partiũ conſlata, ut Syllæ & Pompeij & Genuæ ducum Fulgoſiorum Adorniorũq; ſeu quædã ſumma apud omnes bonitatis opinio, ut Ariſtidis & Catonis. Siue inter artifices eminẽtia : nam qui ueterib. gloriæ ornamentis inſtiterũt, aut cõſiſi ſunt, omnes ex illa deciderunt. Qui autem mortalkũ rerum naturam contemplari, alijs atq; alijs inuẽtionibus reparauere gloriam, firmiter in illa uſq; ad uitæ exitũ manſerunt. Et em̄ ut morbi tempora quatuor ſunt, ſic & gradus in homine. Primus humanitatis ad conciliandos hominum animos, amicitiamq; ac benignitatis nomen comparandum. Secundus liberalitatis ſplendorisq; ad occulte occupandã inter omnes coæquales dignitatem ac autoritatem. Tertius audaciæ & crudelitatis ad tyrannicam inuendum poteſtatem. Quartus iuſtitia ac prudentia ad regitũ nomen obtinendum. Cumq; pauci admodum ſint qui in una
pare

parte clari extiterint : paucissimi qui opportune pro tempore tantam morum uarietatem subire nouerint . Ideo etiam sic, ut pauci ad dignitates conscendere, paucissimi uero summū gradum occupare possent . Si tamen aliqui id potuerint , omnes hanc uiam inierunt, cum quidam extremam mutationem, quę omnium difficillima est, ferre nō possent, in ipso tyrannidis uestigio non sine maxima etiam difficultate ac misere permanserunt, quorum numerum non est explicare . At qui usq; ad regium nomen euasere, fuerunt Iulius Cæsar & Octauius ac Franciscus Sfortia : primi horum omnium ac reliquorum qui tam ingentem fœlicitatem consecuti sunt. Si uitam uestigiaq; insectere, uidebis ex initio humanitatem , post splendorem ac magnificentiam, inde uim ac crudelitatem, dolos, impietatem, ultimo iustitiam cum prudentia & summa maiestate exercuisse . Non est quod in artificibus ob obscuritatem in hoc exemplo utar: omnia enim in his, minora & minus clara : quia etiā finis longe minor est, quanto inclytus artifex à rege distat . Verum illud ne totiens repetam memoriæ semper inhæreat, benefactorum tempus diuturnum esse debere: Impietatis breue, maiestatis perpetuum humanitatis cum occasio dederit, at iustitia maiestatem cum populi beneficio retinet : quam obrem nulla uirtus adeo regna tuetur ut illa . Alterum quod qui summum iam apicem pro uoto adeptus est, obseruare debet , ne quenquam lædat nisi necessario : nam tunc non solum raro sed longe minore cum odio id efficiet . Quod si lædendo unum alterum tuues: reliqua autem sint paria: omitte officium ut ab iniuriā abstinneas: nam iniurię memoria (ut iam diximus) longe uiuacior ac diuturnior est beneficij recordatione . Causa huius est, quod ira ac iracundiā, fortiores animi sint affectus, iustitia ac gratia . Omnes etiam his affectibus mortales ferme laborant, non omnes uirtutibus: itaq; parem , ut plures ab iniuriā prouocentur, quam beneficio obligentur, tum etiam fortius . Videtur etiam beneficium magis à natura proficisci, iniuriā contra naturā inclinā

clinationē. Fortius igitur iniuria mouet homines ad uindictā, quā beneficium ad retributionem. Contraria ferme ratione si in repub. res agatur, difficilius erigimus quā prohibemus: nam qui erigit, uni tantum benefacit, paucisq; eius amicis, qui autem prohibet, uidet omnibus conferre, paucis tantū obesse, quōd in rebus dubijs ac incertis, quislibet aliquid spei collocat. Ergo ad prohibendum plures longe inuenies fautores, quā si aliquē coneris euehere. Alios igitur euehere inuidiosum magis, quā oppugnare: sed tamen oppugnare maius odium irrat, quā erigere. Igitur ad solidam potentiam euehere, ac dissimulanter conuenit, ad auram captandā popularem oppugnare. Qui ergo propter se alios oppugnat, ubi uictor euaserit, auctoritatem ac potentiam nō solum acquirit magistratu auctus, sed alios oppugnando etiam apud multos gratiam. Nec ulla in re C. Cæsar idē pertinacior, nam C. Rabirium perduellionis, Q. Catullum de refectione Capitolij accusauit, & pontificatū aduersus duos potētissimos uiros obtinuit. Tertiū quōd quisq; ut fastigium dignitatis ascenderit obseruare debet, ex insidijs ducitur: nam cum ui amplius locus non est, cumq; res ipsa dubio non caret, omnis spes in insidijs collocari solet: alios enim opprimere uel sperare ab alijs oppressos licet, eum qui iam super omnes emineat non licet: quamobrem ad insidias omnis ratio omneq; consiliū uertitur. Memineris autem eius, quod iam in regum administratione diximus, ut beneficia per te, potæ per alios inferantur: Tum ut dissimulatione utaris. namq; amici dissimulatione patientiæ promptius ineunt officia, iram timētes; inimici contra dissimulata indignatione, sine negotio opprimuntur. Porro præter tyrannos qui rempublicam occuparunt insignes fuere humana sapiētia Crassus, Alcibiades, Cicero, Messala, Demosthenes, Agrippa, Mecenas, aliq; certe absq; numero, & nunc plures huius sapientiæ studiosos facile inuenias quā sapientes. Calluit eam nō parum Erasmus, nō solum in uita, sed etiam in gloria sibi paranda. uixit enim in

ma

magna mortalium admiratione, & rem suam non leuiter au-
 xit. Nempe & qui humanæ incumbunt sapientiæ, gloriæ magis
 sunt auidi quàm compotes, regibus ipsis exceptis: nam hos nõ
 unus historiæ suæ infert. Quamobrem multi nephanda ob hoc
 & inaudita adorti sunt, ut tyrannos alij trucidarēt, alij ut emo-
 lirentur magnifica opera, alij ut uiolentos exitus haberent, au-
 derentq; supra uires inter ceteros. Cũ Pausanias de iniuria ab
 Attalo accepta esset sollicitus, Hermocrates sophista dixit, non
 alia uia facilius posse gloriam parari, quàm si gloria inclytus
 rex occideretur. eoq; dicto incitatum illum patrem Alexan-
 dri occidisse. Quod etiam consilium Hieronymo Olgiato Co-
 lam pædagogum dedisse ferunt: unde ille Galeazium Sfortis
 obtruncauerit, iam accepta uitiatæ sororis iniuria. Sic Hero-
 stratus Dianæ Ephesiæ templum combussit, ut posterioribus
 seculis tam nephando celebraretur scelere. Alij manus ob hoc
 solũ sibi intulerunt, uelut Portia Catonis filia, Aria Partii uxor,
 P. Carientis Philotimus, Cleantes tum Chrylippus, & Calanus
 Indus, Cleomenesq; Lacedæmoniorum rex, Monyma quoq;
 Milesta Mithridatis uxor, aliaq; cum illius sororibus. Sic O-
 thryades Spartanus, sic Anchurus Mydæ regis filius, & qui se
 deuouerunt Bruti, & pro finibus Phiseni Carthaginenses fra-
 tres: & T. Iubelius Campanus, & Meles Atheniensis puer. Nõ
 est multitudo horum recensenda: alij patientia hanc aucupati
 sunt gloriam, ut Scæuola & Pompeius: alij fortitudine, ut Atti-
 lius Romanus, & Atheniensis Cynegyus: alij sollicita nimis ac
 quasi stolidi cura, ut Decius iurisconsultus, qui propriam uitã
 scripsit: alij uindicta, alij crudelitã, alij incredibilibus discipli-
 næ experimentis. Hinc alius iubet filium uictorem securi per-
 cuti: alius oculo excæcari. Mira nimis sunt prodigiôsæ cupidi-
 tatis gloriæ exempla, paupertatis, potentia, iræ, gula, libidi-
 nis. omnia sine discrimine proferuntur, modo spes propagan-
 di nominis non desit. Sic Nero etiam inclytis modis æternum sibi
 nomē parare molitus est, occidit matrem, uxores duas, fra-

A trem,

trem, magistrum, cremauit urbē, saltauit, cantauit, omnia cæ-
 dibus polluit, transformauit puerum, inijt inguina deligatorū,
 conficiebaturq; à Doryphoro. tanta est hæc sitis inanis glorię
 quam non dissimulauit: urbem enim ac menses etiam nomine
 suo tentauerat defœdare. Sed iam ad institutam rationem re-
 uertamur, ab initio enim illud propositum erat, ut ostenderet-
 mus, quibus nam modis humana sapientia potiremur: tum
 quonam pacto ex illa opes pararemus. Ergo ut à uirtute ac fi-
 de diuina, à disciplina et studio, naturalis, sic ab exercitatiōe et
 rhetoribus ac poetis humana sapientia habetur. palma autem
 horum Plutarcho dabitur, qui tot excellentium uiuorum acta
 in unum contulit, artem, consilium, fortunam, successusq; edo-
 cēt. Vt nihil ad Græcam calliditatē, nihil ad Romanam auda-
 ciam desit, Plinium habes, etiam Cęcilium ac Dionē, tum Eu-
 ripidem, Sophoclē, Satyricos iam diximus & Comicos, Hora-
 tius ubiq; singularis uir meo iudicio est, Homerum & Virgi-
 lium altiora sapientes nō tam utiles existimo. Iurisperiti om-
 nes in hoc uersantur genere, præcipue Plato: nec tamē Aristo-
 telem in hac causa negligo. Nam Plato callidissimus omnium
 est, non tamen utilissimus, nisi illi qui aliud sub cortice, aliud
 credat esse in superficie. Lutianus noster totus in hoc genere
 est, Plutarchi Moralia sanctiora sunt ac diuiniora, quàm ut in
 hoc genere reponantur. Ad summum illud uidetur sapientię
 humanę ab alijs generibus discrimen, quòd nec cum periculo
 male agit, nec cum uirtute bene: sed mala quidem sub pietatis
 & iustitię umbra, bona uerò in auaritiã & ambitionem sem-
 per agit ac dirigit. Etenim cum sicarij & manifesti fures legi-
 bus sint obnoxij: Iniusti iudices, facinorosi magistratus, perfidi
 causarū patroni, medici infidi, tutores rapaces, mœchi, spolia-
 tores, falsi sepulchriarij, artificesq; in quo illis sunt meliores: nisi
 quòd pœnæ non subiacent: nam tuto peccatur cum lex nulla
 prohibet, uel quæ prohibet iam est antiquata, uel deest testis.
 Sic iudices cum à litigantibus pecuniam extorserint, securius
 causa

causa diu protracta, alteri temporis commodo, alteri tandem exitu satisfaciunt. cumq; utrunq; expilauerint, uterq; tamen illis gratias habet. neq; enim parum uidetur his temporibus aliquando potuisse iure uincere, Causidici cum aduersa parte paciscuntur. Morbos produciunt medici pharmaca, ut sic dicam, qui miscent pro preciosis adulterina, uitiata exesaq; supponunt: quicquid non impenderint, pro lucro illis praesenti est. Tutores pupillarum res spoliunt, atq; ut uno uerbo dicam, admittitur sapiēter apud hos, quicquid periculo & infamia uacat, cum tamen sint, qui nec uereantur infamiam. Quid mirum est igitur praesenti exitio? Asclepiadem tamen uoluisse penfiles lectos, uina, balneaq; agris impendere, cum non illorum saluti, sed propriae ambitioni haec notanda excogitasset. Vbi enim summū artis apicē apud homines obtinueris, quā facile sit ditari nūc intelliges. Eupompus Apellis magister non nisi talento docebat discipulos, sed sunt qui uerius legant, in annos singulos aureos sexcentos, continet talentum, cum absolute profertur; aut igitur aureos quinquaginta pro mercede annua intellige, uel pro singulis discipulis sexcentos. At Raphael Cumanus refert audiuisse à Baldo, dum titulū legis, De uulgari & pupillari substitutione, auspicaretur, In hac sola materia pro consulendo aureos quindecies mille habuisse, scilicet auri talēta uiginti quinque. Maius tamen est Thadēi Florentini Medici exemplū, qui non nisi quinquaginta aureis in singulos dies extra urbem ducebatur. Cumq; ab Honorio quarto pōtifice uocatus esset, nō prius exiuit, quā de mercede duorum argenteorum talentorum, id est, aureorum centum in singulos dies pactus esset. Inde sanato Pontifice, aureos decies mille dono accepit. Ergo ad diuitias comparandas nulla sapientia humanā comparari potest: quandoquidem Galenus cum sua subtili dissectione, cum tot pulsuum differentijs, cum tanta librorum multitudine nunquam ad tantam gloriam accessit, nunquam tot diuitias ad eod breui comparauit, quantas barbarus uir, & cuius nunc non di-

gnamur scripta uel uidere, nedum legere, hac sapientia meruit. Recte quidem dixi meruit, nam ut naturalis sapientiae praemium est, corporis incolumitas & animi tranquillitas, sic humanae operae ac gloria. Nec tamen in uilissimo quocumque genere artis, ac exercitationis summam laudem quaeras, sed uel in nobilissima, uel saltem mediocri. Imò omnis ars cum ad ultimam ascenderit perfectionis opinionem, hoc praestare potest. Nam & tunc for ab Augusto ob artis excellentiam ditatus est. Nec praemio uacauit, qui sine circino circulum exacte describebat. & nunc Principes nostri adeò delitijs gaudent, ut illos dignos magnis praemijs ducant, qui mappas in plicis elegantes sciant flectere, aut corollas fabricare curiosius. Ergo nisi prorsus inutile sit, id in quo excellueris, praemium ingens te manet. Nam neque male mihi uidetur, nec contra hanc rationem, quòd ille collineanti ciceri, nec aberranti scopo modium ciceris dono dedit. Quorsum enim tantum studij collocauerat, ubi nulla utilitas, nulla delectatio esset?

Succedit humanae sapientiae altera ditandi spes ex foenore, sed foenus impediunt leges, infamiaque subsequitur. Sed quid saluis infamiae nummis? à legibus cauendum est, eludenda lex in primis. Cambia sic uocant mortua, sicca, fictaque consurgunt, hypothecae, uenditiones uanae, mutua. In his omnibus quanta pluris ascribitur, usuraeque cum sorte computatur: miroque ac praestigioso modo detrahitur ex sorte antequam nata sit: aliamque ex alia uelut in muribus Persicis progignunt. Nec unquam foeneratorum aut potentia, aut autoritas minima uel mediocris fuit, seu apud Romanos, seu Graecos, seu nostros uelis. Sed nobis res ipsa manet mutato nomine: alij enim mercatores, numularij alij dicuntur. Praestabat forsitan ut multa alia non mutasse in lege antiqua, permittereque potius, ut bese semisseque ac triente pro casuum uarietate mutarentur, quam tam enormibus usuris miserorum ciuium profligare patrimonía. Haec tamen ratio ditandi adeò summa est, ut non ulla regno propinquior

quior: nam plures Principes auos aut patres habuerunt foeneratores. Diuitiæ enim ut modum exceſſerint, potētiam regno ſimillimam efficiunt. Inanes autem ſunt omnes artes, ſi ad foenus pro comparandis diuitijs conferantur: nam talenta quadraginta, in annis quadraginta ſunt quadraginta milia talenta, nec uſura in anno quintam partem ſortis æquat, quæ noſtro tempore portio minima foeneratorum eſt. Quamobrem diuites ut opulētioreſ euadant, cōpendioſam hanc inēit rationē.

Alijs aucupium orborem arridebat, nunc rara quidē auis, nam horum loco pietatis prætextu ſacerdotes ſubintrarunt: & tamen noſtris temporibus non deſunt, qui alieno patrimonio turgeant: alijs quidem ſimplex uoluntas arritit: alijs cum adoptione coniuncta. Sed antiquo tempore nihil frequentius, nam Seneca & Cæcilius, Plinius, & Cicero etiam aduerſus Saſtium non parum de hoc gloriatur: atq; hic egregius Stoicus ſi Budeo credendum eſt, hæc nobili inuentione, decem ac ſeptē uillarum dominus factus eſt. Inde luſus ille frequens Lutiani, ſed ridiculus in Plutone ac Therpſione, tum in Zenophante ac Callidemide. nec uſta res tam frequenter arguitur à Satyricis, uel irridetur à Comicis. Sed tamen ut pleraq; alia optime cedit, non res eſt uulgaris aucupari, ſed magnæ ſapientiæ maiorisq; ſtudij, quam unus mihi Horatius ſatis bene pinxiſſe uideatur, dum dixit:

Si cui præterea ualidus male filius in re
Præclara ſublatus aletur: ne manuſtum
Coelibus obſequium nudet te: leniter in ſpem
Arrepe officioſus, ut & ſcribare ſecundus
Hæres. & ſi quis caſus puerum egerit Horco,
In uacuum uenias, perraro hæc alea fallit.
Qui teſtamentum tradet tibi, cunctq; legendum
Abnuere, & tabulas à te remouere memento.
Sic tamen, ut limis rapias, quid prima ſecundo
Cæra uelit uerſu ſolus, multisue coheres

A 3

Veloci

Veloci percurrere oculo, plerumque recoctus

Scriba, ex quinque viro coruum deludet hiantem.

Sic mihi uidetur obsequium & citra suspicionem sufficere, dum modo recte pes ipse figatur, non sit uiolentum, non captiosum, non fictum, non cum iactantia, non inane. Si careat affinis, tutius collocatur tantus labor, multum iuuat conuictus si patiaris. Eadem est ratio, sed facilius captandorum amicorum. Verum quia de his qui alienis seruiunt dicendum est, simul huic rei quae illi affinis est, tum extremo ditandi modo satisfaciemus.

Qui sub principum potestate degunt, mores illorum amulari consueuerunt. Sunt autem mores occidentalium principum delictis affluentibus. Et si Carolus Philopomenem exhibet: sed adeo corrupta hominum ingenia, corruptaeque leges regnandi, ut potius sua tueatur, quam quod aliena possit intrudere. Itaque qui sub rege est, & cum rege & cum aulicis debet conuenire. facile est autem cum aulicis conuenire ei, qui cum principe moribus non dissidet, cum omnes regem amulentur: est enim uita regis ut Isocrates dicebat, populo exemplaris, quo magis ergo aulicis. illud satis ab omnibus confessum est, non solum perspectum ea studia uigere in ciuitate, quibus princeps ipse delectatur. Verum illud aperte noris, nunquam palam principi contradicendum, quod ad existimationem ledendam illius faciat. Nec aperte aduandandum uolenti auctoritatem suam retinere: mimorum enim ac scurrarum est: uerum quasi ex transuerso tela uibrare solent. Offensiones autem in principe sic deuitabis, ut existimes nunquam inultas esse si directe & consulto factae sint. Igitur etiam qui natura cum principe non conuenit, antequam offensionem incurrat, optimum est ab illo prius disungi. irae enim regum maxime sunt, & implacabiles. Minima autem offensio est, quae prodicione caret, nec commodi alterius, sed proprii causa atque ita obscura, ut penes lateat: sic Cosmas dux Carolum non offendit, arce alia exaedificata, cum arcem primam Caesar haberet, quod propter populi timorem exstructa uideretur: cumque con-

gessisset

gessisset in illa populi arma, populū exarmauit, & tamē aduer-
 sus externā uim si ingrueret, parata uidebat. Sic populus dupli-
 ci arce, & principis ac Hispanorū metu cōtinebatur. Principi
 populus p̄sidio erat aduersus externam hostilem potentiam,
 nec tamen aliquid contra Cæsarem molitus est, imō carior illi
 habitus, quod absq; iniuria tutum se reddidisset. Tollerandum
 igitur est à principe, quicquid sine iniuria illius in propriam u-
 tilitatem conuertitur. sed hæc principum principibus seruien-
 tum; at priuatis nihil tutum omnino, nisi quod cum manifesta
 principis sit uolūtae. Cumq; uiuendi formę quatuor sint; aliq;
 enim bene dicunt, beneq; faciunt; aliq; cum bene dicant male fa-
 ciunt; rursus aliq; cum male dicant bene faciunt; extremi & ma-
 le dicunt & male agunt, quorum odiosa est non solum aulicis
 ac principibus, sed omnibus uita. Eorum autem qui bene dicūt
 male autem faciunt, uita communis est, & numerus infinitus.
 Dissimulatores enim cum sint, populū & amicos sic decipiunt.
 Qui autem bene dicunt beneq; faciunt, simplices ac uere boni
 habentur; sed adeo mores hominum corrupti sunt, ut nec his
 apud principes summa sit autoritas; maxima ergo illorū, nam
 hucusq; suspensum te habui, qui alios uituperando ipsi recte &
 agunt & consulunt. Duo enim cum sint autoritatis principia,
 male dicere de alijs, & recte agere. multis quidem primum con-
 cessum est, paucis hoc extremū, Arripiūt homines quodcunq;
 possunt, tum maxime quod eam emulationem frequenter prin-
 cipes amorem illorum erga se interpretantur. Scommata etiā
 & cauillationes delectant curis distentos, & laboribus fastidi-
 tos. Ergo male dicendi studium moderatum, nec quasi uolun-
 tarium esse uideatur, nec lepore careat: qui hæc tria seruauerit
 ex uituperatione aliorum, etiam si illi principi gratissimi sint, il-
 lius nunquam offensam incurret. Sed tamen ingrati suspicionē
 caueat, id fiet, si à proprijs benefactorib; abstinerit. Licet em̄
 de illis tantum his dicere, qui scurras agunt. At uerò in mutua
 aulicorū consuetudine sermo blandus, ac ad personas accom-
 modatus

modatus ferri debet: cum mulieribus de ornatu & pulchritudine: cum diuitibus de agris ac negotiis urbanis: cum magistratibus de administratione, cum tribunis militum de fortitudine: res tamē amatoriarum nostris temporibus ubique placent, ob regum ipsorum delicias ac mollitiem. Fortes enim plures sunt aduersus pericula quam luxuriam. ob id imitandus est aulae mos, qui pro principis moribus semper aestimandus est. Et nunc quantum diligentiam in uerborum lenocinijs posuerunt, ut illorum epistolas facile intelligas, plus habere fuci quam pulchritudinis. Heu miseram conditionem temporum, in quibus expectamus, imò exposulamus uerba compta, animum rudem, lenocinia sermonis, & sententias inanes, spem magnam, euentus infelices, grandia uerba & timidos homines, leporem in dicendo, atrocitatem in agendo. Sed iam extra uallum redeundum quo digressi sumus. Autoritas ipsa in his qui ab alijs reguntur arbitrio rectoris est, ideoque omni diligentia conandum, ut illius consequaris beneuolentiam. at si te ob artem amat, summum studium exhibendum, ut in ea precipuus uidearis, alios uerò contempnas, unde plurimi leniter suos riuales salutant, quasi eos paruifacientes. hocque maioris utilitatis est, quam si uel ex toto contempnant publiceque maledicant. Nullum enim inuenies ex his, qui alia seruiunt potentem humilem, sed ut dici solet:

Maxima quaeque domus, seruis est plena superbis.

Sunt & qui ob hanc gloriam opera sua uenalia non habeant, sed donare malint quod Regibus ipsis nullo precio digne posse persolui insinuent, uelut Zeussis qui Pana Archelao regi donauit. Alcmenam autem in tabula Agrigentinis, & Cicero ut mihi uidetur ea causa nulli, ut refert Plutarchus, operam suam merenariam locauit: uerum haec ut apud principes gloriam saepius arguunt artificis, sic apud plebem plerumque inutilia, nisi in exhibitionis initijs ad aucupandam gratiam, ut medicorum plerique & cognitorum aliqui facere solent. At qui secretis intersunt consilijs, gratissimi quicumque maximas ac dolos apud tyrannos

rattos docere norunt : unde pulchrum certamen uisum est inter Ofonium Tigillinum, & Fenium Rufum. hic enim minister uoluptatum apud luxuriosissimum Neronem: ille ueneficiorum apud eundem tyrannum : uicit autem gratia Tigillinus perdiditq; Fenium. Vnde nihil apud eos ualidius, quam scelerum gratia, cum multos in uoluptatibus ministros habere posse sperent: ergo cædium, uectigalium, proscriptionum, ueneni autores sunt. apud reges uero potentia & gloria opibus augendarum. Tribus enim causis tyranni cades & sacrilegia, quæ reges non admittunt coguntur exercere. Primo quoniam non fundata dominatione, prius damnant quam leges condiderint. quod & si post leges damnauerint, recenti adhuc promulgatione in gratiam facta tyrannidis uidetur. Quis enim, si uideat in Italia obinobedientia palo hominem affigi, non dicat esse tyrannicum: apud Turcas non est, quia diu lex illa uim habet, quam & olim, ut Euripides in Iphigenia in Tauris scribit, Barbari circa Pontum & ipsi obseruabant. Altera causa est, quod tyrannus cum in regno nouus sit, non habet obsequentem populum: unde atrocioribus edictis & poenis illum cogitur sub imperio retinere. Quamobrem eos qui primo reipublicam occupant, sollicitos circa initia esse oportet, donec extinctis his, quibus libertatis memoria adeo iucunda est, successores in seruitute nutriti, nihil audeant nouum, nec quærant moliri. Vnde non parum ad Romanorum seruitutem contulit, tam longa Augusti uita, quod & Cornelius Tacitus animaduertit, cum nulli à morte Augusti superessent, qui si uel à deo aliquo libertatem essent consecuti, amplecti sciissent eam. Vnde cum mortuo Caligula per Chæream forma quædam reipublicæ inducenda foret, nec mensem potuit attingere. In parua autem reipub. nil prohibet, de nouo tanquam in parua mole instaurari, uelut post Tarquinij exilium: sed in uasta, ubi nec unus uel duo populum regere possunt, omnino libertas post primam generationem hominum renouari nequit, Tertia causa est quod in

B. regno

regno autoritas, non solum in principe, sed in magistratibus est: quoniam qui magistratus gerunt, iam diu ad eam dignitatem apud habentur, seu lege, seu administrationis dignitate, seu nobilitate illius qui eo fungitur. In tyrannide omnia noua cum sint, cogitur omnia tyrannus aut facere, uel uideri facere. Sunt tamen & in regno tyrannici reges, ut Ptolomaeus Euergetes, & in tyrannide regni tyranni, ut Pysistratus & Pericles, ambo Athenienses. Quibus igitur sub tyrannis immanibus esse conuictum, nihil magis profuit simulata stultitia, uelut Bruto, qui cum uideret affines omnes a Tarquinio occisos, stultitiae simulatione, non solum tyranni uim effugit, sed illum etiam e regno depulit. Ergo simulata stultitia, duplicata est sapientia. nec enim maius aliquid in humana sapientia est, stultitiae recta simulatio. Unde etiam Homerus suum Vlysssem, cum sapientissimum ubique praedicasset, stultitiam coram procijs, & Philostratus dum boues ageret simulasse narrat: unde ille in Palamede, Ὀδυσσεύς ἐστὶν ἰσοκλήμων ἄνθρωπος, καὶ πρὸς ἀπόφω εἰς Βῆν ἰππῶ συμβουλεύων, πάλαι μὲν τὸ αὐτὸν ἐλέγχετο τῷ Πηλεΐδῃ, ὃ φησὶν ὑγιαίνειν. (i. Vlysses autem in Ithaca insaniam fingebat, et ad aratum bouem aequo iungebat. Palamedesque ipsum conuincebat per Thelemachum quod sanus esset.) quod & apud Quidium Ajax illi obijcit dicens:

Ultima qui coepit, detrectauitque furore

Militiam ficto: donec solertior isto,

Et sibi inutilior, timidi commenta retexit.

Naupliades animi, uitataque traxit ad arma.

Sed quid opus est fictione: uideamus quid egerit Solon ipse uir sapientissimus, cum Athenienses amissa Salamine insula decretum ob male gestas res cum Thebanis edidissent, ne quis de re nouando cum Thebanis bello uerbum faceret, sub capitis poena, Solon auertere tam stultam legem stultitia aggressus est. Nam insanum se fingens in publicum prodit, carmina decantans, quibus illos ad insulam recuperandam, instaurandumque cum Thebanis bellum accendebat: atque ita magno consensu populi;

le x

lex pernitiōsa sublata est, & insula recuperata. Simili quoque ar-
gumento, uerum non tam scēlici, Meson abstīnuit à bello Sici-
lo exitiali, cum iam antea conatus esset illud ciuibus suis diffun-
dere. peritus enim astrorum, ingruentem dicitur præuidisse ca-
lamitatem. Etcum illos in sententia pertinaces ducum ambitio-
ne intellexisset, ut furori fidem faceret, face domum suam ac-
cendit. Itaque à Principibus ciuitatis pro insano habitus, uacatio-
nem habuit. Nos dum hæc scriberemus, Constantium Max-
imum ciuem nostrum accusatum, quod liberius in potentiores
debaccharetur, furore simulato poenā omnem, tum periculum
eualisse uidimus. Quis hunc sapiētem esse hac in causa neget?
Sed forsitan etiam prudētius tantæ sapientiæ experimentū non
quæsisset, cum intelligat in non libera ciuitate non minus peri-
culum esse in uerbis, quàm sceleribus: in libera etiam eos iure
damnari, qui innocentes deferant, nec ullibi tutum esse, res su-
pra proprias uires aggredi. Eandem, ut uideo, rationem secu-
tus est Nicias ille Egionensis. Is, cum unus esset è ciuitatis prin-
cipibus, frustra quoque cōsuluisset suis Siculis, ut in fide cum Roma-
nis perstare uellent. Vbi illos ad Annibalem iam deficere pro-
spexit, amentia dissimulata effugit extra urbem, & cum suis
quos monuerat, ad Romanorum castra seruatius ab utroque pe-
riculo est, Carthaginēsiū, contra quos ciues suaserat, & Ro-
manorum à quibus ciuitas erat abalienata. Maiora sunt quàm
credi possint simulatæ stultitiæ præmia, cum ipsas historias re-
uoluo: nam Eunus Syrus seruus simulato furore, inde sub reli-
gionis quadam specie, seruile bellum peregit: in quo plusquam
millia quadraginta feruorum, in Sicilia aduersus Romanos
armauit, & quamuis à consulibus uictus fuerit, gloriosus tamē
est sic uictum fuisse, quàm in foeda seruitute manentē, nihil au-
sum fuisse simili dolo, quod hic ut mihi uidetur, solus sit in expu-
gnabilis, in eadem prouincia Gallos auaritia, crudelitate, luxu-
riæque cuncta foedantes, Ioannes Prochitius stultitiam simulās,
& per urbes circumuagans, canna auribus apposita admone-

bat conscios, ut ad horam constitutam suos hospites Gallos caderent: itaque una hora octo milia Gallorum caesa sunt, atque prouincia tota liberata. Sed illud nunc mihi succurrit, cum nihil sine causa, ut refert Aristoteles, cur Galli nunquam diu prouinciam retinere potuerint, non Hispaniam, non Italiam, non Siciliam, non Asiam, & tamen has omnes inuaserunt: facile hoc est intelligere. fortissima gens erat, ad retinendum potius sapientia, quam robore opus est, ut optime dicebat Sophocles:

ἔ γὰρ οἱ πλεῖστοι

Οὐδ' ἄρ' ἐρῶνται φάπτε ἀσφαλίεσσι,

Ἀλλ' οἱ φοβῶντες εὖ, κ' ἠρατῆσι πανταχοῦ

μείζας δὲ πλεονεξίας εὖς ὑπόσμεναις ὁμῶς

μείστιος, ἀρ' ἄδ' εἰς εὐδὴν πορεύονται.

(i. Non uasti neque uiri latis humeris fortissimi, Sed bene sentientes ubique dominantur. Bos autem magnis lateribus paruo flagello, ut reclus uia ambulet impellitur.)

At uero fortissimae gentes natura, non disciplina, eo sunt imprudentiores, quo fuerint audaciores. Quin etiam in hominibus ita esse censet Homerus, Aiacem Telamonium ut fortissimum facit, sic prudentem minus. Et in eodem homine cum laeuit ira, cum crescit animi furor, consilium abest. Itaque Gallos impotentes nullus populus ferre potest: quod uero in illis erat fortitudinis, contraria disciplina amiserunt, ut nunc sola ferocia remanserit, cum licuerit prioribus regibus, ut erant delictis intēti, fortes reddere ac moderatos. Quare non nisi deductis coloniis, quod ut ibi solū opus sit, ciuitates & regiones continere poterunt. At nunc nec illud bene cederet. nam cum coloniae maxima cum inuidia finitimorum deducantur, fortissimis uiris indigent. Ea etiam causa, quamuis uidear extra propositum digredi, nullo republicae regnum obtinere potuerunt inter illos, imo inter nullos barbaros: sed in sola Graecia atque Italia, quod prudentissimae fuerint. Harum regionum gentes republicaeque claruere, quanquam & Carthago olim regnauerit. Sed et hi procul a barbarie uidebantur, cum illorum solum inter barbaros Aristoteles

lea

les meminerit, deq; eorum repub. quin etiam commertio Graecorum, qui in Sicilia habitabant utebantur. Ergo cum Persæ, Medi, Assyrii, Aegyptii, Pannonii, Afri, Galli reges habuerint, republicas quæ dominarentur non tulerint, longe faciliorem & minoris sapientiæ gubernationem regiã, quã populũ uel paucorum esse necesse est: quod & Tacitus refert, dicens communem fuisse, uigente imperio Romano populũ uocem, oportere omnia deuolui ad unum, quod in republica frequētissime inconuenientia acciderent; ergo dominationem Augusti cum temporibus Syllæ, Pompeii, Cynnæ confert. At uerò quæ propinquior regiæ potestati, tranquillior est: ob id Venetorum Oligarchia facilior ad tractandum fuit, quã Romanorum popularis status: quanquam quod in Romanorum republica firmũ erat, id totum etiam ex Oligarchia pendebat senatu magnam obtinente autoritatem. Sed quod ad tranquillitatem deerat, in robore supplebatur: nam popularis status Venetorum Oligarchia fortiozem reddebat ciuitatem. Quamobrem Veneti nec populo qui paucis seruit: nec belli duce, quem in terrestri prælio ex suis nõ eligunt, ad res gerendas uti possunt. Imbecillius ergo longe euasit regnum Venetorum quã Romanorum, eoq; magis, quod Romani sua religione ad belli commoda uti poterant: non sic Veneti cum sanctissimam colant. Intrinsicus igitur longe melior Veneta, foris splendidior Romana: sed tamen Romana longe tutior. Quæ si situm inexpugnabile qualis Venetis contigit habuisset, profecto etiam nunc maneret: ueruntamen situs confidentia plus Venetis obfuit quã inuenit. Atq; ea causa Lycurgus muro Spartam carere in posterũ perpetuo uoluit, nam & Sparta a populo regebatur: eligebanturq; trecenti, quorum sua esset potestas: horum erat supremus quidam magistratus, & qui illum administrabant Ephori uocabantur: numerus illorum quinque. hi regiæ potestati opponebantur: quod Lycurgus reges creauerit, hi aliquando duo erant quandoq; unus, Ferebantur autem illorum reges ab Hercule

genus ducere. Itaque uim regiam Lacedæmoniorum Veneti in suo duce imitantur, cum ducem, non ducem, nec principem habeant, sed subditum legibus, & qui non solum per se nihil decernere possit, sed neque cum paucis: atque inter multos licet autoritate superemineat, suffragio tamen illis par est. Estque adeo huiusmodi potentia ducum istorum, ut unum aliquando ex his capite ob regni affectati suspicionem multauerint: quod & in suis regibus Lacedæmonij prius aliquando fecere. nam & Agis publico Ephorum mandato strangulatus est in carcere. At uero multitudinis dominationem et trecentorum electionem imitabantur Athenienses. Sed horum numerus apud quos summa esset potestas quingentorum erat. inde etiam ab illis Socrates damnatus est. Aderat & Athenis senatus ille inclytus Areopagitæ, sed non ut Ephoris certus numerus: ergo hæc duæ ciuitates tanquam duo Græciæ oculi, totam regionem imò gentem omnem illustrabant: sic duæ in Italia Romana Venetæque. Sed Romana Laconice proximior, Veneta Atheniensi: non solum bonarum literarum cultu & moribus mansuetioribus, sed & situ & peritia rei militaris. Nam ut Venetiæ inter aquas, sic Athenæ iuxta litus maris in colle humili sitæ erant. At Romanis et Laconibus mediterranea regio, mores agrestes, pugnae genus quale militibus conuenit equestre pedestreque: utraque autem cum uiribus summis se inuicem premerent, Sparta Athenas deuicit, & in seruitutem traduxit tempore triginta tyrannorum etiam demolitis muris. Athenæ Spartam nunquam occupauerunt, seu quod plus ualeat exercitus quam classis, & milites quæ epibate: seu quod robur & audacia in bello plus orationibus & prudentia possint. Illud etenim & in Romanis cum Carthaginensibus uisum est: nam Romani audacia & robore cum milite pedestri equestrique abundauerunt, Carthaginenses astutia & dolis tum classe præualebant. Imperium uero Atheniensium latius patuit, sed non adeo ualidas urbes continebat. namque Lacedæmonij Thebis aliquando potiti sunt. Erant etiam studia

ciuis

ditatum harum dissimilia, cum Athenienses dominari pa-
 lam se uelle dicerent; Lacedæmoniꝝ libertatem Græciæ titulo
 præferebant: re autem ipsa regnabant. Quamobrem sub ini-
 tijs Lacedæmoniꝝ semper magnus applausus: succedente tem-
 pore maiore cum inuidiâ totius Græciæ regnabant: tanquam
 dolo & fraude amicos, non hostes opprimerent. Inde factum
 est, ut Platonis ætate quodam miro Græciæ consensu finito Pe-
 loponenſi bello, & clade Sicula iam senescente, tum Tyrannis
 sublatis, Athenienses Græciæ principes, cuius tamen non exi-
 guam partem possiderent, ab omnibus haberentur, præterquã
 & Lacedæmoniꝝ. Inde si ad diuturnitatem spectes, prius Lacedæ-
 mon condita est quàm Athenæ, seriusq; in Ierustutem acta
 & Philopœmene, cum iam annis mille quingentis triginta qua-
 tuor in perpetua libertate nec nõ longa dominatione stetitset,
 celerius à Xerse dirutæ Athenæ cum tardius essent ædificatæ, si
 quidem à Cecrope annis centum & sexaginta sex post conditã
 Spartam à Phoronꝝ filio Sparto, semper autem reparatæ, cum
 indignum Romanis uisum esset, Spartam non esse tanquam
 æmulam Romæ aut Athenas nutricem tot florentissimi morum
 ingeniorum. Erant enim Lacedæmoniorum mores ac discipli-
 na militaris adolescentis reipublicæ Romanæ simillimi. Spartæ
 nulli ut diximus iam muri, Romæ tales qui potius ad ornatum
 quàm ad munimen esse uiderentur. Neq; enim unquam uel illi
 confissi hostem repulerunt, uel si exercitu carerent externo
 expectare uoluere. Quinetiam amnis Tyberis ut Romam di-
 uidebat, sic Eurotas Spartæ circumfundebatur. Sed tamen tam
 ingentium, tam nobilium urbium Græciæ nulla nunc uestigia
 supersunt: Turcarum rege in speciem desolati cuiusdam pagꝝ
 illas uertente, ut nec nomen supersit. Sethine enim arx est in
 Athenarum colle, et Misiſtratus ubi Sparta. ergo sapiētes qui
 futura prospexerunt, hoc est quod ait Sophocles:

προνοίᾳ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἔφω
 κέρως λαβὴν ἄμενον, ἢ δὲ νῦν ὄψω.

Non

(i. Non possunt homines providentia ex mente sapiente melius lucrū capere.) poterant primo dominari orbi si concordēs fuissent, maluerūt parere Romanis. poterant & in pace splendidam tueri libertatem; uoluerunt potius in Turcarum seruitutē intestinis odijs labi, & excelsas suas urbes dirutas uidere: amœna uiridaria & syluas odoratas in barbarorum manus tradere, filios è sinu parentum abstrahi sinere. nam non ea tantum occupat loca Oto manus, sed sua uirtute bellica & nostra perfidia obtinet Pannoniam utramq;, Sarmatiæq; partem Australiorem, Macedoniam, Epirum, Achaiam, Peloponesum, Euboeam, Thraciã, Iazigum, Metanaste, Daciæ partem, Mysiam utramq; totam, Getas, Tauricam Chersonesum: hæc in Europa. At in Asia Pontum, Bithiniam, Asiamq; minorem, Lyciam, Galatiam, Pamphyliam, Cappadociam, Armeniam minorem, Syriam, Palestinam, Arabiamq; petrosam, & Mesopotamiam, Assyriæ & Babylonis partem optimam: quin etiam foelix Arabia eius imperio obsequitur, aut tributum pendet: habet & Africæ meliorem partem, Aegyptum scilicet minus Alexandri imperio, hoc est quod Parthiam non contineat, nec Indiæ illa millia quin quies oppidorū: sed nec Alexander habuit Achaiam, Euboeã, Peloponesum, in qua Lacedæmonij habitabant, nec Iaziges, Metanastas uel Pannoniã utramq;, uel ambas Mysias, aut Daciam: quarum ego robur longe Indis etiam totis ac Partis præ rulerim, quos tamen omnes nō suo subegit imperio. Habet certe Romanis minus nunc Galliam, Hispanias, Italiã, Cretã, Cyprū, Britannos. Quid aliud in Europa? at in Africã Numidiã & Cyrenaicã, reliquaq;, præter Aegyptum. Sed tamen inter hæc multos reges amicos, multas ciuitates liberas, nec Mysiam tamen, nec totas Pannonias, nec Getas subigere potuerunt, quas ille tamen possidet. Amplissimum igitur Alexandri, ualidissima Romanorum & Ottomanorum. Sed iam qui nostram non artem intelligit, tanquam longius digressos increpabit, ad institutum igitur sermonē denuo reuertamur. Erat autē hic

hic, quod hominibus licet, ob ingens facinus dissimulare prudentiam. Quandoquidem non paucis fuerit gloriosissimum & salutare simulasse stultitiam; quod etiam in sui laudem satis recte, aut finxisse aut narrasse uideo Ludouicū Romanū. Quandoquidem nec illum reprehendam, qui se stupidum simulet in negotijs, cum liceat etiam se mortuū fingere. nam & Boemundus ac Iacobus Picininus per castra hostium delati, loco fictæ mortis ueram uitam pro præmio receperunt. Non existimes exquisita opus esse, stultitia ficta ad Tyranni metum eludendū. exquisita utimur ubi magnum facinus aggredi oportet. Sed iam ad alia hominis sapientis, sed non liberi, instituta transeamus: in quo illud diligenter obseruandum, ne mutuis assentationibus, etiam si ueris, uicissim blandiamini; subolet enim fucus: & res minorem habet autoritatem, in quem errorem ad eodē imprudenter Budæus & Erasmus lapsi sunt, ut nauseam moueant. Priuatim quandoque non tam licet, quam necesse est: sed tamen et ibi mutua esse non debet. Verum illis licuit quod Grammatici non Philosophi essent; quamobrem etiam ex turpi adulatione in iurgia & turpiorem uenere contentionem. Est etiam illud cauendum, ne ad idem sermone reuertaris, sed ut in cæteris uarietas delectat: sic assiduitas ac repetitio fastidium non leue audientibus affert. Est & in hoc genere apud nos uxorū consuetudo, quas cum multi instituere docuerint, nihil tamen egregium sunt consecuti. Maxima est hæc difficultas inter mortales, sine coniugijs uiuere uix possumus, at proferre genus nostrum difficillimum: ducenda ergo est uxor, quæ si perpetuo uinculo alligatam se sciat, furit in incommodis, & audet in sceleribus. si pateat diuortium, filij negliguntur superinducta nouerca. Tantam in hoc genere difficultatem Plato uidens, quasi ludens consuluit, ut cōmunes essent uxores: atque uir ille ubi maxime irridetur, summam ostendit sapientiam: quasi dixisset, ut cumque egeris, tam multa sequuntur inconuenientia, ut errasse legislator iudicetur. Ergo ille recte reipublice consulit, qui etiā

C

coniug

coniugum securitati & tranquillitati optimas leges statuet. Verum cum nunc nobis ea facultas non sit, ut legem de hoc uniuersis statuamus, potiora præcepta deligemus. in primisq; uxor sumenda, quæ honestos parentes habeat: non amoris nec formæ aut consuetudinis uel opum causa petenda est. Solet autem dici, malos parentes, bonos non progignere filios, quod & Euripides pulchre expressit dicens,

Φῦν; φῦν; παλαιὸς αἴνος ὡς καλὸς ἔχει.

ἢ καὶ γένοιτο γῆστος ἐκ κακῆ πατρὸς.

(.i. Heu heu quam pulchre habet uetus fabula, Non enim uatus fuerit bonus ex malo patre.)

Atq; alibi, Ἐκφέρασι γὰρ

μητρὶ ὀνειδῆ. τὸ καὶ σκοπεῖτέ μοι

μητρὸς, ἰοδῆς θυγατρὸς ἐκ μητρὸς λαβῆν.

(.i. Efferrunt enim materna probra. hoc etiam considerate mihi proci, ut filii accipiamus ex bona matre.)

Honesti sunt parentes qui pudorem in foemineo sexu, & iustitiam in masculino colunt. At uerò iam sumptam moribus his decet instituire, ut quemadmodum anima corpori summa beneuolentia iuncta est, illudq; eius uoluntati paret; illa in omnibus eius commodis consulit, nil ibi durum, nil uiolentum, coarctumue, omnia composita, iucunda, grataq; sint. Solet autem Venus testudini insidens pingi, quod testudo nec uagetur nec uocem emittat; sic mulier cōtinens se domi ac minime loquax esse debet: ut autem illa hæc faciat, exemplum & tu taciturnitatis exhibe, & ea illi præstes propter quæ uagari minime cupiat. Ipse uerò omnia honeste, omnia moderate, omnia cum uirtute gerat. Qui enim uel uitæ abundabit, continentemq; uolet esse uxorem, aut ipse profusus & luxui indulgens, parcam illam & moderatam; ei non erit absimilis, qui se hostibus dedat, iubeatq; uxorem cum illis ad mortem pro libertate pugnare. Illud uerò ad concordiam plurimum conducit, ut uterq; mutuo affinis alterius utatur. Nam hoc est magnæ concordie funda

fundamentum. Imitabitur autem & in hoc naturæ quendam affectum, quo pater filiabus, mater autem filijs commutata sexus vicissitudine magis blandiuntur. Prohibeat malarum mulierum congressus, ne illud postmodum dicat, (pelierunt.)

κακῶν γυναικῶν ἔσσοθι μὲ ἀπώλισον. (.i. Malarū mulierū introitus me se-
Intelligat autem sic uirtutem tuam, ut non solum amet, sed & colat ac ueneretur. Quod si nō his etiam profeceris, quid aliud tibi dicam, quā illud rursus eiusdem poetæ?

χρῆ δ' ἐν δόμοισιν ἀνεσοι τὸν σόφον, φέφην

γυναικα χρῆσθην κείραδην, ἢ μὲ φέφην.

(.i. Oportet in aedibus uirum sapientem alere uxorem probam & bonam, aut non clere.)

namq; causam aliās tam bene depinxit, ut nihil melius, cū dixit:

γὰ μοι δ' ὅσοις μὲν ἐν κελυσσοῖσι βροτῶν,

μοικαίειος αἰῶν, οἷς δὲ μὴ πίπῃσιν ἐν;

πλ' ἔτι δὲν εἰσὶ ταῖσι θυραῖσι δυσυχέις.

Quasi dicat, nuptiæ si bene constitutæ sint, beatam efficiunt uitam. Si male, & domi & foris reddunt infelices. quare postmodū Chorus subiungit, cui se periculo exponat homo dicens,

ἀπὸ γυναικὸς ἐμποδὼν ταῖς συμφοραῖς.

Ἐφυσον ἀνεσοῶν πρὸς τὸ δυσυχέστερον.

(.i. Semper uxores uirorum calamitatibus incrementa attulerunt ad maiorem calamitatem.)

Sed tamen Mediolani hæc præcepta confusa sunt, cum & in reliqua Italia mixta est infamia laudi, periculum lucro, inde omnia confusa. Verum quod in hoc genere optimum est, atq; maximum hoc tempore, est ut uxor diues ducatur, ut eam affinis tuis mulieribus cingere possis. Nam γυνὴ γυναικὶ ἰός, quod si hoc illa grauari fert, aut eas infectatur, iam nullis alijs indiges argumentis, nullis propemodum testibus, ut illam pro impudica habeas, ut in hoc quod tutius sit iā expresserim. Quod melius autem illud existima in unoquoq; loco, quod plures ac sapientiores faciunt: nam hoc est iudicium et regula sapientiæ

mulier me-
licri uen-
num.

humanae, ut potius aliorum arbitrio uiuas, quam recta ratione. Sunt autem sapientes idem qui & potentes, & in hoc sapientiae genere, quod iam superius diximus, eoq; magis si potentia non ex haereditarijs opibus originem habeat, sed ab eo parta sit. igitur in generalibus rebus, hoc etiam sit generale praecipuum, ut potentiores imiteris. Sunt autem generalia, sermo, uel stitius, societas, coniugium, domus, ars. at in qualitatibus horum & fortunam tuam metieris, & tui coaequales aemulare. So crates igitur cum nudis ambularet pedibus perpetuo, sapiens esse potuit: quod mores ab instituto non uacarent, essetq; philosophus. Cato cum praetor id faceret, sapiens in hoc dici non potuit: quod administratio reipub. ad sapientiam humanam non ueram spectet. Perdidit ergo se suosq; & rempublicam. atq; in hoc sapientior Cicero, quamuis ab affectibus animi uincere tur. Ergo magistratus sapiens nunquam reijciat: nam si malus sit ditabitur, si bonus, reipub. utilis erit. Atq; in hoc merito laudabimus Catonem, quod Praetoram metu Pompeij & Caesaris ambiret, inieritq; tribunatum, ne respub. a Metello uiro seditionoso opprimeretur. Suasit & recte L. Domitio fororrio, ut consulatum peteret, ne respub. ambos consules haberet Tyrannos, Pompeium & Crassum, qui duo concordem eum magistratum petebant. Utinam igitur tam sapiens fuisset in quaerendo, ut fuerat in eligendo optandoq;. Est etiam obseruandum, ut quae magna sunt in te aut gloriosa in publicum adas, manifestes: occultes autem exilia atq; infirma. In quo genere multi aberrant. nec perduelliones imitantur, qui armatam & robustam partem semper inimico ostendunt: sunt autem inimici omnes in humanae sapientiae genere, nisi qui uere timent: uere autem timent solus hi, qui uel tuae potestati plene subiecti sunt, uel qui sperant proculdubio a te consequi beneficium. Cum uero summa sapientiae humanae ratio, quae nec ad iustam reipub. administrationem pertinet, in simulatione consistat, cauendum est omni diligentia ne fucus ipse deprehendatur, tuamq; proferas ignorantiam.

Adue-

Aduenit enim illi duplex incommodum: primum ut inanis & imprudens existimetur: secundum ut quemadmodum Aristoteles dicit, mendax hoc lucrificat, ut ei etiam ueritas ipsa non credatur.

Est & aliud humanę sapientię genus, quę iam opulentis conuenit, scilicet ut sciant uoluptatibus uti, delitiisq; amplexari. Est enim circulus quidam in rebus humanis laborare, ut diues euadas: diuitis hæres, aut ad opulentiam tendit, uel ad luxum: ex luxu tandē fit paupertas, ex hoc rursus labor atq; industria. Ergo in hoc genere Lucullus qui non expectauit successorem, & Apitius Hortensiusq; tum Octavianus celebrant. Neq; em̄ ita uoluptatibus indulgendum, ut miseria tandem te corripiat. Quamobrem nec Helioabalum, nec Neronem, non Caligulam, quorum uita turbulenta anxiaq; fuit, exitus funestus. Sed nec Crassum illum diuitem, qui parare quidem nouit opes, uti autem illis non nouit: nec uerō Attedium Pollionem, qui quā uis funesto exitu caruerit, coniuncta tamen illa sapientia cum summa crudelitate erat, atq; in dæmoniaco genere. Ergo nec triumphans Antonius sapiens erit in hoc genere, turbinis enim & molestiæ uita plena fuit: mors moeroris, uoluptas cum suspitione coniuncta. Ita q; huiusce uitę multa sunt capita, ut nobilis uitam exerceas, aut aulici, uel peregrinantis, uel genio omnino indulgentis, aut disciplinis incumbentis. Statuendum autem est pro cuiusq; ingenio. cauendi tamen excessus semper, qui uel pericula, uel damna, uel infamiam, parere possunt. Generaliter autem omnibus uarietas conducit uitę, quandoquidem & delectatio ipsa, ut ostensum est, in uarietate ac nouitate consistat: excessus autem si fiant, cum splendore & magnificentia coniungantur. Cuius rei duo exempla apud Lucillum habes: primum cum Ciceronem ac Pompeium inuitauit ad cœnam hac lege, ut nil adderet conuiuio. Promisit Lucullus, dum tamen sinant locum in quo cœnaturi sint, seruis dicere, assentiūtur: uocat seruū cui ea cura mandata est, dicens, scias nos hoc

uespere in Apolline cœnatos. Cœnauerunt ergo lautissime, ut apparatus omnem tanquam ex composito cōstructum existimarent: intellecta postmodum est ab illo ratio, quod unicuiq; cœnaculo ratio impensæ constituta erat. Alterum exemplū fuit, cum mediocri apparatu cœnasset Lucullus, coquum & dispensatorem domus reprehendit, illis dicentibus, quod solus cœnaret impensam remisimus: tunc Lucullus indignabundus dicebat illos nescire apud Lucullum, Lucillum cœnaturum: ut intelligerent, non gulæ causa, aut impensæ rationibus, sed magnificentiæ ac gloriæ eam liberalitatem destinatam ac introductam fuisse. Huiusce generis igitur sapientes fuerunt Lucianus ille dialogorum scriptor, & Speusippus, sed omnium princeps Epicurus, qui & in ea facultate libros composuit, quos nostra religio sustulit. Sed habemus tamen illius placita in Laertio Diogene, legimusq; Epicurum in Cicerone, qui apud populum quamuis Stoicus esset maximus, in domo tamen Epicureus fuit: nisi quod gloriæ studio, & felicitate ingenij ac dicendi facilitate incitatus multa scripsit: cum Epicurei & illud ferme contemnant, non in ea re suum secuti autorē. Multorum autem sapientum cur plerunq; finis aut turpis, aut infelix fuerit, ratio exploranda nunc est. Nam Girus à Tomiri fœde occisus, etiam ludibrio addito, C. Cæsar à coniuratis interfestus; Antonius seipsum occidit, Cicero ultimò proscriptus, capite et manu dextra multatus, spectaculum Romanis nepharium exhibuit. Demosthenes eo miseriarum peruenit, ut uenenum cogeretur ebibere, Crassus filium apud Parthos occisum uidit, et ipse misere ab his cōfossus est. Quid de Themistocle, Alcibiade, Miltiade dicam? & ut paucis multa comprehendam, maior pars sapientum huius generis miserabiliter periit. Ergo

— Quid tam dextro pede concipis, ut te

Conatus non poeniteat, uoti q; peracti?

Euertere domus totas optantibus ipsis.

Di faciles, Nocitura toga, nocitura petuntur.

Milia

Militia, & torrens dicendi copia.

Sed si modus qualis diximus rebus imponatur, non hæc succedent. qua enim parte infortunati fuere, ex ea etiam non sapientes. Sed in his ut plerumque fit uicit metum affectus uoluptatis, auariciae, uel iræ. Cyrus unus casu potius, quam errore lapsus est, cum tamen infelix dici ex hoc nequeat. Nam quod ad mortem attinet, nec probrosa, nec crudelis fuit: quinimo si Virgilio credimus dicenti,

Pulchrumque mori succurrit in armis.

optanda erit, quæ uerò post fata illis corpori acciderint, formidæ potius insolentia ac stulticia quam turpitudinis leti argumenta fuerunt. At Caius Cæsar remisit Hispanorum custodiã cum uellet in ciuitate libera regnare. Antonius ut Cleopatram sequeretur fugientem, legiones reliquit: mitto quod sororem repudjauerit Octauij, ut barbara muliere potiretur. Cicero exitum non pro uirtute sua, sed pro iniuria in Antonium quem priuato odio prosequere habuit. Demosthenes auaricia mortuus, non sibi solum, sed & patriæ exitium approperebat. nec mirum cur sic mortuus Demosthenes, sed quod tam diu uixerit, Macedonum regum potentiam oppugnans, quorum uiribus, uirtuti ac, foelicitati omni ex parte Atheniensium ciuitas impar erat. Crassum quis non irrideat senem ac assuetum potius ciuilibus contentionibus, quam bello aduersus foedera ob auaritiam contra potentissimum regem ducentem exercitum: deinde se credentem Arimanis hostis consilijs, cuius fraude uix etiam perire potuit, tanta fuit Romani exercitus uirtus. Alcibiades adulterij aduersus Lacedæmoniorum regem seruatorẽ, ac hospitem proculdubio poenas dedit, aliàs securus futurus apud Persarum regem. Themistocli ne quisquam mortem obijciat, quæ uel fuit naturalis, uel adeo cum uirtute coniuncta, ut omni uita etiam honestior fuerit. Ergo illud firmum maneat, sapientem qua parte sapiens est, semper fore foelicem. Accidit tamen uelut in omnibus mortalibus rebus monstra, sed raritas illa

illa extimescenda non docet, & admiratio recte rationi potius suffragetur quam deroget. Dionysius iunior ad ludum literarium compulsus est, è regno depulsus, non accuset fortunam sed errorem. Pater Platonem uendidit, ipse aluit: Pater Dionem impotentem reddidit, filius extulit inimicos. Igitur tyrannidis alens potentes, atq; philosophiam etiã nomine apud uulgus gratos, quid mirum si se suo consilio suisq; uiribus perdidit? Sed tanto ingratius Dion atq; Plato. Verum Platoni gloriæ cupido, solum id in oculis erat, ut aliquid ageret cuius causa toti Græciæ foret admirandus, potitusq; uoto est stultitia Dionysij. Perijt infeliciter Socrates naturali sapientia præditus. Ego non dixerim eum infeliciter mortuum, qui uoluit mori: uel ergo mortis genus infelix non fuit, quod sponte suscepit, uel si infelix fuit, & sponte suscepit, non fuit sapiens in electione. Inconsultum igitur quod ab initio dictum est manet, scilicet sapientem in eo quod sapiens sit semper fore felicem.

Est & tertium sapientiam humanam genus laudabile, atq; ad eam naturali proximum, ut parum ab illo differre putem. Estq; admirabile cum uerbis cauillatorijs illum deludimus, hoc Seruator ter usus est. Cum enim Iudæi calumniæ causa illum interrogarēt adducta adultera, an eam deberent lapidare? intelligens dolum: nam absoluenti lex & malum exemplum obstabat, condemnanti crudelitas obiecta fuisset: respondit, qui sine peccato est, illam uestrum primus adoriatur: atq; ita nec damnauit nec absoluit, cum non esset, qui in illam ex hac sententia primus inuaderet. Quo sublato cum omnes per successionem locus ille occuparet, mulier nullo accusante, nec poenam legis reposcente dimissa est. Cum uero interrogaretur, an tributum Cæsari dare liceret, undiq; angustijs urgentibus, quod neganti crimē in Cæsarem intentatę seditionis obijci poterat, concedente lex omnis Mosis ac diuina soluebatur. Nummum uidere uoluit, sciscitatusq; imaginem, cum dicerent, Cæsaris eam esse: respondit quæ Cæsaris essent Cæsari reddenda, quæ Dei Deo. Rursus
cum

cum interrogaret, in qua potestate doceret, cognouit calum-
 niam: nam diuina autoritas periculum ei afferebat, quod odio
 factum esset illis: sacerdotio autem carens, humanam præferre non
 poterat. Respondit igitur interrogando & ipse, in qua potesta-
 te Ioannes baptizaret: cumque illi eodem in discrimine essent si-
 luerunt. Nam dicentibus inuentum hominis fuisse, periculum
 ex populo imminebat: fatentibus à Deo habuisse originem, in-
 famia præfens illis aderat, quod illi non credidissent: ita pericu-
 lum periculo, infamiam infamiae opposuit. His ergo tribus res-
 ponsis tantæ admirationi apud populum fuit, ut non magis
 miraculis ipsis celebraretur. Refert enim Apostolus, quod in
 miraculis nunquam acciderat, tum maxime in secundo respon-
 so adeò illos obstupuisse, ut per totam diem nunquam uel inter-
 rogare, uel hincere aduersus eum ausi sint. In eodem etiam ge-
 nere sapientia est, quæ efficacibus rationibus ac ueris utilia per-
 suadet: quale illud quod ex contrarijs sumitur. Velut si ad cele-
 brem uirum eruditus uerba faciat, postulans se ab illo euehi: u-
 tatur autem hac sententia: Quoniam si clarus euasero, omni-
 no eam dignitatem sum consecuturus: at uide tibi consequu-
 tus fuero, an præstet me tibi amicum esse, uel non? an me tibi
 debere, an non? an ad tuam gloriam faciat, quod non solum
 tu propria uirtute clarus euaseris, sed etiam alios erexeris, ut
 & multiplex commodum literaria respublica sentiat, intelli-
 gantque homines te non solum eruditione singulari esse, sed nec
 minore animi uirtute: cum non solum non inuideas alicui, sed
 etiam eruditos foueas eleuesque. At si contra res cesserit, maio-
 re beneficio ornatum, quam pro uirtute mea merear à te me
 sentiam, obligatumque perpetuo merito ac ex tuis uestigijs pen-
 dentem habebis, ut quod à tua uirtute ac dignitate semper abest,
 & si longe melior essem, nunquam dubitare possis, etiam si uel-
 lem aduersus te quicquam moliri. Et quanquam gratissimum
 me semper experturus, ego tamen non pro ea spe, sed pro uirtu-
 te tua rogo atque confido, te mihi non secus ac coniunctissimo

D

quod

quod eisdem studijs teneamur auxilio futurum. Hæc igitur de humana sapientia dicta sint, quæ nunquam cum naturali ipsa coincidit, sed illarum alteram imperfectam esse necesse est, non solum quod earum tum fines diuersi sint, siquidem alterius quies, probitas, innocentia laus, finis est: Alterius opes, potentia, gratia: Nec quod re ipsa pugnent, cum in altera natura pulchritudo, labor, ueritasque subiiciat: in reliqua fucus, delicia, dolusque. Sed quod humana natura tot rebus sufficere non potest. nam cum tria sint genera humanæ sapientia, quæ laudem mereantur, regia administratio, ciuis in repub. innocentis, qualis apud Romanos Catonis: unde Lucanus ipsum inducit dicentem,

Crimen erit superis & me fecisse nocentem.

& tertium de quo iam nuper diximus, quod ad uitandam calumniam inuentum est. Sed ad persuadendum utilia ac iusta hominibus, non tamen uel hoc uni homini naturali sapientia abunde prædico conuenire poterit. Sed in causis ac temporibus diuersis maximaque cum difficultate rari utraque pollere uisi sunt. Quid mirum, cum etiam rarissimi in uno genere absoluti fuerint: neque enim capax est mortalis natura tantæ lucis uel tot odororum: uerum ut maxima est naturalis, sic humana rarior: uerum cum hæc illius loco succedat, quis mentis compos ueræ pulchritudinem relinquat, ut adulterinam habeat? uel aurum dimittat, ut aurichalcum possideat? ergo sapientia humanæ genus ad supplendum inopiam naturalis inuentum est. Quod si recte expendatur totum præter illa tria genera salubria humano generi, urbibus, omnibusque bonis exitiale est, atque ideo non querendum esset, sed maxima uitandum. Verum imbecillitas humani consilij & affectuum pertinacia, ignorantiaque finis ac naturæ nostræ, in hoc uitiorum ac scelerum mare incautos nos protrahit, delinictosque furo extremo supplicio pessundat.

HIE.

HIERONYMI

CARDANI DE SAPIENTIA

Liber Quartus.

Vaserat uastum iam pelagus, & turbulentam humanæ sapientiæ tempestatē, nauis nostra ingressusq; profundum caliginis uorticem, ubi nil nisi furta, incendia, ueneficia, cardes, falsæ imagines, execranda sacrificia, delusiones, umbræ, uanitatesq; erant: et uelut in somnis cum turbata mēte modo atras nubes, modo obscuram caliginem, & spectra terrifica, Iaruas ac præstigias, lucentes media nocte soles, & sanguineam lunam, monstrosaq; horrida uidere putamus: sic æterna hæc malorū omnium spelunca, uel uortex scelerum, aut potius uanitatū atrium, seu calamitatū infernus nunc se offert. Esse uerò huius rei aliquam sapientiam, hoc est argumentū, quod cum multis nephanda aggrediantur, pauci ea possint perficere, alijq; inelyti habentur diutius, alij inanes & stolidi existimantur: uides quot conati sint Principes occidere, nec potuerint: alij etiā cū occiderint euaserunt. E quibus tres nunc numerantur, Laurentius Medices, qui Alexandrum Florentiæ principem occidit, qui etiam Cæsaris quod maius est gener erat. Bonifacius qui Franciscum Sfortiam uulnerauit. quamuis enim mortuus non fuerit, defuit potius fortuna, quam industria uel audacia. Andreas Bagius, qui Ioannem Galeazium interfecit. Horum autem historiam narrare ad Principum custodiam optimum duco, ut intelligant illi semper oculos intentos habendos in eos, qui uel sint audacissimi, uel qui quærant nimiam cum Principe familiaritatem, ut qui regna tractant, nec ualde iuuenibus, nec his quos aut læserint, aut affines perdiderint, unquā confidant. Igitur Laurentius Medices cum diu ut cōiectura assequi licet, Alexandri ut ferūt iustissimi Principis mortē moliretur, essetq;

D 2 illi

illi affinis damnatum primo quendam ad mortem indulgentia principis liberat. Inde illum edocet, se cum aulico inimicitias gerere, habereque in animo, ut oblata occasione illum occidat: Habebat hic domum propinquam principis domui, in eam seu affinitatis securitate, seu mulieris consuetudine ducem cum corporis custodibus per noctem deduxerat. Consulto uero frequenter miscebat ludos, pugnas, clamores, contentiones, iurgia: Inde accedentibus satellitibus risus oboriebatur. agebat autem hæc, ne si quando in scelere occurrisset strepitus, accurrerent corporis custodes. Inde cum urbs clausa in nocte haberetur, ad Episcopum qui claues retinebat, deducto prius ad domum suam principe, pergit, claues postulat, equosque cursores ut fratrem egrotantem, qui in uilla erat inuiseret, confectis etiam ad hoc ut puto literis: nam frater ualebat. Igitur rediens ad principem in eius lecto cubantem, cum quasi obiter ensem illius, ne euaginari posset inuoluisset, seruū tunc alloquitur, facinus detegit, ille facinus patrare se negat, affuturum tamen auxilio si uel ille exurgat, uel impediatur ab aliquo. ianua domus occulsa erat, peragit facinus, cum ille clamaret, manum ori apponit, mordicus ille digitum proditoris apprehendit, sed uulnere atrocitate linquitur animo, ac moritur: exit e domo obligato digito, equos paratos inuenit, portam urbis apertam cum seruo egreditur, ac seruat se: & nunc apud Turcas est. Bonifacii facinus audacius, sed non tanta industria. Cum enim Franciscus Sfortia illius affinis eadem ultus non esset, dissimulato dolore equam perniciosissimam emit, obseruat diem festiuiam, in qua dux iter factururus sit, ob pulueris molestiam equites corporis custodes præmittuntur: dumque in uiam quæ crucis præferebat similitudinem incidisset, adoritur scelus. Nihil autem principi magis auxilio fuit, quam quod ipse paruus mulæ humili insideret, unde ictus breuiori gladio, non profundum etiam amplum uulnus accepit. Cumque denuo instaret prohibitus, fuga sibi consueuit, cum equa illa sexdecim millia passuum in horæ spacio su-

pera

peraret, euasit igitur, quamuis plurimi illum insequerentur: ser uatusq; post aliquot annos sponte morbo decessit. Andreas Bagnus facinoris multos concios habuit, inde occiso Duce ui prouinciam retinere conatus est, inde per uaria praelia fugatus cum illis euasit, & in Turcarum regionem concessit: alij ex con iuratis ad Aegypti regem transfugerunt. Sed & in priuatis ea dem apparuit scelerum industria: Quorū pauca exempla quæ nostra ætate contigerunt subiiciam. Ansalus Hispanus à Cane dio patritio Parmensi iniuriam passus, cum ille diligentissime inimicum caueret, nec uiribus Canedio par esset: habebat em̄ ille duos seruos, qui eum perpetuo comitabantur, arte hac An salus usus est. Vestes induit pannosas, similesq; his quas qui o nera ferunt gestare solent, obseruans uerò diem qua Canedius negotijs uacuus in porta sedebat auram captans, Ansalus in curuis humeris foeni fascē gestās, procliuo capite, sica uerò bre ui inter manicas ad illum accedit, uulnerēq; inter inguina leta li impresso, simulq; onere excusso fugam arripuit, seruauitq; se. Alius cum nubilem sororem cuidā destinatam à patre ma gna cum dote intellexisset parum pudice uiuere, duos equos cursores emit, eosq; per mensem & currere simul & habitare assuefecit. Inde uni eorum molle frenum & arctas stapedes ad dit, consilioq; cum patre inito, qui nil tale metuebat, sororem in uillam ducit: huic equo eam imponens. Dum iter agitur, cer tamen de equorū celeritate inter socios serit, donec deposito pi gnore cursum omnes ineunt, ad cursum socij, equus cui soror insidebat cursum & ipse arripit, frustra habenas illa retrahente cum nullus clauiculus freno adesset. Itaq; excutitur misera, nec pes è stapeda exit, trahitur equi cursu capiteq; lapidibus illiso animam efflat: forte uia illa tota lapidea erat, Actum hoc me in ea ciuitate moram ducente, respublica & omnibus nota fuit, i tamen & lege age, & si dignus esset frater supplicio. Alius cū uxorem formosam sed moecham haberet, uocem spargit, illam animo per noctes linqui, cōclamat ancillas seruosq;, illa ut dor

miebat nihil sensitse omnino se aiebat. ille detecta, nam hiems
 erat, frigidam ostendebat domesticis. cum bis aut ter hoc fecis-
 set, serio rem agit, strangulat, cumq; in frigidari iam sensitset do-
 mesticos in clamat, adueniunt, de more frictions admouent, non
 reuiuiscit; uocantur medici attonito morbo detinere existima-
 tur, omnes medicae machinae admouentur; tandem fabula per-
 acta est, traditur uespillonibus. Ergo demoniacae sapientiae qua-
 tuor capita sunt, uel ut scelus perpetres, uel ut uanis rebus in-
 cumbas, uel ut rem non malam, malo tamen modo quaeras, aut
 ut decipias. In primo genere sunt incendia, furta, latrocinia, ue-
 nena, caedes, incestus, & penes quaecumq; ad ius Areopagitarum
 Athenis pertinebant. In secundo uero uaticinandi modi om-
 nes, tum philtra ac ueneficia quae solis uerbis fiunt. In tertio
 praecantationes, ueneficia, philtra, idolorum sacrificia. In quar-
 to Alchumistica, falsarii atq; lufores, qui adulterinis etiam pecu-
 nijs operam dant. Ergo primi generis omnia iam diximus; nam
 turpe esset ea docere, quae omnino boni in se continent nihil; ni-
 mium est quod docuimus ad augendam Principum securitatem;
 de alijs autem nunc dicemus. Ergo cum omnia imperia omnesq;
 leges aliquo diuinandi genere uterentur, uel ut sane illi crede-
 rent, aut militum animos & ciuium ad ea quae uellent flectere
 commodius possent. Harum prima diuinatoriarum Magia & tan-
 quam mater fuit. Conamur persuadere Magi collo appensa uel
 sub lingua detenta, diuinationem facere, quandoquidem & mens
 in pluribus per se possit diuinare, tum maxime in infortunijs.
 iuxta poeticum illud, Mens praesaga mali; res ipsa haud esse non
 potest, sed quibus hoc fiat scire hoc opus, hic labor est. Affir-
 mant linguam upupae collo suspensam, uel lapidem Hienae, uel
 cor ranae uiridis, uel smaragdum sub lingua retentum hoc praes-
 tare. autor tantae uanitatis Zoroaster, Democritus ut alias di-
 ximus eam auxit. nunc etiam non desunt, qui orbem fabulis coinqui-
 nent. Anthropomantia huic proxima est, usus est ea Heliogab-
 balus, exta puerorum quos pro uictimis iugulabat, inter impia-
 consue.

consuluit sacrificia'. uanitatis artis argumentum præbet exitus illius, cum crudeliter excarnificatus occisus in latrina insepultus iacuerit, abrogatis ex toto publice omnibus illius actis. Ne cromantia affinis illi est: hæc antiqua & ab Homero celebrata.

Libet autem illius artem paucis describere ex Lib. λ.

Εὐθ' ἱερεῖα μὲν πειμίδης βίβυλοχος τε
 ἔχον. ἰὼ δ' ἄορ δὲν ἐρωσάμενος περὰ μὲν
 βόθρον ὄρυξά ὄσον τέ πυγίσιον ἐνθα καὶ ἐνθα
 ἀμφ' αὐτῷ δὲ χροῖς χέμεν πασι νεκύων.
 πρῶτα μελικρήτω μετ' ἔπειτα δὲ ἡδὲ ὄϊφο.
 τὸ τρίτον αὐτ' ὕδατι. ἐπιδ' ἀλφειὰ λευκὰ πάλυον,
 πολλὰ δὲ γονύμεν νεκύων ἀμειννὰ κάρηνα
 ἑλθὼν εἰς ἰθάκην σῆρασεν ἢ τις κίρην
 ῥέξεν αὐτὸν μέγροισι πυρήν' ἐμωλοσέμεν ἑσθλῶν,
 τερεσίη δ' ἀπ' ἀνδρῶν ὄϊν ἱεροσέμεν ὄϊφο
 παμμέλαν, ὅς μάλισι μεταπρέπει ἢ μεπείροισι
 τοὺς δ' ἐπεὶ θόχωλῆσι λιπῶσι τέθνεα νεκρῶν
 ἑλλισσάμεν. τὰ δὲ μῆλα χροῖων ἀπεδωροτόμισσα
 ἐσθλῶν. ῥέει δ' αἶμα κελευνεφίς. αἶδ' ἀγέροντο
 ψυχὰ ὑπ' ἐξέρεβος νεκύων κατὰ πεινῶτων,
 τύμφατ' ἢ ἰδοί τε πολὺ τ' αὐτοὶ τε γέροντες
 περδενικαὶ τ' ἀπαλαί νεοπενδία θυμὸν ἔχουσαι.

(.i. Ibi uictimas Perimedes & Euiylochus tenebant. Ego autem ensẽm acutum trabs de femore, foueam fodi cubitalem in omnes partes, circa ipsam autem fundimus in serias omnibus mortuis, primum de mulso, deinde de uino, tertio de aqua, deo inde albas farinas comiscui. Multum autem uenerabar infirma mortuorum capis, si aliquando in sterilem lithacam rediissem, me domi optima boue sacrum facturum esse, & rogam bonis impleturum. Tiresia autem precipuo me nigram ouem sacrificaturum esse, que in nostris gregibus esset prestantissima, postquam autem claudis precibus mortuus precatus sum, Deinde pecudes excoriam, & in partes fecui, in foueam autem fluebat niger sanguis. anima autem ex Erebo mortuorum defunctorum congregabantur, puella innupte, pueri, senes erumnosi, uirgines tenere, ad huc recentem lactum sustinentes.)

Vnde

Vnde Homerus uerissimiora Virgilio confluxisse uidetur, au-
 daciores posteriores. Inter quos Euripides iam & ipse Hercules
 ab inferno reducit uiuentem, ut ille Aeneam. Circumferuntur
 in hoc genere sub Salomonis nomine, libri cōficti, & Petri Ap-
 ponensis celebrati hac arte, quos pater meus expertos se fuisse
 refert, inanesq; & nullius usus. Nam ipse publice fatebat demo-
 nem habere familiarē. Ego ne illum arguā mendacię, iam uerō
 multa per triginta annos expresse de futuris p̄dicebat. Ha-
 bet autē hęc ars tria alia capita, Oraculorū scilicet, inter quę
 clarissima Dodoneum Delphicum, ad quod Gręci passim cō-
 currebant; atq; Ammonis insigni mendacio Alexandri cele-
 bre. Phytionum est aliud genus; nam ubiq; idem modus. eos
 cari enim creduntur seu mortui, seu spiritus immundi. Hos sa-
 cra scriptura commemorat, non solum apud Iudęos clara hi-
 storia Saulis Phytionissam cōsulentis euocantisq; Samuelis ma-
 nes, sed & in Apostolorum historia, dum Paulus illam munda-
 uit ā spiritu. Engastrimythi olim, qui postea Euriclei ab autore
 uocati sunt, cum prius ā uentre nomen haberent. Vnde Aristo-
 phanes in uespis, *μιμνοίμενος πῶ ἐν γενεῖς μαρτῆρα καὶ διατόισι*.
 imitantis (inquit) Euriclei uaticinium & mentem. Sed ab Enga-
 strimythis Phytiones differunt, quōd Phytionibus uox ex lin-
 gua prodit, Engastrimythis autem ē uentre ipso immota lin-
 gua; quod Rhodoginæ Ioannæ accidisse permultos annos no-
 stra ætate constat; cum id Cœlius & ipse Rhodoginus locu-
 ples testis affirmet. Cum uerō hęc scriberemus, mulier quæ dæ-
 monio laborabat, dum excantaretur, non aliud passa est, quā
 quod hęc quæ uulvæ strangulatione laborant; sed spumā non
 emittebat, ollum ad mentum usq; perueniebat, linquebatur
 animo, oculi intendebantur ut uoluntariā diceres p̄focatio-
 nem, ex sulfure suffitus aderat, aquam nescio quam p̄hibes-
 bat. Certum est hanc non admodum sui compotem fuisse; sed
 potuisse tanquam limphaticam ac phanaticam diuinare. Ari-
 stoteles uniuersum hoc diuinandī genus in uim terrę aut ani-
 mum

nam refert collinantem. Tertium genus est illorum qui animas consulunt eorum, qui sponte hac causa se deuouerint. Et quamuis non certa historia, plurimi tamen putant Antinuum puerum Adriani spe immortalitatis ac gloriæ uoluntariam mortem hac causa obiisse: argumento fuerunt primo, quod illum inter sydera collocauerit. Splendidissima enim stella ex sex iuxta aquilam existentium uocatur Antinous à Ptolemæo. & in Mantineæ ludos, gymnasia, sacra, delubraque constituit. Ciuitatem etiam in Lybiæ Marmarica Antinuum appellauit. Tum uerò etiam oraculum illius nomine sibi constituit, nec non templum & sacra & sacerdotes, ut non tot honoribus nisi prorsus insaniret mortuum Catamitum censuerit decorandum. Parte altera quis unquam uel sapientius elegit successores, uel futura ad eum exacte præuidit: nam duos optimos, firmos, diuturnos, uerumque post alium reliquit imperatores. Nec tamè primus certum imperij heredem extimuit, nec secundum more impatentia stimulauit. Tum uerò codicillos scripserat, agenda continentes usque ad diem obitus. Erunt ne hæc argumenta Astronomi an potius dæmonis? quicquid sit, ne ego unquam tantæ uanitati fauerim, cum duos amicos sciam, qui se iactabant animas habere deuotas, pessime tamen rem domesticam tractasse. Lecanomantia etiam huius generis esse uidetur, in peluim aquam iniiciunt, obmurmuratisque quibusdam uerbis interrogant, feruntque uocem exilem ac ad instar sibili exaudiri. Refert Petrus Crinitus Hermolaum Barbarum, quem ego potui uidere. græce latinèque eruditum, ac philosophum haud uulgarem, se hoc sapius non frustra expertum: quod & Gualterius Corbetta uidisse refert, succedente etiam furti cognitione. Gastromantia huic ferme similis, nisi quod oculis cernit, quod in Lecanomantia exauditur. Vasis enim uitreis rotundis aqua plenis circumponuntur cærei accensi, tum obmurmurata euocatione puer impollutus, uel mulier prægnans admittitur, quæ inspiciat, roget, imperet, feruntque imagines rerum quæ sitarum appare-

E re, nec

re: nec uulgo quicquā tritius hoc uel magis creditum. Cato-
 ptromantia autem eodem modo ex speculo fit, ut illa ex urceo,
 sed in hac oculi pueri uel pręgnantis pręligantur: sunt qui cre-
 dant pręgnantem non nisi nono mense uidere posse. Refertur
 Didium Iulianum imperatorem Mediolani oriundum, qui an-
 te Septimium Seuerum regnauit, hoc diuinandi genere usum,
 cunctaq; quę ei successerunt, ad unguem ut dici solet pręuidi-
 se. Ferunt iuxta Patras olim fuisse Mineruę templū cum fon-
 te, in quem si speculum demitteretur, effigies agrı apparere
 sub ea forma, qua futura esset cum finem habiturus esset mor-
 bus, scilicet mortui aut sani. Onymātia fit oleo & fuligine un-
 gue pueri illito qui maximus est. Spectra enim & imagines in
 illis uideri putant uerbis quibusdam tacite prolatis: sunt qui in
 palma idem efficiant. Cum hęc scriberem, amicus noster Sigif-
 mundus Paulucius conatus est id persuadere: ego cum nil cre-
 derem, cupiebam technam intelligere, exhibui filium meū pri-
 mogenitum, Ioannem Baptistam annos nouem natum, cuius
 cum palmam oleo & fuligine intinxisset, Soli exposuit, igitur
 ex radiorum refractione imagines ac colores diuersi uidebant
 puero: tum formę ob linearam quę in uola sunt cauitatem, ni-
 hil tamen certi: cum interrogassem illum diligenter, se uidisse
 affirmabat, sed & puer radiorum reflexione oculorum aciem
 perstringi cognouerat. Hydromātia uerō magis ad naturę
 rationem accedit, eaq; multiplex est. Impletur primo cyathus
 aqua, annulusq; suspenditur filo, petitur res quę sita uerbis con-
 ceptis: manu filum tenemus ea parte qua uolumus, quasi an-
 piti uoluntate annulus percutit cyathū constitutis ictibus, nō
 sine quadam astantium admiratione. Cum quidam dixisset, ui-
 uerborum hęc fieri, dixi ego ut clauo appenderet. Et tamen in-
 uenit aliquos hęc amentia, qui eam admirarentur. Alius mo-
 dus ut in aquam silentem tres lapides coniiciantur, obseruenturq;
 orbis impliciti trifariam: nam ex his nō secus ac ex Geo-
 mantia ueritas rei eruitur. Non sunt hęc omnino certa, sed ta-
 men

men Galenus uir grauissimus putat aliquam esse exitus reſcō-
iecturā, atq; in his ſufficere credit, ut artis præcepta ſeruemus
& ſi ueritas ipſa ex hoc nō poſſit haberi. Satis enim eſt, ut quis
ſapiens dici poſſit, quod in prædicendo omnes artis regulas ad
unguē teneat. Tertius modus cum ex certis fontibus auſpica-
bantur antiqui, qualis erat in Lacedamone uocatus Inon: in
quem placentæ ex frumento proiectæ ſi ſubmergebantur, pro-
pitium exitum ſignificabant; dirū ſi reiſcerentur. Geomantia
uerò nūc illa notior eſt, cum in uſu ſit, uirga in arena ſex ac de-
cem ſeries punctorum, quaſi reſta linea deſcribuntur, inde ab-
iectis binis ſemper, donec duo uel unum tantum ſuperſint, qua-
tuor formant tetradas quas uocant matres, e quorum capiti-
bus filia prima gignitur ex humeris, altera ex iſtis, tertia ex pe-
dibus, quarta ex his octo figuris binis ac binis ſimul iunctis qua-
tuor procreant nepotes, à quibus duos teſtes, ex quibus iudex,
à quo & prima figura quidam maiorem iudicem faciunt. Si igitur
iudex imparibus cōſtet punctis falſa eſt figura; ſi ſit carcer
prima autē figura uia uel lætitia, uel triſtitia, uel caput aut cau-
da nihil prorsus ſignificabit, eademq; ratione in alijs quod iudi-
ciē directo qui ſupra iudicem eſt aduerſatur. Genera autem ſi-
gurarum ut & figuræ ipſæ ſunt ſexdecim, e quibus omnia quæ
auſta ſunt ſuprema parte, id eſt quæ plura in ea habent puncta
fœlicia ſunt, præterquam triſtitia, & e contra auſta parte infe-
riore infauſta excipitur lætitia: cōmunes quæ tot habent in ſu-
periore quot in inferiore parte, quāuis carcer non ſit cōmunis.

Pyromantia uerò duplex eſt. alia quæ in Aetnæ ignibus ad ſa-
crificij inſtar peragebatur. immiſſa enim uictima ſi abſumebat
fœlix euentus prædicebatur, ſi reiſciebatur malus. At nunc in
ignem ex teda pix trita ſpargitur, ſi coit flamma fœlix eſt au-
ſpicium, ſi diuiditur extra quæ renti ſiniſtra illius inimico aſcri-
bitur, tricuspis fœlix: ſi quaſi à fomite ad cœlum tendat glorio-
ſum, in ægro ſignificat mortem multiplex diuiſum, pugnans in
diuerſa tendens, crepitans pallens malum: peſſimum ſi extin-
guatur.

guatur. Habet plus aliquid cæteris uirtutis ignis, cum solus inter mortalia innatam adat lucem, ut ob hoc diuinitate participare credat. Libanomantia eiusdē ferme generis est: etenim apud ueteres Apolloniatas oblato thure, si ignis illud auide cōsumpsisset foelix erat, si refugeret abominandum. Porro de morte uel de nuptijs Libanomantia sciscitari quicquam nō licuit.

Cæromantia uerò nostro tēpore uisa est. Detulit eam quidā ex Turcarum regione, ubi artes hæ plurimum in usu sunt non refragante lege. Nam & Geomantia ibi celebris est, deferuntque uates arenam secum, ut nihil ad persuadendum desit: cum nostri calamo & charta eam soleant exercere: ut non Geomantia sed Chartomantia potius mereatur appellari. Itaque ut ad rem redeam, Cæromantia fit quadrante cærae ab igne soluto, inde in aquam proiecto multæ consurgunt figuræ, ut par est. Verum illarum tria cacumina tribus paleis singula singulis aptando signant, deinde mensuras, distantias, qualitatesque inspicunt, & ex illis iudicant. Adeo uerò exquisite quidam diuinabat, ut fuscus subesse à nasutis crederet. Capnomantia hac inferior est candentibus prunis semen papaueris aut fysiā inspergitur, obseruant autē ut in Pyromantia uarias figuras motusque existimant quidam ab impollutis pueris, ac etiam mulieribus uirginibus aut prægnantibus simulachra & formas uideri. Sacrificia plus habent operæ & autoritatis. apud ueteres uiscera & partes uictimæ ignibus imponebantur, si ea ignis apprehendisset, litare dicebantur, faustissimumque hoc erat: si refugisset durum. Vnde non unam cedebant uictimam, uerum totidē quot litare potuissent. Enarrat Suetonius, C. Cæsarem ea die qua occisus est, pluribus hostijs cæsis litare nunquam potuisse. Aruspex antequam igni imponerentur exta inspiciebat, ex hisque diuinabat. Præcipua autemerant iecur & cor. Corde enim principē semper declarabant, iecore exitum rei, uictoriam, exercitum læta prosperaque aut aduersa uel tristitia: cum Spurina sacrificaret duabus uictimis sibi succedentibus cor defuisse uidit.

Fuerat

Fuerat autem hoc Idibus Februarij, alij putant kalend. Martij: propterea dixit, periculum hoc non ultra Idus Martias posse extendi. Erat autem periculum Cæsaris cædes, quæ ea die consecuta est. Idem Aelio Pertinaci ante cædem, quod Iulio Cæsari accidisse referunt. Ortū habuit hæc superstitio, quod in locandis castris condendisq; ciuitatibus olim uiscera pecudum inspicerent. Nam si sana essent, locus salubris habebatur: si lapidosa uel macilenta, uel marcida, habitatio perniciofa credebatur. Cicero hæc irridet, nec putat esse diuinatoriam, sed modo sit, melius tamen consiliū illius quamuis à Christi fide alieni putandum est,

Thure deum placa, uitulum sine crescat aratro.

Auspiciū uerò à uolatu auium. limo enim posito ut regiones diuiderent certa auium genera obseruabant, ut si ex dextra, uel ad dextram, aut rursus à sinistra, uel ad sinistram: uerum etiam & à qua cœli regione. Autoritatem sumpsit hæc superstitio, ex Romuli & Remi contentione, non solum de urbis nomine sed regno, cum Romulo duodecim, Remo sex uultures apparuissent, uicit Romulus, Romaq; uocata est. Etrusci ei dederunt initium, uiguitq; in Italia cum in Græcia oraculis fidē haberent. Auguria non minoris uanitatis erant, sed tamen minoris autoritatis. Pullos ad id alebāt in cauea, inde oblata esca si alacriter cibum sumpserunt, sparsissentq; in pavimento, solistimum tripudium uocabatur, omen admodum faustum: si uero uocem emitterent, oscines aues dicebantur, nec semper lætum. Si reiecerint escam adeò infaustum habebatur, ut L. Papyrius aduersus Samnites ob id male pugnasse crederet. Erat et auspiciorū genus aliud ex toto diuersum, in quo fulgura, tonitrua, monstra, terra mariq; nata, signaq; è cœlo considerabant. Omina his etiam absurdiora, nisi quòd ad seruandā rem pub. ad debellandos hostes omnia laude digna uidebantur. Ergo in his si quid occurrisset, aut inter loquendum incidisset, si quis etiam oscitasset, aut præter morem egisset, inter omnia

censebatur, ut cum Paulus Aemilius aduersus Persam Macedonum regem ducturus esset exercitum, offendens filiam stertem, interrogaret quid fleret, illa q̄ responderet, Persa occidit, pro auspicato omine habitū sit. Erat Persa catella Melitea in delitijs à puella nutrita. Hoc tam graui ostento maximus uir, cui periculosissimum bellum concreditum erat, tantam accepit fiduciam, ut T. Lūium & Valerium Maximum nō puduerit referre inter res aeterna memoria dignas, quòd catula pro rege, foemina pro masculino supposita sit in totius orbis penè iudicio: cum altera gens imperium mundi paulo post occupauerit, alterius nondum ut dici solet Monarchiae arma deseruissent. Quinetiam in imperatoris obitu significando adnotatum est, ex singulis fermè ordinibus eo anno obiisse. Iter agentibus auspiciatum ducebant maxime decidentem rorem enatas arbores pro miraculo colebant, tum maxime palmam. existimo nucleū recta apicem habuisse: nam sic facillime pullulat. Cephalonomantia sit capite asini super prunas affato, nec solum diuinare fumo posse & igne, sed amantium iras sedare, alios impellere creditum est. Frequens in Germania sacrificium erat, ut Martinus Lutherus in suis affirmat concionibus, atq̄ ideo accusat, quòd flamma prunas extingueret, non absurdum forsitan credere existimo illud esse excatationis genus, de quo Propertius dixit,

At uos deductae quibus est fallacia lunae,

Et labor in magicis sacra piare focis.

En aegedum domina mentem conuertite nostrae,

Et facite ut illa meo palleat ore magis.

Aeromantia uerò duplex est. Nam quidam ex aura conceptis uerbis praedicunt: oriens foelicem, aduersam occidens, celerem meridies & manifestam, obscuram & tardam Boreas praedicat. Alij plicatam mappam sincipiti imponunt, huic supponunt cyathum aqua plenum: seu igitur arte aliqua, seu ui uerborum, seu ex leui capitis motu, aut quod naturale sit, aqua in ampullas

las obmurmuratis uerbis quasi ferueat resoluuntur. Ergo non so-
 lum futura dignoscere ex hoc, sed etiam morbos se posse sana-
 re affirmant. Tephramantia ex cinere ad auram exposito fit,
 prius quærentis ac quæsitæ rei nomine iam inscripto. Nam ex
 literis relictis futura prælagiunt, sunt qui credant exitum rei
 aliquando uerba declarantia apparere. Botanomantia em̄
 salutæ folijs constat: inscribunt nomen quærentis, quæsitæq;
 rei & prodigiosas illas uoces sub diuocq; exponunt. Affirmant
 nomen furis, in furto in re dubia exitus rei ostendi nimia certe
 deorū cura. Aliud genus quod Sycomantia posset dici inuene-
 runt, folia fici nocte certa sub diuo exponunt, nominantes illū
 de quo quæritur, si exaruerint dirum: quanto uiridiora reman-
 serint eo auspiciatius. Nec in hac tanta uanitate diuis parcutur:
 habent selectos singulos ut meliores. Ichtiomantia succedit, in
 qua pisces consuluntur, qui cum nesciant quæ præ oculis ha-
 bent deuitare retia: hominibus (ad eō insaniant) magnorū ope-
 rum ductores sunt. Fuit enim apud Lycios in luco Apollini sa-
 cro fossa arida, in quam ut refert Athenæus qui de futuris quæ-
 rebat, singulis manibus frustra decem carnis ueri infixæ tenens
 demittebat, precatus numen. Implebatur autem aqua maris,
 quod non procul erat fossa illa, occulta causa accedentibus pisci-
 bus, tum maxime orphis ac glaucis, tum ineognitis alijs illo-
 rum generibus, nec deerat quandoq; coete. porro carnes assa-
 tas exhibebant non crudas, fossa Dina uocabatur, augurium &
 piseium forma desumptum est, aquam illam sacerdotum arte
 tum pisces referatis claustris emerfisse putandum est. At uerò
 in eodem Lyciæ tractu iuxta Myram lacus erat, in quo pisces
 sumpta esca foelicem successum pollicebantur, reiecta infaustū
 Rursus inter Myram & Phellum iuxta uicium qui Syrrhus di-
 citur, fons erat, in quo ex piscium natura, forma, motu, uita, ci-
 boq; diuinare solebant. Est & genus aliud diuinandi dissectis pi-
 scibus ex extis, in quo excelluisse Teresiā fertur & Polidaman-
 tem, ut aruspiciam in piscium genere exercerent: hæc igitur
 natura

naturale principium quoddam habere uidentur, uerum fors
 tuita. Onomantia est, assumunt nomen propriū & matris, &
 p̄ numeros literarū resoluunt, ut latine solent scribi. Inde figu-
 ras astronomicis signis ac erroneis similes constituunt, iudi-
 cantq; per ea. Sunt qui & lunę diē addunt, seu in quo sit interro-
 gatio, seu in quo natus est. Arithmantia uerō ex numeris con-
 stat, resolutio nomine quærentis in numeros ipsos, additōq; lu-
 nę numero dierum. extat autem tabula de hoc Pythagoræ at-
 tributa; sed crassa Minerva ut dicunt. Satis constat cuius adē
 puduisset philosophum illum, ut manes eius si sentiant tristes
 hac causa esse credam. Nihil enim impudentius hac arte, quæ
 sine arte omnino est; solum enim iudicant negantes aut affir-
 mantes. quamobrem de morborū exitu apte quærent. Cle-
 romantia autem multiplex est; famosissima fors Prænestina &
 Antiatina ut Suetonius recitat, eo anno quo occisus est Domi-
 tianus, Prænestinam sortem antea lætam, sortem polliceri solis-
 tam tristem nec sine sanguinis memoria dedisse; dicebatur autē
 Prænestina à loco. Præneste enim oppido columna erat, in qua
 tessellæ uarijs inscriptæ dictis erant, quæ kalendis Ianua-
 rijis magna celebritate educebantur sub rogantium nomine,
 quem morem etiam nunc in Magorum festo obseruare ma-
 gna licentia solemus. Antiatina C. Caligulæ cæde insignis, cū
 antea præmonuisset, ut à Cassio à quo occisus est, caueret; illud
 perperā adiectum non esse putem; stultos fecisse illos impera-
 tores, qui de se consulere his nugis permiserunt. Nam cum ua-
 nissima hæc semper fuerit ars, audaciam tamen sceleratis ple-
 runq; ad immania facinora dedit; existimantibus quod uerū
 certe est, quæ futura sunt causam habitura aliquam. Ergo quie-
 tis rebus non consulat sortes Princeps, sed in periculis electione
 proposita non sorte, ut cum dux ille egregius manū auersis li-
 teris inscripsisset (aude, uictoria tibi Deorū dono decreta est)
 iecur uictimæ manū adhuc humida apprehendens, tam diu cō-
 tinuit, ut literarum uestigia in iecore apparerent, nec prorsus
 humida

humida sed iam siccata. Itaque dum ultimo consulitur, iecur non dubiam habuit sententiam. hoc tam simplici commento exercitus animatus, spemque indubiam uictoriae concipiens adeo festidenter pugnavit, ut ex confecto oraculo uerum euaserit. Aliae ex alea sumebantur sortes, ut in Apponi fonte Geryonis ut ere debatur oraculo, in quem cum Tyberius adhuc priuatam agens uitam tribus superstitibus Octauiani nepotibus, Caio, Lucio & Agrippa, de se consuleret, iactis talis aureis summum punctum, qui tempore etiam Suetonij uisebatur, ostenderunt. Simile oraculum apud Buram Achaiae oppidum ab Hercule reddi credebatur: sed illic tali quatuor ex uictimarum ossibus proieciabantur. Ridicula plane fors erat, quae in Pharo reddebatur. Erat enim ibi Mercurij statua, ad quam fufis precibus thureque suffito, oleum lucernarum accendebant, insulurrantes ipsi statuae quae peterent, numoque dato oclusis auribus in forum prope accurrentes, quam primum uocem referatis auribus accepissent, pro omine interpretabantur. Tu uero tecum reputa, qui risus oboriretur, cum nasciti rem intelligentes uocem ex consulto, aut prauis aut foelicis ominis proferrēt. Est aliud sortis genus ex somnio, quod apud Calabros in usu erat, cum iuxta sepulchrum Podalirij Aesculapij filij dormirent amicti agnitis pellibus, & quicquid occurreret in somnio pro omine certo habebatur. Virgiliana fors omnibus tamen praelata est, nec desunt unquam qui existiment aliquid in illis esse ueritatis. Porro quantum antiquo tempore illi autoritatis tribuerint, uide quae referant. Adriano de imperio consulenti haec euenit,

Quis procul? ille autem ramis insignis oliuae
 Sacra ferens? nosco crines, incanaeque menta
 Regis Romani, primam qui legibus urbem
 Fundauit curibus paruis, & paupere terra.

putant his carminibus imperatorem pacificum & qui urbem ornaturus esset designari: quae omnia tamen euenerunt sic, ut nihil aptius dici potuisse credatur. Verum Alexandro Seuero

F dum

dum illi Heliogabalus insidiaretur, hoc euenit,

Si qua fata aspera rumpas

Tu Marcellus eris. tum aliàs, dum puerulus consuleret,

Temanet imperium cœli, terræq;, marisq;.

Adeo uerò accumulate noster hic Virgilius illi fauist, ut cū animum ad bellicas artes ac exercitationem à liberalibus artibus traduceret, hanc acceperit sortem,

Excident alij spirantia mollius ora,

Credo equidem uiuos ducent de marmore uultus.

Orabunt causas melius, cœliq; meatus

Describent radio; & surgentia sydera ducent,

Tu regere imperio populos Romane memento.

Hæc tibi erunt artes; paci q; imponere morem.

Parcere subiectis, & debellare superbos.

tā bene cessit fors euentui. Sed audi quid Gordiano iuniori pro forte euenierit. Carmina enim hæc à patre frequentari dixerūt in mortis non obscurum omen,

Ostendent terris hunc tantum fata, neq; ultra

Esse sinent: nimium uobis Romana propago

Visa potens superi, propria hæc si dona fuissent.

Ergo his nugis antiquitas tantum detulit, quantum nos religioni in reipub. administratione: habemusq; & nunc harum sortium librum, planetis animalibusq; signiferi, tum regibus ac prophetis uarieгатum atq; distinctum. Sunt & minores à hæbis sumptæ sortes. Vetulæ enim quinque fabas proijciunt, ergo si una permutata crux fieri potest amatorium est, si nō, hostile. Firmior autem tanto amor, quanto crux ipsa exactior. Axi nomantia securi perficitur, non admodum trita res fuit, truncato rotundo ligni insigebant illam, deinde perpendicularo aptantes, sub cuius nomine uel leui impulsu circumageretur, illum culpæ reum fore aiebant. Aliud eius fertur genus, cum igne in quo si Gagates lapis, non exurit, lætissimum est. Colcino mantia forcipe & cribro fit, urbibus ac uillis notissima. nam penden-

pendente inter duos digitos forcipe, cui cribrum circumuertitur (plures enim ac omnes suspectos nominant,) is creditur sceleris auctor fuisse. Sunt & qui uí naturæ diuinare creduntur, ut apud Iudæos Agabus, qui famem & captiuitatem Pauli prædixit, & apud Aegyptios Heraiscus, qui mulieres corruptas cū proxime illi essent agnoscebat, auersabaturq;. Multa in hoc genere de Tyaneo Apollonio referuntur, quàm dicere hic expediat, uel etiam credere. Sustulit hæc omnia lex nostra, quòd multorum malorum causæ essent. Nanq; eum ueritatis nihil omnino subesset, quos uellent consulto uel etiam innocentes obiter accusabant: inde rixæ, iniuriæ, odia, & iniustæ accusationes. Quamobrem & ciuili iure cautum est, ne quis Mathematicos (sic enim omnes hos uocant) adeat cõsulat'ue. Sortes uerò quæ non ad diuinationem, sed ad electionem sunt, non omnino ab utilitate humanæ uitæ absunt, quod comparisonem tollant. Vnde optime in eligendis magistratibus Venetijs fors uoluntati admixta est. etenim & apud Apostolos olim Matthias sorte non iudicio prælatus est Barnabæ, quem constat fuisse optimum uirum. Sic apud Plautum senex uxorem pro uillico suo sortitur. Sunt & qui diuinandi modis ad prudentiam humanam utuntur, commodaq; uitæ certius quàm ex præsciencia illa admirabili: uelut cum de furto queritur, Adornant supposititium uatem: inde gallum gallinaceum sub æneo uase coquina rio collocant, oleoq; superforem illinunt partem, quæ ab igne exusta fuliginem traxit nigerrimam, inde omnibus uocatis qui ea in causa suspecti creduntur, quibusdam precationibus gallum adiurant, ut cum tetigerit culpæ conscius lebetis summum fastigium illum cantu prodat. Multi sunt, qui tam pulchre inuentioni credant, tum maxime cum uati præmium ob hoc non leue propositum fertur. Accedentes igitur qui expertes sunt criminis, tangunt secure. At qui se nouit conscium simulat se tangere nunquam canente gallo: expeditaq; fabula, qui scelus parauit candidum habet digitum, cum reliqui omnes oleo & fur-

F 2 lignæ

lignæ tinctum habeant; tangentes enim denigrantur in digiti summitate, atq; ita callide dum putat se à culpa eximere maleficiū reus prodit.

Reliquarum partium nunc exequamur industriam. nam & incestus nomine nunc omnia libidinis nephariæ genera intelligimus: nihil aliud quæritur in omni scelere quàm peccati participatio. Hominem noui patritium, qui nunc etiam uiuit, si tamen patritius tanta cum impuritate, aut uiuere cum tanto scelere dici potest. Hic enim totam domum unam euertit Ticinæ studens. erant autē in domo ancilla, matrona, cum filijs duobus, duabusq; filiabus, ancillam occupat primo, inde dominā, quamuis non secundum poetæ præcepta dicentis:

Fac domina potiare prius, comes illa sequetur,

Non tibi ab ancilla est incipienda Venus.

uerum hoc ut dubium tamen antea reliquerat, dum dixit,

Quæris an hanc ipsam prosit uiolare ministram,

Talibus admissis alea grandis inest.

Itaq; huic optimo uiro bene cessit hoc initium: sollicita enim de pudore suo matrona nepharium uirum non audebat reijcere à filiabus. Erat autem altera annorum decem ac nouem, altera quindecim: in filijs causatus est domi solitudinem: & quauis nephas illa intelligeret, occurrebat illud quod in his quæ ad pudorem pertinent uix fallit:

Aut nunquam tentes, aut perfice, tollitur index

Cum semel in partem criminis illa uenit.

Sed hæc nimis in tam scelerata re, plusq; intelligitur quàm uolumus. Sed non quod uolumus, forsan hoc esset ut libri omnes tam perniciosi exempli igni mandarentur, uelut libri de arte amandi, & fabulæ Bocati, hoc ad Reipub. bonum pertineret. Quæ enim populos ad seditionem impellunt si igni tradantur: cur quæ corrumpunt relinqui debent? Sed forsan quæret quis, quid inter uenenum, ueneficium, philtrumq; intersit. Venenum est cum mors quæritur, quale in boletis ab Agrippina Clau-

Claudio ministratū fuit. Veneficiū cū amor læsa tamē mente quale Caligulę Cæsonia, Antonio Cleopatra dedisse credit. Ferunt Lucrenium poetam tam uehementi ueneficio petītum ut seipsum interfecerit. Philtra amatoria sunt sine offensa. Est etiam ueneficij genus, quo demones putant euocari. Antiquo enim tempore proprium semen deo Molochio sacrificabant, quod Moses sancte prohibuit. Alij humanas imolauere uictimas, e quibus olim fuere Athenienses, Lacedæmonij, Carthaginiensesq;, Scythæq;. Et Romani qui ab hac consuetudine Carthaginienses retraxerant, ipsi superstitione suadente bello secundo Punico duos uiros ac totidem foeminas insontes uiuos sepe licerunt. Verum quid mirum de antiquis, cum etiam nunc referant Idolorum cultores Indici maris hoc facere. Constat sanē Moab regem imolato primogenito filio suo, super muros obsidione liberatum, cum ob id Iudæi illam reliquerint. Est autem his proxima præcantatio, quæ & antiquissima est. Vnde Homerus,

ὠπελὴν δ' ὀδυρτὸς ἀμύμωνος ἀπὸ θεοῖο,

Δίπτε ἐπισομένως, ἐπ' αἰοιδῆ δ' αἰμοὶ κελευθὸν ἴσχεθον.

(i. *Vulnus autem Ulysis magni ligarunt scite, propter carmen autem niger sanguis sistebatur.*)

Multiplex hæc etiam non ad sanguinem solum sistendum, sed ad dolores sedandos, præcipue dentium, in qua causa euentus artem quãdoq; comitatur, eiusmodi penē sunt domorū expiationes, de quibus apud Homerum,

Οἷσα θεῖον γρηῖ κακῶν ἄκος. οἷσα δὲ μοι πῦρ,

ὄφρα θεῶσσι μέγαρον.

(i. *O anus ser sulphur remedium malorum atq; adfer mihi ignem, ut suffium in edibus faciam.*)

Vnde sulphur & nunc ad depellendos dæmonas creditur habere reuirtutem. Sunt & qui præcantationibus in eculeo dormiūt, putant nihil has ualere si funis per muri fracti foramen reducta repente illum ac nescium trahat, cum pertinaces ac mortis

timidos silentium tegit. Mira tunc ministrorum diligentia ton-
dent, radunt, purgant, denudant, ubiq; latere putantes præcan-
tationem; sed ualeant præcantiones. Vnum mihi illarum ad-
mirabile exemplum legisse memini, seu ad eam, seu ad sacrificia
idolorum referas non contendo. Hoc autem tale est, cū sub
Aureliano Imperatore Marcomani Italiam uastarent, consul-
tis Sybillinis libris, intellexerunt quædam genera sacrificiorū
peragenda esse, quibus perfectis ita barbari obstupuerunt, ut
nec retrocedere, nec procedere, nec unā manere scirent; sed hæ-
rentes & sparsi Aureliani exercitui se obijcerent, atq; intra bre-
ue tempus ad unum omnes cæderentur. Sunt & quædam natu-
ræ miracula præcantationi similia, ut cum ad eum quem occi-
derit, aut uulnerauerit, qui hoc peregit intra horas septem pau-
lo uel plus aliquando accedat, sanguis è uulneribus etiam pro-
rumpit. cum tamen Rhodiginus noster credat, sanguinem in
ultionem iam commotum percussoris illius intuitu inundare,
defluereq; à locis his, quib. pateat exitus. Multa sanè mira quæ
præcantationi tribuuntur, opera naturæ sunt; alia etiam homi-
num figmenta. Facile enim est intelligere Aureliani sacrificia
non fuisse in causa ut barbari cæderentur, sed ab insensissimo
Christianorum hoste confictam fuisse fabulam, cum tantum
eleuet Tyaneum illum, miraculaq; de eo absurda narret, tum
Christianis aperte detrahat. Ergo manifestum quantum uo-
luntate nimis anxia nocendi sibi fidei detraxerit ab historia &
à conficto miraculo religionis suæ autoritatis. poterat præteri-
to nomine Christianorum Appollonijq; multum nostris sacris
detrahere. Ergo quàm pauci nunc cum iudicio scribant, qui an-
tiquos contempletur usq; adeo diligentes, facile est intelligere.
Sed ad rem redeo, extrema pars dæmoniacæ sapientiæ est do-
lus. Sunt autem eius genera multa, prodere, decipere, compila-
re concredita, alchymisticam exercere, syngrapha falsa con-
scribere, adulterinam monetam fabricare, doloq; quod leuissi-
mum existimatur rem subtrahere, Satis intelligis cuius generis
sapientia

sapiētia sit, quę ultimo est digna supplicio: euertit ciuitates, pernicioſa q̄ est reipub. hæc q̄ ſola indigna est ut ſciatur. Nam cū non alio differat is qui nouit ab eo qui ignorat, & tamen mala patrare uult, quā quod ille qui ſapiens est mala ipſa exercet, aſſequitur q̄ ſagitiū ſui ſinem. Vt q̄ autem ex æquo reus eſt tam culpæ, quā pœnæ: nihil aliud igitur maius habet hic ſapiens, quā facinoris deteſtabilis effectum. Præſtat itaq̄ & ſi cupias tentes q̄ perficere hoc neſcire. quanto magis cum multa agamus, quia ſcimus, ſperamus q̄ ſinem intentum à nobis habitura, melius erit neſcire quā ſcire: ergo cum bonis ſceleris odium ſit propter culpam, iuxta illud,

Oderunt peccare boni uirtutis amore.
malis uero ob pœnarum atrocitatem, etenim

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Vt q̄ expedit hoc neſcire, bonis ſcilicet ut culpam fugiant quam ex ſcientia ipſa ſubeunt, cum ad ea mala animus paululum ex commoditate ſectitur: malis ut pœnam quam patrato ſcelere dant. Neq̄ em̄ Ioannes Lignarius, qui nuper crematus eſt ob adulterinas tabellas, ſi neſciuiſſet quomodo ille facile latere potuiſſet, tantū facinus auſus eſſet. ſtupidos aut mortuos eligunt teſtes, quos q̄ facile poſſint euertere ſenſu. Eſt tamen ut in omni genere etiā peſſimo ſummæ indiſtrię quædam laus. nam & Cīrce & Medea tanquam uenificæ clariffimę celebrantur. Sic & Horatius nimitum ſuam Canidiam & Lucanus Erichonem, de qua in Pharfalicis:

Hos ſclerum ritus, hæc diræ carmina gentis

Eſſera damnarat nimie pietatis Ericho,

Inq̄ nouos ritus pollutam duxerat artem,

credo inquam nullum genus uanitatis uberiores nugas poetis ſuppeditaſſe. atq̄ ob id celebratam artem omnibus in id certaminis genus deſcendentibus Homero & Virgilio in Egloga Pharmaceutria, & Theocrito atq̄ alijs. Verum Apuleius rem hanc ſerius agit, non ſolum longa illa aſini fabula, & ſparſis de hoc

hoc passim documentis: sed in Apologia seorsum ubi nihil magis uidetur uelle quam sua uitia prodere, forsan existimans quod ueneficij ars, amoresque puerorum, & hereditas ingens calliditate parua magnae laudi tribui debeant: sed haec potius quaesita quam impetrata, illa uero fabulosa. At quod omne ingens opprobrium apud sceleratum principem gratiam consequi possit, declarat Locusta, Tigillinus, & Tirydates olim apud Neronem. Nam Locusta uenenum composuit, quo Claudium patrem fratremque Germanicum & Burum imperij sui autorem sustulit: ob id ergo meruit usque ad uitae exitum illi chara esse, atque in precio. Tigillinus ob scelera, ob crudelitatem & luxum in administratio ne perpetuo perseverauit. Quid Armenius Tirydates, qui ob excellentiam magiae ac ueneficiorum regnum accepit Armeniae: & in discessu millies sestertium, dumque maneret in singulos dies nummum centies mille. Et apud Tyberium plures ob egregiam libidinis aut comessandi pertinaciam, honores ac praemia consecuti sunt. Ergo in omnibus malis & fortuna & apex aliquid possunt. Verumtamen ne quis ualde admiretur, quod Medici haec scelera non admittant: sapientes enim plerumque cum sint, raro hoc genus sapientiae quod ad stultitiam magis attinet, amplexantur. Carent igitur uitis adeo manifestis, adeoque periculosis, qui aliquid sani in mente retinent. Ergo quales sint horum uitiorum species iam dicamus: etenim quamuis longo in teruallo distare uideantur, omnia tamen scelera ad uim uel dolum praeter amatoria reducuntur. Vnde & illa nisi multiplicia sint omnibus sunt leuiores: tum uero praecipue, quod reliqua nullum a natura fomitem suscipiunt. At fallere uel cogere non nobis a natura inditum, atque ea causa Caesar fidem frangendam si modo frangenda esset, solum regnandi causa existimabat, iuxta Euripidis sententiam,

εἴ τις γὰρ ἀδικεῖν ἤν τι βασιλεὺς πέρι
καλλίον ἀδικεῖν, τ' ἄλλα δ' εὖσθαι χρὴ.

(.i. Siquidem iniuste agendum est, regnandi gratia id pulcherrimum est, in alijs pietatem colere oportet.)

Nunc equidem siue iustitiam siue fidem seu pietatem dicas , nõ admodum interesse puto. Satis enim arbitror esse , ut homines intelligant, quã stulte ob exiguam rem omnia iura diuina humanaq; ac etiam naturæ confundant; tales igitur nimirum est breui scelerum dare pœnas. Inter hæc tamẽ uitia minima sunt, in quibus dolus ex cõposito struitur. Memini autem me uidisse nõ pauca. Semel enim cum in Saccensi oppido morarer, aduenit sycophanta exploratum habens , apud senem quendam præparcum ac solitarium esse circiter ducentos coronatos. In corte igitur illius tabulam defodit æream marcidam ac literis quasi obsoletis, cõtinentem hanc ferme sententiam; Sub hac defodito The. hoc erat sanè manifestum indicium. Occultauerat igitur tabulam iuxta ædes cum cortis murus humilis esset. Inde palam Venetijs profitebatur se omnia quę sub terra laterent facile inuenturum: forte alijs seni persuasum fuerat, latere in domo suo ingentem auri atq; argenti quantitatem , seu quod ad hoc aliqua coniectura bona inductus esset, seu ab alio qui eundem dolum moliretur, hoc illi dictum foret. Aduenit sycophanta, prædicat de se mirabilia, rogatur à sene , pollicetur omnem operam ut ad locum uenit, docet quantitatem ac profunditatem: dicit etiam subesse æream tabulam literis quibusdam inscriptam, defodit clam senex, inuenit tabulam, ostenditq; sycophantæ, rogat de thesauro recondito, dicit opus esse ut Venetias reuertatur, quod & alijs cogatur operã suam impendere, ne quicquam defodiat se absente, quod non solum frustra, sed etiam cum periculo id facturum sit. scribat post tres dies uenturum ad ipsum, sed opus esse in peragenda re uase stanneo, dat senex pecuniam ad emendum, ille duo emit uasa ex toto similia atq; equalia, interim literæ à sene ueniunt, cum primum tres dies elapsi fuerant, aufert sycophanta imaginem sigilli integrã, seruatq; seorsum, inde socio uas unũ dat, reditq; ad senem cũ unico uase. Socius diuertit in cauponam, rogat senex ut absoluat negotium, pacisciturq; de pecunia: sycophanta dicit opus

G esse

esse sacrificiis, nec posse erui aurum sine auro, argentum uel sine argento: non plus defodi posse quam inditum esset, nec mentiebatur: nullum enim aliud aderat aurum uel argentum: solum opus esse ut maneat ibi quod sepelitur, quamdiu peragitur solenne sacramentum, quod Missam uocat uulgus. Tandem impletur uas auro argentoque a sene, ut nihil reliqui esset in domo. Sentit sycophanta pondus, sociūque iubet tantundem plumbi & adulterinorum numorum in reliquum uas mittere, senex claudit suum, & sycophanta reliquum, imponitque imaginem quam è literis eraserat, iubet senem sigillo uas suum claudere, quid tandem? duo paria uasa erant forma, pondere, atque eadem imagine munita: collocauerat & retro senem tabulam, iubet deposito iam uase illam imponere, uertit se senex: ille uasa permutat, inane reponit, aureum surripit. iubet & aptius collocare, absceditque ille, aptat uas, uidet imaginem, sentit pondus, quis dubitasset? tandem terram imponit. Sycophanta ad sacrificium ire se simulat, monet etiam post sacrificium illi necesse esse paululum abesse quarundam aliarum domorum causa. Attamen illico ut se expedierit ad prandium rediturus: abit, conuenit socium, diffugiunt ambo. Senex cum hora transiret, nec usquam ille appareret, coepit dubitare: sed tamen de quo dubiraret non habebat. Tandem circuit uillam suspitione plenus, domum de fatigatus reuertitur: nec dum audet defodere uas. Incusserat ille religionem si se absente defodisset: quasi sibi metuens ne à se ne deciperetur. Tandem ne per noctem illic maneret, effosso uase se primo lætatus est: existimabat enim illum aliqua arte oculis delusis uas ita surripuisse, ut nullum illic esset: sed ut aperto uase uidet plumbum, ferricque fragmenta, & numos rationum: dolore maximo & amentia correptus breui migravit è uita. Si millem euentum Papiæ accidisse ad unguem referebat pater meus. Quid plura dicam, cum etiam audeant de his coram iudice contendere? Bernardus Gallus uir mihi notissimus, ac sycophanta celeberrimus, cum Vincentio nostro ciue paciscitur

trecentis aureis, se docturum conficere ex luto chryso collam, sciebat enim ex quadrante excipere, sed utilitatem superabatur sumptus. Vincentius existimabat illum scire uertere ex pondere: quia industria Venetus quidam ditatus est. Dat ergo pecuniam partem, ut comperit experimento rem non succedere, repetit datas pecunias, ille residuum postulat, res sub iudice acta est diu. Cum ille tantum extracturum se pollicitum affirmaret, hic facturum quod ars damnosa non soleat trecentis aureis emi. Idem Paulum Illyricum atque alium Gallum spe factitandi celestem illum colorem alias coruleum dicunt, qui proculdubio ex Armeno lapide trahitur, ac in precio maximo est, ut etiam aurum superet, omnibus facultatibus evertit. Erat autem Paulus Illyricus Pharmacopola, & amicus meus antiquus, quem ego monueram sepius, sed tamen homini persuadere non potui, & nunc uix arte familiam sustinet. Factitant alij falsas gemmas, mercatoribus uendunt, plerumque habentes & ueras, ut qui decipi adulterinis nequeunt, permutatione cum nativis fallantur. Alchymia omnibus adeo nota est, ut nemo illi iam fide habere debeat: & tamen non desunt indies, qui patrimonia integra in tam aperta deliramenta, seu fraude seu amentia effundant. Credo allecti spei dulcedine quanquam ementitae imitantur illos, quorum non paruus numerus est, qui magis fauent medicis spem praeter spem de egro pollicentibus donec moriatur. Quamuis ignorantiae non obscurae infamia laborent, qua qui moriturum certis indicijs praedicunt, quod in aperto etiam mendacio quoddam dulce prurrit: cum quae uolumus audimus. Sic Franciscanus quidam gloriae cupidus etiam male partem tribus sacerdotibus persuasit, se admodum peritum in transmucandis metallis. Cumque magnam quantitatem pecuniarum huius rei gratia contraxisset, ad eam sacram diuam Mariae quae extra oppidum Saccense est, nec non domum in qua habitarent Franciscani, non solum apte, sed etiam pro loci qualitate sumptuose edificauit. Interim uasa ostendebantur peracto negotio, uir ille

nusquam apparuit. Aedes manet, & ut dicunt Monasterium, pudebat illos quicquam petere, non solum quod nō esset à quo exigerent, deessentq; testes numeratæ pecuniæ, sed etiam quod ut diximus habeant hoc in se flagitia, ut cum quis manum dederit, non solum pœniteat facti, sed etiam pudeat. Vnde tutius est adegisse semper socios: nam dum abstinent, res in periculo apud autorem manet. cum illos in flagitiij societatem traxit, pudoris uinculum eos continet. Quamobrem lex reuelantib. non solum ueniam sed & præmia largitur, quod uerecundię uis timori pœnæ opponatur: nec facile sit diuinare quid superare debeat. Erant & qui existimarent Franciscanum non uituperandum, quòd religionis causa fœneratores supplāstet: adeò hominum iudicia peruersa sunt. Reuocat me Franciscanorū memoria ad cuiusdam facti recordationem. Conuenerant aliquando cum pictore satis bono, sed ut est eiusmodi hominum genus irritabile ac leue, cum in pactione Franciscani de uino nullam fecissent mentionem negabant se debere, ille iratus deductis linteis dum uirginis funus pingeret, iuxta conventionē pinxit, & Apostolos morionum habitum cum affinis Marię saltantes, & beatum Martinum instantem tibias, cumq; illi sub operis sine pecuniis pactas dedissent, quod ille dissimulata ira eas ad uini emptionē necessarias sibi fore dixisset, perfecto opere delusos se uidentes, accusare illum cœperunt. Tum ille quid mecum conuenistis, nonne ut funus Mariæ pingerem? nonne pinxi? dixistis nil præter pacta obseruandum, placuit sic reliqua pingere cum nullum de hoc inter nos pactū intercederet. Nam neq; ego conquestus sum, quòd uinum non dederitis, & si pingendi consuetudinē ac fumerum opponitis lachrymas, hoc uobis prodesse non debet: cum & ego pro consuetudine uinum peterem, & negaretis. Forsan confictum quis hoc putet, ego non negarim: cum tamen fidedignos testes habeam huius rei. Sed cur mirum, nonne etiam nunc in porticu beati Michaelis ad nemus Bononiæ quidam fabulas Iouis ac Mercurij cum

cum historia Christi ac uirginis Mariæ permiscuit : cum non minus hoc illo absurdū uideatur. tum maxime cū inter diuinitatis acta, & illibatae religionis exempla, nepharia deorum antiquorum cōmenta posuerit. Inter dolos etiam lepidissimus ille Ciceronianus, ne quid desit referendus erit, isq; uerbis suis si non speramus melius nos dicere posse quā Cicero, & quamuis deformis sit hæc sutura auri cum lino, licet tamen & lineis uestibus limbum apponere aureum. Verba igitur illius sunt hæc : Caius Cannius eques Romanus, homo nec infacetus & satis literatus, cum se Syracusas ociandi causa, non negociandi (ut ipse dicere solebat) cōtulisset, dictabat se hortulos aliquos uelle emere, quo inuitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum percubuisset, Pythius ei quidā, qui argentariam faceret Syracusis, dixit uenales se quidem hortos nō habere, sed licere uti Cannio, si uellet, ut suis, & simul ad cœnam hominem in hortos inuitauit in posterum diem. Cum ille promississet, tum Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines graciosus, piscatores ad se conuocauit, & ab his petiuit, ut postera die ante suos hortulos piscarentur: dixitq; quid eos facere uellet. Ad cœnam tempore uenit Cannius, erat opipare à Pythio apparatus conuiuium. Cymbarum ante hortulos multitudo, pro se quisq; quod cœperat afferebat, ante pedes Pythij pisces abijciebant. Tum Cannius, quæso inquit, quid est hoc Pythi? tantum ne piscium? tantum ne cymbarum? Et ille, quid mirum? inquit: hoc loco est, Syracusis quicquid est piscium, hic aquatio: hac uilla ipsi carere non possunt. Incentus Cannius cupiditate, contendit à Pythio, ut uenderet. Ille primo grauate. Quid multa? impetrat. Emit homo cupidus, & locuples, tanti, quanti Pythius uoluit: & emit, instructos nomina facit, negotium conficit. Inuitat Cannius postridie familiares suos, uenit ipse mature. Scalmum nullū uidet, quærit ex proximo uicino, num feriae quædam piscatorū essent, quod eos nullus uideret. Nullæ quod sciam inquit ille, sed hic piscari nulli fo-

lent: itaq; heri mirabar quid accidisset. Stomachari Cannius, sed quid faceret? Breuiore sermone explicabo. Quid Veneto cuidam tabellario successerit, is aureos quinquies mille Romam deferendos suscipiens in uini dolio collocat, plumboq; sarcinas implens abit, dumq; in luco prædonibus infami esset, abscondit sarcinas, equum occidit, seipsum pudet dicere, sed res nota est, paulominus uiginti uulneribus fœdat, semiuuius ad hospitium redit, conqueritur ereptam sibi pecuniam, ereptum equum, seminecem se pro mortuo tamen derelictum. Quis secus existit mallet? interim sanatur ac data etiam opera morbum diutius trahit. Tandem redit, res uerisimilis habetur, fideiussor cogi lege non potest, quoniam exceptio tutum eum reddit. Cum tamen aliquot menses transissent, ueritas rei enituit, condemnatusq; est. Latrocinia priuatis periculosa, gloriosa regibus: quæ obrem nec laudare illa possum, nec uicuperare audeo. siquidẽ cum captum pyratam Alexander duci iussisset, exclamauit o hominum conditionem? Alexander cum maria maxima classe se occupet, cū regna integra uicupet, rex et inclytus rex uocatur, ego qui una tantum nauis paucis sum infestus, & pyrata uocor, & plector ab illo. Id cum intellexisset Alexander, iustam arbitratus hanc defensionem, quæ nil in se falsi contineret, illi dimisit. Ergo dæmoniaca sapientia pernitiōsa priuatis semper est: at potentibus, ac regibus aliquando conducit. Optare eam ea frequenter solent,

Quæ nisi seductis possint committere diuis.

At bona pars procerum tacita libabit acerra.

Optimum tamen est principibus secundum leges uiuere: leges autem fore bonas. Nam & si plures principes ueneficia tanquam in communi periculo adhorreant, nō tamen illi probi sunt, qui nephas solo metu odio habent: sed qui diuina quadam bonitate refugiunt. Videntur enim omnes uiri magni diuino quodam spiritu agi aut demonio. Nā Socrates male periit, & ante mortem somnio de die mortis admonitus est. Dion quoq; spectris in do

in domo uidit. Caio autem Cæsari quidnam nocte quæ eadē antecessit cubiculi fores aperuit: aut quid est quod Bruto dixit dum solus esset, malus sum genius tuus in Philippicis iterū me uidebis? aut qualis fuit illa augustior forma Cassio uisa in castris quæ simillima Cæsari erat? Quid Syllam præmonuit per somnum de imminente fato? quidue est quod audiuit sereno cœlo tam iucundum? quid uocauit è Mausoleo Neronem ante obitum? Quid de nece per somnum admonuit Calpurniam? cur Antonius discessum Bacchi ex Alexandria audiuit nocte quæ interitum illius antecesserat? Quid Adriano soporiferam per somnum ante illius obitum miscuit potionem? dæmonium sanè quod in illis erat. Namque humana natura cum efferatur ad dæmonij uim accedit, omnes hī obitum præuiderunt, & cauere illius uolentiam tamē nequiere. Nec tamen hī soli, qui hac sapientia præditi sunt, uiolentos habent exitus. Quinimo cum Paulus arcana Dei diuino adiutus spiritu uidere potuerit: & Stephanus cœlos apertos, & Philippus per desertū oculis etiā mortalium se subtrahens ferreretur, omnes tamen aliena manu mortui sunt. Verum illud potius inter hos spiritus discrimē est, quod diuinus iustitiæ pietatiq; copulatur cæterisq; uirtutibus, tranquillitatem autem ac requiem perpetuos habet comites. Dæmoniæ cædibus & rapinis ac dissimulatione exciteatur, comes illi perpetua suspitio, ac multiplex turbulentia. Quis sanè nisi impeditis sensibus laborantēq; animo dæmoniacam amplecti mallet sapientiam? Sed & in hominibus uelut in agris infirmus gustus dulcia & pinguia abhorret, magisq; delectatur acribus & insipidis: sic uitio corrupta natura mortaliū horret optima, pessimisq; adhæret. Tum maxime hoc fit similitudine horum duorum generum, quæ quanta sit ex hoc satis intelligi potest, quod Symon & Elimas magi, pro diuinis habebantur hominibus, & Christus qui Deus erat à multis dæmonium habere existimabatur.

HIERO,

HIERONYMI

CARDANI DE SAPIENTIA

Liber Quintus.

Cripturus sapientiae praecepta omnibus, ne mihi satis fecisse uidebor, si tantum illis prodesse possim, quos nondum ulla aut fortunae uolentia, aut stultitia laeserat: uerum necessarium existimaui, uehementer & in medicinae partibus ac militaris disciplinae, si quicquam iam laboraret, si error nocuisset, id totum quod ex eo perijt restituere. Videntur autem maxime tria ex quibus homines laeduntur, ut etiam si sapientes ac prudentes sint, mediocriter fructum tamen illius sapientiae percipere non possint. Primum quidem cum ab initio summa paupertas aut mala ualitudine hominem occupat. Secundum cum ex imprudentia in infamiam aut magnam calamitatem quis incidit. Tertium cum iam senescenti per multos casus opportuna uitae fortuna eripuerit. Vtque clarius haec expediam, tria omnino sunt, quae usum sapientiae intercipere uidentur, infamia ingens, ualitudo deplo-rata, & mendicitas. Equidem mendicitas senectuti coniuncta, & ualitudo mala ac irrecuperabilis, diuinae sapientiae munere magis indigent quam quod alio sapientiae genere possint leuari. Quod si nec hoc satisfaciat, uel etiam haberi non possit, ad illos scripsimus praecipue De consolatione libros. Tum uero nec his auxiliantibus, librum De animi immortalitate nostrum legant. Maiora enim & iucundiora, & si non adeo certa in grauius miseris plus consolationis afferre solent mediocribus quam certissimis. Vnde non parum ad humanam leuandam calamitatem confert, firmam habere de religionis ueritate fidem. Verum cum hic nihil minus quam consolationem quaeramus, sed auxilium, ideo ad tractandum de his nunc descendere oportet in

ret, in quibus aliqua spes est salutis. Manifestum est autē, quod nec in senis mendicitate, nec in irreparabili morbo ulla firmē est salutis spes. Ergo de reliquis tantū duobus membris dicendum erit, atq; primo ut moris est scribentium generaliter, deinde per singula diuidentes capita unumquodq; impedimenti genus attingemus. Igitur omnis infamiae ac dedecoris una melas certissima obliuio est. Obliuio autem quatuor modis inducitur: tempore, gloria, mutatione loci & morum uel substitutione. Horum omnium fortissimum gloria est, non quod tempus non omnia uincat, sed quod abducat a memoria simul & uitā. Atq; in hoc sensu Pindarus tam bene mihi uidetur hanc auxiliij rationem descripsisse, ut uerba illius subiungere uelim, ea autem sunt haec:

ἴπν δὲ πεπραγμένων

ὅτι δίκαια καὶ παρὰ δίκαιον

ἔποιοντο, ἴδ' αὖ

χρότος ὁ πάντων πατήρ

δύνατο δέ μιν ἔρπον πλῆθος.

λαῖσα δὲ πότε μω συν ἐνδύμονι γένοτ' αὖ

ἰσθλῶν γαῖρ' ὑπὸ χερσὶ μάτων

πῆμα θνάσκει παλίζμοτον δαμαιοδίν.

Horum uerborum sententia haec est: Iustarum aut iniustarum operatioū nec tempus pater omnium finē imponere queat, uerum bona fortuna quaequam obliuionem earum largiri potest: cum malorum sensus, frequentium bonorum praesentia oppressum euanescat. Conandum est igitur illis quasi nihil senserint magnis conatibus gloriam capescere. Est enim adeo inuiolabilis eius possessio ac praualida, ut non solum in posterum deleri non possit, sed ad instar matrimonij retroagitur, opinionemq; hominum immutans facta quasi infecta reddit. Ergo stulte agunt qui praeteritorum malorum memoriam retinere uidentur: stultius at longe, qui repetunt, cum malum ipsum cum dedecore coniunctum fuerit. Quamobrem scite ignomi-

H niam

niam suam Augustus sustulit, nō solum gloria rerum gestarū,
 sed & mansuetudine ac iustitia incredibili, cum antea mollis,
 crudelis, & patriæ proditor haberetur. Sic & Fabius Gurges
 ex intemperatissimo iuvene in Censorem morū senem euasit.
 Et Manlius Torquatus qui ob segnitiem ac stuporem relega-
 tus à patre in uillam erat, audaci ac quasi temerario facto adeo
 opinionem segnitiei à se depulit, ut consul sine exemplo merere-
 tur creari, & seueritate tanta in filiū quem securi percussit, om-
 nem stuporis maculam ingenti facto sustulit. Sp. quoq; Post-
 humus pertinaci assensu quo se dedi cū collega Samnitib. pos-
 tulabat, ab infamia turpis deditiois & Caudinæ seruitutis se
 liberauit. Vnde T. Lij admiranda uerba subiicere placet, ea
 sunt: (ut clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quā
 Pontium incruenta uictoria inter Samnites faceret.) Paulus
 quoq; infamia psequendi Christianos inuisus, immensa fortitu-
 dinis & tolerantia exēpla reddidit. Et Augustinus hæresi infam-
 mis pro lege Christiana & ipse gloriose adeo depugnauit, ut
 non magis illi Manichei nomen quam Paulo persecutoris ob-
 ſijci posset. Sed nec adhuc utilis solum est gloria uirtutis ingēs,
 uerum inuidiam superare potest. Namq; præter mortem inim-
 corum magna gloria aut ingens beneficium illam tollere tan-
 tum queūt. Eadem in nouis dominationibus, in uili etiā stirpe
 auxilio maximo est. Optima in principe gloria, quæ ex re mi-
 litari habetur, nō ex reliquis uirtutibus. Nam quo consilio Pe-
 ricles tot bella gessit? an ad utilitatem Atheniensis populi tan-
 tum, quem prope perdidit? an potius ad firmandā dominatio-
 nem suam? Equidem ex bello notio Tyrāno quatuor magna
 commoda adueniunt, quibus firmius retinere potest tyranni-
 dem. Primum est magnitudo gloriæ, qua apud populū ille ma-
 xime dignus uidetur imperio, qui etiam maxime illud tueri, ad
 ministrare, augereq; potest. Secundum quod populos ac pro-
 ceres ad parendum assuefacit, ut non tam leuiter postmodum
 in illum arma conuertere audeant. Neq; enim imperia belli &

pacis

pacis similia sunt, nec inuicem comparanda: cum in bello ex simplici edicto uitam ad manifestum periculum exponant. Unde assueti parere non tam audaces ad tumultum redduntur. Interim etiam occupati animi nec tam facile quæ patiuntur ex seruitute animaduertunt, nec tam prompte, ut qui ex ducibus iam pendeant, non ex ciuium consensu aut fortunis in principem possunt coniurare. Quartum est quod pugnando aut morientes odium in tyrannum deserunt, aut uiuentes illum habent cariorem pro quo uitam exposuerunt, cuiusque utilitati consulere additur & his aduersus proditores præsidium, cum ex frequenti mutatione occasionem capere non liceat. Ergo Phalaris et Agatocles & Nabis perpetua ferme bella gessere. Eadem uero ratio & in his qui non ex stirpe regia existentes, regnum tamen arripuerunt. Quamobrem Darius qui tam facile uictus est ab Alexandro, cum non hac uia partem imperium tenere tentasset, leuiter ab Alexandro pulsus est, inuenitque sui proditores multos: alios qui mandata regis deseruerunt: alios etiam qui non pro illo & hi maxima pars suorum erant depugnarent. Quod si Persarum regnum in Xerxis & Artaxerxis prole fuisset: non tam leue fuerat Alexandro Asiam occupare. Quare & hoc ad Alexandri fortunam multum fecisse uidetur, Darii hostem non ex antiquo Persarum regum sanguine extitisse. Verum si regnum amplum sit, & uir qui illud occupat ualde humilis, ultra bellicam uirtutem etiam religionis auctoritatem adiungere sibi debet. Quod Dauid & Vespasianus fecerunt, cessitque optime res. Numæ uero quamuis regnum esset exiguum, quia tamen uirtus bellica aberat, religionis commentum fuit necessarium. Ergo quando facillime occupabitur regnum, & quomodo in noua administratione sit retinendum facile est intelligere: cum uero religio in populis multum possit, nec eius opinio nutriatur nisi cum iustitiæ fama. Necessarium est tyrannum qui diuturnus esse uelit, uel nouum omnino principem, tueri iustitiam. Quod si nouo principi antiquæ familiæ & procures ob-

stent: duabus legibus tantum facile occurritur, atq; etiã omnino sine iniuria. Primam iam diximus; altera est ut nullo magistratu nulla ue dignitate fungi possint, ni creditoribus plene iam satisfecerint; quæ lex olim Romanis in usu erat, ut ex Tranquillo in Dictatore apparet: qua fit etiã, ut in reliquos tanq; sordidos audacius agere liceat. Sed iam ut uideo extra propoli tam rem egressi sumus. Nam temporis causa à nobis exploranda est, quonam illius auxilio infamia possit extingui. Ergo in mediocribus ac leuibus causis si nouũ nihil aliud superueniat, si lentium & incuria omnem memoriam factorum obliterare solent. Studeat igitur, ne reuocando in memoriam diutius eam producat. Quamobrem nec serat de illa re sermones unquam: interim nec à causa illa in totum discedat, nec eã prosequatur, sic multis post longum tempus quotidiè restituntur honores, longeq; facilius infamibus, quã his qui propter inuidiã damnati sunt. Non ignotum fuit Romæ Cæsarem cum M. Crasso et P. Sylla & L. Anthonio conspirasse. Euanuit tamẽ fama succedente tempore. atq; in uniuersum non conuicta crimina, famam quamquam lædant, homines tamen audaces ad obtinendum magistratus non deterrent. Multo ergo minus in quibus non crimen, sed iniuria, aut casus infamię causam præbent. Sunt & qui falso in eadem accusari curent, ut falsum crimen uerò fidem abroget. In quo etiã genere quidam conuicti scelerum ea miscent, quæ nec uerisimilia sunt, ut iudicium dissoluatur aut trahatur. Tertium genus auxiliij à loci mutatione tum morum habetur. Nam cum permutatur locus, absentia obliterat infamiam in patria, & ignorantia non sinit extra patriam illam alij. Et Hercules quemadmodum in recuperanda corporis ualitudine, sic non uno modo exitus è patria multa per sepe commoda ad leuandam infamiam adducit. Desiderium primo absentis, commiserationem fortunæ, obliuionem sceleris aut iniuriæ aut saltem qualitatũ eius. Necq; enim ulla est res tam turpis aut foeda uel flagitiosa, quæ si non circumscribatur, non admittat

tat apud plures defensionem, uel excusationem. Minuit etiam absentia inimicorum odium, fomitem omnis liuoris omnisq; maledicentiæ. Itaq; Timoleon cum fratrem occidisset, secessit à patria per multos annos. Eadē fermè ratio illis conducit, qui principis iram timēt, semper enim in absentes non solum maior difficultate, sed etiam minore sæuiunt iracundia. Extremum auxiliū in substitutione est, uelut cum latro religionem ingreditur, uel omnino contraria uita subiicitur, ut cum luxui parsimonia, uel auariciæ magnificentia eximia succedit. Sustulit & audax factum retinendi Rōmanos ciues post Canensem cladē in patria omnem priorem eneruis ac mollis uitæ Cornelij Scipionis Africani opinionem. Itaq; studendū est optimis ac præcipuis auxilijs: atq; ubi unum non succedat, plura uelut in fimbriis melius pondus infamiæ ferunt. Sunt & in hoc genere defensiones, Apologiæ, certamina singularia, quibus omnis quantū uis grauis infamia deletur. At uerò paupertatis incommoda leuius expelluntur, sed difficilior ars tollendi illa docetur, cum non generaliter, sed per capita tantum ea possit explicari. Sed tamen cum de iniuriā prius aliquid dictum esset, sermonem de illa absoluauius. Omnis iniuriā quantum ad eum ad quem pernet, obliuione tradenda est. Nam cū non recordaris, non secus est, quā si non eā acceperis. Quamobrem optime mihi uidet Euripides dixisse:

ὁ πόντος λάθην τῆν κακῶν, ὡς εἶ Ἔφης,

καὶ τοῖσι δυστυχῶσι βέλτερά ἐστι θεός.

(i. Ouenienda obliuio malorū, quā es sapiens et calamitosis optanda Dea.)

Probat & hoc Aristotelis in libello de uirtutibus sententiā: uolentis ad magnanimitatem pertinere contemptum uitæ, honorum, atq; iniuriarum. Ad eum uerò qui intulit iniuriā sic paratum esse expedit, ut cognoscat potuisse sed noluisse ulcisci. Aliter illud tibi cōtinget Laconicum, ueterem ferendo iniuriā irritas nouam. Quonam pacto igitur intelliget defuisse solam uoluntatem: si te amicis fultum ac potentem agnoscat: multis

H 3 assue-

stent: duabus legibus tantum facile occurritur, atq; etiã om-
 nino sine iniuria. Primam iam diximus; altera est ut nullo ma-
 gistratu nulla ue dignitate fungi possint, ni creditoribus plene
 iam satisfecerint: quę lex olim Romanis in usu erat, ut ex Tran-
 quillo in Dictatore apparet: qua sit etiã, ut in reliquos tanq;
 sordidos audacius agere liceat. Sed iam ut uideo extra proposi-
 tam rem egressi sumus. Nam temporis causa à nobis exploran-
 da est, quonam illius auxilio infamia possit extinguï. Ergo in
 mediocribus ac leuibus causis si noui nihil aliud superueniat, si
 lentium & incuria omnem memoriam factorum obliterare so-
 lent. Studeat igitur, ne reuocando in memoriam diutius eam
 producat. Quamobrem nec serat de illa re sermones unquam:
 interim nec à causa illa in totum discedat, nec eã prosequatur,
 sic multis post longum tempus quottidie restituntur honores,
 longēq; facilius infamibus, quã his qui propter inuidiã dam-
 nati sunt. Non ignotum fuit Romę Cæsarem cum M. Crasso
 et P. Sylla & L. Anthonio conspirasse. Euanuit tamē fama suc-
 cedente tempore. atq; in uniuersum non conuicta crimina, fa-
 mam quanquam lædant, homines tamen audaces ad obtinen-
 dum magistratus non deterrent. Multo ergo minus in quibus
 non crimen, sed iniuria, aut casus infamię causam præbēt. Sunt
 & qui falso in eadem accusari curent, ut falsum crimen uerò fi-
 dem abroget. In quo etiã genere quidam conuicti scelerum
 ea miscent, quę nec uerisimilia sunt, ut iudicium dissoluatur aut
 trahatur. Tertium genus auxiliij à loci mutatione tum morum
 habetur. Nam cum permutatur locus, absentia obliterat infamiam
 in patria, & ignorantia non sinit extra patriam illam ali.
 Et Hercules quemadmodum in recuperanda corporis ualitu-
 dine, sic non uno modo exitus è patria multa per sepe commo-
 da ad leuandam infamiam adducit. Desiderium primo absen-
 tiis, commiserationem fortunę, obliuionem sceleris aut iniurię
 aut saltem qualitatatum eius. Neq; enim ulla est res tam turpis
 aut foeda uel flagitiosa, quę si non circumscribatur, non admit-

tat apud plures defensionem, uel excusationem. Minuit etiam absentia inimicorum odium, fomitem omnis liuoris omnisque maledicentiae. Itaque Timoleon cum fratrem occidisset, secessit à patria per multos annos. Eadē fermē ratio illis conducit, qui principis iram timēt, semper enim in absentes non solum maiore difficultate, sed etiam minore sauiunt iracundia. Extremum auxilium in substitutione est, uelut cum latro religionem ingreditur, uel omnino contraria uita subiicitur, ut cum luxurii parsimonia, uel auariciae magnificentia eximia succedit. Sustulit & audax factum retinendi Romanos ciues post Canensem cladē in patria omnem priorem eneruis ac mollis uitae Cornelij Scipionis Africani opinionem. Itaque studendū est optimis ac praecipuis auxilijs: atque ubi unum non succedat, plura uelut in finibus melius pondus infamiae ferunt. Sunt & in hoc genere defensiones, Apologie, certamina singularia, quibus omnis quantūuis grauis infamia deletur. At uerò paupertatis incommoda leuius expelluntur, sed difficilior ars tollendi illa docetur, cum non generaliter, sed per capita tantum ea possit explicari. Sed tamen cum de iniuria prius aliquid dictum esset, sermonem de illa absoluaui. Omnis iniuria quantum ad eum ad quem pernet, obliuione tradenda est. Nam cū non recordaris, non secus est, quam si non eā acceperis. Quamobrem optime mihi uidet Euripides dixisse:

ὃ πῶτινα λήθῃ τῶν κακῶν, ὡς εἶ Ἔρη,
καὶ τοῖσι δυσχρῆστον ἄνθρωπον αἰεὶ θεός.

(i. O ueneranda obliuio malorum, qui es sapiens et calamitosis optanda Dea.)

Probat & hoc Aristotelis in libello de uirtutibus sententia: uolentis ad magnanimitatem pertinere contemptum uitae, honorum, atque iniuriarum. Ad eum uerò qui intulit iniuriam sic paratum esse expedit, ut cognoscat potuisse sed noluisse ulcisci. Aliter illud tibi cōtinget Laconicum, ueterem ferendo iniuriā irritas nouam. Quonam pacto igitur intelliget defuisse solam uoluntatem: si te amicis fultum ac potentem agnoscat: multis

H 3 affue-

assuetum prodesse: nocere nemini, qui omnem minimam ulci scitur calumniam, nunquam in magna iniuria uideri poterit uoluisse condonare. Stulte igitur existimant quidam Socratē, Diogenem, Zenonem patientia sola fuisse ab iniurijs tutos: nō enim patientia ipsa tutos sed admirabiles reddidit, potentia uerò & autoritas defendit illos. Quid est, quod bis, ter ue, aut quassiuolentes iniuriam tulerint? Quis hominum ac prope regum dicam, qui nunquam in uita iniuriam passus sit? pudor ergo & timor illorum hostes, sicut & reliquorum hominum ab eorum offensione prohibuerunt. Veruntamen nec omnis etiam iniuria ex equo ducenda est, sed quæ pertinacia & scelere caret. Nā quæ cum scelere coniungitur, prorsus est uindicanda: quod cū iniuria iactura etiam publica coniungatur. Ne igitur male cōstitutum à legibus credam hæredem, qui non ulciscitur defuncti iniustam necem, hæreditate indignū ab illa excidere. Quamquam & hæc lex cum multis boni exempli antiquata sit. Sic & pertinax offendendi propositum ad securitatem tuam spectare uidetur, in qua nulla lex, nullum consilium dissuadet, quin magis male uelis alteri esse quā tibi. Mihi tamen uindictā & ego retribuam, dixit scripturæ sacre autor spiritus: negabo ne? Sed eodem suo ore opes omniaq; commoda relinque, perfectionis enim & non humanæ sapientiæ hoc præmium est, ut etiam uiuens beatus sis. Sed iam ad ea ueniamus incommoda quæ singularia sunt, quandoquidem ut dictum est etiam omnia quæ ad paupertatem pertinent depellendam præcepta singularia sint. Illud tantum docentes, principi nullo modo expedire, ut iniuriam à subditis patiat, cum nec eum ferre debeat qui iniurius in suos magistratus uel etiam contemptor legum sit: nec tamen scruendum ut tyranni facere solebant. Eccelinus, Phalaris Italus, exitium familiæ suæ nimia crudelitate peperit, Ioannes Galeazius sibi. Igitur ad reliquorum curam duabus rationibus communibus opus est, altera quam Græci uerterunt in prouerbum *γινῶσι σεαυτὸν*. Altera ut quod per te uidere non potest

(.i. Nosce teipsum.)

te, ab alio discas amico fideli atq; prudente, qui non plebis iudicium infidele, iniquum, damnosum respiciat, sed ipsam rectam rationem, meliorumq; consensum. Difficile est & hoc sanè, alteri se credere, cum non leue sit sibi ipsi. Oportet & aliquam spem in calamitate collocare, dierumq; euentum obseruare, tum occasione, ac cum uenerit arripere ac retinere. Multi enim cum saepius a fortuna ad dignitates ac opes restituti sint, stabilem ac tanquam cubum sibi eam fingunt. Itaq; utrunq; extremum cauendum est, & desperatio in calamitate: & securitas in foelicitate. ut ex illa contemptus ac noua spes recuperandi incidat, etenim his qui humanas res tractant non frangi animo, sed in aduersis bene sperare iuxta poetæ sententiam dicentis, expedit.

Multa dies, uariuscq; labor mutabilis æui
Retulit in melius: multos alterna reuifens
Lusit, & in solido rursus fortuna locauit.

At uerò animo constanti multæ se inferunt occasiones quæ hominem seruant. Multa etiam studio ac industria perficere licet, illud te non ignorare uolo, omnium magnarum rerum, quod etiam aliàs diximus, exiguos esse ortus & imbecilles, quapropter etiam in minimis non negligenda cura. Memini cum Florentiam irem ascendentibus nobis Apeninū obseruasse. quod Geometræ dicunt, longiorem lineam minorem ad parallelum angulum facere: ob idq; tutius minoreq; cum difficultate & equi lassitudine iter agebam. Admirantibus cunctis, ut omnes me unum sequerentur, qui nunquam iter illud fueram ingressus, ipis uis gnaris. Quidam antea ex illis etiam sub equo cæciderant. nil mirum nostra minimis constare, cum & nos ipsi minimi simus. At uerò ne quicquam è diuerso tanquam esse nõ possit paruitaciendum. Plura enim sunt extra opinionis nostræ fidem & intellectus magnitudinem. Plerunq; illud enim accidit, quod Virgilius Aenææ futurum sub Sybillæ persona prædixit, dicens,

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito

Quam

Quam tua te fortuna sinet, uia prima salutis
 Quam minime reris, Graia pandetur ab urbe.

Quis inuenit in Musica curam uenenit? curamq; coxendicis doloris? ergo minus mirum tam euidenter excitari mentes, cum etiam corporum affectus illis subiaceant. Ferunt Agamemnonem reliquisse domi muscum tam excellētis artis, ut Aegistus potiri nō potuerit Clytemnestra nisi musico occiso. Longe igitur magis dolendum est muscam illius amissam, quam Doriscum modum, quo Alexander profilijt a mensa. Neq; tamen cōtraria ratione omnibus fidendum, sed delectus habendus: atq; si peccandum, tutius non credend'o uera, quam falsis fidem adhibendo peccatur. meliusq; longe est carere fido cōsultore quā habere insidum. Vnus narrat Ventidius recte usus proditoris Pharni Cyrestensis societate: cum enim ille missus a Parthis pro exploratore Ventidio duci exercitus Romani se insinuasset, dolus dolo uictus est. Omnia enim dux exercitus illi patefacere simulat, ille rursus Parthis renunciat, quæ illis pessima ex usu forent: quoniam amicum Ventidio se frustra crediderat. Quamobrē illi cū Crasso rem agere putantes, quā amplissimo ciui Romano uictoriam extorsiant seruo concesserunt. Sed nec Ventidius quamuis illum deceperit, usus tamen est eius cōsilio, quanquam rari sint Ventidij. Enimvero perniciosum nimis est principi a prauis uel adulatoribus aut imperitis cōsuli, uel qui uitio iræ aut odij aut liuoris detineantur. Docent inuitiles pecuniarum profusiones, inde noua excogitant uectigalia, auaros & ingratos, sic enim appellant qui parciores erga hos lurcones sunt, multis ac magnis probris insectantur. Ergo inter tot cōspirantes aulicos recte princeps et si e' *admirans* esset dñjudicare poterit, uel suam retinere integritatem. Peccat autē non solum populos spoliando, sed ditando parasitos illos, imò grauiore exemplo sint pecuniæ principum solius præmia uirtutis: & uectigalia noua uel graues exactiones necessitatis tantū causa imponantur. Ergo cum effundere intemperanter & exuere

gere uolenter assueuerint, paulatim in alia probra deueniunt, cædes, sacrilegia, stupra, adulteria, fiuntq; antiquis tyrannis longe deteriores. Siquidem Dionysius senior cum filium deprehendisset adulterasse, dixit num talia in se unquam uidisset crimina? tum filius, at tu patrem non habebas tyrannum, indicās quasi cum cuperet defuisse licentiam. tum Dionysius: & tu si talia facere perges, filium nō in tyrannide relinques: quod & euenit. Succedunt ex his si non deteriora, sanè proculdubio turpiora, contēptus scilicet superum, opinio impiā, quæ doceat confidendum esse uiribus solū, ac potentia & diuitijs, deum uel nō nosse, uel non curare mortalia: in qua sententia fuit & annuntius Plinius dum de Deo loquitur. Ergo ea solū fugienda, quæ uel infamiam principi uel exitium afferant. Hisq; modis tam perniciosi consilio principibus, quam sibi utiles per inertiam & luxum ac fraudes ad summos euehuntur honores. Ostēdimus enim in libro de Archanis, esse Dei etiam de singularibus prouidentiam: sed adeo moderatam, ut nos nec metu deterreat, nec uī prohibeat ab agendis, ut sit omnino quod in nobis est uoluntarium, etiam unde quæq; liberum. Nam nullo externo metu, & si effectus persæpe nunquam uoluntas inhietur: sola diuina animaduersio etiam uoluntatem immutaret. Itaq; stulta prodigalitas tyrannidis in principe mater est, nec unquam inuenies auarum principem tyrannum, nec à tyrannide immunē eum qui prodegerit. uides Heliogabalum, Neronem, Caligulam, eo maiores tyrānos quo profusiores. Contra Antoninos duos, Alexandrum, Seuerum, Traianum, Vespasianum, tantū à tyrannide abfuisse, quantum à largiore pecuniarum effusione. Tuta igitur in principe parsimonia, execranda profusio. At in occupando quæ aliorum sunt diuersa ratione utendum est. Philippus alienos semper ditauit, suos habuit pauperes. Expe- dit autē principi subditos habere nec potentes, nec mendicos; illi seditione debilitant illius potentiam: si nec principi auxilia- ri possunt, & cum fortunarum amissione infirmanē & animi.

Vbi enim uidebis in summa natum egestate, qui egregium fortitudinis exemplum unquam ediderit? cadit cum magna calamitate plerumque animi uis. quoniam pacto igitur nutriri in ea poterit? ergo ridiculus Agapetus: nequaquam, imò astutus, qui Iustiniano largitiones suadeat, ut nec illum puderet accipere, quod Imperatori pulchrum esse dare persuasisset. Meminerint reges nullum esse principem absque finitimis: ubi finitimi ibi belli periculum: ubi belli periculum, pecuniarum adest necessitas. An ergo melius est habere sine cuiusquam iniuria, sine odio, sine malo exemplo, sine seditionis periculo, an cum his omnibus? Stomachum mouet insulsa liberalitas. Ioannis patriarchæ, qui integra patrimonia hominibus ignauis effundebat. Cum uerò Barbari ex Affrica Mahumethani superuenissent, exhaustum ærarium huius ne dicam stultitia inuenere, atque ideo impotentes accollæ ad repugnandum religionem, urbemque cum libertate amiserunt. Hæc sunt illius egregiæ liberalitatis præmia, hi fructus. Hei quantum præstaret, ut qui docerent alios, ipsi perse scirent, uiri que essent non foeminae, studiosioresque reipublicae quam privati commodi: & ueræ uirtutis quam auræ popularis. Neque enim unquam res nostræ sinem aliquem bonum habebunt, nisi cum abiecta omni simulatione omnique uitio tum adulatione, ueritas ipsa amplectetur. Non est crede mihi religio ulla, quæ bonum publicum euertere doceat: nec ulla ratio regendæ reipublicae utilis, quæ a religione disincta sit. Sed non hic error principibus solis accidit, privati etiam ipsi malo multorum consilio pessundantur. Quamobrem illud Horatij carmen,

Nil ego prætulerim, iucundo sanus amico,

Sic ego uerterim una dictione

Nil ego prætulerim, prudenti sanus amico.

Nec enim in nobis ipsis facile est errata corrigere, nec melius illo quicquam extra nos esse potest, comparandus primo ante omnia. Hic est qui si ultra amicitiam & prudentiam etiam habeat auctoritatem, iam in uno omnia te consequutum intellige,
si nō

si nō, multis modis quærendum est, quod ab uno fauente fortu-
na impetrari poterat. Post uerò diligenter cauendum ne aber-
res. miseris enim error imputatur, & plus nocet: beatos si sit me-
diocris parum lædit, plerumq; etiam latet. Multis autē modis er-
rare contingit, grauiusq; ac facilius ab his qui calamitosi sunt,
ut etiam quandoq; insaniant, ob animi mœrorem uel affectū,
quapropter semp̄ à curis animus subleuandus est. Sed si nimis
opprimatur, liberat̄ à stultitiâ curæ iucundæ. At nihil iucūdius
est inuentione; igitur inuentio obliuionem inducit eorum, quæ
in uita aduersa contigerint, atq; eo modo à stultitiæ periculo
liberat. Sed tamen caue ne nimia etiam animi intentione labo-
rans insanias, statq; remedium uenenum. Fertur enim Carpen-
tratem Mulscū, dum nimis ad artem, cuius studiosissimus erat
pontifex elaboraret, è proprio sensu decidisse, nec tamen quic-
quam iucundius ædidit imitatus olores extrema illa cantione.
Iuuat etiā in his periculis permutare curas: sed in eas quæ prio-
ribus opponuntur: uelut ludus paupertati, amor luctui est me-
dicina, sunt & qui patriam mutant. Et equidem tria magnum
momentum afferunt miseris, mutatio uitæ, morum, loci. Stul-
titiâ uerò contrarijs affectibus gignitur, mœrore scilicet, odio,
studio, amore, timore confirmatis. Atq; ideo magna res est cū
cœperit: nam cum uarietate iuuetur, augeatur perseverantia.
At contra perseverantes ac sui similes prudentes iudicamus:
uarios uerò stultos ac inconstantes. Ideo difficillimum est me-
deri stultitiæ, & sapientiam præ se ferre. Ergo inuentio optimū
auxilium in stultitiâ timore, optima ac perpetua in Geometri-
cis atq; Arithmetiis, uindicat ergo à plena stultitiâ harum ar-
tium studium, tum maxime ut dixi inuentionis. At contra ar-
tes ipsæ à sapientia procul absunt, magnitudine enim studij mo-
nent atram bilem, & consuetudine demonstrationis simplices
efficiunt homines, ob quam causam omnes qui Mathematicis
operam dederunt, infœlices à iuuentute fuere, nec regula unq;̄
exceptionem passa est. Alienantur enim à prudentia humana.

& consuetudine aliorum, sapientioresq; alijs se putant, quod ostendere nouerint quæ alijs nesciant. Itaq; propemodum stulti ac ab alijs contempti euadunt: quæ causa etiam perdidit poetas, ut filij Sophoclem male tractationis rei familiaris accusauerint, cum propter tragœdias domus curam desereret: sed Areopagitæ illum absoluerunt. Succedente tamen tempore aliqui non omnino sunt imprudētes existimati. Sunt & exercitia quæ sua natura stultitiam gignunt, uelut Pædagogium non solum assiduitate docendi, sed irascendi frequentia, tum uerberandi consuetudine, iuxta Græcum distichon:

ἵδεις γραμματικῶν δὲναταὶ ποτε ἄριστος ἄνθρωπος,

ὄργην καὶ μῆνιν, καὶ ῥῆλον θιθὺς ἔχων.

(.i. Nullus grammaticus firmus esse potest, iram, furorem, & indignationem statim obtinens.)

ac etiam propter ipsam conuersationem, ut alijs dictum est. Cum pueris enim ac mulieribus & stultis uersari sapientiæ est inimicum, adeo ut pueros consulam à mulierum familiaritate cum primum decimum exegerint annum abducendos. Educati enim cum foeminis nihil honore uel uirtute aut gloria dignum excogitant: sed superstitionibus & luxui ac ornatum tantum intenti, nihil magis oderunt quàm quod & foeminæ ipsæ, bonos scilicet mores. an mulier puerum de fortitudine aut de studio, aut de gloria uel temperantia instruet? quarum aut expers omnino est, aut si præclara etiam sit, uix unius aut duarum labia degustauit: unde fit ut maxima pars eorum qui male pereunt cum matre sola adoleuerint. Vitanda est etiam ut diximus, ea uictus asperitas, quæ multos candido ingenio firma memoria optimaq; spei ac pudoris casti eneruat atq; corrumpit. Nihil uerò supra mediocritatem exerceas, sed quemadmodum & in itinere cum nescis alios sequaris; adeo placet uulgo nihil extra semitam moliri, ut qui medeatur uno tenore ac quasi ex prelo pro optimis medicis habeantur. putant similitudinē quæ in moribus est, etiã in arte esse laudabilem. Verum ut dixi nec

in ar

in artibus ea æqualitas seruanda est, nec temere permutanda, sed magno nixu ac sensim innouandum aliquid: aut si non audes persistendum in his, quæ quanquam bona non sint, usus tamen ea defendit à uituperatione. Sic nec in humanis negotiis omnibus credas, nec illa tamen uelut Geometrica tractes; sola enim illa uere sciuntur in cæteris, si firmam desideres demonstrationem, operam luseris, nam non solum negotiationes certæ non sunt, sed nec aliud quicquam. Scimus sonum ex aeris uel loci cõcussione fieri; quomodo tamẽ fiat nescimus. Nam si materia omni caret, cur non uidemus ultra muros? si habet, quomodo audimus? uidemus radios luminis quod experimento cõstat, at quid est quod radios toties infinitos multiplicat? Calefacit Sol, quomodo si calidus non est? eadem ratio in opinionibus tuendis, alij negant Astrologiam diuinariam, alij pro illa depugnare parati sunt: alij lemures circumuagari uolunt, alij ut amentes irrident, qui talia credunt; alij Alchumisticã extollunt; alij uanam esse putant. Tu uerò ubi nec reipublicæ nec religionis tactura est, precatio faue opinionibus. Vidi multos qui ob inuicium rerum disceptationem, nam quæ dixi pro exemplo sunt, in graues inciderunt contentiones: Pro quibus etiam inimicitias susceperunt. At contra ne etiam effusus sis coram laudando aliquem, sed si maior potius seorsum, multi adulatoriũ illud præ se ferunt, quod ut dicit Eurípides,

Βαρεῖς τι κῆρ τῶ δ' ὄβιν αἰνέσθαι λίαν

(i. Nimiæ laudes cum onere sunt.)

etiam in deterius exit, irrisionis enim loco plerumq; interpretatur, nec poenitentia locum relinquunt. Ergo illud Horatianũ imitandum erit,

Virtus est medium uitiorum, utrinq; redactum.

Illud etiã magna diligẽtia deuita, ne quentq; laudes qui iudicio uel uerbis, aut re, te tuaq; non probet. Nam sic nõ solũ te ipsum damnare uideris, sed uili assentatione in amicitiam uelle insinuari, quod turpius sit an damnosius non facile est intelligere,

huius etiam causa praestat ingratum uideri. Quod si iam in infamiam singularis facti incideris, iuuat quandoque transmutare uulgi uoces in minus noxium crimen, naturam imitantes, quae & ipsa morbos e uentre in crura transmittit. Alcibiades uir uerfer inter Graecos cum infamia laboraret, quod respublica ab eo euerteretur, canem pulcherrimum magno emit precio, inde auribus et cauda abscisis deformem emisit: nulla cum custodia, amicis admirantibus respondit, non poteram aliter plebem & maledicendo de me in his quae circa rempublicam tractaui auertere: nunc huius insaniae admiratione detenti, obliuiscunt maiorum negotiorum. In qua causa diu populum illum ad sua flagitia coniuuentem habuit, & nisi statuarum casus mouisset indignationem diutius deludere bene dicendo & male agendo illos poterat. At uero si iam in opinionem stultitiae apud populum decideris, dissimulanda est opinio illorum, blandiendumque illis: quod si iustam causam habeant infamiae opinionis, permutanda sunt ea quibus in illam descendisti. Si nullam, ulciscenda leniter morum petulantia. Semper tamen illud memineris, apud populum improbitatis opinionem a stultitia abesse: at uultoris a probitate. Sunt & auxilia quae ad hoc diximus, diuitiarum comparatio, & magnae gloriae exemplum, & loci mutatio. Ego tamen ut Horatius inquit, Odi prophanum uulgus & arceo. Improbum enim est & omnium malorum origo, quod nec sibi temperat, nec bonos equo animo fert. At si in turpitudinis opinionem perueneris, & nunc non pauci illa laborant, ne coniecturis unquam a te illam abigere tentes: plerumque enim frigida defensio ualidiorum reddit accusationem. Ergo uel certis testibus eradicanda uel obliteranda silentio. nec tamen haec ut stultitiae opinio uindicari debet: quod simul coeant potentia & flagitiosa uita: imo plerumque ut docuimus coniunguntur. In erroribus autem qui accusationi non subiacent, magnos uiros ostendere eadem in causa aberrasse, pro plena excusatione plerumque habetur. Velut Cicero cum pro M. Marcello

cello & pro Q. Ligario peroraret, ut sibi, Non enim consilijs so-
 lum & iudicjs, sed armis etiã & castris dissidebamus. Tum sibi,
 Dolebam enim Patres C. ac uehementer angebar, cū uiderem
 uirum talem, qui in eadem causa, in qua ego, fuisset: non in ea-
 dem esse fortuna. & rursus: lisdem in armis fui. Quid aut aliud
 egimus Tubero? nisi ut quod hic potest, nos possemus: in quo
 duplici genere insinuationis utitur, & criminando aduersariũ
 & cõmunitatem criminis docendo. uerum hoc illo facilius est.
 At si cum periculo aliorum memoria inducitur, ostendisse suffi-
 ciat non docuisse. Hostes enim habebis quos prodideris nõ de-
 fensores: quamuis multi in animi dolore nequeant sibi tempe-
 rare. Sed qui honorĩ inter homines ac potentĩe student, quod
 sæpius dictum est, non iræ indulgere, nec iniuriæ rationem ha-
 bere debent, sed cuncta pro cõmodo & utilitate metiri. atq;
 in his grauitatem seruare expedit, non longos sermones frus-
 tra serendo, ut mulieres ac pueri solent: neq; obiter ac sine ra-
 tione commemoranda quæ præter propositum sunt, ut scire uide-
 aris: necnon oportuno tempore inducenda, quemadmodũ
 Aegyptij ossa olim mortuorum conuiujs inferebant, ut condi-
 tionis nostræ reminisceremur. res quidem sapientis, sed oportu-
 nitas deest: cum cõuiuia ad relaxandũ animos & exhilaran-
 dum tam horrendo spectaculo non indigeant. Etenim ut ama-
 rum recte omni saporĩ miscetur præterquam dulcis: triste om-
 nibus horis potest conuenire, nisi inter gaudia. Atq; eadem ra-
 tione importuna est etiam iucunditas ac risus in mœrore tristis-
 simo, ut tyranni hoc genus uoluptatis inter maiores reponer-
 ent cruciatu. Nempe C. Caligula sauitiæ monstrum patrem
 eius quem occidi iusserat cœnæ adhibuit, omnibusq; modis ad
 hilaritatem & iocos prouocauit ea die qua poenæ filij interfue-
 rat. Cum principibus uerò dicerijs tum maxime falsis uti num-
 quam profuit, quandoq; etiam grauitèr nocuit. Nam cū Dio-
 nysius senior quæreret ab Antiphonte, quod nam genus æris
 esset pulcherrimum? respondit ille, quo Harmodij & Aristogi-
 tonis

ionis statuæ ab Atheniensibus sunt conflata. Harmodius enim & Aristogiton, filium Pisistrati Tyrannum occidentes tanquam liberatis Athenis statuas promeruerant. Intellexit Dionysius ad ipsum pertinere scomma, occiditque illū, & merito. Quorsum hæc in quibus nulla prorsus utilitas, sed libertas tantum loquendi maxima? Simili conuitio Lysimachus irritatus a Pantaleone quod in Arsinoen illius uxorem uomere solitam, hoc carmen iactasset,

κακῶν κατάρχει τὴν δ' ἐμῶν εἰσίηρον.

(i. Malorum principium facis hanc uenientem introducens.)

in cauea illum conclusit, aluitque usque ad mortem. Mitior fuit aliquando in intempestiuam dicacitatē Ludouicus Sfortia Mediolani princeps, cum legato enim Venetorum deambulans liberæ linguæ aulicum quem diligebat interrogauit; quomodo ualeret; at ille seu ira seu stultitia, siue quod ita succurrisset, uerbum non consideratum respondit: male. cum princeps causam quæreret, dixit aulicus quod uulgatum est (Quando caput dolet, cætera membra dolent) tum Ludouicus confestim excede e conspectu meo illico mastigia, & ubi primum te uidero scias fuisse luendam capitis poenam. Propterea caute cum omnibus cum sit agendum, cum regibus tam sapienter, ut intelligas quod iactabat Artaxerfes; non solum quæcumque liberet dicere, licere illis, sed etiam facere; ut perniciosum sit, uel aduersari illis, uel maledicere, sed etiam despondere uitam uerbis. Exitio enim apud multos hoc fuit, cum existimēt reges adulationis hoc esse pessimum genus, ac simulatæ cuiusdam incredibilem beneuolentiæ. Nimirum igitur si captatores captari soleant ab his principibus, quibus omnis occasio grata, quæ etiam est ad explendā sæuitiæ libidinem commoda. Insani est etiam ac amenis hominibus, ea alijs exprobrare, quibus ipse laboret. O quoties dixi, ô homo, carere debet omni culpa qui in aliū dicere paratus est. Ne forte tibi illud Horatianum insusurret,

Tu cum sis quod ego, & fortassis nequior, ultro

Infer

Infectere uelut melior, uerbisq; decoris Obuoluas uitium. Multa forsan hæc uidebuntur ac quasi extra propositum, cum labentem paupertate hominem confirmare propositum sit, nō de moribus loqui. Sed qui omnia diligenter considerabit, nullā esse rationem maiorem ineundæ foelicitatis quā morum disciplinam inueniet. Videbis etenim duos eadem arte, pares nobilitate, æquales industria, quorum alter amicis & pecuniā abundabit, alter in utroq; miser erit. Ergo componēdi sunt mores prius atq; omnia uitia explodenda, antequam ad reparandam pecuniā ueniamus, quod sine morum suauitate nequeāt parari opes, & partæ etiam frequentius dilabuntur: tum uerō quod multa sint præter opes etiam, quibus homo indiget, & sine illis contemptui non minus quā pauper habetur. Nec tamen Iudæorum more omnia denuo in mediū reuocanda erūt, nec semper à tribus patribus exordium sumendum. Progrediamur quo nos rapit oratio, ostendamusq; quonam pacto ex nimis omnia humana constant. Mentē adhibui quandoq; Hispanis militibus, qui cum domum ingrediuntur, simulant se totam uelle inspicere, ut optimum eligant habitaculum. Inde lustrantes cum domino domus omnes aedes, quo nam ille coniciat oculos obseruant. raroq; falluntur, quin ibi quo coniecit oculos, thesaurus etiam illius sit reconditus. Ergo ex duobus Euangelij dictis, quorum alterū est, Vbi thesaurus tuus, ibi cor tuum: & Oculus est lucerna corporis. melius diuinant absconditas pecunias quā ex humano cæreo. sic morando tria auri talenta sustulerunt. sic mira illa latebrarum inuentio, nec terebris, nec uallis æneis indigens. Nulli crede mihi fortuna deest, sed sapientia ac industria. Qui è Roma ueniunt deuorant aureos, in latrones igitur incidentes non solum pecunias sed se ipsos seruant. Quis enim latro tam dirus aut tam secure agit, ut hominem occidat, requiratq; in uisceribus an aureos habeat reconditos: uerum si aureos inuenerit, ne latius diuulgetur, hominem etiam iugulat, ergo nihil non industriæ patet. Hominem

K. agno

agnoui, qui centū ac uiginti coronatos deuorauit, cūq; incidisset in latrones seruatus est, cum multi longē pauciorib; amissis etiam uitam perdidissent. In uilla quadam iuxta nostram urbē cum milites expectarent omnia nephāda patraturus: tres puellę nubile singulę gallinas laceratas inter mammas collocarūt. Cum uerō milites uespere uenissent, foetorem sentientes, interrogabant quid hoc esset: responderunt puellę carcinomate laborare: sic enim inter eas quamuis diuersis habitantes domibus constitutum erat. Itaq; illi & commiseratione & foetore de terri intactas reliquerunt, seruauerēq; hac solertia pudorem puellę. Plurimos me uidisse memini, qui sine scelere, sine fortuna, sine arte, honestas facultates sibi parauerunt: ita ut malim industriam quā artē. Sic ē diuerso stupor hominis artificibus maxime noxius: nomenq; ingrati ei, qui in republica uersari uult, habent singula bonā suos morbos. Sed tamen ad rem institutam redeundum, quatuor uidentur maxime necessaria ac difficillima in hac tractatione, quę tamen omnia ad unum genus pertinere uidentur. Primum cum ex magistratu quis ex ciderit: secundum cum ars inutilis efficitur: tertium cum quis arte caret & pauper est: quartum cum est in exilio. Ergo ars inutilis sit, uel ob uilitatem ut fodiendi terram, uel ob imperitiā artificis, uel ob annexam conditionem contrariam, uelut si pædagogus pueros corrumpere existimaretur, aut tabellio falsi damnatus esset, & generaliter quęcunq; ē directo pugnant cū artis utilitate. Negligentiā etiā & quam græci uocant ἀφορτία omnibus artibus contraria est. Item multiplex exercitatio & cura diuersa, homo etiam incognitus, perfidus, uel inconstans omnib; in causis fermē inutilis. Igitur singula singulis opponenda, negligentię diligentia, ἀφορτία, assiduitas: inde fidem, constantiam, perseverantiam, uirtutēq; in omnibus præ se ferat. exhibeat se blandum, comem: raro necessaria est permutatio. ars enim rara est, quę hominem alere non possit. Verum si modo permutanda est, in nobiliorem uel utiliorem permutatio

tio fiat. In affinem fit transitus facilior, & minore admiratione, in ualde dissidentem, periculosa est transmutatio. Porro affines sunt, uelut ex tabellione, cognitor causarum: ex illo rursus cauidicus, ex Chirurgo uel pharmacopola, medicus. Nam & olim hæc tria, ac Græco more, ab uno eodemq; uiro exercebantur: ex Grammatico Rhetor: ex tonsore Chirurgus: ex Mathematico diuinator: ex pictore statuarius et Architectus: nam & omnes hi ab initio picturam exercent. Fiunt etiam ex pictoribus textores nobiles, & flammearij, tum limbolarij ac cerdones. Est enim ars illa etiam fabris lignarijs nō parum utilis. Clari tamen, etiam facta magna permutatione quidam fuerunt, ut Philistus Milesius, qui ex Musica adornus est Rhetoricen: quam sub Isocrate professus est. Quapropter & Isocrates *ωλοσόμων* uocabat eum: scripsitq; in arte nonnulla adeo, excelsit. & Thessalus cum lanariā exercuisset medicus factus est: ut Galenus recitat, floruit Neronis temporibus, & maximas sibi diuitias posteriore arte comparauit. Sed ne tam multos ex uetustiore seculo reuocē, pater meus Facius Cardanus Medicus primo, inde Iuriconsultus factus est. Fata hæc sunt hominum, nam nunc & noster Maioragius Rhetoricen deserens iam ferme trigenarius aggreditur Ius. Quid mirum? nam & inter reliquas adhortationes Bernardus Macius inducitur, qui cum coriariam exercuisset, iam iuuenis factus Grammaticæ operam dat, inde ex hac ad legum sciētiam accedit. Quid multa: tandem publice alios eas docuit: donec alio prædominante humore fit Frater (nā sic nunc uolo intelligi ex materno nomine latino deducto; ne tot cucullis aut circumscriptionibus uti cogar) Sed ne ego incassum hanc referam electionē: nequaquā. Optimum igitur consequutus gradum, nec sibi timens, artem aliam iure aggredi potest, aliqua ex parte similem: si modo posterioris studium, prioris obliuionem non inducat: sed hæc uoluntaria, nobis de necessarijs sermo est institutus. Sed quid si ars ipsa non alat, nec ullus ad aliam ex ea detur transitus, nouē

K 2 aliquod

aliquod inuentum excogitandum est : semper nouitas rei gratiam parit, & solum esse in quacuncq; re magnam affert utilitatem. Cum in hac urbe inuidia diu laboraremus, nec lucrū supereditaret impensis, multa ut noua inueniremus, tenta uimus in arte; nam extra artem nihil non cessit. Tandem Phtisis quam Phtoe uocant multis seculis curam deploratam excogitauimus, nauicq; multos qui nunc superuiuunt, nec difficilius quam Gallicum morbum. Rationem etiam curandæ aquæ quam intercutem dicunt multis iam sanatis inueni. Sed pro inuentione ratio dux erit, experimentum autem magister; aliorum opera incitamentum. At pro experimento si periculosum sit, tentandum leuiter ac paulatim, sic & pueros ac homines fidos reliquaq; si nō neglexeris explorare, facile agnosces: suppositis qui rem ipsam caute tractent: sic amicos, sic uicinos, sic magistratus, omnia humanæ subiacent industriæ. uerum ut uideo magis peccamus negligentia quam ignorantiâ. At si quis è magistratu exciderit uolenter, si uitio medicandus est morbus, si inimicitia placanda uel superanda. Decet autem illum qui in republica uersatur, uelut prata quotannis reflorescere, nulli rei parcendum, nec sumptibus, ut honor recuperet illico: uiuat quâdoq;: si minus licet, interponendum spacium, donec oppugnatio deferuescat. Quidam adeo sunt infœlices, ut cum omnibus artibus magistratum retinere quærant, non possint: uelut Pontanus alioquin non ineruditus, qui cum à secretis regis Parthenopei esset excidit, & tamē omnia fecit ut in officio permaneret. Nam per assentationes miser ille princeps sic corruptus est, ut cum in iuuenta strenuus, & rei militaris peritissimus regnum firmasset, pulsus hostibus senex dum tantum artibus, luxui, & liberalitati studet, à Carolo Gallorum rege, qui omnibus rebus erat inferior, præterquam consilio & audacia, nondum illius inspecto exercitu regno pulsus sit. Hæc sunt regibus præmia adulationum & prauorum consiliorum, audetq; cum eo exitu duplici modo turpissimo poeta ille se uocare sapiētem. Nullum minus idoneum

idoneum consilio regum genus quàm poetarum, cum nec in republica Socrates illos apud Platonem recipiat. Hæc igitur auxilia illorum sunt, qui male artem tractant. Sed si nulla sit ars, cum tres sint uiuendi modi his qui facultatibus, carent: industria, seruitus, & ars, hac sublata duo reliqua genera supersunt. Industria multiplex, licitatorum, causis uel litibus assidentium, tabellariorum, eorumque, qui omnia uendere ac emere probe nouerunt, ac eligere meliora ac optima quæque. Multi longe celerius hac solertia ditati sunt, etiam absque dolo, quàm ulla arte ditari quenquam contingat. Sunt & patrocinia magnorum uiuorum & principum, promerendi ergo omni cura, sunt illi nihil in hoc melius, quàm illorum nouisse ingenia & obsequi. Nam, quis credat? Tyberius proconsulatum dedit Nouellio Tricongio Mediolanensi, quod absque omni fastidio uno spiritu tricongium uini hauriret. Alexander Seuerus illum notasset infamia, at contra occidit Grammaticum, quod premeditatus ad disputationem accessisset. Ego laudi maximè tribuo Alphonso Aualo principi, non solum sapientissimo, sed etiam fortissimo, quod exigeret à nobis, ne ad illum inconsulti de re aliqua sermonem haberemus. Ergo nouisse mores hominum tantum confert, ut nihil magis. Verum si paupertati accedat exilium, eligendus est locus natura ac legibus & moribus patriæ similis. Quod & Cosmas Medices uir prudentissimus obseruauit, cum è Florentia Venetijs exularet. Ibi nec magnifica nec humilissima uita ducenda est, locusque ipse pro patria habendus, amicos & necessaria sibi comparando, ut nec reditum quæras in patriam, nisi sponte casu aliquo tibi sese offerat. Nam uita hominis ut inquit Hippocrates breuis est, et quicquid curis impèderis tristibus illi perit. Adeo uerò mores ibi colas, ut existiment te uel non exulare, uel cum inuidia potius ciuium tuorum quàm scelere tuo. Cum uerò nec affinibus, nec multitudinè amicorum possis illic confidere, cautiore uita deducenda erit. Cum liberius etià agere liceat in aliena terra, quàm in propria, seu ad contemptiorem uitam, seu gloriosam

rioflorem tendere uelis. Quamobrem & Bononienses pulchrū putant etiam nobiles seruire in aliena urbe, quod in sua turpe ducunt. Hæc sunt propemodum auxilia restituenda lapsæ rei familiaris. De singulis uerò ingenijs in tribus libris De uarietate rerum scripsimus, quibus non paucis hominibus, non sperata accedet utilitas. Oportet tamen non studendo tantum, sed exercendo hæc comparare. Nam qui studet nec exercet, similitudine illa dignus est, quam B. Iacobus refert de his qui cum propriam faciem sapius in speculo intuiūt, ut sublatum fuerit illud, obliuiscuntur suæ ipsius imaginis. Requirit forsitā quisq; huius rei causam, *πείρα* docenda tamen est. Duabus igitur hoc causis euenit, prima quod non adeò fortiter imprimi reflexus radius imaginem ut primarius: altera quod lux ipsa speculi memoriam perturbat, ut quidam cum aduersus Solem ex cōposito orantem statuissent, oblitus sit ille totius orationis. Ergo exercenda hæc magis quàm etiam discenda. Sed nec in his paruorum omnium rerum cura habenda est, ne Bononienses imitemur, qui fabæ pistillo publice codones paruos addunt, & Nuceriꝯ præfectos, qui quot sunt equites extra urbem trans-euntes, totidem ictus campanæ edūt. At nec è diuerso cum parua magnum habeant momentum negligenda erunt. in quo errore Galli dum imperatas pecunias exigent peccauerunt. nam cum non ad rempublicam exactionē deferrent, illos non solum lædebant, qui in ea plurimum poterant: sed inæqualem etiam distributionem faciebant, & uiolentiam præferebant, cū non per ipsius ciuitatis capita onus singulis imponeretur. At cum Hispani ac Veneti in subditis urbibus hoc seruent, scilicet ut ciues à ciuibus exigant pecunias, inualidam ad seditionem efficiunt ciuitatem, & quiusq; diuidunt onus, nec uidentur uiolenter auferre quod ciues ipsi sponte offerūt. Facile ergo quisq; intelliget magnitudinem erroris Gallorum, qui illorum turpitas exactiones quamuis locupletiore adhuc ciuitate cum quietis istis comparauerit, Atq; utinam quod in mala causa

quam

quamuis necessaria exhibetur diligentia, in melioribus præstari consueuisset. Nam cum olim ut apud Athenienses Demosthenes consuetum fuisse docet, iudices non in nube sed de singulis capitibus rerum iurarent; sic & nunc. At non peccatur? fateor. melius tamen est legibus ac consuetudinibus bonis fide re, quam optimis uiris. Est nunc Senatus integerrimus, cuius caput singulari quadam uirtute præditum est, ac cum morientur, non facile erit, non dicam omnino fieri non posse, ut restituantur æque boni. At fac ut fiat, nunquam capiti tam bene ac comodabuntur membra: quoniam nõ solum illi necessarij sunt sensus, sed quod ex illo, ut etiam in homine cætera membra exoriantur, ut illi parere possint. Ergo tutius confidendum est legibus quæ perpetuo manent. Nam si his optimi accedant postmodum uiri, diuina eius reipublicæ administratio euadit. Similis est hæc ratio iuri municipalis nostro, quo cauetur, ut maritus uxori sit hæres necessarius. pauca certe pro urbis magnitudine sequuntur incõuenientia. Attamen si ius illud non extaret, hæc nostrorum ciuium bonitate, hæc fide, non indigeremus. Eadem ratio in custodienda domo, quæ in ciuitate leges optimæ sint, nec tamen extrema sæueritas adhibeatur. Nam ut in optimis legibus non facile inuenias prauum iudicem ac execrabilem: ita in arctis admodum institutis plura uel in ciuitate uel in domo flagitia quam in mediocribus admittuntur. Asperiores parentes filios ad ultos ad furtum, teneros ad impudicitiam auaricia impellunt: cogitur enim nepharie quandoque querere ab alienis, quod sæuere nimis à parentibus denegatum est. Eadẽ cura illos perdit, cum à mulierum conuersatione arctius prohibetur. Ergo mediocris indulgentia summa est custodia, laxare frenam aliquando prurienti ætati, hominum uel diuturnæ consuetudini, non secus inuat, quam si uino in uasis feruente summum detrahas operculum, sinasque modicum atque nõ syncerum effundi: ne abrupto uase totum pereat. Solent enim quæcunque arcte undique cõstringuntur, si paululum efferbuerint dirumpi. Et si

omni

omni diligentia hæc tuearis, nec tamen bona fortuna succedat, imiteris medicos, dicentes omnia secundum rationem facienti, nec prospere succedentibus rebus, non est transeundum tamē ad alia eo stante quod à principio uisum est. Multa sunt quæ tempus desiderant, ut quæ magna sunt & ardua: uel si humilis fortuna tua sit; uel ætas ualde iuuenis: uel si quid ab initio peccatum sit. Est enim ut recte dixit Aristoteles, minimis in principio error, maximus in fine. Vel si ars hoc nō patiatur. uelle em̄ celeriter ascendere in ea parte quæ non admittit, dementiæ potius est, quā cupiditatis. Ergo cum in omnibus tum maxime nouis rebus sectandis opus est, ut tuas uires recte metiaris, infra quæ metam etiam de te statuas. Sic enim in aduersa fortuna non adeo tristaberis, nec in secūda frustra eueheris: & in utraq; eris diligentior, cum nec desperandum, nec assecutū quæ oportuerit, te fuisse intelligas. Nec tamen unquam tuarum uirium imbecillitatem tenuitatemq; alicui, nisi qui tibi patrocinari uelit prodere bonum est. Aristoteles cum esset gloriæ ualde cupidus, in facilibus copiose diseruit. at in his in quibus argui se nō posse sperabat, dilucide multa docuit: quæ ut non licet redarguere, sic scimus illum tamen non potuisse probare. Ad bonos uerò mores pertinet, non solum detegere nolle suarum uirium infirmitatem, sed etiam eludere eos qui te dolose aggrediunt. Nec pudebit autoritatem uulgati libri adducere ad confirmationem horum, dixit namq; ille,

Qui simulat uerbis, nec corde est fidus amicus:

Tu quoq; fac simules, sic ars deluditur arte.

Multa essent à nobis certe dicenda: sed necessariorum tantum meminisse uolumus. Hæc sunt quæ ad optimum finem pertinent: quæ optima uiuendi ratio: quid stultum: quidq; cuiq; necessarium: quidq; maximum sit in unoquoq; genere. tum uerò de nostra natura aliquid differendum, ne cum omnes omnia docere uelimus, nos ipsos ignorasse uideamur. dissoluendę etiā dubitationes quædam quę ab initio propositę erant. Delia cum igitur responsum est,

καλλιστον τὸ δικαιοτατον, λευκον δ' ὑγιαινον.
 ἡδιστον δ' τυχεῖν ἢ πρὸς ἰσχυροὺς ἔχει.

(.i. Honestissimum est quod est cum maxima iustitia, optimum autem ualere, iucundissimum autem id consequi quod quisq; amat.)

Quod est? optimum, bene ualere est, honorari pulcherrimum: iucundissimum uerò frui eo quod quisq; maxime cupit, hæc res ges sibi quantum possunt præstant; alij quærent. Veruntamen quia maxima pars delectationis in amore posita est: ille uerò effrenis, & contumax: optimum est modum desiderio ponere, tum maxime, ne cum amare te intelligit, sumptus pereat. Aut enim non potiri castis in tormento ponitur, aut si scortis potiaris, & uehemens sit desiderium, res perit. Optima uerò uiuendi ratio est, quæ cum moderatione, cõsilio, et grauitate perficitur. Magnitudinẽ moderatio desinit operationum: qualitatẽ consilium præstat: grauitas addit efficaciam. Ergo neq; plures nec pauciores esse possunt bene uiuendi rationes. unaqueq; tamen harum pluribus constat. Grauitas uero nobilior omnibus his est, quæ principes decorat, ornat Magistratus & nobiles, plebeios aut tueretur. Vnde illẽ Regũ tot ceremoniar: unde illẽ Pontificis: proficiscentẽ antecedit Ἀρχιεπιστο, ipse in Palmẽ solennitatibus deferret à Cardinalibus. Vnde purpuræ amictus: tot archana: tanta pompa: quoniam decet ad religionis cultum, grauitatem seruare. Stulteq; putat qui simplici ornatu & absq; potentia, credunt religionem quæ uix sic in hominibus manet posse retineri. Eadem nobis ratio ostendit, obscenos amatores omnes esse infelices, quæ grauitatem docet ad foelicitatem plurimum cõducere. Nam qui amant flagitiose, ut alijs ostẽdimus, uehementer amant. At ubi amor uehemens ibi incontinentia & leuitas, atq; iuxta Comicum cõtinuo pro imbre amor aduenit, is usq; in pectus permanauit,

Perma defecit cor meum: nunc simul res, fides, fama, decusq;
 & uirtus, deseruerunt.

Consilij autem maior longe necessitas, quamuis nobilitate ces

L dat

dat grauitati, sed non hoc tam clarum quam quod consilio. nihil melius apud homines. multa fateor eueniunt extra opinionem hominum ac quasi deorum uoluntate, ut Euripides ait,

πολλὰ δ' αἰθέρας κραινέουσι θεοί.

καὶ τὰ δοκιδόντ', ἔκ ἐπείου.

τῶν δ' αἰδοκίτων, πόρον θίβει θεός.

(i. Multa ex insperato perficiunt Diij, quae autem cum certa spe fuerunt, infecta manserunt. Non speratorum uero Deus uiam inuenit.)

Horum tamen & maxima pars a nobis originem sumpsit, seu quia prohibemur a numine, seu quia fors ipsa hoc ferat. ut cūq; sit, maxima hominum pars consilio caret. Qui nesciunt nec uti possunt consultore, quid mirum est carere eos consilio. qui sibi sapiunt nimium sapiūt. Estq; hoc illibatū amentiae genus, principes qui alijs se credunt, ab adulatoribus, si non alio dolo corrumpanē, consultores nam & hoc frequēs est decipiunt. Priuati non inueniunt qui suo periculo consulant, negligenter ergo res peragitur. unicūq; fidere periculosum. dum multi consulunt, res dubijs plerūq; sententijs in incerto iacet. sibi ipsi consulere quod optimum est tam paucis concessum, quā etiam posse suū totū corpus inspicere. Ergo uideas homines qui post actā rem uideri uolunt sapientes, quibus nulli sunt ridiculosiores, ut illud merito illis dicas, εἰχδὲν δὲ π, νίμος ἕγω. (i. Factū etiā stultus agnouit.)

Alij omnibus se credunt: alij nulli: magnis alij diffidunt uiribus. aliqui tenuibus initijs ac umbris maxima moluntur. non illis propemodum absimiles qui libellis Turcam adoriuntur, nec satis facitis. Cum ille religiones nostras, ferro, flāma, seruituteq; destruat. Stomachum mouent eruditus multi, qui uix primā elementa rerum percipientes statim ad scribendum se accingunt. quorsum ne: ut charta pereat, tibiq; fama, legētib; tēpus: Diij boni: quae impatientia illorum qui grandem se putant ac strenuā operam nauasse, quod prima alicuius disciplinae rudimenta satis latine ne ornate dicam scripserint, in quo genere Germani Galli q; peccant, existimātes tantam alijs debere uideri illorum

florum in edendo industriam quanta illis fuit ob nativi sermonis à Romano distantiam in discendo difficultas. non uirū per gloriae stimulos, non deterreo ab ædendo, modo aliquid nouū inueniāt, aut uel suis saltem hac audacia rebus consulāt. Nam & hoc antiquum erat, cum Horatius & ipse de hoc queratur, dicens :

Scribimus indocti, doctique poemata passim.

Nullus à me putet patriam sibi obijci: inuertant licet enim illud Anacharsidis: nos patriæ decori sumus, cum tibi sit patria. Verum illud displicet, quod res serias tanquā leues tractamus, argumentaque passim ex omnibus sumimus, ut qui nominis interpretatione miseros dixit ἀλίπυς, quod ἀλίος miserum significat: æmulamur enim uitia non uirtutes, & partem exiguam, foliaque, ac furculos, stipitem derelinquimus. Licuit ac decuit illi hoc qui tanta arte caput aduersæ sententiæ oppugnauit: alium minime decet, leuibus insistere argumentis: sed elaborandum tibi est seu scribendo, seu legendo, ut ad intima penetres. Nam qui rerum profunda adeunt, sibi gloriam alijs utilitatem parāt. Ea etiam causa grauitatis scilicet per ætates distribuitur. Nam senum sapientia plurimum habere debet grauitatis, iuuenum moderationis, adolescentum & puerorum ingenij. atque in hoc uelut & apud Gellium scribitur, acerbis stylus ac paulo durior ab initio, meliorem fructum fert molli ac mansueto, sic etiā de ingenijs. Moderatio igitur ut melioris ætatis præmiū, sic & optima est in cunctis. Temperat enim non solum affectus, sed etiā debita cōtraria quibusque uitij aut malis opponit, leuia leuibus, iucunda tristibus, remissa seueris. Adeoque hoc uisum est utile, ut sapientissimi uiri Augustus et Laurentius Medices duas personas habere uiderentur: alteram humana quidem sublimiorem: alteram quasi puerilem. Nam qui sanè rem tenent, illud norūt, omnem immoderatum affectum stultitiam gignere: dico autem letitiam, tristitiam, spem, metum, amorem. Galeazius Ruber: inuenta quam diu quæsierat hauriendæ aquæ cochlea prægaur:

L. 2. dio:

dio infaniuit, atq; in eo stultitię genere sibi foelix uidebat. semper enim ridebat. Verum stultorum uitam ego foelicem nequaquam dixerim, beatiorum tamen illorum qui uulgarę sequuntur morem, literisq; carent, quã qui in illis grauius laborat, si ad animi tranquillitatem spectes. Verum dulcis est fructus sapientię. multis autem contingit in radicibus semper hæere. Quamobrem sapientum naturalium optima post diuinos homines uita est, proxima illis eorum qui ignari omnium ac sine fastu priuatam agunt uitam, pessima illorum qui uel laborant ut sciant, uel nescientes ostentare se cupiunt. At si ad utilitatem spectes, quęcunq; sapientiã præter dæmoniacam utilis est. Ergo ad utilitatem eadem ratio totius sapientię est, ac partis ad beatitudinem nequaquam. In parua enim parte desiderium & labor & æmulatio ac pudor adiunt, quorum omnium expers est, qui id sapientię gens non attingit. Et cum tamen non omnis sapientiã utilis sit, omnis stultitiã damnosa est, ignorantia uerò non omnis. Nam cum unicuiq; sapientiã generi stultitię genus suum opponatur, manifestum est tamen in utili sapientiã stultitiã esse inutilẽ. at uerò & in dæmoniaco genere deterius est stultum esse, quã sapientem. Quamobrem nec omnis sapientiã utilis, nec inutilis omnis ignorantia. Stultitiã tamen omnis damnosa est, utilissima uerò sapientiã est, quę maxime necessaria, ac gloriosa docet. post diuinam igitur naturalis; post quam humana quę regnum aut rempublicam gubernare docet, constituenda est. Sed si ad externa bona mētem solam adhibueris, quis dubitat hoc humanę sapientiã genus esse præstantius? sed cum tranquillitas in quadam priuatione solum consistat, pauci ueriores foelicitatem amplexantur. Verum ut uideo plurimi alia alijs suadent, quę ipsi nec sponte recipiant. An credis Platonem aut Aristotelem eadem docuisse, quę senserunt? aut ñsdem moribus uixisse quibus libri sui referti sunt? Multi etiam meliores in consulendo quã in agendo sunt, atq; hi ingenio præstāt, sed uoluptate uel timore uincuntur; alij melius longē uiuunt, quã

quàm alios docere sciant, quod in his moderatio sit affectuum, at ingenium nequaquam excellens. Consuetudine igitur qua magna humanarum rerum pars constat se tuerentur, nõ ergo istem sapientes qui & sapientiæ doctores semper. Omnibus uerò cum sapientia conueniat, ac quædam eius etiam partes, non tamen omnia genera ex toto omnibus, sed alia alijs pro uitæ instituto: atq; beatus ille qui eam partem sapientiæ adeptus est, quæ cum instituto uitæ & temporum moribus conuenit, quib. hæc tria simul consentiunt, beatissima in suo genere uita continet: at contra infelicissima omnium, nisi stultorum. Est autem quasi stultitiæ pars, a seipso dissentire moribus ac consilio. Quare, si quis quærat, an plus fortuna in rebus humanis dominetur an sapientia, non dubiam habebimus respondendi rationem: nam ad omnia comparata plus fortuna dominatur, in uno tantum sapientia præualet. ostensum enim est, quicquid extra sapientiæ limites unicuique accidit, pro fortuna computari. hominem autem nullum ex toto sapientem in uno genere esse posse, in pluribus autem multo minus. plura ergo fortuna quàm sapientia sibi uindicat. Sed si ad unum genus tantum referantur euentus: ut gratia exempli, mihi in medicina plus sapientiæ est quod subiaceret quàm fortunæ. ergo sapientia ob ipsam electionem tantum fortuna utiliore. Neq; uerò quamuis alijs dubitauerimus, difficile est uidere, neminem posse ad sapientiæ uerticem ascendere. Nam quanquam quæ humani generis est ad hominem pertineat, ipsa tamen prorsus etiã est infinita, quando ille uerticem obtinuisset dicitur, qui a nullo alio superat. Moderatio igitur cum grauitate iuncta ac consilium, hominẽ ad hunc uerticem perducunt. In moderatione igitur & operis & affectus, non solum quædam mediocritas requiritur, sed etiam otium. atq; in ipsa operatione interposita, quandoq; quies ornamentum actioni ipsi & facilitatem præstat, redolentq; opera suauitatem actionis, aded remanent uestigia quæq; causarum in rebus ipsis. Est autem nobis mediocritas hæc necessaria ob.

corporis ac animę uinculum ; nam & si anima sit suprema rüm
 substantiarum ultima, & corpus mortalium suprema, ambo ta-
 men in uniuerso rerum genere in medio constare dicunt. Atq;
 ea causa, quod tam affines sint; hæ partes máximo amore se in-
 uicem diligunt, nec ulli animanti tam grauis ob hoc est mors,
 quàm homini. Eo etiã sit, ut homo præterita simul nollet præ-
 terisse, & tamen futura concupiscat. animus enim ut immorta-
 lis, quanquam processu temporis ad mortem propius accedat
 homo, futuræ tamen libertatis desiderio flagrat; at corpus quic-
 quid præterijt temporis, sibi ademptum esse putat. Diuersis igitur
 ferantur affectibus, ille quidem gloriam, eruditionem, uir-
 tutem, superna q; ac Deum amat; cum corpus uoluptatem, so-
 cordiam, terrestria q; ac sensibus subiecta diligit. Tum uerò
 somnum, quod quasi arctius sit uinculū animus, uigiliã optat,
 ea enim libertati illius proximior uidetur. tria sunt ambobus
 tamen grata, sanitas, harmonia, & pulchritudo. Verum sanitas
 utriq; æqualiter iucunda est, reliqua animam potius quàm cor-
 pus delectant, ob id nec belluis ipsis multum placent, quod uir-
 tute ratione utente careant; quanto ergo magis belluas omnis
 sapientiæ expertes esse necesse est, ut quamuis bene ualere iu-
 cundū illis sit, non tamen id eos delectat quod sentiant se bene
 ualere. Est uerò in nobis etiã imaginãdi uirtus singularis, ac
 belluis non eadem. quippe quæ termino nullo claudatur. Diu-
 na etiã potestate amplius quiddam habet, quod infinitum a-
 ctu comprehendat ac fingat, præterita q; non præterita quasi
 præponat; ac quod maximum est, contraria simul efficiat: ue-
 lut cum in somniantibus homo idem sibi uidet duplicatus, atq;
 unã æger atq; etiã sanus. Hoc aut quis non uidet, quod oculo
 accidat, ad sensum potius pertinere? sed tamen hæc potestas
 quia à diuina parte auxiliū sumit, admirabilior ipsa ui
 intellectus euadit. hoc ergo internū est. Extrinsicus aut pulchri-
 tudo tanta homini concessa est, ut omnia superet; nam homo sit
 ætas, sexus, & natura in unum cōsenferint, ad eam formę excel-
 lens

fētiam peruenit, ut nihil sub oculis cadat, quod illi sit comparandum. Vnus inter uiros refertur Alcibiades, nescio an historici plus æquo illi fauerint, per omnes ætatis gradus summo cū decore transisse. Ergo & illud iure factum est. uiuentia enim, non uiuentibus decuit pulchriora esse. Horum autem quæ sensum haberent, reliquis atq; inter hæc denuo ratione prædita formosiora, quã rationis expertia, inter hæc ubi sexus natura & ætas eouenerūt. Rursus totius hominis pulcherrima pars facies est, cuius oculi tanquã duo cœli luminaria illam illustrant, ut omnium quæ in orbe sunt rerum, si quispiam recte consideret, excellentissima ac formosissima sit facies humana. Hanc ergo tantam, seu animi, seu corporis, siue totius nobilitatem: si quis recte consideraret, uitæ id genus amplecteretur, quod tantis priuilegijs dignum esset. Verum cum non in agendo solum, sed etiam in optando grauiter aberremus, Thesei fabulam imitati, qui cum sine consilio ab auo Neptuno impetrasset, tria sibi quæ in uotis essent perfici, quanquam duobus primis, descensu scilicet ad inferos, & Minotauri cæde, foelix uideretur: extremo tamen uoto, Hippolyti scilicet nece miserissimam senectutē orbitate ac scelere foedauit, ut intelligamus quantamcumq; potentiam (imò etiam uix uora Deorum) foelicitatem parere nō posse, si sapientia nō adsit. Et si bona quandoq; sine sapientia, quamuis raro contingant, mala tamen absq; stultitia nunquã euenire possunt. Non ergo tam curadum est ut sapientes simus quam ne stultitia laboremus. Quod si cui hoc euenierit infortunium, ut apud populum in stultitię opinione sit, non secus ac in oris foetore uel causa sublata illam extinguat: uel insignis facti ac laudabilis permixtione obumbret ac superet. Nam plerumq; accidit, ut non iidem homines sint, ac apud populum sapientes existimentur. Cum enim sapiens moribus à populo dissidet, aliaq; ex parte infœlix est, in his quæ maxime apud populum sunt, in ueneratione pro stulto habetur. At non eadem in omnibus prouincijs atq; etatibus probantur, aut damnantur, anti quo

antiquo tempore non graue erat furtum, nunc capitis poena punitur. nunc adulterum esse nihil est, antiquo tempore & pro flagitio summo, & pro maxima infamia habebatur adulterum esse: unde Suetonius alium corruptelis adulterijsq; famosum nihil amplius quam monuit. Itaq; stultum habetur, plerumq; quod male cedit. Sed tamen stultum est etiam, & si sapienti ut diximus pleraq; aduersa contingere possint: ergo loci & temporis ratio habenda est: illeq; sapientissimus creditur, qui medium in moribus, pro etatis, temporis, regionis, consuetudinis, conditionisq; propria obtinet, atq; in eo manet, illius statum & auram sequens. Hæ igitur moderationis partes, consilij uerbis scire quid nam sit eligendum, tum uerò illius optima pars ratio, quæ & iudicium à quibusdam appellatur, necessaria igitur non ignoranda, tum etiam quæcunq; ualde decora, uelut Geographia, nam si turpe quasi illis erat peregrinantibus nescire quo irent, ut Lucanus aiebat dicens,

Ignotum uobis Arabes uenistis in orbem.

Quanto absurdius, nescire ubi scimus talia: Ergo attingenda sunt sic cultus agrorum, rationes metiendi & ponderum, ususq; fori. Multa enim sunt, quæ quamuis exigua uideantur, magnâ tamen si ea ignoremus iacturam asferre soleant, ac æmulis tamen etiam plebi risum. Sunt etiam quedam communia, quæ prouerbiorum loco usurpantur, utilia usu, & si crassa Minerua dicta sint, quale illud, dicam ut potero (nam patrius sermo leporem addit) molendina molunt, casæ cadunt, hypothecæ finiuntur, terra tenet, ut intelligamus tutius pecunias in agrorum emptio ne collocari. Quedam alia non ad usum spectant, sed ad iocum, uelut quod de Ligurijs dici solet, habere mare sine piscibus, montes sine lignis, exercere mercaturam absq; pecunijs, latineq; scribere cum nunquam ad ludum literarium profecti fuerint. Horum non eadem quæ in priore sciendi cura esse debet: quandoquidem uita mortalium breuis est, & cum sapientiæ genus necessarium ualde amplum sit, quicquid nugis impenditur, ab illius

illius cognitione detrahitur, & quamuis multa nolentes etiam discamus, meminisse tamen oportet, nihil uelocius esse tempore, cuius partem quæ nos fugit assequi nunquam possumus, quæ uenit multo minus effugere. Collocandum est ergo quicquid nobis ipsius concessum est in uoluptate firma. Est autem firma uoluptas, quæ presentium delectationem habet, futurorum indubiam spem absque præteriti poenitentia. Sed, cum non nisi his, qui ab initio sapientes fuerunt, concessum sit, præteritorum non poenitere, sufficiet quoniam id leuissimum sit in uoluptate uel dolore, satisfecisse presentibus tantum atque futuris. Ea autem ratio est, ut hoc assequamur, ut quod in Deo optimum est imitemur. est autem in Deo optimum, nullo indigere, omnia scire, diutissime uiuere, ac securitate frui. fortitudo animi & probitas securitatem præstant, unde illud Lucani recte dictum sub Catonis persona,

Quo me fata trahunt uirtus secura sequatur.

Sed si sapientiam diuinam habueris, nec fortitudine opus erit, at uerò reliqua ut docuimus sunt ipsius sapientiæ absque dubio præmia. Quamobrem omnia in sapientia contineri Theognides recte scripsit, dicens,

Ὁ ζοῦρ̄ φρονῶν δὲ πάντα συλλαβῶν ἔχει.

(.i. Nam bene sentiens summam omnia obtinet.)

Est etiam ad illam compendiosus quidam aditus ut in reliquis omnibus mortalium bonis: ut enim intellectus est aliquis intellectus, & rationis ratio, sic sapientiæ sapientia. De qua et Apponensis Conciliator dictus meminit: cuius, quia in secundo Epistolarum libro diffuse historiam tractauimus, ne quorundam more eadem diuersis in locis repetamus, ad augendam librorum superuacaneam molem, hic demonstrationem præteribimus.

Finis Librorum de Sapientia,

M

HIERONYMI

CARDANI MEDICI MEDIO
LANENSIS

DE CONSOLA

TIONE LIBRITRES

1544.

M 2

HIERONYMI CARDANI MEDICI
Mediolanensis in tres libros de Consolatione
Proœmium ad Lectorem.

STATVERAM ab initio hunc librum alicui amicorum dedicare: sed uenit in mentem, quòd argumento rei protinus eum ipsum, cui dedicassem, offensurus uidebar. nanq; illud natura omnibus insitum mortalibus uidetur, ut se miseres quàm sint existiment, foeliciores uerò uideri cupiãt. Quapropter diuites opes suas, reges potentiam, milites robur ostentant: eruditi nugas suas, etiam audire nolentibus effutiunt, tam magnum studium hominibus est, tales uelle apud homines uideri, quales minime sint: inde è diuerso uitia & turpitudinem suam, suorumq; , omni oculunt industria: tectoq; igne tormentum maius ob inanem hanc gloriam tolerant. Quid igitur si cuiquam libros hos dedicassem? nonne tanquam ad illius medendã egregiam aliquam calamitatem inscripti, aut potius destinati uiderentur? Absit igit ut tam compendiosa opera quenq; offendã; alios uerò si non hæc ratio moueat, omen ipsum tituli & rei series perterrebit: tanquã ad eum missus hic liber uideat. qui quamuis foelix nunc sit, protinus tamen sit infœlix euasurus. tantum omnes quod ridiculum est sapiunt. At ego magis illis insanirem, si hanc illorum superstitionem, aut dissimulare ui

re uiderer , aut corrigere tentarem . fit igitur hic liber
nullius nomini addictus : sed ex libro liber euadat.
Fuerat autem ab initio eius nomen Accusatoris, ut qui
uanos hominum affectus, atq; falsas argueret persua-
siones: at post mutato nomine, & in tres libellos diui-
so, de Consolatione eū inscripsimus, quòd longe ma-
gis infelices consolatione, quàm fortunati reprehen-
sione indigere uiderentur. Verum quouis modo titu-
lum eius appellaueris , seu de Consolatione, seu
Accusatorem, res ipsa pertractata, à nomi-
ne suo non abhorrebit.

Vale.

M 3

HIERONYMI CARDANI MEDICI
Mediolanensis, de Consolatione Liber
Primus.

VTINAM ex tot tantisque ueterum monumentis, quæ Barbarorum bellis interierunt, saltem libri Tullij de Consolatione in morte filiae seruari essent. Cum enim propè diuinus ille homo in singulis causis perorandis esset: maius tamē aliquid in eo genere excogitasse putādum est: quod necq; à uulgari, nec ficta, aut aliena re, sed à naturali affectu, ingentisque animi perturbatione proficisceretur. Ea uerò consolationis ratio est, ut quanquam nullis argumentis muniatur, nullaq; facundia ornetur, ex se tamen locus pletissimam materiam suggerat. in quam cum tanti ingenij ac eloquentiæ uir, tantoq; spiritu incidisset: præclarum, ac super humanā omnem expectationem, opus elaborasse credendū est. Verū quanq; huius præsidio destituti, res ipsa tamen aggredienda erit. non solū quod ad eod sit laudabilis, ut male laudari nō possit: sed quod etiam tam necessaria, ut quemadmodū in cæteris, quibus carere nō possumus, præstat qualemcumq; habere q; nō omnino habere. Etenim ædes quoniam sint necessariae, qui lapideas habere non potest, luteas possidebit, at qui & his caret, tabulatas: quarum si nec copia ulla sit, iunceas, aut speluncas inhabitabit: ita omnino in his pessimam melius est habere, quā nullam. Hoc uerò cōsolandi munus tam est necessarium, ut neminem effugiat. Quamuis enim satis compertum sit, nullum hominem undequaq; foelicem inuentum fuisse: si tamen à mortalibus omnes auferrentur calamitates, mortis nunquam molestia, ac metus. cuiquam defuturus est. At uide quot & quanta nobis præter eam relicta sint mala: nisi repulsa erroris nebula, ueritatem ipsam ac cum ea doloris lenimentum amplectamur. habet enim hæc reliquis necessitatibus, maius aliquid; quod cū
reli-

reliquæ adhibita re quæ quærebatur, conquiescant: ut fames cibo, sitis potu, labor quiete: sola malorum memoria adeo tenax, adeoq; multiplex est: ut nisi recta ratione sedetur, hominem nunquam derelinquat, nunquamq; destituat: sed ex uno in alium mentis æstum transiens, perpetuam quandam uicissitudinem, modo malorum, modo miseræ pariat. Quod si non ex uoto nostro cuiquam persuadere quantum debeat licuerit, ut deposita tam ingenti animi anxietate, ad tranquilliores uitam se conuertat: nobis ipsis tamen non parum, propter quos hanc instituimus orationem præcipue satisfaciemus. atq; ea causa, ut olim Asclepiodorus fert non ineleganter absq; coloribus pinxisse: sic nobis cõtinget, ut nudam, & absq; fuce ueritatẽ ostendentibus: quantum quisq; erret in uita, in consilio, in existimatione, atq; in uoluntate intelligat, agnoscatq; quædam, etiam si non elaborentur, tam foeliciter à natura ipsa instituta, ut se ipsa probent. Quod genus tum in his quæ de nostra instabilitate, ac uita fragili, & uana gloria tum in eis quæ de rerum natura scribuntur, locupletissimum semper fuit. Etenim in his omnibus quantum sermonis elegantia uoluptatis affert, & iucunditatis, tantum synceritati & fidei persepe detrahare solet. Mar moreas columnas, & peristilia porphyretica, & alabastru uasa, pingere quis uelit: cum nuda, uel simplici ornamento, dignitatem operi addant. crustacea & cementitios parietes pingimus & ornamus: ut quod naturæ deerat, ars suppleret. Neq; uerò nobis tam magnum negotium, ut ab initio putabamus relictu est: cum enim molestiarum, & curarum genera prorsus plura uiderentur, quàm quæ breui compedio transigi possent, mente diligētius adhibita, cognouimus plurima ex illis medicina nõ indigere: quod ea sibi sponte homines accersant, qualia quidẽ quæ ob animi præstantiam primo à multis uoluntarie perferuntur, ut M. Attilij Regulij, uiri Romani apud Carthaginenses poena. quis enim talem hominem, etiam si uiuat, cõsoleretur? quem non filiorum pietas, præcesq; affinium, properantem è

Roma

Roma ad cruciatum, retinere potuerunt. tales fuere ingentes
 martyrum spiritus, Pauli, Georgij, Laurentij, Catherinae, alio-
 rumque penè innumerabilium. Alia etiam sunt laborum genera
 grata: quæ etiam imbelles non fastidiunt, ob iunctam aut gra-
 tiam, aut præmium. Sic regibus quidam ultro seruiunt, alij a-
 mantibus, alij studijs, alij negotiationi, alij magistratū gerunt,
 tantū uerò abest, ut in his ærumnis discrutient, ut etiā inde amo-
 ti plurimum doleant. Alijs sola spes uoluntarios educat labo-
 res: ut qui in heremo solitarij, in urbibus continenter, in clau-
 stris religiose uiuunt, summamque exercent non tantum in oran-
 do & abstinendo, sed et in parendo patientiam: quorū aliquib.
 si dicas, cuius gratia id agant? respondebunt: propter inexple-
 bilem post obitum foelicitatē. Sunt & qui grauiā mala ob sua-
 uitatem, ut sibi putant admixtam, libentius ferant: uelut rusti-
 ci, qui sub æstu canis ad tibiam saltant, quanquam & Sole, & su-
 doribus, & labore premantur: sic alij frigentibus pedibus alea
 decertant, & licet frigus urat, uincit tamen dolorem luxuria.
 longe etiam maiore uersantur incommodo, qui furtiuam Ven-
 nerem cum capitis periculo sollicitant, & tamen omnia patiuntur,
 ut omnia agant. Alia etiam sunt quæ quamuis mala uidean-
 tur, uel ob necessitatem naturæ, ut senectus, uel ob comparatio-
 nem, ut fuga & carceribus, æquiore animo feruntur: quæ enim
 tantum ante quam adessent, desiderata erant, cum uenerunt
 ingrata esse non debent. Igitur si de his omnibus dicere uolue-
 ro: ultra id quod fructum nullum pariam, tædium etiam atque
 molestiam addam, melius itaque de eis est solum dicere, quæ ho-
 mines tanquam mala, & fugiant, & damnant. In eis tamen quæ
 dam etiam ex prædictis admiscere solent. quod non omnibus
 ex æquo iucunda eadem sint, aut tristia. Præcipua tamen inter
 hæc senectus esse uideatur, quæ quanquam calamitas non sit (&
 qualiscunque uocari possit) munus naturæ optatum, inuiti tamē
 plurimi eam ferunt. Vnde etiam Ciceronem de ea scripsisse cu-
 riosius uidemus, ut uerò ipsa se habeat, & quāuis uere inter ma-
 la nu

la numerari non possit, à nobis tamen non prætermittetur.

Sunt itaq; eorum quæ mala putamus, in uniuersum genera tria: Communiũ, & propriorum simplicium, ac propriorum sed multiplicium. Cõmunia quædam appellare solemus mala, famem, pestem, euerisionem patriæ, atq; eiusmodi conturbationes, quæ omnibus notis nobis, aut maxima ex parte, accidere solent. Propriorum aut simpliciumq; infortunorum duo sunt genera, alterum quidem uituperabiliũ, ut si latro doleat, quod iugulandi quempiam occasio prærepta sit, aut etiam turpiũ, uelut Vrsi fletus apud Papinium. reliquum honestum, & minime uituperatione magna dignum: ut casus domus, filiorum mors. Propria uerò atq; composita mala sunt; cum plura infortunia simul hominem exagitant, quemadmodum de Iob sacra scriptura commemorat. cui filij mortui, greges armentorum direpti, domus euersa, ipse ulcere fædo percussus. sunt em̄ qui contendant, hominem quanquam ad unum calamitatis genus sufficiat, tot tamen, tantaq; mala, simul ferre nõ posse. De proprijs igitur atq; simplicibus generaliter primo dicendum erit, tum uerò de his quæ ad luctum, mortemq; pertinent, seu propriam, seu necessariorum, in secundo libro. ultimo uerò de cruciatu, seruitute, carcere, exilio, iniurijs, senectute, paupertate, de malis pluribus aceruatis, deq; cõmunibus dicemus. Hic igitur à proprijs auspicemur, ostendentes nihil omnino interesse ad bene, beateq; uiuẽdum: quam quisq; fortunam subeat, sed omnem fœlicitatis fructum, quemadmodum Plato ait, in uirtute esse, & ut Poeta dicebat,

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Verum ex initio mihi cogitanti, cum plura occurrunt: quorum uel unũ si diligẽter inspexeris, uidebis quàm frustra quisq; in aduersis torqueatur, atq; ut primo dicã, quàm inanis sit hæc uita, quàm breuis, quàm turbida, quàm futilis. quæ si ob miseriam desẽda est, tota desẽda est, ac Heracliti more perpetuo lugenda, etenim ut ait Palladas,

N.

Δ

Δακρυχέον γένωμα, καὶ δακρυόεις ἀποθνήσκει.

δάκρυσσι δ' ἐν πολλοῖς τὸν βίον ἄρον ὄλον.

ὁ γένος κείθρα πῶν πολυδάκρυτον, ἀδενείς, οἰκίβρον,
σπρόμωον κατὰ γὰς καὶ διαλνόμενον.

(.i. *Lachrymans natus sum, & lachrymans morior. Inveni autem uitam totam in multis lachrymis. O genus hominum lachrymabile, infirmum, miserabile terram super terram & dissolutum.*)

At si quandoque finis faciendus est, semper est faciendus, aut enim semper deploranda, aut nunquam. Quid enim inter cætera miserius esse potest: quam cum e lecto surgis, nescire an iterum possis recumbere: cum recumbis, an iterum surgere: demum tot laboribus, periculis, curisque esse expositum. tam inbelli corpore, tam enerui robore, tam incerta uita: ut equidem non melius, ac pro rei qualitate, ab ullis gentibus homo nuncupetur, quam ab Hispanis. hi eum umbram sua lingua uocant: quod certe nihil aut tenuius, aut incertius uita hominum sit: nihilque umbræ ipsi similius. & ut sæpe mecum reputo (si admodum opinio hæc Christianæ legi non aduersaretur) dicere auderem, malorum dæmonum animas, in hominum corpora transeuntes, sceleris poenas hic dare: ut non alius esset à morte cruciatus expectandus. tantus est miseriarum nostrarum cumulus, ut non nisi improbis, uel ab improbo Deo, uita hæc decerni possit. At cum uere rem ipsam intueor, uulgaremque ac falsam hanc opinionem relinquo: neque hæc in uita bonum, aut malum illum cernere possum, sapientesque reor Scepticos illos Philosophos fuisse, qui omnia sola opinione constare putabant. Enim uero qui mos, quæ lex, quæ opinio, tam certa est, quæ careat aduersantibus: Non tantum sibi inuicem, mihi crede, contradicerent Philosophi: si res ipsæ de quibus concertant, extra hominum opinionem essent. quis enim nisi amens nigrum olorem, candidum dicat coruum: cum sensu res ipsa deprehendatur. at de bonorum finibus, ac malorum, Deus quanta uerba, quanta contentiones, quot opiniones existunt, cæci festucam quærunt. Quoniam pacto

pacto rogo non dissentient inter se, cum res ipsa, à seipsa, tum ab ipsis aperte dissentiat, utpote quæ nusquam sit. atq; ut mihi in mentem uenit, apposite fabulam, à poeta antiquissimo confictam fuisse arbitror: quæ uitam humanam pulchre doceret. Fertur enim cum Iupiter uniuersa quæ in orbe sunt fabricasset, cælum, terras, maria, tum beluas, atq; homines, diligenter animaduertisse futurum esse, ut nisi hominum uitam supplicij & præmijs pensaret: fore non solum, ut homines ad omne genus flagitij impellerentur, uerum & ut Deos contemnerent, ea de causa Vulcanum iussisse, ut duo uasa ærea fabricaret, in quorū altero bona, in reliquo mala conclusit. Fecit uerò ea pennata, ut ad mortales pro suis quisq; meritis transmitti possent. At Pandora diua cum esset admodum cupida uisendi dolia, referatis operculis, cuncta mala, bonaq; euolare permisit: bonaq; per cælos, mala autem usq; in Tartara descenderunt: sola autem spes in malorum, & suspitio in bonorum dolijs uelut illorū alimenta mansere. nec enim uiuæ erant, nedum ut alata foret. Quod cum rescisset Iupiter, ut est Deorum maxime iracūdus, uasa ipsa inania in terras deiecit. Accurrere autē mortales omnes, ob nouitatis studium, uasa uacua amplexantes, illi bonorum, alij uerò malorum: at qui uasa susceperant uacua, nihil minus & bona & mala apprehendisse se crediderunt: uerum neq; bona, nec mala, ulli mortaliū accessere: sed illis quidē bonorum opinio, cum suspitione, alijs malorū cum spe contigit. Ita factū est, ut quæ admodum in terris Arabū qui nocte ferrū, aut aliā leuem ac frigidā rem presserint, exanimantē præ metu: quòd serpente calcasse suspicent, quanq; re ipsa nihil subierint periculi, iacturæ uerò multo minus: sic mortaliū genus, boni & mali, opinione sola distorquetur, cū solū apud superos bona, in tartaro mala sint: eaq; de causa Iupiter postmodū desijt hominū acta curare. Verum hæc quanquam fabula sit, non minus tamen re clam bonorum, malorumq; originē docet: quàm si ex ipsa Academia profecta foret. At uerò contra ut hæc uana & inania, ita

alterius seculi certa, tuta, perpetuaq; omnia sunt. Ad quæ nos æternus amor, per hæc quæ uocamus tum mala, tum ærumnas, uocat, atq; iuxta propheticum illud: Quia acceptus eras Deo necesse fuit ut tentatio probaret te. Deus non secus ac pater quos maxime filios probat, ac amat, omni genere continentia exercet, ab omni uoluptate coercet, admittentes aut turpia, aut probrosa castigat. At contra seruos, eosq; quanto magis inutilis, negligit: ut etiam scortari & inebriari sinat. Tum uerò foeliciosem illius serui uitam, quam filij, ac magis optandam dicemus: non in eas uoluptates admittetur, nisi omnis sceleris ex-pers, omnis flagitij purus, ac ut in fornace aurum, sic iusti uita in hoc mundo per aduersa probatur. Neq; tamen si ad eam spem uniuersa hæc seu bona, seu mala conferantur, granum in aceruo superabunt. Quamobrem Paulus recte dicebat, non esse cõdignas huius seculi passiones, ad promerendam alterius seculi gloriam. Itaq; si hæc fide quis amplectatur, nonne in aduersis gaudio exiliet: in secundis uerò tristabitur: illud in calamitate cogitans, iam probari se, futurum paulo post ut probatus eligatur, quod si in adipiscenda laurea, tantum gloriaris, cum iam tentaris, cumq; uicisti: & est illud præmium leue, mortale, fragile, quid in perpetuo, maximo, ac tutissimo faciemus: tanta uerò est huius solatij fecunditas, ac robur, ut si in fide degeneres cum plurimi nõ essent, iam absolutum esset uniuersum munus consolationis, quis enim breuem hanc uitam cum sempiterna: tristem cum iucunda: fragilem cum firma: infelicem cum foelicissima: turbulētam cum clarissima commutare nolit: Sed est in incredulitate peccatum, atq; rursus in peccato incredulitas, ut nostra conditio, amplissimo & spei & fidei, beneficio priuetur, quid enim homini aut utilius post obitum, aut in hac uita gratius esse posset: futuri seculi expectatione. At quamuis hæc etiam nulla foret: nihil minus in aduersis contristari nemo deberet, quod pleraq; hominum mala in bona etiam conuertantur, neq; ulla est tam firma mortalibus lex, quam quod. ni-
hil

nihil est firmum, neque solum mala pluribus magno commodo ex-
 titere, sed etiam bona incommodo, at nunc hoc non est praesentis
 negotii ostendere, quanquam etiam frequentius sit. De ma-
 lis etenim sermo tantum institutus est. uix sufficiat liber hic, si
 uelim narrare quibus infortunia lucro fuere, neque aliud magis
 puto sacram paginam uelle in beati Iob historia insinuare, quam
 eam fortunae uarietatem, quam gentiles pluribus exemplis do-
 cuerunt, unico exemplo uoluisse comprehendere, siquidem Iob
 primo filijs, agro, gregibus, ualitudine foelix: post omnibus spo-
 liatus, amicos non auxiliares, sed reprehensores habuit. Rur-
 sus meliore fortuna usus, copiosius omnia recepit: tantae sunt
 bonorum, malorumque occasiones, ut nihil his incertius sit. Ven-
 tidio seruitus attulit consulatum, ingentiaque trophaea: quae spe-
 rari nullo modo poterant, nisi Romanorum fortuna decidisset.
 At per seruitutem uirtus hominis, & occasioni, & foelicitati con-
 iuncta est. frequens nunc hoc apud barbaros exemplum, Tur-
 cas siquidem, & olim apud eos qui Mamaluchi uocabantur. Quid
 morbo mortalibus intolerabilis: profuit tamen hic Octauia-
 no Augusto plurimum, cum in Actiacis castris esset: monito
 enim Medico ut se e tentorijs subtraheret, causam salutis per
 somnium habuit: cui si citra malam paruisset ualitudinem tur-
 pissima macula ignominiae adiecta esset. manenti autem, aut
 mori aut fugere necessarium erat. Brutus enim ea parte pro-
 spere in eius castra uictor se intulit. Habebat Plotinus, Platonis
 philosophus, Oruntium Marcellinum discipulum qui mor-
 bi tedio ad eum se contulerat, podagricus enim erat, & articu-
 lorum doloribus grauiter conflictabatur: audiebat autem at-
 tentissimus, mira etenim illi Philosopho orandi suauitas erat,
 inde ciborum penae oblitus, & Philosophiam studio, & ualitudi-
 nem abstinentia recepit. Sic morbus eruditionem, pariter & sa-
 nitatem dedit, Animi equidem uirtutibus aduersa corpori uali-
 tudo plane conducit, hos temperatos, illos mitiores, alios red-
 dit religiosiores. Corpori uero etiam plerumque utilis est, inde plu-

res inualido corpore ad senectam perueniunt quam robustiffimi. Tanta uero est rerum uiciffitudo, ut quemadmodum in cerui cauda uenenum latet præsentiffimum, cum alioquin tota caro fit faluberrima, at contra tirus serpens, cuius uenenum mortalibus est pernicioiffimum, carnem habet omni alia medicina aduerfus uenena utiliozem. Paulus huius nominis Pontifex tertius Maximus, uir sanè eruditus, & ad summum sacerdotium non ineptus, magnum tamen auxilium ad consequendam tantam potentiam, ex opinione senectutis, & aduerfæ ualitudinis consecutus est. Spartacum olim ad ludum gladiatorium condemnatum, gloriosum nunc, at dum uiueret etiã Romanis formidabilem, maxima calamitas effecerat, & nunc fama latronis illius uiret, cum plurimorum regum exciderit. Habet & præter reliqua omnis infoelicitas, ut suauiozem uitam cum abierit relinquat. Quis nam capit uoluptatem in incolumitate? nisi qui æger fuit: quis in patria? nisi qui olim exul: quis foelix in diuitijs: aut uel nouit eas? nisi qui expertus est paupertatem. Cur tantum senes filios tunc primum natos diligunt? nisi quod iam diu filiorum uoluptate caruerint. Legimus ea ætate Agesilaum Lacedæmoniorum regem, uirum grauem tum sapientiffimum tum seueriffimū usq; ad ineptias amasse filios. Qualis salis asperitas in condimentis, talia uitæ mala, præsertim si non sint diuertura. Vnde & Virgilius optime inducit Aeneam sic solantem socios:

O passi grauiora, dabit Deus his quoq; finem.

Vos & Scyllæam rabiem, penitusq; sonanteis

Accestis scopulos, uos & Cyclopea saxa

Experti: reuocate animos, moestumq; timorem

Mittite, forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Quid inter tot egregie res gestas Ciceroni exilio plus profuit? in quo & publica bona, & euersa domus, & interdictus commeatus. tunc solum sensit, quam gratus esset ciuibus, quã urbi necessarius, quam amicis carus, & si desisset ineptire, nihil ei sple-

ei splendidius accideret in uita : inde in reditu potentissimus euasit. Est & aliud consolationis genus, in omni aduersa fortuna, non leue, quod à necessitate proficiscitur : siue enim feras, seu non feras, ferendum est tamen : neq; aliud tristitia efficit, quàm quòd grauiores molestias uideri facit, mentemq; è recto consilio deijcit : inde spem leniendi doloris, nedum tollendi infortunij aufert. Quid porrò boni, aut auxiliij, luctus, lamentatio ue, aut desperatio afferre potest ? equidem illud cum in tua potestate positum sit, aut lenire dolorem, aut augere, non solum prudentis uiri est, sed & melius rebus suis consulentis, leuiorem efficere molestiam, lætoq; animo aduersa ferre, illud frequenter memorando,

Animus æquus, optimum est ætumnæ condimentum.

Quid tibi prodest animi mœror, ac dolor? sæpe etiam fortibus uiris, ipsa patientia auxilium attulit. miseremur certe illorum magis, qui fortiter quæcunq; ferunt : ac insontes iudicamus qui tantâ etiâ in calamitate uirtutē ostēdunt. Agis Lacedæmoniorum rex, cum ab Ephoris (id magistratus nomen erat etiâ regibus imperantis) ad mortem laqueo in dicta causa traheretur, ploranti cuidam ministro è suis, dixit: Desine ô homo flere propter me. nam adeo iniuste, & inique moriēs, melior his sum qui me interficiunt, cumq; hæc dixisset, sponte se strangulauit. At uerò etiam sæpe generosus animus misericordiam meruit. Sceuola cum decreuisset Porfennam regem occidere, uoluntaria & audaci confessione, liberatus est: qui si negasset, ueniâq; orasset, ultra dedecus, etiam acerbam mortem subiturus erat. Lucilius captus pro M. Bruto, Seruius Terentius pro D. quam in Antonij manus inciderint, & uitâ, et amicitiam hostis, constantia magis, q̄ precibus meruerunt. Quid plura? & in hostibus, et in seruis tolerantia, et in pessima fortuna bonus animus, laudē semper, sæpius etiâ auxilium peperere. Deniq; illud concludendum est, quòd cum sola animi consciētia, molestiaq; inœlicem hominē reddere possint, illum sibi pessime cōsulere, qui

qui animum infortunio subijcit, ex quo liberum totum hominem esse licet, totus enim homo, animus est, is si doleat, homo male se habet, etiam si uniuersa recte cedant. at si hominis animus iucundus sit, nihil est mali, etiam si uniuersa ruant. Memini quendam ditissimum insanisse, captantemq; paleas, ac plorantem, quod fame esset interiturus: nihil enim tritici in inanibus stipulis esse, nonne miserimum illum sola animi tristitia faciebat? alius se cum uitreum esse putaret, singulis momentis timebat abrumpi, nonne hic absq; calamitate, in maxima calamitate erat? Sed sunt etiam quidam qui sibi malorum causam prae-buerunt, non solum animi uitio, sed errore, quos etiam equiore animo longe pati aduersa decet: ac uelut pueri, si sibi manus mordeant, etiam grauius, silent, si alius uel leuiter laeserit, plorant: ut uero non decet pueros imitari, turpe tamen est illis nos esse imprudentiores, ac inconstantiores. Quid enim stultius potest cogitari, quam seipsum ledere, & deinde dolere? quin potius ut poeta dicit,

Leniter, ex merito quicquid patiare, ferendum est,

Quae uenit indigne poena, dolenda uenit.

Quid autem merito magis, nobis contingere potest? quam id cui nos seu per imprudentiam, seu per metum, aut temeritatem, aut etiam quod est deterius, per intemperantiam, causam dedimus? Cur autem queraris? cum non aliunde malum suscitatum sit? aut aduersus quem? cum tu tibi fueris inimicus, aut quem ulcisceris? nempe teipsum. Est autem, si recte animaduerteris, omnium malorum plerumq; in nobis causa. hocq; in libro De arcanis aeternitatis quanquam aperte ostensum sit, nihil minus, quantum huic causae necessarium uidetur, denuo demonstrandum erit: neq; hac ipsa demonstratione indigeremus, si homines non nimis seipsum amarent. Cum enim quicq; quantumuis rudes, plurimum sibi sapere persuadeant, euetus bonos in propriam prudentiam, sinistros autem in fortunam referunt. neq; fortuna illis satis fuit, quae accusaretur, malum genium, &

demon

dæmonem obscurum etiam subiecerunt : in quo genere principes etiam priuatis longe stolidiores sunt, quod non tantum insita omnibus hominibus laborent amentia, sed singulis horis aures adulatoribus præbeant: qui dona Deorum, sapientiam, in his admirentur, quorum maximum studium est, ut nihil profus sciant: neque enim Gnathones illos aliter alerent. Quam melius igitur mortales cuncti, foelices euentus in Deum, aut si pudet in fortunam referrent: aduersa in petulantiam, socordiam, ac imprudentiam propriam. Vis uero te primum agnoscere quam sis imprudens, quod prudentem teipsum existimas. Socrates qui Apollinis oraculo sapientissimus est iudicatus, hoc tantum unum scire se dicebat, quod nihil sciret. tu cum nihil scias, foeminarum more, Masagetas, & Indos, & coeli penetralia loqueris. Ptolemæus ille inclytus Astronomus, dicere solitus erat, eum qui sibi placeret, Deo inuisum esse. is sibi placet, qui prudentem ac sapientem se putat, omnia uero in proprium commodum uertit. Tales sunt plerique mortalium, inde quisque sibi mala parit, & fortunam, et demones accusat. At iam ex proprio paululum secesseramus instituto: nempe probandum est potius, quam arguendum, nos nostrorum malorum causas esse, & si ad uniuersa malorum genera inspiciamus, sic se habere res uidetur. Quis tam immitis tyrannus, ut in humiles & innoxios sæuiat? quis tam pauper artifex, ut uictum quæere non possit? quis tam atrox, ut in mites ac prudentes irruat? est prudentis uiri obseruare tempora, homines, potentiamque illorum, cum quibus uersaris. Fuit Nero crudelis, Vespasianus tamen inoffensus non tantum mansit apud eum, sed & magistratus gessit. fuit & Tyberius in suos ferus, Thrasillum tamen Ma-thematicum perpetuo ab exilio amicum habuit: & grammaticos complures. Illud uero tutissimum est, cum in has truculentas bestias inciderimus, ignotum esse. Est autem firmissimum argumentum, absque propria culpa, raro in foelices homines forte, quod cum relique uirtutes, aut e mortalibus discesserint, aut

O

cons

contemptui habeantur? sola inter omnes prudētia, semper propriam retinuit dignitatem. nam iustitiam, fidem, liberalitatem humanitatem, non aliter quā peregrinas quasdam aues, admiramur, cum etiam plerumq; male cedant; fortitudo frequentior, sed omnibus exposita periculis, iacturam magis quā fortunam tandem affert. Eruditio ipsa ludibrio est, & nullis non laceffentium iniurijs exposita: at prudētia, quasi diuinum quiddam munus, inter mortales cum ueneratione cohabitāt. Hanc reges quærunt, populi admirantur, plebs laudat, undiq; & utilis & necessaria. Itaq; si prudentia caruisti, non est quod queraris: offenditur autem prudentia pluribus, ut etiā ualetudo causis: ira, uoluptate, ignauia, stupore, amore, ambitione, auaritia: deniq; omni uitio animi prudentia læditur. stultissimum uerò putō uelle eos solari, qui seipso ex animi impotentia in calamitates trahunt. ut in obscenis uoluptatibus, in præcipitijs uindicta. Sunt enim quidam qui non secus ac mugiles, cum in escam hamum latere agnoscant: gulæ tamen impatientia, aut Venereis, aut alterius uoluptatis, manifestis discriminibus se obijciunt. Callide enim fertur mugil (uerum tamen stulte) cauda elidere ex hamo escam: et si minus liceat, summis labris arrodit. Quorsum tanto periculo, parasiticam exercere, cum secure aliter uiuere possis? sed his beluis insulsiores, nedum præ importunitate escam excutere sustinemus, quid igitur habet hæc amaritudo doloris, quam tanta uoluptatis dulcedo irritat? At uelim & uoluptatibus indulgere, & carere doloribus. si hæc te tangit molestia insanis, impossibilia omnino quærens. Etenim omni uoluptati, sua amaritudo coniuncta est, gloriæ inuidia, sapientiæ labor, diuitijs curæ, soboli sollicitudo, intemperantiæ morbi, quieti paupertas, ambitioni odia, potentiæ metus, tranquillitati contemptus, quis nam tandem mortalibus rebus exitus patet? Est uerò & illud in moderanda tristitia suauissimum, quod omnes homines aliquo laborant infortunio: & ut dici solet, quisq; suos patitur manes, alium nempe paupertas, alium orbitas, hunc morbi

morbi, illum timor, alium iniuria, hunc insidiæ, illum filij, alium uxor, alium inimici discutiât. quodq; maius his omnibus est, ac admirabilius, tanto pronior est humana conditio ad calamitatem, ut hoc etiam calamitas sit esse quàm foelicissimum, ac nulli omnino dolori obnoxium. Quamobrem ferunt Polycratem, foelicitatis satietate, annulum in mare proiecisse, ut haberet quòd doleret. erat enim ei carissimus. uerum fortuna ilico expiscato pisce, annulum iterum ei reddidit. Sed ne omnino fabulari in hoc genere uidear, quam uoluptatem in prandijs capiunt reges? quòd ex consuetudine palatum saporum delicias non sentiat. Referunt Medici delicias esse, cum quis ex tristi sensu in propriam redit naturam: quonam modo igitur qui omni caruit molestia, foelix esse potest? Vides quàm beati sint pauperes, cum ad diuitum cœnas inuitantur, quænam causa est, cum nihil pauperibus melius apponatur? nulla nempe, nisi nouitas rei. Non potest igitur homo beatus esse absq; calamitate, nec iucundus absq; molestia. In his igitur incommodis non unum hominem socium habere, sed uniuersum humanum genus, nonne plurimum confert? ac ut uulgo dicitur, Miserum est solatium, habere calamitatis socium.

At quanto præclarior erit tua consolatio, si intelligas non fortuito mala undiq; sed etiam pro bonorū magnitudine, unicuiq; contingere? Atq; ut id primo à genere rei exordiar, nihil tam pulchrum est, quàm respub. recte instituta: at nihil tam durum, quàm in ea esse. ab initio talis fuit Romana, & his ordinibus imperium uniuersi adepti est: sed quid asperius his institutis, in quibus ciues, ad laborem, prolem, & militiam tantum instruebantur. horum labor (præsertim rusticus & assiduus) solo ipso nomine grauis est. Educatio filiorum, præcipue multorū, & inopi omnem molestiam superat. Nam ut gnati pauci in delicijs habentur, sic multi pauperibus tædium omni mortali cura grauius efficiunt. Militia quid atrocius? fossas fodere, uallibus gestare, hyeme inter niues dormire, æstate sub Sole exerceri,

Q 2. noctes.

noctes insomnes agere, maria, montes, atq; omnia inuia superare, modo fame urgeri, modo siti enecari, deniq; occidere, aut occidi ipsa miseria hæc omnia miserabiliora sunt: ut nō mirandum sit, tam læto animo signum pugnae expectasse semper milites, ut uel uictoria læta soluerentur, uel morte maiores ærumnas finirent. Sic Lacedæmonij tam tristem domi agebant uitā ut nunquam in castris esse tæderet. Apparet itaq; in bene instituta republica, homines esse infœlices: beatos uerò ciues, miseram reipublicæ conditionem ferre. Reges uerò, quos homines Djs simillimos, stulta cogitatione efficiunt, atrocioribus furijis agitantur, ut non inelegāter Tragici Poetæ, in regum tantum domibus & furias, & tragœdias finxerint: tum uerò in priuatum comœdias, patet enim aula regum ingentibus malis, neq; eam unquam tartari monstra deserunt: inuidiæ, odia, simulas, uenena cruciatus, omnium uerò quædam sedes animus ipse principis est, quæ nec diurna quies, nec nocturnus somnus tranquillum permittunt, hinc memoria scelerum, hinc suspitio familiarium, illinc populorum & regum reliquorum timores, insidiæq; in alios paratæ, noctes diesq; perpetuo obuerfantur. Sed sit iustus, sit sanctus, qui imperat: metus abesse non potest, ac ut de Ixione, & Lapithis poeta fingit,

Quos super atra silex, iam iam lapsura cadenti
 Imminet assimilis, lucent genialibus altis,
 Aurea fulcra toris, epulæq; ante ora paratæ,
 Regifico luxu furiarum maxima iuxta
 Accubat, & manibus prohibet contingere mensas,
 Exurgitq; facem attollens.

Ea est conditio principum, quam maxime nouerat Virgilius, in illa Augusti quâquam foelicissima aula obuerfatus. sed paululū ab illis deflecte in priuatorumq; uitā descende, quemnam reperturus sis ab omni infortunio liberum, non uideo, cū maxima diligentia quosdam tanquam rhinoceros Plinius in historia uenaretur in toto orbe, atq; longissimo æuo, tandem nullum

nullum inuenisse fatetur. Si igitur mortales cunctos, iam intelligis aliquo infœlicitatis genere premi? quis tu es, qui solus euadere cupis ab ea lege, quæ neminẽ præterit? cur nõ te & im mortalem factũ & uniuersi orbis regem, & uolucrum, & inuio labilem doles, quandoquidẽ pro eximã aliqua causã magis dolendum est. Quod si hæc æquo fers animo, quod natura aliter fieri non potuit, idem in hac lege quæ non minus uniuersalis est reliquis illis, faciendum puta, ac iuxta fabulam illam, tanto minora detrimenta tua existima, quanto aliorum sunt maiora. Ferunt enim aliquando lepores, desperatione quod ab omnibus animalibus persecutionem paterentur, destinasse se in flumen proximum præcipitare: gregatim autem cum ad rem exequendam progredierentur, sentientes ranæ, quæ in ripa erãt fluminis, timore percitæ in aquam prosiliere: quo audito strepitu, lepores rem intelligere studuerunt: cum uerò cognouissent ranas earum metu aufugisse, consilio inuito decretum mutauere, ea ratione quod ranæ quanquam ipsis essent miseriore, nihil minus uitæ consulerent. & nunc usq; seruantur lepores. Mihi hercle aliorum mala nunquã minus difficiles fortunę casus fecere: uerum necessitas malorum ipsa, quæ ex cæterorum omnium incommodis dignoscitur: maximum ærumnarum leuimentum extitit. Cum enim cogitat quisq; hæc non ab iniuria, sed à lege naturæ damna mortalibus proficisci, æquo cuncta feret animo, nisi omnino uecors sit, aut stolidus. Itaq; cum iam diu antea sapiens multorum malorum necessitatem præuidet: in omnibus autem conditionis, ac fragilitatis humanæ meminuit: bono animo uentura quæq; mala expectat. Cum igitur imminet, parem ostendere fortitudinem decet, ne mutatis ob præsentiam illius tam honesto proposito, aut impræmeditatus accessisse uideatur. Illud etiam considerare expedit, quod omni dolori, tempus est medicina, ipsum luctus extinguit, iniurias obscurat, detrimenta obsoleta facit, deniq; ad omne mali genus & obliuionem & incuriam affert. Quis enim tam impatiens

tiens amoris inuenitur, qui filiū iam annis triginta amissum,
 aut substantiam perditam deploret aut lugeat? Temporis hæ
 sunt uices, ut gaudia & mœrores extenuet primo, dein atterat,
 tandem penitus deleat ex animo. Quod igitur omnibus quan-
 tumuis rudibus temporis auaritia eripit, tu id utilitatis tibi met
 ilico præsta: quodq; mox æui beneficio facturus es, id constan-
 tiæ, eruditioni, ac moderationi, exemploq; bono, ac laudabili
 condona: sinq; tibi iam hoc tempus præterisse, melioresq;
 spes tuas ante te colloca. reminiscere quot uiri illustres, & im-
 merito, & crudeliter à fortuna iactati, sæuos eius fluctus æquo
 animo tolerarunt. Nihil est magis sapienti necessarium quàm
 moderate utranq; fortunam ferre: qui enim secundam non po-
 test, obliuiscitur se mortalem esse: qui aduersam, hominē. Nul-
 lum etiã prudentiæ argumentum maius, quàm ea extemplo
 facere, quæ recte alij temporis beneficio didicerunt. Ita q; noli
 tibi grauis esse, atq; cum in umbram calamitatis incidere, te
 ipsum in ueram inœlicitatem iniicere. Cogita in singulis ma-
 lis plures foelices inuentos esse: omnium uerò consolationum
 fidelissimam, ac firmissimam, tempus ipsum exhibet, non illam
 quam nuper explicauimus, sed eam quam Auerroes alijq; Phi-
 losophi ostēderunt. Cum enim illud consilio exploras, quod ui-
 ta hominis, si ad æternitatem ipsam comparetur, puncti uicem
 obtinet, atq; quæ in humana uita omnia, & tam breui curricu-
 lo temporis, & tam certa lege finiuntur, ut prorsus nihil omni-
 no intersit, qualis ne fueris & an etiã fueris, & mihi cum de his
 cogito, illud succurrit, quod in libris uulgaribus homines qui-
 dam finguntur opulenti, potentesq; heroes, ac uiri tam fortes,
 ut Herculē longo uincant interuallo. quid uerò inter hos fictos
 uiros & Casarem, ac Pompeium interlit, nunquam intelligere
 potuit: nisi uel ad eruditionem nostram, historia & fabula distin-
 guatur, uel animorum superstitum ratio habeatur: cæterum
 cum amplius non fueris, qui fueris nihil penitus refert. Sola ho-
 minum stulticia & hanc commenta est inuentionem, ut non
 tan-

tantum in uita, sed etiam post mortem aliorum iudicio, & fœlices & infœlices efficiamur. Plurimum uerò uideo quosdã esse sollicitos, ut nomen, ut diuitiã relinquantur post mortem: & ea insana libidine Herostratus Dianæ Ephesiã templum incendit, ut nomẽ eius etiã in scelere agnosceret: sed quis modo est hic Herostratus? quo patre genitus? qua matre? qua patria? qua forma? qua uita? quid hoc aliud est sic scire, quàm nihil aut scire, aut nomen hominem uel fictum? Quid igitur infra trecentos annos, etiam si gloriam obserues, refert an beatus, an omnino infœlix fueris? at si gloriam subducas, quid uel ad summum post annos quinquaginta, inter regẽ & rusticũ, inter Lucullũ & Irum, inter Xenophontẽ & Cleonem, denicq; inter seruos & liberos fœlices & infœlices distat? At uerò tempus hoc, quàm cito, quàm necessãriò præteribit: id ne forte dubitas, ne tempora hæc morẽtur, aut syderum cursus alligetur, quàm recte ille sculpsit in gemma, quisquis argumenti inuentor fuit, trigeminam faciem simul, infantis, iuuenis, & senis. nihil celerius ea mutatione, nihil his uicissitudinibus cõiunctius: ac ut poeta ille, recte fugitiuam ætatem uocauit. Cogita quot ab initio rerum anni transferint, qui iam ex ætate tua dilapsi, ut umbra, uelocius tempore nihil esse ostendunt. singe igitur quod certẽ erit, dilapsa iam nunc tempora, omnia in nihilum redigi comperies. Illud enim nõ absmile his, qui in carceribus cum certa salutis spe detinentur. quanquam enim in malo, parum dolent: præcipue si ingenio generoso sint: sic homines in hac uita ærumnosa, cũ certam æqualitatem expectent, uix puto fieri posse, ut fœlices infœlicibus non magis contristentur. Equidem si nunc principis edictum promulgetur, ut quemadmodum Lycurgi Lacedæmonij ætate, omnes opes, omnesq; agri, ex æquo diuidant, distribuanturq; an putas pauperes, & mendicos, an diuites in tristitia futuros? hercle nulli in mentem incidere posse spero, ut diuites lætẽtur, inopes iniquo ferãt animo. Si igitur iam hæc æqualitatis lex lata est, & quæ nullo modo possit frustrari: nõ uideo

uideo cur omnes, quotquot in miseris uiuunt, tam iusto legis beneficio gaudere non debeant. Quid rogo tibi erit, hic ad nos ducentos, an cum sobole, an orbus? an senex an iuuenis, an diues, an pauper, an seruus, an liber, an in lecto, an in patibulo, an in magistratu, an absque honore uel uixeris, uel mortuus fueris? sed addit has opiniones stultitia, qua solum miseri, & beati sumus: nempe illa obliuionem rationis inducit, gigantes pro pygmæis ostendit, modo mala nostra, modo bona tegit, auget, multiplicat, obscurat, abscondit: pro ut libet de nobis statuit. Verum si quid omnino in hac uita bonum est, aut malum, discrimen uel ullum iucunditatis, ac tristitiæ: id totum in conscientia, & animi uirtute collocandum est: nempe flagitiorum & scelerum memoria, omni supplicio maior est. Cor enim impiorum ut Propheta dixit tanquam mare feruens fluctuat: illorum semper animus & diris uexatur imaginibus: cum nullorum sit maior cruciatus, quam eorum quorum conscientiam culpa coarctauit &, ut ait Poeta:

Quos diri conscia facti

Mens habet attonitos, & surdo uerbere cædit,
 Occultum quatiens animo tortore flagellum.
 Poena autem uehemens, ac multo sauior illis
 Quas & Seditius grauis inuenit, & Radamanthus
 Nocte, dictæ suum gestare in pectore testem.

HIERO

HIERONYMI²⁹⁷

CARDANI MEDICI MEDIO

Ianenſis de Conſolatione, Liber
Secundus.

VM in præcedenti libro, de omnium calamitatū conſolatione, copioſe (quantum generaliter fieri potuit) diſſeruiſimus: uix neceſſaria ſingulorū malorum conſideratio uidebatur, cum ſatis ex animo cuiq; ſapienti recta ratio & conſiliū prudens, tum oratio noſtra, triſtitiam omnem eripere potuerit. Verum cum id iam ab initio ſit à nobis inſtitutum, ut ſingula diligenter aduerſa, quæ hominibus contingere poſſunt, abſq; affectu aliquo conſideraremus, rectoq; iudicio pronunſciaremus: id etiam magis neceſſario facturi uidebamus, quod nemo exiſtmet ea quæ prætermiſſa eſſent, conſulto potius quoniam probari nequeant, quam quod ſuperflua forēt, intacta relicta eſſe. Habet etiam hæc malorum hiſtorſa, & ob uarietatem, & ob exemplum non leuem uoluptatem, qua legentium eam triſtitiaẽ ſordem, quæ à ſenſibili anima, tum à natura ipſa in gratibus inſfortunij relinqui ſolet, eluere poſſit. Sapenumero enim etſi ratio nos conſoletur, doceatq;, neq; luctum conuenire, nec cauſam eſſe luctus ullam: animus tamen per ſe moeſtus letari non poteſt: quod cum frequenter etiam ſine ulla aduerſa re incidat, quam uerifiſimilius eſt iam longo tædio tabeſcentibus, etiam ſi uulnus ipſum acceptum curetur, derelinqui. Itaq; ut ad propoſitum iam ſermonem reuertamur, omnium quæ in humana uita contingunt, luctus, atq; mors ſunt acerbiffima. priuari etenim perpetuo, atq; ſine ſpe, chariſſimorum conſuetudine, duriffimū omnibus uideri ſolet: mors uero ipſa, ut Philoſophus dicit, uſtimum eſt terribiliſimum. Ea propter ſi quid eſt quod fortem, quod ſapientem perturbare uirum poſſit, id haud dubio mors, & pro

P
pria

pria, & maxime necessariorum esse debet. Quamobrem egregios Poetas luxisse, tum suos, tum uerò seiplos, ac etiam alios inxisse lugentes necessarios uideo: inter quos Papinius patrè deflet dicens:

Da uocem magno, pater, ingeniumq; dolori.
 Nam me ter relegens cœlo, terq; ora retexens
 Luna uidet residem, nulla'q; Heliconide tristes
 Solantem curas.

Alius in eadem causa:

Quis dabit in lachrymas fontem mihi? quis satis altos
 Accendet gemitus, & acerbo uerba dolori?
 Exhaust pietas oculos, & hiantia frangit
 Pectora, nec plenos auidum finit edere questus.
 Magna adeò iactura premit.

Vtinam uerò querela hæc, non sit ea quæ uulgo dicitur, fletus hæredis sub persona ridentis est: nam tam rara pietas erga parentes inueniri solet, ut nulla non sit frequētior: sed talis modo sit, qualem carmina exprimunt. Certe nulla in parte minus necessarius uidebitur hic liber, quàm in consolatione doloris, qui ex parentum obitu contigerit. nempe fratrum, qui se morti exposuerint propter fratres, tum parentum ob filios, coniugū ob uxores, aliqua sunt exempla: filiorum autem erga parentes pietas, nullo penè experimento confirmata est, quo fit ut querela Catulli, magis ex animo ut dici consueuit profecta uideatur. Sic enim fratrem deplorat:

Sed totum hoc studium, luctu fraterna mihi mors
 Abstulit: heu misero frater adempte mihi.
 Tu mea, tu moriens fregisti commoda frater.
 Tecum una tota est nostra sepulta domus.

Imitatur acerbiorē lamentationem, non sine ira, & animi indignatione in Mezentio deflente filium occisum Virgilius dicens:

Debue

Debueram patriæ poenas odijsq; meorum,
 Omnis per mortes, animam fontem ipse dedissem.
 Nunc uiuo, necq; adhuc homines, lucemq; relinquo,
 Sed linquam.

Quanto tamen atrocior dolor, ab eodem Poeta in matre
 plorante Eurialum filium unicū fingitur, quod uidua cum esset
 & senex illum crudeliter in hostium manibus occisum uideret:
 tum uerò & foemineam animi mollicitē amplectitur, his uerbis:

Figite me, si qua est pietas: in me omnia tela
 Coniicite ô Rutili, me primam absumite ferro.

Aut tu magne pater diuum miserere, tuosq;
 Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo.

Haud poterat cædes filij, à matre deplorata, meo iudicio &
 Poeta melius explicari. Inducit & Homerus satis grauius Achillem,
 in Patrocli amici funere dolentem, cum dixit:

τὸν δὲ ἄχος νεφέλην ἐκέλευε μέλαινα
 ἀμφοτέρῃσι δὲ χερσὶν ἔλθ' ὄνον αἰθ' ἀλοῖσθαι
 χεῖρα το κακκὴ φιλῆς,

(.i. Hunc autem trifidie nigra nubes texit. Cum autem ambabus manibus subo-
 ginosum puluerem cepisset fundebat per caput.)

Et infra:

σμερδαλέον δὲ ὤμωξεν.

(.i. Horribiliter plorauit.)

Eo usq; autem inducitur dolor uehemens, ut familiares tū
 meant, ne se ipsum iugulet. Sed moderatius alius in morbo
 mortem luget suam, atq; de fati conuerteritur, non ficto in alijs
 timore, sed proprio ac urgente dicens,

Ergo sub annos præuirides mihi
 Soluetur atro sanguine spiritus
 Nil est reluctandum superis, lubens

Quod fata annuerint, sequor.

Sed dum aliorum inanes has ineptias describo, iam naniam
 quandam confecisse uideor: soloq; nomine tristem luctum,

non tantum descripsisse, sed auxisse. Non poterat tamen res ipsa dilucide explicari, nisi etiam poetarum sententiam adiecissem, quod ea sit uulgaris opinio, non solum quod poetæ ea curent dicere quæ sunt popularia: sed etiam quod si secus uelint dicere, haud possint, cum ab omni philosophiæ studio sint remoti. Quam etiam ob causam, à Platonis repub. excluduntur. oportet autem in hoc aut Platonem damnare, si iniuria remouet: aut poetas, si iure merito. Melius igitur sanè censendum erit, non immerito explodi. namq; cum populo sentientes, ea dicunt, quæ in opinione rudium sunt. Nemo enim negat, paucos esse sapientes. uulgius autem maximam hominum cōtinet partem: opiniones igitur poetarum, ac uulgi, in quibus à philosophis discrepant, omnes falsæ sunt, & inutiles. etenim cum necesse sit, opinionem uulgi falsam esse, si sapientum sententia uera est: at quis dubitat an sapientum dicta uera sint: sapientes enim aliter non essent, sed si modo ulla in re exigua fides poetis habenda est, nusquam minor quàm in his quæ ad mores & uirtutes pertinent est exhibenda. Nec mirū si Archilochus poeta egregius, sed tanto deterior philosophus, à Lacedæmonijs, eadem hora, qua in urbem uenerat, solū uertere coactus est, quod scripsisset hanc sententiam:

At caruisse armis, quàm mortem occumbere præstat.

Enimvero bonos mores persæpe corrumpunt colloquia mala. Itaq; de luctu ac morte uolentibus dicere, primo necessarium uidetur explorare, an in morte seu propria, seu necessario tum, aliquid mali sit: & si sit: an malum à bono, seu potius iactura ab utilitate uinci queat: id facile erit diiudicare, si primo hoc distinxerimus, atq; diligēter intellexerimus, utrum aliquid post mortem nostram, ex nobis, præter corpus supersit: an omnino etiam cum corpore, reliquum totum extinguitur. in qua causa etsi plurima in libro de Arcanis æternitatis iā dixerimus, in libris autem de morte dicturi simus, non tamen hic ex toto silentio obliteranda uidetur hæc quæstio: sed quemadmodum
maxime

maxime in hoc libro ueritati studemus, tum uerò ubiq; breuitati, sic unica ratio nobis, de rationali anima, ad eius qualitatem dignoscendam satisfaciet. Cum enim intellectiuus sit homo, multos habet cognoscendi habitus: scientiam scilicet, uelut Geometriam, Philosophiam, & Dialecticam: & artes, uelut nauigandi, arandi, & medendi: itemq; intellectum, qui est principiorum: uelut quod totum omne parte sua maius est, omnibus autem partibus æquale. habet & prudentiam, qua cuncta tuetur agenda, ac disponit: & cum his sapientiam, qua Deum agnoscit, religionem colit. Alij autem in horum uno, aut altero, aut pluribus magis excellunt: quo fit, ut in artibus suis quicq; intellectu, & ratione aded utantur: ut quanquam rudes in alijs rebus uideri possint, in hoc uno tamen etiam claros uiros antecedant. Alij cum doctrina, & artibus careant, prudentissimi tamen ob exercitationem sunt: ut non obscure sit, humanum intellectum, omnibus natura similem, at exercitatione sola differre: id quod nos & in barbaris, & in rusticis animaduertimus. Vnde quorundam hominum sapientiam profitentium ignauiam admittor, qui literis præditos, solum rationales existimant, cæteros parum à brutis differre. Nec immerito igitur contingit, quod & uulgus dicitur, ut totum oppositum eueniat: scilicet ut isti eruditi, extra illam suam eruditionem, omnino nihil sciant, & à quolibet imperito facile decipiantur. Si namq; hoc secum reputarent: omnes homines (nisi qui morbo aliquo detineantur) intellectu, & ratione pollere, eoq; magis in uno, quanto ab alio exercitationis genere remoti sunt, non incauti ab illis superarentur. Quam multi, relictis uilibus officijs, clari euaserunt philosophi: inter quos, ne longius digrediar, Simon Coriarius, cum ad eius tabernam Socrates frequentius uentitaret, cum discipulis domesticos habens sermones, in clarum euasit Philosophum, monumetaq; posteris non pauca reliquit. qui igitur coriarius fuerat ante, sola exercitatioe fit Philosophus. Non cõtemnenda igitur eruditio artificum, & cæterorum literis carentium, tan-

quam ab intellectu aliena: sed ut dici solet, Quantum ab Athenis Megaræ, tantum à Megaris Athenæ: sic quantum eruditus, loquendo artificē uincit, tanto artifex, sua cogitatione præstat erudito. utriusq; igitur par ratio, par intellectus, eademq; natura: uerum solis finibus, & usu differunt. At cum in cæteris animantibus, et superior homine memoria sit, uelut in equis & robur ac uita, ut in elephanto, & uisus potentia, ut in lynceo & aquila: & auditus, ut in apro: & tactus, ut in aranea: & uelocitas, ut in lepore: horum autem habituum, nullum animal omnino particeps sit, ne dum ut hominem uincere queat, indicat hoc manifeste, animum humanum ab omni materia corporea esse separatum. Quippe cum homo in omnibus quæ ex corpore pendent, ab aliquo uincatur animali: in his uerò animi uirtutibus nullum sit animal uel minimum particeps, impossibile est omnino ut intellectiua uirtus non sit & separabilis, & immixta, ac perpetua. nec tantum ipsa nuda remanet, sed cum ea, quæcunq; ex his didicerit, non memoria, sed ratione cooperante. Etenim cum omnium animalium canis, & cercopithecus, et elephas, absq; contentione ingenio maiore prædita sint, etiam si totam uitam exhausteris, ne uel minimum præceptum aut artis ullius, aut prudentiæ docueris, præter id quod eis innatum à natura est. Nempe, ut facillimum dicam, nexum soluere, si docere nitaris, memoria quidem comprehendunt, ut trahant, emolliantq;, tum uerò ut constitutum nexum soluant: at uerò si uel pauxillum mutaueris nodum, haud unquam nisi fortuito dissoluerent sciunt, ut facile intelligas rationis expertia ea omnino esse. Similiter & aues loqui discunt, & ut Poeta dicit, tam bene, ut apud eum pica gloriatur dicens,

Si me non uideas, esse negabis auem.

Nunquam tamen quid dicat, complexum uel ullum edocebis, ut rationis uel uestigium assequi uideatur. & quanto sermone homini propinquiore cernuntur, eo certius quod nullius intellectus capaces sint facile cognoscit. Similiter & canes,
nomina

nomina propria agnoscunt, & uenari aues disciplina edocentur: at hæc omnia memoria sola retinent: quippe nihil præter id quod edocti sunt, addere, uel mutare, pro opportunitate sciunt. necq; plura eos nosse, quæ ob sermonis sublatam facultatem referre nequeant, est arbitrandum: cum aues maxime dociles, inter quas psittacus est, quàmuis loqui ut homines probe discant, nihilo tamen magis ulli usui rationis sunt utiliores. Ad unam igitur tantum artem, natura, ad uniuersa memoria solū ualent, rationis usq; in æternum, nec per proliis continuitatem erudiendæ, nec per longitudinem temporis, nec per industriã capacia bruta sunt. Igitur & quemadmodum docuit Aristoteles, memoria mentis pars non est: at uerò apud Platonem Recordari idem est quod apud Aristotelē Intelligere. Nempe hoc solo hæc differunt, quod conceptæ rerum series, ab Aristotele quoniam nouiter menti aduenire creduntur, intellectus nomē habent. Plato uerò innatas animo nostro putat, quare memoriam eam uocat. Neutrius igitur, cum mentis solum uires sint, particeps brutum animal esse potest, sed eius tantū quam Aristoteles memoriam, Plato opinionem appellat. Verum cum indiscrete nominibus passim uratur Plato, reminiscentiã, seu memoriam sempiternam, mentisq; partem hominibus tribuit: opinionem uerò & conceptam nuper ex sensibus memoriam, cæteris animalibus. At uerò quòd ars illa omnino à natura sit, non ab ulla solertia, indicat quòd etiam hirundinibus, & formicis, præstantissimæ sint, ac etiam reliquis uilibus animalibus, & ab omni sensu remotis. at si discretionem fierent, eo essent ut in hominibus artes elegantiores, quo animalia etiam sensu, & memoria præstantiora forent. At secus euenit, cū canes, equiq; ac elephantes, & simiæ nihil tale nouerint, quale uel hirundo, uel formica, uel bombyces. Essent etiam in his, quemadmodū & in hominibus, circa eandem artem & imperfectiones, & diuersitates, tum uerò transitus in consimilia opificia, uelut & in hominibus, quorum nullum cum sit, haud dubium esse potest,

uniuer

uniuersam hanc institutionem à natura esse. Atq; ut generaliter dicta, si possent bruta aliqua, uel rationis habere uestigium, necessarium omnino esset, ut ex duabus particularibus propositionibus, ratiocinatio instituta concluderet, quòd nullo modo esse potest. natura igitur tantum non ratione reguntur. At uerò cum ea ipsa quæ animal docet, sempiterna haud dubie sit, quanquam animal ipsum mortale. quanto igitur magis est necessarium, intellectum humanum, qui uniuersas animarum artes, atq; his longe plures, & præclariores nouit, tum uerò & disciplinas, & principia, & Deum, omnemq; cœli & elementorum cultum præter eas, immortalē & impatibilem fore? namq; ut natura ipsa animal non est, sed quòd animal docet, idè ea superstitè, animal moritur. Sic è diuerso cum intellectus homo sit totus, atq; hoc ipsemet cognoscat, intellectu superstitè, homo etiam totus, quanquam corpus euanescat, incorruptibilis est. Quamobrem rite admodum à Socrate reprehensum Critonē sentio, cum enim ab eo Crito ob beneuolentiam quæreret, ubi sepeliri uellet (iam enim uenenum Socrates in carcere hiberat, ilico moriturus) respondit, heu mihi, quòd operam perdidici. neq; enim Critoni persuadere potui, me totum hinc auolaturum. Intellectus enim quanquam simplicissimus, omnem tamen uirtutem in homine comprehendit. nec plurimum uirtutū capax est, quòd diuersas habeat partes, sed pro natura, qualitateq; eorū quæ tractantur, & intellectus, & arbitrium, & ingenium, & deliberatio, & uoluntas. & prudentia, & sapientia, & ars dicitur. Quare etiam bruta his omnibus ex toto carere necesse est. neq; em̄ ullū illorū, uel arbitrio, uel deliberatione, uel proprie dicta uolūtate uti, ut nec intellectu, nec cōsilio, sed omnia animalia æqualiter, & in uniuersum omnium horum expertia, quemadmodum et è diuerso homines omnes, horum sunt capaces: utpote quòd natura illorum, quæ intellectus, seu mens, seu rationalis anima: hæc omnia, potestate simul sit, ac contineat. atq; propter id, in eorum singulum, prout uult transformatur. Quamobrem

obrem illorum uanitatē satis demiror, qui homines tantum temperatarum regionū, rationales esse existimant: at in extremis terræ plagis, feris persimiles, Solinīq; monstrificas formas comminiscuntur. At equidem longe iudicio aberrant. paucis enim ante annis, Leonardus Pisanus dum in Indiā, & Aethiopiā penetrasset: ex India Arithmetica, qua nunc utimur, ex Aethiopia Algebrae artem supputandi, argumenta clarissimorum ingeniorum detulit. Aegyptios omnium artium inuentores negat ferre nemo, at praecipue Astronomiae, nuper Ioannes Monteregeus ex Germania, & Guglielmus Zelandinus, excellentis uir ingenij, Erasmus Roterodamus Batavis, & nunc uniuersus Boreas bonis literis scatet. Quam impudens est, eos a quibus artificia summa subtilitate, quae nos Itali imitari nullo pacto possumus, ex Africa & Sarmatis deferri: illorum uero ingenia, beluinis uelle comparare, nostra obtusiora praefere? Non habet temperata regio, neq; meliora ingenia, neq; acutiores mentes, uerum solum suauiores mores, & affectus moderatiores: quibus copia rerum, ob caeli clementiam adiuta, primas nititur sibi partes ascribere. Sed si Romanorum arma non fuissent, iaceret Italia, non paucis prouincijs ingeniorum claritate cedens. Sic & Graecia studijs, non ingenio, barbaros superauit. At quid refert prouincias ad quosdam animi affectus barbaros esse, ut propter hoc mente minus ualere dici possint? cum uideamus plerumq; illustres uiros, natura fuisse iracundos, humoris subtilitate, eas partes sensus quae animae inserviunt rationali, locupletius adiuuante. neq; tamen ob hoc igitur minus rationales iracundi dici debent, nisi eo sensu, quod rationalem uim animae, a corporis affectibus nimis superari patiantur. In quo intellectu, si extremorum climatum incolas, irracionales appellare libeat, non dissentio, quod uitjs facilius parere sint paratior. Non quod ad rationalem animae uim quicquam omnino desit, cum plerumq; nobis & ingenio, & consilio, & artium subtilitate praestantiores sint, Quid enim rogo interest, si duo

Q diuis

diuites æqualiter sint, alter autem diuitijs utatur, alter autem nolit, nunquid ob hoc eum qui non utitur, pauperiorem altero dicemus esse? Itaq; hoc omnes inclyti philosophi uidentes, animum immortalem, & infensibilem statuere coacti, ad eius ueritatem mentientes confugerunt; dicentes equidem immarcescibilem esse intellectum nostrum, uerum tamē in omnibus hominibus unum. Id uerò aliter atq; aliter affirmant. Quidā em̄, ut Auerroes, & passiuum, & agentem, unum faciunt; utrumq; etiam separabilem: uerum alterum formam hominis, alterum aduentitium quiddam, & ab homine penitus separatum. Alij rationabilius ex his sententijs, solum agentem extrinsecus aduenire affirmant; neq; tamē sic homini copulari, ut forma eius omnino sit, atq; hominis pars. Verum quòd de duplici intellectu Auerroes affirmat, apud Aristotelem nunquam inueni. Unus enim est qui foris aduenit, ac inseparabilis non est. cætera omnia ex materia, & seminis uirtute educuntur. At duos intellectus in homine efficere, ambosq; perpetuos, absurdissimum est. Sed iam hoc nostra nihil interest, ostendamus etiam qui immixtus sit, atq; forinsecus uenit, omnino unicum esse non posse. Namq; si talis esset, atq; hominis forma, quonam pacto antequam in nobis exerceretur, tabulæ rasę ac nudæ posset comparari, imbutus iam in alijs omni disciplina, omnes etiam homines æqualiter superent, imò omnes quòd plus est homines, unus essent homo, quòd eorum forma una numero foret, & unū intelligens. At uerò si forma non est, quid absurdius quàm dicere hominem intelligere, cum intellectus ipse hominis pars non sit? Verum hæc quanquam ridicula sint, eis condonentur, atq; ex initio fundamentum ipsum repetatur. aut enim hic intellectus unicus, & perpetuus, tantum in hominibus est: aut etiam tanquàm quidam Sol, natura separatus, sed luce hominibus cunctis assistit. Siquidem in hominibus tantum est, quomodo est separatus? quomodo extrinsecus uenit? quo nā pacto ex postestate seminis non fluit? quid uerò excellentius ceteris animalibus

tibus homo habet? cum & ipsa materiam perpetuam, & naturam à qua reguntur, immarcescibiles sortita sint. Hoc enim sic permanere, non est nisi similitudine, non numero idem permanere. eadem enim esset uis in animali, natura, & in homine, intellectus. At uerò ob hoc animal ab alio regitur: quoniam natura non potest animali eadem esse, quoniã id à quo regitur, permanet, extincto animali. Si igitur homo à seipso regitur, & est immortale quod regit, unum esse non potest in diuersis. separata enim est natura quæ regit, ab animalibus, ut una pluribus inferuiret, copulata uerò est uis in homine intellectiua. Quapropter intellectiua una facultas, pluribus hominibus non potest inferuire, sed unicuique suus intellectus attributus est. at nec tanquam sol extra collucet nobis, primum quòd nos ipsimet non aliter intelligere nosmet percipimus, quàm sentire. Est autem sensus proprius nobis, & omne eius fundamētum nostri pars, igitur & intellectus. Tum etiam quòd si exterius colluceret, ab alio regeremur, uelut & bruta, quæ nō ob aliud ab alio regunt, quàm quod id à quo reguntur, extra ipsa est. Hoc uerò maxime nobis hominibus proprium est, ut nobis ipsis imperemus: namque uirtus quæ in nobis membra mouet, quoniam ab intelligentia proficiscitur, alienoque ac externo regitur imperio, semper eodem modo paret, nec nostra omnino est, nec nobis cognita, sed ea utimur, quomodo utamur nescientes. sic & eorum quæ aliunde proficiscuntur, non plenè domini sumus. Sic belluæ, quoniam & facultate mouēte, & sensu exterius causam habente reguntur eodem modo, omnis prorsus libertatis expertes sunt, & penitus imperio parent alieno, nihil differentes in suis affectibus, ab eo sensu atque obsequio, quod membra in homine uoluntati exhibere solent. nam & ea si lædantur, sponte, & absque uoluntatis imperio, se retrahunt, quauis propter quid id faciāt, minime cognoscant. Atque etiam si extra nos intellectus esset, non magis ab animalibus differemus brutis, quàm ea inter se: necesseque esset, & bruta intellectus non esse expertia: quando-

quidem eodem modo & natura brutorum, & hominum, eodē modo, & ab eisdem sempiternis causis illustrarētur. Ostensum uerò est, nullo modo eius partis quæ rationalis est, animalia bruta usq; in æternum, uel minimam umbram assequi posse, sed per memoriam, aut naturam, aliquando præbuisse speciem conceptæ cuiusdam rationis. Quamobrē perspicuum est mentem hominum cœlestem esse, & pro eorum numero distributā, nec marcescentem, nec fenescentem ullo modo. Sed uelut radij Solis si in opacum inciderint, aut in nebulam, non collucent; at si in uitrum, aut aquam, aut crySTALLUM: tanto splendidius, quanto materia magis est perspicua: nec hi radij tamen illis præstantiores, aut diuturniores, sed æquali perpetuitate funguntur: Sic animi corruptis partibus in quibus maxime refulgent, seu senio, seu morbo, desinunt proprio splendore, proprijsq; uti facultatibus. unde apud quosdam marcescere uidentur, cum tamen nulla ex parte sint uitiati, aut languidiores rediti, sed inuiolati ad mortem usq; permanentes: indeq; emigrantes, uerisimilem nobis opinionem præbent. Quis enim securus existimare possit, bonorum beatos, ac foelices, semper esse: malorum infœlices, & miseros? Hinc alij reuerti in corpora post seculi consummationem, & ut dicunt annum magnum ut Platonici: alij usq; eò perdurare, atq; in mundi per ignem conflagratione, quam post longa tandem secula uenturam expectant, interituras dicunt: ut Stoici. De quibus cum nihil nunc firmum, ac constitutum habeam, dicere non decreui: sat satis mihi esse putans, ostendisse singulorū animos hominum, post obitum seorsum manere, cum his facultatibus quæ maxime illis propriæ sunt: uelut uoluntate, intellectu, sapiētia, scientia, deliberatione, ratione, artum peritiam, atq; eiusmodi uirtutibus. nunc iam ad propositā ab initio orationem reuertamur. Propositum nempe fuerat, mortem neq; malā esse, nec deplorandam, neq; minus disputatio de animi immortalitate huic necessaria negotio uidebatur, quā, ut dici solet, lucernam ad hibernere

hibere in meridie. Nullis enim minus mors grauius fuit, quam his qui nullum sensum à morte esse putauerunt. Attamen cum in hos sermones incidissemus, quod nobis uere scire cōtigerat, alios ratione docere uoluimus. nunc uerò ostendendum, mortem necq; malam esse, necq; deplorandam, turpissimum uerò ac omni excusatione uacans, proprium interitum aut lugere, aut timere: quem nulla pietas, nullaq; misericordia potest excusare: sed timor, ac animi paruitas, tum uiuendi nimum anxia cura solum in causa esse possunt. Sed quæ tibi cura tanta, aut quæ tanta foelicitas cariorem hanc lucem efficit? aliquid ne tu solus habes, quod nos non experti sumus, propter quod etiam uitam desideras longiorem? Nempe et nos sidera, cœlum, montes, maria, flumina, euripos, lacus, syluas, prata, hortos, urbes, oppidaq; uidimus. at uerò iocos, luxus, citharam, cantus, conuiuia, uenerea, amores, nocturnaq; bacchanalia, totam deniq; stultitiam attigimus. nec defuit exercitatio laudanda, disciplinarūq; liberalium mediocris notitia, tum contentiosæ disputationes, publicæ perorationes, dignitates etiam pro qualitate adepti sumus; honestis etiam desiderijs satisfacimus, filiorum, amicorū, affinium, ac gloriæ consuetudine gauisi: & pecunias, & uestes reliquaq; cōmoda naturæ percepimus: plura longe ex his contemnescentes, quàm quærentes in his omnibus, nil aliud libet quàm illud Propheticum exclamare, Vanitas uanitatū, & omnia uanitas. Sed si modo cuiquā seu splendidior foelicitas, seu compendiarīa ad beatitudinem uia quædam affullit, aut nouum iucunditatis genus, edoceat, ego sanè in his omnibus plus molestiæ inueni quàm uoluptatis. At puto non aliter his accidere, qui tam anxie & diu uiuere desiderant, quàm quærentibus metallorum transmutationem: quiduis enim potius quàm quod optāt inueniunt: atq; ultra id quod nec aurum nec argentum factitant, paucum etiam illud, quod habebant amittunt. sic qui maximo nixu foelicitatem prosequuntur. cum eam non adipiscantur, etiam illa quam habent animi securitate, & requie spoliantur.

tur, suntque infœlicissimi. Quamobrem cum nihil iuuet hoc uitæ desiderium ingens, etiam si uita bona esset, præstat cuique sine anxietate, hoc pondus curarum libenter deponere, atque ut fidum uirum, his qui tibi depositum commodauerint reddere. At uero si frustra distorquearis, quid aliud tibi paras, quam quod & illud exiguum uitæ, quod superest, in morte consumes? si quidem totum tempus quod mortis cogitationi impenditur, mors est. At quanto melius est Agathii consilio acquiescere, qui mortem non ineleganti præconio extulit: dicens, eam non solum dolores ac morbos, cæterasque molestias sedare: sed & solam inter omnia, tantum semel ad hominem accedere: cum incommoda omnia sapius urgeant, sapiusque reuertantur. Neque uero ingens malum esse potest, quod tam leuissimis causis aduenit, atque uindictæ paratum est. solent enim quæ noxia sunt, etiam rara esse, & inuentu difficilia, at morte nihil leuius occurrit, nil frequentius. Nempe mors ab aere, à uentis, à fulmine, ab aquis, ab igne, à terræ motu, à feris, à piscibus, à casu, à puluere, à fumo, à serpentibus, à cibo, à potu, à strato, ab arboribus, à somno, à mētis concussione, à gaudio, à risu, à societate hominum, ab ira, à discordia aliisque innumerabilibus causis occasionē arripit, quid graue in ea esse potest, quam acinus uuæ, & pilus acerisui? Philomenes cum uidisset asinum comedentem caricas, redeunti puero dixit, Postquam caricas asino reliquisti, da ei & merum, solutusque ex festiuitate in risum, dum non posset ab eo temperare cachinno assiduo extinctus est. Cum Coma Diogenis insignis latronis frater, à Rutilio consule captus, de conatibus fugitiuum diligentius quæreretur, sumpto ad cogitandum tempore, atque inter genua reposito capite, compresso spiritu, inter ipsas custodum manus expirauit, tam faciliter ut nemo eorum cognouerit illum animam egisse. Quid igitur in tanta facilitate aliud existimare possumus, quam mortem somno quam simillimam esse? atque ut in somnum, è uigilia, quamuis attentiores facti, nihil minus sensim dilabentes, accessum ipsum sentire non possunt.

possumus: sic etiam è uita in mortem migratur, paulatim sensu dilabente, mors absq; sensu ullo inuadit. An putas cum Socrates ex ueneno iam frigeret, amouissetq; feruus pallium, tanquam protinus morituro: ille uerò iocaretur Critoni dicens, gallum memineris Aesculapio sacrificare (quòd hic olim mos his esset qui saluiferam potionem aliquam bibissent) egregiù aliquod malum sensisse, certe non, necq; enim in extremis doloribus ioci succurrunt, nec mens ipsa compos est sui. Illud tamè admiratione non parua dignum est, quòd cum omnes tantù mortem & timere, & odisse uideantur, nihil tamen minus uitare student: sed omnia mortem facile adducentia subeunt, ne circa aliud minus quàm circa uitandã eam solliciti uidentur. amator scortum uitæ præponit, iracundus uindictam, parasitus gulam, ambitiosus honores, auarus opes, miles rapinam, mater filios, negociator merces, studiosus eruditionem: ut nihil deniq; non sit, cuius causa mortis non obliuiscamur. Mortem igitur ut uideo odimus, & accersimus. Sed nõ immerito, namq; nihil minus in se mali continet, laudandumq; propositum eorum, qui eam contemnunt: si ea, propter quæ uitam negligunt, aut honesta forent, aut necessaria: moderatiusq; diligerent. quippe ob nimium aliarum rerum studium, mortem negligere, non est fortitudinis in contemnendo argumentum, sed potius desiderij ingentis, & impotentis animi. Quamobrem non tam laudabilis contemptus, quàm uituperabilis intemperantia est. At uerò mortem formidasse, quanquam illud laudari non possit, hoc tamen turpius est & foedius, cum omnem incontinentiam animi abiectio uincat, præsertim uerò in re necessaria, & minime mala. Equidem illud Epicharmi quidã probant, Emori nolo, me mortuum esse nihil curo, quasi finis ipse qui post mortem succedit, aut iucundus sit, aut non tristis. Quid enim triste esse potest, carere fame, siti, doloribus, labore, tristitia, timore, ac ut uno explicem uerbo, malorum aceruo: quibus si anima non sit perisset, carere perpetuo necessarium est. at cum ea etiã supersit,

ste, horum loco, plura splendida bona permutasse, nonne optimum existimari debet, ac iucundissimum? Ea de causa Socrates (etenim hic sæpe ad partes, ut dicunt, uocandus est) dicere solebat, Mortem profundissimo somno quàm simillimam fore, aut diurnæ peregrinationi, aut interitui: quemadmodum animalium brutorum mors est. Si enim anima manet, & nihil post mortem intelligit: profundissimo somno mors assimilatur. nempe quòd & in illo quiescamus, nihil aut sentientes, aut intelligentes, post tempus ad easdem exercitationes redituri. Certissimum quidem eum dulcissimum esse, ac suauissimum, qui sit profundissimus. nempe nullum alium probamus somnum, nisi in quo mortuis similes, nihil somniamus. Etenim inquietus, leuis, interruptus, molestissimus est: is etiam qui imagines, & in somnia ostendit, ægris corporibus aduenire solet; inde Horat:

Aegri somnia uanæ, finguntur species.

At lenis, ac profundissimus, qualis fessis superuenire cõsuevit, gratissimus mortalibus est, inde Homerus dulcissimum, ac morti assimilatum, profundissimum uocat, dicens:

νιγπιτος, ἡδιστος, δακνῶ το ἀγχαεῖοικας. Et Virgilius.

Dulcis & alta quies, placidæq; simillima morti.

Memineram patrem meum, Facium Cardanum, cum uiueret, in ore semper habuisse, se mortem optare: quòd nullum sua uius tempus experiretur, quàm id in quo profundissime dormiens, omnium quæ in hac uita fiunt expers esset. id puto intelligens, quòd uniuersa hæc delectatio, quæ sensibus percipitur, plus habeat amaritudinis, quàm dulcedinis, atq; ea propter nihil melius sit, quàm intellectu seruato, ea caruisse. At uerò communis opinio, mortem somno potius quàm peregrinationi, aut interitui comparauit. Inde Homerus æreum somnum, Virgilius ferreum mortem uocat. utriq; enim eorum par est obliuio omnium, remissio curarum, & laborum, sensuum torpor, & aduentus incognitus, hoc uno tantum mors, à somno differre uidetur, quòd tempus quietis in morte longius est, Inde Diogenes cum ægro taret,

garet, sciscitanti medico, quomodo se haberet: probe inquit, frater, fratrem inuisit: nuper enim dormierat, tanta fuit animi securitas, ut sub ipso uita exitu iocaretur. Sic & ante nostram aetatem sapiens uir Cosmas Medices, cū sub morte oculos clausos contineret: interroganti uxori, cuius gratia id faceret: respondit, ut assuescant, nempe mortuis oculi neque patent, neque conuiuent, ex instituto quodam uulgi more. Id uerò etiam spectasse Poetam puto, cum dixit:

Stulte, quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?

Longa quiesce nati, tempora fata dabunt.

At uerò si mortem diuturnæ peregrinationi assimilaueris, utque soluta corporis carcere, omnia intelligat, per loca omnia obambulet: quid ipsa felicius uel cogitatione inquam, complecti queat? quandoquidem animus dum corpori hæret, nec liber est, nec quicquam recte intelligit: sed sollicitudinibus atque curis prægrauatus quasdam uidet rerum imagines: & nutante animo, quasi per septum, aut contextam telam, quasdam cōprehendit: nec intelligit, at sic liber, non tantum ab impedimento, sed ab onere omnia dilucide conspicit. Quod si sic se habeat, quisnam mortem libenter iure merito refugiat? quin potius ut Theombrotus Ambraciota, qui lecto Platonis libro de animi immortalitate, nullo alio uexatus incōmodo, naturalem mortem expectare non sustinens, præcipitem se è muro sponte dedit: ut eam ingentem animorum beatitudinem ultero sibi adscisceret. Non immerito igitur Socratem, cum à Critone antequam in uincula conijceretur, ad fugam tum amicorum, tum filiorum, si sui causa noller, persuaderetur: ferunt prudentissime respondisse: ò Crito filij quidem dijs curæ erūt, qui eos nobis dederint: cæterum quod ad amicos pertinet, in eas sum regiones concessurus à morte, in quibus pares certe nobis amicos, & forsitan meliores etiam inueniatur: at uobis ipsis, uestraque consuetudine, nec diu cariturus, breuem scilicet humanam uitam subindicans. Talia Socrates dicebat, quod existimaret, ex his tribus re-

R. bus,

bus, quibus mortem assimilari necesse est, ueram eam esse tantum, quæ peregrinationi longæ eam æquiparat. Quod etiam ex somnijs colligere licet: nulla enim certiores exitū uitæ præfagiunt, nec fidelius, aut clarius indicant, quàm ea in quibus in longinquas & peregrinas regiones obequitare sibi uidentur homines: aut alios coniunctos uiderint, præsertim si & albus sit equus, & cursus celer, & regio ignota, nec ullū reuertendi post modum simulachrum subsequatur. mente quod sibi futurum est naturaliter diuinante, ac iam concipiente, quid mox factura sit. At si interitui cuidam per similes obitus esset (quanquam hoc esse impossibile, iam dilucide ostensum sit) nihil minus tamen, etsi ita foret, mors mala esse non potest. Quod enim non est, malum quomodo esse potest? aliter uerò & eos qui nunquā nati sunt, quiq; nunquam fuerunt, dolere arbitramur. quæ enim nō sunt, nihil pati possunt. Sed si permutationis causa doleres, certe plura mala mors tollit, quàm bona, & certiora. Etsi nihil aliud mors afferret commodi, mala existens, nam & hoc ex Epicharmi dicto solū superest, quod exitus ipse grauis sit, hoc uno ipso metu sui ipsius te liberat. nam in cunctis malis euasisse, summum præsidium est. Si igitur mors mala est, mortuum esse est euasisse: si bona, non est quod torquearis: horum autem alterum necessarium fore quis dubitat? Memini tamen quod olim mihi contigerit (neq; enim ab re referre id puto) Laborabam semitertiana annos natus septem & uiginti; atq; in ipso indicationis die, qui quartus fuerat, tum uero in iudicatorio, septimo scilicet, exolutus animo sum, ac quasi mortuus iacui. contigerat uero id non ob morbi uehementem malitiam, sed quid ore uentriculi (quod Græci stomachum uocant) læso, utrumq; principium cerebrū scilicet, per neruos quinti paris, & cor ob arteriam tum magnam iuxta eundem locum obequitantem, tum etiam per eosdem neruos, qui eouq; perueniunt, male affectum fuerat. Igitur quamuis integris penè uiribus, resolutus, nihil tamen amplius, aut doloris, aut molestiæ sensi, quàm quandam

dam in uniuerso corpore, qualis in ueneris solet accidere, titillationem: reliquum post initium, ut in somnum cadentibus, deprehendere non potui. Id igitur, ut dixi, cum bis incidisset, nihil aliud deterius sum expertus, nisi quod ea titillatio, nec tantum uoluptatis affert, quantum ueneria: & habet aliquid quo exolui uires, sed tenui molestia sentiamus: nec grauius quicquam passus sum, quam quendam timorem, quo putabam me prorsus mortem obire. Et certe ad sensum ac robur, parum discriminis, ac penè nullum intererat: ad periculum uerò plurimum. Confirmatus autem postmodum, in opinione sum, nō paucos interrogans, quibus mortem protinus imminere cognouerā: an seuum aliquod malum sentirent? quos cum negare id uiderim, maioremque molestiam in grauitate capitis, aut omnium membrorum dolore leui, collocare: intellexi me non in iudicio, & quam de morte conceperam opinione, aberrasse. Illud etiam argumento non dubio deprehendi: quod cum mulierculas, & pueros, ad omne auxilium medicamenti, aut secundæ uenæ, aut cucurbitularum applicandarum, contumaces, adeoque morosos expertus fuerim: sub mortis autem tempore nec quererentur, nec lamentarentur, plurimum uerò contristarentur, si horum quippiam auxiliorum afferre me uelle intelligerent: quis potest dubitare, mortem ipsam, aut mali omnino nihil, aut admodum exiguum continere: quod eam contemnāt, qui speratas à nobis molestias, tantopere timent? Id etiam considerandum, eos non minus audacter mortem conscisse sibi, qui nihil omnino post mortem statuunt: quam qui animum sperant immortalem. Quemadmodum Calsius, qui Casarem occiderat, eodem pugione, neque expectato cladis nuncio, perperam se confodit: & Marcus Antonius, ex triumuiris, & Sardanus palus Assyriorum rex, dum uictus esset, semet cum tota regia suppellectile, & concubinis, intrepide rogo iniicit. At uero non existimasse hunc quidquam à morte superesse, testantur notissimi illi uersus:

Ede, bibe, lude, et

R 2

Cum

Cum mortalem te noris presentibus exple
 Delicijs animum. post mortem nulla uoluptas.
 Non igitur etiam si cum corpore animus intreat, mors ma-
 la esse potest, aut grauis, uel timenda. Illudq; securius habent,
 qui sic credunt, quod nullo iudicio subiacent. solutamq; ab om-
 ni suspitione mentem, uel poenarum, uel praemij subeundi (quae
 plurimos in morte anxios facere solet) retineant. Verum oia
 nia potius crede, quam sic animum cum corpore mori. namq;
 ut minime certum est, quo nam pacto a morte se habeat, ita cer-
 tissimum est quod supersit. Neq; tamen, etsi aliunde ratio ipsa
 non expetatur, sed a sola uite, & mortis consideratione: iniquo
 re animo mors ferenda est: tum quod nihil hac uita, aut misera-
 rius aut difficilius sit, tum quod etiam deorum monitu, certio-
 res de hoc facti simus: tum quod sapientes omnes istud censue-
 rint: tum etiam quod in re ineuitabili, melius consilium sit eli-
 gendum. Itaq; a prima ratione sumamus initium: quid aliud
 est uita nostra, quam aeterna perpetua? singulis diebus tot ne-
 cessitatibus, tot laboribus, tot suspitionibus, tot periculis obno-
 xia. Nihil est uoluptatis in homine, quam poenitentia non sequa-
 tur. ultus sum, cauere oportet: comedi ad satietatem, grauitas
 me offendit: parcius edi, non est expletum desiderium: ueneras
 delicias sequor, hinc multiplex poenitentia, lassitudo, fastidium,
 morbi deniq;: ne cuncta persequar, semper medius inter haec
 ambulas, ut uel non expleas appetitum, desiderioq; discrutie-
 ris: uel satiatus, poenitentia & incommodum te torqueat. Cur
 nam omnes gentilium deum, mortem uitae hominibus praeposue-
 runt, nisi quod humana miseria, illis nulla ex parte caecutiencia
 bus, tota nota esset? Etenim refert Pindarus, Agamedem &
 Trophonium cum templum Apollinis Delphis condidissent,
 petisse a Deo illo mercedem: quam ille cum intra septem dies
 libenter redditurum esset pollicitus, consuluit, ut interim conui-
 uis & genio indulgentes, iucundam uitam ducerent. at in fine
 eorum dierum, cum somnus eos altus excepisset, uita functi sunt.

- Quo

Quo euentu Apollo, non obscure docuit, nullum esse mortali-
 bus maius primum, quam mortem. Post aliquod tempus
 idem deus sententiam in ipso Pindaro confirmauit, cum enim
 per Boetios legatos, poeta ab oraculo sciscitatus esset, quid est
 quod homini optimum possit contingere: respondit Pythius,
 non ignorare Pindarum, quod rogaret: si uera essent quae de
 Agamede & Trophonio ipsemet literis mandasset, quod si ex
 periri uellet, paulo post ei successurum. Intellexit poeta, id ad
 obitum suum spectare, nec deceptus est: paucis enim post die-
 bus interijt. Refert Plutarchus in epistola consolatoria ad Apol-
 lonium; Aristotelē in libro cui titulus Eudemus est, seu de ani-
 ma (qui quanquā a Sylla reiectus fuerit, ad nostra tamen tem-
 pora non peruenit) hanc historiam scribere. Cum Midas in ue-
 natione Silenum cepisset (est autem Silenus ex satyrorum ge-
 nere, a Bacchi nutritio, qui et ipse Silenus uocabatur, & Saty-
 rus erat cognominatus: unde plures ab uno defluerūt; dicen-
 te Plinio, Pinxit & lasciuia, in qua tres Sileni comessantur) in-
 terrogauit eum rex: quid optimum homini foret, maximeq;
 desiderandum: atq; cum diu Silenus respondere nolisset, co-
 ctus tandem regis pertinacia, in haec uerba erupit: O Dæmo-
 nis laboriosi, & unius diei semen, quid me ea dicere cogitis, quae
 uobis ignorasse melius esset, cum propriorum malorum igno-
 rantia, ad uitae iucunditatem conferat? Sed postquam uos ma-
 la uestra scire iuuat: optimum non nasci unquam uobis esset:
 quod uero huic proximum, factuq; facile, natum subito interi-
 re, neq; enim conditio uestra optimae naturae particeps est. haec
 Silenus. Sed nec philosophorum sententia ab hoc discrepat, un-
 de Peripateticorum princeps Aristoteles, eos qui seipos occi-
 derint, molles & effeminatos appellat. fortis enim uiri esse, ma-
 la perpeti, at uero imbellis, & ignaui, ad mortem propter misce-
 rias confugere: quod & poeta lepide imitatur dicens,

Rebus in angustiis, facile est contemnere uitam,

Fortiter ille facit, qui miser esse potest,

R 3

At

At Academicorum optimus Plato, dicebat; morti non sue censendum, quod nesciamus, an bona sit, an mala. indicans à supplicijs, aut premijs, post mortē, bonā aut malam esse. ipsam uerò neq; bonam, neq; malam, quod simul utrunq; illorum ex hac uita auferat. Quamobrem etiā à sacra scriptura, mors non nisi somnus, & mori dormire dicitur. Quid mirum igitur est, si etiam præter spem futuri seculi, mors fugienda non est? Beatum Paulum optare, ut dissoluatur, & cum Christo sit. At uerò hoc non tantum sanctorum uirorum desiderium esse debet, sed etiam bonorum, nempe cum tria nobis malorum genera euenire possint; alia quidem in nobis, atq; in animo nostro, quibus temperantia aduersatur. alia extra, quibus occurrì potest, in hisq; prudentia satisfacit, alia quanquā extra animum nostrū sunt, ineuitabilia tamen sunt, quibus fortitudine opus est. Quid rogo esset fortitudo, si mortem aut timere bonum esset, aut necessarium? Cum igitur quemadmodum temperantia, & prudentia, utilis hominibus est, sic & fortitudo. quānam eius esset utilitas, si mortem necessario timeremus: aut si mortis metus, bonus esset, uel honestus? Cum uerò homini necessarium foret mortem aliquando accedere, ex tribus unum etiā sequi oportuit, uel quod bestiarum more eam ignoremus superueturam, quod homini fieri nequit ut cōtingat, uel ut equo animo ferat, uel ut discrutiet. nonne longe melius est, quod naturaliter homini datum est, æqui boniq; consulere, eoq; magis cum uideamus, loco ignorantia in beluis, fortitudinem homini à Deo cōcessam aduersus mortis necessitatem? Neq; enim melius consuisse Deum brutis, quā hominibus credendum est: at illa omnino nullam mortis curam, eam ignorantes suscipiunt: quamobrem & nos ab eo timore immunes, ipsa animi constātia esse decet. Quid uerò patriæ utilitatis, quid nostris, quid uirtutibus auxiliij afferre possumus, si mortem non contemnamus? Callistidas Lacedæmonius dux, cum aruspice uictoriam patriæ, ipsi mortem nunciantem audisset, respondit, Me mortuo, nihil Spars

Sparta diminuetur. Quam speciosa sunt, quam splendida facta uirorum mortem non formidantium, quam foelix uita, quam honesti exitus, quam gloriosa fama: denique cur piget ad eam aequalitatem accedere, in qua seruus aequalis est regi, turpis formosissimo, atrox humili? Nec Xersi numerosus exercitus, nec Tiberio thesaurus, nec Antonio truculentæ minæ, quicquam proderunt. omnes erimus aequales, & innoxii. si ueram uirtutē excipias, nullum discrimen erit. In eam aequalitatem, in hunc ordinem, ubi nec liuor, nec odium, nec inuidia est, quisque absque naturæ, aut factorum iniuria uocatur, quando nemo huius experti itineris esse potest. Facit solum opinio quædam hominum falsa, lætam rem, difficilem, atque onerosam. Sic & itinera, & studia, & congressum regum, quicumque harum rerum expertes sunt, magnificiunt: at qui assueuerunt, nihil ea esse cognoscunt. At uero complures, etiam cum non experti essent, timorem hunc neglexerunt, semetipsos ob leuissimas causas occidentes. inter quos Dioxippus athleta, furti insimulatus (ob Macedonum inuidiam) apud Alexandrum, cum falsa esset accusatio, gladio se transfodit, iniuriam prius testatus. Quendam patritium literis uacantem, ob non impetratam gratiam apud mulierem Parisiainam, quam deperibat, ueneno sumpto mori uidimus. Alius ciuis noster, cum iacturam in frumenti precio fecisset, laqueo se suspendit. Alius & idem patritius, cum æs alienum non tam commode dissoluere posset, in puteum se precipitans extinctus est. Mulierem uidi quæ cum adulterium commississet, tædio uitæ, etiam spe ueniæ proposita, uentenum sumpsit. Cleopatra ne in triumphum duceretur, & ipsa uitam, cum potestate retenturæ, si uixisset, serpentum tamen morfu mori uoluit. Honestior foemina, sed minore periculo, Portia Catonis filia, & M. Bruti uxor, coniugis audita nece, cum ferrum subtractum à domesticis foret, prunas hausit: & sic mortem inuenit. Iustiore causa puer Democles Atheniensis, quem Demetrius rex deperibat (erat enim formosissimus) cum obseruato tempore in balneo

existen

exiſtētem, nudumq; rex per uim aggredi deſtinaret, in ſeruem
 rem aquam ſe iniecit, & extinctus eſt. Nota eſt Lucretiæ mors,
 quæ cū inuita uim paſſa foret, uolens ſe tranſfodit. Alexandro
 Magno uoluntariæ necis exitus, non animus deſuit: cum enim
 Clitum amicū ebrius occidiſſet, inedia ſe cōficere uoluit, uixq;
 precibus, & uſi amicorum omnium, poſt triduū reuocatus eſt.
 Idem cum Sudracarū Indiæ oppidum expugnaret, è muro in
 ciuitatem proſiliens, non dubiæ morti ſe obiecit. Solus in ho-
 ſtium urbem, & præcipitio delatus: ſed fortuna euentum mini-
 me paſſa eſt. Non feret liber exempla eorū, qui ob metum, uel
 amorem, uel dolorem, aut iram, aliæſue cauſas leuiſſimas, mor-
 tem aſciuerunt ſibi: cum ultro ad certum exitum etiam inte-
 græ legiones properauerint. quales etiam qui cum Leonida,
 contra Perſas, iuxta Thermopylas pugnauerunt. Quid igitur &
 uolentes, & tam leuibus incitati cauſis (ſi eſſet mors magnum
 malum) ſuſtinere decreuiſſent: quando non ætas, non ſex, nō
 gradus ullus dignitatis, eos à propoſito deterruit? At uideo
 quid ſis dicturus, Mortem non reformido, quæ cum mala non
 ſit, eſt etiam neceſſaria: neceſſariam autem rem timere, & inane,
 & turpe, & etiam damnofum eſt: Sed uellem & eam lenem
 nanciſci, & in ſenio: qualem Auguſtus optauit, & conſecutus
 eſt. non enim ſolum ex ſenectute diuturniorem uitam ero aſſe-
 cutus, ſed & leniorem mortem. Cenſet enim Ariſtoteles in li-
 bro de reſpiratione: admodum ſenes, nullo proſus cum dolo-
 re, imo ne cum ſenſu mortis quidem interire: quod calor qui
 extinguitur, perexiguus ſit. nobis uero aliud ſatisfaciet exem-
 plum. Nam uelut in dente non commoto, ſi coneris euellere, in-
 gens ſequitur cruciatus: at contra ſi labat, nullo negotio, & ſine
 dolore euellitur. Sic & cruda iuuenta, acerbam admittit mor-
 tem: ſenectus mitem, ac ut Tragicus ait,

Animam ſenilem mollis exoluit ſopor.

Quid uero ambiguum eſſe poteſt, mortem durā iuuenibus
 eſſe: cum etiā ſomnus ipſe reluctante natura, moleſtus ſit. ſepe
 numero

numero enim ex quadam consuetudine somnū extra tempus querentes, sicci, & famelici, nec lassī, tedium uoluptatis loco subrepiť. Conquerebat moriens Theophrastus (& erat senex) de natura; quod tam longam uitam ceruis, & cornicibus, inuētibus propē animalibus largita esset, hominī uerō sapientissimo, & proculdubio nobilissimo, tam angustos æui terminos præfuisseť. Quid igitur illis contingeret, qui in flore ætatis intereunt; nonne iusta querelæ occasio erit? Certe non. Sed modo causam audi, primo cur hominī nō longissimam inter alia animalia ætatem decreuerit postmodum intelliges, eum qui in iuuenta præripitur, eo qui senex, non grauius quicquā pati. Etenim primo illud dubium est apud multos (præcipue uerō apud Aristotelem) an ullum animal elephante excepto, homine uiuacius sit; nam nec Phœnicis mentionem facit, nec coruū, aut cornicem, uel ceruum homine diutius uiuere affirmat. Sed illud quod etiam Virgilio tribuitur, fateamur: quandoquidem nostra nihil interest, quod poeta dicat, de hominibus loquens;

Hos nouies superas uiuendo garrula cornix.

Concedentibus iam ex Aristotele, elephantem plus uiuere, quā hominem, cur contendendum erit, seu homo ab uno, seu a pluribus uincatur animalibus. Illud etiam consulto prætermittentes, quod sacra pagina longissimōs uitæ períodos, quibus nulla brutorum uita sufficeret, hominibus ascripserit. Illud tantū nunc tractemus, quod præmanibus est: scilicet causam cur homo ab aliquibus animalibus in uitæ diuturnitate uincatur. Causa igitur est, quod cum cætera animalia, uel ad hominis usum, uel ad decorē facta sint: prout libuit a natura formari potuerūt: cum anima illorū, tam propter corpus facta esset, quā propter animam corpus: Ita q̄ simpliciter facta, & paucioribus cum instrumentis, tanquā solidiora diutius durāt. at hominis corpus cum propter animum tantū factum esset, plura necessaria habuit instrumenta: ut intellectus suo munere uti posset, Ita q̄ quanquam natura optimam conditionem

S. huma-

humano corpori tribuerit, non tamen eam uitæ longitudinem
 assequi potuit: ob nimias concavitates, ac membrorum tenui-
 tatem: quæ si magna fuissent, ultra id quod omnes fuissetus gi-
 gantes, etiam inuicem sibi ipsis fuissent impedimento. indicio
 huic est, quod nulli animali numerosiora sunt mēbra, seu mem-
 brorum partes: quas et tenues, & molles esse necesse fuit: ut etiā
 exactius formari possent, atq; inde spiritus (animi instrumen-
 tum) subtilior & clarior euaderet. Nihil igitur in hoc natura ne-
 glexit, tantaq; diligentia uitam hanc nostram adiuuit, ut ter-
 minos eius non ulli homini poenitendos largita sit. Ostendunt
 id nouiter homines in Indici maris insulis inuenti, annos tri-
 ginta supra centum superantes, quod in aere bono sine curis ui-
 uant. at nos inter curas, & uoluptates, intempestiuosq; labo-
 res, & aerem propter lucrum eligentes: non ad uitam, nec cui-
 iusquam magis, quā diuturnitatis eius oblitī, per assiduos mor-
 bos, & corporis incommoda, in præcocem mortem irruentes,
 naturam ipsam immerito breuitatis æui incusamus. At fatuus
 quanto esset scire illius uti liberalitate, si modo tam cara, ac iu-
 cunda, hæc nobis lux est. Cur enim philosophos plures, ac here-
 mitas, longissimo tempore uixisse legimus? quorum tamen u-
 litudinem, horum nimia abstinentia, illorum assidua contem-
 platio attriuerat: nisi quod absq; curis, & temperate uiuerent.
 Quanto hæc ratio carnib. & melle, & cœna Galeni lautiore, ad
 producendam uitam melior est: At nunc anxij inter labores, et
 curas, & semicrudam noctem peruisigiles, uenere excarnificati,
 inter nebulas, non in aere habitantes, uinoq; decocti, de uitæ
 breuitate conqueruntur. Sed modo quantumuis breuis uita sit,
 facit hoc æstimatio nostra: nec enim cum prætermis-
 sis pig-
 meis fabulosis nationibus Garamantes annum excedant quas-
 dragesimum. Iure merito conquerimur, si quinquagesimum,
 aut sexagesimum annum attigerimus. gratias enim Deo age-
 res, si in illorum regione habitans, ad eam ætatem peruenisses:
 nunc proximus illi, aut etiam antiquior, de uita conquereris.

Est omnis uita longa, quæ ad mortem usq; terminatur, cum ab initio constitutus sit terminus, ac ut poeta dicit,

Nascentes morimur, finisq; ab origine pendet.

Nonne in Sacra scriptura habetur (numerus dierum & mensium apud te est . statuisti enim terminos qui præteriri non possunt) omnis itaq; hominum uita senio clauditur, quoniam senium ultima uitæ pars est. Est etiam senectus mortis necessitas. ubi cunq; igitur mors est necessaria, senectus etiam ipsa iam aduenit. hoc tanto foelicior est, qui in iuuentutis tempore moritur, quod senex existens, senectutis incommoda non sentit. Vis ne uidere uitam diuturnam, & breuem, comparatione sola dicat, nam animalia ephemera uocata, quæ matutino exoriuntur, iuxta occasum solis occidunt: si in meridie moriantur, breuis uita dicuntur: si in uesperam attigerint longæ: cum tamen horas uix duodecim excesserint. Admiramur uitæ longitudinem in musca, quæ duas uiderit ætates: in pulice qui tres menses attigerit, horum tamen quota pars uita, humanæ est. canes decrepitos dicimus, qui annum duodecimum ingressi fuerint: homo his omnibus longæuior est, etiam si in iuuenta moritur. Sed nõ est hominis uita ab aenorum multitudine breuis, aut longa dicenda. omnis enim mortalium uita breuis est, quod morte certissima claudatur, facit uirtus, & gesta, uitam breuem longam esse, ignauia omnem ætatem contrahit. Alexander in triginta tribus annis, senex extinctus est, multitudine ac magnitudine rerum gestarum. Argantonius cum centum & uiginti uixerit annos, in iuuenta mortuus dici potest, quod nihil præter eam ætatis raritatem, in rota uita dignum memoria sit consecutus: Illud uero animaduersione dignum uideri debet, quod pleriq; magni uiri in iuuenta extincti sunt: Heroum enim nullus ferme ad senectam peruenit, Hercules, Achilles, Castor, Pollux, Ajax, Iason, tum poetæ Lucanus, Catullus, Tibullus, nec Virgilio longæua uita fuit, nec Demostheni, nec Ciceroni, quam uerum est illud nimis poetæ:

S 2 Immo

Immodicis, brevis est ætas, & rara senectus.

Iulius Cæsar, Sæuerus Alexæder, Probus, Aurelianus, Claudius eius nominis secundus, Carus, in iuuenta extincti sũnt. ho mines puto eo breuioris uitæ esse, quo probioris: quod tales dijs cariores, ab eis accersantur. Vnde illud etiam ex poetæ sententia dictum recte, quem ægida gestans Iupiter, atq; Apollo diligunt, ad senectutem non peruenire. Est etiam illud considerandum, optionem in his quærendam, ubi uoluntas auxiliũ affert: at tuum nõ est, aut uitam facere longiorem, aut breuiorem: quod si potes facias: nulla querelæ causa superest: si non potes non maiore ratione breuitatem uitæ desles, quàm mortalitatem: siquidem impossibilium cura solum stultorum est, & inutilis. At modo fac ut iuris tui sit uitam ad senium protrahere, nonne infelicioꝝ euadis: tũ primo, quod id munus quod solum optimum à Deo Opti. Max. mortalibus ad mortem leniendam datum est, scilicet temporis ignorantia tollitur. iuuenes enim bono animo uitam agimus, quod procul abesse mortem putemus, at senex quomodo abesse mortem potest existimare, cum iam uitæ finem sit ingressus: Quàm uerum est, memorabile illud dictum Beati Augustini, Iuuenis cito mori potest, senex diu uiuere non potest. Neq; est quod relucteris, quasi etiam iuueni certa mors incumbere possit: nam cum nulli tempus ultimum notum sit, iuueni omnino nunquam uitæ desperatio adesse debet, seu letali morbo animam agat, seu inter tormenta & uincula destinatus supplicio sit. Ostendunt mortaliũ casus, & naturæ, & hominum legem fortunæ subiectam esse: ut immerito quidem incerta pro certis lugeantur. Sed fac ut ipsam senectutem ingrediaris, quot mala accedũt: labores, dolores, tristitiæ, sensuum mors, contemptus, atq; quod omnibus his ferè peius est, ut Cæcilius eleganter descripsit, quod uisitari ab omnibus se uideant, dicens,

Tum etiam in senecta hoc deputa to miserimum
Sentire ea ætate, esse odiosum se alteri.

Ingra

Ingratus est senex etiam filijs, ingratus amicis, contemptus à tu uenibus, odiosus familiaribus; non sensus corpori, non ratio sensibus, non genua toti inseruiunt: noctes insomnes, cibi insuaues; tædet suipsus, quomodo non tædebit alterius? Legimus Zenonem Cittieum philosophum, cum ob ætatem mori non posset, seipsum strangulasse. Quantum diligentia, quantū industriæ Cicero adiecit, quo conatu nixus est, ut persuaderet senectutem esse tolerandam: quæ si bona fuisset, atq; uel ut opes & amici, ac filij, uel eruditio saltem boni speciem præ se ferret: nō erat quo tantum laboraret, ut æquo animo ferenda uideretur. Ridiculus enim erit qui uel bonam ualeitudinem, uel magis stratum æquo animo tolerandum docere uelit. At nos tolerandam senectutem dicimus, optandam minime. Quot autem hominibus in iuuenta mortuos fuisse præstitisset? Priamus non pro miraculo, sed pro exemplo in historijs recitat. Paucos ab hinc annos Baccius Valor filium indolis egregiæ iuuenem, ante oculos capite mulctari uidit, et ipse protinus moriturus. Anno præcedente iam duos alios senes, cōsimili exitu perfunctos uideram. Vnde Theramenis sapientiam admiror, qui cum è ruina domus solus euassisset; gratulantibus amicis, dixit, O fortuna, ad quam igitur me seruas occasionem: nec errauit. inuidia enim ceterorum tyrannorum excruciat, & extinctus est paucis post diebus, quàm ruina euaserat. Ita q; ea est cōditio mortalium, ut si contingat etiam postquam senex fueris, ad iuuentutem redire; ac, ut de Aesone poeta fabulatur dicens,

Ante quater denos, nunc se reminiscitur annos:

Diffimilem q; animum subiit, ætate relicta.

Quis tam es amens, aut uitæ cupidus: ut conditionem eam recipias? Modo cum nihil supersit præter morbos, curas, contemptum, pericula, tædium, cruciatum, cur cupias uiuere non uideo. Et si in iuuenta, cum omnia florent, uires, sensus, forma, ingenium, auctoritas: non raro piget uitæ: quid facturus es ea ætate, in qua id solum audis, marcidus senex, delirus senex? Iu

Iuuenis mors minus est semper immatura, quā senis tarda. At si te timor cruciatus exagitat: morbus senectutem fingit, quando & in eo paulatim sensus extinguitur. Sin quod tu solus abeas: ne time; ibi plures inuenies, quā relinquo. at uerō qui relictī sunt, quā breuī consequentur: etenim,

Longus ad manes properat ordo

Agminis mœsti.

Nec sustinent diuī quenquam ordinem suum deserere. fata enim omnes urgent, et immota manet lex. quīn foeliciores sunt quāto citius ab hoc munere absoluunt. Ac ut in damnatis lex eos prius occidit, qui minus noxij sunt, & minus peccauerūt: deteriores, & fortiores animo, spectatores alienæ mortis prius fiunt, quā suam experiantur: sic quos diuī diligunt, non spectatores relinquunt, sed præcursores faciunt: ubi non alicuius insignis utilitatis causa, aut suis, aut mundo concedantur. Deniq; cum nihil in malis, atrocius sit diuturna atq; certa expectatione: senectus utrumq; ferens, cum uenerit: optare facit ut quisq; iam se mortuum in iuuenta cupiat. quod igitur sero, & inutiliter tunc queritur, si eueniat, boni consulendum est. Matrem meam Claram Micheriam, iuuenem uidi, cum admodū puer essem; meminīq; tunc dicere solitam, Utinam si Deo placuisset, extincta forem in infantia. Cum causam rogarem iuuenis iam factus (hoc enim semper in ore retinuerat) respondit: iam scire se morituram, & maiore animi periculo: cæterum nihil esse interim, quod si diligenter expendatur, nō maiorem tristitiam afferat, quā hilaritatem. Nam calamitates cum sunt uoluptatum memoria, cum præterierint, offendunt, & iure merito. Quid enim in hac uita est quod delectet? assiduū tædium, uestiendi & nudandi singulo die; inde fames, sitis, somni non maior copia & tranquillitas quā mortuus calor estatis, frigus hyemis, turbines temporum, minæ bellorum, parentum impéria, tædia coniugis, filiorum anxia cura, seruorum cōtumacia, fori lites, ac quod his omnibus etiā deterius est: conditio scilicet

licet temporum: in qua probitas, pro fatuitate contemnitur; dolus pro prudentia colitur: artifices non à peritia artium, sed ab ornatu & uanis uulgi uocibus habentur excellentes: ut ferè me necessarium sit aut Deo displicere: aut ab hominibus contemptos, & uexatos in miseria uiuere. Mitto omnia mala, solū id quod cum mortuis commune habemus, non malum est: cætera omnia quæ mala non appellamus, his quæ defuncti patiuntur deteriora sunt. Reliquum est tandē ut de mortis genere aliquid dicamus: consulto enim prætereundum ante fuerat; quoniam & multiplex est, & consideratione dignum, à pluribus existimatur. Namq; acerba mors, & ob iuuentutem non facile discedente animo, & ob cruciatum, & ob turpitudinem, et quia certa sit, dici solet: omnia tamen hæc, in publicis animaduersionibus coniunguntur, ibi plerumq; iuuenes, turpi, & crudeli; & certo leto traduntur. Verum cum uideamus plerosq; è plebe, eam satis patienter ferre: non uideo cur maiore cæteris indigeat consolatione, præsertim cum turpem mortem, non genus eius, sed sceleris culpa efficiat. Namq; si ad genus solum respicias, plures eorum qui sic mortui sunt, & coluit antiquitas, & nostra ætas ueneratur, in tyrānorum potestate, mortis tempus, atq; modus semper fuere: innocentia uero in eius qui moritur arbitrio. Nec potest publica mors esse cum dedecore, si uita omni prorsus flagitio careat. nam mors publica quæ sine scelere est, non solum argumentum est uirtutis, sed experimentum. Primus Christus trophæum tulit ex noua lege. inde innumeri martyres: prophetarū etiā ut quisq; optimus sic pessimo mortis genere mulctatus est: Esaias em̄ sub Manasse rege serra factus est, Hieremias à populo lapidatus, Amos uectè per tēpora transfossus, Ioannes Baptista capite mulctatus. tū deniq; alij plures uolenter trucidati. Nec melior gentiliū optimorum uirorum apud reges, uel ciuitates fortuna, uerum non effugisse, sed optasse eam uidentur. nempe Zeno Eleates, cum liceret in domo sua quietē uiuere: Nearchum tyrannū expugna reaggressus

gressus est: sed deprehensa coniuratione, in crucem agebatur: ibi populum uerbis accendit, ut tyrannū lapidibus occiderint. Theodorus Cyrenæus Lyfimacho regi minitanti crucem, respondit: Quid refert an cadauer meum in terra, an in sublimi putrescat? Socrati cum liceret uel silentio mortē euadere (dam natus enim poena pecuniaria tantum fuerat) eos à quibus dam nabatur, in necem suam accendit. & cum Xantippe uxor que reretur eum iniuste occidit, respondit, an mallet iuste sentiens nō esse malum, præter culpā. Non est igitur turpitudō in morte, sed in mortis causa, si à uicio, & dedecore ortū habuerit. At uerō cruciatus, & iuuenilis ætas, & sciētia, nihil addunt: nanq̄ sciētia eius quōd malum non est, mala esse non potest: sola uerō mors post cruciatus lenissima est. At uerō tormenta uel magna esse non possunt, uel non diuturna, exemplum autem omnium Christus tulit, ut & in exemplum transiret. Cæterum innocenti rarissime mortē cum cruciatu contigisse; uix̄q̄ semel, præterquam in legum mutationibus, in quibus innocentes nocentes contumacia fiunt; historijs mandatum est. Rarissimum etiam est omnino exemplum mortis uiolentæ, in innocio, si ab sit pertinacia: ut qui sic probi uiri occiderint, quasi uoluisse uideantur. At quā leuis res mors sit, etiam & publica, uel cum ferro, exemplis apparet. Iulius Cæsar cum occideretur, postquam animaduertit cunctorum gladios in se districtos, nec defensionem irritam molitus est, nec uocem emisit lugubrem: cadens etiam tunicam inter uerenda deduxit, ut honestius caderet: decoris in morte, & inter uulnera non oblitus. hunc gener apud Lucanū imitatur, si qua poetis fides habenda est; nanq̄ Pompeij cadem describit his uerbis,

tunc lumina pressit,

- Continuitq; animam, ne quas effundere uoces
- Posset, & æternam fletu corrumpere famam,
- At postquam mucrone latus funestus Achilles
- Perfodit nullo gemitu consensit ad istum:

Despe:

Despexitq; nephas, seruatq; immobile corpus .

Cato Uticensis cum se destinasset morti, cuncta composuit prudentissime; aliorum salutem consulens, qui suam negligere proposuerat: inde lecto Platonis libro de immortalitate animorum, quieti se dedit, ac dormiuit: tam alto somno ut exaudiret: post expergefactus, se transfodit. cumq; ob manus debilitatem alius uulnus non in sedisset: obligatumq; ab astantibus, salutis spem praeberit: dilaceratis mox omnibus, etiam intestina effudit. tanta fuerat moriendi sitis: Otho imperator triginta septem natus annos, ac mollis, & effeminatus ab omnibus habitus: cum tribus uictor praelijs, uno uictus a Vitellianis foret: se natu fauente, incredibiliq; militum amore non sine maxima spe retinendi imperium: ne tamen aut uictus, aut uictor reipublicae iacturae esset: tetatis duobus pugionibus in uespera, prudenterq; compositis rebus, diuisis etiam inter amicos pecunijs, somno profundissimo se tradidit: inde solutus, cum libertum monuisset, ut militibus se ostenderet, ne ab eis occideretur, tanquam mortis suae conscius: se transfodit: atq; uno tantum gemitu uisam cum morte commutauit. Cantus Iulius, a Caio Imperatore damnatus: dies decem impetrauit ad supplicium: quos omnes absq; ulla sollicitudine, latrunculis ludens, dormiensq; transiit. cum nunciaret centurio horam instare, numeratis calculis, monuit collusorem: ne post mortem uicisse se iactaret, cum ipse plures haberet calculos: testemq; uoluit centurionem. inde ductus, philosopho comitanti, ac roganti quid cogitaret: respondit. Obseruare proposui, an extremo illo momento, animus meus discessum sentiat: amicis postea renunciaturus. Aratus cum uenenum tabificum a Philippo Macedonum rege accepisse se cognouisset: uno tantum uerbo apud familiarē emisso, reliquum tempus tam leniter transegit usq; ad mortem: ut non certus de morte, aut propinati ueneni, sed ex casu languere, ac ex natura uideretur. Septem fratres fuere unius matris filij, adolescentesq; Machabei uocati: qui uolentes omnes, unus

T

post

post alium, diuersis affecti cruciatibus, una cum matre, Antigono rege iubente occisi sunt, Tectamenes ab Ephoris morti damnatus, abibat ridens: cum interrogaretur, an etiam leges contemneret: respondit, Non, sed multam soluere me oportet, quam nec petii, nec a quoquam mutuo accepi. Id tamen exemplum et si a Cicerone sub ignoti persona relatum, multum laudetur: graui tamen iudicio, uanitatem hominis, potius quam fortitudinem refert. Neque enim naturaliter homo mortem, praesertim sceleris conuictus, amare potest: nec nostri etiam hoc instituti propositum fuit, ut ostenderemus mortem quarendam esse, utque infidi est, nolle depositum reddere, sic nec amici, nec grati retinere nolle: Ut igitur mors nec fugienda est, nec lamentationibus deploranda, sic nec occupanda, sed ut poeta ait,

Summum nec metuas diem, nec optes.

Verum oratoribus talia referre conuenit: quae & si ratione careant, plurimam tamen uim propter admirationem apud uulgus retinent. Honestius itaque Theramenis exemplum, ac conditius dici potest: namque is cum iniuste a triginta tyrannis damnatus, letiferum poculum ebibisset, quod reliquum fuit, in terram elisit: dicens, Critique pulchro propino: uetusto Atheniensium more, qui in conuiujs pocula e manibus, amicis tradebant, erat aut Critias, is tyrannorum deterrimus ac Therameni infensor. Clarioris etiam tranquillitatis fuit Phocionis mors: namque ut minus eo magis: compos enim sui, amico uenenum haurire prius cupienti, cessit: demum cum deficeret, emit: testatus eam tantum uocem quando nec mori Athenis nisi empti nece licet. Sed cur diutius hominum exempla refero: cum liceat integras nationes in testimonium asserre. siquidem Galathae a deo morte contemnunt, ut audi pugnent, fuerunt & Romanorum exempla insignia, & Germanorum: ut pudeat in hanc causam in iudicium amplius uocare. Verum melius esse puto breui oratione complecti rationem, cur mortalis homo factus sit, ea triplex est: Prima ut aerumnarum aliquis finis inueniretur, grauis est haec

uita

uita, & quanto ad senium producitur, eo molestior est. Vnde bene Gymnosophistam fertur Alexandro respondisse interroganti, quidnam fortius esset, an mors an uita: uitam fortio- rem, quæ tot calamitosa ferret. Altera causa est, ut boni absq; inuis- dia celebrentur, mali absq; timore damnentur: opesq;, ac po- tentia, quorū causa mortales tot admittunt scelera, in nullo pre- cio sint, recte enim mortalium res si æstimentur, anxia cura, & impia eas damnat, at si mors non esset, homines ad rapinas, & uiolentiam tantum animum intenderent: quandoquidem etiā tam breui eorum uita existente, nihil aliud cogitent. Tertia ra- tio ad mercedē bonorum, & malorum pœnas facit: cum post interitum qui uitam religiosam coluerint: cum amicis, & fratri- bus, & maioribus suis non tantum, uerum etiam cum honestis- simis, ac eruditis uiris conuersentur: supraq; stellas, & in locis amœnioribus iucunditate fruantur sempiterna: contra impij, in tenebris & solitudine uexant. Quare solis improbis mors mala uideri potest: cū tamen non sit. grauioribus enim eos cru- ciatibus subtrahit, ac bonos Cygnorū exemplo (qui non aliās, q̄ cum sunt morituri, suauis occinunt) lætari maxime conue- nit. Sunt etiā nonnulli tam ambitiosi, ut sepulchri cura eos tor- reat, qui nō consolandi, sed accusandi tam stultē ineptiæ erunt. Quid em̄ homini corpus est, cū anima secesserit? nec enim ho- minis amplius pars est cadauer inutile, fetēs, horridū: quod Se- neca mandari sepulturę inuentū iure æstimat: non mortuorum sed uiuentiū causa, ne scilicet iacens, & odore, & aspectu homi- nes offendat. inde tot nationes, tot modi condendi cadauera. Græcis em̄ mos fuit terra obruere. Romanis igne cremare, at Nabathej etiā reges suos in sterquilinijs sepeliunt, Aethiopes pi- scibus deuorandos in flumen eijciunt. Magi olim obijciēbāt fe- ris, Hircani canibus, at Massagetę qd maius est uorant. Aegy- ptiū unguentis condiunt. Persæ cæra obliniunt: tam incerta est ratio, ubi nulla est ratio, stulte nonne audis poetam dicentem?

Facilis iactura sepulchri,

T 2

Quid

Quid iuuat an sis in marmore, an in humo excelsus, aut in uentre terræ: num te sollicitat quod operimento careas? nempe timendum non est, cœlo tegitur qui non habet urnam: dicebat poeta. Quid regibus generosa sepulchra, Pyramides, labyrinthi, colossi, mausolea: hanc felicitatem ne obulo uno emerit qui sapiat. splendida structura hæc nomen auctoribus certe dederunt, at propter putre cadauer condendum si fiant, quid aliud argumentum est: quam insolentis animi, & eius qui nec in morte inanis ambitionis uelit obliuisci, & desipere desinere. At uerò sollicitudo hæc à Sylla cœpit, ut etiã de busto curaret: primus que contra mortem Cornelie gentis sepeliri noluit, sed cremari: quod timeret erui, & ludibrio patere, cum id ipse in Marij busto curauisset. At quãto melius Diogenes ille Cynicus, cum morti proximus, et sub arbore iacens rogaretur, ubi sepeliri uellet: respondit, ut sic eum permitterent: dicentibus illis feras eum laniaturas, petijt baculum: cumq; amici dicerent eum nullo usui futurum, cum sensu esset cariturus: non inepte Diogenes eos arguit, dicens, In quo igitur mihi erunt damno nihil sentienti. Accedit huic rationi, quod incertũ est quid ab iecta cadauera faciant: sæpe enim opinionem quandam diuinitatis peperere: ut Cleoni Lacedæmoniorum regi. cum enim ex coriatum cadauer in crucem sublatum esset, apparuit serpens qui abigeret uolucres carniuoras: inde orta religio quasi Deorum custodiæ corpus innocētis uiri esset, cœpitq; adorari tam stultè, quã etiam erat cruci impositum & ludibrio affectum. Simile quoddam Clearchi cadaueri Ctesias accidisse refert: nata enim sylua super ipso pro Deo cœpisse adorari. At nunc etiã superstitio manet eorum qui in sepulcra iacent, quod manes uagentur, tantum potest memoria uetusti erroris, & metus solitarie uagantium. Sed iam ista inutilia mittamus, & de luctu, ut ab initio fuerat propositum loquamur. Primoq; parentum, quod eis nõ solũ amor sed & pietas lachrymas ciere soleat, nec ullos honestiis lugere uideamur alios, quã eos à quibus pro-

gent

geniti sumus. debemus hoc amori, debemus charitati, debemus pietati: & si quid ad rem suam luctus filiorum facere posset, certe lugendi essent: nunc cum nihil profus conducatur, uisendum an saltem honeste, aut non absque ratione lugeri possint. In quo primo uniuersalis quaedam mihi ratio succurrit omnium eorum, quos per mortem amiserimus. Aut enim ipsorum gratia qui obierint, aut nostrum qui relictum sumus dolendum est. at uero si illorum causa doleamus: uel adhuc superesse animum credimus, aut una omnia interiisse: equidem qui una omnia interiisse putat, & illius causa dolet sic deploret, Hei mihi quod iam amplius non eris sitibundus, famelicus, frigus, æstiuans, dolens, febriens, iniuriæ & calumniæ expositus, atque quod magis est non amplius morieris, ut ego. at dices ridiculus ero si sic plorem: tu uero ne cogitas, quanquam id non dicas, tamen omnia hæc sic esse, moriendum est proculdubio, quis dubitat, mors ut putas mala est, cur igitur illum qui euasit deflare uis, & non teipsum qui malum hoc inuitabile effugere non potes: at si tuam conditionem flere superuacuum est, quod lachrymæ nihil sint profutura in re necessaria, quanto minus illius lugebis obitum, qui etiam eo magis necessarius est, quod iam præterierit. At si superesse eum credis: sic instituendus merito luctus erit. hei mihi quoniam ex mortali immortalis, ex laborioso otiosus, ex misero foelix, ex tristi iucundissimus, ex obscuro factus es splendidissimus. Quis sic audiens plorantem, etiam si unus sit ex parentibus, aut fratribus risum possit continere? At uero nihil me uides mentiri, quam obrem si adicias (quod ferme ex animo ex ciderat) & eius causa lugeo, iam tunc nania hæc nonne probe sic precio digna est? Itaque cum nullus ferè sit tam insipiens, ut audeat dicere, se illius causa plorare, qui uita functus sit, seu animus ipse etiã obierit, seu sit superstes: sic omnes propriam solitudinem deflare dicunt. quæ si animum agnoueris esse superstitem, nulla omnino esse potest. namque & ille tecum est quantum utriusque expedit, & tu prope diem cum illo futurus es. At ue

rò caue ut audeas fateri, etiam si tecum non sit, te tuam calamitatem deslere: impudēs enim omnino es, ac inuidiæ plenus, qui tantum nolis illi esse beneficij, ob exiguam tuam utilitatem, et enim si filios Regibus libenter tradimus, ob spem futuræ ab illis aliquando gratiæ, cum tamen Principum animus, inconstans sæpius sit: aulicorum uerò semper infida societas: & omnium qui seruiunt generaliter neglecta salus: quanto libentius tradidum ei acceptum referre debemus, in cuius aula nec inuidia, nec odium, nec ambitio, nec negligentia: ipsius autem regis animus nec inconstans, aut cuiusquam rei ignarus esse potest. conditio uacat periculo, societas fraude, præmium ambiguitate, tempus sine. & tu eam illi ob cōmodum tuum inuidere uis: absit. Reliquum igitur est, ut et tui commoda solum metiens, & illius interitum internicinum existimans, iure tibi merito dolere posse uidearis: qui quanquā forte sic moratus, consolatione haud egregia dignus uideri possis: si tamen recte animaduertas, nihil omnino est quod doleas. Nec mireris si tuo animo dignam rationem attulero. atque in primis, cum tui causa, hoc tantū iniquo feras animo, aliud certe illi par aut officio, aut iucunditate, aut necessitate inueniri poterit, sed etiā fac nō possit, aut in promptu non sit: memorare quoties tibi negotiū præbuerit, quoties sua causa in discrimen adductus sis, quoties iacturā feceris, quoties imposuerit immerito tibi: denique qualis fuerit erga te uix scire potes, qualis esset futurus nunquā diuinare licebit, quoties a parentibus, a fratribus, a filiis, ab amicis oppugnati fuerunt: qui olim ab eisdem defendebantur. Cassius & D. Brutus Cæsarem aduersus patriam pugnantem adiuuerunt, cum Imperatorem factum occiderunt. Stulte admodum Antonius Octauio sua consilia prodidit, amicos patefecit, illius amicitiae fidens, a quo etiā adiuuus persepe in dubia fortuna est, cuius tamen timore, postmodum ad uoluntariam necem compulsus est. Alexander suis satellitibus donec uixit amicissimus est usus, qui eo mortuo, prolem suam, cum affines, alij alios perdidit.

derunt

derunt: at ipse in unius eorum morte, luctui haud modum, aut finem ullum inuenerat. Parentum, fratrum, ac filiorum, ab initio semper instituta pietas, ac quasi innata: pluribus tamen quantum exitio fuerit, paulo post dicam. At nunc rem ipsam prosequamur. quid tam rogo inutile est, aut absq; certo fine, inter mortales, quam luctus: qui nec alijs prodest, & ipsis lugentibus etiam nocet? Quamobrem non miror Thracum, & Caesiorum nationes, in morte propinquorum gaudere, & epulari: quod eos absolutos hic omni molestia sciant: illic foelicem uitam dicere opinentur. At contra nascentes lugent, quod ex iucundissima quiete in tam lugubrem uitam inciderint. Quorum morem quidam cuius noster (ut audiui) non inelegans, secutus, mandauit, ut cum saltatoris tibicinibus efferretur funus. haud tamen scio an testamento paruerint. quanquam quo ad luctum attinet, improbari non possit: quod homines ea lugeant, quae nec uitari possint, & ab omni incommodo securos tueantur, alienamq; sortem bonam inspicientes fleant, suae autem miserie obliuiscantur. Quid tam frustra est quam nihil lugere, si nihil a morte sensus superest: aut si uident: tristitia afficere eos, qui amant: aut ab his irrideri, si contemnant? Equidem si eos damnamus qui amantes, & non amati, coram eis lugent, nihil profecturi, sed tantum suam ostensuri stultitiam: quanto magis si nihil putas superesse: an fabularum more (& illae tamen manes proponunt) Euridycem aliquam nouus Orpheus ad uitam lacrymis reuocare speras? hem putas si in luctu, uel necessitas, uel utilitas aliqua fuisset, naturam quae tot uarias animantibus institutiones, tot uarias artes, tum solertiam tam multiplicem, moresq; diuersos dederit: ut pro catulis pugnent, parentes alant, obseruent in uenere affines, coniugia, uindictam, luctus omnino fuisse oblitam: nullum enim animal post educationem, aliud animal mortuum deflet: quando tamen & formicae formicas sepeliant, ita in nullo quod necessarium esset munere natura in brutis exemplo defecit. At in educatione necessarius luctus erat, ne prolis paren

teq

res obliuiscerentur, & speciem perderent. Similiter & prudentissimi etiam legum latores, diuina quadam mediocritate, & popularis stultitiæ, & utilitatis rationem habentes, terminos luctui admodum breues posuerunt. Namque Lycurgus ultra dies undecim plorare necessarios uetuit, aut quicquam funebre facere. Solon uero omnia luctus solemnia sustulit: lamentationes, eiulatus, lacerationes. Quis uero dubitat si sapientibus & non uulgo leges condidissent, eos omnem luctum ex toto fuisse prohibituos, quid prohibituos, imo nec rationem ullam eius habituros? Nempe quod existimassent sapientem in hac causa, admonendum non esse: quod etiam per se alios plures fecisse uideo. Sed iam particulariter de eo dicamus. Quando quis parentum alterum deflet, uelim ut mihi dicat, an cupiat potius illum superuixisse, se autem mortuum? equidem ad hoc ueniendum omnino est, ut uel filij ante parentes, aut parentes ante filios, aut unam omnes, tanquam in excidio domus moriantur. At uero unam omnes interijisse, pro summa calamitate, atque maximo infortunio habetur. Sin autem optas te prius uita functum esse, non solum naturæ ordinem peruertis, sed etiam in alterum horum incidis, ut mors sit aut mala, ideoque minus offendant in parentibus, quam in te ipso: aut bona, parentibusque ob pietatem præoptanda: namque malum à se abigere maxime unicuique conuenit: bona autem his optare, quos charissimos habemus, & propter pietatem colimus. quid uero in illis defles, quod à se nio sublatis sunt, quod neque foelicibus attigisse præstat: aut in alijs deploras, quod in te ipso fortiter ferendum iudicas. An uero ut uetula illa orbitatè luges, sed rem referre libet. Venerat anus quædam ad ostium paupercula, panem petens, atque id subiiciens, se parētibus orbam esse. id cum nos primo quasi uerbo attoniti haud intelligeremus, unus è socijs interrogauit, quantula ætate esset, cumque respondisset anus, septuagesimum excessisse annum: risimus intellecta re, quamuis miseresceret non parum, mulier septuagenaria, orbam se parentibus con-

queri

queritur. itaq; uide ne tu dum luges risum alijs commoueas. Quid uerò facturus esses si more quodam uetusto Iulensium ciuium Coi insule incolarū senes à sexagesimo anno, edito certamine in pompa ex urbis instituto iugularētur, quod inuites ultra eam ætatem homines è republica sustulisse magno commodo & uilitati annonæ cessurum uideretur. Nanq; lex hæc, etsi sæua esset, prospicit tamen omnis lex utilitati cuiusdam publicæ. quod etiam Caspios factitasse uideo. cum enim ea regio hominum ferax sit, frugum uerò inops: parentes post annum septuagesimum inclusos fame necant: quod ut nimis ferum, ac barbarum, & à nullis beluis imitatum est: sic & mors senibus parentibus superueniens, tam æquo animo toleranda erit: ut intelligamus eos omnem expleuisse infortunitatis cursum, nos in turbulento certamine curarum relictos esse: tuncq; desisse, cum ipsi reipub. graues, illis sua uita molesta foret. Cur nam putas Babylonios senes illos morti sponte solitos se tradere: nisi quod & seni mortem uita potiore esse, & senem urbi, mortuo inutiliorem agnoscerent. iam uerò non sit senex, quod Melitide stultior sit, qui mortem in senectâ lugere uelit: sed iuuenis parens, robustus, familiæ utilis, consilio necessarius, in ipso gerendarum rerum ardore ereptus: non illud inquam dices prauis filij tecum, cur tantum distulit: uelut quidam qui se ex familia nostra Cardanorum iactabat, qui moriente patre saltauit, omnibus uidentibus: illud etiam adijciens, quàm serò, cum familiares illum animam agere dicerent. At hic impij animi, ne dum reuoluto anno pœnas dedit, longa tabe extinctus: impleuitq; illud Mosaicum, Honora patrem & matrem, si uis longa uis esse super terram. quod etiã gentiles cognouisse uideo. etenim Homerus in Iliade testatur, eos breuem ætatem agere, qui parentibus munus nutritionis non reddiderint. tantus est ueritatis consensus: acciditq; hoc ut dæmonio agantur: nempe aliter tanti sceleris conscij esse non possunt. Inde in faustis cunctis luminibus, præcipites corripuntur à numine, ne quod spreuerint,

V rint,

rint, possint attingere. est autem hominis natura daemonia, & quæ tam impia est, ut nepharie in parentes ruat, neq; compos est sui, neq; benignum in se quicquam continet: quo fit ut necessario breui consumatur. Sed ut improbi filij est paratum odisse uitam: sic sapientis est, illorum mortem et fortiter ferre, & in suum commodum uertere: optimorum exemplo medicorum, qui si non desint medicamenta, haud uenena pro illis subiiciunt: at uero si uenena in manibus sunt, longius uero querenda sunt cætera auxilia, etiam uenenis ad depellendos morbos utuntur. Ita sapiens quæcumq; mala, bene utendo eis prospera efficere solet. inde primū subit administratio rei familiaris. Exemplum prudentiæ, gloriæ certamen: quæ omnia patris præcipue reuerentia aut obscurat, aut tollit, habet enim patria potestas maius aliquid etiam ipsa seruitute, ad egregias res gerendas impedimentum seu in re bellica, seu literaria, seu etiam reipublicæ administratione: cum omnia male gesta in filium, bene in patrem referantur. quem si colit, haud dissimulare potest, consilio eius cum cetera facta esse, etiam si non fecerit, si negligit, uel ipso scelere excrandus est. At qui sponte filiorum gloriæ cedere uoluerint, tam rari sunt, ut Antiochi regis erga Demetrium filium lenitatis exemplum, pro miraculo sit. Auxit hanc causam, etiam euentus ipse: cum omnes qui illustres armis, aut literis, uel dignitate in republica euaserunt: patrem ab adolescentia amiserint: ut Iulius Cæsar, Octavius Augustus, Alcibiades, Cicero, Galenus, Aristoteles, qualis fuisset Alexander, si Philippus uel quatuor adhuc annis superuixisset: cum enim bellum cum Dario inchoasset Philippus, uictor gloriam, uictus facultatem bene gerendæ rei Alexandro relinquere non poterat. Ut igitur ignauis, ac perditis, semper paterna mors impedimentum attulit: sic generosis uiris uia est, ut quales sint ostendere se possint. Illud etiam præ oculis perpetuo habendum est, uitam, mortemq; præcipua esse dei dona: quæ semper ex eius pendeant providentia, ideo qui mortem, aut uitam damnat, diuinum iudicium tacite

sub

subleuatur, de eorū cōqueritur, quōd utriq; & opportunum, & utile existit, atq; tum maxime, quōd ubi eos læseris, aut non dolendum est, amisisse quos oderis, aut illud potius dolendum, q̄ erga eos impius fueris. At uerō nunc tutus es, ne uel impietatis flagitio coinquineris, si ab eorū offensioe cauisti, & ne uel nolens infortunio tuo efficias tristiores. quantum etenim Hectori, ac Polyti, expedierat Priamum prius mortuum esse: qui illorum misero casu, adeo est contristatus, ut mortem suam cōtempserit. nōne scelicitior Hector est in morte, ob Astyanactē, quā ob Priamum: nanq; illius miserā, ne oculis uideret, moriendo effugit: hunc miserum morte sua reliquit. Sed hæc omnia optimorum parentum, lenimenta sunt: At uerō quot tales fuere, quos quanquam odisse sit nepharium, non tamen amasse est necessarium, alij enim communem reliquum parentem sustulerunt, uelut Clytemnestra: quæ cum Agamemnonem occidisset, ab Oreste communi filio interfecta proditur. sic & Aegleon, matrem Eryphilem, quōd in Amphiarai patris nece cōsensisset, necauit. Vulgare hoc est exemplum, neq; tales diligere parentes conuenit: quōd etsi uitam dederint, inuiti tamen eō id fecisse uideantur, quōd eos sustulerint, per quos in uitam ueneris. unde Lycophron necis maternæ auctorem Periandrum patrem nec fame enectus, aut salutare, aut alloqui sustinuit. At uerō quā perniciosiores sunt, qui filiorum uitæ insidiantur: neq; tantū facinoris tam rara sunt forsitan exempla, quā putas. Sustulit Mithridates filios, etā si per eum licuisset, usq; ad orbitatem peruenturus. Theseus uerō Hippolyto, immeritæ mortis causam attulit, referuntq; Medeam filios proprios læniasse, quod certius fertur de Catilina, qui iam puberē filium, non alia causā quā impetrandarum nouarum nuptiarum, ueneno sustulit. Macheus Dux Carthaginensium, Carthalum filium in cruce suspendit, è uictoria redeuntem: quōd solum purpuratus, & cum uictorię insignibus, patri exuli obuiam processisset, Huic igitur tam crudeli parenti, imō saeuae beluæ, alius

superstes filius in funere lachrymas fundet, at quanto crudelius Laodices Ariaratis regis Capadociæ uxoris facinus, quæ cum ex coniuge filios sex suscepisset, quinque ueneno sustulit, sextum etiam minimum natu conata auferre ex uita, si affinium diligentia subtractus matri non fuisset. quæ nam fera atrox tam nephandæ matri potest conferri? equidem feles, & cuniculi patres, filios nuper natos, ob ingentem libidinem si licet deuorant: at matres quæ in brutorum genere filios occidunt, neque legisse me memini, & si scriptum esset, credere uix auderem. Simili feritate Euergetes Ptolomæus duos filios, alterum iam puberum, alterum impubem ex Cleopatra susceptos sorore crudeliter occidit: etiam addito ludibrio. horum parentum ac similium quam stulta mortis miseratio est. Vidi nobilem foeminam, quam non obscurum est, ob adulterium, coniugem ferro, filium impubem ueneno intra dies quindecim ad nouas impetrandas nuptias sustulisse: sponsaliaque inter funera coniugis, & unici filij celebrauit. At uideo quid sis dicturus, non talem desleo parentem, sed iustum, bonum, pium, mei amantissimum: qui scis an in posterum talis futurus sit: nempe et si filios aut coniugem necauerunt, ab initio tales statim fuissent, sublatis à cunabulis subito essent: at cum uideas nullos illorum eo tempore sauisse, sed post multos annos, indicio est, eam improbitatem, uel tempore accessisse, aut tempore natam occasionem. Quamobrem nihil tam in uniuerso incertum est, quam gratia seu in filios, seu in fratres, seu in coniuges, aut in parentes, uel amicos, aut dominos extendatur. Multa tegit calliditas consilij, alia fortunæ humilitas, alia occasio, alia prudentia: quæ omnia ætas superueniens uelut in arbore cicatrices etiam minimas auget, ac detegit. sic senectus adueniens, aliquando ob potentiam, sapius tamen ob stultitiam, & improbitatem illorum quorum opera necessaria, ob ætatis imbecillitatem utuntur: quorumque consilio regunt, multa indigne in innoxios filios admittere cogit: quorum causa miseram perpetuo uitam illi ducant, alij exheredantes, alij patri

patrimonia suppilantes, alij nouas nuptias, nouercaliaq; odia superinducentes. quorum iniuriam auget, inlita senectuti morositas, ac sæuitia: Vtq; unius exemplo tot stultorum, sapientissimi uiri Catonis Censorini satisfaciam: hic filium iam grandæuum habens, furtiuo cōcubitu prius, post etiam infamibus nuptijs uilis foeminae, totam ante actæ uitæ prudentiam detur pauit: ac coheredem Clientis nepotem, filio iam prætorio uirō reliquit. Quid igitur mihi necessarium est, aut Lysandrum, aut Tyberium, cæteraq; monstra in senectute non solum flagitiosa, sed infausta commemorare: quando integritas, ac prudentia Romana, ætatis uitio, etiam lapsa sit? Quare cum pluribus etiam fratrum multitudo paupertatem pariat, qui insignes futuri angusta re familiari prohibentur egregium quicquam facere: consisteri debet quisq; in parentum funere pietati plurimū luctui omnino nihil debere. Multo uerò minus, fratrum mors anxium quenquam facere potest, si recte res hominum ex ratione æstimare uelit: idq; primo, quòd etiam cum filiorum interitu est præponendū, an ubi solus, & absq; fratribus natus esses, non natos fratres etiam lugere uelles? equidem cum nullum hoc facere uiderim, uix puto ut quisquam luctu dignum dicat, quòd absq; fratribus natus sit. At uerò etiam si dum infans exstitisti, fratres plurimos amisisses, an & nunc illorum luctum re nouare uelles? & illud etiam scio negabis: quippe quòd incognita non diligimus: luctus autem eorum est quos diligimus. Si igitur nec nō natos, nec natos, sed tibi ignotos deflere dignum iudicas: multo minus iure merito qui nati sunt, & adoleuerint, deflendi erunt. Nam si fratres habere malum est, amisisse lætandum erit, si bonum, cum in cunctis bonis melius sit aliquid habuisse, quam ex toto caruisse, quis dubitat iam adultos minus esse lugendos, si moriantur: quam eos qui uel nunquam sint nati, uel nunquam cogniti: ea enim est ratio malorū, ut perpetua semper sint molestissima: inq; omnibus his quies aliqua iucūda existat. Nonne in fame duos panes habere melius est, quam nul-

los: inter assiduos labores nonne requies etiã perbreuis gra-
tior est, quã omnino nulla: nonne in carcere diecula liberta-
tis, minus molestam efficit solitudinem: qui misere uiuit solan-
tur, si saltem aliquot annis iucunde se uixisse meminerint. me-
lius igitur cum sit fratres habuisse, unaq; cohabitasse, colluxis-
se, uixisse: quã horum omnium expertum fuisse: at ille qui om-
nibus his caruit, nec plorat, nec dolet, nec omnino meminit:
quid igitur tu illo longe felicior conflictaris? Sed facit hoc fal-
sa imaginatio, ac rerum opinio, qua & illum non solum, sed &
te ipsum quasi coaeternum tibi sinxeras: qua merito fraudatus
spe, immerito postmodum fratrem luges. quid si ab initio sta-
tim, uel solitudo, uel frater unicus tecum quadraginta annis su-
peruicturus pponatur: an uelles potius solitudinis recipere cõ-
ditionem: nempe non: nisi fratres habere p malo duxeris. At
uerò si iam recepisses solitudinis optionẽ, nõ doleres: nunc me-
liore conditione accepta doles. quid hoc est: nisi quod nunc ad
mortem fratris sustiaendam es imparatus: tunc uerò præmedi-
tatus accessisses. mors ira q; hæc non damno, sed opinione tan-
tum intoleranda uidetur, in qua commodi accepti doles, non
accepti (cum nulla sit necessitas) neq; memineras. At uerò hic
tuus frater optimus, atq; tui amantissimus fingitur: non uul-
garis, atq; ut dici solet,

Fratrum quoq; gratia rara est.

Equidem si ad quotidianam experientiam spectes: pleriq;
sunt morosi, queruli, inuidi, nepotes, discordes, reprehenso-
res, contemptores. Ventos poetæ pulcherrime fratres uocau-
re, quod dissides semper inter se sint: non amicos, non socios.
quasi quod nullis magis conueniat discordia, quã fratribus:
hoc em̄ propriũ illorũ est. Primus Chaim, ostendit erga Abel,
qualis in posterũ fraternus amor futurus esset. inde Iacob dece-
pit Esau: & undecim eius filij, in Ioseph fratris seruitutem con-
senserunt: cum etiã aliqui occidendum suaderent: non solum
pietatis oblit, sed & communium parentum, & innocentis æta-
tis.

tis. post Absalon. occidit Ammon eius fratrem. Abimelech au-
 tem Gedeonis filius, septuaginta peremit fratres uno ex eis tan-
 tum relicto: non sacra lex, non sancta religio, non diuinus cul-
 tus à tam nephario scelere deterrere eum potuit. Nec gentiliū
 mitiora exempla. Atreus Thiesti fratri filios tres iugulatos
 epulandos dedit: at ille eum regno spoliauerat, uxorem adulte-
 rio corruerat. excidentur Etheocles, & Polynices Oedipi, aut
 Simulus, & Rhæsus maximī filij. Romulus, & Remus, Iugur-
 tha, cui non sufficit Adherbalem & Hiempsalem fratres, nisi
 prius excarnificatos occidere. Corbys, & Orsue Hispani, Cam-
 byses, qui unicum Smerdim infontem, & priuatæ uitæ hominē
 ob somnium occidit: tam leuis causa fratrem, in fratris necem
 accendere potest. Quid Caracalla Antoninus, erga Getam?
 quid Antipater Macedonum Rex? quid Phrahates, qui trigin-
 ta fratres, atq; cum his patrem Herodem etiam à quo Pacori-
 iam mortui loco Rex creatus erat, absq; causa iugulauit: Regi-
 na Titæ filia Hiperionem fratrem in coniugem duxerat, ex
 quo filios duos, Solem masculum, et Lunā foeminam suscepit,
 communes fratres Hiperionem inuidia morti obtruncant: So-
 lem in Eridanum fluuium submergunt: horum mœrore puella
 extincta est. Cleopatra ut nec foemineum genus, à tam nefas-
 rio scelere immune esset, Arsinoem sororem, fratremq; quin-
 tumdecimum agētem annum, ut Aegypti regno tutius potire-
 tur interfecit. Nō sufficet hic liber, si impia exempla fratrum pro-
 sequi uoluerō. Vnum cognoui scelerati parricidij in fratres his
 consciū: alterum anno præterito ex patricia familia publico
 capite multatum, quem tres occidisse fratres dicebant, cum
 de duobus satis constaret. nulla Falerni sitis ardentior, quā
 ea qua scelerati uiri, germanum cruorem exhaurire cupiunt:
 Inde tam scelestā uis, ut puto, quæ etiam ipsum nomē per sepe
 infecerit. sed non sit hic tuus frater ex pluribus, sit bonus, mora-
 rus, modestus, rariorq; exempli, quid maius ab illo quā ab alijs
 potes expectare, nam si beneuolentiam requiris, amicus non
 cedit,

cedit. si necessitudinem, filius præponitur. si pietatem, præcel-
lunt parentes. si officium, sodales. si obsequium, uincunt serui.
Horum autem omnium cum mors ferenda sit, fratrum intole-
rabilior esse non debet. Idque huius maxime signum certum ha-
beri potest, quod cum in filiorum obitu parentum constantia
auctores tanquam non uulgaris fortitudinis meminerit: id neque
in fratribus, nec in parentibus tanquam nullius exempli pro-
secuti sunt. Fratrem unice amauit, unice dilexit, an ille te? sic Isaac
Regi Germanorum frater erat Alexius, quem in regni admini-
stratione recepit: captum à Turcis, ingenti pecunia redemit:
is rediens Isaac regno spoliatus: oculos effodit: in perpetuum car-
cerem trudit. iurare per Deos potes nec fallere, quod amas, non
quod amaris. Domitianum obseruauit Titus, at quot iniurijs
Titum affecit Domitianus, ut etiam existimetur ueneno eum
necasse. Quid periculosius præsertim in re ampla, quam filios
fratrum curæ committere? uix est possibile & fratres, & filios
perfecte diligere, an ita uelis ut fratres dilexisse, ut filiorum sis
oblitus, quis scit an forsitan mala fortuna potius filijs tuis erepta
sit, quam tibi bonus frater: nam superstes, aut non sine pericu-
lo curator filijs relinqui poterat, aut non sine iniuria præteriri.
memento Childeberti Gallorum regis, qui duos pueros Clodo-
miri fratris filios, per simulationem à Clotilde matre auocatos
(quod non integrum regnum possessurus uidebatur, si regis le-
gitimi hæredes superessent) interfecit. Cum plurimi deteriora
in nepotes admittant. uulgare tamē est patrimonium illorum
expilare. at sublata est simul & periculi, & iniuriæ occasio. De-
nique illud obseruandum est, naturam ut in hæreditate; sic & in
uirtute inter fratres cuncta partiri. si unus est optimus, alter est
teterrimus, si unus splendidus, alter sordidus. si unus est uigi-
lans, alter est ignauus. Si fratrem oderis, cur putas te amari: si
amas, amor iudicium eripit: uerisimileque est tam singulari pro-
bitati tuæ, non minorem improbitatem in fratre respondere.
At non uides, occasio deest: fraterna hæreditas aut administra-
tio

tio obseruabatur: quid obseruabatur? aucupabatur potius. Ad quod fieri non potest fiat, ut scias illum tui esse amantissimum. tu sis orbis, filios reliquerit ille: eos amplectare, fratris loco erunt: in educandis maior charitas, in conuersatione maior erit reuerentia. at nec illi, nec tibi sint filij: sit etiam unicus frater qui mortuus est: si filios suscipias, quàm meliori loco fratrum erūt; argentum perdideras, aurum reparasti. At uerò nec huius potestas ulla sit, citius quàm uoles, imò nolens fratrem comitare, quod reliquum est uitæ, in mœrore consumes. At ille si superuissset, uix lachrymam emississet: quòd si facturus erat, non te ipso prudentior ille fuit. Si ante illum mori noluisti, cur defles eum ante te mortuum esse? supererunt amici, affines, socij, quot mortales fratres ac parētes relinquūt, ut in claustris Deo seruiant. at frater tuus ad Deum accessit, & doles in liberam et beatam uitam migrasse. Ferēda omnis luctus occasio est, quam doquidem & naturæ necessitas, & lex præteriti, & rerum humanarum uaria conditio hoc suadet. neq; cum hominibus acerbior luctus filiorum morte superuenire possit, is quanquam etiam relicta orbitate, sublataq; omni prolis alterius spe durior sit: non tamen aut mœrore, aut lachrymis, uel gemitu dignus est. Vtq; paululum altius repetam, uidendum arbitror: an orbi, an eius qui filios habet, beator uita sit. orbis hoc unum tantum habet, ut ex se progenitum post se non relinquat: id si ad perpetuitatem stultè speras: è tot millibus miriadum hominū, sobolem tuam inuiolatam permansuram, etiam si mundus ipse finem nullum esset habiturus. At uerò quòd non solum leges finem aliquem mundi posuere, sed philosophorū penè quicumq; illustriores omnes, præter Aristotelē, haud obscurum est. Non continuata autem usq; in perpetuum serie, quid ad te attinet, ubi finiatur: at etiam si semper maneat hæc proles, beatus ne ea causa esse potes: cum statuāt Peripathetici, patris semen nullam esse portionem corporis filij, sed totum ex sanguine matris generari, Galenus existimet uenas, & neruos, & arterias solum.

ex patrio semine fieri; cætera quæ reparari possunt, ex sanguine materno. Vtrumvis fiat, non est aui portio ulla nepos. tam tenuis est hæc propagationis utilitas, ut nihil omnino dici possit. post paucos annos omnis memoria atauorum abolet. quis inquam est qui abauum suum ferme cognoscat? At cõtrã etã paruz uoluptati quã ingens moeror opponitur: hinc pericula uitæ, illinc educationis dispendia, fame metus, erudienti sollicitudo, adolescentum luxuria, temeritas iuuenum, contumacia, inobedientia, tandem etiam contemptus. hæc q; in diuisibus hominibus, & foelicibus temporibus, tam uulgaria sunt, ut ferme pro necessarijs habeantur incommodis. At nunc quæ spes in sobole, quæ oneri tantũ ac timori esse potest? Populi opprimuntur, Reges pugnant: Turcarũ princeps omnia uastat: ferro, flamma; omnium malorum foeda seruitus. mitissimũ est, cõpegit nos in angulũ: urget undiq; latera; mali nõ probantur, ciues boni affliguntur. An nõ putas satis in tanta temporũ calamitate, tibi ipsi soli timere, nisi & necessariorum tuorum miserã superaddas? Quid em̃ tristius hac nostra ætate est? cum Cicero amissæ Tulliolæ filiz (quæ illi charissima erat) doloris maximam consolationis partẽ, in dominatione Cæsaris collocauerit; in qua tamen mitissimus princeps, rerũ domina urbs, ipse Cicero, carus Cæsari, amicus potentissimis uiris, amplissimas facultates cum dignitate retinebat, confer modo tum tempora temporibus; securitatem illã, cum presentĩ periculo; opes, dignitatem, amicos Ciceronis, cum tuis; lenitatẽ Cæsaris, cum Principum nostrorum iracundiã: illudq; expende, an optandi sint filij, cũ non doleat Cicero amississe. Est orbi uita plena quietis, plena uoluptatis, plena libertatis, plena securitatis; non habet de quorum aut iniuria, aut seruitute, aut ludibrio, aut cruciatu, aut periculo timeat, in pace liber est, in bello non anxius, crede mihi nulla sollicitudo maior est quã parentum in communi calamitate; seu pestis urgeat, & nõ habes quo fugias; seu bellum ingruat, & abcedere non potes: aut si fame laboratur,

deest q;

deest; quo alas . has cogita infœlicitates, & uide, an hæc cum orbitatis solitudine sint comparandæ. Sed iam ad principale propositū reuertamur. Cur orbum factum te doles? cum nec propter ipsum filium dolendum sit, qui aut nihil patitur, aut etiam iucundus est: nec propter te, cuius optima conditio est filijs caruisse: ex periculo in securitatem, ex tædiō in quietē, ex seruitute in libertatem euasisti, & conquereris. Nudiūstertius quasdam mulierculas pauperes complorantes, filiorūq; mortē optantes audiebam: an nō longe melius esset illis caruisse, quā eō miseræ peruenisse, ut filiorum mors optanda sit: uota pauperum expende, illorum negligentiam circa salutem inspicere, intelliges me nō mentiri. At diues es, nemo nisi in repub. diues esse potest: & si regem habeas, tyrānus successor expectat. una nox hanc facit permutationem. Sed & in repub. dum unum nō times, innumerabiles cauere oportet. Nulla uoluptas esse potest in filijs si opibus careas: pauperes esse nos certo scire licet, diuitem nequaquam. ubi nō est securitas, quomodo fœlix esse potes? Sed mortalium conditio hæc una est certissima, ut cum pluribus principibus bellorū incommodis subiaceas: sub uno omnia patent illius arbitrio. memineris Heliogabalum Imperatorem, tota Italia pueros conquisisse, patrimos, & matrimos decoros: quorum uiuentium exta inspiceret. Quid in Harpagum admiserit Astyages, quid etiam in Persas Cambyses, præcipue in Prexaspem. Ea est conditio hominum, ut malim plures esse principes cum bellorum metu, quā unū, cuius libidini pateant omnia. Fuit unus Octauius Augustus bonus, quod satis in bellis ciuilibus sanguinis Romani hausisset: at quot beluæ continua serie successerunt? Tyberius, Caligula, Nero, Claudius, quid his monstris fuit portentosus? At fac ut etiam fœlicibus temporibus uiuas: non enim ex ipsis ullum capio argumentum, quod quanquā hæc mihi ipsi propter casus difficiles conscripserim, non solum ppter uanam quorundā de mortalium successibus opinionem, uerum ad inopinatos euen-

aus facilius ferendos, qui quanquam præsentibus deteriores nõ erunt, nihilominus ex repentino aduentu, homines turbare solent. Ad posteros tamen etiam me nolente liber hic peruenire possit, atq; iccirco culpari, quod uni temporis calamitati, aut nimis tribuerim, aut de permutatione desperauerim: quapropter temporum querelam suo loco relinquamus: atq; ut decet ratio consolandi ex propria iterum contemplatione queratur. mortuus est filius, quid facilius recuperari potest? nulla ætas nisi extrema, nullus morbus nisi omnino letifer filiorum generationi obstat. quæ si ingruant, iam non de filiis magis, quam de nobis conuenit esse sollicitos: namq; ex ætatibus Aristoteles senem procreationi sexagesimum, aut septuagesimum annum decreuit. Quamuis nobis non obscurum sit, etiam ultra octuagesimum quosdam generasse, quanquam & forma & uiribus senium redolentibus: ex morbis autem etiã tabes, & podagra, generationem admittunt: Hi uerò tantum prohiberi creduntur, quibus aut genitalia defuerint, aut eorum uirtus ex toto uitiata est, uel quibus post aures uenæ ambæ sunt præcisæ: tales enim Hipocrates steriles esse putat. Quam bene igitur natura prouidit, ut ubi hominum uota maxime urgent, illic reparandi facillima occasio esset. nihil enim facilius aut celerius homini euenire potest, q̄ quod pater parat diuitias, namq; aut gloriã uel amicitias parãti, longo tempore opus est: at filius momento gignitur. Qualis igitur iactura esse potest filij amissio, quæ & si maxima esset, quod tam celeriter, & ab omnibus instaurari queat, nihil facienda est. At diuitias reparare, pauperi iam facto arduum est, quoniam ut dici solet:

Dantur opes nullis, nunc nisi diuitibus.

At uerò uidebis hominem iam orbem, ac senem, quem cum resalutas diuitem factum audis, si membrum præcidatur non renascitur: si pater moritur recuperari nequit, si frater: si fama perit, rara est restitutio: cum filiorum tam facilis, tam breuis, tam absolutus sit iacturæ instaurandæ modus; uel hoc solatio unico

unico digna luctu non est, etiam si certus admodum sis eum filium tuum esse. Sed quam diu boni hoc nobis incertum est, ut nihil incertius: fide agitur, fide opus est: sola uxorū pudicitia requirenda est, nil amplius sperari potest securitatis. At si contingat cuiquam alienum deflere (etenim supposititij hi sunt qui maxime pereunt, quod per nimias illecebras animisq; uehementer timore percussis cōcepti sint) uide qualem risum his qui cātilenam probe nouerint excitabit, sed iam tuus, quod fieri tamen minime potest, nō minus quam matri certus sit: quid nam iam tuum est, an animus? nec quenquam tam impium in ueni qui dicat: an corpus? quomodo cum ex semine gignatur. est autem semen tertiæ concoctionis alimentum superfluum, ut sterces primæ, & urina secundæ. si igitur quæ ex superfluis nascuntur, nostra sunt, erunt etiam uermes, & pediculi nostri, atq; amore digni, cogita quantum seminis olim incassum effuderis, uel cum meretricibus concumbendo, uel etiam cum uxorē iam prægnante: totum id perijt, & non doles, quid amplius est in filio, quam quod semel effuderis. tam uilem igitur & contemptam rem, tam grandī luctū dignam censes, cuius totiens omnino nullam rationem habueris. Si ad inītia mentem reuoluas, uidebis te non aliud lugere quam modicum infœlix excrementum: quod si per somnum, ut quandoq; solet, effusum esset, non omnino curasses: at modo quid interest, qualiter id pereat? quamobrem minus miror Aristippum philosophum, filium omnino sic contempsisse, ut eum à se abijceret. alios uerò etiam exposuisse, ut Latus Oepidum, Priamus Paridem. Nec uerò putas eum morem à regibus solum obseruatum, cum passim à priuatis etiam exponerentur. quam legem Romulus infœlicis ortus memor, fœlici successu, in Italia primus abrogauit. inde Xenobîa esse cœperunt, quæ in urbe non feris amplius expositos uerent. At illud uideo dicturus es: similis iam mihi factus est, plurimū laboris, plurimū pecunię impendi, consuetudine, atq; educatione carus euaserat; hæc querelæ matrib. iam magis con-

ueniunt. quòd si facturam pecuniæ defles, non de filio, sed de auaritia solandus es. At uerò illud non te fallat, morù similiter dinè non à parentibus, sed à cõsuetudine cõtrahi. remoue filios à parentibus, nullius non magis mores quàm illorù imitabuntur. quo fit ut in omnibus pauperù filij, parentibus assimilentur, magis quàm diuitù: quoniam pauperù idem sunt parentes, & magistri uitæ: diuitù nequaquam. Quid igitur prohibet ne alienum instituas filium? is enim probe persimilis est moribus, qui à te fingitur. unde Quintilianus refert, Alexandrum Magnum Leonidæ pedagogi uitia quædam, adu尔ta etiam ætate retinuisse. quanquã etiã in uitij refugiamus imitationẽ, in uirtutibus æmulari conemur. Quare si ob uirtutem is, qui iam mortuus est diligebatur: propositum certe laudamus: sed hic Dñi boni, quàm grata, quàm iucûda, quã fœlix uita, in quã ex hoc obscuro turbine migrauit filius tuus: quàm suaue iter ei cõtigit: nequ enim fas puto, ea animorù gaudia, eos apparatus, quibus hoc relicto carcere fruuntur explicare. Nam cum eo pondere pressus etiam animus, mortalia quæqu, pariter atqu immortalia comprehendat. uix est facile dictu, quantum liber uirium, & dignitatis, illustrisqu gloriæ habeat. ad quam percipiendã, non docendam dico, quamuis in hac uita almissimus habeatur (cum non ipse, sed homo totus sit, qui intelligat, quippe quòd corpori nimis arcto hic uinculo alligatus, ne tam celebri expectatione defugiat) insufficiẽs omnino est. Quãobrẽ tam lente, tam inopero se, ex hac catasta animum dissolui quid mirum? sic enim matris ex utero, magno cum labore, magnisqu difficultatibus, à tenebris in lucem hanc prodit. his tamen tanto mortis atrocitate minoribus, quanto interuallum gloriæ, qua nunc filius tuus gaudet, & uitæ prioris splendidioris iuuenilis interuallũ, et tenebrose illius in alio matris foetus moræ, antecellit. Natura em̃ illud comparatũ est, ut ad omnia ingentia fœlicitatũ incrementa, pariter arduis laboribus ascendamus: eadem certe te ratio consolabit, si infantulus tibi filius, ac etiã unicus ereptus sit

fit (mitto enim quod qualis futurus esset nescias) metam attingit propter quā natus erat, nonne alia est nascendi causa quam mors; ut corpus propter animā, & somnus ob uigiliam, sic uita propter mortem data est nobis. Quamobrem ut omnibus necessarius est somnus; his quidem exiguus, illis plurimus, sic & animis uita, quod si gignendi alium facultas negatur; alienum aut ex affinis quēquā instrue: eruditione enim docti, disciplina honesti, non tales à parentib. pueri fiunt, quēcumq; sic instituentis, Deo cuius omnes uerè filij sumus, & patriæ quæ omnium communis est mater, & tibi gratiā reddis; neq; em de obsequio alienos filijs cedere cōperies. Non est presentis instituti, ut doceam optandam filiorum mortem, sed ferendā; nec ut alienus, filio præponatur. sed ut filius sic instituat, ut alienis sit præponendus. Sed si successus respicimus: generosi magistri, inclytos habuere discipulos; patres illustres, filios ignauos, utq; ceteros omnes taceam, Socrates sordescit in filijs, in Platone discipulo fertur ad astra, nonne Aristotelē Theophrastus plusquam Nicomachus extollit? non solum digniores discipulos, sed & gratiores filijs, uetusta exempla ostendunt. Quis enim unquam filius tantum patri fauit, ut & gloriam ipsam quemadmodum Socrati Plato concedere uelit. Quin quod etiam uiri spectatæ uirtutis, non tantum filijs caruerunt, sed suscipere neglexerunt, ut Thales, Zeno, Plato, Apelles, Diogenes, Galenus, Virgilius, Homerus; quibusdā uerò ut nolentibus contigerunt, uelut Alexandro, & Iulio Casari, nec mirum, illud enim spectabant: *αιεσιών ἰσὸς ἀντενά τιμίαια* (.i. Heroum filij noxe.) & certe magno cōsilio actū esse puto, ut à generosissimis quibusq; parentibus, filij secordes pcrent. id quod tam bene & eleganter à Spartiano testatū uideo, ut uerba eius subiungere statuerim, ea sunt: Reputanti mihi Diocletiane Auguste, neminē propè magnorū uirorum optimū & utilē filium reliquisse. Satis claret deniq; aut sine liberis uiri interierunt, aut tales habuerunt pleriq; ut melius fuerit, de rebus humanis sine posteritate discedere

credere ut ordiamur à Romulo, hic nihil liberorum reliquit, nihil Numa Pompilius quod utile posset esse reipublicæ: quid Camillus: num sui similes liberos habuit? quid Scipio? quid Cato nes qui magni fuerunt? iam uerò quid de Homero, Demosthene, Virgilio, Crispo, & Terentio, Plauto, cæterisque alijs loquar: quid de Cæsare, quid de Tullio, cui soli melius erat liberos non habere: quid de Augusto, qui nec adoptiuum bonum filium habuit, cum illi eligendi potestas fuisset ex omnibus, falsus etiam est Traianus in suo municipe, ac nepote deligendo. Sed ut omit tamus adoptiuos, ne nobis Antonini, Pius, & Marcus numina Reipublicæ occurrant, ueniamus ad genitos. quid Marco foelicius fuisset, si commodum non reliquisset hæredem? quid Severo Septimio, si Bassianum non genuisset? quid aliud his docemur exemplis, quam non filios à parentibus animum contraxisse, sed à Deo: essent enim illis similes. necque nostros eos esse sed communis parentis Dei: eosque ob uirtutem, non uirtutem ob illos amplectendam, id si homines in rebus humanis consulerent, diuis similes efficerentur: & beatam uitam degerent. At uerò natura admodum in eorum amore conata est nos fallere, scilicet ut unicuique tantum curæ ingereret, ut nostri, ut reipublicæ, ut Dei, quodque plus etiam est his omnibus, illorum ipsorum obliuisceremur. Tam stultè enim liberos diligimus, ut odisse potius uideamur, illos non ad uirtutem, sed ad iniuriam: non ad eruditionem, sed ad luxum: non ad Dei cultum, sed ad facultatem explendæ libidinis: non ad uitæ diuturnitatem, sed ad lenocinia uoluptatum educamus. Hanc tamen immodici amoris, stultæque sollicitudinis iniuriam natura non dedit: sed quemadmodum & famem & sitim, & somnum homini ac brutis quantum satis erat largita est: animi tamen uitio solus homo absque fame edit, bibit absque siti, omnique genere uoluptatis præter necessitatem utitur: sic & filios tam stultè amat, ut eos & ad uicia illabi permittat, & ipse illorum causa nepharia multa perpetret: illosque suum opus existimet. At non illius opus sunt, sed Dei sunt animi

animum, uitam, formam, robur, mores, ingenium, augmentumque largitur: nihil horum pater. Desine igitur, quod alienum est, tanquam tuum deplorare: qui fecit, ille ad se uocauit, filius imperio parere iustum, ac sanctum est. At uero si deprehendere cupis, an hic amor naturalis sit, an ut plerumque aliarum libidines animi uitium; cetera animantia spectata, quorum nullum ab educatione filios proprios agnoscit, nedum ut amet: Si naturæ hoc munus foret, potius filiis erga parentes, quam parentibus erga filios, & ob pietatem, & ob necessitatem congruebat. Unde nec huius exempli oblita in brutis natura uidetur: cum inter aues ciconia, inter quadrupedes glires fessos parentes alant, at post primam educationem, parentum erga filios, nullum amoris ue stigium extat, uincit igitur *ἄλοσυγία* quæ dâ in hominibus, aut potius *ἄλοπονία*. (i. i. *Laboris studium*.) ipso hominis uitio nimium sibi blandiente. At brutorum misera est, cum idem sit finis educandi & amoris, in quo tempore parentes insomnes, laboriosi, macilenti, solliciti, miseri, omnibus apparent. Hanc curam non necessariam; & propagandæ speciei causâ eumentitam, perpetuo sibi uelut aculeos quosdam infligere stultissimum est. tum tamen nec rationale hoc sit desiderium; nec naturale; iure merito forsitan quis admirabitur, cur tam commune sit? Sed non dubia est responsio, si mihi prius ostendas, cur tot homines auari, cur tot iracundi, cur tot libidinosi euadant: At hæc cum non sint naturalia uitia, nec rationalia, etiam sunt inhonesta: solus amor filiorum post educationem, quanquam nec à natura, nec à ratione proficiscatur: honestus tamen est. Sed nimis forsitan tanquam ad sapientes, Stoicis quidem & ueris rationibus, non tamen secus atque spinosis, in tam copiosa materia, & firma causa usus sum, quam obrem ad pinguiorem orationem; & argumenta simpliciora ueniamus; ne forte tam offendere, quam fallere uelle uideamur. Igitur si mortuus est filius, primo illud cogitandum est, an male audiret, & improbus esset: nam & frequenter bonus parenti filius, malus uidetur: cum domestica labes,

Y. magis

magis nobis ignota sit, quàm externa, tum etiam quòd amor iudicium eripit. Inde fabula nata est, olim cuculū uocasse Phis, Iomenæ filios, cum suis in canendi certamen; tum asinum iudicem deierasse, senescire quis suauius cecinerit; filios tamen cuculi, non tam obscure, nec tam inæqualiter, sic non solum unicuique sui gnati, sed & mali à malis probantur. In quo euentu, quod & plerique etiā mediocris integritatis uiri faciunt, nō tantū non lugere, sed & latari etiam conuenit: Maiora enim etiā his faciebat antiquitas; nam & Manlius Torquatus aduersus Decium Syllanū filium repetundarū reum, tam crudelē sententiam dixit, ut laqueo se suspenderit. & M. Scaurus filiū inter multos fugientē ab hostib. solius timoris reū, reuerti ad hostes ac mori compulit, sic Lacedæna mulier redeuntem filium è bello ob ignauiam occidit; cuius etiam est hoc insigne distichon:

Hunc timidum mater Damatrimon ipsa peruenit,
Nec dignum matre, nec Lacedæmonium.

Tales inquam ac deteriores erepti, nec amplius parentibus, nec affinibus negotium facessunt; & seipsos à maiore dedecore subtrahunt; quin etiam quidam illorum, parentibus mortem moliti sunt, uelut Blandenius Zeusides, qui matrem interfecit, & Euander qui Nicostratæ matris suafu, patrem occidit, quæ causa ei fuit ut in Italia exularet. Tullij quoque Annalis filius, percussores, ut patrimonium lucri faceret, ad latitantem patrem in proscriptionibus triumuirorum perduxit. talia monstra, ut rara sunt, sic plerumque multorum malorum superstites filij causæ sunt. Sic Priamo Paris incolumis, domum & patriæ euertit, hunc tamen morientem defleuisset ille; tam stulta sunt hominum studia, ut optent quod nesciant; & Deos consilio uincere sperent; arguantque si quid eis nescientibus bonum procurauerint. Quòd si prudens, bonus, pius, ingentisque animi sit, nec desit spes propagandæ prolis, & senj tui sustentandi per eum; quid nepotibus relictis in pietate deest; & si nulli sint, iam temerarium erat sperare, quod noluit, aut non potuit. Verū ut

libet

libet de ipso statue, maius est periculum eorum quæ morte deteriora sunt, quàm spes eorum, quæ his, quæ iam habet sunt meliora. At morte deteriora sunt miseria, turpitudine, flagitiũ, perpetuus cruciatus, contemptus: mors enim communis est: hæc paucos habent: & illos etiam mors nõ effugit. An uerò melius est etiam si hæc omnia euadat, in infortuniorum sedem peruenisse: quodq; tumet nolis tam caro optare. Namq; necesse est qui senectutem uult ingredi, multa tristitia experiri: nemo enim mortalium est ferme, qui diu uiuat, quem non aliquando contingat, ante mortẽ, ipsam odisse uitã, adde quod & poeta dixit:

Aedepol, senectus si nihil quicquam aliud uitij

Apportet secum, cum aduenerit, unum id est fatis,

Quod diu uiuendo, multa, quæ non uult uidet.

Equidem si te illius desiderium tenet, cum senex iam sis, proximum tempus est, ut illum comiteris: si iuuenis, larga est spes aliõs procreandi. Deniq; luctus foeminea res, non uirilil est: unde Lycij recte eos qui lugere uellent, foemineam uestẽ induere cogebant: ut animo uestis ipsa congrueret. neq; uerò absq; ratione, Siquidem inter omnes, ut uiliores sunt, luctum improbiorem præ se ferunt: atq; in primis mulieres, dein pueri: ex his etiam barbari, atq; horum maxime effoeminati: at contra uiri, eo quò generosiores, & luctum comprimunt, & dolorem à se repellunt. Est uerò huic inferno luctui Deo, ut etiam alijs plerisq; mos, ut ad eos maxime accedat, qui eum colant: at si ab initio eum repuleris, neq; animũ permittas sauciari, quàm longe semper à te aberit. At uerò uide quàm decorum, quam uerè honestum, hominem grandæuum ac qui ab alijs merito consultitur, lugubri in ueste plorare, queri, sordide eiulare, lametari. O genetosam indolẽ. Sed nec minus animo decet perturbationi, hæc enim prætermittere, intus aut dolore & tristitia se conficere, nec sapientis uiri est, neq; constantis, sed eius qui aliorum potius reprehensionem uereatur, quàm quò deceat sequi nouerit, Melius igitur est illud secũ sapius comminisci, *οκίαις ὄναρ*

ἄσπετος (.i. *Vmbra somnium homo*) quid melius dici potuit, adeo ho-
 minum uita futilis est, atq; exilis: ut cum tenuissimum omniū
 sit umbra, fallacissimum & inconstans somnium, somnium um-
 bræ quid erit: at hoc tamen hominis non solum uita, sed etiam
 gloria est. alius uerò *οἷον φύλαξον γενη, τὸ εἶναι καὶ αὐτὸ σῶν*. (.i.
Qualis foliorum generatio, talis etiam hominum.) nam quid abstrusum, illa
 cadunt sole, imbribus, uento, uredine: & si nihil inueniant, per
 se defluunt: sic hominum uita. crede mihi iniuriam nullam acce-
 pisti, mors enim Deorum donum est. Diij neminem iniuria affi-
 ciunt, si ex magistratu suffragijs uictus decessisses, æquo animo
 etiam tolerandum duceres, quamuis repulsa, suspicionem nec in-
 uidiæ, nec contumeliæ, nec doli carere possit: At nunc, cum nis-
 hil horū metuas, Deorū suffragia damnare audebis? Illud ne in-
 mentem uenit, & d Leontius Neapoleos Episcopus in uita Ioan-
 nis patriarchæ Alexandrini accidisse narrat. Cum enim quidā
 obtulisset illi auri libras septem, ut Deū rogaret pro nauis onus-
 sta, & filio, qui ei unicus erat, intra mensem cum prius filius ex-
 cessisset è uita, nauis etiam fluctibus obruta est. inde patre eius
 ob utranq; facturam tristissima cogitante, Patriarchæ preci-
 bus paucis post diebus impetratum est: ut nocte quadam pa-
 ter Patriarcham uidere se existimaret dicentem, Orasti ut filius
 tuus saluus esset: ecce nunc saluus est: cum obierit: qui si uixisset
 sceleratus in uita, post mortem uerò damnatus, seruari non po-
 terat. Soli diu sciunt, quid nobis expediat, quando nos qui si-
 mus ipsi ignoremus, ne dum quid optandum sit sciamus. Sola-
 ri igitur non tantum, sed etiam lætari nos conuenit, in propin-
 quorum omnium morte, quorum si memoriam obseruare cu-
 pimus (quanquam etiam non illorum cōuersationem frequen-
 ter, ne somnus ipse deneget) posteris & tibi nominis, & consue-
 tudinis referunt: generosa sepulcha, imagines, statuar, carmina,
 orationes, dedicationes, institutiones perpetuorum, tum sacri-
 ficiorum, tum gymnasiorum. His solatijs nonne honestius, ac
 iucundius, te ipsum confirmare? illius uerò gloriā mortalibus
 com-

cōmendare: quā planctu & eiulatibus semet cōficere: Quod ut modo his qui uirtute præditi sunt, & animorum agnoscunt beatitudinem, superfluum est: ita infirmioribus moribus, tale solatiij genus, haud turpē est: Namq; & Augustus imagineta nepotis puera scētis, quem unice diligebat, in cubiculo reposuit: quotienscumq; ingrederetur eam exosculans. Alexander Epheltioni sacra constituit, & delubra, Fabius Quintilianus non luctu, sed oratione, quæ filij laudes contineret, quasi honestatem eius laudis à dolore mutaretur, obitum filij celebrauit. Quid Ioannes Mesue, qui libri titulum patris nomine mentitus est. Sic Zoar, sic Aristoteles filio libros inscribens, sic Cicerō, sic Plato in disputationem fratres, & amicos uocantes omnes: non lugubri ueste, & mœrore, sed æternis monumentis charissimos quosq; è suis posteritati consecrauerunt. Iam uerò rationibus satis ostensum puto, mortem filiorum neq; lugēdam, neq; malam esse. nunc uerò q̄ fortiter eam tulerint antiqui exemplis prosequamur. Octauianus Augustus, cum duos nepotes Casum & Lucium, intra menses uiginti amississet, adeo non commotus est, ut nec à senatu abstinerit. Demosthenes uerò cum una ei tantum filia esset: septimo à mortis eius die, procedens in publicum candida ueste indutus, & coronatus, bouem immolauit: fortius etiam se gessit Dion. de re publica enim inter amicos consulens, intellecto quòd filius qui ei unicus erat, è tecto se præcipitasset, mandans familiaribus sepulturā, negotium quod coeperat perfecit. Per simile Antigoni factum. cum enim in acie filius cecidisset, nullum aliud luctus signum dedit: sed dixit, O Alcioneu serius quā debuisti, mortuus es. tam cōstanter in hostes irruens, nec monita mea, nec tui salutem plurimi faciens. Periclis uerò constantia nulli inferior esse potest. cum enim Paralum, & Xantippum, quos solos habebat filios, indolis egregiæ adolescentes, intra dies octo amississet, candida ueste coronatus, Athenensibus concionabatur, consiliaq; ac belli rationes, magna animi tranquillitate à funesta domo pro-

fectus explicabat, nec tamen absq; imitatione, siquidem Anaxagoras eius præceptor, cum aliquando disputanti, mors filij renunciaretur: paululum substitit, dein testatus se scire mortalem genuisse, in disputatione perseverauit. Paulus Emylius cū Perseum bellum suscepturus Deos rogasset, ut si pro rebus gerendis calamitas ulla ciuitati Romanæ immineret, eam potius in domum suam conuerterent: id seu uoto, seu casu acciderit, quòd rogauerat impetrauit. Cum em̄ ex quatuor liberis duos per adoptionē, in Scipionū familiā transulisset: reliquos quos apud se retinuerat intra paucos dies amisit, nec minus leniter tulit casum hunc quàm fortiter optauerat. Tynnichus etiam Spartanus, clarissimi exempli monumentum reliquit posteris: eum enim Trasylulus eius filius, in bello contra Argiuos occubisset, hoc epigrammate animi constantiam declarauit:

Flere decet timidos, oculis te nate sepulchro

Condo meum ficcis, ac Lacedæmonium.

Hic namq; ut mihi uidetur Papinianum illud est imitatus,

Vigor inde animis & mortis honestæ,

Dulce sacrum: gaudent natorum in fata parentes.

At uerò non tantum constantiam tenuisse, sed etiam illorū necem procurasse, magnam utilitatem præstitit. sic Brutus filiis duobus publico supplicio multatis, quem terrorem putas incussisset ciuibus: quam desperationem hostibus: quam admirationem uicinis urbibus: ut non solum tam fortis animi exemplum magnam ad augendum imperium, sed ad retinendum etiam libertatem quadringentorum annorum occasionem dedidit: non tantum timore poenæ, sed etiam emulatione uirtutis. Quid aliud per Abraamī in Isaac exemplum ostēditur, quàm eos qui ita filios diligunt, ut sciant non in his spem suam collocandam, sed Deum ita colendum, ut liberorum obliuiscamur, magna mercede dignos esse, quare & multarum gentium extam diligētī obsequio pater factus est, nec unquam semen eius delebitur, Maius hoc est quàm Bruti fortitudinis argumentū,

ille.

ille fontes occidendo, alios reliquit filios, hic innoxium iugulando, sine sobole fiebat. ille aliena manu hostes iubebat occidi, hic manibus suis obsequentem occisurus erat. Sed ad exempla tolerantiae reuertamur, in quibus (proh pudor) tæder foeminas referre tam fortes, ut uinci non queant à uiris. inter quas Tomyris Massagetarum regina, occiso astu bellico eius filio, morte Cyri hostis, non luctu, inferias illi parètauit; uniuerso eius etiã cæso exercitu. Tum Cornelia Grachorum mater, ex numerosa prole, duos tantũ egregios iuuenes C. & T. crudeliter per seditiones, occisos, tam leniter tulit: ut illorum tantum & patris Africani facta cõmemorans, nullum doloris, ne luctus dicam signum ediderit. Argileon uerò Brasidæ Regis Lacedæmonij mater, cum filium in acie mortuum accepisset, non luctu & gemitu omnia compleuit, sed interrogauit, an honeste, & è dignitate uiri occubisset. Girtyas autẽ Lacæna & ipsa mulier, cum nepos tanquam mortuus domum delatus à familiaribus defleretur: dixit, Non silebitis inquam, declarauit ex quo sit sanguine genitus: puer enim in puerorum pugna conciderat: cum tamen reuixisset, & iuuenis factus in bello cecidisset, eadem, respondit nuncianti, Nonne cum ad hostes serit, occidere aut occidi debuit: at mihi gratius est eum audire mortuum ex dignitate mea, maiorumq; & urbis, quã si ignauus superuixisset. Alia etiã, casum filij cum in acie perisset, fortius tulit, dicens, Timidi lugeant, ego uerò te filii, sine lachrymis ac læta sepelio. Alia itidem Lacæna mulier, cum quinque filios ad bellũ emisisset, in suburbijis Spartæ stabat, euẽtum pugnae expectans, cum uerò quendã uenientem interrogasset, quid ageretur, ille existimans de filijs interrogari, omnes obiisse respondit, tunc indignata mulier, Non hoc inquit rogo malum mancipiũ, sed quid agat patria: cum ille uicisse diceret, tunc mulier, libens igit inquit filiorum mortem accipio. Tales fuere uirorum, ac mulierũ ingentes animi spiritus quondam, gloria non minus quã consilio clari. Sed iam ut puto de his nimis superq; atq; quòd ad

ad mortem attinet dilucide explicatum est: ut non sit necessarium hic neque amicos, aut affines, uel coniuges referre: illorum enim copia multa, instabilis conditio, necessitas parua. At uxorem molestia, & contumacia solę feruē uindicant à fletu. Neque tamen si non essent morosa ulli uxor deest, cum una alteri succedat: At quantumcunque sint uxores optimae, amici fideles, affines cari, indignum puto si frater, si filius, si pater luctu non sunt prosequendi, hos in hac causa in iudicium uocare. Sed illud potius tecum statue, mortem stultis malorum finem esse, sapientibus autem bonorum initium: utque Menander ait, *ὅν γὰρ ἐλάθεις, αὐτὸν ἰσχεῖταις.* (i. Quem enim amat Deus, moritur iuuenis.)

HIERONYMI

CARDANI MEDICI MEDIO

Janensis de Consolatione, Liber
Tertius..

Dlutius certe quam destinaueram, atque copiosius, genus id consolationis, quod ad luctum pertinet, ac mortem sum prosecutus. Non solum quod tristitia causa, quae morte seu propria, seu amicorum contrahitur, exilis est ac perexigua: sed etiam quod homines hac aetate opes, ac potentiam tantum diligunt: ut non nisi cum imminet, mortis recordentur. Longa quisque spacia uitae sibi decernens: mortemque non huius mundi sed cuiusdam alterius quasi rem contemnunt. At uero diuitias, ac magistratus praesentia, ac certa uixque unquam desitura obseruant. neque hoc contenti, eos homines qui non ut ipsi tam ingenti rabie horum uexantur: illorum inuidentes quieti, damnant, oderunt, persequuntur, Namque id illorum studium est, ut sapientissimi etiam, ac beati

ac beati iudicentur: quorum neutrum iudicio illorum qui hæc quasi spreuerint, confirmari potest: cum autem & hoc illi indignè ferre non uideantur, odisse incipiunt: ac demum persequi. ut si mediocritatem illam libenter ferant, pulsati tamen ab ea, & in necessitatem aliquam, seu calamitatem eiectioni: dolere, ac conqueri apud homines incipiant: ut illorum institutum, qui tam ardentem opibus inhiant, horum confessione, tanquam prudentissimū laudetur. Verum cum nō eadem tempora, rerumque uices semper maneant: non de illa calamitate, quæ apud hos potentia cupidos grauissima habetur, sed illa quæ uere est: longior sermonem habuimus. Nam quod & in mortis tempora, hanc suam beatitudinem producere nitantur, uelut Poeta in uiri foelicis sepulchro mortuum inducit dicentem:

Sparge mero cineres, & odore perluo nardo
 Hospes, & adde rosis balsama puniceis,
 Perpetuum mihi uer, agit illachrymabilis urna,
 Et commutauit sæcula, non obij.
 Nulla mihi ueteris perierunt gaudia uitæ,
 Felix seu memini, siue nihil memini.

O lepidum caput, quàm belle nihil dixit. namque foelicitatem hanc, etiam post obitum extendere audere. res est omnino ridicula, & ab ipsismet huius rei authorib. derelicta: Nempe quod uideamus post mortem breuissimo tempore, hanc gloriam diuitiarum euanescere: multitudine non solum mortalium in eam laudem succrescente in dies, sed quod etiã res ipsa gloria indigna sit. uixque è tot millibus millium hominum, qui sua ætate diuitijs inclaruerunt, pauci admodum hi ad nostram memoriam peruenire, Gilius, Croesus, Midas, Pythius, Meander, Erichthonius, Sylliphus, Tantalus: ex Romanorum libertis, Amphion, Menecrates, Heron, Demetrius, Pallas, Calistus, Narcifus, ex ingenuis, C. Cæcilius, Sylla, Lucullus, Liuus, Drufus, M. Crassus, tum uerò Salomonis, & Ptolomæorum regum ingentes celebrantur opes, Sed Gilliam liberalitas posteris cõ-

Z menda

mendauit. Croesum & Crassum in fortuna, Syllam & Lucullum in victoria, Midam, Silenus liberos abusus, & Romana luxuria. Salomonem sapientia, Tantalum scelera, Meandrum & Pythium in Persarum reges munificentia, C. Cæcilium testamentum, Ptolemaeos regia maiestas, Erichonum & Syssiphum, Poeta licentia, L. Drusum ingens magnificentia. nullum penè solæ diuitiæ præclarum reddiderunt. quanquam etiam tales fuerint, ut facilius omni uirtutis genere, quam tantis opibus gloria possit comparari. cui uerò sint usui ab interitu opes, nemo uel fingere potest. At etsi gloriam tibi & usum à morte alijs præstarent, nihil ad te. illud potius cogitare expedit, in eas concedendum oras, in quas solum animi uicia, & uirtutes perferre possis. tum uerò cum morieris, non diuitiarum, sed scelerum: non potentia, sed spei memoriam succurrere. Inde quòd illo temporis momento (nam anteriores prætereo cruciatus) omnia sursum deorsumque uertuntur: tanquam tibi dissoluta orbis machina, in chaos antiquum redeat. ac uelut in nauis stantibus ripæ procedere uidentur, cum tamen illæ quiescunt, tu autem mouearis: Sic in mortis hora, subuerti uniuersus mundus uidetur, inde perpetuo hac luce cariturus excedis: nunquam has tuas diuitias aut affines, aut cariora hæc usque in æternum inuisurus. Cur igitur, si sensum à morte uelum credis, non uirtuti operam das? Si nullum, saltè quieti, ac tranquillitati? cum non amplius aliam uitam experiri, nec in hanc quam nunc habes redire cõtingat. Sed suauis tamè est hic dolor, ut qui scabiem scalpunt, iuuat distescere, eminere, laudari, alios premere: quando hic est uniuersus humanae foelicitatis terminus. O stultam cogitationem: sed facescat, maneat, modo ne alios meliora sentientes, uelis arguere. Si tamè liceret interrogarem: cur puerorum more, iuuat domum protinus ruituram ædificare? cur tot labores incassum perdere? cur non tantum corpus, sed animum frustra uexare? Sed iam alio me rapit oratio, namque multa sunt in quæ præter quam intentum, diuertere cogor: atque illud primo ostendere debeo, quare

quare liber hic præcedens longior euaserit : Simulq; unâ omnium calamitatum (si quæ forte intolerabiles uidebuntur) mædela docenda est. Itaq; elaborandum diligenter fuit, ut istud ostenderemus, mortem in malis ponendam non esse : quo fit ut cum ad eam cuiuslibet aditus pateat, nemo miser nisi uolens dici possit. Quamobrem cum aliquando Tyberius captiuorum custodias inuiseret, cuidam roganti, ut quàm primum mori liceret: respondit: Nondum tecum redij in gratiam. uera uox, si ad rem aspicias, tyrannica si ad mētem. Hæc igitur altera causa fuit, ut paulo prolixior in præcedenti libro fuerim. Omnium em̄ malorum tria sunt auxilia, mors, sapientia, & fortuna : morte equidem utuntur hi, quibus his alijs duobus uti non licet : cum in eas molestias inciderint, quæ grauissimæ uideantur. Quas propter mihi Damidas Spartanus prudēter cuidā respondisse uidetur dicenti, en Lacedæmonij periclitantur, O Damida, nisi in gratiam cum Philippo redeant. hostes enim regis Lacedæmonij fuerant, & tunc Rex Peloponessum occupauerat, cui Damidas, O semiuir inquit, quid nam graue pati possumus mortem contemnentes? Sic puer Lacon cum captus ab Antigono, ac uenditus, in officijs ingenuis hero gratissime inseruaret: postquam animaduertit indigna opera iniungi, atq; inter cætera ut matulam deferret: negauit se facturum. assurgēte domino, ac comminante, puer tegulas conscendens dixit, Videbis quæ emeris, & continuo se præcipitauit. Sic Crassus cum captus uereret ne ludibrio esset, uirga qua equum regebat oculum barbari effodit: quo ira percito ab eo occisus est. Frequēs erat exemplū antiquo tempore: morte, mortem aut longā, aut ignominiosam effugere. Inde qui sub Tyberio, Caligula, Nerone, mortem sibi consciuerint, si uelim numerare, prorsus ascribens nomina, quā longissimam historiā conficiam: si numerum tantum, nemo credit. Nuper etiam dum hæc nos scriberemus, quidam pigmentarius Venetijs, damnatus sceleris, colloquio cū fratre impetrato, cum ille osculum dedisset, uenenū in cor-

tice auelanę latēs ex ore accepit, indeq; horis paucis extinctus
 à cruciatu & dedecore se subtraxit. Legimus & quosdam mor-
 borum tædio uitam uoluntarie finisse: e quorum numero Pom-
 ponius ille Atticus uir clarissimus, ani doloribus nimium ue-
 xatus, cum quieuissent, inedia tamen ne amplius in eam poenā
 incideret mori perseverauit. Eodem mortis genere ob poda-
 gram Corellius Rufus obire uoluit. At uerò lex nostra quen-
 quam sibi ipsi manus in ferre prohibet: & merito. Nam nihil ho-
 mini Christiano intolerabile esse debet, præsertim excluso ues-
 hementi cruciatu, quo in casu lex quanquam haud probet, in-
 dulget tamen. Itaq; non obscurum est iam cur præcedentem
 librum tantum extenderimus: Nunc illud iam, proponendum
 uidetur, nihil esse miseriarum præter cruciatum (& nec ipsum
 sure excipio) quod hominem cōtristare merito possit. omnesq;
 homines, si recte sapiant, æqualiter ferre, & beatos, & infeli-
 ces esse, ut illud cum Socrate sentiam, si omnes homines suas cu-
 ras, ac mala in cumulum unum quis diuisuri portionibus con-
 ferrent: postquam eius magnitudinem, ac cæteros mortales,
 unumquensq; sua onera portantem inspexissent, singulos pos-
 tius denuo quod attulerint libentius resumpturos, quàm eam
 diuisionem probaturos. Quod enim uniusquisq; propria mala
 nouit, aliorum nesciat, id in causa est, ut se inter alios miserr-
 mum putet. In qua peroranda parte, duo illa mihi obijci posse
 sentio, alterum quod hic liber eruditus tantum proficere possit:
 atq; iam sine eo qui literis operam dederunt, cum Tullij præci-
 pue libros De bonorū sinibus, ac Tusculanas quæstiones, Para-
 doxa, de Senectute, ac Plutarchi opuscula, & Petrarchę reme-
 dia, tum Boetij, atq; aliorum etiam reuoluerint, nō minimam
 calamitatum medicinam inuenturos. At hi qui literarum cog-
 nitione carēt, tota penè plebs, tum rustici, & ex patritijs pars
 maxima: quo nam auxilio suarum ærumnarum damna pen-
 sabunt? Inde aliud periculi genus, ne aut nimium audax, aut su-
 perfluus esse uidear, in qua accusatione forsitan reprehendi ti-
 merem,

merem, aut defensionem molirer, nisi quod ab initio testatum est, cæteros quidem libros alijs, hunc unum mihi composuisse, docuissem. Qui quanquam nec Ciceronis eloquentiã, nec Plutarchi grauitatem, aut Petrarchæ acumen, uel Boetij philosophiam æquare possit: nihil minus nobis pergratus est; ea ratione, quam ab initio in filijs memorauimus, suam unicuique operam, charam esse. At erramus: quis nescit: ferendus error certe est, qui & innoxius alijs est, & à natura propria profisciscitur. Alterum quod etiam mihi excusandum uidetur, ut ne quis nobis illud dicat, facile cum ualemus ipsi, dolorem tolerandum alijs suademus: idque est uerbis inanibus alijs persuadere, quod opera ipsa non præstes; atque oratione sola, uirtutes uelle mentiri. In quo genere quanquam Cicero, atque Plutarchus, tum Petrarcha, & Aristoteles me excusent: quod ex his alij minime, quam tantum extulerint fortitudinem in aduersis ostenderint, ut Cicero: neque enim in infortunijs homo ullus abiectior fuit. alij ex his aduersam fortunam non sint experti: præter leue exilium. prædiuites enim & regibus grati, atque merito fuerunt. Tum quod non necesse sit omnes bonos, etiam si ex animo sentiant, in re ipsa periculum sui facere. hoc enim fortunæ est, illud uirtutis. Neque etiam admodum necessarium, ut qui recte dicunt, recte etiam uiuant. ueritas enim etiam ab improbis persepe defenditur. At ego quanquam his omnibus dissimulare possem, ac subterfugere, tamē cum eius laboris causam dicerem esse, ut nobis satisfaceret. uix cuiquam persuaderi debet, hominem in summa foelicitate existentem, ad consolationis rationes animum intendere posse, quod si faciat, uix est uerissimile, ut quicquam magnū assequatur. Quod sit, ut etiam hic liber, si ad alios perueniat, ampliorem fidem sit consecuturus, & quāquam cuiuscunque ut diximus, uirtutem laudare liceat, non tamen propriū est ingenui uiri, uitam à uerbis absmilem habere. Similem aut uitam, aut in fortitudine, aut in patientia, quonam pacto habere possumus, aut cæteris ostendere mortalibus, si omnia secun-

da fuerint. Igitur quod diuino factum puto esse aliquo cōsilio, ut scilicet genitus, natus, educatusq; in maximis calamitatibus non meliore fortuna, ad hanc usq; diem peruenerim: si silentio transigerem, magnam partem ac necessariam huius propositi prætermittere arbitrarer. Namq; ut qui res difficiles alijs persuadent, si ipsimet eas aggrediantur, & fidem & auctoritatem dictis adijciunt. sic enim Aristidem, Phocionem, Socratem, Platonem, Catonem, tum Prophetas, & Sanctos uiros, atq; omnium honorum auctore & conditorem Christū Iesum, fecisse uideo. Non tamen hæc subiungere hic uolui, ut illos uirtute, sed ut instituto uitæ imitari uiderer: atq; quanto ob humilitatem natalium, cæteris sum inferior, tanto facilius modo uelint, hanc nostram in aduersis patientiam superare sperent. Igitur ut ab initio exordiar in pestilentia conceptus, matrem nondū natus, ut puto, mearum calamitatū participem profugam habui. Inde octauo calendas octobris, anni primi supra millesimum ac quingentesimum in hanc lucem semimortuus editus, cum spes omnes reliquisset, uini balneo recreatus sum: tum iam trimesistris duos fratres & unam sororem perdidit: grassante in ciuitate nostra pestilentia. Inde cum etiam in Ticinio sauiret, repente eo morbo nutritium amisi: tunc audaci, & pio facto Isidori Restæ nobilis uiri, & amici paterni, manibus eius inter funera exceptus, morbū eum paucis post diebus contraxi: inde idropē, epatisq; fluxū, Deorū an ira, an misericordia seruatū sim, non fat scio. Nullum interim morborum genus intestatum reliqui annum usq; ad octauum. Inde loco serui patrē usq; ad decimū nonum annū perpetuo comitabar: Dii boni florem hunc uniuersum ætatis, & sine uoluptate, & sine studijs trāslegi. Cum uerò necq; patrem cogere possem, nec fraudare honestum ducerem, nec precibus impetrare ualerem; religioni tandem amore studiorum tradere me uolui. Inde metuentis matris orbitatē precibus exoratus pater, in Gymnasium dimisit. ibi temporis amissi memoriam reuoluens, simulq; uitæ hominum breuitatem

rem considerans, studijs assidujs me tradidi; Illud etiam timēs, ne si pater malum de me nunciū accepisset, denuo reuocaret. Ibi difficultate latinæ linguæ, ut qui nunquam uel semel scholas inuisssem, non parum laborabam, inter tamen tot mala pater iam ante cōcesserat, ut Geometriæ, & Dialecticæ operā darem, in quo (quanquam præter paucas admonitiones, librosq; ac licentiam, nullum aliud auxilium præbuerit) eas tamen ego successiuis temporibus studens, interim foeliciter sum affectus. Inde desiderium augente absentia, mortuus est, sauiente peste: cum primum me diligere cœpisset, tunc bella illa internicina in patria initium habuerunt, ipse inops, ac auxilio omni destitutus, diligentia, & sollicitudine matris incredibili sustentabar. cumq; patrimoniū quod minimū erat, nō sufficeret, spe & alieno consilio fraudatus, et studentium Rector creatus, nihil prius cum haberem, totum tamen illud nihil consumpsi. Nec ullum mihi erat reliquum auxilium, nisi latrunculorum ludus: tandē ex infortunio in infortunium euadens, in oppidū Succensē me contuli. Quo in loco totus medicinę intentus, familiam sustentabam industria, egrē tamen, ut cui præter id quod nihil esset, etiam alienum æs non paruum prius, bello illo magistratu, cumulatū erat. Inde matris literis in patriam reuocatus, integri nihil inueni, nemo amicus, consanguinei aduersum me litigabant: medicorum collegium suspitione oborta, quod tam male à patre tractatus spurius essem, repellebat. At nec (quod penē exciderat) medicorum Patavinorū consensus mitior erga me fuerat: cum lauream, quæ mihi iure debebatur, bis iniuste denegauerit. uixq; pertinacia prætoris, ultimo concessit. Facinus certe detestandū, si non mea fortuna potius, quàm illorū scelus, eos ad hanc iniuriam impulsisset. Desperans igitur, tabis quodam genere correptus sum, quod medici putant incurabile: seu igitur uoto celebri, seu quia ad maiora seruarer, nec ullo medicinæ tentato auxilio, post septem menses præter omnem spē euasi. Interim uerò cogita, quæ curæ, quæ tristitia animi

mum

mum meū uexare debuissent. Hinc paupertas maxima, illinc mater flens orbitatem, & suam miseram senectutem, tum memoria contumaciæ affinium, iniuriæ ut rebar medicorum, minæ potentis, desperatio salutis, nullus amicus: quiescens indigebam necessarijs, laborare non poteram: mendicare turpissimū erat. In tot difficultatibus constitutus, in quas & fortuna mea, & patris acerbitas, & affinium odium, & temporum miseriæ me compegerant: Consilio hoc adiutus sum, ut effugerem malorum saltem præsentiam, atq; in oppidum reuersus sum: ubi amici compures me solabantur, & iuuabant: ibi diuino auxilio repente una hora, morbo in uniuersum liber euasi. Tunc uerò coepi aduersus ualitudinis detrimenta opponere abstinentiam, fortunæ patientiam, paupertati parsimoniam, litibus sollicitudinem, repulsis studium literarum. Semper autem, & ab initio, & usq; nunc, primus hic liber (qui quanquam tunc à me non esset editus, mente tamen conceptus) solabatur. Inde in patriam denuo reuersus, sospitem matrem inueni. Cumq; multa mala, atq; alijs intolerabilia, usq; ad hanc diem passus sim: omnia contemnens, omnia peruici. Primum quidem auxilio Reuerendi Episcopi Philippi Archinti, uirtutum & disciplinarum quantum quisq; alius pro uiribus, optimi patroni defensus & adiutus non parum fui: demum motu illustrissimi principis Alphonsi Auali Istonij Marchionis, cuius nomini librū De æternitatis archanis dedicauimus: pro illius inclyta humanitate ac liberalitate, cum rem tractaret Franciscus Sfondratus Senator illustris, non sine optimi cuiusq; collegæ uoluptate, in eum ordinem ascriptus sum: cum iam quadragesimum annum ferè me attigissem, ea fuit uitæ nostræ ratio: pluribus, & assidujs, ac ingentibus pulsata incōmodis, cui quantum hoc profuerit studium, satis intelligis, maiora uerò fortunæ ornamenta, eo animo spreui, quo iniurias illatas etiam tolerabam. Quamobrem & ad præsentem uitam, & ad animi tranquillitatē, nihil melius à Deo patientia sum consecutus. Nam & illa inter tot rerum angu-

angustias, mira mihi acciderunt ut ab his iuuarer quos nullo beneficio affeceram. Nam & Franciscus Bonafides medicus, uir tum optimus, tum simplicissimus; tam fortiter Patauinoꝝ medicorum iniurię resistebat: quamuis & ipse ciuis, ut nō a fratre frater diligentius defendi potuerit. & in Mediolanensi causa, Franciscus Cruceius iureconsultus integerrimus magno nobis fuit auxilio: tum etiam ut diligentem operam, alii quot in disciplinis impenderim: scribens, docens, atq; inueniēs. At uerō cum cætera sereno animo melius fiant: hoc unum tamen tranquillitatis animi præmium est inuentio: quæ qualis fuerit, his non obscurum est, qui librum Arithmeticæ, nondū aditum, cuius titulus est (opus perfectum) legere uelint: aut Geometriam nostram, aut librum De medicorum discordia, in quorum primo capitula sexaginta Algebræ uniuersalia inuenimus: ætate omni quæ ante nos fuit, in septem explicatione consumpta, cum hæc solum ob difficultatem inueniri posse speraret, tum uerō & numerorum uires supra quingentas adieciimus. In secundo non pauciores propositiones Euclide fabricauimus, fatemur inquam nos ab illo utilitate longo anteedi interuallo, de inuentorum tamen subtilitate, alij iudicabūt. In tertio Græcorum, Arabum, & Latinorum medicorum sententias contrarias, quotquot ad manus peruenire potuerunt, disputauimus, distinximus, conciliauimus. Maximam uerō cōgeriem librorum, ut uel legere pigeat ad hanc usq; ætatem scriptissimus, omnium tamen emendationē absoluere despero. Quorum etiam aliqui quamuis minimi, & si in lucem minus castigati prodierint, uitium in nobis quidem fuit: aliorum uerō culpa: qui per inuidiam nos coegerunt, immaturos fortis ædere. Namq; nec cum his satis commode, nec sine his ullo modo uiuere poteram. illorum igitur calumniæ quicquid erratum est imputetur. Itaq; hac pertinacia, si uel publice profiteri uoluisssem (quod omnes nouerint admissum aliquando renuisse) uel opibus comparandis operam dare: poteram patientia, uel aliorū

A a fortuna

fortunam, aut naturæ munera æquasse. Sed iam de nobis nisi
 mis non ad laudē, sed ad exemplū dicta sint. quæ enim laus esse
 potest natalium humilitas? Pater, Patria, affines infensī, ualeu-
 do infirma, fortuna aduersa, paupertas mendicitati proxima.
 Iam me stupidum prorsus credet, qui putet hæc gloriandī cau-
 sa dicta, quæ ad summum dedecus penè attingunt: ubi à nostro
 recedentes instituto, uulgarem sententiam aliorum prosequa-
 mur. Verum hæc tria uno exemplo docere uoluimus: primum
 neminem miserum esse, absq; sceleris conscientia; alterum for-
 titudinem animi, non solum ad eius tranquillitatem, uerum
 etiam ad fortunæ mutationem plurimum conducere. Vltimum
 lectionem huius libri, non tantum miseris, ut æquo animo ad-
 uersa ferant, sed beatis opinione sua, ad continentiam utilem
 fore. At uerò quod reliquum obijci posse docuimus, si cui om-
 nino librum hunc, aut persimilem legere non liceat: hic ne in mi-
 serijs suis omni solatio erit destitutus: certe non. nobis enim qd
 propè diuinum est ascriberemus. neq; enim aliud necessarium
 est ut non sis miser, quàm quod miserum te non credas: hoc ue-
 rò uel uno uerbo docere & discere cuiuscunq; fas est. Ut uerò ra-
 tionem huius percipiat, quæ soli sapienti utilis ad persuaden-
 dum, si quis forsitan sit pertinax, liber hic uel similis, necessa-
 rius est. Igitur neq; rustici, neq; plebs, modo uelint credere, his
 rationibus indigent. Quandoquidem & idem omnino etiam
 lex nostra suadet. At qui alios docere uoluerint, hoc ex libro
 fructum aliquem percipere poterunt. mihi tamen ipsi hæc scrip-
 pturam, quòd nullum docentem haberem, assuetus autem de-
 monstrationibus, fidem quidem habebam eorum quæ post
 mortem sunt. At uerò quod hic neq; foelicitas ulla esset, neq;
 miseria ex solis antiquorum rationibus confirmari perfecte nõ
 potui. Operæ precium igitur esse duxi, ut non tantum illorum
 dicta in unum, sed si quid ego addere possem, in ordinem dige-
 rerem. Ita q; ut à paupertatis molestijs initium faciamus: quan-
 doquidem grauissimum uisum sit aliquibus eius onus: uelut

Menan-

Menāder ait, ἔστιν πτωχὸς, βαρύτερον ἐστὶ φόρτιον. (i. Nullum paupertate grauius est onus.) At contra diuitiæ in honore semper fuerunt; nec unquam illud mutatum est Poetæ :

In precio precium nunc est; dat census honores,

Census amicitias, pauper ubiq; iacet.

Visum est ut non tumultuarie (quod res ipsa plurima contineret capita) sed ordine quam possem diligenti, rem aggrederer. Itaq; primum uidetur illud ostendendum, pauperem non minus foelicem esse, quam diuitem: secundum, paupertatem gloriæ non obesse: tertium, nihil grauius fore pauperi, quam ut ditescere uelit: quartum, diuitias post mortem neq; prodesse illi qui mortuus sit, neq; posteris suis. Itaq; ut ab initio rem hanc exordiar, in repub. paupere, foelicitas maior est, quam in opulenta: minora odia, minor ambitio, minores seditiones: Vnde & Lælius illud refert, quod cum Romana respublica pluribus ab initio seditionibus laborauerit, nunquam tamen ultra uerba in tam feroci populo uentum est: ut sine iudicio quisquam condemnaretur. Primus Tyberius Gracchus iam opulenta urbe, absq; legibus occisus est: anno urbis sexcentesimo ac uigesimo primo. tum ante Romanos à legatis Carthaginensiu hostium, benignitatis inter se maximam laudem meruisse, Plinius testis est. At contra cum diuitijs polleret, nihil tutum, nihil tranquillum fuit: populus absq; concordia, senatus absq; auctoritate, cædes absq; discrimine, magistratus sine lege, facinorosi absq; timore, plebs sine reuerentia, iuuentus absq; pudore, senes sine grauitate: Profana omnia, & colluuiæ gentium, ac seruorū mixta: inde malorum omnium seges. ut non obscurum sit opum publicarum pedissequas esse infelicitates: paupertatis tranquillitatem. Similiter & Lacedæmonij cum essent penè mendici, ut tam & gloriosam, & beatam ducebant: cuius illud maximum testimonium referre libet. cum Persarum rex legatos Lacedæmonem misisset, tumultu populi ferocis uiolati sunt: atq; occisus. erat autem Spartæ templum Talthybij præconis Agamem-

Agamemnomis

nonis, legatis tutelare, id sacrificantibus, cum exta læta nō red-
deret, in religionem uersum: pertæsos Lacedæmonas impulit,
ut pro legatis totidem, duo scilicet, se deuouerent: sponte autē
Sperthius Aneristi, Bulis Nicolai, filij se obtulerunt: inde Spar-
ta discedentes, cum antequam ad Xersem Darij filium qui le-
gatos olim miserat Susas peruenissent, Hydarnem præfectum
Regis conueniunt, qui eos benigne fouens hospitio: postquam
& causam itineris & animi illorum magnitudinem cognouit
fer: hortatus, ut regis amicitiam potius, quàm mortem uellēt
eligere: Xersem facturum ut Græciæ toti imperarent: se unum
ex eis Satrapis esse, conditionem eius inspicerent: hanc beneuo-
lentiam si suo consilio acquiescerent, haud aspernatos. tunc
illi, Ne tu scis Hydarnes quàm iucunda sit libertatis uoluptas,
ut qui eius, semper regi seruiens, expers fueris: quam si licuisset
degustare, uniuerso eam Persarum regno, iure merito sis pro-
positurus. Itaq; tantam foelicitatem, in repub. hī uel ex pauper-
tate, uel certe cum paupertate habuerunt: & erat tamen uita
Laconum ut aliās diximus difficilis, ob institutionem artis bel-
licæ: paupertatis tamen beneficio (ut qui nullos omnino habe-
rent nummos) tam grata conditio libertatis omnibus erat, ut
etiam regno præponeretur. Et si ex republica discedere liceat,
priuatum statum inquiramus: in quo etiam maior est uolu-
ptas, maior quies, quàm in regno: neq; enim rex amicos cer-
tos habet, nec in ueneris illecebris dulcedinem aliquam cape-
re potest, cum nesciat se amari: est autem eius uoluptatis pri-
ma pars, atq; maxima, ut ames, & ameris: at quomodo amari
te senties, si nolentes metus potentia, uolentes præmiorum spes
in suspicionem adducit. quod si contingat plures erga princis-
pes esse ingratos, nimirum. nanq; eos amicos nō dicimus, qui
uel metu, aut spe, aut præmijs assiduis continentur. Ea enim in
ratione Alexandrum pater Philippus coarguit, cum putaret
largitionibus sibi beneuolentiam comparare. Clara sit illustris
quantumuis principum uita, cum amore & amicitia careat,
foelix

*foelix nullo modo esse potest; pereuntibus his muneribus, quæ beatitudini hominum sunt proximiora. At uideamus si et in his pares essent pauperibus, quæ nam iucundior sit, regum uita ne, an pauperum: Hic quidem diluculo surgens postquam se lauit operi suo se accommodat: inde pridiana abstinentia, & labore matutino incitatus, mensæ accumbit, atq; ibi uxor secum filio-
 liq; uel si his careat, laboris socius, suaue obsonium simul fame blandiente unâ edit: quicquid apponitur lautum est, ac preciosum: miscet prandium gratos sermones, spesq; iucundas commemorat: non tumultus, non sâcietas, non indignatio, non suspitio uagatur: inde disceditur, paulumq; moratus ad pristinũ laborem redit. excipit famelicum denuo cœna: ibi ioci lenes, ac sales non iniucundi, pro accumbentium qualitate: hinc ad lectum itur: interim syderum lux suadet, ut oculos attollat, recordetur aliquando futurum, ut in eas sedes beatissimas concedat: si quid tetrum admiserit, piget: atq; in posterum emendaturum mente pollicetur. lassus diurno labore, ut primum lecto se dedit, profundissimum somnum capit. Inde salubris si atus, uitaq; plerũq; diuturna, nec præteriti pœnitẽtia, nec futuri temporis timor hominem exagitat. excipiunt interim festi dies festum: tunc uagatur quo libet: si quid pulchrum est in ciuitate spectat, suburbia, uiridaria, prata cum socijs inuisit, ludit innocue, nihil omnino triste meditatur: nec uitæ pertæsus, ad mortemq; paratus. quod si & huic literarum cognitio accedat, aliis quantulo etiã dici foelicio potest. At uerò Principis uita huic ex toto aduersatur, surgit quamprimum à discussa crapula: ne dum tamen ore syncero: sed hinc spiritus graue quiddam sibi ipsi olens, hinc sapor tristis obuersatur. interim atrium satellitibus, sicarijs, rabulis, adulatoribus competitoribusq; repletur: serui undiq; discurrunt, clamatur, iurgijsq; inter eos agitur, & nihil integrum sit. Hinc ostiarij importunos arcent, alios quæm breui admissuros pollicentur: Atqui si princeps illustris moribus sit, rationes suas secreto recognoscit, atq; ubi tantarum re-*

rum memoria subit, piget uitæ. Alia enim nec posse perficere sperat: in alijs sollicitus admodum est: quorundam fidem secum criminatur: quorundam ignauiam accusat: aliorum etiã queritur auariciam, ubi quæ necessaria sunt percurrit: solennia sacra audit: demum rogantibus operam præstat: ibi quanto melior, tanto atrocius discrutiat: remittit tandem ad consilium. hucusq; ut uides si nihil etiam triste sit, nihil tamen cum uoluptate agitur. succedit prandium, sibi lances, scyphi, apparatus, fercula, uina, omnia rege digna: At conuiuæ aut nulli, aut seorsum positi, hilari quidem fronte, uerum altissimis curis obruti, ac ut Poeta dicit:

In quorum facie misere, magnæq; sedebat,
Pallor amicitia.

Sed ad regem ipsam redeamus, qui tam opulentiis dapibus, & splendido apparatu etiam hesternæ ciborum uarietate factus, nec gustum habet, nec præsentia cum uoluptate aspicit. Sed potius nauisabundus præ pudore quodam recumbit, inde hinc modo illuc aspiciens, tandem aliquid seligit quod minus displiceat. Sed fac peropportuno desiderio ciborum teneatur, atq; hic unus è multis sit illi dies candidus: num tunc uoluptatem saltem capit: certe non: imo nunquam minus, namq; dubia omnia habet, cibū, potum, scyphos, mappas, sedilia, ne ueneno infecta sint: qualis certe iucunditas hæc timentis? an non præstat coenare figulinis, betam, & sarpedam, quam auratis, & murinis, claudium boletos, & statyram rhintacem? quid hæc suscipitione tristius, in qua periculum uix abesse potest, timor nunquam? id illud Dionysius exëplo quã pulchro edocuit. Adulabatur ei Democles, ut tyrannis parasiti solent, eum solum beatum ac foelicẽ dictitans inter mortales: cum sæpius negaret id Dionysius, tandem ut experimētum suæ foelicitatis faceret per sua sit, inde uestis aurata Democli induit, sedes regia, mensa preciosa, omnia deniq; Syracusanã opulentiam, Tyrannicumq; luzum redolentia exhibentur, inter tam ingentes apparatus, gla
dius

dius peracutus ac fulgens, super accumbentis caput tenuissimo filo suspenditur. tum Democles ut hoc percepit, non attollere oculos, non manus porrigere, non quicquam penitus degustare audebat, intentus in tanti discrimine periculi, anxie Tyrannū rogabat, ut eū à lautis illis epulis liberaret. Hac cœna tã illustri, Democles probè edoctus est, ut uitam regum amplius non optaret. Tandem ut ad ordinē regiæ uitę reuertar, è mensa tolluntur omnia: scurręq; mimi, ac musci prodeunt: hi hunc uel illū, ut quisq; optimus est facetię asperis irrident: in alios pbra, in alios maledicta iaciunt. his risus excitatur, illi impuris motibus obscœnam exercēt corporis formam, illi inter lanciiū & uasorum tumultus tibia canunt: in his omnibus ut quisq; deterior agit, eo magis probatur. interim regis animus molestijs plurimis agitur, uultu dissimulante: ut autem multa & maxima, ac etiã tristia ex literis præfectorum recognouit: in consilium pergit: curis pressus ibi multa recitantur, quæ nec auditu iucunda, nec factu bona sunt: iniusta, mala, pleraq; etiã periculosa: his principis animus distringitur, ibi offensæ graues, proditioes, ingratitudines, suspensiones, errores, sceleratq; tum ministrorum, tum aliorum principum damnat: concutit, interim animus accenditur, flagrat, hinc discedēti uenatio, aut obsequitatio, aut spectaculum equorum placet: ubiq; aut tumultus est, illinc redeuntes cogitationes multæ, plurimãq; colloquia ad cœnam usq; pertrahunt. eadem à cœna mala, quæ in prandio. tandem itur cubitum. tunc plurima ante somnium obuersantur. tot hominum cædes, etiã quãmuis fermè necessariæ, nō tamen iustæ, insidiæ, metus, odia, iniuriæ, bella, strages, direptiones & urbium incendia, memoria mortis, idq; præcipue, aut non esse, aut tamdiu discrucitari oportere, demum ab his in hæc reuertitur. nihil tutum, nihil syncerum inuenit (omnia ut uidet, sic confusa) somnum optat. Sed & hic difficilis illis est pugnantē cœna, adueniens autem nec altus, nec quietus, formidolosas imagines plerumq; affert, dormitur in aureis stragulis,

alta

alta pluma, sed subtili, atq; interrupto somno. Quænam igitur hæc est uita, nisi ærumnis & mentis æstibus plena, atq; ut Antigonus Demetrio filio, liberius quàm deceret erga subditos se gerente, dixit: ignoras ô fili, regnum nil aliud esse q̄ seruitutē gloriosam. sic Timoleon omnium ducum Græcorū, quotquot in historijs leguntur, foelicissimus, aiebat, principes multorum ministros, ac seruos esse. Tyrannorum autem cōditio, quanto his etiam deterior, incestus, rapinæ, innoxiorū cædes, uenena, minæ, uiolentia, cruciatus, sacrilegia, omnia animo reuoluntur. undiq; metus, & suspicio habitat: tot habent quos timeant, quot habent à quibus timeantur: quàm bene eis congruit Laëberianus uersus, in Casarem dictatorem iactatus:

Necesse est ut multos timeat, quem multi timent.

Quis custodes ipsos custodiet? timetur uxor, filij, concubinae, pocillator, tonsor, miseria nec inimicissimis, nisi pessimis uiris, optanda. Sed iam ut uideo de foelicitate plurima quidē, sed confuse diximus, denuo igitur unūquodq; genus diligentius est inquirendum, atq; in primis, uita hæc, in paupere longior, incolumior, ac robustior est, quàm in diuite: nec quenquam tam huic causæ infensum puto, qui hoc negare audeat. ter mihi hi homines centesimum annum prætergressos uidere contigit, omnes penè mendicos, horum unus faber lignarius, alter pigmētarius, tertius rusticus erat. Quomodo longa uita, cū ocio, curis, luxu, ac crapula esse potest, horum uix uel unum opulenti effugiunt. At in corporis salubritate, quàm dispar etiam ratio, hic abstinens, exercensq; se, at ille uarijs epulis, libidine inexplibilis, quies aut præposterus labor, noctes peruigiles, somnus diurnus. inde calculi, idropes, tabes, podagræ tam frequentes diuitibus, cui pauperi hæc contingunt? color etiam faciei id ostendit, plerunq; splendidior pauperibus subit proles, nec in hac diuites fortunatiores, orbi pleriq; enim sunt, aut tenui cum sobole, pauperi nunquā deest, imo ad onus usq;, nec huius etiā causa occulta est, constat proles semine, hoc & spiritum uiuacem,

cem,

cem, & substantiam densam postulat: utrunque labor præstat. In principibus uiris si modica inter parentes ad rationem desit differentia, multa quidem soboles procreatur, sed inualida: si plurima intersit, nulla. at in pauperibus, si cōueniāt, multa proles gignitur: si non, pauca: robusta tamē semper. Ob id Licurgi optimum, institutum, ut Lacænx mulieres etiā dum foetum gestarent exercerent. Succedit huic libertas, hui quā princi- pibus parua hæc est, ut nullis minor, primo multis rebus eos in- teresse non licet: pauperi omnibus, illis autē quibus licet, quan- tis indiget apparatus, ut diu omnia ante sint præmeditanda. seruorum ignauia, contumacia, erroribusque seruire cogitur: æstate inter custodias puluere completur, hyeme eques frigus nec fert, nec uitare potest. At ille æstate per semitas umbrosas exercet, hyeme frigus labore pellit. At nec de uoluptate cedit. Diues aliquot uiridaria magna ruetur sollicitudine, pauper om- nia inspicit, eoque huic iucundior aspectus, ut rarior, & uarieta- te elegantior. Nec putes me aliter sentire quā dicā: hac enim ratione persuasus, omnia potius optauit, quā hortos in subur- bijs, quod aliena ad uoluptatem satisfacere longe melius, cum plura sint, & nouitate delectent: in his uerō utilitatis ratio non exigitur, cum nulla res minore reddat fœnore. Est uictus post modum delectatio, hanc pauperi comparat labor, natura ros- busta, corpus mundum, diuiti ars omnis popinaria, an uerō tu- nelis artem naturæ præponere: iudicio tuo permitto. Accedit quod naturam in paupere etiā ars aliqua etsi non tam exqui- sita inuat: at artibus coqui diuitis natura reluctat. Illud etiā spectare licet, quod pauperibus uilia, preciosa etiā sunt apud diuites, ut lactucæ, cardui, asparagi, poma, fungi, caules, rapo- neoli, raphani. at contra perdices, lepores, pauones, uilia sunt diuitibus, preciosa pauperibus: quid igitur interest inter hos et illos, cum permutatio sit in rebus non differentiā. Meminit Cæ- cero (cum apud Lentulum cœnasset) betæ suauitatis ita dece- ptum, ut *dragōla* eum corripuerit, Somni cum cibus par ratio.

Bb

pau

pauperi, qualis dici consuevit,
 Celpes Tyrio mollior ostro,
 Solet impavidos ducere somnos.
 At diuitibus ex aduerso,
 Aurea rumpunt tecta quietem :
 Vigilesq; trahit purpura noctes,

Ex hoc in animi curas transitur : hic solum quaerit pauper arte sua quo uiuat, Diuitis anceps & multifida sollicitudo serua re, tueri, distribuere, rationes cum dispensatoribus habere. pauper se tantum obseruat: diues etiam alienos alere cogitur. hinc praeterea magnarum calamitatum sensus, ut non pauperes, sed diuites semetipsos, & dolore confecisse, & occidisse legamus. pauperi neq; ex amissa suppellectile tantus dolor accedit ut ea necet; nec tanta desperatio, ut hominem ad manus sibi inferendum impellat. Sunt pericula. unum in paupere, ne desit quo uiuat: huic quam pluribus etiam occursum est auxilijs, amici, affines, uiri probi, xenobia manum dant: nec cuiquam ferè praeter improbitatem, alimenta defuerunt. non quodcunq; parat arte, in dies, in dies etiã absumendum est: sed aliquid in futurum seruari oportet: id si fiat, nullo in periculo egestatis homines uersantur. Atq; id utinam nostri ciues intelligerent, melius enim consultum rebus suis esset, sed ciuitas laboriosa quidem, gulae non parcit, ob id fit, ut paupertatem, & annonae caritatem nulla alia celecius sentiat exhausta uitiosa consuetudine: quodq; habet in laboris patientia, caeteris urbibus praestantius amittit intemperantia: & quanto in contemnenda uirtute alijs cedit ciuitatibus, eò misericordia nobilior est. Itaq; ut ad institutam orationem reuertamur, est hoc periculum pauperis, pluribus emendatum auxilijs, inter quae etiam plurimi diuitibus in tempore famis seruiunt, at huius loco plurima incumbunt diuitibus, & quae nullo modo queant auxilio instaurari: haec sunt insidiae principibus, a seruis, ab haeredibus, ab hostibus, ab incognitis etiam: unde Satyricus,

Sed

Sed plures nimia congesta pecunia cura
Strangulat, & cuncta exuperans patrimonia census;

At uero quisquam hoc tanquam rem confictam putet, cum
tam diuersis modis centum uiros propter opes suas perisse uis-
derim, & eos absque culpa: alios quidem a domesticis ueneno,
alios ferro, alios stragulatos, complures a latronibus in uia, a-
lios ab exteris, ut Curtius in urbe nostra, & Aluiscus Donatus
in Saccēsi oppido, at qui fame perierint, uix quatuor in tota ui-
ta uidere liceat, nec eos absque culpa, ut etiam historias referre
superuacuum sit, in his quae singulis diebus apparent: itaque cum
ex tam paucis diuitibus, tot male ex eis propter diuitias pe-
reant, ex tanta pauperum turba tam pauci fame, nonne & in
hac causa longe deterior est diuitum quam pauperum conditio?
his uestes succedunt explorandae, tum suppellex, quae ut non ne-
cessaria est, est etiam onerosa, indiget cura, indiget custodia, in-
diget reparatione, nec tamen auro, melius quam uitro bibitur:
nec argento mundius, quam figulinis edit, nec tutius aere quam
lapide, aut terra coquunt, at uestes, quanto simpliciores eo salu-
briores, & minus onerosae, homo enim nudus nascitur, indiget ue-
stimento non onere, Tam uili Romani ab initio & Lacedaemonii
semper uili sunt indumento, ut regibus parerent admiratione,
de reliquo ornatus genere, quid aliud dicam quam quod Socra-
tes dum esset in nundinis: quam multis non indigeo? aiebat au-
tem illos Deos esse simillimos, qui paucissimis indigerent, Dii
enim nullis opus habent, ut uero in omnibus superflua magno
sunt impedimento, tum maxime in suppellectile puluis exedit,
aqua corrumpit, fur subtrahit, familiares disperdunt, mures ro-
dunt, usus atterit, uicinus petit, raroque reddit quale acceperit:
quid aliud est hic ornatus quam onerosa & damnosa luxuria? Si
ad pulchritudinem referas, uincunt depictae uiles cartulae: si ad
ambitionem iam & de hoc suo loco dicitur, uocatur amor in iu-
dicio, hic semper pauperi fauet: illum aut timet, aut obseruat,
hunc solum uere amat, quod etiam si quisquam ametur diues,

B b a huius

huius nunquam certus esse potest. At ab iniurijs saltem tutior est diues: nihil minus. uindex melior est pauper, cui nec quod amittat est, & nihil est quod amittere timeat. at diues: & de uita, & de opibus sollicitus, multas iniurias patitur. non faciunt quenquam ab iniuria securum opes. sed animi fortitudo. At diues: Diues offendere potest tutius. quo nam modo tutius, cum pauperi uertere solum noxium non sit, diuiti in patria remanere sit iactura. nam & si nihil aliud succedat aduersi, habet & cōscios sceleris, à quibus detegi timeat: habet & ministros quibus pro præclara illa opera, debeat: id uero & poetam haud dubie animaduertisse uideo cum dixerit de Domitiano, quem Nerone[m] à crudelitate appellat, loquens:

Atq; utinam his potius nugis, tota illa dedisset
 Tempora sæuitiæ, claras quibus abstulit urbi
 Illustresq; animas. impune & uindice nullo,
 Sed perijt, postquam cerdonibus esse timendus
 Cœperat. hoc nocuit lamiarum cæde madenti.

Quid igitur iam non habet melius pauper quam diues? uitam, ualetudinem, prolem, cibum, somnum, amicos, libertatē, securitatem, uoluptatem, tranquillitatem, uestimenta, suppellectilem, amorem, quietem, omnia iucundiora. quam obrem nō mirum est Horatium dixisse:

Bene est, cui Deus obtulit

Parca quod satis est manu.

Optimum enim statum affectus est, qui tantum habet ut uiuere possit. hunc dicit Aristoteles esse, ut tantum ei sit quantum & se & ancillam alere queat. id etiam testatur Propheta dicens. Ne dederis domine paupertatem, neq; diuitias. at si declinandum sit, periculosiores sunt diuitiæ paupertate: nam inopia arte & industria redimitur, diuitiarum incommodis nulla est medela: diuitiarum etiam lapsus admodum immensus est, nec finis eius patet. paupertatis ab eo qui se potest alere, discrimen exiguum est. In paupertate etiam corpus periclitatur: in
 diuitijs

diuitijs animus unã cū corpore . Denicq; si paupertas abscedat, omnia mala quæ cum ipsa aduenerunt effugiunt: at diuitijs dilabentibus, nec uitia animi, nec corporis imbecillitas discedit. foelicioꝝ igitur atq; securior paupertas opibus absq; dubio est, sed & ad gloriam paratior. namq; quis artes inuenit nisi paupertas, ut Theocritus inquit,

Ἀπενία Διοφάντης μόναι τὰς τέχνας ὑγίει

Ἄντ' αὐτῶ μὲν χροιο διδασκαλῆς.

(.i. Paupertas ò Diophantes sola artes exciscitat

Ipsa Laboris magistra.)

Huius ni fallor) nusquam laudis participes diuites esse possunt, at inuentis his, qui nam eas excoluerunt, certe etiam pauperes, atq; ut in primis ab ea quæ cæterarum est ornamentum, philosophia exordiar: principes eius pauperes fuere: Socrates, Plato, Aristoteles, Cleantes, hic nocte aquæ hauriendæ operâ locabat, die philosophabatur: sed hoc minus mirū, Stoicorum instituto Socrates (ut Seneca autor est) cum in foro esset palliū uidit: cumq; discessisset amicis dixit, pallium emissem libēter, si pecuniam habuissem. encomium etiam mortis, & qui eius gloriæ inuidebant, mendicum penè fuisse testantur. Plato ditatus est in Sicilia, cum secundam nauigationem lucri causa fecisset. Aristoteles, & ipse ab initio tenuis ab Alexandro quasi senex ditatus est. nō opus referre arbitror ceteros. At Poetarū lumina Homerus ac Virgilius, mēdicus alter, alter pauper fuit. Grammaticorum & Oratorum turba sequitur insigniū, Pompilius Andronicus, Orbilius, Valerius, Cato, Læncus, Iulius, Higinius: Quintilianum angusta re familiari fuisse, docet epistola Plinij Cæcilij munifica: Statium poetam mendicasse, Iuuenalis irridens docet, eo carmine:

Esurit intactam Paridi, nisi uendat Agauem.

Sed iam in literaria palæstra, concessuros lauream diuites sponte, nō dubito, lis est in armis. quanquam nec in his foeliciores sint, quam in literis, concedant nobis Paulum Aemiliū, qui

Bb 3 mor

mortuus non reliquit unde dos redderetur uxori: Marium & Sertorium, infimæ sortis homines Romanos, in cuius alterius salute spes Romana, in alterius periculum positum aliquando fuit, tum Camillum belli fulmen, Africanum Scipionē, cuius frater ob multam, quam persolvere non poterat, si Gracchus non obstitisset, carceri m̄cipabat. Arator Cincinnatus, Calatinus Fabritius Pyrrhi oppugnator, Valerius Publicola, Mene-nius Agrippa, Q. Aemilius, tum Aristides Phocion, Miltiades Cimon, Spartacus, Viriatus, totq; Lacedæmonij Duces, inter quos Lysander clarissimus extat, ab inferis reuocent. his quos oppones præcipit Alexandrū, aut Cæsarē patriæ euersorem, aut Syllam cum suis p̄scriptionibus, non est quo temere in tam claro iudicio, diuites cum pauperibus congregiantur. at nunc temporū uitio, reges ab adulatoribus persuasi, duces non eligunt, sed emunt: maximæq; omnium fundamenta, uitam ac regnum non uirtutibus, ac peritiæ, sed diuitijs & generi commendant. inde magistratus & quæstōres, archiatros, præfectos, non ex uirtutum eminentia, sed ex conspiratione nobilium & potentū sumunt. & si ne quæquā illis eueniat boni: id saltē lucrificiūt, ut consuetudine & paucitate adiuti, omnes habeant dignitates: uerū non fallunt purpurati in iudicio, atq; utinam non magis in cōsilio principes, illud em̄ animaduertere eos decet, nobilitatem certe præponendā: at nobilem esse qui & uirtute digna nobilitate facit. hoc tamē ferendum est, illud intolerabile; cum ab obsequio non a genere aut potentia electio sumitur, at tales carere omni non solum eruditione, sed probitate necesse est. Et nisi nos a proposito discessisse agnosceremus, longior oratio auocasset: sed festinandū ad huius libri finem est, atq; denuo gloriæ occasio quærenda est: quæ cum in militia, in literis, apud pauperes sit, atq; in inuentione artium: num in artibus ipsis gloria diuitibus concedetur? cum nec eas attingant. At uerō sint diuitiæ paupertate præstantiores, quid nam miserius homini a Dijs imprecari possumus, quam cupidinem diradit: quæ eo maior

maior semper fit, quo magis augētur opes, labor inexhaustus, & indefessus saxo Sisyphæo perfimilis : quem poetæ reuelantē archana Deorum, fingunt in inferno gestare ab ima montis radice, ad uerticem prægrauæ, at cum appropinquauerit, lapsū denuo excipiendum humeris. sic non est aliud parare diuitias, quā corpori perpetuum laborem, menti curas innumerabiles iniicere. at uero alea lucri, quotiens sinistre cadit, quæ etiam si semper faueat, ac supra spem cedat, quid foelix in uita ea esse potest, in qua partīs, non magis quā his quæ non habes uti non licet. hoc enim unum est quasi congregantium diuitias ἀξίαμα. (i. Pronunciatum.) Horatianum,

Qui nummos aurumq; recondit, nescius uti
Compositis, metuensq; uelut contingere sacrum.

Sed si liberaliter ac splendide uti uelis, quis furor est, simul maximo labore querere, ac simul effundere : nō alia poena Dariades mulieres damnatæ finguntur in inferno, ob ingens scelus parricidij, quā ut cribro exhauriant aquam. Sed libeat cōgregare, en tibi aut posteris tuis, atq; interim non otium, non quietem, non uoluptatem capere, studijs interdiceret, uitam reddere breuiorem, ac ualitudinem infirmare, cui uerō usui ut uel in morte sepulchrum marmoreum extruas, sumus habeas amplum, parentalia magnifica, ac solennia, ut quosdam fecisse uis deo relinquas. stultam hanc curam & superuacua irritis moriens Socrates, cum pallium preciosum offeret Apollodorus. equidem nulla est mortalium cura tam inanis, quā pompa funebris: id scio fateberis, & ad hæredum cōmoda confugies. reliquatur diues filius, qui gratior heres queri potest: interim tamen labores, curæ, uigiliæ, infamia, iniuria, scelerumq; conscientia tua sunt, ut relinquas quod filius helluat, scortetur, prodigat, cōsumat, perdat. ipsum uero uerō inertē, amentem, ac in summa deteriore faciat: sed heu quot inimicis labores hi parant. plerūq; deest filius, aut talis est, ut natū esse poeniteat uel etiam odiosus, quot etiā filijs locuples hereditas exitio fuit,
idq;

Idem præcipue regum liberis accidit, dum imbelles relinquuntur, ab ipsis enim met tutoribus spoliantur regno, ac uita, qualis Tryphon, qui tutelæ Antiochi relictus, cū fraude eum Tryphon tollere uellet, simulauit puerum ægrum, medicosq; induxit, qui eum calculo uesicæ laborare dicerēt: atq; iccirco secandum puerum decreuerunt, quo uulnere cum uesicam ipsam cōsulto incidissent, miser mortuus est annos decem natus. Cicero in oratione pro Sexto Roscio, ostendit quantas procellas locuples patrimonium eius illi inferret, ut etiam de parricidio quod maximum est scelerum, condemnari postularetur. Quid tandem in re tam uulgari est, cur de summis nunc loquor opibus, quotidianum experimentum desideretur, cum patres filios, filij parentes, fratres fratres, uita exuerint, ut regno spoliarent, est quidem illud poetæ uerissimum,

Non intrat unquam, regium limen fides.

At quorsum hæc posteriorum potentia, etiam si non fraude tur? Quam uoluptatem quis capit, ingētem habens seruorum numerum, tum familiarium, quos hostes gratuito alar, quibusq; seruire cogatur, atq; illud egregium libertatis munus, pro ambitione commutat. Neq; enim aliud est homo diues, quā Deus Peripateticus, scilicet legibus suis circumscriptus, seruus, ac inutilis seruus. ô stolidam hominum cogitationem, quæ tot labores subit, tot curis angitur, tot sceleribus se mancipat, tot iucundos amittit dies, ut filium relinquat, nullis procerum non absumilem, hæc pingues & ornata, absq; sensu frenis & habenis cohibita, inertes etiam muscarum iniurijs subijciuntur. at pauperum filij indole, uirtuteq; ac robore insignes, ea gaudent, quo uolunt pergunt, omni soluti cura: iam uerò adulti uenantur, piscantur, aucupantur. ludunt, uagantur. nonne libertas hæc uel Croesi diuitijs anteponenda est? Sed ex his qui tam ingētes opes hereditate acceperunt, maxima pars etiam eas consumit: nec aliud poenæ genus illorum parentibus à morte traditum putē: quàm ut uideant tanto tempore, ac guttatim collectas diuitias.

ab

ab impuro & prodigo filio effundi, scortis, alea, parasitis, foro, adulatoribus. Noui quendā, cui auus ac pater annorū quinquaginta spacio, octuagies festertū congregauerant, tribus annis cuncta prodegisse. Filius Ruinæ cum locupletē hæreditatē a patre accepisset, in eam animi intemperiem peruenit, ut uitam etiam cum facultatibus amiserit. Quot rei sunt legibus, quot perduelliones, quot criminis læsæ maiestatis, qui si intra mediocrē stetit fortunam, tanta mala euasissent. adde quot hominibus necessariis hæres deest, non frater, non filius, non fratris filius, non ullus talis, qui uel quadrante te redimat: his tamen in sania hominum laborat, non nocte, non die requiem habens. Quamobrem cum nec foelicitati, aut gloriæ, aut posteris, diuitiæ conferant: nihil uerò deterius sit, quàm aut optare non habentem, aut conari ut habeas. genus atræ bilis quoddam esse puto paupertate discrutari. uerum cum non Rhetorum more quicquàm persuadere decreuerimus, sed philosophorum instituto, bona fide utranq; partem diligenter in examen ducere, uideamus etiam quæ aduersus hæc dici possint. Atq; primo illud occurrere uideo, quod pauperes omnes diuitias querunt: diuites nulli unquam paupertatem: & quanquam hoc eludere multis possem modis, atq; non falso esset, forsitan, nihil tamen hoc in opere charius est simplicitate animi, cum non ex uoluntate iudicium, sed ex iudicio uoluntatem oriri uelim. Ita q; ut ad rem reuertar, omnibus in rebus quæ aut animalibus. essent utiles, aut necessaria, desiderium earum natura largita est: in quo bruta solius sensus arbitrio, recta legem necessitatis non prætereunt: at homo liber cum in se rationem contineat, sensuum, quibus alligatur, persuasione, plus edit, bibit, dormit, quàm uel utilitas, aut necessitas præcipiat: sicq; ut edere, bibere, ac dormire; cum naturalia sint, usu superfluo, apud hominem naturæ contraria euadunt: itaq; & in hoc genere opes sunt. tantum enim optare, quantum uitæ ducendæ sufficiat: naturale est. at quod ultra expetitur, non solum bonum non est, sed etiam naturæ contrarium.

Cc quor

quomodo enim quod naturæ contrarium est, bonum esse potest: proficiscitur igitur hæc diuitiarum sitis à uitio non à natura. ob id omnes homines opes optant uelut & cibum, & potū: non quòd excessus ille naturalis sit, sed quoniam aliquid est in eo genere quod naturale existat: scilicet desiderium eius quod ad uitam ducendam est necessarium: hoc uerò uel industria habetur, ut qui artes callent aut redditibus, ut nobiles, aut consensu, ut Franciscani, aut aliorum uoluntate, ut aulici: & mendicantes, non igitur ut nec non edere, non dormire, ita opes optare possumus. contrariū em̄ naturæ est nihil habere, nec posse habere. Ut tamē & satietas & ebrietas non tantum sunt mala, sed etiam iniucunda, sic & diuitiæ ac potētia. Illud etiam obijci merito quis dicat, quòd ea bona quæ nos pauperi tribuimus, utpote laborē, exercitationē, industriā, patientiā, abstinentiā, nemo si uelit diuiti negare potest. sola itaq; horū licentia beatū diuitem efficere debet. cum em̄ ex uoluntatis consensu, uoluptate caremus, carere ea uel non malū est, uel quòd careamus uere dici non potest. Sed fallūtur qui sic existimant. ab initio em̄ inter opes educatis, animus effluens delitijs, corpus molle & ad labores impatiens efficitur: nec multis cibis ac leuibus assueta natura, dura alimēta & tenacia concoquere potest. unde ex his, qui in uitam pauperum iam delitijs assueti transire uoluerunt, in dolores, & tabem, & obstructionem incurrebant: qui uerò in labores seu coacti, seu ambitione ducti inciderunt, extenuati contractiq; sunt primo, ac demū correpti febribus mortui sunt. At qui literarum studium ex his ingenti ardore profecti sunt, omnes in iuuenta obiere: uelut Ioannes Picus Mirandula. impossibile est enim omnino natum diuitem in doctrina præclarum euadere, nisi uel ab initio pauperum uitam imitetur, uel in iuuentutis flore decidat in insaniam, aut mortem forsitan. & illud contra paupertatis encomium dicent, quod serme Aristippo Dionysius, scilicet pauperes à diuitibus rogare, petere, eorum limina obsidere: at contra diuites nihil cum horum

rum

rum agant, etiam pauperibus imperare. At uerò si ad operæ necessitatem aspicias, pauperum diuitibus longe magis necessaria est, quàm diuitum pauperibus. rogat diues medicum, cognitorem, tonsorem, mulionem, colonum, coquum; & nullis penè rogatur. uerum cum id ambitiose, & cum fastu (ut pote alienorum cura) exigat, imperium in pauperes habere uideatur. æmulatio etiam ipsa pauperum, ac contemptus huius inanis gloriæ, facit ut magis diuitibus pauperes, quàm pauperibus diuites indigere uideantur. at si pro necessitate res ageretur, diuites singulis horis ad pauperum domos discursare uideres, pauperes ad diuitum nunquam. neq; istud dubiū esse debet, pauperum industriam quotidie diuitibus necessariam: diuitum opes pauperibus etiam si necessariæ forent, uix uel in anno semel. At uerò ex re etiam diuitum esse uidebitur, atq; illorum causæ fauere, quòd opulenti honoribus, magistratibus, & gloria digni soli uidentur: at non sic in Venetorum repub. nò sic etiam Romæ donec prosperæ res fuerunt: non sic inter Lacedæmonios, inter quos paupertas laudi maximæ erat: non sic Athenis, ubi Phocion, Aristides, Cimon, Miltiades, pauperissimi maximos in repub. magistratus tam diu gesserunt, ut dicere pudeat. Quòd uerò in male institutis ciuitatibus, ubi potentia pro lege, uirtus pro ludibrio, pro iuribus opes, habentur, diuites non ingenui pudoris eligantur, neq; è repub. est, quoniã necessario breui permutatur: neq; desiderandus est ulli pauperi, quantumuis optimo magistratus: nempe ut Socrates dicebat: nunquid est cuius te poeniteat? Sed si uellem magistratum incommoda referre, non dubito quin & hoc pauperum felicitati tanquam egregium quoddam munus adijciendum esset: uerum cum assumpta præpositio, in bene instituta repub. ex toto falsa sit, utile non existimaui, tam absurdam suppositionem prætermittere. Huc usq; igitur ueris sed subtilibus rationibus, aduersus diuitiarum cupiditatem disseruimus, uerum ex initio causam hanc mihi repetenti, non amplius spiculis

culis & acutis disputationibus, sed plena oratione, liquidoque sensu agendum arbitror. Atque in primis monendos eos ducō, naturam humanam tanquam ignem quendam, ē terra prodes untem, in excelsum ferri: hanc quidem magis, illam autem minus: ceterum ut ad summum peruenit, euanescere: sic omnium hominum ut stirpes ad summum gloriae, uel regiae dignitatis peruenere: paululum in eo cacumine consistentes extinctae sunt. Ecquam enim Alexandri, Darii, Antiochi, Ptolemæi, Davidis, Caesarum, Antigonis, Mithridatis, ac ceterorum antiquorum regum stirpem ostendes? itaque cum eo peruenieris, ne gratulare, sed dic, ecce exitus rerum humanarum instat. tum uero his consistentibus (Dij boni) qui casus, qui dolores superueniunt? Ceterum hunc Quintum Cesarem, uirum à Iustiniano potentissimum, ac felicissimum, qui ab Indiæ extremis partibus ac Aethiopiae, per Hispanias & Italiam usque ad Dacos, & incognitas antiquas regiones, longe lateque dominatur: cuius auspicijs saepius plura acta, quam sperata sunt: qui consilio ingenti tantam nationum regumque discordiam mulcet: tam ancipitem fidem continet: inspicere & ne beatum dixeris: cum cogitat quantis copijs Solimanus rex imperij finibus immineat, quam solícite ab Africa turbentur Baleares insulae Hispaniaque, quam inconstantes sint Italorum Principum animi, quam facile Sicilia ac Apulia Turcarum uolentiae subiaceat, quam dissideant Germaniae Principes: Sororius non admodum concors, nuper aduerso Neptuno dissecta classis, clades accepta in Pannonia, alia in Illyrico: hunc ne felicissimum dices: cuius tam ingentes curae, tanta pericula, tam grauis dolor iacturae sit: dispeream, si ad felicitatem respicio, nisi uelim me potius esse Carthusianum monachum, eumque gregarium: quanquam & illi parum differant ab his, qui in carceribus sunt, iam canos, uix quadragenarius, undique misit. At uero quid in alijs statues, si hic talis, ac tantus, tam longe à felicitate abest? Nunquid Franciscus Gallorum Rex felix dici potest? num Solimanus? quis non metuit? quis a duera

aduersam fortunam non expertus est: qui & si nihil triste ad hanc usq; diem tulissent, grauiora formidarent, cum meminerint aliorum qui fortunę castibus iactati sunt. nihil enim Polycrates infœlix expertus in tota uita, à Persarum rege in crucem actus est. Darius Rex regno spoliatus miserime occubuit, qui imperium dijs æquale habere existimabatur. uide Syphacem, uide Perseũ, Mithridatem, Pyrrhũ, uide Cambysem, stultus sim si reges uelim numerare qui fortunę ludibrio fuerent. Nostra etas quatuor regna extincta uidit: Pannonicum, Aegypti, Insubrũ (postquam Gallię Cisalpinę partem sic appellare libet) & Apulia, sublati prorsus regibus illorum. ea sunt tempora, ut uel in fœlicem esse oporteat regem, uel miserum: miser si regnũ uult retinere, infœlix si non possit. ô quã bene Lucanus dixit:

O uitæ tuta facultas,
 Pauperis angustiq; lares, ô munera nondum
 Intellecta Deum.

At tu modo non interiora Principum inspiciens, sed uelut in sepulchris externas picturas, statuas, ornamenta q;, tantum beatos illos iudicas, qui sint omnium mortalium infœlicissimi. At uerò illud etiã spectandum est, cum de sola paupertate conquereris, quot alijs longe sis fœlicior, quot agrĩ, quot surdi, quot cęci, quot in carceribus, in exilio, in seruitute, obsessi, dam nati, ad militiam coacti, quibus omnibus absq; dubio fœlicior es. At etiam si de sola paupertate cõtendas, nec equidem nisi te, uel regem esse cupias: mœrere decet, aspice quot in ciuitate miseri, quot in suburbijs mendici, quot in uillis imò penè omnes nihil habentes, familia onerati, tributa q; singulis mēsis pen dere ex laboribus suis coacti. Sed hei Christianam gentem: in eos sermones incidi, quos nec unquam cogitaueram. ita fit, ut cum dolorem aliorum leuare cupiam, ego fermè in eum inciderim: sed ualeant quæ à me argui possunt, corrigi nequeunt. ueruntamen neq; id absq; proposito occurrit. nanq; uis aper te intelligere, nullam in opibus fœlicitatem, nullam in pauper

tate esse miseriam, inspice eos, qui in uillis habitant, minimis opibus gloriari, & se beatos existimare, quod nullos eius loci incolas tantum possidere cernant: quamuis nec ipsi tamen sint diuites. At iidem, si ad urbem se conferant, ut alios opulentiores uiderint, statim dolent, & se pauperes putant. quid igitur, est hæc paupertas? equidem non, sed inuidia. quis est, qui decies sestertiū possidens, pauper dici merito possit, & si ruri degat, Principem se non existimet: si tamen in aulā se contulerit, ubi nemo tricies sestertiū non habeat, illico pauperem se prædicat, & credit. An putas si (quod ferunt diluuij tempore accidisse) homines cōmodis omnibus carerent, non pecunias, non arma, ta habentes, aut uestes. quenquam omnino iniuriā paupertatis ægre ferre, haud credendum est: quid igitur plura. etiam nunc habes & conquereris, manifeste deprehensus non paupertatē urgere sed æmulationē. At quid, hoc etiā deterius? cur non Indicæ & Sabeorū & Regū diuitiæ te torquent, nisi quod illi plurimum absint à te. miser igitur non tuo commodo, sed aliena potius, atque ea, quam & optare, & diligere deberes, fœlicitate reris. At quantum populis paupertas libertatis custos fuit, ac imperandi magistra. Scythæ aliquando Asiæ dominabantur: inde Assyrii, Medi, Persæ, & hi omnes ab initio pauperes: inde Alexander, cui nihil præter arma, & corpora esset, Asiam subegit: post Romani incluta paupertate, superbos uicere Gallos: fortes Italos, dolosos Græcos, locupletem Asiam, fallaces Pœnas, cōtumaces Iudeos, omnia hæc superat paupertas. Parthos uerò ac Persas, & Germanos, quoniam & ipsi paupertatē tuerent, totis imperij uiribus subigere non potuerunt: inde uelut Sole glaciei adueniente, quam primū: diuitiæ sub Sylla urbem ingressæ sunt, uires dissoluebantur, ac liquecebant: primo igitur seditiones, inde bella ciuilia, atque cum his excidium familiarium, quibus imperium coaluerat: hinc seruitus post amissa dominatio undique barbaris irrupentibus, tandemque breui etiā ciuitas direpta ac euersa: necquidē priuatis utiliores diuitiæ sunt, quæ
homi

homines rudes, ambitiosos, inertes, & anxios facere consueverunt; hinc miserum Poeta lepide Midam cum impetrasset, & Baccho ut cuncta in aurum uerterentur, descripsit dicens:

Attonitos nouitate mali diuesq; miserq;
Effugere optat opes, & quæ modo uouerat odit:
Copia nulla famem releuat: sitis arida guttur
Vrit, & inuiso meritis torquetur ab auro.

Tanta est opulenti miseria, ut inter opes earum desiderio consumatur, nihil legitimū est apud eum, qui opibus inhiat, quod ab auaricia sua dissentiat: inde fidē, amorē, pietatē, iusticiāq;, soluit: quis iure credat uitam, aut opes, aut gloriam, diuitiarū studioso, quæ cum inutiles sint, non diu etiam plerumq; apud eosdem manent. etenim raro est, ut nepotem locupletis uiuere diuitem uideamus: rarissimum uerò ut moriatur. quid igitur mirum est, tot egregios uiros, opes aut habere neglexisse, aut habētes spreuisse, atq; in primis à Thebano Crate initium facientes (ut Christianos quorum numerus notulis Indicis solum ostendi poterat, etiam nunc perseverantes relinquamus) hic uniuersis bonis uenditis, ut liberius philosophiæ operam daret, redemptam uniuersam pecuniam, præcipitauit in mare. Sapientius Apollonius, Tyaneus & Peregrinus philosophus cunctas opes, & erat sanè ingens, patrimonium ciuibus suis distribuerunt nihil sibi seruantes. Zeno Cittieus cum diues olim ex naufragio philosophiæ operam in maxima paupertate daret: dicere solebat, tunc secūdis uentis nauigauit cum naufragiū feci. sic Diogenes utraq; laude dignior est. nam paupertatē non solum bene tulit & constanter, gloriosēq; uixit in ea: uerū cum ab Alexandro rogaretur, an quicquam uellet, negauit: cum liceret à splendidissimo Rege ditescere, quamobrem Alexander dicebat: si Alexander non essem, Diogenes esse uellē. agnouit Rex animi illius ingentem foelicitatem, qui diuitias sperneret. & mili libertate Phocion, sed etiā certiore, Alexandri primo talenta centum, post etiā plura recipere noluit, qui tamē tam inops erat

erat, ut aquam sibi lauandis pedibus hauriret, uxore pinfente, ut non ancilla, non seruus ei esset: eodem animo Socrates & ipse Alcibiadis dona accipere noluit, ut longe minus mirū sit, quòd cum Artaxerxes Hypocratē ad curandos morbos & Epamīndam ad amicitiam uocaret, missis utriq; ingentibus donis, non impetrasse: uerum illos maiore animo regis munera aspernatos, quàm ille dedisset. Sic Fabritij constās fides, Pyrrhi auro corrumpi non potuit: mansitq; grata illi paupertas, regum opibus longe dulcior, ut nihil illis animis generosius possit existimari, aut esse foelicius, quos etiā quāquam indignos Christiana pietate memores, tamen sui candoris aliquo ingenti solatio frui crediderim: itaq; ne dole pauperem te esse, sed illud Platonicum sapius memora: qui ditari uult, minuat desiderium opum, non opes augeat. diues enim opum multitudine, aut sceleratus est, aut scelerati est hæres, ut beatus Hieronymus scriptum reliquit.

Proxima huic exilij querela est, in qua illud mirum cerni potest, solam imaginationem, iucundā rem, acerbam efficere: namq; si mentem aduertas, quā plurimū extra patriam plures annos cōsumpsere, uelut Plato, & Berosus, et Galenus, & Dioscorides; alij uita uniuersam uelut Zeno Cittius & Crator Solensis, & tamen his iucūda fuit hæc peregrina habitatio: quoniā uoluntaria fuerit. Simileq; id mihi uidetur, hoc desiderium cuiusdam senis, nostri conciuis, historia: is namq; cum annos natus sexaginta suburbia ciuitatis non excessisset, pro miraculo delatus ad Principem, cum præceptum sibi intellexit, ne uel in posterum exiret, cum ante non cogitasset, nixus est (ut dici solet) in uetitum, rogabat itaq; Principem, ut permitteret peregrinariam senem, qui iuuenis tam diu neglexerat. cum Princeps negasset, ferunt dolore confectum mortem obijisse. Quid tam stultum est quàm uel bona negligere, uel mala optare? non est aut malum peregrinatio, quam tot Reges, tot Imperatores, tot uiri illustres excoluerē, quid igitur dolendum est, si etiā coacta sit. equidem

equidem nullum bonum, quanquam inuitum malum esse potest. At uerò quot bonæ peregrinatio præstat: prudentiam in agnoscendis moribus, in uitandis periculis, tum scientiam multarum rerum, spectacula inde urbium, maris, montium, fluminum, sylvarum, cœli uarietatem, animalium naturam: tot artes, tot ingenia, tot miracula, ut nîl mirer, inclytos quosque uiros, atque in primis Alexandrum, perpetua fuisse in peregrinatione: in quo magis suum æmulum Traianus æquare nitetur, quam ut orbem totum uideret, prouincias omnes aut in fidem acciperet, aut subigeret. Antonino (ut erat mansuetus natura) spectasse nō uicisse gentes propositū fuit. Caterum ut ad priuatos homines me cōferā, ne regius fastus mihi impedimento occurrat, omnes qui aliquid penē diuinum excogitarunt, in secessibus mansere: amicū suū Vlysem, Homerus quā maiore laude quā a peregrinatione prosequit? Nonne in exilio clarissimi ferē omnes fuerūt uiri, Demosthenes, Cicero, Aristides, Thucidides, Themistocles, Alcibiades, Codrus, Theseus, Eumolpus, Thrax Græcorū origo, Aristoteles, Camillus, Corolianus, Marius, Datamis, Thrasibulus, Dion, Annibal, Demetrius Phalereus. at uerò sponte etiā plures uelut, Conon Atheniensis in Cypro uitā ducens, Iphicrates in Thracia, Chares in Sigæo, Timotheus Lesbi, Xenophon in Scyllite Helia, quid plura, Socraticum illud dic, sapientis patria est mundus, exul est sapiens, cum extra mundum est: hoc autē fieri nequit. Omnis ingentis spiritus propriū est sibi parere mortem, aut carcerem, aut exsilium: horum trium, quid minus molestum esse potest exsilium: uerum cum mors ipsa mala non sit, quid esse dicemus exsilium: unam urbem amittis, omnes alię patent, cum quidam Diogeni dixisset, Sinopenes exsilio te damnarunt: respondit Diogenes, ego illos ut perpetuo in Ponto ac extremis Euxini littoribus maneant damno: adde quot uiris cesserit feliciter exsilium: unde Themistocles dicere solebat: perieramus: nisi perissemus, Euagoræ exsilium & Pelopidæ patriæ libertatem

Dd

tem

rem: huic quidem Thebarum, illi Salaminis Cypri peperere. quid Camillus ex Ardeis, nonne occasione accepit tam inclinatae uictoriae? At uero sapientum libri, ubi magis quam in exilio conditi, pulcherrima operum Nasonis de Tristibus, de Ponto, in Ibin, triumphus Caesaris, & de illius laudibus. Fastrorum, item ac de Piscibus, in exilio condita sunt: ut appareat octo in annis exsilium plus praestitisse, quam quinquaginta quatuor ceteros priores, quibus Romae uixerat. Namque & Transformationum libri communes etiam exilio fuere, indicant id carmina superba fini operis adiecta, ut absolutum ibi uideat. quid Homeris operibus praestantius est, quae ipse omnia si non exul, uagus tamen a patria scripsit? Plato in epistolis testatum reliquit, prius consenuisse quam in patriam rediret: existimandumque est, cum eius Lysidem Socrates audierit, damnaueritque nimiam illius erga se pietatem, Platonem maximam librorum suorum partem extra patriam condidisse: nam uigesimum septimum annum agebat Plato, cum Socrates excessit e uita. Hercule quid bonum affert patria, si quid coneris praeter inuidiam, & eo praesertim, si humiles natales sint. ubi deterius Christus acceptus est, quam Nazareth, ubi erat educatus ubi uexatus, oppugnatus, demum occisus, nisi Hierosolymis in patria sua: nonne eius illud dictum est: Non est Propheta acceptus in patria sua. Exsilium igitur non solum malum non esse, sed etiam bonum, ac gloriosum satis conuicimus: idque praecipue uiro sapienti ac studioso, nemini uero infensum esse debet, cum plerisque magna ornamenta auferat. quid enim nocuit Leoni Decimo, ne ex eo in Pontificiam postatem emergeret: atque utinam tam multi intelligerent, quantum omnibus praestaret diutius peregrinari. pluribus uero a patria etiam semper abesse, si uel ibi, pro legibus colantur diuitiae, ut pro iure potentia sit, uel omnino tyrannidis genus aliquod dominetur. Quare exsilium nec inter mala, nec inter ea, quae mali umbram referunt reponi debet.

Vehementius etiam aliquos iniuria torquere solet, quam
 exsilium

exsilium: & Laconicum illud in medium afferunt, ueterem ferendo iniuriam, irritas nouam: sed quam planè à scopo aberrant, si putant iniuriam ultione dignam. nam sic agentibus, conuenit, ut iniuriarum nullus finis inueniatur: cum iniuria, sit iniuria ulciscenda, nonne & qui priorem intulit iniuriam; secundam ulcisci uolet? alia igitur iniuria inferenda, ac denuo illa ulciscenda: quis tandem finis erit iniuriarum? pessime igitur agit, qui primam infert iniuriam, post eum qui ulciscitur, namq; tertiã fieri oportet iniuriam: quonam modo em̄ iniuriam patietur, qui ultro non lacessitus iam intulerit? quid igitur melius, quam omnino à prima conuiuiscere? Illud etiam intelligere conuenit, quòd ut Plato dicebat, tantum differt sapiens à uulgari homine, quantum uulgaris homo à puero. Solent autem pueri omnem, quantum licet iniuriã, uindicare, etiã non ultro illatam: uelut etiam beluæ, quarum si pedes, uel caudam inuicis presseris, illico mordent: illud non quærentes, an uolens intuleris iniuriam. at homines non sic, sed uoluntarias tantum, & sponte illatas ulcisci consueuerunt. Si igitur sapiens solum casu illatas uindicare negligat, in quo erit hic præstantior uulgari homine, & ab omni philosophia remoto? Quanto sanctius igitur erit illud seruasse diuinum præceptum, *Mihi uindictam & ego retribuam?* Sic autem egisse sapientes, quis dubitat? inter quos Socrates cum quidam eum calce percussisset, hortantibus amicis, ut eum in iudiciũ uocaret, respondit: quid si me alius calce percusserit, quam ridiculus ero, si eum in iudiciũ uocem? cum uerò Xantippe uxor irata pallium detraxisset, hortantibus amicis ut manibus se ulcisceretur, respondit Socrates: ut uobis hoc spectaculum ædam, atq; ut dicatis eia Xantippe, eia Socrates. Diogenes autem colapho accepto nihil aliud dixit, q̄ nesciebam quando mihi cum galea è domo sit p̄deundũ. quin etiã Crates pugno percussus à Nicodromo Citharædo, nomē percussoris super plagã posuit: sicq; per urbẽ ibat, illud ostendēs maius esse, longe dedecus immerito iniuriã

inferentis quàm eius qui recipit: ille enim paruum & sceleratū eo facinore planè se confitetur: illum nullius omnino culpæ coarguit. At leges omnes ultrices inferentium iniurias, quanquā à potentibus constitutæ sunt, nullæ plectentes eum qui iniuriā passus sit. Antistheni cum diceretur, Platonē ei maledicere, & probatum succurrit responsum, hoc regium est inquiring, cum benefeceris male audire. At Plato cuidam dicenti, Xenocratē cum uerbis insectari, primo negauit id uerum credere: cum ille instaret, iuraretq;, respondit Plato, se non existimare illum hæc dicturum, nisi expediret. quid tranquillius, aut sapientius dici potest? Sit uerò propositum, te nec sapientē esse, nec Christianum, quandoquidem ueritas consulat, ut percutiētī dextrā maxillam, sinistram etiam offeras. Paulus uerò dicat, quòd si benefeceris malefacienti tibi, carbones super illius caput congeris. neq; enim maius est scelus ingratitudine, nec crudelius facinus, quàm innocentem opprimere: quorum utrumq; facit, qui in benefactorē suū iniuriā intulerit. Legem naturæ nunc tantū imitemur, illudq; uideamus, quādo ulciscēda est iniuria, an cum tuto potes, an cū non potes: equidē quid aliud hoc stultius excogitari queat, quam cum non tuto possis ulcisci, tunc uelle? Sic enim Pausanias Philippum ultus est: sed poenas dedit in cruce: sic Andreas Lampugnanus Galeazium Sfortiā ultus: Sed sibi, & filio, & fratri, mortem peperit: patriæ etiam incommoda plurima. At uero quot fuerunt, quibus ante ultionem, pro iniuriā mors, & cruciatus successerunt: uelut his qui Phalarim occidere destinauerant, Pisoniq; ac complicibus cōiurationis, in Neronem. exemplorum multitudo facit, ut non referam. Periculosam igitur uindictam quis etiā mentis inops, laudet? quæ uel patrata tibi sit deterior, quàm illi, & non peracta nihilominus te tuosq; perdat. Reliquum est igitur, ut cum possis tuto tunc ulciscaris, at uerò id nullo modo tunc faciendū. quis dubitat, primo quòd hinc est iucunditas ultionis, illinc magnitudo animi, generosumq; facinus ostenditur; atq; ut Poeta dicit,

Par-

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Ideo Ariston mihi iure laudandus uidetur. nam cum Cleomenes dixisset, amicis beneficiendum esse, inimicis autem male: suscepit Ariston uerbum, dicens: amicis equidem beneficiendum: uerum inimicos esse reconciliandos. maius est utiq; præmium gloriæ, cum ignoueris inimicis, quos perdere potueris; quàm uoluptas uindictæ. homo qui benefacit, his etiam qui eum persequuntur, similis est Deo: nanq; & ipse tot maledicentes, impios, sacrilegos alit, fouet, tuetur; ut non obscurum sit, nihil proximiùs Deo accedere, etiam præter legis nostræ institutionem, quàm obliuionem uindictæ. At uerò quàm generosi animi sit, noluisse ulcisci, testantur antiqua exempla: inter quæ diuinam illam laudem C. Julius Cæsar, tam sibi ascripsit: ut à nemine uinci patiatur: is enim cum Pompeium superasset, iussit parci omnibus ciuibus, quæ extra aciem essent: M. Marcello hosti acerrimo indulgit: Petreium ducem aduersæ partis, atq; Afranium, ac Varronem, in deditiōnem acceptos, tum Cornelianum, L. Lentulum, L. Domitium, captos dimisit: filio Catonis singularis inimici ignouit: Sextum Pompeiū filiū Magni Pompei, natu minorē persequi destitit: in morte patris illius, quæ regnum Cæsaris firmabat illachrymauit. Q. Ligarium multorum criminum reum, & hostem, supplicantiibus fratribus absoluit: Ciceroni omnibusq; aduersæ partis principibus, qui in acie Pharsalica fuerant, liberaliter pepercit: statuas Pompei erexit: deniq; tam egregia clementiæ monumenta prodidit: ut Cicero & ante Cæsaris uictoriam, & post illius necem non semel fassus sit, causam deteriores Cæsarem humanitate sua meliorem effecisse: iustiusq; damnatus est Pompeius patriæ defensor, ob crudelitatem in hostes, quàm Cæsar etior ob clementiam. hunc nepos Octauius aliquando etiam imitatus est: cum enim Lium Historicum plus æquo Pompeianis fuisse partibus accepisset, satis duxit, pro ea iniuria Pompeianum eum appellare: cunq; Asinium Pollionē libris æditis com-

Dd 3 mendas

mendasse Cassium, ac Brutum, tum Afranium ac Scipionē in tellexisset: quodq; Timaginem historicum, qui Octauij Lūiæ ac etiam filiæ existimationem uiolauerat, domo receptisset, non aliter ultus est, q̄ his uerbis: fruere mi Pollio fruere. At quā pulchre Hadrianus Cæsar iniuriæ & potentiæ moderationem expressit: cum enim Imperator factus inimicū in priuata uita obuiū habuisset, dixit euasisti: illud ostendens iam prius defuisse potestatem, atq; ideo metu eum noluisse liberare: cum primū potestas ultionis adesset, non solum uindictā nolle, sed etiā eum à metu liberare, quod iam reconciliatio timori imputari nequiret. Est etiam considerandum nihil magis ad augendam potentiā facere, quā uindictæ obliuionem: quamobrē Pellectrus Lacedæmonius, cum apud eum frater quereretur, quod nō à ciuibus ut ipse colebatur, respondit hoc esse, quia iniurias pati nesciret. Illud igitur maxime obseruandum est, quod quicumq; uiri magnam potentiā, aut auctoritatem desiderauerunt, ultionem semper contempserunt: quod intelligerent iniuriarum uindictam Praxitelis fabulæ esse persimilem. serunt enim eum speculum inuenisse, cum uerò aliquando iratus in eum inspiceret, uidisse imaginem ut par erat, etiam tristem: inde turbatus minari cœpit, at illa rursus minas reddebat, quid plura? speculum frangit, cadunt frustra illius: ex unoquoq; eorū effigies una minitans referebatur: sic Praxiteles dum unam inconulto hostilem imaginem euertere studet, plurimas suscitauit. Idem in ultione, si unum occidas, amicos illius, affinesq; hostes efficis: atq; pro uno plures, ac meliore causa: nomen etiam plerumq; populare inuidiosum facis, malum te hominem ostendis, deniq; assuescens ultioni, nil aliud cogitas. at ubi intenderis ingenium, ualeat: id uerò sic esse non solum ratio, sed experientia, & exempla docent: atq; in primis Alexander ille, in cuius cubiculo fortuna quoad uixit latuit: cū Athenienses cæterosq; Græciæ populos non ignoraret, quā hostili erga eum animo essent, ut etiā triginta millia Græcorū cum Dario militarent,

uindica

vindicare tamen neglexit: qua animi magnitudine deuictō Da-
 rio, quos hostes expertus erat, supplices habuit: at si contra ul-
 cisci conatus, singulas urbes Græciæ oppugnasset, totam illam
 egregiam iuuentutem, in qua etiam Indiam usq; penetravit,
 depopulando Peloponesso consumpsisset: ut ex Magno Ale-
 xandro, ignotus regulus euaderet, neq; Thebas ad iniuriæ uin-
 dictâ sed ad terrorem inconstantiū Græcorū euerit. at contra
 Pyrrhus, dum iniurias persequitur, alioquin dux inclutus, ne-
 gociâ omnia infecta reliquit: miserabiliter moriens. Iulius Cæ-
 sar cū in priuata uita à Caio Caluo famosis ac contumeliosis
 carminibus esset laceratus, tum etiam à Catullo, agentibus de
 recōciliatione amicis, Caluo prior scripsit, Catullum cœnæ ad-
 adhibuit, quisnam maior rogo hostis, q̄ uxoris mœchus Clo-
 dius: quem tamē deprehensum damnari nō curauit, etiâ periur-
 rio illum turatus. At contra Marius dum hostium sanguinē si-
 tit, dum se totum ultioni tradit, infoelici sine cōsumptus est: sc̄q;
 ac suos omnes perdidit. Quid Fabij Maximi factō generosius,
 cum ei Minutius magister equitum, aduersus omnes leges &
 populo æquaretur in imperio, multa contra Fabij fidē, ac pru-
 dentiam eo etiam iactante: ubi tamen temere Minutius Han-
 nibali occurrisset, oblitus iniuriæ Fabius, illum cum exercitu
 liberauit, unoq; factō fidem suam ac peritiâ testatus est: &
 quâ indigne populus Minutium ei æquasset, remq; publicâ
 defendit, Minutium supplicem ante genua habuit, & Imperiū
 cum auctoritate recepit. hæc sunt offensas obliuiscientium præ-
 mia. at contra Cicero, dum Clodium uerbis uxoris, hostem fa-
 ctum persequi pergit, ipse in exsilium actus est. cum uerō An-
 tonium infensum ē republica eijcere studet, semet cum omnib.
 suis, tum omnes bonos, ac patriam suæ fidei commissam, fundi-
 tus sic euerit, ut nunquā aliâs recuperari potuerit. Nonne & il-
 lud memoria dignum est, quod brutorum iniurias spernimus,
 hominum ulciscimur? sic etiam temporum damna æquo ani-
 mo toleramus, hominum ferre non possumus: at in uno de-
 est am-

est ambitio, in altero facultas uindictæ: fateor inquam, sed etiã in hominis iniuria, illud considerandum est: quòd homo est, ac natura, uelis nolis'ue tibi coniunctus, plerunq; etiam à te & si non intelligas irritatus. Deniq; quid te in iniuria urget? offensa ne an iactura? si iactura, illa ultione nō redimitur: si offensa, iam te doles probum esse, ac uideri. siquidem malorum proprium est, inferre damna. at bonorum pedissequa iniuria est. Illud igitur cum quis aut calumniatur, aut contemnit, aut percutit, aut uulnerat, te cogitare decet, an primo uolens fecerit: nam non uoluntaria offensa, damnum afferre potest, iniuriam afferre non potest: laudaturq; Croesus quòd Adrastus percerit, cum filium eius occidisset. constabat enim apud non filium Adrastum telo petisse: sic Augustus cum à Diomede dispensatore apud expositus esset, satis habuit timidum illum appellare, quòd satis constaret fraudem abesse. At si uolens offendit, illud cogita, an causam dederis. nam nō iniuriam dices, sed emeritam pœnam. at fac insonti illatam iacturam, cogita an tu si licuisset idem facturum esses. nam non iniuria hæc est, sed pugna. est autem omnis pugnae finis, inter duos, cum alter succubuerit: quapropter puer Lacon cum ab altero uulneratus esset ad mortem, solantibus socijs spondentibusq; quamprimū illis occurreret, is qui eum percusserat, illū occisuros: at inquit ille, nequaquam. non enim merito, cum id ego facturum fuisset illi, quòd nunc ab eo patior, si mihi uincere licuisset. at non sit mens mala, absit odium, absit omnis causa, uide qualis sit uir, qualisq; offensa: nam uel a deo tenuis esse potest, ut per se sit negligenda, aut uir ille uilis, aut mentis non satis compos, ut & turpe, & impium sit in hos animaduertere. sed age nullum horum occurrat, nonne primum illud intelligis, bonorū hoc esse uerum argumentum, quòd iniuriam a quo animo ferunt, non ob timorem, sed ob fortitudinem? sic Phocion cum damnatus esset ab Atheniensibus ad mortem, quærentibus amicis, an quicquā uellet filio renūciari, respondit, dicite ut huius iniuriæ haud uelit

uelit reminisci. Aristides quoque in exsilio iniusto existens, rogabat Deos, ut Athenienses tam prospera fortuna uterentur, ut Aristidis memoria illis nulla esset. Post etiam illud contemplare, quod iniuriarum tria sunt remedia, ultio, obliuio, & contemptus: horum quis iure ambigere potest, praestantius esse, contemptum atque securius? nam contemptus, neque ut obliuio, propter animi secum coniunctam magnitudinem turpis est, nec obnoxius reparandae denuo iniuriae: ultionem uero superat, quod & securiorem habet exitum, & poenitentiam nuncquam adducit, & quod interim hominem desiderium non torquet: sed quam simillimus diuis efficitur. sunt enim illi beatissimi, ex hoc maxime, quod mortalium contemnunt iniurias: tales eos decet esse, imo necesse est, qui foelices esse uelint: nam cum nullus homo iniuria carere possit: uerum quanto potentior, tanto a pluribus, & maledictis & improbis etiam factis expetitur, neque ulli mortalium cunctos fas est ulcisci. Namque quibus plures fuere calumniatores, quam regibus & imperatoribus: quorum potentia erat maxima, non naturae, non Deo defuit. hic autem potens, non uindicat. Homo igitur urfi morae apes persequentis, ac insanientis, de iniurijs ultionem expetat: absit: nam et si omnes sui temporis iniurias liceret uindicare, quid post mortem faciet? nunquid & de illis erit sollicitus? at par est ratio, siue post mortem, seu uiuens, iniurijs, aut famosis laceretur libellis. Qui igitur contempsisse in uita has uisus est, eodem etiam auxilio post mortem securus est. At in uindicta non licet: nihil itaque melius quam ingenti animo, uelut si supra altissimam turrim consistens, lapidibus ab imo expetaris, omnis expers periculi, non solum spernere, sed irridere illorum conatus irritos. Ultionis autem uoluptas, ut Satyricus optime ait, foeminis propria est: ut uiris contemptus iniuriae. Neque enim (ut foemina) ea animi magnitudo contingere non potest, ut offensas spernat: sic & uiro (ur uir est) ut uelit ulcisci. Vide ergo cui nam te magis similem esse uelis. Verum dices, aliqui inquam egregij uiri, in

Ecce iniurias

inurias ultri sunt. nam & Cæsar Faustum Syllam, & Afranium iussit interfici: & Antonius Ciceronem: & Alexander Calisthenem etiam acerbius ultus est, circumducens eum ex oculatum, atq; in cauea cum cane conclusum. sed eia homo bone, nulla harum ultio fuit: quanquã de Antonio dicatur, quod uir fuerit fœmina mollior, atq; animi corrupti, in reliquis non debemus esse solliciti: nempe & parem moribus finem est consecutus: at quantum ad hos pertinet, nihil minus quã uindictam in causa fuisse credendum est: sed securitatis potius studium quo in casu etiam à lege nostra permittitur. Namq; Afranius iam semel dimissus neq; fidẽ, neq; quietem seruaturus uidebatur: legicq; obnoxius erat Faustus Sylla, populo Romano ob patris crudelitatem odiosus: & simul Pompeij necessarius: quieturus haud credi poterat: etiã si ei Cæsar percussisset: namq; si patris odio necare uoluit, maius hoc in Catone fuerat, quem constat postq; Cæsar Germanos uicerat, suasisse Senatui, ut quoniam aduersus fœdera pugnasset, illum hostibus traderent. At Sylla cum potuisset occidere, noluit. sic & Alexander Calisthenem eius imperium inter barbaros infirmantem, non ob iniuriam, sed utilitatẽ damnauerat: parum enim abfuit, ne simul ob eius uerba Persæ ab eo desciscerent: & Macedones in contemptũ haberent. Antonius sciebat Ciceronẽ si euasisset, nunquã quieturum: quod iam cum semel dimississet, odio tamen irreconciliabili eum persequeretur: etenim si mors Ciceronis ad uindictam procurata est, uiuus capi potuit: aut crudeliter occidi. Iam uerò & illud nobis occurrit, quod pleruncq; iniuriarum hominibus conduxerint, atq; ut Ouidius dicit,

Vtilis interdum est, ipsis iniuria passis.

Pleruncq; enim quem non amamus, aut commiseratione tue mur, aut odio illius qui iniuriam infert, aut quoniam credimus potius atrocitate inimici, lq; proprio scelere condemnari. atq; eo modo plures euasisse pericula compertũ est: inter quos Valerius Maximus narrat, Gabiniũ ex cõtumelia Sisennæ & Q. Fla-

Flauium ex iniuria C. Valerij, Cottam uerò sola iniuriæ suspi-
 cione fuisse liberatos: quibus absq; iniuria, absolutionis nulla
 amplius spes supererat. Accedit quòd tam frequens est hæc cõ-
 tumeliæ causa, ut totis diebus nil aliud meditari oporteat. uul-
 gus carpit eruditos: at hi contra paruifaciunt imperitos & im-
 probos damnant iusti: bonos irrident scelesti, potentes poten-
 tibus, ac regibus sunt obnoxij, hos contra lacescunt domestici,
 probris, maledictis, furtis, dilapidationibus, mala fide. An ue-
 rò decet perpetuo his discrucuari homines: an potius animo for-
 ti negligere? laudat, L. Murena, quòd ambitus à Catone pau-
 loante accusatus, Catonem ne occideretur in seditione, toga
 protexerit, quanquã nec ipse existēs absq; periculo, & Publius
 Pulcher, quòd damnatus à tribus Lentulis fratribus de incestu,
 unū ex his ambitus postulatum, patrociniò defenderit. at Mar-
 cellus à Siculis grauer accusatus, ac absolutus, nō tantū igno-
 uit, sed & eos in clientelam accepit, sic Menedemus Alexinū
 fouit beneficijs, à quo multis erat iniurijs lacescitus. Quam be-
 ne dixit Beatus Gregorius. qui malos non fert, ipse sibi per im-
 patientiam testis est, quòd bonus non est. Rex Archelaus cum
 aliquando eum quispiam aqua resperisset, suadentibus amicis
 ut ulcisceretur, respondit: non me quidem respergere uoluit,
 sed alium: sic & illū à periculo, & se ab amicorū importunitate
 liberauit. Memoria cõmendatum uidimus ingens exemplum,
 ferendarū iniuriarum in seruo Antij Restionis, qui per suspi-
 cionem à domino in carceribus uexatus, & stigmatibus etiam
 inustus, cum in triumuirali proscriptione dominum sequeret,
 seruauit magno periculo, quem cum præmio ulcisci poterat.
 Nec sola hæc priuatorum sapientia extitit, sed ciuitatum: nam
 & Dionysius iunior, & Corinthi dum ludum aperuisset, & an-
 tequam in exilium iret, à Syracusanis occidi potuit, cum illos
 crudeliter uexasset, neglexerunt tamen. & Romani Syllam in
 priuata uita, cum dictaturam sponte deposuisset, quanquam
 nem o ante acerbius plebem offenderit, illæ sum esse uoluerunt,

Arbitrantes uindictam, dum potentia utitur, fortium esse uirorum, tanquam rem arduam, in iam profligatos uerò, aut illos qui uel sponte, uel legibus, à magistratu se abdicarunt, humanitate & clementia uti, opus diuinum fore. Ideoq; nullum est hominibus maius ad foelicitatem argumentū, nulla ad gloriam uia paratior, nihil ad uitæ tranquillitatem opportunius, quàm iniuriarū contemptus. Vide canes, qui cum inutiles hominibus sint, maiore tamē claritate fouētur, quàm uel boues, aut equi; quoniam à dominis iniurias omnes æquo animo patiuntur: percussi blandiuntur, eiectione reuertuntur, obiurgati arident. quid plura? feris omnibus deterior est, qui contumeliā non potest contemnere. nullum enim brutum animal, memor est offensæ. Quare homo non est prudentiæ particeps, Deo non carus, non diu foelix, qui uindex est. Paululū uerò si te continueris, uidebis iniuriam tuam, modo à natura ipsa, modo casu, aut ab alijs hominibus reposci, uindicariq; & quem ingenti negotio, maioriq; periculo perditū cupiebas, absq; labore, absq; scelere tuo, miserum, aut extinctum miraberis. malorum enim & iniuste bonos uexantium, per breuis semper uita fuit: aut non diuturna foelicitas. Si igitur sumpta uindicta nemo ab iniuria miser est, præstat autem omnibus, uel si potuerint, uel si non possint, non ulcisci quàm ulcisci. manifestum est, nullum ex iniuria ante ultionem, miserum esse posse. Est etiam genus offensæ nostris temporibus existimatione maximū, cum uxor est impudica; de quo, ut in turpi causa auribus bonorum parcendum est, illud tantū admonentes, Pompeium Metiam, C. Cæsarem Pompeiam ob adulterium repudiasse. qui uerò Romani aut auctoritate, uel gestis, aut prudentia æquari his poterunt; quorum tamen thorū, uel importunitas adulteri, uel muliebri lasciuia foedauit. Septimius Seuerus, & Antoninus Philosophus, moechas coniuges habuere, his tamē neq; foeliciores, neq; præstantiores, nec reipub. meliores facile inuenies. cum itaq; hortarētur Antoninum amici, ut dimitteret eam, respon-

dit

dit, licet equidem, modo reddamus & dotem: erat autem dos ipsa Romanum imperium, quod Faustina Pij Antonini imperatoris filia fuisset. Nec igitur Antonino quod non repudiauerit sciens, nec Seuero Septimio quod nesciuerit, crimini aut datum est, aut uirtuti eorum obstitit, uel foelicitati. Nec solū tam claris uiris alienum scelus maculam inurere nequiuit, uerum & priuati eam ignominiam, ad se non pertinere putauerunt. Inde Spartanus uir, cum adulterum cum uxore admodum deformi deprehendisset, dixit, infœlix quæ te necessitas ad hoc impulit. Nimis crudele est, si quod nulla sapientia tueri potest, stultitię tribuatur, aut si alieno crimine uirtus immaculata, possit foedari. sed tamen tribuunt, foedatamq; putant temporum nostrorum homines. Non sic Salethus, is Crotone princeps, legē tulit etiam Iulia sæuiores: ut mœchi uiui cremarentur. nihil maius hoc crimine existimans. Verum cū fratris uxorem ipse potuisset, deprehensus, orationem tam luculentam habuit, ut ciues remittere pœnam uellent, ac exilio solum eum damnare. At ille culpæ intelligens magnitudinem, in ignem sponte insilijt, crematusq; sic est. Perorauerat apte, non ut absolueretur: quid enim stultius, cum sponte perierit iam absolutus: sed ut doceret nullam esse posse causam, qua quis absolute dignus uideri debeat. Itaq; id non coniugis, sed ætatis nostrę uitium est. In qua mulierosi existentes, flagitiij in homines perfidię in Deū pœnas merito luunt: nec cessabit hæc pestis, donec uelut Polipus membra sua exedat, inde Mahumetanis uires addite, in immensum nobis opprobrio cessit. Sed de iniuriā satis nunc, de reliquis dicamus calamitatibus, inter quas carcer primo nobis occurrit.

Hic sordes, tenebras, solitudinem, cathenas, miserā deniq; omnem, secum ferre uidetur: cogit hic Boetium exclamare,

Ecce mihi lacerae dictant scribenda camœnæ,

Et ueris elegi, fletibus ora rigant.

Sed ô generose, quid est hæc uita, nisi carcer animi: deterior

Ec 3 longe

longe quàm corporis: atq; utinam quies hæc grata mihi succederet, quam omnes uiri inclyti optauerunt. inter quos Demosthenes ille orator eximius, dimidium barbæ sibi detondebat, ut cogeretur domo non exire. Vbi enim uerior contemplatio quàm in solitudine: ubi studiũ solidius quàm in quiete: nec enim ille Boetius quicq; elegantius scripsit, quàm quod in uinculis excogitauit. nonne & Aesopus diu latuit in sepulchro? & Democritus in arcis mortuorum sponte habitauit. scribentes interim, et tanto lucidius animo perspicientes, quanto obscurius oculis. Refert Plato Anaxagoram dum in custodia haberetur, librũ de Circuli quadratura scripsisse. Quid acerbius Socratis carcere? cuius finis mors eerta erat, tempus uerò diuturnum, atq; indefinitum: ille tamẽ suauiter dormiebat, philosophabat, scripsitq; carmina: ut longe maius lumẽ Socrates carceribus attulerit, quàm carcer Socrati tenebras. Paulus ille gẽtium doctor, magnam epistolarũ partem ex uinculis misit: ut ad Ephesios, & ad Timotheum secundam, & ad Philemonem.

Simili ratione seruitus toleranda æquo animo est, in qua natura nihil dominis liberalius indulgit: nec enim ingenui uernaculis, aut fortiores sunt, aut formosiores, aut incolumiores, atq; (ut uno uerbo dicam) nihil aut corpore, aut mente differt seruus à libero: at uerò tranquillitate plurimum distant, cum seruus unum habeat quod obseruet, Domini scilicet mandatũ, præter id alimenta, uestes, cæteraq; necessaria parata habet: at dominus non solum de se ipso, sed de alijs etiam cogitur esse sollicitus. omnis iactura domini periculo, non serui fiet: ut si homines se in seruitutem tradere hodie uelint, (cum lege nostra seruitus exoluerit) plures inuenire possis qui se tradant ultro in eam, quàm qui recipiant. Omnes si recte animaduertimus, durioribus dominis seruiamus, cum liberos nos esse credamus, Principi equidẽ Deo, totq; naturæ necessitatibus, legibus, uoluptatibus, communia hæc cum seruis sunt. & alimenta tamen, aut uestes, aut domum, minime nobis, ut seruis domini. tradunt.

Quid

Quid igitur mirum est, multos seruos noluisse liberari: uelut Melissus Spoletinus Grammaticus: pulchrū enim est aliena uere quadra, atq; utinā tam honestum. Affeclas Principū, an aliud esse putas, quā seruos quos ambitio decepit? cæterū & periculosiores, & infortuniores. uerum neq; ad gloriam cuiquā fraudi seruitus fuit: nam & Plato & Xenocrates Chalcedonius & Diogenes, Phædrusq; & Epictetus, Aesopusq; fabularū cōditor, seruitutem seruiuerunt: inclyticq; Grammatici cōplures: Scribonius, Aphrodisius, & Taberius Crotas, ac Antonius Gniphon, tum Plotius in scæna clarus, & Manlius in Astronomia poeta insignis. Quid uerò de opibus dicā? an ego illa de nouo monstra Romanæ luxuriæ referam, Drusilianum, Menecratem, atq; alios, ut nec seruituti regīa maiestas defuerit? celebratur inquam Seruius Tullius, ex Romanis regibus uetustis, unus: talis fuit & aliquando Oedipus, nostris temporibus Syriæ, & Palestinæ reges omnes, ex hoc genere creabantur: sed fa cessant diuitiæ, potentiaq; illa immensa: uulgata sequamur exempla: quantum equidem plurimis conduxit seruitus, boniq; heri patrociniō, nihil fuit melius. ut autem bonus sit, maxima pars in serui ingenio posita est: inde plurimis non solum libertas contigit, sed hæredes etiam dominorū fieri meruerunt: nec nunc frequentiora uestigia sepulchrorum antiquorū, quā quæ uel pietatem libertorum in dominos, aut dominorū testentur charitatem in liberos: ut hæc uxorū, parentum, fratrum, ac filiorum, exemplis sint numerosiora.

Eadem ratione si inglorius uixeris, consolaberis te ipsum: multo enim melior cum seruo sis, eam conditionem patienter ferre recusabis, in quam ut Plato ait, Vlysses uitæ præteritæ pertæsus, sponte se transtulit: nulla enim fortunæ homini maior contingere potest, quā ut gloriam nec quærat nec habeat. altero em̄ in summa tranquillitate animi, altero in maxima securitate uiuit. Quid em̄ est humana gloria aliud quā dulce uenū hominibus, & speciosus fumus, in quē cū ingrederis obcæca
ris

ris, & suffocaris: cætera quæ desiderantur, aliquid habent utilitatis secum: hæc sola plurimum uanitatis, laboris, periculi, anxietatis, partiq; onere premimur retinendo, & acquirendo: amici opes: potentia ornamentum plurimum, inuidiæ parum tribuunt: sola gloria inuidiam uelut umbram splendor comitem indiuiduum habet, ea sola momento perit. & uita reliqua difficilius, quàm multi generosa facta in alios transtulerunt, è quibus Socrates, cum uictor esset in prælio, opera sua laudem & dona tribuit Alcibiadi. Sed quis in hoc Platonē poterit superare, qui uniuersa quæ nouerat, his à quibus didicerat tribuit: hinc Socrates & Timeus & Parmenides disputantes, docentesq; introducuntur. nulla est hercle maior gloria, quàm gloriæ contemptus: gloria cares, si ambitione cares. cur quereris, cum non habeas quod non optes? si ambitiosus es, te ipsum accusas: non esset ambitio uicium, si gloria iuste desiderari mereretur. Non possum narrare exempla eorum, qui cum uirtutem coluerint, laudem contempserunt: agnosci enim noluerunt: uerum tamen, eos solum etiam hodie bonos, ac beatos dicere licet: qui secundum uirtutem uiuentes, latent. Quid enim aliud ambitiosus sibi parit, quàm ut omnia eius probra cunctis pateant? nemo enim est, cuius si uitam diligenter inspexeris, plura non inuenias, uituperatione quàm laude digna: huic periculo non aliter tutius occurritur, quàm si maxime latueris.

Offert se pari utilitate imperitia, quam tamen plurimi iniuste deplorant: qui enim scientiam addit, addit & laborem: ut Propheta dicit: mitto uerò quod Paulus prædicat, hanc nostram scientiam, Deo esse inimicam. solum utilitas uulgaris consideretur, anima periclitatur, corpus atteritur, filij facultatesq; negliguntur, inuidia conflatur, uita minuitur, ob hanc insanam cupiditatem, non sciendi, sed scire nos simulandi, nam ne tu sapientior Socrate aut Platone, uel Aristotele? Socrates gloriatur quòd nihil sciat, Plato dubitat de plerisque: Aristoteles tam obscure loquitur, ut non scire dicas, sed ut non ignorasse possis arguere

arguere: multis uero quanta iactura stetit opinio eruditionis: atq; sanè mihi ea mediocritas ingenij, quam magno detrimento fuit, totiens ob id pulsatus, eiectus, iactatusq;: atq; utinam uel talis fuisset, qualem putauerunt, aut qualis eram, talem me illi existimassent. inde tot conspirationes, totq; indignæ illorū uoces, quas ego semper contempsi: ratus hoc solo hominem homini præstare, quòd bonus sit. Quemadmodum & in cæteris omnibus rebus uidemus: & Alexandro Achillino, Tiberio Bononiensi, Petro Leonì, Marco Antonio Veronèsi, opinio hæc, non sine contumelia, & iactantia, magna mala peperit. Nam Achillinus ueneno extinctus est: Petrus Leo in puteum præcipitatus: Marcus Antonius & Tiberius breuis uitæ, occasionè sibi parauerunt: sic inanis hæc sapientia, multis pensanda est incommotis. Quanto melius his fuisset, uel artem, uel negotiū exercuisse: Quem mihi doctū ustrum obijcies, atq; fortunatū, imò quem doctrina illa sua non pessum dederit? Socrates occisus, Anaxagoras in uinculis habitus, Plato uenditus, & capita li periculo expositus, Xenocrates similiter: Aristoteles pulsus, fugatus, in exilio mortem, aut uoluntariam, aut non inuitus subiit. Demetrius Phalereus exul, & damnatus est. Demosthenes uoluntarium bibit uenenum. Eschines exul, Solonq;: Lycurgo erutus oculus, exilium, tot uitæ pericula. Ioannes Scotus à suis stilis confossus, Cicero forde occisus, Varro proscriptus, nullus non uexatus deniq; fuit, aut omnino cõtemptus. Queritur & iuste iniuriam Budeus uir nostræ ætatis insignis. Quot & quantas persecutiones Erasmus passus est? fuerunt ne propheta, aut sapientes legis Mosaicæ feliciores: absit, res est eruditio, quam qui non habet, non optet: qui habet, emptam gemmam credat, quæ magno precio parta est, maiore sollicitudine & periculo sit seruanda. Sed iam de his rebus nimis; nanq; pauca admodum, ac penè nulli de imperitia conqueruntur, cum se ipsos libenter fallant.

Cruciatu ipse est, qui quasi merito intollerabilis uidet esse.

ff est

est autem hic triplex, ex morbo, & à iudicio, & immeritus. uerſi quisquis ille ſit, aut magnus eſſe non poteſt, aut nō diuturnus, raroq; immeritus probis uiris incidit. at ſi incidat ferēdus eſt, perſimilis eſt enim illi qui ſponte ex morbo, aut caſu contingit: in qua animi uirtute nonne pudet iure à foeminis ſuperari? quæ cum in pariendis filijs uehementiſſimum dolorē ferant, totiens tamen hominibus congregiuntur, nec abortire propter id capiunt, cum ſam conceperint: quinimo etiam ſteriles nihil aliud magis optant, quàm filios procreare: eſt autem maximus ille dolor, quem in partu fert mulier, & uitæ periculo propinquifſimus, cum non pauce illarum ex eo moriantur. nam certe qui eculei, quæ rotæ, qui tortores, cruciatus coli, dentium, auris, uentriculi, ueſicæ, uteri, ſuperare poſſunt: cum ex his doloribus frequentiſſime conuellantur, parum mitiores ſunt, chiragra, podagra, iſchiaq;. at quales hi ſunt, tamen quorum gratia patientes, nec à delictis, nec à uenere uolunt abſtinere, etiam ſakus certa ſpe propoſita, nullus eſt dolor tam acris, quem animi cōſtantia non ſuperet. Poſſidonius philoſophus, cum eum Pompeius articulari morbo laborantem uifiſaſſet, aduerſus importunos dolores dicebat, urgeant quantum uelint, non tamen dolorem malū eſſe fatebor: neq; em̄ malū eſt, quod extra nos eſt, dolor autem corporis, ſi animum non uincat, noſter eſſe non poteſt. Quam pulchre id expreſſit ſeruus, qui Aſdrubalē occiderat, quòd is dominum ſuum interfeciſſet, neq; enim ullis tormentis adigi potuit, ut uultu lætitiā quam animo ex uindicta heri conceperat, non exprimeret. Memini Antonium Cribellum publico iudicio lacerandum, dum nudaretur, ala cri uoce teſtatum, ſe nullis cruciatibus impelli potuiſſe, ut conſcios patefaceret, unaq; uoce facinoris complices, & habuiſſe, & occuſuiſſe ſe oſtendit. Quid igitur mirū, ſi tam conſtāter Pompeius coram Gentio Rege, digitū lucernæ admouit, ut intelligeret Rex, per uim à legatis ſpem nullam eſſe extorquendi ſecreta: Tam patienter & Sceuola ille ante Porſenā manū combuſſit, neq;

neq; in hac gloria mulieres fraudandæ: mater Hircani Indæ, cum à Ptolemao genero discrucia retur, filium hortabatur, ne obsidionem dimitteret; sed potius patrem, quem ille occiderat, ulcisceretur. Epicharis liberta, generosior multis uiris, nullo cruciatu ad confessionem sceleris, aut consciorum potuit cogi. Quintilia etiã minima, cum coniurationis in Caliculam arqueret, torquereturq; , pertinaci proposito meruit liberari, ac pro infante habita. præmia quoq; , tanquam innocens uexata, accepit. Quid de Barbara, Agatha, Christina, cæterisq; uirginibus dicar̃ quarũ numerus est omni fide maior, cõstantia uerò admirabilis, ut non tam tulisse, quàm optasse tormenta uiderentur. Sed hæc nostræ legis munera sunt, ad naturæ autem rationem iterũ reuertamur: nulla est quies tam grata, q̃ quæ dolorẽ consequitur: nulla est mors tam lenis, quã quæ fit à diris cruciatibus. Omnium igitur tormentorũ finis, seu ad salutem, seu ad mortem, placidus est: illud etiam considerare expedit, omnes qui ferunt graues pœnas, si animum existimant immortalem, hoc illo tam bene consolari debere, ut nil requirãt amplius: his autem qui à morte nihil esse putãt, mors ipsa dolorum finis certus est, quòd si cruciatus hic tibi meritus, merito etiam si nulla esset solatiũ alia ratio, ferendus bono animo est: quòd pœnã exsoluis, mentemq; debito supplicio liberas: neq; enim & corporis & animæ simul, & animæ rursus solius pœna luenda est.

Eadem sed facilior in morbis ratio militat, quæ in cruciatu. quid enim in morbo intolerabile est, si absit dolor? cum uerò uix sentiatur quàm plurima bona parit, eo discimus nos esse mortales, admonemur fragilis nostræ cõditionis, naturæ haud stabili, quodq; alienæ subijcitur potestati: inde nos subit cogitatio recta, docens mentem alio collocandam: quod tibi displicet, alteri non esse faciendum, inde continentiores, temperatq; euadimus: pluribus etiam morbus uitam protulit, famam emendauit, uirtutem auxit. si morbi non essent, homo sauior Tigride, truculẽtior Lexna feret; existimat Macrob. morbos

his maxime accedere, non quos odit Deus, sed quos diligit. Seneca uerò putat, eum uere esse infelicem, cui nihil unquam contingit aduersi; eoque solum existimandum miserum, quòd nimium foelix sit. Dicebat autem Paulus, quem diligit Deus, castigat. effrenis est humana natura, & nisi morbis (ut triticum) subigeretur, sepius ad ferarum mores facile declinaret. anima cum à corpore incipit separari, nobilior tunc est, quòd natura suæ relinquatur: quæ melius intelligit & uidet à corporis uinculis absoluta. Quo minus mirum sit, tales & imbecilli esse, & morbofa natura, & uita breuiore: non potest assequi omnia, si foelix es ingenio, necessario ualetudine infirmior es: an uelis robustius corpus, ac beluis simile ingenium: an uerò potius diuinam quandam naturam, cum debili corpore? sed tamen & animalia quædam perpetuo infirma sunt, ut Leo & Capra. Vnde etiam qui capras uendunt, non quemadmodum reliqua animalia incolumes pollicentur, sed ut Varro inquit, hodie recte esse, & habere posse, habereque recte licere. & hæc animalia cum rationis expertia sint, lætantur tamen: quanquam nunquam sunt sine febre, homini soli consilium ad sui perniciem datum erit. illud tamen non obliuiscendum, raro probos externis cruciatibus, temperatos uexari internis.

Sed sunt qui grauiora morbis surditatem, aut cecitatem putent, quanquam nihil hoc ad foelicitatem tollendam pertinere uideatur. Homerus enim cæcus cum esset, omnes poetas Græcos & Latinos superauit. Timoleon Siracusas cæcus gubernabat, Appius Claudius turpem pacem cæcus diremit Romanorum cum Pyrrho: meliusque uidit, tot oculatis. Annibal quamuis cæptus uno oculo esset, Italiam tamen penè totam subegit, gloriaque omnes Pœnos duces, Romanorumque, uno excepto Scipione superauit. Ioannes quoque Rex Bohemiarum cæcus, uir fortissimus, & consilio prudentissimus, cum inclinatum aciem suorum sensisset, in confertissimos hostes se intulit, ne qui uictor esse non potuerat, uictus fuisse diceretur. Vir quidam parum ante nostram

Ira tempora fuit, cæcus, in Musica tam insignis, ut omnes sui seculi homines superaerit: magnoq; in precio apud principes habitus, ditatusq; est. Habet & cæcus suas uoluptates, Venerem, conuiuia, Musicam, eruditionem, disciplinas deniq;: nisi à natiuitate talis fuerit, dimidio temporis solum cæcus est: nanq; & ipse per somnum plura uidet, ut mirari contingat de Aristotele, quod uirtutem illam uidendi in oculis, non in cerebro, collocauerit, nempe si in oculo uisio fit, exoculatus per somnium nihil uidere poterit: ut nec is, qui omnino à natiuitate talis erat, sed si ab initio cum natus est, cæcus fuit: non est quòd doleat, cum non cognoscat. uulgare. n. est, quæ ignoramus, nos neq; dolore, neq; afficere uoluptate: multa uero cū uideamus quæ delectant, non pauca sunt quæ contristant. unus autē est uerus oculus, intellectus: qui eò lucidior est in cæcis, quo lux illa animi ab externa non distrahitur. unde cæcos & memoria, & ingenio magis pollere uidemus, atq; ut Poeta de Tiresia dicit:

Obruit ora Deus, totamq; in pectore lucem detulit,
 : Significans cæcum illum, mente fuisse oculatissimum. unde ei prædicēda futura antiquitas gloriam tribuit, quòd esset prudentissimus. tales enim futura prædicunt. nō inanes isti Astrologi aut etiam illis impudentiores Sortilegi. sed ad rem redeamus. Didymum philosophum cum Antonius ille facer solaretur, dixit teipsum consolare, quòd oculos angelis communes retinisti, muribus & lacertis similes perdidisti. Diodorus Stoicus Ciceroni familiaris, erat hic inquam cæcus, & philosophus, & Musicus, & Geometra celebris fuit. Caius Drusus iuris civilis peritissimus, cæcus uidentibus patrocinium præstabat. Democritum ferunt ob ciuium odium seipsum obcæcasse, unde notissimi illi uersus:

Democritus Abderites, Physicus, Philosophus, clypeum constituit, contra exortum Hiperionis, oculos

Effodere ut posset, splendore æreo, ita radijs solis aciem effodit luminis, malis bene esse ne uideret ciuibus.

Ff 3

Sole

Solebat Asclepiades Philosophus in cæcitate ludere, dicens nihil aliud esse quàm quòd puero uno faceret, ut plus indigeat: sed etiam illud magnum commodum præstat, præter reliqua cæcitas: ut mors ipsa etiam sit iucunda, cum non ob aliud mortem magis timeamus, quàm quòd tenebras illas tetras nobis offundat: & omnem uisum eripiat, at si cæcus sis, nullã in morte mutationem percipies, ut etiã quod alios maxime torquet, te mori non sentias.

Forfan senectutem aliquis, tam illepidus erit ut accuset: nõ memor necessarium fore, ut iuuenis iam fuerit, qui nunc senex est. sed Cephalus ille Platonicus, aut Plinianus Spurinna adnotetur: ab hisq; quaramus an malũ senectus, quàm florida ea sit ætas, si non uitietur, ostendit Iacobi Philippi Sacchi robur ac uirtus: quem olim Principem Senatus Franciscus Sfortia Dux legit.

Itaq; cum in his omnibus, quæ dicta sunt, nihil mali sit: uidentium puto, an in communibus illis calamitatibus lugendũ sit: hæc autem sunt uelut pestis, fames, ac patriæ excidium, quæ tamen cum communia sunt, leuius homines pati uidentur, quàm si solis id contingat, at certe si mala hæc essent, grauius ferri deberent, cum difficilius possint emendari, est igit potius hæc iactura hominum, ex opinione quã ex re ipsa: ac cum uniuersalis extiterit, auream ætatem imitatur. fides enim incorruptior, humanitas frequẽs, cõuersatio urbana, uictus frugalis, eoque meliores hominũ, & mentes & mores, quo fortuna deterior, tunc cum pomis solis uesceris, si panẽ haberes beatũ te dices, at antea panem, uinum, lectum, obsonia, habebas, & querebaris. Inuidia igitur est, quæ nunc nos torquet, non uoluptas, luxus, non necessitas. nanq; iniusto nunc desiderio teneremur, omnia omnibus temporibus aequaliter optaremur, nec tam infœlici exitu indigeremus, ad cognoscendum, quàm paucis uisibusq; rebus natura contenta sit. At uerò tunc si in ea miseria uiuere gratum est, miseria illa esse non potest, solum enim

uere

vere miser est, qui uitam odisse cogitur. at in communibus calamitatibus nemo uitam odit, sed tunc maxime patienter fert; necq; em̄ turpe uideri solet, quod commune est. uidetur autem omne humanum malum, præter mortem in quadam turpitudine consistere, & bonum in gloria. id autem est quoniam uerè nullum (ut ab initio dictum fuit) bonum, aut malum in humanis esse potest. Sed ad rem reuertamur, perijt patria, in eaq; amici, atq; affines, existimatio, & opes: fateor; an putas eos solum tibi propinquos qui in ea ciuitate erant: omnes ex una stirpe sumus. cum ad auos & proauos recedis longa affinitas est. amicitiam, mores, existimationē, uirtus pariet, qua si tu cares, non existimatio, sed ambitio, & dolus fuerat; in paupertate autem multos socios habes, ut pudere te propter errorem, tædere propter solitudinem non possit: uerum ut diximus mendicis succurrunt, sportæ, Xenodochia, proceres, religiosi, uiri probi: in quo euentu publica clades aufert dedecus: quod tamen multi, ob leuem quem nos contemnimus laborem, fugiendum subeunt: sed si sit animus industria, mens armata uirtute, raro admodum ad id peruenimus, quanq; afflicta tota ciuitate nempe Syracusas, dum diriperet Marcellus Archimedes, seruare uoluit, & Megaræ, cū à Ptolemæo prius, post à Demetrio Antiochi filio captæ & spoliatæ essent (Stilphonē philosophū nō perdididerunt) à regibus enim seruatus, & honorifice habitus. dona accepit; altero eum secū deducere tentante, altero eius etiā facto discipulo: cum uerò Rhodus à Demetrio oppugnaretur, Protogenes à Rege pictor in suburbij colebatur, cum ciues in urbe uix tuti essent, habet uirtus secū comitem Nemesim, quæ mendicare non sinat, à communibusq; periculis eruat. Socrates illæsus Athenis mansit à peste: Crates à Thebarū excidio, non debet uir singularis uirtutis, populari periclitari calamitate. manent tales, sua propria fata, inuidiæ improborum, obnoxia. Reliquū igitur est, ut de malorū multitudine dicamus, ac ut Diogenes ait, Is ego sum, in quem diræ iactatæ sunt imprecia

precaationes: sum enim dicebat sine domo, sine ciuitate, patria exul, uagus, mendicus; his omnibus uirtutem animi satis esse putauit. Si igitur senex æger, inops, exul; fueris, an hoc est mala augere, an diuidere? non sunt calamitates numero, sed magnitudine metiendę. sit autem ut uelut in doloribus, calamitas pellat calamitatem, exilium aufert dedecus miserię, cum apud ignotos fueris: est autem ea pars (ut dixi) in homine quę præter mortem homines libentius fugiunt. an uerò te uelis potius Philotam esse cum ab Alexandro discruciaueretur, quam uis iuuenem decorum, robustum, summo genere natum, dāntem, quàm seruum, ægrum, etiam in pistrino laborantem? Herce est etiam humana conditio, ut uestis ipsa fuerit preciosior: minus autē, quo fuerit obsoletior, atq; pluribus foedata uitis. Verum & illud obseruandum est diligenter, neminem posse perpetuo tempore esse infœlicem: nam & somnus molestiam omnem adimit, iucundusq; misero, non minus quàm fœlici. sunt & sensuum delectationes, ex æquo omnibus ferme communes, gustus, uerus, oculorum spectacula, auditui symphonia, naribus iucundus odor: ut non possint omnia ex æquo prorsus grata cuiquam simul interire. quamobrem cunctos decet illud cogitare, quòd si mortales omnes dormirēt, nullus tunc alio esset fœlicior. at nunc non solum dormituri, sed etiam morituri sumus: & cum diu uiuere non possimus, nescis tamen quàm parum absis à morte. Quamobrem omnia constanti animo aduersa ferre, non solum sapientis est, sed etiam utile consilium: est nihil in hac uita aduersum nobis uere dici possit, eaq; causa. Homerus, Aten deam calamitatum nudis pedibus esse fingit, nec asperum solum calcare, sed per mortalium capita summo uertice leniter ambulare: significans non nisi fractis uiris, & consilio perditis, delitijsq; ac luxui indulgentibus, calamitatē adesse posse: at fortes ac uirtute præditos, nec inuadere, nec omnino aggredi tentat, nihil enim solidum, nihil asperum, ea Dea ranguere,

gerè, aut premere potest. Quin igitur mentē tuam, donūq; diuinū, ad cœlestia eleuas, ubi illa sempiterna ac dulcissima uita, tibi parata est: Homines em̄ in hoc mūdo, ut fabæ sunt, alię em̄ pusillæ, aliæ magnæ, aliæ florent, aliæ fructibus cōspiciuæ, aliæ aridę, aliæ luxuriātes, aliæ exiles, fruticosa; aliæ: omnes tamen unus autumnus, q̄ breui in inanes stipulas redigit. necq; inter illas, ullū amplius est discrimen, non solū quæ sit, sed quę fuerit. omnes unā intereunt, nō amplius nascituræ: sic hominū omnis fastus, ambitio, diuitiæ, potētia, filij, amici, gloria, q̄ breui conuenescūt, intereuntq; nec quicquā refert, an Irus fueris, an uilis Galba, an Antaxerxes, aut generosus etiam Hercules. sola uirtus, ac probitas beatū hominē, sola scelerū consciētia, infelicē efficere possunt. cū pessimū illud, qd uir bonus timere potest, optimū sit, quod improbus optare queat: scilicet animorū in morte interitus: uerū ut nec huic sperandū, sic, neq; illi timendū. misit em̄ Deus pater in hunc mundum nos, tanq; filios regno præponendos, luctāq; cum sensibus, cum mundo, cum diabolo, ex occulto spectat: qui fortiter aduersus hæc omnia pugnabit, sublatus ē theatro inter Principes numerabit regni illius: qui autē prorsus iners, omnibus succumbet, tanq; seruus in uinculis, cū theatrū exierit habebit. Porro theatrū hoc, exornatum ad spectaculū esse par fuit. ipsum uerō patrē ex abdito spectare. qui em̄ tam stulti filij, corā eō luxuriosē, & pigrē, tum etiā seditiosē uiuerent, si aliquē spectatorem suorū operū, nedum patrem illū magnū, esse putarent: Cum itaq; extremū agonē anima superauerit, tanq; amans amanti copulata, ea dulcedine ac securitate fruit, quā nec scribere, nec cogitare possumus: cū uix liceat amantiū terrenorum ostēdere uoluptatē: inter quos tamen multa turbulenta, nihil tutum, nihil diuturnū; beatus est tamen hic amans, omniumq; aliorū obliuiscit, cum amata coniungit: at ibi in principatu securus, perpetuusq; animus, cum amata, in eius cōspectu semper est, qui omnia potest: atq; in omnibus ut uerus pater bono filio, placere paratus est.

Finis libri de Consolatione.

Gg.

HIERONYMI

CARDANI MEDICI MEDIO,

lanensis, libellus De libris proprijs, cui titulus est,

Ephemerus, ad Hieronymum Cardanum

Medicum, affinem

suum.

GALENVS ex antiquis, Erasimusq; nostræ æta-
tis uir, libros ediderunt, nomina tantum priorum
librorum continentes, ea ut puto ratione, quod
multi quæ sua essent, negarent: alienaq; sed illo-
rum nomine indigna cohibuerunt: tū uero, quod
studiosi illorum, uniuersos apud se habere cuperent. cam ego
rationem secutus: quamuis cum illis nunc, de gloria non con-
tendam, eisdem tamen ut puto, quibus illi causis, prouocatus,
tot laboribus, tanquam umbilicum quendam unius diei, etiam
adiecto studio imponere decreui. Neq; enim nunc desunt, qui
ea quæ ædita non sunt, sibi impudenter uendicent. aliquorq;
studiosi, cum nobis etiam uiuentibus, nostra singulis diebus re-
quirant, à morte si superesse sciant, quæ forsan ædita non sint,
publicari nostro nomine curabūt. Impium enim esset, cum tot
uigijs ad hanc usq; diem, tam multa inuenerimus, ut sine labo-
re ea quisquā sibi adscribere possit. Quamobrem opus nō tam
multis utile, quā mibi necessarium aggredior. et quamuis no-
stra extollere nobis minime liceat, non tamē negligere decet.
Tum præsertim, cum uiuentibus illud etiam accidisse uideam,
quod aliquando magnis uiris contigisse uidimus: ut scilicet no-
mina librorum nostrorum, à multis quærentur, & indies non
deessent, qui apud bibliopolas sciscitarentur, qui nam essent li-
bri iam æditi ē nostris, & qui non tam tabellas aliquando apud
illos legi, frustra quærentium libros nostros nondum in lucem
æditos. Non enim ignoro, & si nullus nunc sim, & alios multos
egre

egregios uiros suo tempore penè incognitos fuisse. Nam cum mortuis liuor non oblit: uiuentes ideò minore in precio habemus, quod & Octavianus Horatianus optime docuit dicens,

Parua coronate plaufere theatra Menandro,

Riseruntq; suum secula Mæoniden.

Non igit ulli desperandū est, si bene studia sua collocauerit: sed elaborandum totis uiribus ad uirtutem & gloriā. Ita q; multarum rerum causa hæc à nobis scribenda sunt. Primoq; ut sciant homines, quos habere possunt, quos' ue debeant expectare ex libris nostris: tum uerò ut si aliqua maneat, post obitum nondum in publicum ædita, ut nostra esse sciant, præsertim ea quæ non nisi à nobis possent inueniri. Noscant etiam quæ à nobis tractata sunt, quæ inuenta quo'ue loco doceantur. Simul etiā respondebimus his, qui nos de uarietate criminant: alios ab admiratione multitudinis ac magnitudinis librorum causa edocta liberabimus. accedit his singularis quædam utilitas intelligendi, quoniam pacto facile, quis multa, & discere & inuenire ac scribere queat. Ergo ne tot utilitatis partibus, unā dieculā impendere poterimus: tum præsertim, quod & mihi præ oculis quasi incitamentū erit, ad perficienda quæ imperfecta sunt; tum dux uia quidā, ut oportuniora ad corrigendū in manibus accipiam. Neq; uerò quisquam sanæ mentis librorum uarietatem culpet: nisi mecum Platonem, Aristotelem, Theophrastū, tum Galenum, Plutarchumq;, ac Ciceronem, Varronemq;, ac Celsum, aliosq; innumeros in ius uocet. De paucis scribūt, qui pauca nouerunt. at qui multa sciunt, longe commodius per tēpora modo in his, modo in illis uersantur. eaq; uarietas scribendi, uelut & uitæ fastidiū tollit, minuitq; laborem: quo fit, ut qui nondū uno perfecto opere aliud inchoauerit, non propter hoc inconstantia crimem subeat, modo tamen multa ad finem breui perducatur. quod & Aristotelem ac cæteros fecisse uideo: nam non solum alia alijs temporibus scripserunt, quod necessarium ut est, sic ex styli uarietate dignoscitur: sed multa eodem

tempore. quo fit, ut aliquando tanq̄ de præcedētibus, aliquando de sequentibus, de eisdem tamen libris loquantur. & si dum Physica aut supernaturalia scribebat, nihil aliud interim scripsisset, male profus, cū tanta librorū multitudinē actū esset. De sinant uerò nostrorum, aut magnitudinē, aut multitudinem admirari, qui ea uiderint, quæ Augustinus, Varro, Galenus, Theophrastusq; scripserūt. Sed tamen illi iam ad senectutē per uenerant, fateor inquā; sed & sua etiā emendata sunt, nostrorū minor pars. Verū ego postquam admirari non desinunt, noua ratione admirationē admiratione maiore tollā: nanq; plures alios primo igne cremaui: horū uerò qui supersunt, nullū non bis iam scripsi, æditos omnes ter, deniq; si tēpus, quod medendi exercitationi tribui consideres, nil reliquum, uel ad studia ipsa, uel ad uoluptates, uel ad scribendum superesse uidebitur. At contra, dum studij tēpora metieris, nihil ad reliqua supererit. Sed tamen tēpora uoluptatū, etiam longe maiora fuere, ut qui per plures annos, totos dies ludendo consumpserim; et tamē tu qui me non mentiri scis, desines admirari, quonā pacto sola ad iustus sedulitate, tantā librorū congeriem scribere poterim. si intelligas, nihil magis studijs aduersari, quā otium. plusq; unum otium obesse rei literariæ, omnibus alijs uitijs pariter iunctis. Cū igit̄ nec agris excolēdis, nec rationibus ineundis, nec otio, nec maledicentiæ, nec nugis aut spectaculis tempus tererē; quam uis etiā sero initium his dederim, ut qui ad annū usq; uigessimū in patris seruitute ppetuo essem, hæc tamen etiā quæ nunc sub iungā ad finē perducere potui: adiuuit tamen assiduitatē p̄sepe natura, & consuetudo quædam, qua duabus rebus, sine ullo impedimēto eodē tempore, incumbo & satisfacio. Itaq; cum adhuc ephebus essem, morte Nicolai Cardani iuuenis territus, cœpi de uitæ breuitate cogitare, ac querere, quonā pacto aliquid memoria dignū posteris relinquere possem. Sed cum in patris seruitute, & absq; lingua Latīna, forem Mathematicarū tantū peritus, libellum composui, in quo docebam, quonā pacto cogita

ta loa.

ta longitudine ac latitudine duarū ciuitatū, aut duarum stellarum, uerā illarū distantia habere possemus .erat liber exiguus, ac per capita diuisus, rem tamen probe absoluebat; nam tunc forte in manus meas inciderat, Gebri Hispani liber, cuius auxilio non parum adiutus sum. hunc igitur cum Augustino Lauzario Comensi cōmodassem, illo ex peste præter opinionē mortuo amisi, nec ulla diligentia recuperare potui. Per idem tempus librū de latrunculorū ludo scripsi, quē anno ætatis XXIII. absolui, magnitudo Iustini hystorici liber, materna scriptus lingua, quod existimarem eos, qui ludis delectantur, minime maiore ex parte esse eruditos; diuisi autem illū in quatuor libros. In primo de ludo latrunculorū, in secūdo de ludis fritilli, in tertio de ludis, ut dicunt chartarum, in quarto de aleæ ludis: ostendi ludos quadraginta, dolosq; qui in eis fieri solēt, rationes uincendi Arithmeticas, adeo admirabiles, ut multi qui librum legerint, nobis ex hoc in serijs rebus fidem haberent, industriam & mirā artem admirantes. Interim uerò Grammaticæ & Dialecticæ operam dabā. Anno igitur eodem cum sequente, duos libros scripsi. Commentaria super Posteriorum primū Aristotelis, magnitudine Salustij, attamē non absolui. ea cum Octauiano Scoto commodassem, tum alijs, nescio quomodo exciderint, puto tamen absq; dubio superesse. Scripsi & contrarias Aristotelis & Auerrois in dialecticis sententias, qui liber Terentij magnitudinem æquat, Contradictiones circiter ni fallor centum, uel plures etiā, est nūc apud me et exemplar. Medicus quidam ē nostris exscribi curauit, qd apud illū est. ita XXIII. & XXIII. annis peractus. Inter ludos & uoluptates est XXV. In Saccense oppidum me contuli. quo anno ad mei institutionem, librū primum inchoaui uagātium morborū, cum duobus sequentibus annis reliquos penē perfecerim. nam liber tertius absolui non potuit. Magnitudo ut epidemiorū Hippocratis materia, de morbis est, tum miraculis, quæ circa illos ac ciderunt, constitutiones temporum enarrant, quæ ue illis suc

6. cesserint, atq; utinā melius librum tertium absoluissem, adiun-
 xissemq; alios. Sed per idem tempus, rogante amico, librum
 7. de re uenerea condidi: tum librum alium sponte Chiromantię,
 quos ambos urina felis corrupit. Inde succedente tempore am-
 bos instaurauī: sed librū de re uenerea perficere non potui. Por-
 8. tō Chiromantię, Coclitis libro fermē æqualis est, adiutus autē
 sum, lecto libro Francisci Syrigati non parū, quōd ille multa
 collegerit experimenta, quę nondum in lucem prodire. Sed
 illo tamen mihi magis profuit methodus ipsa diuidendi, quā
 ex Galeno didicerā: ut libri ordinem, & facilitatē ac perfectio-
 nem assequerent. Liber tamen de re uenerea, Paradoxa Cice-
 ronis non superat. Moris autē fuit nobis, ut quoscunq; qui in ar-
 te aliqua scripsissent, prius legerem, quā in eadem quicq; com-
 ponerem. Per idem fermē tempus & ad annum usq; XXXI.
 9. duos libros magnos composui: alterum Aetij magnitudine, de
 Medicinę regulis, in quatuor distributum. In quorum primo,
 diffinitiones morborū omniū, & signa disposui, in secundo præ-
 dictiones & causas eorundē, in tertio curam simplicium morbo-
 rum, in quarto compositorū: quōd plerunq; compositi morbi,
 contrarias habeant causas, medicumq; distorqueant, eoq; ma-
 10. gis diligentiam illi præter reliquos præstiti, quōd nemo ad hęc
 usq; diem de his scripserit, nisi consulendi causa. Reliquū in quo
 11. medicinę sententias contrarias, quotquot inuenire potui, unā
 collegi, Gręcorum, Arabum, Latinorum. hę autem fermē qua-
 dringentę, magnitudo libri ut Conciliatoris. Inde discedens an-
 no XXXII. in oppidum Gallarate me contuli ob medicorū
 Mediolanensium resistantiam, ibi tres libros construxi. Primū
 de fato, quod bis iam scriptū, nec tamen dignum ædificatione, Te-
 rentij magnitudine. primum exemplar, apud Archintum epi-
 scopum est, quod etiā longe minus, eo quōd apud me est, osten-
 di autē ibi contra Alexandrum, quod solet dici, Ducunt uolens-
 tem fata, nolentem trahunt.

12. Alterum de Astronomicis iudicijs, in decē libros diuisum,
 magnitudo

magnitudine Firmici, imitatus Ptolemaeum in decimo: exem-
 pla ducentarū geniturarum adiunxi: nam plures prius erant,
 uerum ut post dicā earum numerū minui. Tertium librū ad li-
 bri de occulta Philosophiā Agrippæ, confeci imitationem. Vi-
 dens enim illum tam pulchrum inuentum, uana, & menda-
 ci historia foedasse, uisum est, ut eiusdem argumenti, sed ueris
 collectis experimētis fabricarem. quem quoniam maior esset
 Strabonis libro, post in tres diuisi, docui autē, uires, naturam &
 miracula ibi elementorum, stirpium, metallorū, lapidū, herba-
 rum, animalīū, uolucrum, artium, disciplinarū, curam anima-
 lium, ueneficia, alchimiā, decorationē. nec ulla in parte mihi
 magis placui. porro cū initū illi dedissem anno XXXII. uix
 finitus est anno XXXXII. totiens mihi occurrit, quod adde-
 rem. quater autem scriptus est ad hanc usq; diē. Inde post men-
 ses XV III. quibus ibi mansi, annum agens XXXIII. In
 patriam reuersus sum, Archinti episcopi persuasione, in cuius
 gratiā libros iudiciorū Astronomicorum fabricauerā, coepiq;
 simul profiteri Arithmetiā, Geometriā, Astrologiā. Con-
 scripsi igit in nouē mensibus, quibus legebā libros decē de cir-
 culis Sphæricis, octo autē erant absoluti, & totā circulorū ratio-
 nem cōtinentes. nonus continebat tabulas, quas nuper inchoa-
 uerā. fecerā et dimidiū decimi, de ponderibus & umbris tractan-
 tem, cum ecce amicus ostendit tabulas eiusdē usus, Ioannis de
 Regio monte: tū Chabriel Arator quinque libros eiusdē autoris
 de circulis. tantundem igitur contristatus de his, quantum læ-
 tatus de tabulis, quod non leuem à me laborē sustulissent. ser-
 uare tamen librum meū decreui, quod plures longè propositio-
 nes cōtineret, quam Monteregij liber, quodq; propositionum
 ex Euclidē nuncupatarū numerum contineant, qui in Monte-
 regij, quod morte præuentus perficere nō potuit: deest tum ue-
 rò tabularū modus, ut ad compositionē longe difficilior: sic ad
 operationē longe aprior est. Euclidē igit, hic liber magnitudi-
 ne æquat. si tempus non decrit, addam quæ in Monteregij libro
 desunt.

- defunt, & ex duobus unum perficiã, titulum illius relinquẽs no-
 14. mini: erſi utriuſq; argumenti inĩtium dedit Geber nobis. Eo-
 dem tempore libellũ de circulis ſcripſi, ad imitationẽ Cãpani,
 magnitudo ut Paradoxarũ Ciceronis. materia eſt de motu in
 15. circuli periferiã illorũ mobiliũ, quę temporibus ſtatis mouent,
 ſeu cõmenſurabilibus actu, ſeu potentia prima, uel ſuperficiali,
 ſecunda, uel ſolida. Scripſeram & antea: ſed annum non teneo,
 16. libros duos: alterũ de pituita, quõd eo morbo diu laborauerim,
 magnitudine Actuarij. alterum de peſte quę anno à ſalute ui-
 geſimo ſeptimo ſupra milleſimũ & quingentẽſimũ uillas uici-
 nas inuaſerat, magnitudine Academicarum quæſtionũ Tullij.
 Sed ad ordinẽ iam reuertor, cũ hi libri nunc apud me abſoluti
 ſint. In fine XXXIII, anni, dũ ceſſationis tẽpus eſſet, libros
 17. tres compoſui. Primũ ſuper primũ ac ſeptimum Geographiæ
 18. Ptolemæi librũ, magnitudine Tuſculanarum quæſtionum Ci-
 ceronis. alterũ ſuper Sacrobuſti de ſphæra librum, magnitudi-
 ne libri de Bonorum finibus. In quo multas à præcedentibus
 expoſitoribus prætermiſſas difficultates, aut male termina-
 19. tas abſolui. hi duo apud amicos ſunt, quod mutuo iam sæpe
 illos commodauerim alijs. Sed tertius fuit elementorum ſu-
 per Euclidẽ. hic primo exiguus, ac quaſi cõtemptus, ſub aduen-
 tu Ioannis Collæ Mathematici ſuperauctus à me, ac inde in
 tres libros diuiſus: inde in ſeptem, poſt in nouẽ, perpetuis tan-
 dem augmentis in quindecim eualiit, & nunc eſt apud me abſo-
 lutus. magnitudo illius ut elemẽtorum Euclidis, propoſitiones
 nouiter inuenta, pluſquã quadringentę. Docuit Euclides qua-
 dratũ circulo inſcribere: nos pentagono. ille circulum inſcribit
 trigono: nos duos circulos coæquales inſcribimus. ille figuras
 omnes ſimiles pportionem ſeruare docet, nos in omnibus figu-
 ris æquilateris, & æquiangulis proportionem inter lineas ſub-
 tenſas inueniri oſtendimus. ille corpora inter ſe contulit, nos
 corporũ partes. ille lineas potentia cõmenſurabiles inuenit ſu-
 perſiciali, nos ſolida. ille docuit metiri rectilinea, nos quæ obli-
 quis.

quis sineis continentur; ille ad mensuram agrorum aptior, nos diuidere docuimus: ille in Geometricis magis perstat, nos Arithmeticae principia per illum ostendimus. Euclides omnia collegit, quae in Geometria ab antiquis scripta essent, nos quae inuenimus, suis autoribus adscriptis, nostris inuentis adiunximus, uno Archimede relicto, quem cum Archinto illi adiungere decreuimus. Sequenti anno interpretabar Vitruuium, & ne totiens ad eisdem labores redire cogerer, paraphrasim numero librorum, & magnitudine Vitruuij exarauj: in qua historiae illius abditas & breues recito, obscura uerba interpretor, mensuras declaro, machinarum structuram doceo adeo diligenter, ut ne uerbū reliquerim intactū. Eodē anno Ciceronis omnia uolumina, ut dici solet, ad uerbū legi. Tribus autē cessationis mensibus, cū multi inuidi dicerent, me literas medicinae nescire, quod totus Mathematicis uiderer intentus, dierū XV. spacio, duos libellos qui nunc extāt, edidi: alterū de malo medēdi usu. reliquū cui titulus est, qd nullū simplex medicamentum, noxa caret, hos quia excussi sunt, quales aut quanti sint, exponere superuacuum est. parui sanē sunt, & primi qui in publicum prodierint. Reliquo tēpore uacationis, cum Archintus discessurus uideret, coepi de rationibus meis cogitare diffidens mihi. Sed intelligens Pontificē Astronomia delectari, duos libros exarauj: alterū cui titulus est Ephemeridū supplementū: alterū qui est de emendatione motuū caelestiu. hos denuo XV. dierū spacio ambos absolui, uerū anno praesenti, additis LVIII. genituris ad nouem, quae tunc aderant, libellū de genituris confecere, hosq; tres simul denuo Germani impresserunt. quos quia notissimi sint, nō est cur doceā, aut dicam, quid in eis contineat. Absumpsi autē in secūda additione, quinque dies laboris: ut tres illi libelli, uiginti dierū curā ad se traxerint. Tunc uerō uoto frustratus, nec cum Pontifice quicquā proficiens, per reliquos duos menses, tum etiā in posterū librum de Arithmetica magnis laboribus, plusquam foeliciter composui, quē post biennium ab in-

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

Hb. tio

tio ædidi. omnes autē, cum publicatus sit, qualis sit nouerunt. quem tandem denuo mutauī, auxi, emendaui sic. ut XIII. libros cōtineat. absolutus quidē est, sed non emendatus. titulus eius, Opus perfectū, nec ab re: nam in primo libro de integris agitur, ritusq; Græcorū, Latinorū, Indorum, Hebræorum, ac Barbarorum explicātur, numerandi, multiplicandi, diuidēdi, addendi, detrahendi, latera superficialia, uel solida quæredī, progrediendi. In secundo, omnia hæc in numerorū partibus ostendunt, in tertio. In irrationabilibus. In quarto, in denominationibus, ac mixtis. In quinto, in pportionibus. In sexto quingentæ uires numerorū explicant, cum uix quadraginta præcedens æuum potuerit inuenire: septimus, octauus, ac nonus mercaturæ dedicantur: decimus inscribit̃ Ars magna. continet sexaginta septē capitula: ex his quorū antiquitas uniuersa, uix septem potuit inuenire: undecimus metiri ac diuidere superficies docet: duodecimus eadē in corporibus ostendit facere: tertiusdecimus ac quartusdecimus, quæstionibus Arithmeticis & Geometricis destinant. In his ultra omnē artem, tum diligentiam, casus etiā, & nescio quis auxilio fuit, ut etiā multa per somniū inuenerim: tum ad quærendū cōfirmatus, nunq; fallente euentu. ob quem successum, sub eodē biennio, decem libros de somnijs fabricauī: in quorū primo generalē rationem illorum edocui. In decimo aut quotquot experimenta Græcorū, seu Latinorum hīstorij̃ mandata sunt, uel mihi euenerunt, ad mille puto in unum cōgessi. intermedij octo libri, de rerum natura distincti sunt, cœlestium, elementorū, herbarum & arborū, animalū, uolucrum, piscium ornatus, et humanarū operationum. Per idem fermē tēpus, cum nondum quicq; ædidissem, hæreremq; in cōpositione librorum, paupertatis metu, per somniū. ad scribendum adeo sum cōfirmatus, ut illius imago etiam nunc me torqueat. Magnitudo igit̃ libri. de somnijs, Artemidori operi, qd̃ in eadem facultate est fermē tripla, libri Arithmeticæ dimidiomator, quā impressi, Sub eodē tempore, scripsi librum floridorum

27.

28.

ſorum, ſeu medicarum queſtionum, magnitudine Terentij; ſed
 imperfectum. Tum uero librum de ſimplicibus, æquale opuſcu-
 lis in medicina ꝛ nobis æditis. Scripſi etiã tres libros, in fine an-
 ni XXXVI. ſcilicet ceſſationis tempore, de urinis, de purga-
 tionibus, de morbo gallico, de urinis, quod Galenum uidiſſem
 hanc ſolam partem reliquiſſe intactam, eius autẽ artem, in diſ-
 ſectionibus & pulſuum rationibus, quãtum licuit ſum æmula-
 tus. liber eſt Tibulli magnitudine, ab experimento rationẽ aſſu-
 mens. Inde miro artificio cauſas ex differẽtijs uenatus, libellum
 de purgationibus, eo cõſilio, quod medici nulla re magis indi-
 gent, nec ulla in re frequẽtius aberrant, naſta occasione, ex ua-
 rijs, ac quaſi contrarijs antiquorũ ſententijs; cum tamen ſi recte
 aduertamus, omiſſa aſtantiũ cura, eadẽ omnib. ferme de pur-
 gatione ſentẽtia fuerit, nec ulla in re diſcrepẽt; ſed multitudo, ac
 diuerſitas caſum contradictionis ſpeciem refert. liber Actua-
 rio æqualis. Librum de Gallico morbo, eo cõſilio ſcripſi: quod
 morbus ille, tam auxilia aded amplã cõſiderationem requirãt,
 pateat; ſcp illorum uis longe lateq; ad alios etiã morbos; ut me-
 rito librum artis curatiuæ Galeni magnitudine ſuperet. Inte-
 rim quartum librum collectaneorũ, ſeptem libris ſum interpre-
 tatus, quos ad umbilicũ pducere nõ potui: hoc aut ut magnos
 uiros imitarer. quicunq; em̃ multa ſcripſerunt, aliorũ etiã ſcri-
 pta ſunt interpretati. eſt autem liber totus, magnitudine libri
 collectaneorũ, & Auenzoar ſimul iunctorum. Sub illius anni fi-
 ne, dum ceſſatio eſt, amicitia Principis Alphonſi Aurali illuſtris
 ſimi ſum conſecutus, oportune fanẽ: tunc ut illi gratificarer, li-
 brum de archanis æternitatis inchoaui, ſubſectum eſt primi li-
 bri; nam in tres illum diuiſi ob magnitudinẽ, ut oſtendã mun-
 dum aduerſus Peripateticos, ſuffragãte hiftoria, ratione, exem-
 plo, initium aliquod habuiſſe, nõ tamen cõſtare, quomodo ha-
 buerit, ut etiã certum eſt moueri ſic ſtellas, cum tamen nondũ
 modus aut ratio eius motus potuerit explorari. In ſecundo oſ-
 ſtendã, regna omnia certos temporum limites habere, tum le-

29.
 30.
 31.
 32.

33.

34.

Hb 2.

gca

ges ac familias, qualesq; hi sint fines, & unde exoriantur: ostendi etiã successiones, non ultra quartam decimã prolem extendi posse, historijs innumeris, rationibus naturalibus, firmissimis authoribus, sacre paginæ & sapientum. Verum in tertio de ratione extendendi imperia, tuendiq;, ac instauratione militaris artis, de animi etiã immortalitate multa dixi, de pdigijs omnibus copiose, tum de legis etiã naturæ argumentis. Redundauit multitudo sententiã, ac autoritatũ ita, ut liber alius, non paruus confurgeret. Scripsi igitur accusatoris librum, ac de sapientia aliũ: Primũ uerò in tres diuisi, ac sub nomine libri de Consolatione edidi in lucem. librum aut̃ de sapientia, in quinq; diuisi. In primo de diuina sapientia, in secundo de naturali, in tertio de humana, in quarto de dæmonia ca, in quinto de his qui lapsi sunt, quonã pacto cõmode se redimere queãt. hic quia annectetur huic, non erit ulterius explicandus, deductus est aut̃ ad umbilicum præsentis anno, scilicet ætatis meæ XLII. in anni ipsius fine. uerum libri de arcanis æternitatis, magnitudo dupla est libro de sapientia. Sequenti anno qui fuit XXXVII. composui librũ de supernis. eius tractatio, est de cœli substantia, motu, luce, magnitudine cuiusq; eorũ quæ apparent, de iride, grandine, cometis, areis, terremotu, uentis, æstu maris, nimbis, pruinâ, niue, fulgure, magnitudo quanta libri Meteororũ Aristotelis, cum Auerrois cõmẽto. Hoc etiã anno composui librũ de facile parabilibus, ex tertio & quarto Canonũ meorũ libro extrahens, nõ ignorans Galeno tres tales libros tribui solere. qui & si omnes sui essent, non tamen hic noster superflueret, mutata tempora: alia est regio, deniq; unicuiq; temporũ morbo nõ indiscrete omnia conueniunt, quæ morbum illum iurare possint, quod Galenus in eo qui suus est, tamen neglexit: magnitudo ut omnium trium illorũ, qui Galeno tribuunt, hunc librum cum diu quæserim, inuenire non possum. Eodem anno cum instrumentum nobile motus omnium astrorũ effingens, illustrissimus Princeps emisset, quod alijs uiginti talentis aureis uenditum

tum fuerat ab auctore, & nunc dissolutum, nullam spem restitutioni daret, Ianelli Cremonensis industria instauratū, in desiderium me compulit, ut tam admirabiles machinæ symetrias, ac magnitudines, tum motus, ac formā describerē, tum maxime, quod iam de alio minore instrumento scripserā, annis ante duobus. tentauī igitur opus: aliquaque scripsi, sed non perfeci: nam otiosum hæc requirebant animum, & præsentiam machinæ, quæ tum non aderat, cum domi meæ eam esse nollem. At minus instrumentū typis excussum est, authoris primi Guglielmi Zelandini nomine suppresso. decet enim etiā, si tu per te ipsum aliquid inueneris, quod ab alio prius sit inuentū, quam nullo ab illo habito auxilio, eius tamen nomen non præterire: nam & Aristoteles adeo famæ cupidus, uel saltem maledicendo nomina antiquorum philosophorum posteritati cōmendauit. perexigua res libelli eius peracta est. Succedente anno, tres libros de Christi uita superaui, qui iam antea per trienniū erant inchoati. in primo de his quæ circa eius natiuitatē acciderūt, in secundo de uita, in tertio de legis promulgatione tractauī. libri etiā de morte, qui in tres diuidebat capita, distinxeram. Inuenerā autē mira eius libri argumenta: sed somnio iam quo ad scribendū impellebar: ut sciā me librum illum nō posse perficere, territus sum, ut ab eius compositione abstinerim. Scripsi eodem anno librum secundum ac tertium epistolarum. etenim iam primū collegeram. transmotaui etiā ordinē: nam in primo XLIII. celestes epistolas posui, in secundo eas quæ libelli formā habent, in tertio familiares, quæ mihi dignæ memoria uisæ sunt, clarorum uirorum ad nos, meique ad illos. liber minor epistolis Plinij, dimidio fermè, quæ etiā magnitudine est liber de uita Christi. Sequentem totum annū, in emendatione librorum iam æditorum cōsumpsi. Sub initio anni XLI. admonitus sum, ut Græcis literis operā darem, somnio adeo claro: ut protinus rei desperatæ incubuerim, dies noctesque magna uicinia, cum græcis libris solū uersatus. studens autem, edidī Græcā introductionē, Sipontini re-

39.

40.

41.

42.

¶.i. Sine
precepto
re doctus.

- gulis æqualem, arte, ac breuitate mira quantum in me fuit. non enim ueteranus, sed tyro militabat, tum maxime *autodidactus* existens. expressi ibi uim, non eruditionem. habueram sanè anno XXXV. initia Græcæ literaturæ: sed in quatuor mensibus adeo illa auxi, ut multa per horas legerem uix uel unum inueniens impedimentū, facilem tamen, nec elaboratā requirebam compositionem. Interim animaduerti, lectis libris de consolatione, me nihil de amantium cruciatu dixisse. Protinus igitur, libellum de amantium consolatione, secundo libro de consolatione iam ædito, æqualem ædidi: quæ aliquot ostendi amicis: inde denuo immutauī. Edidi eisdē diebus, librum de animi immortalitate, sub exercitatione Græcæ lectionis, Terentiū magnitudine. In quo ostendi, Philosophorū omnium, ac legū, de immortalitate animi: uno Alexandro excepto, ab ipso Pherecide inchoans, eandem fuisse sententiam. docui & ibi causas dæmoniæcorum miraculorū, & uatum, ut ad naturā referri debeant. Præsenti anno, nimia intentione studiū Græcarū literarū, labefactus, nihil arduū molitus sum: sed librū experimentorū, mei causa collegi, non nisi in eo certa & admiranda reponens. augetur indies, sed nunc admodū paruus est, minor Quinti Sereni libro. Cœpi et Galeni uitā texere, opus Cello nō minus, si ex ungue leonē, adsunt comparationes, opera, uita, sententiæ. collegi & fragmenta quædā, condiditq; librum artis methoscopie DCCC. cū figuris humanæ faciei, magnitudo ut Tricassi chironantia. Inde totus ad iocos conuersus, collegi librum epigrammatū, Catulli operibus æquale magnitudine. Librū etiā Micylli in epitome redegei, quem coniunxi libro de Græcæ literaturæ institutione. Scripsi et cōuiuū, seu de amore exemplū, ut puto prodigiosæ stultitię. Existimo enim, ut in rebus natura libus, sic & in librorū compositione, quædā necessario simul conoriri, cum argumentis optimarū rerū, quæ secem quandā redeoleant, & si non alijs necessariū uideat, mihi sanè hoc contigit, ut etiā aliquando absolutos libros igni tradiderim, nec medio-cris studiū.

studij, uel contemptæ magnitudinis. Inter quos Arithmetiã, de peregrinatione triũ sociorũ, de hominis immortalitate, multa quoq; alia deleui, quæ nunc enumerare inutile est. Quæcunq; em̄ ad humani generis salutẽ, non profutura existimaui, si nocere cum hoc etiã possent, nullo modo superesse uolui. et quam uis nõ scripsisse uideat̄ utilius, non tamen sic est. neq; enim animalia sine urina, & excrementis uiuere queunt: mundiora tamen, essent si sine illis uiuere possent ac elegantiora. Scripsi & hoc anno, de quatuor linguarũ generibus, trito Italorũ sermone. eius libri argumentum est, quæ nam linguarum hæc, Græcæ, Latina, Italica, ac Hispana copiosior, ac aptior sit, ad exprimendã exacte animi nostri sententiã. Dialogus est, et unus quisq; partem suã tuetur: ut in quatuor libris, quatuor etiã linguis, uiri totidẽ patrocinentur. Collegi & carmina, materna lingua, in librumq; non paruum redegi. nõ tamen sunt absoluti, si finiantur. hi duo magnitudinem libri, de Florentinorũ gestis Machianelli coæquare poterunt. Facile est ex parte totum, ex argumento, rem ipsam colligere. Cum tot tantãq; scripserim, haud dubie decreui, ab omni noua compositione librorum abstinere. Verum procedente tempore, imperfecta perficere desistinaui, perfecta emendare, incomposita in ordinem redigere. nam cum præsentis libello, quem tanq; cristam confeci, hodie libri numerantur quinquaginta tres superstitẽs, ac diuersi argumenti. Porro particulares autem centum quinquaginta octo: nam libri Contradicentiũ medicorum, quod prætermiseram duodecim sunt. tractatus autẽ duo ac septuaginta, Vitruuius autẽ libros decem continet. Hac igitur ratione, si omnes libros simul collegeris, totidem inuenies. tot igitur, ac tales libri nostri sunt, Data XIII. Kalendas Octobris

anni à salute M. D. XLIII.

Mediolani.

Excusum Norimbergæ apud
Iohan, Petreium,

IN LIBROS HIERON. CARDA
ni de Sapia, Martini Steindorferi
Carmen.

VT uiuas sapiens, aut ut uideare futurus,
Atq; ut possideas diuitis æra Mydæ,
Vt degas foelix multo uenerandus honore,
Præ reliquis laudis, magna trophæa, ferens.
Vt quo consilio Resp. tota regenda,
Vt quæ priuatæ cura sit apta rei.
Quas lapsum deceat cōsurgere posse per arteis,
Vtq; graueis luctus emoderare scias.
Vtranq; esse bona fortunam mente ferendam,
Haud facili extolli, difficiliorq; premi.
Vt bona cognatis defunctus magna relinquant,
Corrasis iuste diuitijsq; pie.
Vtq; ueneficij noceant tibi carmina nulla,
Vt robur magicis artibus omne neces,
Vt quocunq; mali uexatus turbine magni,
Solamen possis ipsemet esse tibi.
Hæc (inquam) & multo si uis cognoscere plura,
Hoc eme Cardani candidè lector opus.
Quo non splendidius descripsit talia quisquam,
Nec quis scripturus, talia forte breui.
Tu modo qui dubitas, ades huc, euolue libellū,
Inuenies fidei consona uerba meæ,

